

STUDII ȘI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LA
ISTORIA ROMÂNIILOR

IV.

LEGĂTURILE PRINCIPATELOR ROMÂNE CU ARDEALUL

DE LA 1601 LA 1699

POVESTIRE ȘI IZVOARE

DE

N. IORGĂ

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCȚIE

BUCUREȘTI

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŪ, Strada Berzei, 59

1902

STUDII ȘI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LA
ISTORIA ROMÂNIILOR

IV.

LEGĂTURILE PRINCIPATELOR ROMÂNE CU ARDEALUL

DE LA 1601 LA 1699

POVESTIRE ȘI IZVOARE

DE

N. IORGĂ

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCȚIE

BUCUREȘTI

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŪ, Strada Berzei, 59

1902

**STUDII ȘI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LA ISTORIA ROMÂNILOR
IV**

PREFATĂ

Un adevărat noroc, unul din cele mai mari din viața mea de cercetări prin archive, m'a făcut să descopăr la Archivele Terii din Budapesta comoara de documente românești, de natură mai mult politică, pe care le înfățișez publicului în această culegere.

Sînt între aceste prețioase hîrtii, pe care nu le-am copiat fără un amestec de bucurie și de înduioșare, asemenea cu aceia pe care o simțî cînd, după mulți ani, îți răsare în suflet, clară, întreagă, o amintire pe care o credeai pierdută, — sînt între ele și unele, poate chiar multe, care privesc, nu luptele, tratatele sau «legăturile» și intrigile sau «amestecăturile» noastre, ci afaceri de protopopî, sinoade și preoți de sat, de vînzări și cumpărături din partea negustorilor, de socoteli, și încovîrni între bancheri sau «zarafî», ba chiar simple bilete de familie. S'ar putea găsi că unele din ele nu sînt nică destul de vechi, nică destul de întinse și nică destul de însemnate prin cuprinderea lor, încît să merite a sta alături cu alianțe iscălită de Matei Basarab, cu plîngerî de prieten oropsit, venite de la sfătosul Gheorghe Ștefan sau cu răvașe frătești, trimise de Vasile Lupu. Însă fără îndoială că altătrată merită un document înstrăinat, pierdut poate, mai pe urmă, în alte orînduirî de archive, decît acela pe care-l aî totdeauna la îndămînă, în vre-un deposit de ale noastre.

Despre satele și popiî din Ardeal voi î vorbi, lămurind documentele de aici care-i privesc, într'o altă lucrare, ce va

începe în curînd să apară în *Noua Revistă Romînă* și va ieși și deosebit. În Prefața pe care o deschid, intenția-mi este numai să expun legăturile, dezvoltarea legăturilor noastre cu Ardealul politic, cel unguresc deci, al principilor, de după lupta de la Seliște, cu urmările ei, până la pacea de la Carlowitz, de la 1599 aproape până la 1699 tocmai, în decurs de o sută de ani, — vremea în care relațiile aș fost mai strînse și, pentru Moldova și Țara-Românească, ca și pentru Ardeal, mai hotărîtoare.

Voi și arăta însă, cum se și poate bănuia, numai liniile generale ale lucrului, oprindu-mă asupra punctelor mai speciale numai cînd ele pot fi luminate prin izvoare nouă, pe care atunci le și reproducem uneori în a doua parte a textelor. Pentru a urmări țesatura faptelor mărunte se vor găsi, azi sau în viitor, destui oameni bine pregătiți și competenți. Și, dacă li voi și folosi acestora pentru cercetările lor speciale prin cele ce spun și public astăzi, mă voi crede în de ajuns răsplătit. A îndreptă cercetările e poate pe jumătate a le face, ori ce ar crede în această privință aceia ce sunt îndreptați.

I.

Legăturile principatelor cu Ardealul lui Basta (1601-4).

Și din uimitoarea carieră a lui Mihai Viteazul ca și din toate legăturile mai vechi ale principatelor de la Dunăre cu principii regali ai Ardealului și cu locuitorii Crailor de odinioară din Buda se desface acest adevăr că Voievodatele românești sunt aceiași țară cu Ardealul, fiind coasta sudică a munților ce-și așează dincolo coasta lor de către miază-noapte, și că aceiași soartă e menită să le stăpînească, precum cîmpurile lor sunt dominate de aceiași piscuri. E adevărat că Țara-Românească are la sud Dunărea, care o leagă cu alte provincii și că șesul răsăritean al Europei se întinde până la Siretul ce despăgăiște pămîntul moldovenesc. Dar munți ca și

noștri leagă mai strîns decît o apă fără vaduri și o cîmpie fără hotare. O coastă de munte chiamă spre creștet, și de aici ispitesc neapărat văile cele nouă ce se deschid priviri.

Ardealul în pace însemna pacea pentru Țara-Românească și Moldova, Ardealul tare însemna puterea pentru principatele vecine, Ardealul mulțămit însemna viața senină și bogată pentru țara Domnilor. Și, din potrivă, cînd împrejurările sănt deosebite dincolo, la noi e tulburare, schimbări și ruină.

Aceasta se poate vedea din istoria noastră după omorul lui Mihai Viteazul.

Mihai-Vodă, îndrăznind ce nu trecuse prin mintea nimăruî înainte de dînsul, de la Petru Rareș încă, amintindu-și însă, fără îndoială, de biruitoarea primblare militară a tatăluî său peste munți, încununâ cu o domnație românească viața mai mult românească a satelor ardelene și a suburbilor orășenești. Nemților li se păru lucrul prea împărtit, între ei și vasalul lor cu brațul tare și inima dreaptă. Ei voră tot, — sau nimic. Și avură nimic, căci, doi ani după zdrobirea magnaților ardeleni în vederea Sibiului, câteva lunî după rușinoasa lor risipire în vînt, după goana lor de seară la Goroslău, burlescul Sigismund Báthory intra înnapoi, dus pe mâni de adorație, de la graniță până la Scaunul său crăiesc, profanat de opincarul «valah» și de generalul nemțesc: Basta.

În toamna anuluî 1601 principalele Sigismund se întoarse în moștenirea sa și răzbunâ omorul credinciosuluî luptător de la Goroslău și celuî d'intaiu cuceritor al Ardealuluî pentru Împărat prin marile și îndelungatele greutăți ce le pregăti ucigașuluî. Se știe că în cursul anuluî 1602 încă, principatul al patrulea (!) al lui Sigismund încetă și că Nicolae Bogáthy aduse o înțelegere între reprezentantul dinastiei naționale și al nouluî stăpînitor, Împăratul. Din nou, nenorocosul «Craiû», prin propria sa vină, încălță opincile de fier ale pribegiei, și viața nevrednică i se stinse departe, în obscuritatea unei stăpînirî de provincie germană.

Atunci, în 1602, domnia în Moldova ispravnicul lui Zamoyski, un Domn cu minte puțină supt eroica luă căciulă de soldat: Ieremia Movilă, prietenul bun al lui Sigismund în 1599 ca și în 1600, atunci ca și în 1601 și ca și în 1602, asociatul lui veșnic la înfrângere. Iar, pentru Țara-Românească, Radu Șerban, fiu, poate bastard, de Basarab, din rasa lui Mihai-Vodă prin urmare, se frământa cu Turcii lui Radu Mihnea și Poloniștii lui Simion Movilă, oameni cari nu se luptau pentru Domnia lor miluită.

În ce chip îi impresionaște pe acești Voevozi, atât de deosebită prin însușirile lor, schimbările din Ardeal, *reimperialisarea* provinciei în 1602?

În 1600, izbutind să înlăture pe Mihai, Poloniștii avuse să aleagă între doi candidați: unul, un fiu al lui Petru Cercel, un nepot de frate deci al Domnului învins, ajuns cine știe cum în Polonia: Dumitrașcu-Vodă¹; iar cel de-al doilea, frațele Domnului moldovenesc, Simion Movilă. Rîvnia situația domnească a fratelușii său și, știindu-se cu tot atită drept pentru a purta o coroană ca și acesta — adeca și unul —, doria să fie și el miluit de Zamoyski, și bunii prieteni ai acestuia la Constantinopol, cu un «Palatinat» sau un «Voevodalic», în locul «rebelului» de Mihai.

Simion fu preferat, și cancelariul polon trebuie să fi văzut cu multămire o îndeplinire a visurilor sale de tutelă până la Dunăre și Tisa, pe care o credea trainică. În Moldova Ieremia, în Muntenia Simion, în Ardeal Sigismund, peste Dunăre Turcii, peste Nistru Tătarii: numai creațuri și aliați. Era o realizare a planurilor de egemonie orientală ale marelui rege Ștefan Báthory, pentru amintirea căruia Zamoyski arăta o evlavie deosebită și pe care, cu un rege ce avea atită interese în Suedia și atit de puține simpatii în Polonia, se simțea chemat poate să-l urmeze și pe tron.

Așa se intemeiează tripla alianță de vasali. Sigismund, res-

¹ V. Iorga, *Un pretendent la tronul muntean · Dumitrașcu-Vodă Cercel, n Omagiu Maiorescu*, p. 154 și urm. Cf. Hurmuzaki, IV¹, p. 161.

tabilit în drepturile sale de stăpinitor și suveran, devenit iarăși, prin sprijinul raiterilor leșești, «principe al Ardealului, Moldovei și Terii-Românești», era să vegheze asupra fraților Movilă, ce-i cîrmuiau «voevodatele», iar el însuși era să se miște după impulsul menit de la acela căruia-ă datoriat tot.

Dar mai erau încă Imperiali, cu încetineaala lor îndărătnică, mai era Mihaï, cu cît avea să răzbune și cu cît putea să biruiască, și mai era și acel Basta, om rău, dar bun general.

Se știe cum oștile lui Rudolf pătrunseseră în Ardealul care rechemase pe Sigismund și cum vitejia lui Mihaï și știința lui Basta cîștigări lupta de la Goroslău, aruncînd pe Sigismund în dureroasa rătăcire a pribegiei. Ardealul deveni iarăși împăratesc, de fapt ca și de drept, și orașul care ținea mai mult la dinastia națională a Báthoreștilor, Clujul, cu burghesia lui mai mult maghiară, trebui să primească Poloniï și Nemții generalul german.

Cum se puseră în mișcare trupele imperiale pentru răscumpărarea Ardealului, aceia dintre Munteni cari erau credincioși lui Mihaï, începură să se pregătească de răscoală. În fruntea partidei militare se găsiau doi foști regenți în Moldova: Udrea Banul și Negrea Clucerul, și Stoichiță Postelnicul. El fură prinși că unelește ceva, și Simion, setos de singele unor dușmani cari nu-i pieriau d'innainte, iî tăie pe toții trei, sau măcar pe doi dintre dînșii, în Maiu 1601¹. Dar aceasta zăbovi numai izbucnirea răscoalei contra «Moldoveanulu», «Turcului», «Polonulu» de Simion-Vodă, A doua zi după biruința sa de la 3 August, din lagărul sîngerios de la Goroslău, Mihaï scrie Împăratului despre ridicarea de steaguri întîmplată în Țara-Românească și care adusese, la 24 Iunie, fuga lui Simion străinul². El se retrăsese la Buzău cu 6.000 de oameni, fusese răspins și de acolo și bătut

¹ Cf. art. Băleanu din Hasdeu, *Magnum Etymologicum* și Iorga, *Basta și Mihaï Viteazul*, p. 53 și urm.; *Scurtă istorie a lui Mihaï Viteazul*, pp. 107-8. Pe Stoichiță-l găsim în 1604 (Hurmuzaki, IV¹, pp. 368, 405).

² Scrisoarea în Hurmuzaki, IV². «24 ale lunii trecute» e Iunie, Mihaï gîndindu-se la stilul vechiului.

lîngă Focșani, iar revoltați, cu alți 12.000, mai mult «oștî ale Mehedinților», stăpîniau țara¹.

Revolta fusese făcută, firește, în numele Domnului legiuitor, din singe băsărăbesc și întărit de amîndoï împărații: în numele lui Mihai, care se dovedi în curînd a fi tot Viteazul de odinioară. Dar Voievodul din nou învingător fu ucis, înainte de a se încheia luna, și atunci lucrurile se încurcară, în Țara-Românească, dacă nu în Ardeal.

Movilești erau oameni dintre aceia cari nu dușmâniau pe față, și a se mai închina unuî stăpîn, nu li era greu. Dar supunerea lor nu putea fi primită, pentru că prea mult păcătuise, din porunca patronului din Polonia. În 1600, Sigismund trăise în Moldova, unde se înfățișase ca tovarășul de luptă, ca fratele de cruce al lui Ieremia-Vodă. În 1601, la dieta ardeleană se presintă ca sol al Domnului Moldovei Vis-tiericul Damian, și el fu acela prin care Sigismund își negociează intoarcerea². Fugarul veni din Moldova, unde Ieremia-î gătise un culcuș la Botoșani. În timpul scurtei sale Domnii, Báthory fu încunjurat de sfetnici și osteni moldoveni. Steaguri cu paloșul Movileștilor fură smulse din mîna luptătorilor în lupta care răpi iarăși stăpînirea din mîna lui Sigismund³. Si în același războiu se bătuse pentru Turci, Poloni, și omul unora și al altora, soldați, dintre aceia cari primiau plata de la noul Voievod Simion.

Trebuia deci un nou Domn, venit din lagărul împăratesc și cu credință față de împăratul. Un astfel de Domn ar fi fost Marcu-Vodă, fiul lui Cercel, «ein feiner Jungling», scrie mai târziu Basta⁴, un strășnic căpitan de haiduci, mare în războiu și pradă. Saă chiar copilul Petrașcu, odinioară Nicolae-Vodă al Terii-Românești, creatură blindă, pe care-l în-

¹ Hurmuzaki, IV², p. 38, nr. 34 (raport venețian din Constanținopol).

² Cf. solia din 1604 a lui Ieremia-Vodă la Basta, în *Monumenta comitatalia Transylvaniae și Societatis Bistriței*, în Iorga, *Studi și documente*, I—II.

³ Steagul reproducă în Mika Sándor, Weiss Mihály, în colecția de monografii maghiare (Pesta, 1893, în 8⁰).

⁴ Hurmuzaki, IV¹, p. 333.

tîlnim din timp în timp tînguindu-se către Împăratul și bine-cuvîntînd numele patronului său Basta, cu mînile pline totuși de un sînge ce trebuia să fie scump Domnescului cocon¹.

Dar Munteniș hotărîse moștenirea lui Mihai fără a mai întreba în Ardeal. În țară erau, cum am spus adesea, două partide, dintre care nicăi una nu voia să recunoască pe Simion, un isolat aproape, ce se menținea prin soldații poloni, a cărui Tarnowski, Sobieski și ai fraților Ioan și Andrei Potocki. Iubitor de egemonie turcească, acești conservatorii așezați, cu frică față de primejdile politicii creștine, își cereau Domn la Constantinopol îndată după moartea lui Mihai Viteazul, în August, și apoi în Septembrie, în două rînduri. Un ceauș veni anume pentru a cerceta dacă în adevăr Simion e un «tiran», dacă taie și stoarce banii și, «încredințîndu-se» despre aceasta, făcu ca Radu, fiul lui Mihnea Turcitol, să fie numit iarăși Domn al unei țeri ce se găsia în mîna altora, în Octombrie².

Cînd acest nou pretendent la stăpînirea asupra Munteniei ruinate intră în Giurgiu, cu suita sa de Turci și cu ceaușul ce trebuia să-l puie în Scaun, Movilă se întorsese cu ajutorul Moldovenilor, Polonilor și unora dintre comandanții turcești ai cetăților dunărene. La 24 Iulie st. n., mai puțin decât o lună după scoaterea lui din Domnie, el izbutia să răspingă straja munteană la Rîmnic, și, peste cîteva săptămîni, la 15 August, Tatarii cîștigără o nouă biruință asupra unuia corp însemnat al acestora³. Cîteva zile după aceasta, Mihai, pentru care se dădea luptele, era omorît, și aceasta aducea o nouă schimbare.

¹ Petiția lui Petrușcu să tipărit în Hurmuzaki, IV¹, p. 328 și în *Mon. comitatis Transsylvaniae*, p. 132. Scrisoare a lui inedită din Făgăraș, 18 August 1602, în documentele la Prefață. Cf. și studiul d-lui Slavici asupra familiiei lui Mihai, în *Vatra*, I.

² Hurmuzaki, IV².

³ Pentru luptele din Iulie-August, Hurmuzaki-Bogdan, II, pp. 53, 58 (scrisori ale lui Ieremia-Vodă). Cf. răsunetul acestor fapte la Constantinopol în rapoartele venețiene din Hurmuzaki, IV².

«Boiařii cîță au fost cu Mihaiu-Vodă» spune cronica¹, însemnată pe tradiție, trecută munții. Toții, fără îndoială că nu, căcăi Basta-i împuținase sau iți oprișe la el. Dar atiția cîță erau dispuși a face în țară politică imperială².

Ei trecută pe la Cineni, și în munții de de-asupra Curții-de-Argeș, la Cîrstienești, își făcură un lagăr³. De aici apoi se coborîră, ca o mică oștire, în ses, unde dădură mînă cu revoltații. Aceștia, la auzul celor întîmpilate, își dădură un Domn.

Cine erau ei și cine era Domnul lor?

În istoria de lupte a lui Mihai Viteazul, unul din cele mai însemnate roluri, ca soldații și negociatori, îl joacă frații Buzești, strălucită treime de viteji chibzuiți: Stroe, Radu, Preda. Întemeietorii de biserici, stăpînitorii de moșiile cît un principat de întinse, ei aveau un venit de 60 000 de scuzi pe an și erau priviți cu dreptate ca cei mai bogăți dintre toții boierii Țerii-Românești, unde boierimea, și boierimea bogată, nu era atât de rară ca dincolo în Moldova. Popularii erau, prin prestigiul avuțiilor, ca și al însușirilor personale ce aveau, și una din cronicile ce înșiră biruințele și nenorocirele lui Mihaiu-Vodă, inspirată de Buzești, li dă locul d'intăriu în povestire⁴.

În Maiu, Simion nu-i va fi putut urmări în adăpostul lor din Oltenia, unde li erau moșiile cele mai multe și puterea cea mai mare. În Iunie, partida militară, dorită de biruință și de pradă, își văzu în ei fruntașii și căpeteniile. Coroana fu oferită lui Stroe, cel mai mare din frații, dar el fu destul de cuminte ca s'o refuse. Obiectă că e prea Tânăr pentru această grea sarcină, și trecu cinstea și răspunderea asupra

¹ *Magazinul istoric*, IV.

² După omorul lui Mihai Viteazul, Curtea din Praga scrise acelor boieri munteni pe cari și-i presupunea prietenii: Buzăștii, Mitropolitul, Vistierul Andronic, Teodosie Log., Udrea Banul, Stoica Post., Radu Post., Bărcan Log., Șerban Păharnicul (Viena, *Staatsarchiv, Turcia*, Iulie-Dec. 1601, foi. 271 și urm.).

³ Cronica Țerii

⁴ Cea menționată o caprinde. Cf. excursul despre cronicile muntene în amea *Ist. a lit. române*.

altuia. Acesta, care, primit de Buzești, deveni prin acest fapt Domnul soldaților, se chema Șerban, și era «unchiul după mamă» al Buzeștilor¹. Servise ca boier pe Mihai și ocupase în Divanul lui locul de Mare-Paharnic². Era un bun ostaș și un om de o vîrstă mai matură: pretindea că în vinele lui curge sîngele Basarabilor și se intitula nepotul de fiu «al unuī răposat Basarab», care nu poate fi decît Neagoe. Gîndindu-se la cine știe ce fapte din trecut, el luă numele de Radu-Vodă.

Radu-Vodă Șerban ar fi avut nevoie, în greaua lui situație din August, de sprijinul acelora pentru cari, ca ostaș, își simțea simpatii, de sprijinul vecinilor săi, Imperialiilor din Ardeal. Îl va fi cerut, de sigur, de la început.

Dar și Basta avea, tocmai atunci, greutăți din cele mai mari. În iarnă, Sigismund constatase că omul Împăratului poate fi dat afară din provincie. După Goroslău, el făcu din nou experiență, iarăși cu ajutorul Turcilor și Polonilor. Fugise în Moldova, la Neamț, apoi de acolo trecu în Bacău, la Trotuș, unde se găsia la 29 August, zece zile după omorul lui Mihai. Iar la 31 August el apărea supt zidurile Brașovului, unde intrâ, după neapăratele negocieri și asigurări, la 6 Septembrie³.

În sfîrșit, și Sigismund avea noroc către acest sfîrșit al carierei sale. Basta n'avea nicăi soldați destui, nicăi bană cîți îi trebuiau, nicăi aderență sinceră. Imperialiile nu putură să trunde până la Brașov. Sibiul, abia părăsit de Basta, fu atacat de Sigismund, iar Bistrița cucerită în Ianuar 1602. Clujul fusese încunjurat pentru recenta-î poticnire din credință, iar Mediașul ocupat; Ștefan Tholdy izbutise prin dibăcie să pătrundă în Sighișoara. Iar Basta, ieșind din tabăra unde

¹ Refusul lui Stroe e pomenit și în Memorile lui Basta (Spontoni, *Historia della Transilvania*, pp. 188-9; cf. *An. Ac. Rom.*, XX, p. 488 n. 2 sau Arch. din Neapole, *Carte farnesiane*, 129).

² V. și Papiu, *Tesaur*, I, p. 389.

³ Datele se află în corespondență bistriceană inedită (còpii la Ac. Rom.) și în *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltarzinum*, I, pp. 191, 193-5.

se închisese la Deș, avuse parte numai să cîtige Gilăul (Gyalu), unde aștepta liberarea, de la un astfel de liberator, tinărul Voevod Petrașcu, și Almașul lui Csáky¹. Restituția lui Radu-Vodă rămînea să se facă în timpuri mai bune.

Acestea nu zăboviră prea mult. Ieșind din adăpostul său, Basta veni să răzbune onoarea armelor imperiale. El încunjură Bistrița cu trupele peste care Împăratul îl numise, la 20 Ianuar, comandant general². Si încă în Februar el putea să anunțe la Praga că Sigismund, însărcinat, descurajat, a primit să negocieze pentru o nouă cedare a Ardealului în schimbul unui echivalent convenabil. Un armistițiu fu încheiat în curînd, prin care Imperiali căpătau toată țara la miază-noapte de Mureș și Arieș, cu Clujul din nou părăsit de favoritul lui, și cu Bistrița, care trebui să se răscumpere³.

Astfel reîncepuse războiul pentru dominația asupra Ardealului. Odată cu dînsul, neapărat, începea și acela pentru tronul Terii-Românești. La 2 Octombrie sosia la Brașov steagul turcesc pentru Sigismund Báthory. Purtătorul trecu prin Iași la sfîrșitul lui Septembrie, Muntenia găsindu-se încă în mîna Buzeștilor⁴. Am spus maș sus cum un alt ceauș poate să facă în aceiași lună o cercetare asupra purtării lui Movilă, care-i aduse înainte de sfîrșitul lunii înlocuirea prin copilandru Radu Mihnea.

Acesta era omul Turcilor, dar Sigismund era maș ales al Polonilor. El voia maș curînd pe Simion Movilă, care, primind ajutoare polone, supt Ioan Potocki, veni să-și recapete Scaunul. E o expediție pe care o cunoaștem numai neîndestulător, și poate o expediție fără lupte importante, o primblare militară, contra unui dușman fără elemente serioase de împotrivire. La 29 Septembrie se afla la Brașov despre înaintarea lui Simion, care opri invasia, proiectată, a Muntenilor în Țara

¹ V. cronicile orășenești, în colecțiile Kemény și Trauschenfels, după *Chron. F.-L.-Olt.*, precum și după Symigianus (ed. Mildenberg) și Wolfgang Bethlen.

² *Mon. comititalia Transsylvaniae*, la această dată

³ Cronicile citate.

⁴ Cf. *Chron. F.-L.-Olt.*, p. 197 și Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 65.

Bîrsei. Cu el erau Turci și Tatarî, cari prădau strășnic. La 6 Octombrie se dădu o luptă, și boierii fură învinși, dar nu hotărîtor. Aceasta îndemnă pe Basta să trimeată în ajutorul învinșilor pe viteazul căpitan Mîrza, Mirza cel Mare. El veni pe la Sibiuu, cu Haiducî, dar trebui, în curînd, să ieie învins drumul Turnulu Roșu, pentru a găsi la întoarcere alți dușmani¹. La 1-iu și 5 Novembre, biruitor, Simion-Vodă se găsia la Pitești, după ce curățise tot latul Munteniei Mari de «răsculați». Iar, la 6 ale lunii, rămășițele armatei Buzeștilor, sau aceia dintr'însa cari nu se puteau pierde în multimea capetelor plecate după înfrângere, se găsiau, în număr de vre-o 4 000, cu Domnul în frunte, în tabăra luî Basta².

Aici se făcu, în acea zi de 6, jurămîntul lui Radu către Împărat. Si un trimis al luî, Stroe Buzescu, boierul care refusase Domnia, pleca la Curte, pentru a cere de la puternicii de acolo ajutor, subsidii, diplomă și locuri de adăpost, ca pe vremea credinții către Împărătie a lui Mihai-Vodă.

Asemenea cereri de ajutor și sprijin au fost adresate, de sigur, și luî Basta. Dar generalul imperial, deși era dispus să restituie în Domnie pe vasalul german, avea și altele de făcut. Căci apariția lui Sigismund făcuse minuni și data aceasta între conaționali pe cari de atîtea ori îi vinduse și schimbase. Din Brașov, «prințipele Ardealului» plecase spre Cluj pentru a-l smulge luî Basta, și sprijinitorul său Csáky pornia, la 3 Novembre, să-l găsească, împreună cu o oaste de 6.000 de Tatarî, Cazaci și Poloni, culeasă în bună parte din principate, din jurul celor doi Movilești³.

Radu-Vodă și cei 4.000 de Români ai Buzeștilor se aflau în tabăra Imperialilor. Si, văzînd că de nicăiru nu se pregătește un atac nou, știind pe Sigismund descurajat cu totul în Deva, i se păru luî Basta că a venit momentul ca Radu să-și capete

¹ *Chron. F.-L.-Olt.*, pp. 196-7. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, la această dată.

² Aceiași cronică brașoveană, pp. 198-9, Hurmuzaki-Bogdan, I. c. (scrisorii ale lui Simion)

³ Asupra retragerii lui Radu și soliei, v. Hurmuzaki, IV¹, Oct. 1601.

⁴ V. mai ales *Chron. F.-L.-Olt.*, p. 198 și urm.

țara. Spre a-ă arăta că în zădar plînge soarta sa, a boierilor și a familiei sale, i se dădură Unguri și regimete de Valoni, supt comanda unuī căpitan de aceiași nație, Boulet. Toată oastea se ridica la 10 sau chiar 15.000 de oameni. Si expediția era aprobată și de Împărat, care se arătase mulțămit cu recu. noașterea lui Radu. Dar Stroe Buzescu, primit în audiență abia la sfîrșitul lui Februar, cu toate că sosise încă din Octombrie, nu putu să participe la această campanie din Mart 1602¹.

Ea fu fără de noroc. Când năvălitorii se coborîră de la munte, de către Moldova, Simion era cu totul stăpîn peste țară. Adversariul lui, Radu Mihnea, nu putuse face, în adevară, nici o ispravă. În Decembrie 1601, el înnaintă, ce e dreptul, în direcția Bucureștilor, unde intrâ ceaușul pentru a lua în stăpînire Scaunul, dar aică se opriră toate progresele. Pașa de Silistra, Ală, care trebuia să ajute pe Radu, fusese cumpărat de Simion, și, cînd el fu înlocuit, în Ianuar, era prea târziu. Ceaușul se întoarse la Giurgiu, și Domnul cel nou, totdeauna nenorocit, nu putu să mai iasă din cetate, supt zidurile căreia se înfățișără, în Ianuar, cîteva sute de Polonă. Cînd aceste știri ajunseră la Poartă și inutilitatea ridicării unuī alt Voievod de la Turci în fața lui Simion apăru limpede tuturora, Simion fu din nou întărit, către sfîrșitul lui Februar. Rușinea rechemării lui Radu fu acoperită supt masca unei concesiî făcute prietenilor poloni².

Movilă era deci Domn legal și de fapt peste Țara-Românească la intrarea lui Radu în regiunea munților. Acesta nu merse mai departe decît cea d'intăriu vale ce i se deschise înnainte. De jur împrejur roiau stoluri de Tatar, chemate de Ieremia și de Simion, cari se fac însă a nu ști nimic, în scrisorile lor către Poloni, de sosirea unei oștiri ca aceasta.

¹ Cf. cronică citată, Hurmuzaki, IV¹ și VIII. Expediția e povestită în Memorile lui Basta, cu multe amănunte. V. și scrisorile ce reproducem în «Documentele la Prefață». Cf. un act de la Simion, în Hasdeu, *Cuv. den Bătrânt*, I, p. 113 și Șinca.

² Toate lămuririle se află în Hurmuzaki, IV² (rapoarte venețiene din Constantinopol; se dau și scrisori ale lui Radu Mihnea către bail) și, cîteva, în documentele polone din Hurmuzaki-Bogdan, II.

În Memoriile lui Basta se poate afla, cu toate amănuntele, frămîntările petrecute în acele zile de primăvară, aici, într'un unghiș de munți. La urmă, Radu și Mentorul său, Boulet, se crezură fericiți că pot ieși din căpcana în care căzuse. Îi scăpase Mîrza, care, cu Moldoveni și Haiduci săi, ocupase, înaintea Tatarilor, trecătoarea ce ducea în Ardeal.

În urma acestei încercări zădarnice, Buzești își despărțiră pentru moment interesele lor de ale lui Radu. Unul nu se arăta norocos, ești încercări atunci cu altul, cu cel tânăr de la Giurgiu, care stătea bine și cu Turcii, cu toate că ești luase demnitatea pe care nu și-o putea menține. Din nou, în Mart, călăreți dușmană apărură, cu Delimarcu, supt zidurile Giurgiulu, însă, data aceasta, fuiul lui Mihnea știa că n'are de ce să se teamă de dinsău. El se făcu a ieși la vînat și căzu în mijlocul oamenilor puternicului Stroe. Copilul furat de vrăjmașii cu orii ce preț așa luă în cea mai mare grabă drumul Olteniei. Aici aștepta, gata, «oastea Mehedinților», care nu se putuse reuni, cum era planul, cu Valonii și haiduci lui Basta.

Dar Simion avea noroc. În potriva puținelor trupe moldopolone ce se găsiau în Oltenia stătea o frumoasă oștire, în care se cuprindeaau și 2.000 de veterană a lui Mihai: Sîrbî pe jos și haiduci. Însă, dacă pedestrimea era bună — și în adevară ea zgudui pe dușman —, călăreții erau prea ușor, prea slabî pentru ca să resiste acelor pe cari-i comandaau Orăș și Nistor Ureche, boieră a lui Jeremia-Vodă. Si aici, în ses, la Crețești olteni, ca și dincolo, în creștetul munților, adversarii lui Simion pierdură lupta (15 Mart). Ești fugiră, pierzînd douăzeci și cinci de steaguri, iar noua lor căpetenie, Radu, apucă drumul care ducea la Dunăre, unde va fi dat Turcilor lămuririle ce va fi crezut de cuviință asupra aventuri sale între creștinî și soldați¹.

¹ Furarea lui Radu și lupta de la Crețești se află povestite în Hurmuzakî, IV² (după ștîri de la Radu) și în acciașî culegere, *Sigil. II*² (Hurmuzaki-İşog, dan, II) (informații de la Simion și ofițerii poloni).

Buzeștii trebuiră deci să se întoarcă la vechiul lor ales, căruia însă nu-i mergea mai bine. De la hotarul pe unde se strecurase, el apucase drumul Bistriții, și la Vașarheiū fu lovitură, în trecere, destul de rău, de Moise Székely, aderent al lui Sigismund și unul din factoriile de căpetenie aī restabilirii lui. Basta crezu de cuviință să poruncească răzbunarea acestei înfringeri, dar nicăi de astă dată Radu și Valonul său nu putură să aducă vești bune de biruință. Vedem la 19 Mart pe Voevodul fugar scriind Împăratului, din lagărul de la S. Marghita, lîngă Mureș, fără a pomeni însă nimic din cele ce se întîmplase. Acestea se duse să le spue din gură Boulet, pe care-l găsim la Curte în April¹.

Valonul, care era de părere că țara vrea mai bine pe fiul lui Mihaï, primi banii pentru cauza lui Radu. În măsură ce lucrurile mergeau mai bine în Ardeal, perspective mai sigure de Domnie se deschideați pentru dînsul. Supt impresia neizbîndeî lui — el care plecase cu siguranță că «va goni pe Simion» —, Voevodul se dusese să se ascundă în Beiuș, unde era în April². Dar, cînd Basta dădu, în Maiu, un prînz la Satu-Mare, unde aștepta rezultatul negocierilor dintre Sigismund și comisarii împărătești, trimiș pentru a-l aduce la o nouă cesiune, — Radu fu unul dintre oaspeți, și generalul imperial anunță hotărîrea sa nestrămutată de a-l duce iarăși în Scaun³. În Iunie, Împăratul, din parte-î, încuviință să se trimeată, prin Carpați sau pe la Mehadia, trupe cu Domnul dat de dînsul Muntenilor⁴.

În Iulie însă, Sigismund era silit să puie capăt tergiversărilor sale de om cu gîndul nesigur. Acei ce voiau cu orî-ce preț să-î apere tronul, Moise Székely și Zelestey,

¹ Aceste ciocniri sunt pomenite în Spontoni (*Memoriile lui Basta*). Altă mențiune, confusă, în *Chron. F.-L.-Olt.*, I, p. 205 Scrisoarea Voevodului în Hurmuzaki, IV². Mențiunea soliei lui Boulet, *ibid.*, VIII și Innsbruck, *Staatsarchiv, Ambras Akten*.

² Springer către Archidecele Maximilian (Viena, 17 April 1602)

³ Scrisoare din Satu-Mare, 21 Maiu 1602, reprodusă într'o cronică tipărită la Kemény, I, p. 242.

⁴ *Mon. comititalia Transsylvaniae*, la această dată.

fură cu totul bătuții pe Mureș, lîngă Alba-Iulia¹. Și, după o întîlnire cu Basta în castelul princiar din Vinț, el lăua ultimele măsurări de plecare. Se ducea în acest chip, după o nouă bătălie pierdută, în exiliul unde era să-l țintuiască boala pănă la o moarte obscură, care nu întârziè².

Plecarea lui Sigismund și supunerea momentană a principatului însemna readucerea lui Radu în Țara-Românească.

Ieremia-Vodă, ocrotitorul, cam rece însă, al fratelușii său, credea că Domnul Buzeștilor va veni pe la Mehadia, pe unde intră mai târziu Matei Basarab. Cronicile brașovene arată însă foarte cu de-amănuntul cum s'a petrecut lucrul. În Iulie, Mîrza și Buzești pleacă din Sibiu spre Țara-Românească. La 22 ale lunii, în fruntea a câteva mii de ostași, ajunge Radu însuși la moara de hîrtie de lîngă Brașov, unde se oprește prădind. A doua zi, el pleacă spre munți, tot prădind, și înaintează pănă «la satul Nen, la poalele Carpaților». În August apoi se înfățișează Basta, împrumută banii de la Brașoveni și trimitе, în sfîrșit, pe Radu, cu 25.000 de soldați, în Țara-Românească³.

Oastea de năvălire se alcătuia, ni se spune, din 3.000 de lănci germane, 10.000 de pedeștri, din Haiduci⁴, cumpărați cu cei 100.000 de taleri dați de Împăratul, și dintr-o mie de oameni oaste de strînsură. Nu știm cât avea Simion pe lîngă dînsul, dar comandantul trupelor lui polone, îmbolnăvindu-se, plecase, lăsînd în loc pe fratele lui, Andrei Potocki, care se dovedi un om incapabil. În fine, acești auxiliarî, de la bună-voința căroră atîrna tot, nu erau plătiști, și nu voiau să se lupte serios.

Așa încît, într'o întâie luptă la Teleajin, care văzuse nerorocirea lui Mihai Viteazul, straja polonă fu bătută. O încercare de ofensivă a învinșilor, în direcția Ploieștilor, nu iz-

¹ La această luptă ieau parte și Români, mai ales Moldoveni (Basta către ambasadorul spaniol; 3 Iulie 1602. Milan, *Bbl. Ambrosiana*, S. 115 sup., fol 85).

² Cronica citată a lui Symigianus.

³ *Cron. F.-L.-Olt.*, p. 207 și urm.

⁴ Hurmuzaiki-Bogdan, II, p. 194.

buti. Învingătorii pătrunseră, arzînd, în partea sudică a Moldovei, și înaintea lor Simion se retrase, la Tecuci, la Bîrlad, la Vaslui, până, la 8 Septembrie, bietul om se găsia la Tîrgu-Frumos, unde nu merseră să-l caute aî lui Radu Șerban¹.

Dar bietul om era și un om rău, gata să sacrifice ori-ce — ca și întregul luî neam, până se stînse în lupte nelegiuîte — pentru gloriola unei Domnii de umilință reală. La 1-iû August, bolnavul Ioan Potocki trecu Nistrul pentru a drege, dacă se putea, lucrurile, stricate prin boala luî fără vreme. Însă relațiile cu Poloniî nu mai erau acum aceleașă ca odioară, pentru frații Movilă. Ei erau învinoățiti că nu vreau să plătească acelor ce-i slujesc, că vreau să aibă tot fără a da nimic, că urmăresc fiecare scopuri egoiste. Pentru soldă, pentru stăpînirea Hotinului, erau neîncetat certe, cu atît mai amare în fond, cu cît forma era mai rezervată. Unii dintre Poloniî începeau să se căiască de sprijinul dat până atunci luî Simion. O ligă se formase între soldați pentru a cere banii înainte de a salva din nou tronul răuluî datornic.

Deci, în Poloniî, cu toate că mai venise un general, Sobieski, era slabă nădejde pentru Domnul muntean gonit. În Ieremia tot aşa. Pe dînsul însuși îl amenința Marcu-Vodă, care adunase vre-o 10.000 de oameni în Sălagiû, prin Maiu, pentru a ataca Moldova. Viteazul pretendent fusese oprit de Basta pentru a nu se ațîa din nou Poloniî, ca în 1600, cu toate că, încurcați în Suedia, ei erau acum mai puțin periculoși decât atunci. Ceia ce nu-l împiedecă de a veni la Radu Vodă și de a se coborî împreună cu acesta, în August².

La cine se putea adresă Simion? La Turci? Dar aceștia aveau iarăși pe Radu Mihnea. În Iulie, partida turcofilă dintre Munteni îl ceruse din nou, cu stăruință, până și de la Hanul, afătind că altfel și boierii credincioși Împăratului turcesc vor trece la Radul Nemților. Si, în adevăr, mai mult pe ascuns,

¹ Toată istoria acestor lupte se reconstituie din corespondență polonă (Hurmuzaki-Bogdau, II)

² Hurmuzaki-Bogdan, II.

dar, ori cum, Radu fusese iarăși trimis să mai cerce norocul, aşa de rău pentru el până acum¹.

Mați rămîneaă doar Tatarii, aceia ce ținuse de atîtea orî în loc pe Mihai Viteazul, acei ce culesese în ultimii ani zeci de miî de robî din Țara-Românească, prietenii mai răi decît cel mai rău dușman. La dinși se adresă Simion. Hanul era chemat la oștirea Serascheruluî ce mergea în Ungaria, și Simion se rugă pe lîngă acest «Țar» mongolic pentru onoarea unei vizite, cît de scurte...

Frica de Tatarî cari ar veni să ajute pe Sigismund și să zădărnică negocierile cu nesigurul personajiu stăpînia pe creștini încă de mult, din primăvară. În Maiu se afirma că ei au și trecut, că sînt 150.000, că vor apuca drumul spre Silesia, Ardeal și Țara-Românească. La 10 August, Pezzen, fostul comisariu din Ardeal, afirma că Hanul a și sosit la hotarele moldovenești².

Această știre era adevărată. Tatarii trebuiau să ajute pe Turci în marea campanie pe care noul Vîzir, Albanesul Hasan, o începuse pentru a smulge Imperialilor ce cîstigase supt predecesorul lui, pașnicul Ibrahim, și pentru a ajuta elementele dușmane creștinilor, din Ardeal. El se puseră în mișcare cam o dată cu oștile coreligionarilor lor, dar nu ajunseră să găsească pe aceștia nici supt zidurile Albeș-Regale, care fu recucerită, nici supt ale Pestei, care rămase Imperialilor.

Causa era că-i oprise Simion, nădăjduind ca prințînși capete iarăși Scaunul, totdeauna cîstigat de alții, împotriva țerii. La 13 Septembrie, el plecă în spre tabăra acelora pe cari, nici Poloniî nu-i puteau privi altfel decît ca pe niște pustietori fără de lege. Avea cu dînsul numai 300 de Cazaci și ceva unele de războiu. Cu noi săi aliați — și cei din urmă —, el ajunse după două zile la graniță, în Focșani³.

Stăpîn peste tot Ardealul, unde abia începea să se răs-

¹ Hymuzaki, IV².

² Corespondențe inedite, în Innsbruck, *Statthalterearchiv, Ambraser Akten*.

³ Hymuzaki-Bogdan, II.

pîndească zvonul despre înaintarea lui Moise Székely, generalul bătut al lui Sigismund, — Basta ținea o dietă în Mediaș (—23 August) cînd el află despre primejdia ce-i amenința protegiatul. Era o surprindere pentru Radu, care se vedea aşa de sigur în Scaunul său din Tîrgoviște, încît împrumutase Germanilor un ajutor de 4.000 de oameni. Cu cît se așteptase mai puțin la o întoarcere a lui Simion, cu cît avea la îndămînă mai puține mijloace de apărare, — abia 16.000 de oameni —, cu atît mai stăruitor se adresă el lui Basta pentru a fi mîntuit prin înfățișarea acestuia de atacul Tatariilor lui Gazî-Ghira și al Moldovenilor lui Ieremia, — ce nu erau să vie, aceștia de pe urmă.

Din partea lui, Basta își dădea seamă cîtă însemnatate avea pentru el păstrarea în credință a Țeri-Românești, de unde se închideau pasurile și se deschideau perspective de jaf către Dunăre. Îi trebuia să fie sigur de această țară, și de aceia refusă, în toamna lui 1601, ofertele de împăcare ale lui Simion, precum înlătură, în vara anului următor, propunerile lui Ieremia. Știa bine că în Movilești, chiar învărăbiți pentru moment cu comandanții poloni, nu se poate avea încredere: în același timp cînd se făcea a dori prietenia lui Radu, Ieremia îndemna pe Secu să se răscoale în potriva Imperialilor, și scrisorile secretariului său pentru aceasta fură și prinse¹. Gîndul Germanilor era să mintuie, la cel d'intai prilej favorabil, și cu vecinul cel rău din Moldova, și de aceia se dăduse speranțe pentru viitor soliei moldovenești ce venise să se roage la Curte, cu multă căldură, pentru scăparea țeri de «tirania» Polonilor și a omului lor.

La 3 Septembrie, Basta era acum pe cale către Brașov, la Șinca-Mare. El sfătuiește Radu să răspundă lui Ieremia, care-i scrisese despre un complot tatar pentru a-i schimba pe amîndoî, că de aşa ceva n'are frică, precum n'are încredere în cine nu i-a dat dovezî până acum că și-a schimbat înima dușmănoasă. Pentru a face ca faptele să răspundă acestor

¹ Scrisori ale lui Basta, în Hurmuzaki, IV¹ și în Documente la Prefață. Cf. *Chron. F.-L.-Olt.*, p. 211; Spontoni, p. 219.

cuvinte mîndre, Basta trimise Domnuluș muntean pe Mîrza cu cîteva miș de Moldoveni și haiducă, 3.000 de Secu și o mie de lanțe din Ardeal cu Marcu-Vodă, pretendentul la tronul Moldovei. La 11, generalul imperial ajungea însuși la Brașov și strîngea, pentru oră ce întîmplare, alte trupe¹. La 14, Radu se găsia încă la Tîrgoviște și scria Împăratului fără a pomeni un singur cuvînt despre marea furtună ce stătea să se abată asupră-î².

Dar probabil în aceiași zi îi veni veste că Secuiul Petru Konkoly, șeful străji sale, care avea vre-o 8.000 de oameni, a fost bătut foarte rău de o ceată de Tatară, cu mult mai puțin numeroasă. Începînd a prinde frică pentru rezultatul războiului, el trimise în cea mai mare grabă o solie de doi boieri pentru a cere lui Basta să vie. Acesta se coborîse la 16 pînă la Preașmăr, și de aici porni la 19 ale lunii un ajutor de trupe alese, mai mult Valonă, cu cei doi frați Cavriolo, dintre cari Toma avea și comanda. Companiile de pedeștri, deprinși să apere un lagăr, ajunseră «în gura Teleajinuluș», la Teișani, unde se retrăsese Radu, la 20 Septembrie, și fură primite ca niște mîntuitori.

Ordinul lui Basta, care-și rezervă să vie și el cînd va fi de nevoie, era să nu se caute o luptă, nicăi să se primească, ci să se facă șanțuri: *trincerarsi*. Un șanț lat fu săpat, prin urmare, în față, până ajunse să se razime de munți și să fie apărat de pădurî nestrăbătute. Un altul, la spate, era menit să asigure de o încunjurare a dușmanilor, și Marcu Voievod fu ales ca să-l apere. Cercetaș polonă, oameni deprinși să culeagă stîri fără a fi văzuți, să facă rău fără a se pune în evidență, căpătară misiunea să observe drumul ce venia de la Tîrgoviște.

Hanul sosi la 22 sara. Avea vre-o patruzeci de miș de călăreți, căi nu mai avuse ocazie să vadă vre-o dată soldații străini aî luî Radu-Vodă, dar pedeștri erau de tot puțini, ceva peste o mie. Si aici era slăbiciunea năvălitorilor.

Dar pentru ca această slăbiciune să folosească creștinilor, trebuia ca aceștia să se ferească de luptă în şes, unde-i

¹ Corespondență citată a lui Basta și *Chron. F.-L.-Olt.*, pp. 211—2.

² Hurmuzaki, IV¹ (scrisoarea lui Radu).

chema mînia pentru insulte, dorința de răzbunare pentru pradă și speranța de a se îmbogăți din jaful jefuitorilor. Fără a mai vorbi de mîndria fiecăruia și de dorința de a se face cunoscut prin vitejie Voevodului.

În ziua d'intăiu, la 23, cei din lagăr nu se putură răbdă cu totul să nu iasă la hartă. Un deal ce stătea la mijloc fu rînd pe rînd cucerit de unii și de alții, ce-să încura căii pe coastele lui ușoare de suiat. Tatarî căzură destui, de fierul haiducilor, ca și de gloanțele Valonilor. Într-o frumoasă luptă dreaptă, voinicul Stroe Buzescu, boierul mai mare de cît Domnul, rătează capul unui cumnat de harem al Hanului, care crezuse să-l poată el răpune pe dînsul. Dar, cînd, adunându-și toate puterile, Tatarî fără de număr se năpustiră asupra Muntenilor și haiducilor, nimic nu li putu sta în potrivă și, măturînd arena de încercare, ei veniră să bată cu piepturile cailor de zidul sulișelor nemțești. De trei ori, ei porniră în acest îndărătnic asalt, dar fură răspinși până la sfîrșit.

A doua zi după aceste lupte de glorie și de mare primjeodie, oastea lui Radu, învățînd din ce văzuse și suferise, se purtă mai cu minte. Șanțul pe care-l împodobiau acuma furci pentru cine ar putea să-l treacă, nu lăsă pe nimeni din lagăr. Tatarî se perîndără în zădar, scoțînd chiote și împroscînd cu ocărî pe «fricoși» ce se ascundeau. Nu li răspunse nimeni decît gloanțele, care loviau drept pe cine din trei ei se apropiua. La două după amiazi, această primblare zădarnică plîctisi în fine pe aceia cari o făcea. Imensa călărimie, renunțînd la biruință, unde nu putea să fie luptă, se întoarse pe loc și apucă drumul către Dunăre, în spre Silistra¹.

Pe acolo trebuiau să meargă — de cîtă vreme! — pentru a găsi pe Serascher. În Octombrie, Tătărimea, care nu putuse

¹ Luptele sănt povestite în Memoriile lui Basta, în serisoarea lui Toma Căvriolo, din Hurmuzaki, VIII, în documentele ce tipărim în culegerea noastră. O scurtă, dar bună mențiune în cronica terii. Cf. Trauschenfels, p. 288: «Mogarenn, bey den Hugel». V. în fine, și foarte însemnată inscripție de pe piatra lui Stroe (Tocilescu, în *Col. lui Traian*, II, nr. 33 Cf. An. Ac. Rom., ser. I, X^a. p. 289 și urm. și Ștefulescu, în *Şezătoarea Sătranulu și Amicul Poporului*, III, p. 124 și urm.).

curăți de dușmani Muntenia și străbate prin pasurile ardeleni, se ducea astfel se întâlnescă pe Vizirul Serascher, care, din partea lui, nu-și putu îndeplini gîndul de a aduce pe Moise Székely în scaunul lui Sigismund Báthory. Din încercarea ce făcuse, se alesese Hanul cu cîteva miî de oameni morți în văile Carpaților și cu pierderea cumnatului, pe care-l ducea cu sine, învălit în scumpe covoare. Iar Simion, asupra căruia cădea vinovăția întreagă, fu insultat de străni și săi aliați, «pus în fiară pe supt pînțecèle caluluî»¹, și apoi aruncat în Moldova, cu o strajă de Tatarî, de la care de sigur că fratele său trebui să-l răscumpere, blăstămînd înrudirea costisitoare și visurile zădarnice.

Basta aflată îndată despre biruință, și poate că el o cunoșcu înainte de a veni în tabăra biruitorilor. Avea, în adevăr, pe lîngă sine numai cîteva sute de ostași călări, cu cari nu se putea bate toată mulțimea de Tatarî a Hanuluî. La 27, el se întorcea în lagărul său de la Preașmăr, cu convingerea, împărtășită și de alții, că Hanul a fugit de frica lui, și la 1-iü Octombrie, înainte de a pleca împotriva lui Moise, el trimitea la Curte veștile de victorie².

La Viena sosia în același timp aproape știrea că Marele-Vizir, părăsind lagărul său de lîngă Pesta, a ajuns la Solnoc, și a plecat de acolo la 1-iü Octombrie spre Szarvás. El se întrepta spre Lipova, de unde avea să pornească pentru a da Ardealul lui Moise Székely. Dar curierî din Buda îl chemăra înnapoî cu veștile lor rele, despre progresele Imperialilor, și restul anuluî fu pierdut într'o încunjurare care nu-și atinse scopul. Asediul Budei de Nemții, scăpă, prin urmare, pe Radu de Tatarî și pe patronul său de Turci³. Basta rămî-

¹ Crónica țerii.

² Chron. F.-L.-Olt, l. c., și corespondențele citate

³ Cf. în raportul lui Tobia Vischer către Archiducele Maximilian, Praga, 28 Octombrie 1602: «Hetten die Unsrigen Ofen nit beleget, so wär der Feindt in Sibenbürgen und die Tartarn in die Wallachei gefallen und hetten Herrn Giorgio Basta in die Mit genomen. . . ». Știrile sunt luate din *Ambraser Akten* (inedite).

nea deocamdată în țara pe care pentru cea din urmă oară o cedase Sigismund Báthory și, odată ce Germanii s'aștăbili în Ardeal», cred că și un ofițer polon din acel timp, nu se mai poate menține Simion în Țara-Românească¹.

Poloniștia deci aceasta, și tot atât de bine o știa Radu Șerban, care vedea singurul său sprijin în Imperiali, și anume în Imperiali stabilii dincolo de munți, în provincia de a cărei soartă era legată de țările sale. Ca și Mihaile, marele său predecesor, el simțea nevoia să deie o basă sigură situației sale prin încheierea unei legături scrise cu Rudolf și, ca și Mihaile iarăși, el era dispus să aducă servicii credincioase, să se puie chiar în primejdia vieții pentru a-și asigura acea basă.

O solie fusese trimeasă la împărat încă din 1601, atunci cînd acel care-o trimitea era numai un fugar în Ardeal, dar un fugar în fruntea a 4.000 de ostași, deci unul cu care se putea sta de vorbă. Stroe Buzescu, în care uniș Nemții de la Curte vedeaau pe «fratele Domnului muntean», așa de strînsă era legătura între Radu-Vodă și aceia cel pușește pe tron, veni la Praga odată cu Carol Magno, spre sfîrșitul lui Decembrie. Fu primit foarte bine și cu întreținerea lui știm că se cheltuau o sută de taleri pe lună, dar nu-și avu audiență decît la 20 Februarie. La începutul săptămîni următoare, Stroe se întorcea înapoi, și din ce tratase el cu oamenii împărațești, știm numai atîta. că Radu ceruse un castel de adăpost în Ardeal (Ieciu) și că i se răspunse numai prin asigurărî de protecție și sprijin. Potrivit cu situația în care se găsia.

Radu încercă să-și recapete țara în Martie, înainte de întoarcerea lui Stroe, și nu izbuti. Atribuind aceasta lipsei de bană, pentru care fusese trădat de auxiliarii săi unguri, el trimise din nou un ambasador la Curte, pe Valonul Boulet și poate, împreună cu acest străin suspect, și vre-un boier dintre alii săi. Data aceasta căpătă ceva: în Martie încă se plătiră solului, care pleca abia în Aprilie, 100.000 de taleri.

¹ Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 201 și urm.

Banii cari slujiră mult pentru îndeplinirea, în August, a planurilor de recuperare ale lui Radu.

Dar tronul lui nu se putea privi ca bine intemeiat pănă nu se hotără lucrul cu Tatarii lui Simion. Am văzut la cât de puțină ispravă duseră marile lor pregătiri.

După ce Radu se asigură de plecarea dușmanilor săi, el restituie la 11 Octombrie lui Basta pe Mîrza și haiducii împrumutați¹ și, venind poate în Ardeal anume pentru aceasta, el încheie cu dînsul un fel de înțelegere, care nu ni s'a păstrat în întregimea ei. Voevodul putea dispune de acum înainte de un ajutor de 2.000 de Secui, pe cari i-ar convoca după voie; de i-ar trebui însă mai mulți, s'ar adresă generalului guvernator. În schimb, Români ar veni ori cînd, după dorința lui Basta, ca să-l ajute².

De sigur că în aceiași înțelegere se cuprindea și îndatorirea pentru Radu de a ținea pe Turci prin prădăciunile peste Dunăre care deschise cariera de izbîndă a lui Mihaï. Dar pentru aceasta trebuiau luate măsuri de siguranță și de stabilitate. Ieremia trimise, la începutul anului, o ambasadă la Basta, în dietă, pentru a recunoaște toate păcatele și a arunca vina celor întîmpilate pe capul nenorocitului Sigismund care, înșelînd doi împărați, putea să înșele și «un neam mai prost, cum sunt Moldovenii»³. Basta se făcu a crede în asemenea oferte, primi asigurarea că de-acum înainte Voevodul va avea altă purtare și recomandă și lui Radu să trăiască în pace cu vecinul care nu mai putea să-i facă rău. Un corespondent al Archiducelui Maximilian pretinde chiar, la 17 Februarie 1603, că Basta ar fi anunțat un tratat formal încheiat între cei doi Domni⁴.

În sfîrșit, la 2 Februarie pornia o nouă solie la împăratul, în fruntea căreia stătea Vistierul Nica și Aga Leca, un trădător pocăit. La aceștia, Vodă adause apoii pe unul din

¹ *Cron. F.-L.-Olt*, p. 213.

² Tratatul e cunoscut numai printr'o scrisoare a lui Basta (Hurmuzaki. IV¹, p. 33).

³ *Mon. Com. Transsilv.*, l. c., p. 188 și urm.

⁴ Innsbruck, *Ambrascer Akten*. Corespondentul e Fischer, din Praga.

«frații» săi, Radu Clucerul. Ei aduceau următoarele cereri ale vasalului imperial: întărirea într-o situație asemenea cu a lui Sigismund Báthory sau a lui Mihai Viteazul, un loc de retragere în Silesia, o moșie în Ardeal, altele pentru credincioșii săi sprijinitorii Buzești, crucearea de reclamații pentru datoriile lui Mihai-Vodă, intervenția în Polonia pentru ca să nu mai aibă a se teme din acea parte și, în sfîrșit, voia de a se lupta supt steaguri cu vulturul imperial. Fără a mai pomeni reclamația naturală, reînnoită acum, a unuia stipendiu, ca al lui Mihai, pentru plata soldaților¹.

Cu aceasta lucrurile se puteau crede puse la cale. Basta, doritor de a se lupta aiurea, cu soldați și nu cu intriganți politici, se gătia să plece și ceruse a se trimite odată cu anul nou comisari pentru administrația Ardealului supus. Iar Radu-Vodă își îndrepta privirile spre Dunăre, unde erau cetății de jăfuit, un rival, Radu Mihnea, de gonit iarăși în harurile părintești, și încotro îl îndemna și Împăratul, prin emisariul său, de curând sosit, Aloisius Radibrad, un cunoscut agent politic, din Ragusa.

Mați ales dintr'un raport al acestuia² știm ce s'a petrecut în această campanie din Februar-Mart, care ținu până la țezghețul Dunării. Radu avea cu sine pe căpeteniile de Moldoveni Mîrza și Ionașcu. El atacă Silistra, de unde scoase pe domnișorul fără noroc, ocupă castelul de curind înălțat de Turci la Brăila, arse Hîrșova, se ciocni cu sătenii, unii dintre dînșii Români, din Dobrogea și ceru, se spune, cheile Cetății-Albe. Față de unii locuitorii mai vîtejii, Români și haiduci săi n'avură izbînda, însă Turci se retraseră pretutindeni înaintea lui, până la Bazargic, lăsînd numai o garnisonă în cetatea Silistra³.

Atacul venia într'un timp când tulburările militare — re-

¹ Cf. Hurmuzaki, IV², pp. 331-2, n° 279 și raportul Camerei imperiale, *ibid*, pp. 334-6.

² În documentele noastre la Prefață.

³ Atacul lui Radu mai e pomenit în raportul venețian din Hurmuzaki, IV², p. 272, n° 48 și în Memorile lui Basta, p. 216

volta Spahiilor — fusese potolite acum în Constantinopol. Totuși măsură energice nu se luară împotriva Voevodulu, care, de doi ani de când umbla după Țara-Românească, nu se gîndise că este o Poartă a Sultanulu de unde vin steagurile de Domnie și unde se trimit tributurile.

Ceia ce nu însemna că ofensa fusese trecută cu vederea. Din nou un plan întins se alcătuise pentru a restabili autoritatea împărătească la Nordul Dunării. Un Pașă războinic, Hidir, numit pentru Egipt, căpătă paza Dunării și misiunea de a trece rîul la oră ce prilej favorabil. Ca Domn fusese întărit în Muntenia iarăși Simion, în locul lui Radu cel turcesc, care nu era bun de nimică, și în locul lui Radu al Nemților, care nu existase nică odată pentru Turci¹.

Era o măsură potrivită pentru a ciștiga recunoștința Polonilor. Aceștia, ocupați în curînd cu un războiu nenorocit cu Suedia, nu uitară însă cu totul provinciile pentru care, pe timpul de atotputernicie al lui Zamoyski, făcuse atîtea jertfe. La dieta polonă din 1603, Moldovenii amintiră de primejdiiile și de dorințele lor printre solie alcătuită din Iocșa Petriceicu și Nistor Ureche. Căsătoria, săvîrșită în Maiu, a fetei lui Ieremia-Vodă cu Mihaï Wisznowiecki, era încă o afirmare a vesnicilor simpatii polone ale Domnului. În Moldova se oploșise, plină de ură împotriva lui Radu Șerban și chinuiți de păreri de rău pentru averile și demnitățile părăsite, membrii, mai mult obscuri, ai partidei muntene care ținea cu Simion-Vodă, adecă cu Turci și cu prietenii lor Poloni. Si acești pribegi, în frunte cu Mitropolitul Eftimie, cu Logofătul Dan, cu Teodosie, alt Logofăt, trimiteau pe doi dintre dînșii la regele polon, ca la singurul care putea să facă a se întoarce pentru dînșii trecutul de liniște și de bielșug².

Prin aceiași scrisoare, Sultanul cerea ajutorul acestuia rege aliat în favoarea lui Simion, pe care trebuia să-l sprijine și fratele său Ieremia, și în favoarea altuia vînător de coroană, Moise Székely³.

¹ Aceleași rapoarte venețiane

² Izvoarele sunt documentele din Hurmuzaki-Bogdan, II.

³ Ibid., pp. 275-3, n° 135.

Moise, căruia i se mai zicea și «picior de argint», era un Secuiu, născut în bordeiu, care printre vitejile strălucitoare se ridicase în cele mai de sus trepte ale demnităților din țara sa. Fusese unul dintre războinicii marelui rege Ștefan Báthory și se luptase pentru dînsul în Ardealul princiar contra lui Becheș revoltatul și în Polonia regală în potriva rivalului moscovit. Fire pasionată până la crimă, mergind până la omor în dușmaniile sale, el suferi exilul după ce gustase cinstea biruitorulu. Iertat pe urmă, pentru lucrurile mari ce făcuse și mai era în stare să facă, el se întoarse în Ardeal, și Mihai-Vodă făcu din acestălalt viteaz «ghinărarul» provinciei pe care o dobîndise. Dar Moise, care nu cunoștea virtutea credinții, se ridică, la cea dinaintă vreme priincioasă, în potriva nouului său stăpîn. Servi pe Sigismund, principalele ungur, și, cînd acesta își luă rămas bun pentru totdeauna de la țara sa, Moise, care era altfel de om decît această făptură șovăitoare, se gîndi că tronul Ardealului i s-ar cuveni și lui. Fugi la Turciî din Timișoara, după ce se făcuse a primi dominația germană. Și din această strajă turcească, el plecă, în Februarie 1603, împreună cu o oaste pagină, pe care o comandă însuși Pașa din Timișoara, Becheș, și apucă drumul spre pasul Porții-de-Fier, dincolo de care era Alba-Iulia, gloria și domnia¹.

Am spus că Basta se găția de plecare, și la 21 Mart el își dădea formal demisia, pretextând bătrîneță și incapacitatea la lucru, pe care i le amintiau intrigile, reale sau închipuite, ale unor dușmani de la Curte. Comisarii, cari trebuiau să-l înlocuiască, venise chiar, dar nu și noul general-commandant, Russwormb, care, căzînd bolnav, nu veni în Ardeal nicăi o dată. Basta nu-l aștepta decît pe acesta pentru a porni apoi să-și iea în primire funcțiile nouă de general-locotenent în Ungaria. O solie ardeleană, din care făcea parte Mindszenti, și alți doi nobili, împreună cu doi Sași din Sibiu și unul din Brașov, sosise la Curte, și la 7 April

¹ Lămuririle sunt luate din Cronica lui Szamoskózy, tipărită în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, XXIX.

după amiazi era primită în audiență și ambasada lui Radu-Vodă. Consiliile împărătești se ocupau de răspunsul ce trebuia să se deie vasalilor din Carpați și, de la Dunăre pentru a-i organiza sau ținea în ascultare¹.

Atunci ajunseră, zădănicind tot ce se tratase și făcind din oaspeți niște prinși, de o parte, niște ostateci de alta, veștile din ce în ce mai precise și mai întristătoare despre schimbările nouă din Ardeal, care sămănau aşa de bine cu vechile schimbări.

Moise, frumosul Secuiu bătrân, viteazul alb cu față supțire și slabă, intră ca un triumfător în castele și orașe, unde erau cei de neamul său. Luase, în avîntul de plecare, Lugosul și Caransebeșul; după ce intră în Ardeal, i se dădură pe rînd Orăștia, Alba-Iulia, tîrgurile din Secuime. Basta, care plecase din residență, se adăposti la Cluj, fugi de aici la 21 April și se refugia în Gherla, unde se găsia la 26 ale lunii. Asediat aici, el se strecură din cetate și se întoarse în Cluj, de unde, în noaptea de 23 Maiu, fugi către comitatele exterioare. Ratăcirea aceasta rușinoasă o încheia numai în Satu-Mare, unde așteptă cei trebuiu pentru a-și face întoarcerea în oare-care condiții de siguranță: trupe adeca, de la stăpînul său Împăratul, de la protegiații săi Secui și de la vasalul muntean, Radu-Vodă².

Pentru acesta, pămîntul se prăbușia supt picioare. Rămăse, de și în țara lui, pe Scaunul lui de Voievod, mai rău decât ori cînd, mai rău decât în 1601 chiar, cînd își comandă Români în oastea lui Basta. Din Moldova, unde pîndea pribegii și îndărătnicul lor călăuz, Simion, îi veniau știri rele de năvălire apropiată. Peste Dunăre, Hidir stătea gata să întindă podul. Ardealul era pierdut pentru Imperiali. Abia cîteva cetăți mai țineau garnisonele lui Basta: Gherla, Sighișoara, Sibiul, Deva, Brașovul. Celealte căzuse, și drumurile erau pline de haiducă dușmană, de Turci și de Tatară. Paşa

¹ Corespondență din Ambras, în Innsbruck.

² Szamosközy, Symigianus și corespondență citată.

de Timișoara însuși stătea la dreapta lui Moise învingătorul, care nu era Sigismund Báthory. Iar din Polonia, prin pasurile Marmaureșulu, trecea, pentru a veni și ei în Ardeal, la pradă, cîteva miî de Cazaci.

Ce era să facă? Pe cine să întrebe, n'avea. Soli de la Praga îi aștepta în zădar, căci drumurile erau închise și porțile capitalei imperiale tot aşa, pentru dinșii. Era Radibrad, dar acesta nu era un om cu greutate și un ambasador formal. La cine să se adăpostească la o primejdie, nu era.

Îl rămînea să aștepte, să cîștige timp. De sigur că, silit de împrejurări, avînd răspundere pentru familia, partida și țara sa, Radu-Vodă făcu atunci o politică dublă. Neapărat că doria întoarcerea și victoria lui Basta, dar acesta era de parte, fără trupă, și nimic nu putea să vie de la dînsul. Din cincisprezece curieri ce plecară din Satu-Mare către Țara-Românească, unul singur ajunse, și acela tocmai la sfîrșit. Putința unei înfrîngerî determinante a Imperialilor trebuia să se înfătișeze orî cuî, și ea se înfătișă, de sigur, și lui Radu-Vodă. Purtarea sa se îndreptă și după prevederea unei asemenea posibilități.

Moldovenilor și Turcilor de la Dunăre chiar, nu li spuse nimic, precum ne-am fi putut aștepta. Cu Moise însă intră în negocierî, a căror sinceritate se înțelege de la sine.

Despre aceia însă, tot trimise din timp în timp în Ardeal trupe pentru a ajuta pe Basta. Cînd acesta se găsia încă în Gherla, la 7 Maiu, el trimisese într'un noroc un curier, ce purta scrisoare pe pînza cu care-i era căptușită haina, scrisorî către Radu. Îl cerea să vie cu toții aî săi în țara Secuilor, cari i-aû declarat că nu mai pot să-l aștepe și, viind astfel, să străbată, cu cetele lor împreună, până la dînsul¹.

Radu primi scrisoarea, dar nu plecă în persoană. Numaî o trupă de 1.400 de oameni — o cifră tot atît de ridiculă, ca și a celor «trei sute» de Secuî ce-i aștepta — porni în spre Gherla. Dar, precum Tatarii tăiară lesne pe Secuî din

¹ *Chron. F.-L.-Olt*, p. 221. Cf. Memoriile lui Basta, p. 219

minusculul lagăr, tot aşa de lesne fură bătuți, în regiunea Bistriței, oamenii lui Kis Farkas, un Sîrb ungurit, și lui Ioan Ciungul¹. Gheorghe Makó, fost soldat al lui Mihai-Vodă și acum aderent al lui Moise, lì ieși în cale cu vre o trei miî, și amîndoî şefii fură prinș. Răscumpărați de Moise, eî îl serviră apoî pe acesta, nu fără să aducă astfel daune reputației de credință a lui Radu-Vodă².

Cînd Kis plecase cu ceata lui, se auzise la Imperiali că vine însuși Radu cu o oaste însemnată. Se mai auzi că el a pătruns până la Sighișoara, care resista încă, aducînd un ajutor de 16.000 de oameni. Dar erau numai cîteva sute de Romîni cari veniau, supt Dimitrie Mîrza, să sprijine împotrivarea cetății. Firește că și eî fură bătuți, lîngă Sighișoara chiar³.

Poate în același timp cînd Toma Cavriolo se duse la Secu și fu prins, alt emisariu german, Stanislav Kracker, un burghes din Cracovia, se îndreptă spre Muntenia, și izbuti să pătrundă acolo. Intitulîndu-se comisariu impărătesc — ceia ce nu era —, el își uni silințile cu ale lui Radibrad și cu ale unuî al treilea reprezentant al intereselor imperiale, Attilio Vinercati, devenit ofițer al lui Radu-Vodă, pentru a face ca o hotărîre să se iea împotriva lui Moise.

Domnul se arătă iarăși nehotărît, sfios față de primejdie, ca unul ce știa că și joacă într'o bătălie tronul și viața. Dar unuî dintre aî lui cari știau bogăția Ardealului și nu uitase ocările și prigonirile sîngeroase pe care avură să le îndure, în 1600 și 1601, oamenii lui Mihai, tovarășii de luptă aî lui Mihalcea Banul, cel gîtuit, și aî lui Baba Novac, cel ars pe rug, ca un mucenic, — aceia se arătară gata să pornească. Între dînșii, tînărul cap de de haiduci Deli-Marcu, care furase odinioară la Giurgiu pe copilul Radu Mihnea, și Gheorghe Raț, Ban al Craiovei pe această vreme, un bătrîn și vestit

¹ Szamoszkozy traduce prin «mutulus».

² Szamoszkozy și Symigianus. Cf. Memoriile lui Basta și raportul lui Radibrad în documentele la Prefață. Acest raport a fost cunoscut de Szamoszkozy, de la care vîn probabil și notele contemporane latine ce-l întovărășesc.

³ Izvoarele citate și Corespondența din Ambias.

Iuptător¹. Cu acesta din urmă plecă și Alvise Radibrad, ca să-l conducă și spioneze.

Aceste trupe erau în număr de 3.000: Sîrbi de-a îlu Mihaî, haiduci și Moldoveni mai ales. Ele apucară pe valoarea Teleajinului, apoi drumul Rucărului, și la 5 Iunie ele ieșiau din pasul Branului și, trecând pe lîngă Brașov, apucau spre Feldioara². Iar la 11 Iunie, din Tîrgoviște, Radu-Vodă trimitea la Moise pe doi dintre boierii săi, însă nu dintre aceia cari puteau deveni în mâna unui dușman ostatec scumpă sau primejdioșă. Trimisii se chemeau numai Manuil Slugerul și Zlat Armașul. Ei aduceau scrisori de la Domn și boieri, prin care se arăta bunăvoița unuia și a celorlalți pentru o pace cu Turci, se cerea să se opreasă Tatarii din Bugeac de a prăda, să se ţie în frîu Simion, «crudul și neputinciosul», pe care nu-l vrea țara cu nici un preț, și să se păstreze în Scaun Radu, pentru care totuși săt gata să moară³.

Moise nu era nici el, cu toată ușurința cuceririlor lui de până acumă, cu totul sigur de victorie. E adevărat că, începând negocierii cu Imperiali, le lăsase pe urmă să se înno-molească și nu se mai gîndise la ele. Dar oastea lui nu era cîtă ar fi vrut el să-i fie: o parte din Tatari plecase, prădând și arzind, spre munții Moldovei; numărul Turcilor, pe care-i chemase înapoi zvonul despre un atac în Banat, scăzuse foarte mult; Cazaci, așteptați din sus, nu mai veniau; în sfîrșit, un număr dintre ostașii săi fusese risipit în garnisone sau în unele lagăre de observație, prin colțurile provinciei. El crezu deci că e bine să urmeze, din parte-î, fără sinceritate, negocierii pe care, tot fără sinceritate, le începuse Radu. De o parte și de alta, călătoriră, în vederea soldaților, cari,

¹ Note biografice asupra acestuia în Iorga, *Documente asupra lui Petru Schiopul și Mihai Viteazul*, p. 36.

² Chron. F.-L.-Olt. (p. 222) dă această dată pentru ieșirea lui Mîrza.

³ Scrisorile se află reproduse în Szamoszközy, și de aici în Mon. Com. Transsylvaniae. Se află și în Șincai și în Epistolae procerum ale lui Pray, III, p. 262 Cf. Cronica lui Mihail Weiss, un însemnat contemporan, în Trauschenfels, Deutsche Fundgruben, pp. 157-8.

ținuți pe loc, se iritați, emisari, și unii dintre dinși plătiră cu pielea lor această iritație¹.

Dar, așteptînd venirea lui Radu, care nu se punea în mișcare, și a lui Basta, care încă la 18 Iulie era tot în Satu-Mare, așteptîndu-și Silesienii călări și alte ajutoare², — oastea lui Raț nu scădea. Din potrivă, Secuii se grămădiau supt steagul împărătesc, comandat de Kracker la Brașov: numărul lor se ridică îndată la vreo 3.000. Si această mulțime de soldați, cruzi, neavîndu-și hrana, prăda strănic.

Atunci Moise, cu toate negocierile, trebui să facă ceva pentru ca să nu îndepărteze de el pe Brașoveni, abia cîştigați, și alți locuitori ai ținutului jăfuit. Făcîndu-se a vedea în slujitorii domnești niște hoți fără căpătaiu, el trimise contra lor pe Makó și pe Mihai Imécsy. Aveau 3.000 de călări aleși și 500 de Tatarî, și-și aduceau aminte de soarta ce avuseseră, prin mîna lor, în Iunie, Kis Farkas și Ciungul

Împărțindu-și trupele în patru cete, cei doi șefi secuîi ai lui Moise se aruncără cu furie asupra oamenilor lui Raț. Dintre aceștia, straja, așezată înainte, supt Mîrza cel Mare, se retrase aproape fără luptă, și acel care o comandă explică acest act de trădare prin frica ce avuse ca Secuii să nu trădeze³. Aceștia se ținură însă foarte bine, și toate silințele dușmanilor nu putură clinti din loc oastea românească, închisă într'o tabără de care și apărâtă de tunuri. Cînd, sara, Makó se retrase, nesigur asupra știrilor pe care trebuia să le trimeată stăpînului său, neîndrăznind însă a vorbi de o biruință, — înfrîngerea oștilor lui Moise Székely își luase în adevăr începutul (4 Iulie).

Altfel însă va fi crezut Makó, în orbirea sa, cînd, două zile după ciocnirea de lîngă Feldioara, el văzu urnindu-se din loc tabăra compactă a lui Raț și apucînd drumul spre graniță. Oastea lui Radu-Vodă căuta numai un loc mai sigur,

¹ Amănuite în Szamoszközy

² Corespondență din Ambras.

³ După Radibrad, iar după *Chron. F.-L.-Olt.* (p. 222), prin zvonul fals că vin Tatarjî.

un cîmp de luptă mai bun, și se grăbia apoī să iasă întru întîmpinarea Domnului, ce era neconenit așteptat. Dar, crezînd că are a face cu niște adevărați fugarî, Makó se luă după dînși, tot focos și pripit. Aî noștri se opriră lîngă satul Cristian.

Aicî eî fură atacați de Makó. Aveaū în spate dealuri, în față o rîpă, de jur împrejur care legate cu lanțuri, ca și la Feldioara. Înaintea acestor piedecî, năvălitorii se opriră în desordine. Si atunci, la rîndul lor, oamenii domnești dădură, conduși de Mîrza pocăitul, un asalt care umplu cîmpul de morți și însfundâ pe fugarî în pădurea Cofleî, la o distanță de opt mile de la tabără. Dintre căpetenii, nică unul nu se mai afla însă acolo. Imécsy căzuse, iar lui Makó, prins, Mîrza puse să i se taie capul, ca unuî vechiû și bine cunoscut trădător¹.

O luptă ca aceasta dovedia că Moise putea să fie învins. Atunci Radu însuși își adună familia, boierii, avereia, ridică steagurile de-asupra celor 8.000 de ostași în marș și trecu pe la Rucăr, pentru a sfârîma pe dușmanul Împăratului.

Trecerea lui Radu se făcu încă de la 12 Iulie, dar el mai zăbovi cîtva timp până la luptă, trimișind și primind ambasadori zădarnici pentru o pace care nu era să fie nicî-odată. Totuși încă de la 8 Iulie Moise, alergînd unde începea să se alcătuiască primejdia, se afla în apropiarea Brașovulu, care îi dădu ceva pedeștri, arme și provisii. La 13, el își alcătuia lagărul, la două mile departe de oraș, și aștepta ce era să se întîmple.

Radu zăbovia de sigur în așteptarea lui Basta, care era tocmai la Satu-Mare și nu se putea hotărî încă să-și puie în mișcare trupele. Abia la 20 Iulie, el ajungea la Maitin, fără să primit ajutoarele, pe care le chema de atîta vreme: călărimea silesiană și regimentul Kolonics. El știa la această dată că «un anume Mîrza, în serviciul Domnului muntean, a

¹ Izvoarele citate și cronică brașovene (Mihail Weiss, în *Trauschenfels*, p. 158 și urm., altele, mai mici, în *Quellen der Stadt Kronstadt*, IV; cf. Kemény, *Deutsche Fundgruben*, pp. 156—7).

tăiat în bucăți 3.000 dintre aî lui Székely, floarea armatei lui», și că «Radu se află cu oastea lui lîngă Brașov» și nădăjduia să isprăvească ceva, cu oameniștii acestui învincător și cu cei vre-o 8.000 de oameni, mult Unguri și Sîrbi, pe cari însuși îl aducea cu sine.

Dar ce nu știa atunci și ce era să afle mai târziu numai, cu părerile de rău învadioase care-i mîncău inima la asemenea vești, era că apropiarea sa era acum aproape nefolositoare, căci coroana Ardealului lunecase de pe capul lui Moise, care luptase lîngă Brașov în ziua de 17 Iulie după calendarul nou ultima lui bătălie și perise înaintea unuia dușman desprețuit.

O soartă ca aceasta pare că o prevedea el. La 14 ale lunii, trei zile înainte de moarte, îl vedem trimisind din «lagărul său lîngă Brașov» doi soli la Imperiali, cu știri mincinoase despre Radu, ale căruia trupe ar fi fost bătute și aruncate, cu mari pierderi, în munți, și cu îndreptățiri pentru că luase o putere ce nu era de fapt în mâna nimăruie și zăbovise niște negocieri care până atunci nu adusese nimic bun pentru Ardeleani.

A doua zi după expediarea trimisilor, oastea Domnească, minată de nerăbdarea unor luptători ce căpătașe incredere în brațul lor, se vedea viind, și steagurile împărătești care umbriau corturile de comandă se înfioseră în șesul ce se întinde între Vulcan și Rîșnov. Cel d'intai sat fu aprins, fără voia Domnului, și flacările ce-l mistuiau luminară noaptea din ajunul luptei.

Moise avea cu dînsul, afară de numele și vitejia lui, afară de amintirea fulgerătoarelor lui cuceririi din urmă, o frumoasă oaste de vre-o 6.000 de oameni: Unguri, cîțiva Turci, supt Pașa de Timișoara, și destui Tatari. Acești auxiliari aî lui ccură prin căpetenia lor, Becteș-Pașa, o luptă în cîmp deschis, crezîndu-se în stare a răspinge peste graniță pe ostașii lui Radu. Dar Moise n'avea atîta incredere și-să vrăjia pare că, prin neobișnuita lui sfială, înfrîngerea apropiată. Luînd învățătură de la dușmaniștii săi Raț și Mîrza, el se închise în tabără de care, legate prin lanțuri. În dos avea o pădurice, în

coastă *moara*, unde Brașovenii lucrau hîrtia cu coroana în zare, în față o rîpă noroioasă, pe care o puteau sări la nevoie și caii. Becteș stătea în afară de cingătoarea de ocrotire a carelor legate și, rușinîndu-se a se apăra prin alta decît vitejia brațului, stătea în sesul deschis, cu Turciî săi, abia 200, și cei 2.000 de Tătari.

Moise avea douăzeci și cinci de tunuri, și-și dase osteneala să le îndrepte singur. Dar, cât avea și cât făcuse, nu i se părea de ajuns. Înnainte de a se luptă, el trimise la Radu un ultim sol de împăcăciune.

Voevodul îl opri la sine, precum, în 1599, Mihai-Vodă oprișe la sine, până se va hotărî norocul, pe nunciu papal Mâla spina, venit și el cu asemenea propunerî, de la un alt menit la moarte. Oastea românească se puse în rînd pentru bătaie, a doua zi abia după sosirea în noul lagăr. În mijloc, pe destrimea și haiducii, cei doi Mîrza la stînga, în fața Tatariilor; la dreapta, către Brașov, Raț. Se puseră în mișcare astfel în spre oraș și dușmaniî de lîngă dînsul, salutați de tunurile lui Moise.

Ele erau însă rău îndreptate; în ori-ce cas, nu-și atinseră ținta. Călării lui Radu-Vodă, în potriva căror se înlănțuise carele, se prefăcură, la o poruncă a conducețoruluî lor, în pedeștri, în pedeștri cari se tîriau, fugind, asupra taberei. Mirarea făcu pe cei încihișî în nuntru să-și piardă inima în clipe hotărîtoare. De altfel, îngrămădiți acolo, împiedecați, prea puțin deprinși cu disciplina ca să poată lucra unitar, ei n'aveau avîntul pe care-l căpătase, aruncîndu-se de pe înălțimi, năvălitoriî.

N'a fost o luptă, ci o măcelărie. Oastea «Craiuluî» răsculațiilor fu nimicită *pe loc*, strivită acolo între care, «într'o singură clipă» (*in uno momento*). În frunte cu tînărul Deli-Marcu, învingătorii lucrau, pripiți, cu sulișile lor lungî care treceaî prin cîte trei trupuri. Cînd lucrul fu isprăvit, floarea nobilimîi ardelene acoperia acel loc îngust, menit să-i fie patul de moarte: doi Ováry, un Perussith, Fiotta, șeful tunarilor, un Toroczkay, un Apaffy, doi Kornis, un Kemény, doi Keneddy. Ștefan Tholdi și Nicolae Bogáthy fură prinși pe moarte.

Becteș apucase fuga spre Poarta de fier, aruncînd de pe dînsul mantia roșie și pielea de pardos. Risipiți saū în stoluri, cei scăpați de omorul ostașilor și de ciomegile și secerile terănești care-i așteptaū în cale, la pădurea Draculu, o rupseră de fugă în aceiași direcție, către pasurile care duceaū la Turci.

Meșteșugul fugii îl știaū bine aceia cari întovărășise adese ori în asemenea excursiū pe Sigismund Báthory, pasionatul pentru fugă. Moise fusese și el învins în viața lui, dar el își dădea samă că locul unuī purtător de coroană, fie și usurpată, nu e în fruntea fugarilor. Se retrase luptîndu-se, și putu astfel să fie ajuns. I se ceru să se oprească, și i se păru iarăși că locul unuī Craiu nu se află între prinși. Atunci Grecul Pană, din suita lui Radu-Vodă, îi trimise un glonț din flintă, și hangerul lui Raț primi corpul care se clătina pe cal. Capul lui Moise Székely, principe revoltat al Ardealului, fu înfipt în piața din Brașov, apoī, umplut cu paie, el putrezi, în vedere teranilor, pe zidurile Făgărașulu românesc¹.

Cu o mirare care n'avea în ea nimic plăcut, aflată Basta la Achiș, unde ajunse la 22 Iulie, că domniația lui Moise a luat sfîrșit. Fără să știe că învinsul nu mai trăia pentru rușine, el nu se putu împiedeca să observe unuī corespondent archiducal al său că-i pare rău pentru biruința cei scăpase din mînă. Coborîndu-se către centrul provinciei, el intră la 27 ale lunii în Alba-Iulia, de unde fugise și garnisona, supt Grigore Makó, și orășenii trădători. Aici abia generalul împăratesc fu încunoștiințat de peirea lui Moise, pe care o anunțară la Curte abia scrisorile lui din 29.

Dintre fugarii din lupta de la Brașov un număr de nobili

¹ Lupta e descrisă în scrisoarea lui Radibrad, «Italianul mincinos» al lui Szamosközy, în Cronicile săsești; mai pe larg în Szamosközy (expunerea latină, definitivă, în *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, și note ungurești în vol. XXX) și Symigianus. Cf. povestirea și poemă lui Matei al Mirelor (izvorul român), în Papiu, I, și Iorga, *Manuscrípte din bibliotecă străine*, precum și Memoriile lui Basta. O bună povestire militară a luptei, de un ofițer român din armata austro-ungară, în foileton la *Gazeta Transilvaniei* pe Februar-Mart 1900.

se adăpostise la Deva, de unde scriau o săptămînă abia după catastrofa lui Moise, îndreptînd către Imperiali rugăciuni sincere amestecate cu amenințări şirete. Străbătînd Ardealul întreg, aică veniră, pentru a găsi plată și pradă, Cazaciî pe cari principale mort îi comandase din Polonia. Aşa se formă o nouă oştire de cîteva mii de oameni, călărime uşoară, potrivită pentru jaf. Cinstea de a o comandă fu oferită unuî bătrîn general paralitic, Gheorghe Borbely.

Această nouă concentrare a nemulţumiţilor ardeleni nu putea să aducă nică un folos adevărat causei ungureşti. Radu, întorcîndu-se în țară, unde-i era frică să nu-şă facă un altul culcuşul — și în adevăr că în lipsa lui Mitropolitul adusese pe un Ştefan-Vodă, fiul lui Petru Cercel¹ —, lăsase în Ardeal pe Gheorghe Raț, care stăpînia Bîrsa și Secuimea prin cei 2.000 de crunți haiduci ce ascultaă de poruncile lui. Iar înaintea lui Basta nu se înfătișaă, pretutindeni, decît porți deschise și capete plecate.

Cei ce se îndărătniciau însă în revoltă trecură din Deva la Orăştia, unde și alții se adunară, plănuind cu toții o dietă de resistență. De aică trebuiră iarăși să plece către Poarta de fier, prin care li se închidea speranțele, — cel puțin pe cîtăva vreme. Lîngă Uniedoara veniră să-î găsească, la 8 August, 4.000 de haiduci, trimiși de Basta, și o a doua înfrîngere, pe care Basta ar fi pus-o bucuros, de și n'o ciștișe personal, alăturî cu cea d'intăiu, ciștigată de Radu-Vodă, încheie campania. Ardealul era din nou supus, și comandanțul lui în numele Împăratuluî putea să scrie la 10 August: «Slavă Domnului, nu maî e nică un dușman în țară»².

După ce dușmanul era gonit din țară, trebuia din nou ca împrejurările, turburate, să fie aduse în orînduală. Basta convocă la Deva o dietă, care ceru formal, la 13 Septembrie, iertare pentru cele petrecute. Comisari împărătești sosiră

¹ Cf. studiul mieu citat, în *Omaghul Maiorescu* și Documentele la Presață, nº XII. E curios că Basta face din el un pretendent la tronul Moldovei. Să nu-l fi cerut Ieremia pentru că, voind Muntenia, Ştefan se arătase concurentul lui Simion?

² Innsbruck, l. c.

iarăși pentru ca să administreze ce cucerise soldați. În sfîrșit, după o excursie în direcția Lipovei, a lui Basta, unit cu Gheorghe Raț, pribegii își făcură supunerea, și bătrînul lor șef muri în Decembrie la Cluj, unde venise să se înfățișeze lui Basta¹.

Rămînea de asigurat, de consolidat domnația liniștită a Împăratului asupra Țerii-Românești. Cînd dădu lupta de lîngă Brașov, Radu-Vodă era încă în aşteptarea răspunsulu din Praga și a solilor pe cari știm că-i trimisese acolo. În April și Mai, Curtea se ocupase de dînși și de instrucțiile lor, dar tulburările din Ardeal întrerupseră negocierile. În Iulie numai, cînd zvonul despre succesele lui Mîrza și Raț ajunse la Viena, se îngădui lui Radu a ridica steagul Împăratului înaintea oștirilor lui².

Cînd însă, ori cît ar fi căutat unii oameni să scadă efectul, marea victorie a Domnului fu cunoscută, lucrurile merseră mai răpede. Pentru a arăta în ce chip se cîstigase lupta și a oferi suveranului său din Praga cele o sută douăzeci și şese de steaguri dobîndite, Radu numi soli aî săi pe Radu Clucerul și pe Mircea fratele lui Mirislău Logofătul, și dădu misiunea de a-i conduce lui Alvise Radibrad. Ei erau așteptați în reședința imperială în ziua de 17 Septembrie. La 21, se celebrâ un Te Deum în semn de mulțămire pentru succesele prin care se recîstigase Ardealul; a doua zi, supt privirile Împăratului, care-și mai însănină puțin melancolica față, steagurile fură primblate prin curtea castelului și după amiază boieri, cari fură pușii în fruntea tuturora și zugrăviți într'un meșteșugit *Conterfei*, își avură audiența, în care înfățișară frumosul buzdugan de iasp, care se aflase printre spoli³.

Cam peste o lună, în această cancelarie înceată, se redacta răspunsul. Radu primia felicitări pentru ceia ce făcuse,

¹ Symigianus și Szamoskozy.

² Hurmuzaki, IV¹.

³ Cronicile citate; înedite în Innsbruck, I. c.; Szamoskózy, în *Monumenta Hung Script.*, XXXI; Șinca, la această dată.

și i se acorda o subvenție de 120.000 de taleri pe an. Iar, pentru cererea de a i se da supt comandă cele patru Scaune secuiești și de a fi ajutat la clădirea unei cetăți, el era îndreptat la cei ce cunoștea imprejurările, Basta și comisarii¹.

Trimisii se întoarseră, în Ianuar 1604, cu daruri bogate: un serviciu de argint, un lanț de aur, o medalie cu chipul Măriei Sale. Dar ei aduceau și diploma pentru numirea ca Domn a lui Radu, diplomă pentru redactarea căreia se cerea, probabil, sfaturi din Ardeal. Ea nu fu pecetluită și expediată însă aceluia care o aștepta de două ani de zile decât la 10 Decembrie, și numai către sfîrșitul lunii solii vechi și cei noi se puteau întoarce spre țara pe care Tatarii o adusese în mai rea stare «decât chiar supt Sinan-Paşa»².

Radu-Vodă era acum Domn legiuț, și moștenirea filor lui era asigurată. În afară de aceste ordine, se dăduse altele, pentru plata subsidiului.

Dar cu atîta nu se puteau sfîrși greutățile pentru Radu. În lipsa lui din țară, în 1603, un pretendent încercase să-i iească tronul. În Moldova, Simion nu se astîmpăra, și pribegii de acolo nu se împăcau cu soarta lor: în April 1604, îi vedem, cu Mitropolitul trădător în frunte, milogindu-se la Zamoyski, iar în Iulie întinzînd mâinile către Basta, cu aceleași plângeri naive pentru prădăciunii tătărești pe care ei singuri doar le adusese prin nepotolita lor ură de partid³.

Apoi, în Septembrie, Ieremia-Vodă era în lagăr, și ordine turcești veniau iarăși pentru stabilirea lui Simion, cereri de ajutor se adresau iarăși către vecinii din Polonia. Radu Mihnea apare din nou la Silistra cu pretențiile lui zădarnice de Domnie, și rînd pe rînd valuri distrugătoare de Tatari înneacă șesurile Terii-Românești

Contra ori-cu-i putea să se lupte Radu, contra ori-cu-i putea

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Scrie Domnul (*ibid.*, p. 347).

³ Hurmuzaki, IV¹, VIII; *Supt.* II².

să dea ajutor Basta, numai contra Tatarilor nu, cărora li era țara deschisă, de la Milcov până la Olt. Aducindu-și aminte de vechi negocieri cu Hanul «iubitor de creștini», pe vremea lui Sigismund și a lui Mihai, Basta și Radu alergară din nou după utopia Tatarului pașnic, respectuos de tratate, bun vecin.

E sigur că Radu a lucrat după ordinele precise ale lui Basta, cu toate că acesta din urmă a aruncat apoi vina pe Voevod¹. După sosirea omului împărătesc care le aducea, o scrisoare fu adresată prin Necula Slugerul Hanului, cerînd cruceare în schimb pentru ceva daruri. Gazi-Ghiraî era dincolo de Dunăre, întorcîndu-se din Ungaria, și el vorbi și comandanților turci din acele părți despre ofertele îndărătnicului rebel. Pentru negocieri, el alese pe acel care stătuse cîndva cu același scop înaintea lui Mihai, și un Turc de la Razgrad îl întovărăsi în această misiune².

În Decembrie 1602, Chehaia tatar, Ahmet Celebi, veni la Tîrgoviște, și nu-i trebui multă vorbă ca să se înțeleagă cu Vodă. Tatarii aveau nevoie de banii, iar Domnul de pace. Restul erau cuvinte zădarnice. Recomandația să nu se iea după urmele lui Mihai era de prisos pentru Radu, în situația în care se găsia acesta atunci, iar asigurarea Chehaiei că stăpînul său e un așa om încît se mulțumește și cu o «băsmăluță», numai să vadă că i se face cinste, va fi făcut numai pe ascultători să zîmbească. Lucrul de căpetenie însă se statornici, în paguba lui Simion răbdătorul: Trimisul se întoarse cu un dar de două caftane și cu o sumă de 5.000 de galbeni pentru temutul Împărat crîmlean. Iar Radu dobîndise asigurarea, prin cine știe ce scrisori sau jurăminte, că țara-i va fi totdeauna lăsată în liniște, dacă va plăti peșcheșul de 15.000 de galbeni pe an, la care se învoise.

¹ «Am scris Voevodulu să nu încheie pacea cu Tatarii», spune el la 5 Ianuar; Hurmuzaki, IV¹. Cf. scrisoarea lui Radu din 25 Decembrie precedent (*ibid.*).

² V. mai ales scrisoarea lui Radu către ambasadorii săi din Viena, cărora n'avea de ce să le ascundă realitatea lucrurilor, în Hurmuzaki, IV¹, p. 365.

Am spus că alături de solul tatar chemat, venise și un Turc, Moni—Munir?—Aga, a căru이 sosire nu putea să fie neplăcută. Pe cînd Domnul și sfetnicul său italian, Attilio Vimercati, vorbiau fătiș cu Chehaia, Aga avea sfătuiri tainice cu acel Mare-Ban Preda Buzescu, în mînile energice ale căruia se găsia de fapt, principatul¹.

Însemna aceasta o dezlipire de celalt Împărat, de Cesarul din Praga?

De sigur că nu. Rudolf însuși — sau cei ce lucrau și scriau supt numele lui — era de părere că o pace cu Turciî, făcută «numai pentru asigurarea provinciei», și nu pentru scopuri politice sau militare, era o măsură de mintuire în grele nevoi, care se putea încuviița luî Radu². Basta recunoștea și el că n'are «nică chip, nică oaste, nică bană», să-și ajute aliațul³. În Ardeal era lipsă în Vistierie, nemulțamire în orașe și castele, foamete în sate, unde se mîncău morți din morminte și cei ce atîrnau de funia furcilor. La Curte, gîndul unuî tratat cu Turciî nu fusese pierdut din ochi nică o clipă, și erau mulți dintre consilieri cari se plîngeau că prea se zăbovește lucrul⁴. Abia plecase, avînd în fruntea lor pe Radu Buzescu Clucerul, boierii luî Radu-Vodă și, cînd eî ajunseră la Cașovia, plecarea lor mai departe fu zăbovită, pentru lipsa de bană. Subsidiile promise Voievodului nu se puteau aduna, și până și din darurile menite pentru boierî nu se ajungeau unele⁵!

Radu putea să dorească deci pacea cu dușmanii săi de până acum, și o doria în adevăr, fără să se gîndească pentru aceasta a se lupta în urma pagînilor cu aceia cărora li datoria, de bună samă, recunoștință. La întrebările Tataruluî despre gîndul ce are față de Turci, el răspunse că nu-i tre-

¹ Revelațiile luî Petru Armeanul, informator veridic în fond, cu toate motivele sale de nemulțamire cu Radu (in Hurmuzaki, *I. c.*, p. 404).

² *Ibid*, p. 363, n° 309.

³ *Ibid*, p. 361, n° 308.

⁴ Rapoarte către Maximilian, Innsbruck, *Stathaltereiarchiv, Ambraser Akten*.

⁵ Hurmuzaki, IV¹, Mart.

buie alt Împărat decât acela căruia i-a jurat și-i slujește cu credință, dar că ar fi bucuros să se opreasca mersul oștilor și să se deschidă calea pașnică pentru negustorii. Până la o solie de boieri mari — unul din Buzești sau «Florescu» — la Constantinopol nu se ajunse, cum se cerea de la Poartă¹, dar în Iunie, de-a dreptul, prin solii săi, ca și prin solul tatar în Ardeal, Radu ceru de la comisarii imperiali să i se îngăduie a primi de la păgînă un steag, pe care l-ar trimite la Praga sau l-ar da, simplu, la o parte. Iar, dacă nu, măcar un alt semn de recunoaștere din partea vechiului suzeran, încă atât de puternic, al țerii: aşa «un buzdugan de argint pus pe o tipsie»²!

Căci steag, acel pentru care se rugase în 1602, îl promise acum de la Împăratul său creștin. În Mart, pe cînd Tatarii, — cari cereau astfel, în limba lor de jaf, rămășița stipendiului făgăduit în Decembrie, — ardea că se mai putuse întruchipa în urma atîtor năvăliri și războaie³, — misiunea imperială sosisse la dînsul, înnaînte de solii săi ce fusese la Curte. Contele Camillo Cavriolo trecu pe la Turnu-Roș, cu o mică suită aleasă, aducînd cu sine, împreună cu presenturile de argintări și diploma de întărire, steagul. Era de damasc roșu, un prapur cu două vîrfuri, sămănat cu steluțe de aur, purtînd pe el armele Imperiului și ale Casei de Austria; atîrna de o sușită poleită, sfîrșită sus prin cruce.

Dar, într'un timp cînd sesul era din nou al călăreților Hordei, misiunea solemnă se strecură cu frică în umbra munților pentru a căuta un Domn pitit și el într'un colț de pîndă, lîngă familia-i scumpă și scumpele comori. Cînd Cavriolo ajunse la locul de întîlnire al mănăstirii Dealului, se făcuse totuși puțină siguranță, și serbătoarea avu o înfașitare din cele mai strălucite.

Radu știa să primească pe aceia cari reprezintă pe Îm-

¹ V. destăinuirile lui Petru Armeanul, în Hurmuzaki, IV¹.

² Actele negocierii, în Hurmuzaki, IV¹ și în Documentele la Prefață.

³ Cf. destăinuirile lui Petru Armeanul și Memoriile lui Basta, p 245: «per haver 30.000 Tartari, poco prima scorrendo quella provincia, fatto gran quantità di prigionie», etc.

păratul său. Attilio apăru întâiul, generalul muntean născut în Crema, cu cinci sute de pușcași străinăi ai lui Vodă, călări. Apoi, între nu mai puțin de 4.000 de ostași pedeștri cari înaintau, Domnul țerii, mergând «ca pe un drum de rege», având în juru-ă cei «mai vestiți boier și luptători», mai departe, pe de lături, trei mii de călăreți ce-și jucau cai pe ses și, înainte, cele două steaguri mari: al principatului cu corbul purtând crucea în plisc și al Sfintei Fecioare făcătoare de minuni¹.

Radu sărută de trei ori, cu mâinile pe piept, într-o atitudine de adîncă evlavie, crucea steagului, care-i fu încredințat. Apoi el își duse oaspeții în Tîrgoviște, printre rîndurile mulțimii îngenunchiate. Aici Italienii și Valonii petrecură opt zile, în «petreceri războinice și plăcute vînători», iar în cea de-a nouă un prînz, în care «toate erau vrednice de văzut și regale», îi ținu până tărziu noaptea, în sunetul musicilor, pe cînd supt fereștile Curții se aprindeau «meșteșugite focuri de bucurie». Cavriolo primi la plecare un cal arab, împodobit cu aur și argint, și un paloș scînteietor de juvaieruri².

Tatarii, cari nu erau ai Hanulu, se risipiră însă, și atunci Radu găsi timp să meargă pentru a mulțami lui Basta și a se înțelege cu dînsul. Această călătorie era cu atîta mai necesară, cu cît negocierile Domnului — atît de nefolositoare! — cu Tatarii fusese tălmăcite de răuvoirii lui ca un început de trădare și Basta însuși bănuia în Februar «că este o înțelegere ascunsă între Moldovean, Muntean și Turc», cu toate că, iarăși, mărturisia că n'a putut descoperi nimic în această privință³. Se pare chiar că Basta a venit numai cu frică la întrevederea la care fusese poftit încă din Decembrie de Radu și că el credea pe Voevod înțeles cu Secu în potriva lui⁴.

¹ În care Italienii — Spontoni, p. 246 și urm. — văzură o «virginea testa di venusta donzella con bellissimi gieroglifici».

² Memoriile lui Basta. Datarea ceremoniei resultă din pomenirea prăzii Tatarilor.

³ Scrisoare inedită a lui Basta către Maximilian : Cluj, 21 Februar 1604. În Innsbruck, *Statthalterearchiv, Ambraser Akten*.

⁴ Raport către Maximilian al secretariului Rabuss, [Mart] 1604, Praga.

Oră-cum, dispozițiile luă față de Voevodul român nu erau din cele mai prietenoase cînd sosi la Brașov, în aşteptarea lui, la 10 Mart 1604. La 12 venia Radu cu o suită de vie-o sută de oameni și, după ce petrecură împreună până la 15, cînd Munteanul plecă înnapoï spre țara sa, ei se despărțiră cu deplină incredere, dintr'o parte ca și din alta¹. Basta se încredințase, prin supunerea sinceră și convingătoare a lui Radu, că toate cîte se întîmplase fusese făcute de nevoie și că un plan de trecere la Turci nu existase nică odată în mintea bătrînului soldat².

Generalul imperial se îndreptă spre Făgăraș în ziua de 17, și el nu era să mai stea multă vreme în provincie. Nu pentru că starea acesteia, atît de rea supt raportul economic, ar fi fost satisfăcătoare politicește. Nemulțumiți roiau la graniță, și se găsiau Turci cari să-ă sprijine acolo, cu oameni și bană, și prietenă, cari să-ă lămurească și să-ă îndemne, în Ardeal chiar. Între pribegii gata de luptă se pomenia în cercurile neîmpăcate cu stăpînirea nemțească mai ales tînărul Gavriil Bethlen, care era să domnească apoă mai mulți ani, cu strălucire. Haiduci erau în revoltă și Valonii nesiguri. Sistemul de spînzurări, confiscări și impunere de amenzi al lui Basta — ajunsese a scrie: «voiu fi silit să-ă stîrpesc cu totul»³. — nu putea să asigure durata stăpînirii împărătești în Ardeal.

Maî ales cînd după plecarea lui rămăseră să-l aplice alții, cu maî puține însușiri și maî puțină reputație decît dînsul. În Maiu, era teamă să nu se înfățișeze Turci, mînați de nerăbdarea lui Bethlen, la Oradea-Mare⁴. Iar în luna următoare, față de lipsa de comandanți destoinici în alte părți ale teatrului de luptă, Curtea germană era silită să facă pe placul

¹ V. pentru cronologia întrevederii *Socotelile Brașovului* și izvoarele complementare citate în ediția, dată de mine, a Socotelor.

² Cf. Memoriile lui Basta, care afirmă această schimbare a părerilor generalului și n° XIV din Documentele la Prefață.

³ N° XIV al Documentelor la Prefață.

⁴ Corespondență inedită din Innsbruck.

luī Basta, rechemindu-l din Ardeal, unde era numai muncă grea și necontenită, fără izbîndă și fără răsplată.

Provincia rămase după această plecare «cu totul părăsită», ni spune chiar acela ce plecase¹. Și, din toate părțile, începură deserțiunile și conspirațiile.

II.

Legăturile principatelor cu Ardealul luī Bocskay (1604-6).

Pe cînd Simion se gîndia iarăși la putința unei năvăliri și făcea iarăși apel la bani fratrele său, Radu căuta să și asigure situația în împrejurările nouă produse de dispariția luī Basta. Dacă tratativele luī cu Moldoveniī nu se dovedesc prin nimic înainte de începutul verei, în Iunie ele pot fi a-deverite. Încă din primăvară veni pe la el, după întoarcerea din Brașov, un sol moldovean, Vistierul Damian, care fusese la Basta cu nouă oferte de supunere și ceruse să se dea stăpînului său un pretendent și un Vlădică prieten al acestuia, cari par să fi umblat mai mult după Țara-Românească². În Iunie Vlădica se găsia liber în Moldova — dacă e vorba de Mitropolitul pribegieag Eftimie —³, iar pretendentul Ștefan, fiul lui Petru Cercel, făcea promisiuni mari căpitanilor de haiduci din Banat, pentru a fi restabilit de dinșii⁴. Tot în Iunie trece prin Brașov un sol muntean, care mergea, din partea luī Radu, în Moldova, pe această cale mai usoară de străbătut și mai asigurată de Tatari. În Iulie, Vistierul Boul veni pe același drum de la Ieremia la Radu, care răspunse prin ambasada Vistieruluī Lupa și Vorniculuī Cernica, întorși abia în Septembrie. În sfîrșit, în cursul aceleiași lună Iulie, intrau în Brașov Leca Comisul, «Căpitanul» Attilio Vimercati și o solie tătărească⁵.

¹ «Resta dil tutto abandonata» (scrisoare din 23 Iulie; *ibid.*).

² Documente la Prefață, n^a XII.

³ Cf. articolul mieu în *Omagul Maiorescu*.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Socoteliile Brașovului*, în ediția citată (extras din *An. Ac. Rom.*, XXI).

Stăpînul lor îi trimisese, într'un timp de «foarte mare muncă și nevoie», pentru a termina negocierii începute și a înfățișa, din parte-îi, cereri nouă.

Negocierile începute erau acelea pentru astîmpărarea Tarilor prin dare de bană. Încă din Decembrie 1603 fusese vorba de o nouă solie la Împăratul și de mediația lui Radu între vecinii săi prădalnic și suzeranul pe care-l recunoștea. Acum marele Trimis tătăresc, Ahmed Celebi, revenise ca să îndeplinească făgăduielile ce se dăduse. Si Radu îl întovărăși prin ambasadorii săi menționați și prin secretariul său Anton Vorsi¹, cari trebuiau să ceară de la comisarii rămași în Ardeal: voia de a face pacea cu Turci și fără a se rupe legătura cu Împăratul și fie în ori-ce formă și pe ori-ce cale, plata subsidiului rămas în întârziere și acordarea unui loc de adăpost pentru nenorocire, care loc ar fi Chioara, unde comandase odată, și trădase pe Domnul său, Mihai, — Comisul Leca.

Iar Tatarul, om de cinste, aducea propunerii ca acestea: să i se dea 20.000 de galbeni pentru Țara-Românească și pentru Ardeal și, în schimb, Hanul va cruța, în tot timpul războiului cu Turci, de care e dezgustat, ori-ce posesiuni, directe sau indirekte, ale Împăratului. Însă să nu se piardă timpul, căci Toctamış Sultan, fiul Hanului, chemat de Turci în Ungaria, a înaintat cu călăreții săi sălbateci până la Dașov și e un tânăr care nu poate aștepta. Si apoă să tremeată Împăratul cea d'intăiu solie, căci Hanul are țară largă, puteră din bielșug și siguranță deplină, aşa că n'are frică, nici nevoie de nimeni.

Vorsi, Grecul italianisat, va fi tradus aceste cereri, care fură supuse la 21 Iulie înaintea comisarilor obișnuiti, comisariului extraordinar, Krauseneck, și a lui Toma Cavriolo, care ținea în fruntea oștilor locul lui Basta, ce ajunsese acum la Satu-Mare. Solii lui Radu asistau, și ei cerură să se vor-

¹ Asupra familiei lui, v. Iorga, *Relațiile cu Lembergul*, *passim*. Pentru Hector Vorsi, v. Hurmuzaki, VIII, pp. 199-200. Anton ar fi fost primit, după o comunicație ce mi s'a făcut la Blaj, ca elev al Colegiului Propagandei.

bească la toate punctele de Domnul lor, pentru ca să se știe că sprijinul acestuia e Împăratul. După răspunsul pe care-l impunea demnitatea și spiritul de economie, un tratat provisoriu se încheie în sfîrșit, și rămase numai să-l ratifice Rudolf.

Afacerea se mîntui, cum se mîntuiau pe această vreme toate la Curtea din Viena. Se afirmă că întâiul ministru lui Rudolf ar fi avut de gînd să aducă la Praga pe Tatar. Dar el rămase unde era, și, obosindu-se cu aşteptarea, plecă înapoi, fără altă ispravă decît ceasornicul pe care îl dăduse, după o călduroasă stăruință, unul din comisari.

Nu se făcuse deci nică măcar atîta: la Răsărit, Țara-Romanescă rămînea deschisă Tatarilor, cari se și iviră în August, silind pe Ieremia a face daruri bogate și a ieși în lagăr, unde stătu, mergînd în preajma lor multe săptămîni de zile. Ei trecură apoi în Dobrogea, ducîndu-se spre oastea turcească, nu fără să fi atins în treacăt și principatului Radu¹.

De la Apus și Nord-Vest, din țara Hațegului și din Banat, veni încă în Iulie altă primejdie. Haiduci, dintre aceia pe cari-ă lăsase liberi lipsa de plată și desorganisarea tuturor lucrurilor în Ardeal și în părțile vecine, reunindu-se cu bande prădătoare de țerani flămînzi, pătrunseră în Oltenia prin țara Hațegului, aducînd, credem, pe pretendentul Ștefan, acela pentru care se făcuse revolta din 1603. Regiunea fu prădată, Curțile marilor boieră: Teodosie Logofătul, Clucerul Radu, Preda Banul, care fugise, neavînd cu ce se împotrivi, fură despionate. Si jefuitorii vor fi plecat numai la vestea apropierei trupelor trimise de comisari, pentru a sprijini pe valsalul împărătesc².

Cum se vede, la noi nu era mai bine decît peste munți, în această epocă de ruină și de suferință. Pentru a desăvîrși povestirea, trebuie să adăugim că pe lîngă primejdia Tata-

¹ Cf. Iorga, *Socotilele Bistriței*, II, p. XLVII și Wolfgang Bethlen, VI, p. 62.

² Cf. Hurmuzaki, IV¹ și Bethlen, pp. 55-6.

rilor și a Haiducilor se adăugea și a Moldoveanuluș Simion, pe care iarăși Turciș îl recunoscuse ca Domn. În toamnă, Ieremia era învitat stăruitor să-și ajute fratele, din partea Marelui-Vizir, care-și găsise iarăși de lucru în Ungaria. Prilegiul își priviau cu mai multă încredere viitorul, cînd vedea că lagărul, gata adunat, al Domnului moldovean. La 8 Octombrie, Ieremia scria Polonilor, din «lagărul de dincolo de rîul Moldova», arătînd nehotărîrile ce mai păstrează încă în această privință.

În același timp, el dă și explicația acestui act de favoare al Serdaruluș-Vizir față de Simion. Din Ungaria, unde se luptă însuși, Mohammed-Pașa dezlipise un puternic corp de expediție: Ieniceri, Haiduci și alți desertori, și-l îndreptase către pasurile Ardealului, — ca în 1603¹.

Știrile erau strășnic de exagerate, dar în ele era un adevar: acela că Ardealul se revoltase iarăși. Bătrînul nobil Stefan Bocskay, unchiul lui Sigismund Báthory, om bogat, popular, cuminte, era de mult timp speranța conaționalilor săi. Pe cînd aceștia-i arătau Coroana Ungariei, liberă pentru un cap îndrăzneț, violentul Italian care comandă pentru Împărat în Cașovia, Belgioioso, părea că-și pusese în minte să arunce în brațele nemulțamiților pe acest om prețios. Pe cînd aducea cu de-a sila pe orășenii calvinî înaintea altarelor catolice, el pretinse lui Bocskay un împrumut, care fu refuzat, ceia ce atrase măsurî împotriva neascultătorului și rezistență din partea acestuia. Bocskay fusese în Ardeal și auzise ce se șoptia acolo; el știa că bani și popularitatea lui pot ridica într'o clipă o armată dintre Haiduci neplătiți și în stare de răscoală. Silit de împrejurări și de oameni, de prietenî și de dușmanî, el se declară în sfîrșit, învinse pe colonelul Pezzen, care fu și prinț, la 15 Octombrie, intră în Cașovia și putu lua titlul de «prinț al Ardealului, domn părților ungurești și span al Secuilor»².

¹ Hurmuzaki-Bogdan, II.

² Cronicile ardelene citate și Corespondență din Ambras.

Și Imperialiștii ce făceaū în acest timp? Trimis de Movilești, un Armean, Iosif Grigorovici, fratele lui Petru, pe atunci în reale relații cu Domnul muntean, veni în Ardeal, unde nu era un necunoscut, tocmai pe acest timp, în Octombrie, cînd conspirația prietenilor Sultanului izbucni. El se făcea însă a veni ca împăciuitor, arătînd dorințile de slujbă dreaptă față de Împăratul ale pribegilor munteni dușmani ai lui Radu-Vodă. Simion avea dorința călduroasă de a se înhina Ce-saruluī creștin; mai folositor decît usurpatorul Șerban, el n'ar cere banī, ci ar da el pe an o sută de miî de taleri, ar ajuta corespondența cu Moscoviții, Tatarii și Persani, ar trimite soldați guvernului ardelean, l-ar sprijini în persoană, cu armele, ar mediă o pace cu Turci și Tatarii, și-ar da ostatec pe unul din cei șepte fi, ar cumpăra în Imperiu moșii pentru 6—700.000 de florini.

Împăratul șovăi, auzind asemenea minună, din iubirea lui pentru Radu și din statornicia sa față de diploma ce iscăllise. Domnul muntean î se va fi părut prea costisitor și puțin sigur. Nu ceruse el cu stăruință, în Septembrie, să i se dea voie a-și lăsa țara în mâna Buzeștilor, pentru ca el să vie la Curte să-și arăte păsurile și să-și ceară însuși banii întărziati¹?

Deci Rudolf întrebă pe Matthias și acesta pe Basta, care, fulgerînd în potriva necredinții și şireteniei Movileștilor, lăsă să se întrevadă puțină unei răscumpărări de către Simion a tronuluī de la Radu-Vodă însuși, care, ori-cum, își cîstigase merite.

Basta scria la 6 Novembre, iar a doua zi pornia din Praga o scrisoare a Împăratuluī către Radu-Vodă. Bocskay rebelul să-vîrșise o «crimă, care nu se poate spune». Haiduciilui ucisese pe Nemții Împăratuluī. Un nou Moise se ridicase prin urmare, și înpotriva lui se ațița prin cuvinte călduroase și energice acel care bătuse și ucisese pe cel d'intaiu: Radu. Și, pe același timp, dr. Muraldi, întrebuințat odinioară de Mihaei-Vodă, venia la Radu, din partea comisarilor, pentru a-i cere să colabo-

¹ Hurmuzaki, IV¹.

reze cu Basta, care repurtă în Novembre oare-care succese asupra revoltaților¹.

Dar pe acesta împrejurările îl învățase minte. De și promisi 10.000 de oameni, a doua oară numai era dispus să-și punie în primejdie tronul și viața pentru a culege zăbavă, bănuială și indiferență. Fără să fi cetit corespondența privitoare la ofertele lui Simion, el putea să-și închipuie sentimentele ce domniau cu privire la dînsul în Curtea și în lagărul suzeranului creștin.

El primi deci, de la celalt, de la pagin, steagul ce i se oferia de atâta vreme, — prin Decembrie, și încheie astfel înțăia perioadă din politica sa față de Ardeal și de Imperiali.

Pentru ca zile de liniște și de bună cîrmuire părintească, să înceapă pentru principatul muntean, sfăiat până acum de dușmani interioare, stors de soldații, mai mult străini, ai Voievodului războinic, prădat din vreme în vreme de Tatarii veșnic flămînzi, trebuiau trei lucruri, a căror îndeplinire nu se putea socoti mai ușoară decât înnodarea unor relații pașnice cu Turcii jigniți.

Acestea erau: înlăturarea pretențiilor lui Simion, care-și credea venit ceasul odată cu izgonirea stăpînirii împărătești din Ardeal și, ca de obicei, nu se sfia să întrebuițeze ori ce mijloace pentru a-și sătura ambicia; stabilirea definitivă a lui Bocskay, care deocamdată era numai un șef fericit al Haiducilor răsculați, stăpîn pe o bună situație militară în Ungaria Superioară și aşteptat cu simpatie de cei mai mulți Ardeleni și, în sfîrșit, încheierea unei înțelegeri între bătrînul rebel învingător și împăratul german, dezgustat acum de dominații atât de lunecoase și dorit de pace, cu Turcii ca și cu aliații Turcilor.

E păcat că, pentru acest timp, Ieremia Movilă nu se destăinuiește Polonilor, cari-l părăsise pentru afaceri mai strălucitoare, așa că nu putem ști așa de bine ca în trecut tot ce plănuise, intrigase și adusese la îndeplinire. Din alte iz-

¹ Izvoarele mai ales în Hurmuzaki, IV¹.

voare însă, noua conpirație moldovenească se poate, totuși, desluși întru cîtva¹.

De la început, prietenia turcească trebui să i se pară nouă vasal al Sultanului foarte ciudată. Hidir-Paşa de la Dunăre fusese acela care-ă trimisese steagul, dar el nu se mișcă, după primirea onorabilă a acestuia, din postul său de pîndă, unde stătură cu dînsul pănă în vară, neclintit, 12.000 de ostași, gata să treacă rîul². Aproape în același timp cu ceremonia aceasta de recunoaștere, 2.500 de Tatarî se aruncără asupra țeriî aceluia care încehiașe de curînd legătură cu Hanul lor din Crimeia ca și cu Împăratul lor din Constantinopol. Sangeacul de la Nicopol, care încercă să li amintească aceste lucruri, fu omorât de acești trimișii ai unuî principie creștin ce se poate lesne gîci, cugetînd numai la motivele năvălirii tătărești din 1602. Iar comandantul hotărului dunărean, Hidir, nu găsi cu cale să se amestece.

Nică Radu însă nu va fi întins cu prea multă încredere mîna dușmanilor săi de atîta vreme. Făgăduise ostateci și, văzînd la ce s-ar putea aștepta, nu-i mai trimise³. Pe de altă parte, el luă hotărîrea, zăbovită pănă acum, de a da un ajutor Imperialilor.

Aceștia se găsiau în situația cea mai rea cu putință. Erau la Cluj, cînd veniră veștile rele de la hotare, despre răscoala Haiducilor și proclamarea unei căpeteniî regale a neamului unguresc, cîțiva oameni de cancelarie, bieți conțipîști timizi, fără inițiativă și fără autoritate. Generalul lipsia ca și trupele pe care trebuia să le comande, ca și banii de nevoie pentru

¹ În 1604, Poloniî oprise în Lemberg pe Luca Stroiciî pentru a-l face să plătească datoria soldaților ce apăsa încă asupra Movileștilor. El plăti, rămînd să-și primească banii de la Ieremia (Bielowski, *Operele lui Stanislas Żolkiewski* — pol. —, Lemberg, 1861, 8°, pp. 161-2; după o traducere ms. de W. Schmidt).

² Lucru de care Bethlen arată că Radu se plînse, în vară, lui Bocskay.

³ Cf. Ilurmuzaki, IV² și spusele lui Ieremia către comisariî în iarnă (*ibid.*, IV¹).

ca ele să fie plătite. Prinși de frică în mijlocul statornicilor prietenii aî luî Sigismund Báthory, eî se refugiară la Sibiiû, între Sașii credincioși Împăratului, la 11 Novembre. Și tot aici se găsiau eî și în Februar al anuluî următor, uitați aproape de toată lumea, pe cînd, de-a lungul provincieî, șerpuiua flacăra răscoaleî. Sașii, învătați, prin atîtea schimbări neprevăzute, așteptaî data aceasta mai răbdătorî și, la cererile de ajutor ale comisarilor, puseră la dispoziția lor numai cinci sute de pedeștri. Secuiî trimiseră deocamdată o mie dintre aî lor, dar eî nu apărură decît un moment lîngă Sighișoara, și se întoarseră apoî în munțiî lor, unde o adunare generală a satelor proclamâ pe Bocskay, în potriva căruia, fiind el un Ungur, nu puteau să lupte. Teranî mînați de foame, înnebuniți de apăsarea soldatului străin, Haiducii fugari de șupt steaguri care nu mai duceaî la leafă, rătăciau pe drumuri. Nemțiî, și printre ei cei de frunte, pieriau îci și colo supt ghiața rîurilor. Nicî o dată năruirea stăpînirii împărăteștiî în Ardeal nu se arătase mai desăvîrșită, zdrobind toate speranțele¹.

Radu, către care se adresase dintre cele d'intăiî cereri de ajutor, făgăduise la început 10.000 de oameni. Apoi, în măsură ce împrejurările se lămuriau, scăzu până la 4.000, și la urmă nu dădu nicî cinci sute măcar. În zădar se aștepta în Ianuar sosirea în Secuimea încă sigură pe acest timp, a temutului Gheorghe Raț, care să mintuie, acum ca și în 1603, causa germană².

Dar, cînd purtarea Turcilor deșteptă grele bănuielî, cînd, pe de altă parte, Ieremia începu să se agite, însă înștiințînd pe comisari că are poruncă de la Turci să intre în Ardeal pentru ca să aducă recunoașterea «Craiului» nou, Raț trecu munțiî. Cînd și cum, nu se poate statornici de aproape, dar poate în urma însemnateî solii a Banuluî de Lugoș, care se înstorcea la 22 Februar în Brașov³. Fără instrucții sigure de

¹ Rapoartele comisarilor, în Hurmuzaki, IV¹, și Bethlen.

² Scrisoarea lui Konkoly, în *Mon. com. Transs.*, Ianuar.

³ *Socotelile Brașovului*.

la stăpinul său, fără nici un fel de îndreptare de la aceia cărora Bocskay li cerea în toată forma cesiunea terii, atîrnind de lăcomia lui de meseriaș al războiului și de postele nesăturate ale unei adunături de Sîrbî, Nemți și Haiduci,— el rătăcia după ispita prăziilor: cînd la Sighișoara, cînd la Sibiu, cînd între Secuî, cînd la Mediaș, unde, în Mart, tăjîe pe Unguriî intrați în oraș. Până ce, în aceiaș lună, el se înțorcea, lăsîndu-și însă oamenii pe cîmpul jafului —, ca să aducă Domnului său o solie de la Sașî¹.

Cînd strășnicul bătrîn prădalnic se înfățișă la Curtea lui Radu, el găsi iarăși lucruri nouă, precum astfel de lucruri se petreceau necontentit în aceste locuri.

Sultanul pregătia o mare expediție în Ungaria, care să șteargă rușinea înfrîngerilor sau luptelor fără îspravă din trecut și să grăbească încheierea unei păci pe care Imperiali îl o tăragăniau cu intenție. Vizirul cel Mare însuși, cu toate greutățile celuilalt războiu, cu Persani, trebuia să plece, și scopul plecării lui nu era să fie mai puțin însemnat decît recucerirea Granulu și statornicirea în Ungaria Superioară și în Ardeal a regelui credincios față de Împărația păgînă.

Pentru aceasta era de nevoie ca la Dunăre să fie liniște, și din toate părțile tînăra domnie a bătrînului Bocskay să nu aibă decît prietenî.

Deci, cînd Radu se plînse la Poartă pentru prada Tatariilor și tolerarea ei de către Hidir, care va fi primit pentru aceasta răsplata cuvenită de la Movilești, i se dădu satisfacție. Un capugiu veni la Dunăre și dădu poruncile de intervenție lui Hidir, apoi, împreună cu acesta, trecu în Țara-Românească, de unde îndată, cu cea mai mare ușurință, fură măturați Tatarii. Apoi el se întoarse la Constantinopol cu niște Trimisuri munteni, dintre cari unul, bătrînul boier Stoica, rămase ca agent sau capuchehaie al lui Radu-Vodă². Iar Simion și Ieremia, frații Domnești, așteptară alt prilej decît acela pe care-l pierduse..

¹ Bethlen.

² Hurmuzaki, IV², și Bethlen.

Să și înfățișă noul prilej, pentru a fi pierdut și el de acești oameni cu mai multă ambiție decât putere și noroc. Îl adu-seră iarăși, ca toate lucrurile ce se petreceră la noă, după începerea războiului suedo-polon și moartea lui Zamoyski, împrejurările din Ardeal.

Aproape în același timp intrară în provincie, de la miază-noapte și miazăzi, Ladislaŭ Gyulaffy, Trimisul lui Bocskay pentru a lua în stăpînire moștenirea lui Moise Székely, și Raț. Unul avea cu sine Haiducă, celalăt Haiducă iarăși, Sîrbi, Nemții, Cazaci. Si aî unuia și aî celuilalt erau foarte puțini, dar prădau cît nu s'ar fi așteptat dela micul lor număr.

Gyulaffy adună o dietă, și Raț își puse în minte s'o tul-bure, ceia ce-i aduse strămutarea, pentru a nu se avea un oaspe ca acesta. Apoi, reprezentantul, cu trupe proprii și foarte pe ascuns, al Domnului muntean se apucă de nego-cieri, cerînd pentru bătrînele lui oase de Haiduc sărbesc adă-postură de prinț, ca Vințul, unde murise Aron Moldoveanul, Jeciul, rîvnit de Munteanul Radu, Uniedoara, leagănul «Voe-voduluă» Corvin, părinte de rege. Pe urmă, pe cînd dușma-nul asculta și cîntăria cererile, el se apropiè de dînsul și, cu toată paza, izbuti să-l surprindă, să-l trăsnească și să îm-prăștie fugarii, dintre cari lipsiau patru sute de luptători aleși, rămași pe cîmpul de la Ebesfalva, pe Tîrnava, în ziua Înnăltării.

În Iunie se răspîndi de o dată zvonul că Radu-Vodă în-suși era la Bran, în fruntea oștilor, ca restaurator al domi-nației germane. Împrejurările tragicе din 1603 păreau că se întorc: după biruința lui Raț, venia năvălirea biruitoare a Voevoduluă, și lipsia numai Bocskay ca să aibă soarta lui Moise¹.

Dar știrea era falșă. Radu știa că Vizirul a plecat spre Belgrad, ducînd cu sine, pentru ori ce întîmplare, pe copi-landrul Radu Mihnea, care creștea în pribegie și neizbîndă²; el aflase, de sigur, cu toate pasurile închise, că succesele

¹ Bethlen.

² Hurmuzaki, IV².

luî Basta se mîntuise printr'o nouă împrăștiere de ostașă neplătiți, pornind după alt stăpîn, cu steagul cel vechi de-asupra capetelor¹; el fusese înștiințat de spioni săi că Simion venia ca Hatman moldovean în serviciul lui Bocskay, ca să răpească pe furiș țara pe care, ca Voevod, o pierduse, în atîtea zile de luptă.

Pare aproape sigur, că a fost o luptă, pentru a se opri trecerea Moldovenilor, cari, pentru a ajunge în Ardeal, nu găsiau alt drum decît acela care trecea prin Tîrgoviște și în curmezișul căruia se găsia tronul lui Radu. Simion își făcu datoria de a fi învins și descoperi astfel că sînt pasuri mai sigure către tabăra lui Gyulaffy și a răsculaților².

Aproape în același timp, în Iunie, sosiră două soli în Ardeal, la mandatarul lui Bocskay, două soli, care urmăriau două scopuri deosebite. Prin Ungurul Ștefan Halmágyi și prin Postelnicul său Simion, Radu cerea ca noul «Craiū» să stăruie la Poartă pentru ca el să fie păstrat în Scaun fără prietenia prea de aproape a pînditoruluī Hidir: era gata, adause el îndată, pe altă cale, să dea lui Bocskay 3.000 de oameni, cu tunuri, și să plătească hrana pentru opt sute de călări regală. Iar Ieremia prin ștafeta sa anunța apropiata sosire, în folosul aceluiași Bocskay, a Moldovenilor săi cu Simion.

Ei și veniră, dar în fruntea lor erau numai doi boieri, cărora li se făceaă daruri din Brașov, la 24: Cîrstea și Ștefan Vornicul. Erau 4—5.000 de oameni, bine înarmați, cari merseră să crească lagărul lui Gyulaffy. Si sosirea lor aduse o schimbare a stării de lucruri în mai bine: conducătorul Brașovenilor pe acel timp, vestitul Mihail Weiss, veni să supuie orașul său omului crăiesc, iar Raț, care se cuibărise, cu vre-o 2.000 de oameni, în Sighișoara, de unde-și răpezia oamenii la pradă — printre ei Ioan Ciungul, iarăși trădător și iarăși prins — începu din nou vechiul cîntec înșelător despre pace.

Pentru aceasta se cuvenia o răsplată, și pentru Ieremia era

¹ Ambraser Akten; Socotelile Brașovului.

² Mențiunea luptei în Hurmuzaki, IV².

una singură: restabilirea lui Simion în Muntenia. Bocskay era om să înțeleagă, și în adevăr Gheorghe Kornis se duse în Moldova pentru a se sfătui în această privință¹.

Dar iată că în Ardeal veni atunci o nouă solie: Bocskay trimisese la Poartă pe partizanii săi Ștefan Korláth și Kékely, cu daruri de copii creștini pentru Seraiu și cereri de colaborare contra Nemților². Unul din ei fu oprit, iar celalalt, cel din urmă, reveni, în Iulie, pe la început. Fusese prin Țara-Românească, găsise aici Turci în mers spre pasurile Carpaților, lăsase la Focșani pe Ali-Paşa, ce fusese desfăcut din oastea Vizirului pentru a «orîndui» afacerile ardelene, și se întorcea cu ordinul vizirial ca Radu-Vodă pocăitul să fie lăsat în locul lui, pe care știa să-l apere cu cuvîntul că și cu sabia. În schimb, Domnul muntean îndemnă pe Sașii cari așteptase până atunci cu ochii la dînsul, să părăsească o causă pierdută, și dădu și lui Raț sfatul să se astîmpere.

Atunci Moldovenii plecară din Ardeal. Dar nu vor fi ajuns la munți, cînd o nouă năvălire a conaționalilor lor, uniți cu Turci, li făcu calea întoarsă. La 13 Iulie, Brașovenii trimiteau daruri lui «Cîrstea Vornicul, căpitan peste trupele moldovenești», și lui «Ștefan Vornicul, și el căpitan în tabăra moldovenească». În aceiași zi, ei expediau însă un om al lor «la Simion-Vodă». Acesta venia cu 4.000 de oameni, și împreună cu el era Ali-Paşa, cu alti 6.000. La 19, Voievodul și Paşa ajungeau supt zidurile Brașovului, în împrejurimile căruia se înfigeau sulițile corturilor.

Ce voiă Simion, a căruī prezență n'o ceruse nimeni, în mijlocul oștii de ajutor pe care Ieremia era îndatorit s'o deie stăpînilor săi? Voiă să cunoască prin sine oamenii și împrejurările, să vorbească acelor căroră lî scrisese numai până acum, să cîștige și să pîrească și, mai presus de toate, să fie la fața locului.

O neplăcută întîmplare pentru Radu, care vedea înviind pentru dînsul în acest an greu un vechi dușman din cele

¹ Bethlen.

² Hammer, Hurmuzaki, IV¹, la începutul anului 1605; Bethlen.

d'intăiū timpuri ale stăpînirii lui. Prin solul său Ioan Kálnoky, el ceruse tocmai atunci să i se trimeată delegații aî provincei, un magnat, doi Sași și un Secuiu, pentru a jura lui Bocskay un tratat de alianță. Și, pe cînd, după opt zile de petrecere, plătită de alți, colegii Simion și Alî plecau către vizuina de piatră a lui Raț, delegații ceruți, aleși de Gyulaffy, pe moarte, se îndreptați spre Muntenia. «La 27 Iulie», scrie unul dintre dînsii, căsierul sau *Stadthannul* brașovean Matei Schonkebonk, «a fost trimis d. Mihail Weiss și cu mine, împreună cu d. [Gabriel Haller], la Radu-Vodă, în Țara-Românească».

La 1-iü August, după ce Turciî și Moldoveniî se unise acum cu lagărul lăsat în urma lui de Gyulaffy, se hotărî asediul Sighișoarei, care era să fie singura lor ispravă. Iar la 5 ale lunii, în Tîrgoviște, solii sași, tratați «splendid» de Radu-Vodă, primiau jurămîntul lui Vodă și-i jurau în schimb, încheind astfel un tratat care înseamnă o nouă fasă în istoria relațiilor dintre Muntenia și Ardeal.

Radu se îndatoria a fi credincios Craiului, a nu face nimic și a nu lăsa nimic să se facă împotriva lui. De se va coborî Bocskay în Ardeal, el, Voevodul, va veni însuși să-l ajute «împotriva dușmanilor»; de nu, va trimite trupele sale pe lîngă cele regale. Pentru tot ce s'a întîmplat, nu se va mai vorbi. Simion-Vodă, dușmanul cel mare al lui Radu, nu va fi sprijinit, și chiar delegații vor stăru pe lîngă stăpînul lor ca sprijin să fie acordat celuî din urmă în potriva celuî d'intăiū. De va fi mazilit cîndva Radu, se vor pune cele mai puternice stăruințî ca el să-șî capete iarăși Domnia, iar, acestea neizbutind, i se va da un prietenesc adăpost. Raț tulburătorul va fi chemat înnapoî, iar, despre tunurile ce se luase de la Moise și pe care le reclamă acum Bocskay, se va negocia pe urmă, cu Craiul. O înoială dreaptă, impede și, pentru noi, foarte onorabilă.

Cu dînsa se întoarseră la 8 August, Trimișii și, împreună cu dînsii, diacul lui Radu. Acesta trecu prin Brașov și se îndreptă spre Sighișoara pentru a aminti lui Raț de plecare.

Apărătorul Sighișoarei n'avea multă tragere de inimă pentru asediul, în care se mînîncă și se petrece puțin, dar soldați săi nu se învoiră de loc la o capitulare. Neîncrezîndu-se poate în cuvîntul de iertare al acelor pe cari de atîtea ori îi bătuse și prădase, ei declarară că vor aștepta pe Bocskay, pentru a-i se da lui.

Veni, în sfîrșit, și regele, nu ca să cucerească o țară, ci ca să stăpînească o cucerire făcută în numele lui. La 27 Iulie el ieșia din Cașovia¹, și în August își făcea intrarea în Cluj, ca un triumfător.

Aici îl găsi o solie moldovenească, în fruntea căreia stătea Vornicul Nistor Ureche². Un om deprins în negociații, dar nefolositor, ca ori și cine, pentru a duce la capăt bun o afacere ca aceia a restabilirii lui Simion, ce-si aștepta soarta supt zidurile Sighișoarei. Radu, crezînd că mai are de ce să se teamă, trimise la dînsul pe Vistierul Nica și o frumoasă suită de Curteni, cari se găsiau la Brașov în aceiași zi cu Vornicul Ureche³.

Dar nu mai era o hotărîre de luat la Cluj, căci ea fusese luată de înainte, la Constantinopol și Belgrad. Radu căpătă toate asigurările, precum le căpătă și de la Caimacam. Iar Simion, petrecut cu toată cinstea de fostul său dușman, Raț⁴, o lăua spre Moldova, nemulțămit și cuprins de păreri de rău pentru osteneala cheltuită. În ultimele zile din Septembrie, el trecea prin Țara Bîrsei spre acel exil care era pentru dînsul Moldova⁵.

Zădarnică-i fu și o ultimă întîțire a Tatariilor. Aceștia trecură în adevăr prin Muntenia, din pasurile căreia, pe țăra Buzău, se revârsau în Ardeal, puține zile după plecarea lui Simion⁶.

¹ Ambraser Akten; Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 181.

² Scrisoarea din August a lui Ieremia, în *Mon. comititalia Transs.*

³ Socoteliile Brașovului.

⁴ Mai târziu, Raț, care rămase la Unguri, fu executat, pentru un motiv oarecare, pretinde Bethlen.

⁵ Aceleași Socoteli și Bethlen.

⁶ Socoteliile Brașovului.

Dar, pe cînd eî se duceaü să se lupte în Ungaria, Radu rămînea ca și înainte în Scaun.

Cînd eî dispărură, cînd, în curînd, Radu auzi despre cădereea Granului — o foarte mare izbîndă a nouluî său suzeran —, despre succesele lui Bocskay în Ungaria și despre încoronarea lui solemnă în cîmpia de la Rákos, cu o coroană regală, de acel archiepiscop care fu pentru dînsul Lalà-Mohammed, Marele-Vizir învîngător (11 Novembre) —, el putu crede că în urma luî s'aû închis porțile nesiguranții și primejdiei.

Căci acum lucrurile păreaü cu totul sigure, și rămînea numai, pe lîngă repeștele întărituri, daruri și felicitări de la Constantinopol, o împăcare cu Casa de Austria, care să desăvîrșească orînduirea situației acestor regiuni.

Și această împăcare nu se părea cu neputință, încă din cele d'intăiù timpuri ale răscoalei. Cine să scoată pe Bocskay din Ardeal nu se mai putea găsi: Radu nu voià să se miște și Basta era prea bâtrîn, prea dorit de odihnă și prea lăsat fără sprijin. Bani nu se mai trimiteau, asupra revoltelor de soldați se închideaü ochii; și toate se arătau aşa ca și cum Rudolf ar fi voit să scape în sfîrșit de Ardealul acela nesigur și costisitor.

Eraü și motive pentru aceasta. Alte chestiî se deschideaü în Europa, de rezolvirea cărora atîrna, nu stăpînirea unei provincii de hotare, ci însăși situația împărătească a Habsburgilor. Se pregătea măsură în potriva Reformei religioase, care cîstiga pretutindene teren și, uitînd de războiul cu Turcii, amortit în mijlocul unor negociațiî obosite, cele două taberi se organisaü pentru lupta de credințe, care se arăta în pragul vremii. Neînțelegerile se găsiaü în toate colțurile vastei Împărății, și ele dezbinău până și pe membrii familiei stăpînoare, unde, în privința apărării legii catolice, Rudolf gîndia — cît putea gîndi — altfel decît acel frate Matthias, care aștepta de mult să-î ieie locul și se consuma de nerăbdare. În asemenea împrejurări, cînd privirile erau îndrepitate aiurea, către războiul ce venia, și vechiul războiu înteresa

mult mai puțin, Ardealul se putea arunca în gura nenorocului pentru a-l împăca.

Cînd «Craiul» revoltei apăru în Ardeal, un Trimis de la Praga veni să negocieze cu dînsul. Speranțele puse în Radu dispăruseră aproape cu totul, și nu se mai credea acum că Domnul muntean va refusa din mîndrie să se închine unuia ca Bocskay, în putință căruia, fiind aşa de slab, nu sta măcar să-și ajute la nevoie aliații¹. În instrucțiile date la 19 August 1605 delegaților imperiali se rezervă numai, dintre cele ce ne privesc pe noi, stăpînirea asupra Făgărașului și altor moșii de către archiduca Maria-Cristina, foasta soție a lui Sigismund, se stăruia asupra însușirii de feudatar al Imperiului creștin, pe care va trebui să o recunoască Bocskay. «Iar, dacă Țara-Românească n'ar mai fi în vechia credință față de Măria Sa, despre care lucru însă nu se are nică o siguranță, să caute Bocskay să o aducă, în tot chipul, împreună cu sine, la credința față de Măria Sa, precum și Măria Sa și noi voim numai decît ca acel Domn muntean, ca unul ce a fost înainte credincios al Măriei Sale, să fie cuprins în această capitulație².»

Tratatul nu fu încheiat încă în acest an, dar urmărirea lui nu fu părăsită de Imperiali, cari auziau cu groază că reformații din Boemia și Moravia vedeau bucuros în Bocskay viitorul lor șef și că numele lui pătrundea în anume locuri până și în masele țărănești³. De două ori propunerile austriace, aduse la Cașovia, de negociatorul păcii, Illyésházy, fură refusate de Bocskay, care simția tăria situației sale, și

¹ Unverzagt către Archiducele Maximilian ; Praga, 14 Februar 1605 : «Ettliche aber meinen, er sei dem Bozhkai zu Favor : das aber schwer zu glauben, weil im der Bozhkai zu nider und khunftig wenig helffen khan : er aber der Hilff bedarff.» (*Ambraser Akten*).

² «9. Quod, si Wallachia non amplius in pristina fide et fidelitate Suae Maiestatis esset (de quo tamen nihil certi adhuc habetur), ut eam omnibus modis una secum ad fidelitatem Suae Maiestatis curet reducere, sicut etiam Sua Maiestas et nos eundem Waivodam Valachiae, tanquam antea fidelem Suae Maiestatis, in hac capitulatione omnino comprehensum esse volumus.» În *Ambraser Akten*; trimeasă de Matthias lui Maximilian.

³ *Ambraser Akten*.

mandatariul luî Rudolf plecă a treia oară cu cererî nouă, împreună cu o ambasadă strălucitoare, în Iunie. Si, cu toate că tratatul era redactat, iscălit și pecetluit, Matthias, care avea plenipotența frateluî său pentru afacerile ungurești, se învoia la urmă să înlăture și nouăle «greutăți», îscălind, la 23 Iunie 1605, niște articole adiționale, care erau în realitate un nou act, întins și specificat¹.

Bocskay căpăta, multămită împrejurărilor mai mult decât vrednicie luî deosebite, ceia ce dorise cîță predecesorii să stătuse înainte în fruntea Ungurimii libere după distrugerea vechiului regat: Ardealul întreg, toate comitatele exterioare, fără a se excepta Satu-Mare. Rămînea numai ca după moartea lui Ștefan, «dacă el n'ar lăsa moștenitor masculin, dintr'o căsătorie legitimă» — era destul de bătrân — Ardealul singur să rămîne urmașuluî pe care îl-ar da alegerea țeriî.

La 24 Septembrie, Rudolf dădea diploma sa de întărire lui Ștefan Bocskay, principe al Imperiului, iar, la 11 Noiembrie, ambasadorii austriaci încheiau cu Turciî, prin mijlocirea oamenilor vasalului abia cîştigat, tratatul de la Svitavatorok, pentru o pace bună, timp de douăzeci de ani, între cei doi împărați de lege deosebită².

Deci liniște era acum la toate hotarele Ardealuluî. Turciî, cărora li luase Bocskay pe furiș Lipova și alte cetăți³, erau prea ocupați cu Persaniî ca să se gîndească la această pierdere și călcare de credință. Cu Polonia relațiile nouului rege erau cele mai bune: mai mult cu Poloniî decât cu Sigismund al III-lea, și în Maiuî chipul luî Bocskay, ca al unuî viitor Craiuî leșesc, se vindea la Cracovia, și găsia mulți cumpărători⁴.

Radu avea de ce să se bucure de această liniște a vecinilor, care era și a luî. Ieremia pierduse oră ce speranțe pentru fratele său și, dacă cerea un ajutor la «Craiuî», era, în

¹ W. Bethlen.

² Ibid.

³ Ibid. și Hurmuzaki, IV².

⁴ Ambraser Akten.

Ianuar 1606, pentru a-și apăra tronul contra supușilor revoltați. După ce Gabriel Bethlen, venind cu câteva mii de Unguri, împăcă lucrurile¹, el se gîndi, în adevăr, să mai cerce o dată, în April, cu stăruințile pe lîngă Turci, dar i se dădură numai vorbe goale². În Maiu și găsim solișla Varșovia, dar în Iunie, la 30, după stilul vechiului, el muria de apoplexie, lăsînd un fiu de nouă ani. Vremea lui Simion venise: el făcu să fie «ales» de boierî în moștenirea frateluș său³.

Radu nu mai avea concurență, și în tot cursul anului activitatea sa e pentru întâia oară consacrată petrecerilor. Vînători de lupi, căprioare, mistreți, cu oaspeți de cînste ardeleani, pescuiři îmbielșugate în iazul de la Gherghița, soliș la Sigismund Rákóczy, guvernatorul din Ardeal, și la «Craiul» din Cașovia, de care atîrna. Se va fi visat poate cîrmuind în pace și murind în Scaun, la bătrîneță.

Dar o soartă rea făcu să se schimbe de o dată iarăși fața lucrurilor în Ardeal.

III.

Principatele române pe timpul lui Gabriel Báthory (1607-1615).

Schimbarea fu adusă de moartea lui Ștefan Bocskay.

Încă din timpul verii, acesta era bolnav, și boala lui era din acele care deșteaptă ingrijiri, mai ales cînd e vorba de un om de cincizeci de ani. Un medic fu cerut din Polonia, și alți mai veniră încă, precum și — se pretinde — fermecătoare în jurul aceluia ce se stîngea. Cu toate îngrijirile date prețiosului personajui, el muria la 29 Decembrie 1606, în reședința lui regală din Cașovia⁴.

Lăsa daruri de pietre scumpe și cař rari amînduror împă-

¹ Bethlen.

² Hurmuzaki, IV².

³ V. notele la *Socotelitele Brașovului*; pentru solie, scrisorile din Polonia, în Arch. din Königsberg.

⁴ Bethlen și Symigianus.

raților săi, amintiri prietenilor, între cari era și Sigismund Báthory, care crezu, în vara aceluia an, că se mai poate o restituție pentru dînsul; Ungaria de sus, după tratatul abia iscălit, Casei de Austria, de la care o smulse abia, iar Ardealul, rămas iarăși isolat, bunului său prieten și auxiliar, Valentin Homonnay, Perdiccas — scrie, cu mult patriotism decât măsură, un cronicar ungur — al acestuia Alexandru-cel-Mare.

Dar nu se ascultă cu sfîrșenie, unde sunt atîtea interese personale în joc, cuvîntul unuia Craiu fără strămoș, murind după cîteva luni de luptă și cîteva săptămîni abia de stăpînire pașnică, întemeiată pe tratate.

Moartea lui Bocskay însemna, de aceia, turburări și lupte, vechile miserii de care nici n'avuse vreme să se odihnească lumea.

De la început, Împăratul înteleseră lucrul aşa că va domni acela pe care-l va favorisa el dintre candidați cari se presintară îndată.

Căci Homonnay, om tînăr, energetic, îndrăzneț — «ein junger hochtragner Kopff»¹ —, dar puțin cunoscut în Ardeal, avea concurență. Aici unuia ar fi vrut să-și aleagă iarăși un Báthory, unul de tot tînăr, Gabriel, care nu-și dezminția singele, rîvnind și mai mult decât țara sa de naștere, de oare ce îl vedem umblînd și după coroana Poloniei sfășiate de lupte interioare. Îl ajuta în căutarea de aderență un alt tînăr ambicioz, Gabriel Bethlen, care era, mai tîrziu, să-ă răpuie tronul. Apoi, de la situația de guvernator la aceia de principă nu era decât un pas, și el putea să fie făcut și de un bătrîn podagros ca Sigismund Rákóczy. În sfîrșit, lui Rudolf i se păru iarăși că se poate întrebuiță năluca vechiului Sigismund.

Sigismund cel nou se răzima pe popularitatea între unuia din nobili locali, Homonnay pe testamentul lui Bocskay și pe sprijinul turcesc, iar Báthory pe amintirile de Domnie lăsate de familia lui și pe iubirea tinerei nobilimî. Cel d'intâi

¹ Scrie, la 26 April, din Viena, Springer Archiducelui Maximilian (*Ambra-ser Akten*).

chemă o dietă pentru a se alege, cel de-al doilea se îndreptă spre Ardeal cu o oaste pe care o presinta ca un cortegiu funebru și supt un conducător, care era corpul regelui mort. Iar Bethlen începea vînătoarea lui tăinuită după aderenți.

Lâzio Februar dieta se adună, și Sigismund Rákóczy fu ales principe. Prietenul lui Báthory fu prins și adus în lanțuri, iar plîngătorii lui Bocskay opriți la Goroslău, până-și luară îndatoririle pe care trebuiră să le observe¹. Pentru moment, era o soluțiuie a greutăților.

Rămînea acum confirmarea din partea stăpînilor și recunoașterea de către vecinii ce atîrnau de Ardeal.

De la Marele-Vizir, care petrecu iarna în Belgrad, unde-l găsi o ambasadă a lui Homonnay, cerînd steagul, veni un Trimis cu semnele obișnuite de investitură, dar se găsi cine să-l îndrepte la acela care era în adevăr principe, prin alegere, la Sigismund Rákóczy. I se dădură acestuia daruri menite pentru altul, și o diplomă, în care numele lui era pus cu înselare în locul celuil scris întăiu. Ceia ce aflîndu-se, aceleași semne: caftanul, buzduganul, sabia, steagul și calul de rasă, fură trimise lui Homonnay în Ungaria, prin Maiu. De altfel, Turci, cari aveau șepte dușmani în Asia, unde răscoala li cuprinsese tot teritoriul de către mare, n'aveau de loc dorința de a hotărî ei prin soldați, ca în 1605, soarta Ardealului încchinat iarăși lor de Bocskay².

Cît despre Imperiali, părerile lor asupra măsurilor de luat erau deosebite. Oferte veniau și de la unul din candidații mai serioși și de la celalt, fără a se mai vorbi de Sigismund Báthory, totdeauna gata să mai arăte odată că nu știe guverna. Rákóczy trimise la Curte pe fratele său Ludovic, un om cunoscut și bine privit de Nemți, iar, mai pe urmă, în ambasadă solemnă, pe Pangratie Sennyey (Maiu). El prezinta alegerea sa ca o măsură de oportunitate față de anumite ambiții de Domnie hrănite de Turci și se arăta gata

¹ Bethlen și izvoarele săsești, citate în note la *Socotilele Brașovului*.

² Cf. Bethlen și *Ambraser Akten*.

să renunțe la demnitatea ce i se dăduse fără voia lui, dacă rămînerea-ăi în Ardeal ar desplăcea suveranului căruia i se cuvine a hotărî soarta țerii¹.

Împăratul socotia că s'aștăvânta întors vremurile vechi și, știindu-se în pace cu Turcii, mai văzîndu-ă pe aceștia și ocupați dincolo de hotarele Europei, vorbia acum o limbă energetică și hotărîtă. Nicăi la tratatul încheiat cu Bocskay nu se gîndea tocmai mult, căci se descoperi la Curte că el nu fusese ratificat formal și că anumite condiții nu se îndeplinise de principale mort. Umbra lui Sigismund Báthory prindea, din voia Cesarului, din ce în ce mai multă realitate².

Dar mai era aici o voință determinantă: a archiducelui Matthias, care, răzimîndu-se în pretențiile sale pe Unguri, căuta să nu-i jignescă. În April îl vedem intervenind pe lîngă Dóczy ca să împace pe cei doi concurenți, în interesul țerii și neamului lor³. Cind, răspîndindu-se vestea despre moartea lui Rákóczi, Rudolf intră în negocieri cu alt Báthory, cu Gabriel, archiducele zădărnicii hotărîrea luată în favoarea acestuia, cu toate că actul care-l recomanda Ardeleanilor fu redactat chiar, la 23 Iunie⁴. Părerea lui era ca lucrurile să fie lăsate a se limpezi singure, și această părere fu urmată, cu toate împotrîvirile și stăruințile vînătorilor de Coroană. Ungaria Superioară fu luată în stăpînire fără a întrebuința armele, de Austriaci, iar Hommonay, convins că n'are ce să mai aștepte, se împăcă, înainte de dieta din Iunie, cu Sigismund Rákóczi, care-i fusese și socru și a căruia moarte apropiată putea deschide perspective de izbîndă⁵.

Domnii noștri se hotărîră mai repede decît Imperiali, cari nu se hotărîră formal în favoarea lui Rákóczi, nu-l întăriră

¹ Aceleași izvoare și *Mon. comit. Transs.*

² Cf. și Hurmuzaki, VIII (rapoarte de ambasadori venețieni la Curtea germană).

³ *Ambraser Akten.*

⁴ *Mon. comit. Transs.*

⁵ Bethlen.

printr'o diplomă, nică o dată. În Ianuar sosia la Tîrgoviște un sol ardelean, Ioan Morganday, a căruī misiune era, de sigur, să anunțe moartea lui Bocskay. El se întoarse încă în cursul lunii, având împreună cu dînsul un personagiu cunoscut nouă, diacul Domnesc Nicolae, cu o suită de șepte persoane, care va fi avut misiunea de a asista la îngroparea pompoasă a «Craiului»¹.

După ce alegerea de la 12 Februarie prefăcu pe guvernatorul Ardealului în principie, apărură în Mart solii pentru felicitări. Radu trimise pe Clucerul Radu, cel mai influent dintre Buzești, după moartea, în 1602 încă, a lui Stroe: avea cu dînsul nu mai puțin decât șezeci de persoane. Iar, din Moldova, Simion, care se răzima numai pe Turci, căci Poloniș, vechi săi sprijinitor, avea alt candidat, pe fiul lui Ieremia, Constantin-Vodă, — se grăbi a expedia, cu patruzeci de oameni de suită, pe Vistierul Ghiurca.

Atunci, Rákóczy trimise, la rîndul său, un sol ardelean pentru a lua un jurămînt nou de la amîndoî Domnii cari recunoșteaú supt dînsul situația ce se stabilise supt Bocskay. Pentru această misiune însemnată, fu ales Baltazar Szilvássy. La 6 April, el sosia în Brașov, iar la 7 se îndrepta de aici către pasul spre Țara-Românească².

El mergea deci întări la Radu. Acesta era și cel mai puternic dintre cei doi principi români, prin puterea lui proprie, ca și a țerii lui. Dar era și cel mai puțin sigur. În April se vorbia, între ambasadorii la Curtea germană, că el ar fi făcut oferte de intervenție contra lui Rákóczy, pentru a recîștiga Împăratului Ardealul³. Și, în Maiu, vedem pe căpitanul din Fülek, Gottfried Kolonitsch, scriind aceste cuvinte neașteptate: «Ardeleni se țin foarte liniștiți, dar, cum merge zvonul în taină, ar voi să aducă în țară pe Radu-Vodă și să-l aşeze și să-l proclame în locul lui Rákóczy»⁴.

¹ *Socotelele Brașovului*.

² *Socotelele Brașovului și Bethlen; Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I. pp. 74-5.

³ *Hurmuzaki*, VIII.

⁴ «Die Sibenbürger halten es gar still; wie aber in Gehaimb die Sag

Totușii Radu nu se opri la această hotărîre, dacă în adesea i-a trecut prin minte. El jură vechiul tratat pentru noul principie. Și, după ce-și dădu samă despre această solie, Szilvássy plecă din nouă, către Moldova, cam pe vremea cînd Poloniile stăruiau la Poartă pentru înlocuirea bătrînului Simion primul coconul Constantin. La 7 Maiu ambasadorul ardelean se întorcea din Moldova, cu suita sa de cincisprezece persoane, și Simion, care încheiașe și el tratatul său cu Rákóczy, expedièapoî la Poartă tributul de 18.000 de scuză al principatului și un dar de două sute de caî, care făcură și nu se mai vorbi de ceia ce se făgăduise Polonilor¹.

Însă data aceasta complicații politice erau să vie din Moldova, până ce iarăși Ardealul își schimbă cîrmuirea.

«Doamna lui Ieremia-Vodă», Elisabeta, nu era o femeie care să sufere a i se lua puterea din mînă. Toate plângerile Polonilor contra lui Simion fură provocate de dînsa. Dar ea nu se clinti din Moldova, nu pribegi la prietenii și ginerii ei de peste Nistru, ci-și aşteptă ceasul. Și, el nevenind destul de iute, Doamna înlătură pe cine-l zăbovia, otrăvind pe cunatul ei, Simion (24 Septembrie st. n.).

Izvoare amănunțite și precise pentru acest timp n'avem, dar, din știrile ce ajunseră în străinătate, se vede bine ce s'a întîmplat. Turciî făgăduise Polonilor a da Moldova lui Constantin, măcar după moartea lui Simion. Și totușii boierii din partida Voevodului mort, înțețită de o altă femeie energetică, Doamna văduvă Marghita, proclamară pe Mihăilaș, un copil, care începu să guverneze supt tutela mamei sale.

Atunci Elisabeta făcu apel la gineri, Wisszniewiecki și Potocki, soții Domnițelor Regina și Maria². Era un timp cînd multe se puteau încerca în Polonia: murind Zamoyski, țara era de fapt fără rege, avînd numai fantoma regală a lui Si-

gehet; so wöllen sy den Radul Weida ins Landt bringen, aus Ragozi Stell einsezzen und publicirn» (*Ambraser Akten*).

¹ *Socotilele Brașovului*, Bethlen și Hurmuzaki, IV².

² V. Papiu, *Tesaur*, II³, pp: 139-40.

gismund al III-lea. Contra acestuia se răsculase o mare parte din nobiliime, și tocmai atunci, în 1607, partizanii lui Sigismund se luptau cu Palatinul Zebrzydowski și alții aderanți ai răscoalei, *rokoszului*.

Se adună în pripă o mică oaste, care cuprinse capitala. În Octombrie 1607, cînd solul polon la Poartă, Nicolae Daniłowicz, se întoarse cu pacea, Doamna Marghita se găsia cu fiul ei la Turciî din vre-o cetate mărginașă sau, mai curind, la Tatariî din Bugeac. De aici strîngea păginî și, pe de altă parte, pentru a opune Poloniî, Polonilor lui Constantin-Vodă, ea făcea oferte de plată, care fură bine primite, *quartanilor* poloniî, rămași fără ocupație după împăcarea regelui cu «Voevodul»¹.

Domnia întaiu a lui Constantin fu, prin urmare, foarte scurtă. Poloniî lui fură bătuș, tăiaș, și Mihăilaș își relua Scaunul².

Dar cei ce sprijinise pe învins îl primiră cu brațele deschise. De și Turciî declarară formal că ei sănt pentru «cel mai mare dintre fiuî răposatuluî Simion, mărețul între credincioșii Mesieî, Mihail, al căruî sfîrșit să fie fericit, care este potrivit pentru conducerea trebilor și cerut de boieri»³, Potockiî pregătiră o campanie de recuperare. Expediția, foarte impopulară printre toți aceia cari se temeau ca pacea cu Turciî să nu fie ruptă, se începu în Decembrie⁴, și știm bine

¹ Arch. din Königsberg; *Etatsministerium*, III, I (1607-12). Scrisoare privată, Cracovia, 9 Octombrie. «Vor vier Tagen ist der Capitaneus Camenecensis, von den Quart-Soldnern an Ihre Mayestat abgeschickt, ankommen, mit Begher damit ihnen ihre Stipendia ohn ferner Verzug gehzalet werden mögen. Welcher auch vermeldet das des verstorbenen moldauischen Woywoden Widte ein zimliche Summe Geldes den Kriegsleuten zugeschicket, die Provinz ihrem Sohne zu Gutt einzunehmen, und, weil numher Frieben mit dem Woywoden, wirdt ein Theil der Soldaten sich zur Widtwen begeben».

² La 23 Septembrie Mihăilaș dă un act pentru Necoară Donici, pîrcălab de Orheiî (Bibl. Ac. Rom., 8/XXII), la 17 Novembrie altul, pentru Galata (*ibid*, 146/XLVI; cuiscălitura lui). Cf. Orășanu, *Cronică în limba moldovenească*, p. 47 nota 3.

³ Hurmuzaki, VIII, pp. 326-7, n° 467.

⁴ Arch. din Königsberg; castelanul de Cracovia către archiepiscop; Ostrog, 4 Novembrie: «Nebst diesem aber, schreibt der krackausche Woywod, könne er

cum s'a petrecut. Două mii de pedeștri și tot atitia călări apărură la Nistrul, lîngă Hotin : dușmanii oferiră să negocieze, dar partizanii lui Constantin așteptară în zădar trei zile. Apoi, supt conducerea lui Potocki, ei străbătură Basarabia, ajunseră la Prut, îl trecură fără opunere și făcură tabără la Ștefănești. Aici era Mihăilaș cu oastea lui, în număr de 15-20.000 de oameni.

Lupta se dădu la 16 sau la 19 Decembrie. O hotărîră Cazaci și pedeștrii ce se așezase la spatele inimicului. Domnul copil fugi cù, aï săi, și 2.000 de Tatarî, ce nu se luptase, dîndu-se în lăturî, calea către Iași rămase deschisă. Cind crezu că poate pleca în siguranță, Potocki porni pe această cale și-și puse în Scaun cumnatul¹.

auch nicht Ihrer Gnaden, alss dem primati regni, bergen, das nach Absterben des Simeonis, moldauschen Woywoden, die Stende sembtlich in der Moldau seinen Sohn, den Mickala Sobieza, vor einen Herrn erwhelet, welchen auch der turckische Keyser izt confirmiret und ihm die Fhan zegeschicket hab, zur Besazung Turcken, Tattern, Moldauer und Ungern bey sich ; etzliche aber der Unsern unterstehen sich, autoritate privata, sine consensu reipublicae, einen andern Hsopodar einzusezen, woher dan ein gewisser Krieg mit dem Turcken und Czar Drohoysken zugewarten».

¹ Lupta e descrisă: *a)* de un cisnegir turc, ce a asistat la ea (Hurmuzaki, IV², p. 294); *b)* de ambasadorul venețian la Praga (*ibid.*, VIII, p. 324), *c)* de însuși Potocki, în următorul «Extract auss des Herrn Potozki Schreiben, so er an den Herrn Gross-Canzler gethan. In meinem Schreiben wird gedacht das es darauf gestanden das man hat vorgangene Mitwochen in Willens gehabt mit den Feinden zu tractiren. Ich habe darauf im Dorf Kotecka, vier Meilen von Czoczima gelegen, nicht allein die Mitwochen, sondern auch Donnerstag und Freitag gewartet, hab aber kein Andtwort bekommen können; dieselben, so ich mit Briefen ausgeschicket, hat man handhaft gemacht und gefaugen genommen; weis biss auf diese Zeit noch nicht, wo sie sindt hinkommen; man hat aber ihre rechte Vexirerey vermercket, und das sie sich weiter davon gemachet. Wie ich nach Stepanowen kommen, habe ich ihren Vortheill woll verstanden; wie ich aber darnach ubern Flus kommen, ist mir ein wollstaffiret Krigsvolck entgegen gezogen. Da hat Gott der Almechtige Ihrer Kôn. Mayestät Volck, den Kosacken und des Herrn Wissnewezken Leuten, welche, sambt dem Geschuz und den Hacken-Schuzen zu Fues, so sich in gutter Acht genommen und in geringer Anzahl wahren, hinder der Heiden hilten, das Glück gegeben, das sie dem Feinde (welcher bei funfzehn tausent und, wie die Gefangenen aussagen, auch woll bey zwanzig tausent starck ge-

Ce efect produceau aceste schimbări asupra vecinilor însă: Ardelenii, Imperialii și Muntenii?

În oastea lui Mihăilaș ni se spune de Poloni că erau și Unguri: și va fi trimis Sigismund Rákóczy, care jurase abia tratatul cu Simion, tatăl tînărului Voevod.

Imperialii erau îngrijitați de neastămpărul Haiducilor din Ungaria de Sus, ale căror căpetenii îndemnau pe Gabriel Báthory să iea moștenirea familiei sale. Se știa poate că regele Polonie umblă după stăpînirea asupra Hustulu, Muncaciului și Cașoviei, pe care le și ceruse de la Sultanul¹. Atunci se

wesen) also begegnet und mit ihme getroffen, das sie von Ihrer Kön. Mayestat, unserm allergnadigsten Herrn, und unserm gerechten Vaterlandt niedergelegt worden und die Unsriegen das Feldt behalten und ein grossen Theill gefangen bekommen. Ist also dadurch den Unsriegen der freye Pass auf die Vestung Jasch zu geöffnet worden. Ist noch der Zeit weiter nichts vorgenommen; zwey tausent Tattern haben sich zerstreuet. Sonsten bemuhen sich die Andern die Gefangenen loss zu bekommen. Was nun weiter der Vestung Jasch halben und sonsten möchte vorlauffen, will ich Euren Gnaden berichten» (Arch. din Königsberg); *d)* «Relatione di tre conventi fatti in Pollonia dalla nobiltà» (de Aless. Cilli din Pistoria; ms. X G. 13 din Bibl. Brancacciană din Neapole): «S. M., la quale, doppo molte persuasioni, et esortationi, mandò a quella volta detto signor Potozky con quattro mila cavalli in circa, per tentare se poteva disporre quei popoli ad aconsentire al solito di prima, secondo la volontà di S. M., mà, non havendo potuto effettuare cosa alcuna, per ostinatione de Vallacchi, che, messisi in arme, al numero di 12 o più mila combattenti et altra quantità di Turchi et Tartari, si venne alla decisione di ciò con l'armi et alla battaglia in campagna, della quale per gratia di Dio benedetto furono vincitori quelli di Sua Maiestà, con tanta gloria et honore della nazione polachha, che maggiore non fù mai sentita né desiderata; perchè di quelli di Sua Maiestà non arrivorno li morti al numero di 200 et dellli Vallacchi passorono 4^m, con perdita di tutta l'artiglieria, munitione et altre, et messo in possesso a nome di Sua Maiestà il figliuolo del detto Hieremia, dal quale di giorno in giorno si stà aspettando ambasciatori per render gracie a Sua Maiestà di tanto beneficio ricavato, con la solita obbedienza et tributo». În traducerile de hîrtii turcești în Bibl. Ac. Rom. se află mulțamirea Sultanului către Radu pentru că a ajutat, cu 4.000 de oameni, pe Mihăilaș.

¹ Scrisoare inedită a regelui Poloniei către senatori, 10 Octombrie 1607 (in Arch. din Königsberg): «Belangend die ungerschen Heusser Hustn, Muchazen und Koszyc, dass nemlich, so fern dieselbe von uns erst wurden eingezogenen wurden, sie bey uns unnd der Krohn allzeit verbleiben sollen, ist, in gleichen wie in vorigen pactis enthalten, nicht hinzukommen».

încheagă în mintea cîtorva planul de a scăpa de Haiducă și de a recîști Moldova pentru credința împărătească. El ar fi mers ducind cu sine pe Marcu Voevod, care, după ce făcuse în Ardeal fel de fel de lucruri, bune și rele¹, după ce servise supt Belgioioso la Cașovia², se afla acum la Praga și avea reputația unuî al doilea Mihai³.

Marco însă, fiul lui Cercel, Domn muntean, convenia Împăratului mai bine decît luî Radu-Vodă, care vedea dușmană în toate părțile, în lumea pretendenților. Întîmplarea adusă ce nu s'ar fi putut prevedea de nimeni: Radu deveni oaspele, sprijinitorul văduvei luî Simion, dușmanul său de moarte, și al fiului ei. În țara lui se pregăti de dînși răzbunarea contra lui Constantin.

La 6 Ianuar 1608, din Iași, Constantin anunța Bistrițenilor suirea sa pe tron «cu mila luî Dumnezeu și a Măriei Sale Împăratului turcesc, precum și a dumisale milostivului Craiu leșesc voie»⁴. Cu voia Craiului, de sigur că da, căci îl făcuse Domn Cazaciî acestuia, cu mila Turcilor însă, de sigur că nu, și cu plăcerea vecinilor încă mai puțin, căci și cel de peste munți și cel de peste Milcov erau mai bucuroși de Domnia lui Mihăilaș, om al Turcilor ca și dînși, și nu dregătorul regeluî Poloniei.

Dar tînărul principe fugar nu se putea răzima cu siguranță, pentru restituția lui, pe nicî unul dintre acești stăpîni indignați sau vecini nemulțumiți. Turciî aveau de lucru în Asia, cu răsculații, și ei se mulțâmiau să deie ordine vasalilor din Ardeal și Țara-Românească pentru restabilirea în Moldova a Voevoduluî legitim.

Dintre acești vasali, unul, cel mai puternic, Sigismund, plecase din țară. Simțindu-se aproape de moarte, de care-l despărțiau numai cîteva luni de bătrînetă, obosită, dîndu-și samă prin vorbe și zvonuri de popularitatea care încunjura

¹ Cf. Bethlen și Șincaî, mai ales.

² Istvánffy, la retragerea lui Belgioioso din Cașovia.

³ Hurmuzaki, IV¹.

⁴ Iorga, *Docum. Bistriței*, I, p. xc.

încă în Ardeal numele Báthoreștilor, el se hotărî să deschidă, printr'o abdicatie, luă Gabriel Báthory un drum nesîngeros către Coroana principatului. După retragerea lui se adună o dietă și ea proclamă pe Tânărul pretendent, care intră în mijlocul aclamațiilor în provincia-ă de moștenire, fermecată de îndrăzneala-ă cavalerescă.

Abia în primăvară situația din Ardeal fu astfel orînduită¹. Până atunci Doamna lui Simion putea să afle ajutor în postriva cumnatei vrășmașe, Doamna lui Ieremia, numai în Radu-Vodă Munteanul. Se pare că ea intrase în vorba cu acesta pentru a căsători pe Mihăilaș cu una din fetele lui², și știm, aproape sigur, că între luptătorii de la Ștefănești fusese și de aceia ce venise de pește Milcov. Radu ar fi intrat bucuros în Moldova spre a statornici aici pe Scaunul domnesc un cocon care-ă stătea aşa de aproape, dar pentru a face aceasta se cerea timp. Și acesta era pe sfîrșite pentru mieul principe gonit, care muri pește cîteva săptămîni, la Curtea prietenului și ocrotitorului său. Cînd se întoarse la Constantinopol, în Februar, cu vești rele, cisnegirul care dusese lui Mihail-Vodă Movilă, efemerul, cuca și steagul, el putu să anunțe și stîngerea în pribegie, la vrîsta de cincisprezece ani abia — poate tot de otravă — a Domnului de la Turci.

Dar cu această moarte nu se stabilia încă definitiv tronul lui Constantin-Vodă. Simion-Vodă lăsase o îmbielșugată posterritate, și drepturile lui Mihăilaș se crezură trecute asupra copilului ce venia după dînsul, Gavrilaș, care, acesta, făcîndu-și mai puțin sînge rău pentru neizbîndă, ajunse a domni, mai târziu.

Radu învăță pe capucinăia sa la Constantinopol să stăruie pentru numirea acestuialt fiu al Marghitei. Lupta de intrigă și bacășură începu în adevăr, în Mart, între agentul muntean și Caraiman-Aga, pe care Constantin-Vodă îl tri-

¹ W. Bethlen.

² Raportul din Februar 1608 al cisnegiruluț turc (Hurmuzaki, IV² p. 294) afirmă chiar că Radu era «socrul» lui Mihăilaș.

misesese, cu cîteva miî de galbeni, ca să-i capete întărirea. Ambasadorul engles era pentru fiul lui Ieremia, dar Gavrilaș nu mai avea sprijinul Trimisuluî ardelean, pe care sprijin îl avea, la începutul anului, fratele său¹.

În adevăr, Báthory avea o politică proprie, nouă. Era mult mai ambicioasă, în avîntul tinereții lui, decît Rákóczi, care pe pragul morții își aducea abia aminte că fusese și el un luptător, în timpuri. Față de Imperiali, cari voise să-l ajute în 1607, el fu mai demn decît predecesorul său, și tratatul pe care-l încheie la 20 August cu Matthias, devenit rege al Ungariei și tutorul politic al lui Rudolf, e foarte onorabil. Față de Poloni se înfâțișă, încă de la început, ca un om care, amintindu-și prea bine de «regele Ștefan», Ardeleanul ce domnise în Varșovia, inspira temeri. Față de Radu, cu trecutul lui de servicii aduse Imperialilor, cu pata de sînge a morții lui Moise pe frunte, se arătă fără încredere. Iar față de principatele românești amîndouă se purtă din cele d'intăi lună ale stăpînirii sale ca succesorul lui Sigismund Báthory, tot aşa de doritor ca și acesta de a le domina, de a le umili și ținea în ascultare —, pentru ca, la urma urmelor, să fie tot aşa de puțin norocos ca și acesta.

În Mart încă, pentru un dar de bană, Constantin fu recunoscut la Poartă, cu condiție să dea drumul soldaților străini, între sulițile cărora venise, iar lui Gavrilaș i se dădură sfaturi ironice de supunere față de soartă. «Cărțile» lui Caraiman cu știrea întăririî nu vor fi ajuns însă la Iași, cînd Tatarii trecură Nistrul, chemați de cine avea interesul să-i vadă.

Ei veniră cu atît mai iute, cu cît Hanul vechiū, cumintele Gazî-Ghirai, murise, și era acum un altul, flămînd de faimă și pradă. Poloni din jurul Domnului încercără în zădar a se împotrivi. Cincizeci dintre nobiliî mai însemnați căzură într'o luptă pierdută. Si, peste acest cîmp de biruință, potopul di-

¹ Hurmuzaki, IV²; scrisori venețiene secrete din Constantinopol în *Arch. di Stato, Capit Consiglio dei Dieci*.

strugător al călăreților pustiuluși se revărsă, de la Bîrlad la Roman, înneind țara până la pasurile Carpaților¹.

Acestea se petrecură în Mart 1608, și la 9 April Hatmanul Žolkiewsky se aştepta, cu frică, să vadă pe Báthory ieșind pe această cale, pentru ca să arunce asupra Poloniei pe acești jefuitori și astfel să-și înceapă lupta pentru un tron mai înalt.

Dar el nu veni, ci, din potrivă, în loc să lupte contra lui Constantin, îi dădu tot sprijinul.

Aflăm anume, prin însemnările influențului Brașovean Mihail Weiss², că pe la 10 April el primi scrisorii de la noul cancelariu ardelean, al căror scop era să afle dacă ar fi sorți pentru statornicirea la Tîrgoviște a unui nou Domn. El ar

¹ Năvălirea Tatariilor se povestește în scrisori inedite din Königsberg, și anume:

a) Nepfel către locotenentul ducal al Prusiei (Cracovia, 28 Mart 1608). «Berge ich meinen gnedigen HH. nit, das das gewis ist, das der Pototski in der Moldau von den Tatarn ist geschlagen worden, so Towarsi, als von den Edelleuten, seindt geblieben, das seind vornehme Leidte; von anderer gemeinen Leutten wirt mehr sein; was weit mehr sein.» b) «Stanislaus Zolkiewski, Castellan zuer Reusch-Lemburg, der Cron Feld-Hauptman, Starost zü Raczczin, Kamieniec und Kalicz, etc., etc. (sic). Die andere ist das iezo, durch neulich Absterben des tartarischen Charen Kazigieren, welcher in seinem Leben, als ein vernunftiger, verständiger Her, seine Undterthanen, vermöge dem mit Ihr. K. M. ausgerichtetem Friedenstand, in officio erhalten, nicht wenig Tatarn in die Wallachey sich machen; wie vermutlich solches durch des Bathori Practiken mit den Unsrigen, so noch daselbst in der Wallachey vorhanden, geschicht. Es geschehen ofters Treffen under einander; die Tattern haben sich von Berlad an bis an Romanow gelagert, haben die Unsrigen bis an die siebenburgische Grenze verfolget, ich neme die Orter darumb, weil ich weis das die Unserigen viel in Kriegeszugen in der Wallachey mitgewesen, die wissen die Lager der Orter; was solten wol die Tartaren in dem Romanowischen Cirk Guts machen? Wan es nicht der Practiken halber mit dem H. Bathori geschehe?! Es ist recht gegen dem siebenburgischen Lande, und gegen Tatruß, da König Stephans ins Königreich, und der Michal mit seinem Kriegsvolck in die Wallachey ihren Ausgang gehabt. Also werde ich von diesem redlichen Menschen gewarnt, das daselbst auch der Herr Bathory den Weg nehmen und halten will. (Arch. din Königsberg, unde se află și originalul polon, datat. «in Zolkwy, die 9 Aprilis, anno 1608»).

² În Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*.

fi fost Mihaï, Cămărașul lui Mihaï Viteazul, și Weiss îl cunoștea bine, căci de vre-o cinci-sese ană, el se afla pribegă în Șchei. Weiss, care era un om prudent și cunoștea starea lucrurilor, răspunse, firește, că încercarea n'ar folosi la nimic față de un principie «bogat, săret și priceput la arme ca Radu». Dar Báthory nu-și părăsi atât de răpede gîndul de a înlătura pe acest vecin, care impunea respect, prin vre-o creatură. Îndemnat de dînsul, Petrașcu, fiul lui Mihaï-Vodă, se făcu că are daraveri în Ardeal, și veni și el în curînd să crească numărul pribegilor și poftitorilor de Domnie. Logo-fătul Stoichiță se găsia și el la Curtea Craiului. În Maiu se ținu la Alba-Iulia un fel de convențicul pentru a hotărî dacă Radu trebuie înlăturat, cum socolia Báthory, sau menținut și legat printre un tratat nou, cum erau alții de părere.

Se oprișe, dezbatîndu-se lucrul, la alegerea unei misiuni care avea menirea de a cerceta dispozițiile Domnului muntean la față loculu. Era compusă din Ioan Imreffy și Sigismund Sarmaságy, consilieră princiarii, dintr'un jude din Secuime și din indispensabilul Weiss, persoană foarte bine privită de Voievod. El avea voie să încheie o înțelegere sau să deschidă un războiu.

Radu nu putea să primească pe cel din urmă. La Curtea împărătească el era uitat acumă, și acolo erau alte frâmintări, pentru scopuri mai înalte. El primi bine pe mandatarii noulu stăpînitor ardelean, și în biserică frumoasă a lui Neagoe, din care pretindea că și trage neamul, la Argeș, ei își iscăli numele supt un tratat cu data de 31 Maiu. După care solia lui Báthory plecă la Tîrgoviște, unde trei zile i se făcu cinste cu ospețe înainte de a o trimite la Brașov, încarcată de scumpe daruri¹.

Era aproape și o înțelegere cu Moldova, al cărui Domn era vădit în grația principelui ardelean. În Iunie apărură la Constantinopol soli de la Radu-Vodă ca și de la Voievodul Constantin. Cel d'intaiu aduse o mareată trăsură de aur și

¹ Memoriile lui Weiss, în Trauschenfels; mandatul pentru Imreffy, în *Liber Regius*, I, p. 75 (inedit).

purpură, cu şese caſă avind harſale roſii; cellalt vărsă în haznă jumătate din tribut. Se afirmă că Moldoveniſ ar fi vorbit de gîndurile de năvălire ale lui Petraſcu, care-ſi căuta un tron, dar de Gavrilaſ Movilă sau de duşmănia între amîndouă ţerile nu se maſ vorbi data aceasta nimic¹.

La 9 Iulie, Gabriel intrâ în Braſov, unde era întîmpinat de soliſ amînduror Domnilor, cari asistară la ospeṭe, danțuri ſi petreceri, «nu totdeauna cuviincioase», în care începea a se dezvăli adevărata fire a acestuī Báthory de decadență. Din partea lui Radu, această salutare era numai un act de politeță. Pe cînd, împreună cu soliſ lui Constantin, merseră ſi Trimîſi ardeleni, cari aduseră alcătuirea, la 18 Iulie, în Iaſi, a unui tratat cu Moldova. El repeta, fără îndoială, pe acela ce exiſta d'innainte cu Radu. Prietenie, servicii, ajutor militar la nevoie, dat de Domnul romîn principeluī ungur, ſi, în schimb, adăpost cînd cel d'intăi ar fi gonit din țara ſa de vre-o nenorocire. Din gură, Constantin adauſe ſi aceia că va plăti la un termin ce se hotărî cu acest prilej un «munus» de 8.000 de florini, în care poate nu trebuie a ſe vedea un tribut².

Boierăi lui Movilă ſe așteptaui pentru a face jurămîntul în chip solemn, precum părea că ſi cere nouitatea lucrului, la dieta parțială ce ſe ținu în Alba-Iulia, la 10 August. Dar ei nu veniră. Vor fi făcut-o însă pe urmă, căci în Novembre Báthory ſilia pe Saſi a-ſi îndatori ſi ei «universitatea», pentru ajutor ſi adăpost, față de Constantin-Vodă, cît timp acesta ſi-ar păstra credința³.

Deci ſe alcătuise iarăși o confederație a ţerilor de pe o coastă ſi de pe alta a Carpaṭilor, ca ſi supt alți Báthory, Sigismund ſi Andrei. Dar ea nu mai era îndreptată acum contra Turcilor, ci ſe răzima pe ſupunerea către dinſi. În August, în adevăr, ſosise la Poartă ambasada pentru ſteag a lui Gabriel; la 26 Septembre ea pleca, aducînd însemnele,

¹ Hurmuzaki, IV².

² Weiss, *I. c.*

³ *Ibid.* ſi *Doc. Bistrițeſ*, I, p. xc.

și noul principe le primia la Sas-Sebeș, în luna lui Noiembrie¹.

Lucrurile ar fi mers bine cu această alianță dunăreană, dacă n-ar fi fost starea de anarchie din Polonia, lipsa regelui din regat și planurile mari ale lui Gabriel Báthory pentru a se face Craiu drept, rege adevărat în țara unde-i stăpînise ma-rele strămoș, Ștefan.

Având asemenea gînduri nu se putea trăi în bună înțelegere cu Constantin Movilă, la Curtea căruia rămase pentru a-l păzi și supraveghia un Potocki, cu o mie de călări². Cînd, în anul trecut, se încheiașe tratatul, era în speranță că zvonurile ce circulau în privința ambiției principelui ardelean sănt falșe.

În Mart 1609, se vorbia la Constantinopol despre neînțelegerile ce aŭ izbucnit între Ardeal și Moldova. Voevodul ar fi promis o «fată» a sa lui Kendi, cancelariul lui Báthory, și, ea măritîndu-se cu un boier din țară, un războiu ar fi să izbucnească, pe care se încearcă a-l înlătura Caraiman, prin stăruință, la Poartă³. În Brașov sosește în Ianuar un curier din Moldova; în Februar, tot de acolo, diacul Petru; în April, ambasada lui Bașotă Căminarul⁴.

În Iunie, furios că nicăi la al treilea termen ce se puseșe, banii nu venise din Moldova, după făgăduința din 1608, Báthory declară lui Weiss, specialistul în afaceri românești, că nu mai vrea să ție cu Movilă o prietenie falșă. Să meargă deci peste munți, pentru a da actul moldovenesc înnapoi și a cere, în schimb, acela care purta îscălitura principelui.

Cumintele Brașovean nu se arăta încîntat de o asemenea misiune, care nu putea aduce decât primejdi, și nicăi-un folos. El zăbovi cîtva timp, dar trebui să plece pentru a împlini capriciul stăpînului său. La 14 Iulie el ținea la Iași, în fața lui Constantin-Vodă, o cuvîntare moale și încurcată și se în-

¹ *Ibid.* și Hurmuzaki, IV².

² Weiss, *l. c.*

³ Hurmuzaki, IV².

⁴ *Socotelele Brașovului.*

toarse înapoi foarte răpede, dar fără banii și fără scriitorii¹.

Ceia ce nu era potrivit pentru a împăca sufletul mînios al «Craiului». În August, se trimiteau din Bistrița Ardealului spionii în Moldova vecină. În Octombrie, un curier al orașului mergea acolo, și în aceiași lună scrisorii ale principelui — ne închipuind cu ce cuprins — erau duse lui Vodă². Acesta răspunse prin solia lui Procopie Vistierul, fratele Agăi Caraiman, care aduse daruri de căi bună, cînă de vînat și a patră parte din suma făgăduită. Pentru care i se mulțămi prin aruncarea în temniță până la restituția cărților de jurămînt ale Ardeleanilor³. O solie a unuia călugăr cu alți căi nu folosi nimic, precum nicăi darul de blană, vacă și banii făcute de Constantin-Vodă lui Weiss, temnicer fără voie al lui Procopie, precum fusese ambasador de mustare fără voie la Curtea moldovenească. Se răspîndi chiar zgometul că Vistierul a fost spinzurat, și el nu putu pleca din Brașov decît la sosirea scrisoarilor cerute, adecă la 23 Mart 1610⁴.

Și, în acest timp, care era purtarea lui Radu-Vodă față de cel doi vecinî îndușmăniți între sine? N' o cunoaștem bine. În întâia jumătate a anulu, raporturile lui cu Ardealul sănt cele vechi, adecă foarte bune. El primește, ca odinioară, pe vremea lui Basta, un sol tătăresc, și l expediază la Báthory. Puțin mai târziu, găzduiește pe Abdî, Ceaușul turc, ce se întorcea din Ardeal. Dar, în cele din urmă lună, felul cum prietenul de peste munți trata pe cel de dincolo de Milcov trebuie să-l fi pus pe gînduri și, iarăși în primejdie, gîndul lui se îndreptă către vechiul sprijinitor, Împăratul creștin.

De altmintrelea, în Ardeal se părea că se pregătește iarăși o schimbare, o chemare a Imperialilor. Palatinul Ungariei, Gheorghe Turzó, descoperia că în tratatul cu Gabriel ar trebui să se introducă o clausă nouă, aceia a luptei comune

¹ Weiss, I. c.

² Socotelile Bistriței, în această colecție, I.

³ Cf. Weiss, I. c. și Hurmuzaki, IV².

⁴ Ibid. și Studii și documente, I.

în potriva Turcilor și cerea de la dînsul o întrevedere pentru a lămuri acest punct. Sașii din Brașov fură indignați de ne-cuvînța și imoralitatea pe care o arătă principalele cu prilejul vizitei pe care li-o făcu în Ianuar 1610: «tot poftia, tot cerea, tot lua», scrie Michael Weiss. Cînd, în Mart, o dietă se deschise la Bistrița, unii dintrę magnați, a căror cinstă familiară fusese pîngărită de acest nerușinat vînător de femei, uneltiră o răscoală. Între conspiratorî, cari, neizbutind, trebuiră să fugă, era Ștefan Kendi, cancelariul și Baltasar Kornis, generalul provinciei¹.

De toate astă Radu, și luă măsurile ce i se păreau potrivite pentru a se asigura. În Mart, Vistierul său Papa pleca în Polonia pentru a cere acolo să î se vîndă un castel unde, la orî-ce întîmplare, și-ar putea adăposti fata unică, Elina, și averea cea mare adunată în boierie și ca Domn². În același timp, de sigur, el făcu alte propunerî de acest fel la Curtea din Praga, amintind vechia supunere, arătîndu-se gata a și-o dovedi și acum, dacă numai ar fi cuprins în viitoarea confirmație a păcii cu Sultanul și i s'ar da un adăpost sigur în Silesia, unde se acordau despăgubirile pentru principiî din aceste părți³. În August încă, lucrurile erau puse la cale: Radu, care asigurase pe Imperială că are legătură cu Moldova și poate face tot ce vrea cu dînsa, se înțelesese aproape cu nemulțamiți ardeleni, pribegi peste granițe, și cu Palatinul, și regele Matthias prevedea casul cînd, Báthory fiind gonit din Scaun de cei doi Domni, ei ar voi mai bine să urmeze exemplul glorios al lui Mihaî Viteazul și să tie pentru dînșii țara cucerită⁴.

De la Bistrița, principalele veni la Cluj, apoi la Alba-Iulia. Aici, el astă despre corespondența lui Radu cu Imperialiî prin scrisorile ce le prinse și, fără să stea mult timp la îndoială,

¹ Weiss, *I. c.*

² *Ib:d.*

³ Actul se astă în Hurmuzaki, IV¹, pus din greșală la sfîrșitul lui 1603. Știm însă că Ioan Renner, prin care fu expediat, a fost arestat pentru aceasta în 1610 (Weiss, *I. c.*).

⁴ Hurmuzaki, IV¹.

arestă pe mijlocitorul înțelegerii, bogatul negustor sibian Ioan Renner¹.

Se părea că după aceasta va urmă războiul, și măsură se și luară, în Ardeal ca și în Țara-Românească. Dar nouă se împărtășiară data aceasta. Chemat la graniță de apropierea Palatinului, Gabriel merse să se întâlnească în Iunie cu acesta, să-i asculte îndemnurile la o viață mai cumpănită, și, deocamdată, el trimise solii cari să dea asigurările trebuitoare lui Radu-Vodă. La solie se răspunse prin altă solie și, în Iulie, trimiși moldoveni și munteni asistau la tăierea lui Kornis, și cei dintâi plecau, luând iarăși cu dînsii scrisorile de jurămînt date înnapoi cu de-a-sila atît de puțin timp înainte².

Dar aceasta nu era statornicirea liniști, ci începutul ascuns al unei serii de tulburări care nu se mîntuiră decît prin moartea aceluia care le provocase.

Din amîndouă părțile, măsură de asigurare fură luate. Báthory trimise o solie la Țarul, cu care erau în luptă Polonii, și li oferi ajutor în potriva regatului pe care ar fi fost aşa de bucuros să-l stăpînească. E vorba, în niște știri constantinopolitane din 1611, despre misiunea pe care o trimise la Hanul Tatarilor, în frunte cu Sigismund Hatványi³. Cu Turcii din vecinătate era în cele mai bune relații, și îndrăznețul Voevod ardelean avea o trecere deosebită la Poartă, unde se credea de foarte multă lume, cumpărată și necumpărată, că printr-însul s-ar putea săvîrși lucruri mari. În sfîrșit, el prinse să asculte de la o bucată de vreme marile făgăduielî ce i le făcea un mare șarlatan, care fusese cîndva Bogdan-Vodă, fiul lui Iancu Sasul, luptase pentru tron înpotriva unuia dușman ca Mihai Viteazul, trecuse prin serviciul unuia Mare-Vizir, ceruse de nevastă o călugăriță din Venetia, murise și înviase

¹ Weiss, *I. c.*

² *Ibid.*

³ Raport al lui Starzer, din 12 Novembre 1611: «Vergangenen Sommer eben dieser Hatvan in diesem negotio vom Bathori zum Tartar Han geschikht worden» (Innsbruck, *Ambraser Akten*).

supt un nume falș, al unuī mort autentic, prefăcîndu-se în Ștefan Bogdan, ce fusese în vremea lui un biet cîrmuitor surd al Terii-Românești. Călătorise în lume, intrase în trupele englese din Flandra, ceruse Domnia munteană și căpătase închisoarea; fugise, se ivise un moment iarăși între Englezii, străbătuse Germania cu genealogii bune pentru numele său *cel vechi*, și valurile norocului său îl aruncase iarăși pe țermul Constantinopolei, unde de vre-o doă ană de zile ducea lupta cea mai învierșunată pentru a lua de la copilul Constantin Scaunul părintelui său celuī d'intaiu. Ajutîndu-se pentru aceasta între altele și prin prezicerile de stăpînire în Polonia pe care le făcea lui Báthory, preziceri pentru realizarea cărora se cerea un singur lucru: ca Moldova să fie dată interesantei persoane ce se iscălia « Ștefan Bogdan Despot ». În Maiu încă, solul, venit cu daruri, al Ardealului stăruia pentru numirea făcătoare de minuni și vînturătoruluī de lume¹.

Domnii noștri rămîneau în cea mai bună înțelegere, legați între ei de aceiași primejdie. În împrejurări nouă, omul Împăratului privia ca pe un fiu iubit pe creaatura Polonilor și fiul lui Ieremia respecta ca pe un părinte pe dușmanul neîmpăcat al tatăluī său. Pentru a întări alianța lor, ei se hotărîră a lua fiecare din ei și pe ocrotitorul aliatului său. Deocamdată, în Iulie, împreună cu obișnuitul boier moldovean care aducea tributul, apăru în tabăra leșească de lîngă Smolensk, un ambasador, în adevăr extraordinar, al lui Radu, care jură credință regelui Sigismund². Pribegii ardeleni își

¹ Cf. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, p. 59 și urm.; Documente la această Prefață, n° XX.

² Corespondență polonă din Königsberg: «Auss Caschaw, vom 18 Junii 1610. — Weil aber die in die Wallachey entflohenen vornehme Siebenbürger seidhero mit dem Radul Wayda drinnen einen Anschlag unndt wider ihn Bathori practicirn, wie dann er Radul Wayda, einkommener Schreiben noch, sich starck rüstet und bereit mit seinem Volck im Anzug heraus sein solle, so wirdts ihme Bathori an seines vorhabenden oberungrischen Intention verhindern».

Cf. scrisoarea lui Ioan Zawaczki către Cristofor Rappe, cancelariul Prusiei, «ex castris ad Smolenscum», Iulie 1610: «Legati Wallachiae et Moldaviae adveniunt, quorum unus iuramentum fidelitatis Regiae Maiestati deponit, alter tributum adfert» (Arch. din Königsberg, scisorii polone).

găsise adăpostul lor în Moldova și în Țara-Românească chiar și, în August, pe cînd domnia în Ungaria Superioară frica unei năvăliri a lui Báthory, se punea oare-care nădejde în faptul că Radu, înteles cu acei pribegi, adună trupe și ar fi pe cale către munți¹.

În Septembrie însă, contra voinții Turcilor, cari nu voiau să se redeschidă un războiu în Ungaria, atunci cînd ei erau amestecați în acela cu Perșii, 3.000 de Munteni trecură munții și apărură la Preasmăr, pentru ca, la întîmplare, să ajute pe Báthory în potriva Imperialilor. Cel puțin aceasta li era îndreptățirea.

Dar aceste trupe nu stătură mai mult decît cinci zile dincolo de munți². Și, după plecarea lor, Báthory, pe care-l sfătuia Ioan Imreffy, soțul uneia din țările «Sardanapalului», își adună toate silințile pentru a cîstiga dintr'o dată, printr'o îndrăzneață lovitură, tot cît visa să aibă supt cîrmuirea lui. Nu era vorba de mai puțin decît amîndouă principatele, unde-și pușese Voevoziș Sigismund, și Polonia, măreața moștenire a regelui Ștefan.

Cu cine era să se înceapă întăriu?

Mulți credeau că gîndu-i este asupra Moldovei, care atîrna de Poloni mai mult decît țara, abia încchinată, și numai în taină, a lui Radu. Ceva se întîmplă însă, care îndreptă armele lui Báthory întăriu asupra acestuia din urmă, care era, de altfel, și vrăjmașul cel mai de temut, ce nu putea să fie lăsat în urmă.

Afară de Kendy, care fugi de-a dreptul, prin Moldova, la Poloni, mai erau doi fugari de frunte, cari uneltiau o întoarcere răzbunătoare a lor în patrie. Sigismund Kornis, ruda generalului decapitat în vară, și Sarmaságy venise întăriu la Domnul muntean, și acesta-i primi foarte bine înainte de a-i trimite cu oamenii săi către Kendy. Unul avu statornicia

¹ *Ibid.* Raport din Viena, 21 August 1610: «Man hofft aber, weil der Weyda in der Wallachey auch wieder ihm sey, werde er nichts richten».

² Ziarul lui Petru Bánfi, în Trauschenfels, p. 253.

să aștepte căderea dușmanului său princiар, și îl vedem arătîndu-și, în cîteva cuvinte, nemărgenita bucurie după înfrîngerea și umilirea lui Gabriel, în 1611¹. Mař slab, Sarmásagy veni înnapoï în Novembre și, întîlnindu-se cu principalele la Alba-Iulia, îi spuse tot: gîndurile fostului cancelariu, aprobarea lor de către Poloni, legătura în care se găsia și cu aceștia și cu amîndoî Domnii români. Mař ales, va fi răsplătit prin pîrî ospitalitatea lui Radu-Vodă, pe care nici-o-dată nu-l crucește Báthory în lăudăroșiiile sale și de care avea mici motive de jignire ca să fie nemulțămit².

Decît să-și aștepte dușmani î acasă, Gabriel preferă să meargă el să-î caute. El trimise, încă în această lună Novembre, în toate părțile, curieri cari să ceară ajutor. Se adresă la magnați unguri pe cari-î știa puternici și prietenî ai lui, la haiduci de la hotare, la Pașa de la Buda și alti Turci. Acestora din urmă li se vorbi de intențiile rele ale Imperialilor, cari nu iertau pe Gabriel pentru că refusase să-î ajute a lua pe neașteptate Buda, iar Imperialilor chiar, Palatinulu unguresc din Cașovia, li se dădea lămurirea că «Ştefan Kendy, cu trupele sale, se și află sosit în Moldova și Poloniî sint și ei pe cale»³. La 8 Novembre, principale, nerăbdător, chema înnapoï în grabă pe unul din Trimișii săi după ajutoare, poruncindu-i să alerge «zi și noapte», pentru că «e în cea mai mare nevoie»⁴.

În așa chip se formă o oaste. Venise cîțiva Turci, și știm că Pașa din Erlau avea toată tragerea de inimă să-î trimeată cît de mulți, după porunca superiorulu său din Buda⁵. Unii

¹ Documentele la Prefață, n° XVIII.

² Cf. ziarul lui Michael Weiss, *I. c.* și Memoriile lui Kemény, traduse de Neagoe Popea, București, 1900, p. 15.

³ Innsbruck, *I. c.* : «Georgius Nemethy add. Palatinum:... Stephanus Kendy, mit seinem Volckh, schon in der Moldaw ankhomben, auch die Polen im Antzug währen».

⁴ *Ibid.* : «Bitt er wolle sich nit saumbern, sondern bey Tag und Nacht fortziehen, dieweil die höchste Nott verhanden sey».

⁵ Hasan către Gabriel și Ibrahim-Pașa de Erlau către același; ultima cu data de 28 Octombrie; ca anexe la scrisoarea lui Matthias către Maximilian, 24 Decembrie 1611. *Ibid.*

nobilă răspunseră prin ascultare la cererile lui Báthory. Dar temeiul oștirii lui îl formară haiduci, cari, bucuroși că li se deschide iarăși putința prăzii, de acel care, cu puțin timp în urmă, îi întețise asupra Poloniei, alergără lacomă. Erau 12.000, și se revărsară, sfârșind totul în cale, fără să ție în samă deosebirea dintre prieten și dușman.

Dar încă nu se știa asupra căruia pămînt vor fi aruncați, spre a-l nimici cu prada lor, Haiducii grămadită în jurul «Craiului», Într-o bună zi însă, el apăru înaintea Sibiului, fu primit ca de obicei, cu toată cinstea, de credincioșii săi supuși din acest oraș și, în loc de mulțămită, arestă, despoie, goni și-și așeză bandele pe ziduri și în turnurile de pază. Sași din Ardealul întreg aflară cu indignare că cetatea unde-și păstra armele și ținea sfaturile, era prefăcută în oraș regal de capriciosul «tiran» al provinciei¹.

Gabriel avea o ură deosebită în potriva Sașilor, în cari vedea niște trădători, ostași sau spioni împăratului de o limbă cu dinșii. Dar nu numai pentru a-și stîmpăra această ură, se hotărîse el a răpi Sibiul, ci pentru a face astfel cel d'intâi pas către atingerea unor scopuri mult mai mari. De aici, din bogatul și tarele Sibiu, voiă el să stăpînească o clină a munților și alta, să deie poruncă Ardealului până dincolo de Maramureș și să ție în ascultare valea dunăreană, șesul către Polonia, și Polonia regală însăși, dacă până la sfîrșit norocul i-ar urmă steagurile.

Înnainte încă de a se răpezi asupra Sibiului, el avuse grija să adoarmă cu făgăduielă zădarnice pe Radu al Terii-Romanestii. La dînsul mersese odată în vară Wolfgang Bethlen, și el mai apucă odată, pentru a minți din nou, aceiași cale². Iar tocmai în ajunul atacului, apăru la Curtea din Tîrgoviște, ca un vechi prieten stăruind pentru unul mai nou, acel Gheorghe Raț, care dusecă cîndva la biruință steagurile muntene și

¹ Cronicile săsești, în Colecțiile citate.

² Despre aceste solii vorbește Michael Weiss.

despre moartea căruia, pentru trădare față de noul stăpîn ardelean, se zvonise cu cîțva timp în urmă¹.

Așa încît Radu se asigurâ. Îl apărău de vecinul său munții înnalți, zăpada de Crăciun grămădită în trecătorile pustiș și jurăminte ce abia se desfăcuse de pe buzele unuia Domn creștin.

Deodată însă, urmînd unor porunci tăinuite, Haiduciî se puseră în mișcare, lăsînd în urmă Sibiul prădat și gol de locuitorî. Fără să tie în samă voia Turcilor, cari-l indemnase abia a-și împrăștia hoții și a-și îndrepta, mai bine, cîr-muirea², căpetenia lor îi aruncâ asupra Bîrsei, unde stătură cinci zile, până se răscumpărâ Brașovul, cu bacășuri la puternicii pe lîngă stăpîn. Iar, a treia zi de Crăciun, după ce trimisese înainte cîteva mii de călăreți sălbateci pentru a apuca pe Vodă în preajma comorilor lui, în veselia fără grijă a serbătorilor de iarnă, Craiul însuși se coboria de la munte. În urma lui, se ardeaū satele, se furaū vitele, se pîngăriaū bisericile și mănăstirile, se chinuaū cu fier și foc oamenii, se aruncaū sătenii nevinovați în adîncul codrilor, în inima iernii³.

¹ *Socotelile Brașovului*, p. 22.

² Michael Weiss, p. 217.

³ Cu privire la acest atac, cred folositor a da și lămuririle inedite ce urmează. I. Într-o scrisoare, din Satu-Mare, 11 Decembrie, a lui Andrei Dóczy, — împreună cu lucruri relative la relațiile lui cu Báthory și știri despre măsurile ce se ieau de oamenii principelui pentru casul cînd el ar fi prins de Turci sau ucis —, se cuprind și aceste știri despre campania munteană:

«Die plane eo nuncius iste etiam, quo Bathory, cum machinis aliisque expeditionibus bellicis, manuque militum non contemnenda, bene munitus, ad terram Transalpinam ac Moldaviam desolationi dandam, si nivium difficultates in montibus Alpibusque concesserint, iter inchoavit, Alba-Iulia egressus est, videns ordine et modo militari dictum principem cum suis itineri se dedisse; cuius propositum si ex voto cesserit, verendum est ne Polonia quoque insolens horum factum sentiat et advertat. Miles hic refert, ubicunque et per quamicunque viam aut ditionem tumultuarii isti transeunt, nil praeter praedam, spolia, homicidium et quaevis intollerabilia exercent» (Innsbruck, Arch. și seria citatc).

II. Comunicînd lui Matthias, din Cașovia, la 14 Decembrie, scrisorî prinse ale lui Gabriel, Sigismund Forgách cere a se lua o hotărîre față de văditeli gîndurî de războiu ce are priacipele: «Prout autem ex certis indicis», spune el, «colligere licet, primum Moldavos, expost Polonus etiam lacessere cogitant [Transylvani]» (*ibid.*).

Pe cînd tălhărimea Craiului se ivia pe neașteptate la Argeș, unde-i aducea faima bisericăi lui Neagoe¹, la Bistrița, unde călugării merseră să se adăpostească în peșteri², pretutindeni unde era nădejde de a jefui averi agonisite, Radu, însărcinat,

III. «Translatio literarum principis Transilvaniae, Albae Iuliae, 29 Novembris 1610 ad Iohanem Putnoky datarum.

Mandatur eidem serio a Transylvano ut, si quos milites iam collectos in prompto habeat, eos in Transylvaniam primo quoque tempore traducat, sin vero minus aliquos congesserit, ipse, noctem diei iungendo, ad se proficiscatur. In postscripto additur quod eandem ob causam Ludovico Ragozio scriptum sit.»

IV. «Eiusdem principis ad Gregorium Nemethii, de dato superiori.

Iniungitur Nemethio ut exercitus turcici auxilia, si quae parata sunt, in Transylvaniam, omni mora seposita, deducat; tempus enim efficiendi aliquid prae manibus esse innuit; quod, si nullas turcicas copias habeat, revertatur quam citissime. In postscripto libere etiam Hungaros ad se venire posse propter pactam confederationem, deinde ut centum Tartaros quoque conquirat et secum adducat.»

(*Ibid.*).

V. «Eiusdem ad Ludovicum Ragozi, Alba Iulia, 1 Decembris 610 exaratarum.

Rogat Ludovicum eundem, ut una cum turmis suorum militum ad se veniat quam primum, se iam ad Suam Maiestatem de obtinenda itineris prosequendi licentia perscrispisse, similiter etiam ad Palatinum. Quod si ob resolutionem Suae Maiestatis nondum factam venire tam cito non posset, pro interim copias suas mittere vellet, donec resolutionem assequatur; postmodum ipse quoque iter maturet.»

VI. «Quarta translatio eiusdem ad comitatum quendam Superioris Hungariae, cuius nomen in literis non extat; de Alba Iulia, 4 Decembris 610.

[Scusă purtarea Haiducilor, ce prădase.]»

(Anexe la Matthias către Maximilian; 24 Decembre 1610; Innsbruck, *Statt-halterearchiv, Ambraser Akten*).

VII. Gabriel Báthory către Gheorghe Neméthy, căpitan de Odorhei; Alba-Iulia, 3 Noiembrie 1610.

«Schreibt, was Massen die Polen, wegen des durch die Heyduggen beschienenen Einfalls beraith Volckh geworben, dasselb zusammen gebracht, aufgefuerth unnd aus der Moldaw in Sibenbürgen, mit Zuethung der moldauischen Hülf, ein Impressa zue thuen bedacht sein. Damit er aber nicht imparat obrürt werde, als solle er Nemethy seine Gränitzer zue Ross unnd Fuess mit Proflandt und annderer Notturfft allso versehen, damit sy auf sein Begern ohne allen Verzug aufziehen mögen» (Aceleaș Archive, seria citată).

¹ De care vorbește și cronicarul contemporan Krauss (I, pp. 111-2): «Welches weit undt breit wenig gleichen hat».

² Iorga, *Manuscrípte din bibliotecă străine*, I, p. 47, II, p. 12 (Cronica lui Matei al Mirelor).

lua fuga spre Moldova, lăsîndu-șă în mîna dușmanilor mama, dar ducînd cu sine bani și sculele, cu care-șă putea pregăti răzbunarea¹.

Atunci Báthory, învingătorul pe această cale și prin asemenea soldați, se instală la Tîrgoviște, ca unul ce s'ar pregăti să rămîne acolo, din neam în neam. La sfîrșitul lui Ianuar, se înfâțișa la Poartă un sol ardelean, Andrei Kereszteszi, ce aducea o scrisoare în care stăpînul său expunea istoria mai nouă a Ardealului, silințile ce-șă dăduse el pentru a-i asigura liniștea, intrigile pribegilor prin vecină, gîndul ce-șă făcuse de a-l scoate pentru a năvăli pe urmă cu Haiduciî, peste Dunăre, ca în vremea lui Mihai. Cu ajutorul lui Dumnezeu însă, el, Báthory a luat înaintea trădătorilor și voitorilor lui de rău și a căpătat prin vitejia și priceperea sa «cîrmuirea acestei teri muntene». Știindu-se mai bun pentru Turci decit Mihai răsculatul său nesigurul Radu, el crede că poate cere ceia ce li se dăduse acestora: întărirea prin steag împăratesc și «scrisorî de privilegii, după formula ce trimite». Astfel, nu numai că se va avea la Dunăre un prieten, că haraciul va fi plătit totdeauna la vreme, dar Poloniî «nu vor cuteza a-șă mai întinde mîna asupra Moldovei» vecine și dominația turcească în aceste regiuni va deveni iarăși un fapt. Cu atît mai mult, firește, adăuga Trimisul, cu cît noul Domn moldovean, ce se va îndupla să numească Poarta, Ștefan Despotul, va avea altă îndreptare în purtarea lui cu creștinii decit creațura polonă ce era Constantin Movilă.

Scrisoarea aceasta fu iscălită de Báthory la Tîrgoviște, unde petreceea împușcînd cîniî și curtenind femeile², la 7 Ianuar, a doua zi după «biruință». Iar, la 19 ale lunii, un boier de frunte venia la Poartă din partea fugarului Radu pentru a întreba dacă navălitorul ce i-a luat Scaunul și-i pustiește țara a venit din porunca Sultanului, pentru a ști ce măsură

¹ Cronica lui Bojthi, în Engel, *Monumenta ungrica*.

² Cronicile săsești, Bojthi și Matei al Mirelor. Cf. poema aceluiasi, și în Papiu, *Tesaur*, I.

trebuie să ieie, căci își are, în adăpostul său de la «granițile Moldovei», trupele ce trebuie pentru a-l arunca peste munți¹.

Stăruințile lui erau tot aşa de puțin socratite ca și ale lui Báthory. Turcii nu obișnuiau să aducă înnapoi în Scaun, cu puterile și jertfele lor, decât Domnii de aceia cari pornise cu tuiurile împărătești din Constantinopol, iar nu haină, vărsători de singe musulman, prietenii ai Împăratului rival, pe care numai nevoia împrejurărilor îi adusese a se supune. Pe de altă parte, cum se putea primi stăpînirea îndoită, în curând întreită, complicată poate mai târziu cu o cîrmuire regală peste Nistru, a unuia om cu hotărîrile aşa de neașteptate, cu mintea atât de îndrăzneață, cum era, și se arătase și prin ultima lui faptă, Voevodul ardelean?

Cu toții bani aduși de boierul muntean pentru Muftiu și Tefterdar, cu toate ofertele de servicii până la moarte ale lui Báthory, voința Caimacamului îvinse. La începutul lui Februar 1611, un cisnegir pleca spre Dunăre, ducind cu sine pe un om căruia norocul nu-i zimbise adesea, pe Radu Mihnea, cerut și de o deputație a boierilor².

Ambasadorul ardelean dădu de veste stăpînului său, dar acesta nu putea face nimic. Între dușmănia, voită de dînsul, a Germanilor, de o parte, a Polonilor, de alta, și mai trebuia să-și înstrăineze și pe Turci? Cînd Radu-Vodă cel nou se infățișă la Dunăre, el trimise la dînsul pentru a-i spune că drumul la Tîrgoviște e deschis și că, dacă va plăti 40.000 de scuză pentru cheltuiala gonirii celuilalt Radu, 500 de Halduci aleși vor veni să-l întovărășească până la Scaunul pe care bucuros i-l lasă. Radu nu se încrezu, și cisnegirul ceru ordine de la Poartă. I se răspunse să meargă să cerce însuși cum sta lucrurile în tabăra presupusului dușman.

Omul împărătesc găsi aici supunere deplină. Gabriel, înțelegînd câtă ispravă făcuse, se declară gata să plece. La 11 Mart, el îndrepta către Sultan o plîngere în care punea alăturî cele ce făcuse și ce i se dăduse în schimb. Iar peste

¹ Documentele la Prefață, nr. XVI.

² Cf. spusele lui Matei al Mirelor cu Hurmuzaki, IV² (v. și vol. VIII).

cinci zile, cea mai mare parte a Haiducilor lui se înfățișa, împreună cu dînsul, supt zidurile Brașovului. Gabriel Bethlen, al doilea după «Craiū», rămase pentru a primi pe Voevodul Turcilor, care sosi în aceiași lună, la 22, cu cîteva sute de oameni de strînsură, și, apoī, luă și el calea munților, lăsînd numai cîteva trupe de asigurare a șovăitorului tron, supt Ioan Banul de Lugoș¹.

Așa încît incidentul părea închis. Sultanul mulțămi călduros Caimacamulu, ce lucrase cu atîta dibăcie, și încredință solului ardelean darură pentru stăpînul său, pe atît de ascultător pe cît de viteaz: o spadă, un cal și caftanul celor ce-și cîștigase un drept la răsplata împărătească².

Dar cei ce se mulțamiau cu atîta, uitau pe Radu Șerban, fugarul, pe Constantin-Vodă, ce se temea pentru Domnia sa amenințată, pe Polonă, cari voiau cu orî-ce preț moartea primejdiosulu candidat la coroana lor regală, și pe Craiul unguresc Matthias, a căru răbdare era la sfîrșit față de însușitorul de titluri, drepturi și teri străine, față de prigoniitorul Sașilor și patronul Haiducilor.

Imperialii nu începură prin ruperea tratatului noă ce se negociase în 1610, ci se mărgeniră dintru întări a se lămuri prin emisari asupra împrejurărilor din principate. Din Cașovia, Matthias trimise în Decembrie pe un bun cunoșător al țerilor noastre, pe Cesare Gallo, ce rămase până la urmă prietenul lui Radu-Vodă, pentru ca să ceară acestuia și, prin el, Domnului Moldovei, încheiarea de legături nouă, care să reproducă pe acele ce existase, înainte de încoronarea unu rege unguresc, între Țara-Românească și Curtea din Praga³.

Gallo aduse răspunsul cel mai favorabil la aceste propuneră,

¹ Cf. același volum din Hurmuzaki, Memoriile lui Mikó, în Șinca, și Memoriile lui Bánfi, în Trauschenfels, p. 253; Memoriile lui M. Forgách (*Quellen*, IV, p. 45).

² Hurmuzaki, IV².

³ Raport din 21 Decembrie 1610 al lui Strauss (Innsbruck, I. c.). «Dise Tag wiert der Cehsar Gol durch Poln und Moldaw in die Wallachey verschikht».

adecă un îndoit tratat. Aflind de cele ce se petrecuse în țara lui Radu, el mersese să-l găsească în Moldova, la Constantin Movilă, care, nu fără gînduri asupra Ardealului, își ținea atunci Curtea la Roman. Aici se iscăliră, la 20 Februarie 1611, înțelegeri privitoare la Báthory, între amîndoï Domnii «frați» și reprezentantul archiducelui-rege.

Ei se îndatoriau a opri încălcările nouă din partea periculosului vecin. Dar oastea ce vor face să treacă munții nu va rămînea singură, ci alta, ungurească, va veni să lupte împreună cu dînsa, și aceasta în cel mai scurt termen cu putință, într'o lună. De aici înainte, ajutorul va fi reciproc între dușmani luî Gabriel. Și Radu întrebuiuște și acest prilej spre a-și cere un loc de adăpostire pentru timpurile rele în posesiunile lui Matthias. Ioan Regény merse cu aceste hîrtii și cererî, împreună cu Cesare Gallo, care mai avea oarecare lucruri de sfîrșit și în Polonia¹.

Pe la mijlocul lui April abia, Regény și colegul său moldovean se aflau în Viena. La 24, ducîndu-se la Praga, ei aveau o audiență la Împăratul, și la sfîrșitul lui Maiu abia li era îngăduit a lua drumul către casă².

* Această zăbavă puse pe gînduri pe nerăbdătorul Radu. La 4 Maiu, tot din lagărul de la Roman, el vorbește de această piedecă pusă răzbunării sale și anunță pe Palatinul și Statele Ungariei că el e gata a trage sabia. Întîmplîndu-se a veni atunci în Moldova, pe la dînșii, cunoscutul Armean Petru Grigorovici, cei doi Domnî îl inițiară în negociațiile pe care le purta Moldova cu dușmanii ai Turcilor aşa de îndepărtați ca Șahul, cu Hanul cel nou al Tatarilor, și-l puseră

¹ Hurmuzaki, IV¹ și Documentele la Prefață, n° XIII.

² Frederic, conte de Fürstenberg, către Maximilian: «Zue Wien liget ein moldauw- unnd wallachische Bottschafft; die wurdet costfrey gehalten». Khlesl către acelaș, 25 April, Praga: «Gestern haben die valachische und moltauischen Gsannnten bey Ir Mt. Audienz gehabt, und ergeben sich under Ier Mt. Schutz» (Innsbruck, l. c.). Cf. Hurmuzaki, VIII și Strauss către Maximilian, 10 April 1611: «Dise Dag seindt auss der Moldaw und Walachei zwen Abgesanden mit dem Zesar Galo hieher khomen. Die negsten Mondag nach Pragg zu dem Khonig sy begeben: wiess dort beschafen, ohn Zweifl Herr Graff in sein Schreiben gedenghen wiert» (Innsbruck, l. c.)

a stărui și el pe lîngă Împăratul pentru înlăturarea lui Báthory din Ardealul usurpat de dînsul. Scrisorile de trecere i se dădură la 27 ale lunii, și tot din Roman¹.

Turciștiau despre cele ce se pregătiau contra Domnului pe care abia îl făcuseră a fi stabilit în Tîrgoviște, și luaseră măsurile ce puteau lua, în starea în care se găsiau ei însăși. Asigurînd pe Constantin Movilă că nu va fi scos din Scaun, ei îl îndemnară, în chipul cel mai stăruitor, a nu da ajutor lui Radu Șerban, amenințîndu-l, dacă nu-și părăsește oaspetele, cu Tatarii. Un Ceauș anume, Mehemed, mersé în Polonia pentru a presinta, într'o formă ceva mai politicoasă, somații de aceiași natură².

Ele nu folosiră la nimic. În lagărul de la Roman se adunară, pe lîngă Moldovenii lui Constantin-Vodă, cîteva mîi de Cazaci și de Poloni. Îndemnuri porniră către Roșii din Țara-Românească, bucuroși de războiu în potriva jefuitorilor și jigniți de umilita politică turcească a nouui Voevod. Oastea ce trebuia să pedepsească pe Báthory se puse în mișcare, trecu Milcovul, aduse o ridicare generală de steaguri, o părăsire desăvîrșită a lui Radu Mihnea, care se trezi iarăși la Giurgiu și Rusciuc, unde-și mai adăpostise altă dată lipsa de noroc și de energie. La 29 Maiu, anticipînd puțin, Gabriel dădea de știre Turcilor, în cari-și vedea mintuirea, că oastea lui Radu-Vodă cel vechiul a adus înnapoi și pradă Muntenia, rămasă fără apărare³.

Împrejurările ce urmară, se petrecu foarte răpede, și la Praga ca și la Constantinopol se află numai cu uimire să-vîrșirea lor neașteptată.

Recucerirea Țerii-Românești s'a întîmplat după data de 8 Iunie, cînd un Trimis imperial, Grigore din Ragusa, găsi pe

¹ Hurmuzaki, IV¹ și nl citat din Documentele la Prefață.

² Hurmuzaki, IV² și raportul din Novembre al lui Starzer, citat mai sus.

³ Cf. Hurmuzaki, IV², *Mon. comitalia Transylvaniae* și Matei al Mirelor, mai ales poema din Papiu, I.

Ştefan Kendy la Cameniţa aducînd trupe pentru fugarul Radu¹. Îndată după nimicirea gardei ardeleni a lui Radu Mihnea, un Trimis al Saşilor din Braşov, cari nu voiau cu nicăi un preş să mai sufere pe jefuitorul Sibiului, veni să propui Voevodului întors cu puterea în Scaun o alianţă în vederea operei de răzbunare, a lui ca şi a lor. Ioan Bengner, căruia Weiss îi dădu această primejdiaosă misiune, o duse la capăt bun şi, devenit iarăşi un credincios ostaş al Împăratului german şi al fratelui său ce purta Coroana Ungariei, Radu-Vodă încheie legătura cerută de Saşii².

Duşmanul cel înviersunat al lor nu află decât foarte târziu, atunci cînd această legătură produsese pentru dînsul toate urmările de peire, despre actul de trădare al Braşovenilor. Totuşi, ştiind la ce se poate aştepta, acum cînd se află dincolo de munţi ca Domn învingător acela pe care crezuse că l-a nimicit, el îşi chemă iarăşi haiduci supt steagul jafului. La 11, Albert Nagy, căpetenia lor, se arată în Ţara Bîrsei, cearcă să puie mîna pe Braşov şi, văzînd că aşa ceva nu se poate, se făcu a fi dezgustat de zăbava cuî îl chemase şi-şi tăie înnapoi un drum de ruină.

Două zile după această desertare a sprijinitorilor săi de căpetenie, înaintea Gabriel în vederea munţilor, la 30, şi-şi face lagăr, prădînd şi ameninţînd prin sfătitorul tuturor greşelilor sale, prin Ioan Imreffy, pe locuitorî. O ştafetă porni atunci din Braşov pentru a cere ajutorul lui Radu³.

El îşi adună în pripă trupele ce avea: vre-o 7.000 de călări şi mai puţin de 2.000 de pedeştri, mai mult țerani, şi urcă drumul muntelui. Știa că pasurile erau închise şi bine străjuite de avangarda duşmanului, dar se găsi cine să-i arăte potecă ascunse, pe unde până atunci nu se pomenise să fi trecut vre-o oaste. După vre-o două zile de neobişnuite osteneli, între stînci pustii şi fără verdeaţă, Vodă ajungea înaintea strajei, ce nu se gîndia la dînsul, şi o nimici. În

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Bojtinus. Asupra acestor negocieri Weiss nu voieşte să dea lămuriri.

³ Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum.

zoriî unei zile de Sîmbătă, serbătoare a Sfinților Petru și Pavel, un fugar căzu cu vestea la picioarele domnului său, care abia se înduplecă a crede¹.

El se simția alt om decît acel înaintaș al său care cercase în zădar să amîne pe aceleași cîmpii o luptă, a cărei rușine nu avea s'o mai poarte viu. Nu era, ca Moise, un Secuiu de rînd, un ostaș norocos, ajuns printr'o întîmplare pe culmile puterii; era un Báthory, neam de principe și de Craiu; o tinereță încrezătoare îl făcea să fie sigur de dînsul și se întorsese abia dintr'o expediție, în care văzuse aproape fugind pe omul care acum îndrăznia să-i steie în față. În potriva sfaturilor celor cuminți din jurul său, și cu toate că haiducii dispăruse din jurul său, el ținea să se lupte, să gonească pe năvălitorii, să pedepsească. Precum și Andrei Báthory dorise a pedepsi pe un alt călăuz al cetelor de plugari și păstorii, pe Mihai Viteazul.

Dar, avînd hotărîrea de a se luptă, el făcu greșala de a-și aştepta dușmanul într'o tabără, ca și odinioară Moise Székely. În noua poziție de la Sîn-Petru, oștirea Ardealului aşteptă ceasuri întregi supt razele de foc ale soarelui din toiu verii. Cînd fu în destul de obosită, din Brașovul vechi se iviră cele d'intăi cete românești, odihnite, hrănite; după care urmară altele, fără pripă. Ele înaintară, formîndu-se pentru bătaie, către locul de mocirlă și spinî unde soarta lor rea oprise pe oamenii «Craiulu». Radu era în mijloc, cu călări aleși și boieri de frunte, ducînd trei tunuri imprumutate din Brașov și care fusese poate altă dată ale lui. De o parte și de alta, erau străini, mai ales cei de pe jos, bine plătiș și bucuroși de pradă.

Se începu printr'un furios atac al Curtenilor în haine albastre, avînd în frunte pe Bethlen, și al Secuilor cu Ștefan Bedó. Ei măturără șesul, și aruncară pedestrimea lui Radu, care se dădu și el înnapoi o bucată de loc, în șanțuri și în suburbia brașoveană. Báthory crezu că a venit clipa să mulțumească lui Dumnezeu pentru biruința ce i se dăruise.

¹ Cf. mai ales Bojthi, naratiunea lui Seybriger în acest volum, pp. 122-6, și Prefața lui Szilágyi la *Mon. Comititalia Transylvaniae*.

In fierbințeala năvăliri, trabanții își cheltuise însă gloanțele și praful, și puterile multora, slăbite de oboseala căldurii, erau stoarse acum cu totul. Și, la un semn al Voevodului, ieșiră ca din pămînt rîndurile dese, grele, ale călărilor poloni, ascunși până atunci lîngă Moara de hîrtie. În scînteiarea orbitoare a platoșelor la soarele triumfător de Iulie, ei se răpeziră asupra învingătorilor de-o clipă, și-i sfârîmară supt copitele sailor.

Báthory, care supraveghia cîmpul de luptă în hainele-î de husar, cu ăripă la coif și umeri, fugi printre cei d'intaiu către Apusul de unde venise cu bandele. Apoi Secuii se răspîndiră pe cîmpie, zvîrlind sulițile, care acoperiră ca un pod de fier pămîntul. Rămășițele pedestrimii fură distruse. Înnainte și după această ultimă și adevărată biruință, Imreffy, răul sfătitor, Raț, înșelătorul, periră, împreună cu atîția alții din căpeteniile oștirii nimicite. «Dumnezeu din Cer a dat aceasta; eu sunt prea slab pentru a săvîrși», spuse Domnul a doua zi, cînd, cu prietenii săi, Sași, străbătu cîmpia, unde, de la zidurile cetății până la satul unde fusese tabăra, zacea miile de morți, trup lîngă trup, între armele zvîrlite de pripa fugarilor.

Ce însemna această biruință? Erau să hotărască Imperiali î luî Matthias și aî luî Rudolf și Turci; adecă, întru cît privește pe aceștia din urmă, norocul în luptele ce mai erau să vie.

Cînd solii Domnilor dunăreni sosiră la Curte, influentul prelat Khlesl scria archiducelui Maximilian despre această încchinare a lor, ca de începutul peirii lui Báthory, pentru folosul Casei de Austria¹. În Iunie, cînd pătrunsese la Viena știrea despre pornirea Polonilor către Milcov, un corespondent al aceluiași archiduce stăruia ca Matthias să nu piardă bunul prilej de a lega iarăși Ardealul de Coroana luî ungurească².

Scrisorile de biruință ale luî Radu plecară din tabăra de

¹ V. mai sus, p. LXXXIX, nota 2

² «Und mecht sich Andere umb Sibenburgen annemben, wan der Khonig nit balt darzue thuett» (Strauss către Maximilian, 6 Iunie; Innsbruck, I. c.).

la Brașov, unde mai rămase încă o săptămînă, de neiertată zăbavă, la 14 Iulie st. n. Regele Ungariei răspunse la dînsele abia la 10 August, cu felicitările obișnuite la asemenea ocasiî¹. Dar încă de la 1-iû ale lunii apărea întăiul lui manifest, în care se însiraă păcatele lui Báthory și tot ceia ce se făcuse pentru a-l înfrîna, manifest pe care-l întregi o scrisoare regală confidențială la 28 ale lunii². Și, încă din a doua săptămînă a lunii precedente, Sigismund Forgách se pusese în mișcare către Ardeal, fără să bănuiască încă nouătile plăcute și primirea, deocamdată aşa de bună, care-l așteptaă în provincie.

Îl ispitise a-și începe campania schimbarea de front a haiduclor. Am văzut pe Nagy părăsind pe Gabriel în ajunul unei lupte pe care acesta rămase s'o piardă cu astă multă siguranță. Ajungînd la hotarele ardelene, cetele prădalnice se oferiră guvernului unguresc și, fără a se mai întreba Statele, care nu erau bucuroase de distrugerea în folosul Austriacilor a unui principe maghiar, fără a se ținea samă tocmai mult de adevăratele sentimente ale Palatinuluî chiar, Forgách, căpitanul, care-și avea instrucții directe, de la rege, dădu steagul împăratesc în mîna bandiților și porni cu dînșii, în același timp conducătorul nominal și prisonierul lor³.

La 14 Iulie, cînd tabăra oștilor regale se afla acumă la Szalaz, se auziră cele d'intăi știri despre lupta de la Brașov, petrecută cu o săptămînă înainte. Ca pe vremea lui Basta, ele nu produseră o bucurie neamestecată. Nu pentru că Forgách, care nu era un dușman de moarte al învinsuluî, era jignit că altul îi răpise bucuria răzbunării, dar temerea se ivi în mintea multora ca nu cumva în Radu să răsară un nou Mihai Viteazul, hotărît să păstreze ceia ce a cucerit⁴.

¹ Aceste scrisori în Hurmuzaki, IV¹.

² Innsbruck, l. c. Cf. și Hatvani, *Brüsseli Okmánytár*, IV, p. 44 și urm.; *Tort Tár*, 1880, p. 321 și urm.

³ Raportul lui despre expediție, în Hurmuzaki, IV¹.

⁴ Scrisoarea din 14 a lui Forgách (Innsbruck, l. c.): «Dise Stundt habe er auss Sibenbürgen gewisse avisa behomben das er Bathori aufs Hauht geschlagen und man nit wissen khan, wo er aigner Persohn zukhomben sein

Pentru a împiedeca o asemenea luare în stăpînire, generalul lui Matthias înlătură ideia de a strînge cu încunjurarea Oradea, ce nu i se dăduse, și alergă spre Ardeal. Cu atât mai mult, cu cît în cel din urmă moment se află și despre soarta lui Báthory, care, din nenorocire pentru viitorul nostru, nu fusese a lui Moise Székely¹.

«Craiu» acesta știa să fugă mai bine. Sibiienii avură în scurtă vreme bucuria de a-l vedea din nou, pentru a suferi pedepse din parte-ă și a-ă plăti amenzi. În cetatea care servise odinioară de adăpost al comisarilor imperiali amenințăți, el își strînse puțini prietenii pentru a se apăra până la urmă, cu o energie ce nu i se poate tăgădui.

Forgách se însăși la Cluj, care nu se împotrivi decât la început, câteva zile, pentru onoare. La 15 Iulie orașul se afla în mîinile căpeteniei Haiducilor, și la dînsul ajunse acum și un sol de la Radu-Vodă, cu scrisori pe deplin asigurătoare. Domnul învingător n'avea gîndurile ce i se pusese în socoteală aşa de greșit: el arăta că, afînd de sosirea aceluia ce reprezinta pe patronii săi austriaci, nu va mai urmări pe Secuî, în cari se puneaă speranțe, ci va asculta îtru toate de dînsul. Se zvonise chiar că și Sibiul ar fi fost părăsit de Báthory, care, cu puțini în jurul lui, ar fi pe drumul de nouă fugă ce ducea la Turciî din Lipova².

Deci restauratori autoritatii împărătești asupra Ardealului trecură, bucuroși, mai departe. Alba-Iulia li deschise porțile, apoi Sas-Sebeșul. La 5 August, trupele se aflau în vederea Sibiului, și aici fură primite scrisorile prin care Radu-șî anunța sosirea pentru a încunjura supt același steag cu Forgách cuibul

soll. Bey dieser Beschaffenheit ist zu besorgen, das sich der Radul des Landts nit impatronire».

¹ Scrisoarea citată.

² Ibid. «Auss Sibenbürgen, von Clausenburg, vom 25 Julii anno 1611: Disen Tag ist ein Gesander von Radul Wayda... mit Schreiben ankommen; der erbieth sich allerdings Irer Kun. Mt. gnädigstes Bevelch zu accomodiern und ehist mit seinem Volck zu Herrn Veldtobristen zu stossen; bisshero hat er von Irer Kun. Mt. Volck in Sibenbürgen nichts gewust, daher beschehen dass er die Zaggli verfolgt hat. Welches hinfüro von ime unterlassen wurdet.»

principelui fugar. În același timp, omul care avea cea mai mare autoritate morală între magnați, Gabriel Bethlen, veni să-ști facă supunerea¹.

Dar cele ce urmară nu răspunseră așteptărilor. Puterea adevărată lipsia amânduror aliaților. Forgách nu era, ca Basta în timpurile bune, comandantul unor trupe de prinse să-ă urmeze poruncile, ci numai «imperatorul» proclamat de Haiducă, și aceștia aveau un singur scop: să se primble în largul lumi trăind din bielșugul muncii altora. Cei cîțiva nobili ardeleni, ce se unise cu dînsul, erau prea puțini și prea puțin încunjurați. Iar, dintre aî luî Radu, unii erau străini fără tragere de inimă pentru o lungă campanie grea, iar ceilalți doriau de casă, de care erau despărțiti în vremea culegerii ogoarelor.

Încă de la Szalaz, unii dintre Haiducă se căise de ceia ce făcuse și se întorsese înnapoï în ținuturi rămase acum fără apărători. Cînd se oprise la Sibiiu, Gabriel și Nagy, pe cari-i legău amintiri proaspete de luptă împreună, se împăcară, și mulți dintre aî luî Forgách îl urmară; din partea lui, Bethlen, judecînd că fința deosebită a Ardealului se poate păstra încă, poate și pentru folosul luî cîndva, rupse jurămîntul făcut. Lupte hotărîtoare nu se putură da, și cine suferia mai mult de prelungirea asediului erau acei ce stătea în soarele verii pe cîmpiiile pustiute, între dușmani. Încercarea de a face țara să se pronunțe, nu izbuti: la dieta convocată în Mediaș, nu veni nimeni. Iar Secuîi recunoscură și mai departe ca domn al lor pe Gabriel.

I se păru luî Forgách, de care asculta în toate Radu, că ar fi bine să se supuie acești Secuîi pentru a-și asigura pasurile către Moldova, ce stătea în mâna lor. Era poate și nădejdea de a se uni aicî cu ceva Moldoveni sau Poloni, aî luî Kendy și Constantin Movilă. Expediția se făcu între două răscoale ale Haiducilor, și n'aduse alt folos decît arderea bordeielor din sate și caselor din unele tîrguri. După ce Radu, care inspira bănuielî, făcu un nou jurămînt, aliații se întoar-

¹ Raportul final al luî Forgách.

seră după vre-o două săptămînă la Brașov, de unde din noă se plătiră lefile.

Aicî se află două știri rele, care însemnaă sfîrșitul campaniei de recuperare. Báthory adunase în juru-ă oaste de țară și Turci din vecinătate și, ieșind din Sibiu, luase Sas-Sebeșul, asediind apoi Mediașul. Iar în Țara-Românească fiul lui Mihnea era adus în Scaun de Turci și de Tatarî, ale căror cete prădalnice se revîrsără la 15 Septembrie prin pasul Buzelui, până la Preașmăr, unde prinseră secerătorii pe cîmp¹.

Căci la Poartă toate stăruințile lui Radu Șerban și ale prietenilor săi din Constantinopol se dovediră zădarnice. Cînd se auzi de gonirea Domnului trimis de Sultan, un beglerbeg, fost în Caramania, Omer, plecă la Dunăre, pe la jumătatea lui Iulie, și din altă parte se aruncără asupra țeriî Tatarii din Dobrogea. Solii de îndreptățire aî vechiului Voevod fură dați în lanțuri lui Mihnea, marile făgăduielî de banî fură înălăturate fără multă vorbă. Alți Tatarî primiră porunca să intervie. Cînd se avu siguranța despre victoria de la Brașov și Omer trebui să se retragă la Razgrad, învingătorul fu proclamat hain. Cînd patruzeci de steaguri culese pe cîmpul de luptă sosiră la Constantinopol, pentru a fi închinat Sultanului, saciî de stofe scumpe ce-i cuprindeaă, nu fură deschiși măcar, iar aducătorii, cu toate stăruințile Sașilor, încăpură în cele Șepte-Turnuri. Omer fu mustrat pentru nehotărîrea lui și îndemnat să se miște. Un ambasador polon căută în zădar să capete prețioasa persoană a lui «Ştefan Bogdan»².

Cînd Tatarii erau în țară, nimeni dintre locuitorii ei nu mai avea gustul cuceririlor și luptelor peste hotare. Radu se dădu îndată spre munți, lucrînd acum de capul lui. Forgách îl somă să nu-l părăsească în aşa împrejurări. Vodă se opri atunci pe gînduri, dar fără voia lui oastea-l răpi cu dînsa, la Rucăr. Generalul regal încercă să stea singur în calea Tatarilor, dar o revoltă a Haiducilor îl dădu într'o parte. Oastea-ă neascultătoare îl duse apoi cu dînsa către Apus,

¹ Cf. Raportul lui Forgách cu *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*.

² Hurmuzaki, IV².

În urmă spre munți, până cînd, în ziua de 18, după multe ștafete schimbate, Radu avu mierarea de a-și vedea tovarășul de neizbîndă coborî la dînsul îñ țară, gata a face tot ce se putea pîntru a scăpa numai teafăr îñ Ungaria; de unde, într'un ceas rău, plecase.

Restul e o tristă istorie de fugă, cu dușmanii îñ urmă și, împrejur, piedecile fără de număr ale naturii neprietenioase de toamnă. După cîteva întîlniri cu Tatari rămași îñ urmă sau oameni ai nouului Radu-Vodă, care iertase țara și se făcuse iertat de dînsa, cei doi dușmani ai lui Báthory mergeau să găsească pe al treilea, Constantin-Vodă, ce se cătina pe marginea maziliei. Trecură Milcovul la 29 Septembrie. A doua zi, într'o pădure noroioasă lîngă Bacău, Tatarii îi ajunseră, îñ frigul umed al unei întunecate zile de ploaie. Cea mai bună oaste a lui Radu, *raiterii* poloni, fu măcelărită între carele ce se înfipsese îñ pămîntul lutos. Lăsind îñ urmă tunurile, ceîlalți, Haiducăi, Poloni, Munteni, începură o lungă și obositoare luptă cu drumurile stricate, cu apele ieșite din albia lor, cu foamea și frigul.

De la o bucată de loc, Radu-și lăsa aliatul și, trecînd pe la Curtea lui Movilă, își luă de aici Doamna, cele două fete, dintre care una se născuse pe pămînt străin, în vremi de nesiguranță și nenorocire¹, își încărcă Vistieria, foarte ușurată, și apucă drumul graniții polone. Din partea lui, Forgách ajunse la Putna, se înfundă între munți ninși, și, după zece zile de oboseli fără păreche, pedeștrii și călăreții rămași pe jos ajunseră, călăuziți de un cioban, la Cîmpul-Lung din Bucovina. De aici Homonay și Andrei Dóczy merseră să ceară Domnului moldovenesc călăuzi și un ajutor bănesc, care fură date «cu multă facere de bine și iubire de oaspeți». Multămită oamenilor Voevodulu și celor 2.000 de florini dăruiti de dînsul, rămașile trupelor regale ajungeau, în sfîrșit, în Maramureș, pe calea Pocuției. Din 12.000 de oameni rămașeră numai a patra parte².

¹ Cronica munteană, în *Magazin*, IV.

² Raportul lui Forgách. Cf. acela al unui ofițer al lui în *Arch. für sieb.*

Așa se mîntuise, cum n'ar fi putut prevedea nimenei, expediția combinată contra lui Báthory. Acesta apără la Brașov la 20 Septembrie, dar nu putu supune orașul¹. Peste o lună o dietă a lui, cercetată de toți magnații, arăta deplina lui biruință.

În Țara-Românească, Radu Mihnea domniă în liniște și rivalul său se găsia la sfîrșitul anului ca fugar în Ungaria. Omer-Pașa îl apăra, și el trimise în Novembre steaguri și prinși la Constantinopol pentru a arăta că, în această parte, totul se mîntuise bine².

Rămînea Moldova și Constantin Movilă. Pe acesta s'ar fi crezut că-l va apăra autoritatea regelui Poloniei, care răspunse cu mîndrie la cererea veche de a trimite pe Radu Șerban la stăpîni cari aveau pentru ce să-l pedepsească³. Dar, întăriți în hotărîrile lor de ultimele succese, Turciū nu mai voiau să sufere un Domn a cărui primire li fusese impusă. În zădar făcu Movilă ofertele cele mai înjositoare, insultând pe al doilea patron al său, regele ungur sau Împăratul. La 20 Novembre, era numit Voievod al Moldovei un necunoscut ce se dădea drept fiul lui Tomșa și servise în ultimul războiu franco-spaniol și în al Turcilor cu Persia, un bătrân ostaș despre care nu se auzise nimic până atunci, un alt Ștefan-Vodă decât acela pe care-l dorise Báthory. Sefer-Pașa de Timișoara porni cu dînsul la 4 Decembrie, pentru a înláatura împotrivirea ce era de așteptat din partea unei familii ce avea de șeisprezece ani ocîrmuirea Moldovei⁴.

Resistența nu se produse, cu toate temerile Turcilor. Constantin nu primi, fără îndoială, cu o cinste deosebită pe Trimisul Sultanului, care veni să-i anunțe mazilia, ci-l opri ca

Landeskunde, N. F., XXII, p. 345 și urm. și XVII, p. 705 și urm.; Kemény și Kovács, Erdélyország torténete' Tára, II, pp. 38-9.

¹ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum.*

² Hurmuzaki, IV².

³ Raportul din Novembre al lui Starzer și Hurmuzaki, IV².

⁴ Hurmuzaki, IV².

prins politic. Dar, înaintea oștirii de Munteni, Turci și Tatari, cu care, plecind din Babadag, unde așteptase întăiu, Ștefan se îndreptă spre Iași, tînărul Movilă, cu mama sa și acel Vornic Ureche, care-i era un adevărat părinte, luă fuga spre hotar, și se închise în Hotin.

De aici nădăjduia el să înceapă un războiu pentru recistigarea terii pierdute, cum făcuse Radu Șerban, dar cu mai multă durată în norocul său decât acesta. Îl vedem în corespondență cu Sigismund Forgách, pe care abia îl ajutase într'o atit de mare nevoie, cu prietenii și rudele lui din Polonia, de unde aștepta trupe fără banii și trupe cu plată, cu Weiss și Kendy, cu Radu-Vodă, în sfîrșit, tovarășul său în nenorocire și pribegie¹.

Acesta din urmă se afla la Viena încă din Decembrie precedent și stăruia din toate puterile pentru o restabilire ce nu i se părea îndepărtată². El trimitea oameni ai săi în Țara-Românească, la boierii, căpitanii și iuzbașii căror li jurase să se întoarcă în «patru-cinci lunî», chiar dacă ar trebui să-și zălogească familia, pentru a-și scăpa de omul Turcilor.

La început, regele Matthias părea tot așa de grăbit ca și dînsul pentru scoaterea din stăpînire a lui Báthory. Cu toate că acesta încheiașe cu Palatinul unguresc un armistițiu până la cea mai apropiată dietă din Pressburg, cu toate că un trimis al lui era așteptat cu propunerî, «Craul» se amestecă în lucrurile românești, puind să se scrie îndemnuri la răscoală către boierii munteni ce țineaau mai bucuroși cu Împăratia creștină. El ordonase Consiliului său să se ocupe de pribegii ardeleni și de Voevodul muntean fugar³.

Însă Rudolf muri, și, în sfîrșit, fratele său putu să-i ieă și acest din urmă și mai înalt din tronuri. Fără să se împace pentru aceasta cu Báthory, ale cărui oferte și făgăduielî le înlătură, el pierdu din vedere nevoile regatului său unguresc și ale vecinilor săi, pentru a se ocupa de interesele superioare.

¹ Cf. *ibid.* și IV¹; Cronica lui Michael Weiss.

² Hurmuzaki, VIII.

³ Hurmuzaki, IV¹.

ale demnității sale nouă. În zădar cerea Radu, în Mart, să î se îngăduie a veni la Praga pentru a fi ascultat, în zădar recurgea la toți sprijinitorii și prietenii săi: afacerile lui erau aruncate acum într'un viitor îndepărtat.

În Maiu — ceia ce însemna sfârșimarea oră-cărei speranțe imediate — noul șef al Casei de Austria stăruia la Sultan pentru acela care nu-și aștepta Scaunul din această parte și pe această cale. În Iulie, archiducele Maximilian se gîndea a-l cuprinde numai în pacea ce ar fi să se încheie cu Ardealul. Solii lui, și aî terii, ce veniră la Curte în toamnă, nu cîștigăra nimic mai mult. Turciî răspunseră că sunt gata a ierta, dacă vinovatul va veni la Poartă, ceia ce trebuia să li deie în mîni anume bogății, după care umblase multă vreme. Si bietul om se mulțamia numai să discute asupra faptului dacă o părăsire a celor trei principate în stăpînirea lui Báthory și a Turcilor n'ar fi păgubitoare pentru politica austriacă¹.

Maî puțin norocos decît acest pretendent fusese cellalt, tînărul Voevod moldovenesc. El așteptase la Hotin, apoi la Cameniță, ajutoarele polone, hotărît să le întrebuiuțeze, cu toate scrisorile ce trimisese Turciî în Polonia pentru ca el să fie încredințat, împreună cu mica sa Curte de nenorocire, unuî Ceaus împărătesc. Era convins, nu fără dreptate, că «Turciî daău steagul de cîtmuire aceluia care învinge».

În Iulie el își încercă norocul, grăbit, pare-că, din urmă de moartea înainte de vreme care-l aștepta. Strînsese în jurul său, din Vistieria Movileștilor, și cu învoirea tacită a regelui², vre-o 4.000 de oameni, Poloni de-aî lui Stefan Potocki, o rudă prețioasă, Cazaci, Tatarî, din acei ce se desfăcuse de supt ascultarea Hanuluî și, călăuziți de Mîrzacul Cantemir și alte căpetenii, prădau Moldova băsărăbeană și pămînturile creștine din Dobrogea. Trecu Prutul cu această mică oștire, urmînd calea care

¹ Ibid.

² Cf., în această privință, Bielowski, *I. c.*, pp. 411-6, 452-3, 456-7; Malinowski și Przedziecki, *Izvoare pentru istoria Poloniei*. Vilna, 1843, în 8°, I, pp. 89-91 (trad. de W. Schmidt).

fusesese luată de același Potocki la stabilirea, din Decembrie 1608, a lui Constantin, pribegieul de acum. Și, ca și atunci, în regiunea Ștefăneștilor, într'un loc ce se zicea Cornul lui Sas, năvălitorii întâmpinără o oaste de Moldoveni credincioșii Domnului din Scaun, de Munteni și de Turci și Tatari de-a Hanulu (19 Iulie). Dar, în deosebire de ceia ce se întîmplase atunci, creștinii fură bătuți prin trădare și surprindere și luară fuga. Lăsând totuși în mîna învingătorilor pe Potocki, cules într'o ascunzătoare și pe o sumă de tineri boieri, bucuroși de războiu și petreceri, cari periră tăiați de un Domn ce nu știa să ierte. Cît despre Constantin-Vodă, el căzu în robia Tatarilor și, după toate probabilitățile, se înnecă în Nipru, pe cale¹.

Anume, Turcii nu mai erau acum sprijinitori cu orășe preț aî principelui pe care-l numiau în sfîrșit, după cuviință, «Craiu cel nebun», *Delichiral*. Pentru a li deschide ochii contribuise multe lucruri: expediția din 1610 și cererile ce veniră după dînsa, mai ales. În April 1611 el reclamă de la Sultan plata serviciilor sale, scutirea de tribut, cedarea Lipovei și Inăului, ajutarea orășenilor de trupele otomane și ieafa pentru 32.000 de Haiduci. După plecarea lui Forgách din Ardeal, el se oferi a întemeia din nou, în folosul său și pentru binele Turcilor, Statul lui Bocskai, dacă, iarăși, i s-ar ierta tributul, i s-ar da chiar împrumut o sumă de galbeni, i s-ar lăsa lui jumătate din veniturile celor două Voevodate vecine și s-ar supune autorității lui Voevozii romîni, cu trupele lor, și Pașii vecini. Pretenții lipsite de bun simț, a căror absurditate se însărcină să o explică Turcilor acela chiar care trebuia să le susție, noul capuchehai al lui Gabriel, Andrei Góczy, care voia pentru sine principatul atât de rău administrat de stăpînul său.

Acel care urmări de acum înainte pe Báthory fu Caimacamul Giurgi Mohammed, care conducea afacerile împă-

¹ La bibliografia din Iorga, *Călători, ambasadori și misionari în ferile noastre și despărțite ferile noastre și Societatile Brașovului*, adăuge: Hasdeu, în *Arrh. istorică*, III, p. 51 și urm. și Orășanu, *Cronicarii moldoveni*, p. 49 și n. 4.

rătiei în lipsa Marelui-Vizir, dus la războiu. Pentru dînsul, care asigurase Sultanulu o stăpînire pașnică și sigură asupra Țării-Românești și Moldovei prin gonirea lui Radu cel Închinat Nemților și a lui Constantin, făptura Polonilor, o schimbare mai râmînea să fie îndeplinită: aducerea Ardealului în starea cea veche, de smerită supunere, prin gonirea acelu om de surprinderi neplăcute care era Gabriel.

Dar pe acest timp Turci își atingea scopurile prin alții, pe căi piezișe care duceau la scop mai sigur decât cele mai drepte. «Nebunul», «Sardanapalul» avea dușmanii din toate părțile și, fără a proclama public mazilia lui, Turci dădură în particular tot sprijinul acestora. Ei primiră astfel serviciile lui Andrei Nagy, iarăși răsculat în potriva stăpînului său momentan; ei luară supt ocrotirea lor deosebită pe Weiss și Brașoveni lui, hotărîți «mai bine să moară vitejește decât să trăiască fără privilegiile lor»¹; ei admiseră principatul lui Göczi; ei întețiră și mai mult ambiția de domnie a lui Gabriel Bethlen, în serviciul căruia puseră trupele Sultanulu.

Față de atîta dușmanie, cuprinzîndu-l din toate părțile, precum în toate părțile nedreptățise și jignise, Báthory n'avea decât devotamentul clientelei lui de petrecători, credința Secuilor, neobosiți în prada ogoarelor brașovene, și simpatiile lui Radu Mihnea.

Cellalt Domn nou, Ștefan Tomșa, trimisese ambasadorii săi la principale Ardealului pentru a-i anunța aşezarea lui în Scaun², dar între el și fostul patron al lui Ștefan Despot, turcit acumă și stabilit undeva în ierarchia otomană, nu constatăm legătură mai strînsă. Radu însă avea interes să asigure, cu cîte greutăți avea, statornicia unei dominații prietenioase în Ardeal.

În Decembrie 1611 pasurile muntene erau închise pentru Brașoveni, în luptă cu Secu «Craiului». După porunca Turcilor, cu cari Weiss știa să vorbească, Vodă trebui să încheie un tratat de prietenie cu delegații cetății, Benckner

¹ Cum declară Weiss într'un discurs cuprins în *Memoriale* lui.

² *Socotelele Brașovului*.

și Mihai Forgách. Un capugiu luă parte la negocieră și veni, însuși, în Brașov, cu Clucerul Mihalachi și Vistierul Pană, după ce ele duseră la un capăt.

În Mart însă, Báthory apăru în Țara Bîrsei și stătu aici mai mult timp, încercind în zădar să-și supuie rebelii. Se ceru lui Radu a da și el ajutor causei principelui legitim. Dar el avea altă grijă decât aceasta. Abia isprăvise cu o conpirație a boierilor în potriva lui și a Grecilor și ucisese în chinuri pe Bărcan Stolnicul, alcătitorul mișcării, pe Mihail Cămărașul, al cărui nume suna frumos și din care partida militară voise să facă un nou Voievod viteaz; pe Stanciu Păharnicul, care-i răsculase Roșii în 1611 și-l silise a fugi la Dunăre înaintea lui «Şerban», și alte căpetenii. Fugari dintre boieri, căpitanii și iuzbașii se aflau în munți Mehedințiilor, unde uneltia planuri nouă ura lor nestinsă în potriva «Turcului», fiu și frate de Turci, în potriva călăului ruedelor și prietenilor lor, în potriva aceluia ce li aruncase moștenirea și agonisita în gura Grecilor flăminzi.

De și i se vorbi de prietenia, pe care o și aveau Brașovenii cu Radu Șerban¹ și Petrașcu, fiul lui Mihai-Vodă și unul din luptătorii din Iulie 1611, Domnul muntean refusă să se miște sau să facă oare-care silință. Radu aduse ca îndreptățire prietenia impusă de la Împărăție, ce avea cu Brașovul, și trimise înapoi cele cîteva sute de Secu, ce venise să-i ofere serviciile².

În Maiu sosește în Brașov un Ceaus, cu scrisori de la Sultan și Góczy. În puterea acestor scrisori, ajutoare se cerură în Iunie de la Radu-Vodă, prin Benckner, și ele trebuiră să fie date.

În luna următoare, Radu fu silit să primească la dînsul pe pretendentul ascuns al Turcilor la «Crăia» Ardealului și

¹ O scrisoare a acestuia, din 12 Septembrie 1612, în Documentele la Prefață. Cf. alta, ungurească, din 18 Iulie 1612, Tyrnau, către Ladislaū Pethe și ceilalți consilieri ai Camerei ungurești, în Colecția de autografe a Archivei de Stat din Budapesta. Radu semnează ca «servitor et filius paratissimus».

² Cronicile săsești ce am citat în *Socotilele Brașovului*.

să-l trimeată peste munți, în Brașov, unde erau gata pentru sprijinirea lui, — cu vre o 600 de oameni, comandanți de un Armaș și de căpitanul Buzdugan. Căci porunca Împăratului săgăin era ca Brașovenii să lupte din toate puterile pentru nimicirea dușmanului lor de moarte¹.

Crezind că totul e pierdut pentru vecinul său de pără atunci, Voievodul îi și scrisese despre pregătirile turcești, îndemnându-l să nu încerce în zădar a sta în calea «oștilor Împăratului», ci mai bine, lăsând să treacă asupră-i furtuna, să aștepte timpuri mai bune, care i-ar putea da tronul înnapoi².

¹ Aceleași cronică și *Socoteli*.

² Aceasta se vede din următoarea scrisoare inedită a lui Radu:

«Doresc sănătatea bună în starea plăcută a Domnei Tale, și viață indelungată și norocită îți postesc de la Domnul Dumnezeu să-ți dea Măriei Tale. În zilele trecute, prin sluga credincioasă a Măriei Tale, Ioan Putnoky, cînd l-a trimis înaintea solului Măriei Tale, mi-a scris Măria Ta și mie, și mi-a spus Măria Ta că l-a fi trimis înaintea lui Andrei Góczy. Ca să nu mă întîi de rău, după porunca Măriei Tale i-am dat drumul îndată. Si, cu toate că l-am așteptat cu plăcere să vie înnapoi, ca să-l pot primi cu cinste, ca pe cinstiștul sol al Măriei Tale, — cînd a sosit el la Dunăre, a sosit și un om al nostru, venind de la Poartă, cu o scrisoare, cum că, după ce Măria Ta a trimis solul la Poartă, supușii Măriei Tale s-au plîns acolo, foarte tare, că Măria Ta te-a purtat nesuferit cu fiecare și că ei nu mai vreau să te aibă de stăpînitor. Puternicul Împărat s-a îngrozit, auzind plingerile cele tarî asupra Măriei Tale și foarte s-a supărat pe Măria Ta. Pentru care își gătește oștile în potriva Măriei Tale și vrea să-ți ridice asupra alt stăpînitor, pe care-l vrea țara. Oștile au și pornit. Cum am aflat, foarte m'a măhnit știrea aceasta, și m'am grăbit să-ți scriu, căci eu cu Măria Ta aşa vreau să trăiesc, ca cu un bun vecin și ca două rude, precum am trăit și până acum cu Măria Ta. Dar ce să facem, dacă vicenii Măriei Tale aşa aș lucrat și nu m'am putut pune împotriva voinței Împăratului? Știu acestea foarte bine, ca unul ce am fost crescut la Poarta Împăratului și din pînea lui. Dar, știind lucrurile astfel, trebuie să căutăm, ce se poate face mai ușor, și eu cred că ar fi mai bine dacă Măria Ta te-a da înălătură înaintea oștilor puternicului Împărat și multe lucruri ar rămînea nesfîrșite, până ce Măria Ta și cu noi am putea face Poarta mai indurătoare, și iarăși aî putea veni în Scaun. Căci e știut lucru, că Măria Ta ești viță de Domn și Scaunul Domnesc mai bine își se cuvîne Măriei Tale. Dar, dacă Măria Ta nu aștepță oștile puternicului Împărat, ele vor prăpădi cu totul țara, și cine știe ce se va alege și de Măria Ta? Așa am poruncit. Datum in oppido nostro Tergovista, die 15 Iunii, anno 1612. Sluga Măriei Tale...»

Dar contingentele muntene nu se arătau de loc gata să lupte. După patru zile, oamenii lui Vodă se înfundau iarăși în munți de unde venise. Aceasta aduse plângerii, și nouă somății veniră lui Radu, de la Poartă, pentru încheierea unui tratat cu Brașovenii.

1611

El fu încheiat la 12 Septembrie, și jurat puțin mai târziu de Michael Fronius, în numele orășenilor. Actul, scris în românește, pe care-l dădu Radu-Vodă, ni s'a păstrat. El prevede prietenie și dușmănie împărtășite, transmiterea de știri despre dușmanii, pe cari Voevodul îi aștepta din «țeara leșască» și din «țeara nemțească» unde pîndia «Şerban-Vodă», ajutarea Muntenilor, la nevoie, cu muniții, adăpostirea în Brașov în timp de nenorocire, cu atîția ostași cîță să nu poată inspira bănuielii. Dar ce e mai însemnat decît toate aceste puncte de asigurare și frăție e că se vorbește despre întinderea «tocmeliilor» asupra aceluia care, «de ne va dărui Domnul Dumnezeu, va sta a fi domnul despșitorii țărăi Ardealului»¹

Potrivit cu tratatul, Radu trimise călări de aî să luă Göczi, pe un timp cînd și Marele-Vizir, care încercase întări să apere pe Báthory, fusese convins de Caimacam că nimic nu trebuie făcut pentru a-l mîntui. Dar purtarea oamenilor săi fu aceiași ca și în trecut. În Septembre eî împiedecară luarea Rîșnovului, ce fusese cuprins de principe, iar, la 16 Octombrie, fugind înaintea dușmanului la Feldioara, nu numai că zădărniciau planul de instalare a lui Göczi la Alba-Iulia, dar aduseră o adevarată catastrofă, în care peri Weiss, sufletul resistentii împotriva lui Báthory. În aceiași lună Octombrie Marele-Vizir se întorcea la Constantinopol și multe se încercă cu dînsul, care nu putuse izbuti cu locuitorul său, Mohammed-Pașa.

Între cei cari cercară terenul pentru afacerile lor fu și Radu-Vodă. În cursul verii el trimisese în taină la Báthory

(Bibl. Academiei Maghiare, Hist. fol., 110; copie. După o traducere de d. dr. Gh. Alexici, profesor în Budapesta.)

¹ Tratatul l-am tipărit în *Socotilele Brașovului*, pp. 131-2.

² Cronicile citate. Cf. aceia din Ms. Quart germ. 148 al Museului din Budapesta, n° IV.

pe un om de încredere, un cunoscut al său din Veneția, din care făcuse Marele său Postelnic și conducătorul politicii fine pe care o ducea. Bernard Borisi, *Bărnat*, trecu pe urmă, după ce jurase poate lui Báthory, în numele Voievodului, la Constantinopol, cu asigurările că Gabriel e om de crezut, oferindu-se să aducă și un ambasador din parte-î la Poarta Sultanului. Multămîtă și scrisorilor Pașei de Buda, acest ambasador, Balassi, pe care-l întovărășia Borisi, căpătă un fel de întărire a domnului său, căruia se afirmă că i se trimiseră și insigniile din nou¹.

Dar politica aceasta de măruntă dibăcie grecească nu putea dura multă vreme, și cu părere de rău Radu trebui să încalce în 1613 calul de războiu, să strîngă în juru-î o oaste de luptă, nu de fugă, și să plece în Ardeal, pentru ca să ajute aici la întemeierea tronului lui Gabriel Bethlen, în umbra căruia era să domnească de acum înainte².

Și totuși și acest an din urmă al cîrmuirii și vieții ultimului Báthory începu bine, prin succese pe lîngă aceia cari erau să-l arunce în nenorocire. După mai mult de patru lunî de așteptare la Constantinopol, Ioan Benckner se întorcea în Brașov, cu poruncă să se împace orășenii răsculați cu stăpînitorul lor, care va fi adus prin dojenile turcești la sentimente mai bune. Un represitant al Sultanului, Abdî-Aga, veni pentru a supraveghia și ocroti negocierile, care începură îndată și se continuără mai multe lunî de zile³.

Un indemn în acest sens veni și de la Împăratul german, Matthias. La acesta, Báthory trimisese ambasadori încă de

¹ Cf. Hurmuzaki, IV¹, pp. 493-4, n° 423; XI, p. XLVII și IV².

² În Decembrie Báthory trimisese soli la Poartă, precum și celor doi Domini. Raport al comandantului de Satu-Mare, 2 Decembrie 1612 (München, *Staatsarchiv*, K. Schw. 486/12, fol. 255): «Vnder gehaltnen Landtag hat Bathori zu seinen Potschafften fürgenohmen: Nach der Porten den Kerezturi Paul, zu dem Waivoda in der Moldaw den Trombach Marton, so vorm Jahr an der Porten legationweiss gewessen; zu dem Waivoda in der Wallachey den Putnoki János».

³ *Socotelitele Brașovului*.

la sfîrșitul anului 1612 și se știa bine la Curtea din Praga și în consiliile din Viena că toate simpatiile Ungurilor din Ungaria imperială sănt pentru conaționalul lor și că, în deosebi, Palatinul, care nu încuviințase expediția lui Forgách, nu doria nimic mai mult decât împăciuirea lucrurilor din Ardeal în folosul lui Gabriel. Matthias jertfi deci părerile lui personale în această privință și, după o sfâtuire la dieta din Pressburg, se hotărî la o înțelegere, pe care Împăratul o iscălia la 11 April. Din parte-i Gabriel se îndatoria să nu lase nici-o-dată pe Turci a trece¹. Sași erau îndemnați și din această parte să se supuie, în schimbul asigurărilor de nevoie.

În sfîrșit, o dietă adunată la Sibiu, în luna lui Maiu, dovedind legătura dintre principe și cea mai mare parte a țării, interveni în același sens, prin exemplul și îndemnurile ei. Brașovul uită deci pagubele și morțile din trecut și jură, în mijlocul demonstrațiilor de bucurie, lui Báthory, la începutul acestei lunii Maiu. Și, simțitor înainte de aceasta, Göczi lepădase cu totul pretențiile sale la tron, și se tăria pentru iertare înaintea stăpînului pe care nu-l putuse răsturna.

Gabriel rămînea deci principe, era recunoscut de provincia întreagă, fără să fi cedat nimic din drepturile și usurările sale, rămînd ca înainte în posesiunea Sibiului răpit și purtînd ca și pănă acum titlul de «Domn al Țării-Românești», pe care nu i-l dăduse nimeni decât un noroc de mult împrăștiat. La Răsărit, era acum Tomșa, care se îndupleca a prigoni pe Secuii rebeli ce-și trecuse vitele la dînsul în țară. Mai departe, în Polonia, se găsiau oameni cari să se încreadă în el și să voiască a-l ajuta. Iar, în Muntenia, Radu Mihnea rămînea vechiul prieten credincios, care stăruia la Poartă în potriva singuruluи dușman ce-i rămăsesese, Gabriel Bethlen, «Țiganul».

Acesta, alt om decât leneșul și cinicul Göczi, era însă să răpuie tronul lui Báthory. El și cu Turci, pe cari se pricepusese a-și lega strîns de interesele lui.

¹ Cf. *Mon. comit. Trans. și Arch. f. sieb. Landesk.*, I. c., pp. 403-4.

Dibaciul și influentul rebel se înfățișă la Constantinopol încă din timpul iernii, puțină vreme după plecarea poruncilor menite să asigure dominația pașnică a principelui ardelean. Turcii îl văzură cu plăcere și-l dăruiră cu un caftan. El îi lămuri asupra adevărătei stări de lucruri în provincia unde nimeni nu era în adevăr cu «nebunul» și li inspiră credința că fără niciodată pierdere s-ar putea goni și distrunge acest vesnic tulburător de pace. El destăinui natura și motivele politicii pe care o făcea față de Ardeal Voevozi români din vecinătate. Cîștigînd din ce în ce mai mult teren, el ajunse acolo, încit, atunci cînd Báthory se putea crede mai asigurat, Marele-Vizir, Nasuf, luă hotărîrea de a-l schimba, cu toate îndatoririle față de dînsul și tratatele iscălită și întărîite cu Imperiali.

Báthory dădu, din parte-î, tot concursul lui Bethlen, prin cererî nouă, de o nebunie desăvîrșită: guvernul ereditar, cedarea către dinastia lui a cetăților bănățene dorite de Turci, scutirea de tribut a țeriî pe un termin ca acela de cincisprezece ani, reducerea lui pe urmă la suma de 15.000 de galbeni, ca pe vremea lui Soliman cel Mare, de la care încocace se schimbase aşa de mult valoarea banului, luarea Haiducilor supt scutul Sultanulu și întreținerea pe socoteala Porții a unei armate dintre dînși, în număr de 30.000. El credea că folosește scriind lui Radu Mihnea scisorî în care, pe lîngă milogirî pentru favoarea turcească, el furișa asigurarea că, la nevoie, va ști să se apere, că niciodată 40.000 de Turci nu ar fi în stare, cheltuind un an de zile de silinți, să cucerescă o singură cetate ardeleană, că și-a asigurat aliați pentru luptă, în creștinătate (Iunie-Iulie)¹.

Deci la 15 Iulie, apărea la Brașov Husein Ceaus cu vesteau mazilie. Două armate turcești se puseră în mișcare către granița de Apus și cea de Miază-zi a provinciei. Comandanțul suprem, Serdarul, era beglerbegul de Kanizsa, Schender-Pașa, care se înfățișă la Poarta de fier și trimise de aici ceaușii ca să ceară principelu, în potriva căruia se pronun-

¹ Hurmuzaki, IV¹.

țase Sultanul, condiții neacceptabile: tributul pe mai mulți ani de zile, cînd el era ruinat, iertarea lui Bethlen, cînd de la acesta-l venia tot răul, și părăsirea Sibiului, cînd el vedea în ocuparea lui cea mai mare izbîndă a politicii sale. După aproape patruzeci de zile de aşteptare fără folos, Schender pătrunse în Ardeal, aducînd cu dînsul pe Bethlen, viitorul principie, dacă-l va voi țara, — care trebuia să-l voiască.

Maș incet înainta cealaltă oaste, în fruntea căreia stătea Pașa de Oceacov, învingătorul, în 1612, al Polonilor lui Constantin Movilă, supraveghetorul principatelor, Maghiar-Ogli, un renegat. Îi incetiniau progresele, îi prelungiau conacele, dispozițiile celor doi Domnî ce i se dăduse ca ajutoare și cari nu voiau peirea lui Báthory.

Iulie și August trecură în aşteptarea efectului unor stăruințe nouă. Toate mijloacele fură întrebuințate. Ștefan Tomșa încheiase în Octombrie 1612 un tratat cu Poloniî, dar el nu fusese ratificat de dietă, Hotinul nu i se dăduse în mînă, pribegii: Constantin, ce se credea încă în viață, Ureche, Bucioc, nu fusese măcar astîmpărați. Si necontent, cu toate energicele sfătuiri aduse de ceaușii împărătești, în Mart ca și în Iulie, regele denunțase la Poartă purtarea prădalnică a falșuluи fiu de Domn Tomșa, în locul căruia ar fi așa de drept și de bine să se numească Gavrilaș, fiul cel mai mare al lui Simion-Vodă. Ștefan-Vodă aducea înainte această stare primejduită a țeriî, și tărgănia după putință plecarea¹.

Iar Radu-Vodă păstra încă oare-care simpatii pentru vecinul mazil. În April, el primi cu strălucire pe Toma Borsos, trimis la Poartă de Báthory, care Borsos mulțămi calificînd de «țigănească» cinstea ce i se făcuse și asămuind casele din Tîrgoviște, «în urît stil românesc», cu «cotețele de porci, din Ardeal, în zilele bune»². El lucra prin prietenul Borisi, care era și prietenul «Craiului» și, pentru a trece vremea,

¹ Cf. izvoarele citate și Hurmuzaki, IV¹ *Supl.* 1¹.

² Kemény și Kovács, *Erdélyország történetei* Târa, II, pp. 234-5.

dădea ospețe lui Maghiarogli, care la betie scotea sabia și ciopîrtia pe boieri și Voevodului¹.

Însă, la plîngerile lui Bethlen și Schender, poruncă fură trimise care nu îngăduiau nică o nehotărîre și nici o îndrepătățire. La 2 Septembrie, Radu era lîngă Brașov, cu 5.000 de oameni, între cari ostașii săi de paradă, în haine albastre² și Postelnicul Bernard. Peste zece zile lagărul lui Tomșa, cu 4.000 de oameni bine gătiți, având în frunte pe Mîrza cel Mare, Moldovean acuma, pe Vistierul Boul, căpitanul Deliman, Postelnicul Ciolpan, se aşeza lîngă al Pașei și al Domnului vecin. Voevozii mergeau împreună la biserică din Șchei și schimbau visite sau «cercetări». Viteazul Șahin-Ghira venia pe urmă cu Tatarii. Cu toții porniau mai departe, către o luptă pe care Báthory nu avea cu ce mijloace să o deie³.

Se lăudase încă, vorbind de împotrivire, la Ocna Sibiului, întăiul său lagăr. Peste vre-o lună, el se afla la Sas-Sebeș, și nu se mai credea în stare să lupte singur. Un emisariu al său mergea după ajutor la Palatinul Ungariei, care avea purtarea încurcată a situației lui nedeslușite. Îi venise apoi în minte să lege soarta sa de priveag proaspăt cu aceia a unuia mai vechi priveag, care-i fusese totuși un mare dușman. Omul care se ducea în Ungaria trebuia să treacă pe la Tyrnau, pentru a propune lui Radu Șerban o luptă comună. Noul Domn ar fi un credincios vasal al principelu, ar purta titlul ce ar voi acesta, l-ar ajuta contra tuturor dușmanilor, ar plăti 50.000 de galbeni și ar răspunde apoi un tribut mai mare decât acela pe care-l dădea țara către Turci.

Asemenea condiții desplăcură lui Radu, dar, gîndindu-se la cât timp pierduse până acum, el se lăsa ispitit să negocieze. Ca unul ce se afla însă în mînilor Imperialilor, fără aderență între străini, fără banii și încurcat în datorii, el scrise Curții de care atîrna. Archiducele Ferdinand îl chemă atunci, din ordinul Împăratului, la Viena, pentru a discuta. Cererea lui

¹ Hurmuzaki-Bogdan II și Hurmuzaki, IV².

² Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 187—8.

³ *Socoteliile Brașovului*.

de a i se da 6.000 de oameni, și anume Nemții, precum și 100.000 de taleri, pentru a strînge și altă oaste, închise îndată discuția¹.

Până la sfîrșitul acestei tragedii politice, Imperiali, încurcați în Germania, dezgustați cu totul de Unguri, temători peste măsură ai unui nou războiu cu Turci, păstrară numai dorința pioasă de a da oare-care ajutor aliatului lor Báthory și ocrotitului lor Șerban, pe o cale care să nu fie însă cheltuiala și riscul.

Așa încît Turci înnaintară în voie: la Mirislău, la Turda. Tatari se răspîndiră în toate unghiuurile. Iar Báthory apără în Septembrie la Alba-Iulia, de unde ceru lui Schender lucruri nebune, precum erau cedarea lui Bethlen și retragerea la Timișoara. Apoi, pe la Cluj, el merse să se închidă la Oradea-Mare, de unde adresă ultimele lui stăruință către Radu Șerban, pe care protectorii săi nefolositorii nu-l lăsară să plece.

La 23 Octombrie, Bethlen era ales de dietă; a doua zi făcea jurămîntul. Apoi, se ducea în tabăra turcească, unde Schender îi dădea semnele stăpiniriîn numele Sultanului. La această dată Gabriel Báthory nu mai era între cei vii: căpeteniile Haiducilor săi, prin cari domnise și cucerise, îl omoriau în trăsură și-l aruncau în drum trupul străbătut de șepte răni².

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Izvoarele sunt citate în notele mele la *Socotile Brașovului*. — În 1613, Socotile, inedite, ale Cohalmului menționează Ceașu, doி Romini trimiși la Brașov, un Luca Kirschner, prins de Tatar, precum și altă doி, drabanți din tabăra și: «Alss mit den Passa beleitt hatt gen Cronen». — Iar ale Sighișorei cuprind: Romînul Oprea în Bîrsa, întrebare în Tara-Românească. «Castra. Custodes turcici». Ceașul «Orosslanay». «Item 4 urnas aceti Wayvodae Moldaviae». Si pentru «boieri». «Item Wayvodae Moldaviae 40-geminarium vas vini oblatum... Item dem Esaias Pap ein Geschenk, f. 1... Item dem Magiar Ohgli und Zkender Bassa butyri oct. 5» (Si luă Angialossi, luă Mustafă-beg.) Item dem Moldner, Bleschen Väden, Magiar Ohgly, Tatar-cham, als sie bey der Stadt furüber sein gezochen, Ehrung gegeben, f. 123/... Item ratione Cosacorum et Marci Moldavi vestimentorum f. 1/8... Item Moldaviae et Valachiae Vayvodus aquam vitae». Cf. și Kemény și Kovács, *Erdélyország története* Tára, II, pp. 251-4.

Cu aceasta se începu o nouă eră, pentru Ardeal ca și pentru noi, o nouă eră care se lămuri pe deplin mai ales după statornicirea prin 1615 a puterii nouului principie.

IV.

Principatele române pe timpul lui Gabriel Bethlen (1613-29).

Turci și Tatarii se retraseră către pasuri și, ca să se întoarcă acasă, luară iarăși drumul obișnuit al Țerii-Românești, lăsând numai în provincia ce atîrna acum cu totul de dînșii, o garnisonă provisorie¹.

Nu știm ce gînduri vor fi stăpînit la întoarcere mintea sfiosulu Radu Mihnea, dar, judecînd după purtarea lui de până acum, ele trebuie să fi fost triste. Domnul mazil, gonit, mort, nu-i fusese un prieten, și odinioară el văzuse chiar în Báthory, «prințipele Țerii-Românești», un rival. Dar stăpînitorul Ardealului, cu toată aplecarea sa către planurile de îndrăzneală oarbă, era un om de inimă, mai mult decît atîta, un cutezător, și Turci și au avut totdeauna respect pentru asemenea delicii, pe jumătate eroi și pe jumătate nebuni. Ce era să se întîmple acum cu acest Bethlen «Țiganul», care părea menit să fie numai unealta acelor ce î dăduse tronul?

Ideile acestea le exprimă Tomșa. Situația lui era și mai rea. Poloniî nu-l ierta și puteau să-l ierte și mai puțin acumă cînd trimisese la Poarta Sultanulu, înainte de a porni din Iași, pe captivul său Potocki². Boierii nu-i erau mai prietenî decît lui Radu-Vodă boieri munteni, și amîndoî erau siliți să se mentîe cu concursul călăului. Dîndu-și sămă de ce era să fie, el chemă pe influentul Brașovean Benckner, ca «pe un Sas ce era» și știa ascunde vorbe de taină, și-i vorbi, deschis, asupra tributelor mari ce vor să vie, asupra cereri-

¹ Böjthinus. Cf. *Történ. Tár*, 1881, p. 593 și urm. și *Szazádok*, 1896, p. 42 și urm.

² Vezî Hurmuzaki, IV² și *Süpł.* II. Cf., pentru relațiile moldo-polone în 1613-4, și Bielowski, *L. c.*, pp. 227-8, 418-20 și 522-4, *Dziennik Literacki*, 1862, n° 86, p. 688 (tradus în W. Schmidt).

lor nemăsurate de provisiă, ca și vite, asupra ruinei amenințătoare și cîrmuirii prin beglerbegi. «Cît timp Împăratul roman», adăugî el, «și-a avut mîna în Ardeal, nu am fost în această primejdie». Să nu uite deci Măria Sa nică de acum înnainte aceste biete țerî creștine și el, Benckner, să facă binele a-î aduce la picioare această rugămintă. Cu voia lui Bethlen sau fără, Radu Șerban, un ostaș, cu care se putea cineva înțelege pentru o răscoală, să fie aşezat iarăși în Tara-Românească. Sașii să fie ocrotiți de suveranul de aceiași limbă, iar el, Domnul Moldovei, ar ajuta și el după putință, la bătrînetele lui de soldat.

Politica lui Gabriel Bethlen împrăștiè însă multe din aceste temeri. El se arătă de la început un om făcut ca să domnească. În loc să caute dusmăniî ca predecesorul său, el nu le primi decît cînd nu putea face altfel. Fără să cheltuiască banii sau să jertfească soldați, el făcu mai mult decît războinicii și cheltuitoriî. Se arătă, într'un cuvînt, un bun gospodar ; prielnic, prin urmare, și pentru gospodăria bună a altora.

Cu Turciî, buna înțelegere se constată tot anul. Bethlen li făgăduiește credință, supunerea către dinșii a cetăților bănățene. Din partea lor, ei intervin la Împăratul pentru ca nou-lui principie ardelean să i se dea Maramureșul și cetățile de la Nord ; ei dau vasalului lor mijloacele și siguranța trebuitoare pentru ca el să poată lua, în Novembre, Lipova și Inăul¹.

Din dieta din Februar 1614, adunată la Mediaș, Bethlen trimise la «Împăratul» care-i părea mai folositor o solie de stăruință și informație, alcătuită din Mihai Toldalagy și Toma Borsos. În tot cursul primăverii, Agiî și Ceaușii se poartă prin Ardeal și Tara-Românească². La 30 Iunie, ca plenipotențiar al Sultanului pentru afacerile ardeleni, plecă spre Dunăre acel Schender-Pașa, care le orînduise în 1613, spre multămirea Portii. El veni la 3 August în Ardeal, pe la Bran,

¹ Cf. Bojthinus și scrisoarea lui Forgách din Cașovia, 8 Novembre 1614 ; în Innsbruck, l. c.

² Socotelele Brașovului.

împreună cu un Mehemed-Aga¹, și stătu în țară mai multe lună de zile, până ce el avea siguranță că nu mai e nimic de temut pentru noua stăpînire, de origine turcească. În adevăr, toate cetățile se supusese istețului împăciitor, și el își cîstigase pe Sași, restituindu-li, în sfîrșit, simulacru lori de capitală, Sibiul².

În această operă de statornicire, Bethlen găsi tot sprijinul la vecinii săi, dar mai ales la cel muntean. El vedea și unul și altul, ce dușmană îndărătnici și neîmpăcați îi amenință din creștinătate. Radu Șerban nu-și uitase țara și puterea ce avuse asupra ei și, ruinat cum ajunsese, pofta lui de a o mai cucerî odată cu sabia îi ardea cu atît mai mult inima. În Mart veniseră iarăși la dînsul știrii de la luptătorii săi din timpurile bune și, împreună cu dînșii, îndemnuri din partea unuia pretendent moldovean, acel Gavrilaș Movilă, fiul lui Simion, pentru care Gavrilaș stăruise el atunci cînd credea că Domnia Moldovei se poate hotărî și schimba după voia lui. Un nobil polon oferia să deie trupele pentru aducerea în Scaun a Voevozilor amîndurora, și se vorbia despre Cazaciî ce se apropiie de rîul de hotar. Mai târziu, în vară, pribegașul ardelean Kendy se îndatoria să schimbe în două lună de zile pe Bethlen, «vulpea» Imperialilor³, pe Radu, în care boierii vedea și un vîndut Turcilor⁴, și, prin urmare, și pe «tiranul» Tomșa, care nu se putea menține fără acești doi vecinî. Radu Șerban intervenia pe la dietele austriace și urmăria pe archiducă cu scrisorile sale de rugămintă⁵.

Ștefan-Vodă Tomșa avea un leac în potriva răscoalei: mai tăia din boierî, ceia ce făcea placerea bătrînețelor sale de vîntură-lume. Înnainte de a pleca în campania ardeleană,

¹ Cf. raportul inedit al lui Starzer, din 2 Iulie, în Innsbruck, *I. c.* și *Socotelite Brașovului*. Socotelite Sighișoarei cuprind darură «Delli Marco Moldavo», lui Mehemed-Aga și «filio Zkender, legati turcici imperatoris», precum și «legato turcico».

² Böjthinus și *Socotelite Brașovului*.

³ V. mai jos, p. CXVII, nota 3.

⁴ Scrisoarea boierilor munteni către Radu Șerban; în Hurmuzaki, IV¹, iar, românește, în *Con vorbirile literare* pe 1900, April.

⁵ Inedite, în Innsbruck, *I. c.* și Documente la Prefață, n° XXIV.

el jertfise pe cîțiva fruntași¹ și alții avură aceiași soartă în primăvara acestuă an, îndată ce se auzi că Movileștii nu mai pot aștepta. Dar atîta n'ajungea pentru a fi sigur de viitor: în 1614 îl vedem chemînd pe Turci și Tatarî, al căror Han apăru la Tighinea, unde veni și Domnul pe urmă².

Mař putea să se razime pe ajutorul amînduror vecinilor ce plătiau ca și dînsul birul Sultanuluř. În tabăra turcească din 1613, după întărirea lui Bethlen din partea Serdarului, cei trei principi se legase prin jurămînt a fi cu credință, la ori-ce poruncă, stăpînului din Constantinopol, iar între ei «a trăi ca frații și a nu se părăsi unul pe altul până la moarte»³. Și, îndată după întoarcere, Bethlen denunța lui Radu conspirația alcătuită de Germani pentru a face încă în iarnă principe al Ardealului pe Gașpar Becheș, pe cînd Radu Șerban s'ar întoarce în Țara-Românească, iar în Moldova ar fi să stăpînească Nicolae-Vodă Petrașcu sau «Delî-Marco», adeca Marcu Viteazul, vărul celuř d'intai⁴.

¹ Nepfel către locuitorul ducal al Prusiei (Varșovia, 12 August 1613). «Komſa, Wallachiae princeps, hatt auff Bevelich des Türkischen Kaisers 4 vornehme Herrn, sic volo, sic iubeo, abzurichten lassen, die Ihrer Majestet ser zugethan gewessen» (Konigsberg, *Gesandtschaftssachen*)

² Hurmuzaki, IV¹; Hurmuzaki-Bogdan, II. Pentru Tomșa, în parte, merseă la Poartă în 1614 soliř polonă Andrei Gorski și Targowski. V. Corespondență polonă din Konigsberg și ms. 360 al Museului Czartoryski (Cracovia), pp. 80-2.

³ Ziarul lui Andreas Hegyes, în *Trauschensels*, p. 297.

Din «Copia Schreiben von ainer verthrautten Peisohn auss Caschau, vom 5 Decembris anno 1613»: «Die Ursachen, demnach der Skender Bassa, alss er die zween walachische Fuersten mit dem Sibenburger verainigt, haben sie ainander angeloben und versprechen müessen, wanu inen im Nahmen des grossmechtigen türggischen Khayssers Bevelch khombt, das sy alle drey zugleich, sambt aller irer Macht, wohin es begert wurdet, neben dem Turggen auf sein und anziehen wollen, so sein die Turggen und die Tarttarn, so in Siebenburgen gewesen, alle auf den türggischen Granitzen aussgetheilt. Der Magior-Egli-Bassa in der Walachey sein Windterleger zu halten verlassen. Dass sein böse Anzeigungen...» (Innsbruck, I. c.). — Despre planul de a năvăli în Ardeal, cu Cazaci și Poloni, al unuř «Oberst in der Muldaw», vorbesc și șirii din Viena; 31 Oct. (Königsberg, I. c.).

⁴ Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása*, Pesta, 1867, p. 58; cf. scrisoarea către Schender, citată la pp. 58-9, și p. 60.

In Februar 1614 li se ordona la aî noștri să fie gata a veni cu trupele lor pentru ca să apere de Nemți pe Bethlen, ce nu ajungea să se înteleagă cu dînșii, cu toată solia ce li trimisese¹. În Mart, Tomșa pîria la Turci că Imperialiî grămădesc trupe la hotare pentru a săvîrși schimbarea dorită de dînșii în toate trei principatele: Țara-Românească ar fi, natural, a luî Radu Șerban, Moldova a «fiuluî luî Mihaî-Vodă», iar în Ardeal s'ar așeza ca guvernator Palatinul unguresc. Cînd Schender veni să ajute pe Bethlen cu autoritatea Sultanuluî², el nu luă drumul Timișoarei, cum se credea, ci acela al Terii-Românești, pe unde trecuse și soliî ardeleni ce-i adusese trimiterea, solî pe cari Radu fu rugat să-i recomande la prietenîi săi din Țarigrad. În schimb, principalele ardeleani dădu de știre la Poartă că Nemții țin la dînșii și întăesc pe Radu Șerban. În tot cursul toamnei, Imperialiî se așteptară la sosirea Voevozilor romîni, cari ar colabora cu aliatul lor la supunerea Banatuluî³.

¹ Cf. Bojthinus și o scrisoare împărâticească de la 3 Februar către Sași, în *Staatsarchiv* din München, K. Schw., 371/2, fol. 232.

² Cf. Böjthinus și ineditile din Innsbruck

³ Archiducele Ferdinand către archiducele Maximilian (Viena, 29 April 1614). După știri din Constantinopol și Ungaria Superioară, «zue sehen dess Bethlen Vayda, sambt seinen Adhaerenten, beeden wallachischen Vaivoden, den Türggen zum Khrieg zu instigirn nit underlasse» (Innsbruck, 1 c.). Cf. scrisoarea cu data de 14 April a lui Sig. Forgách, anexată: «an die benachbarten Bassen, Beglerbegen unnd Sandsagli-Behen, auch wallachischen Waywoden, zu Wegen bracht» [ordine pentru a se ajuta Bethlen] Tot la acea scrisoare din 29 April se dă ca anexă un raport imperial din Constantinopol, cu data de 6 Mart: «Gestert von Betlen aus Sibenburgen Schreiben an Obristen Vezir ankhomben; und bericht der Moldauer das Ihr Kayserliche Majestat... ein nahmhafftes Kriegsvolckh an unterschiedlichen Orten, von Theutschen und Hungern, auf den sibenburgischen Granitzen in Bereitschaft. Bey welchem sich zwen Waywoden, alss der Scharban und des Micha Wayvoda Sohn befindten, und, wie er wahrhaftig berichtet, waren Ihr Kayserliche Majestat ganz resolvirt den Betlen aus Sibenburgen zu vertreiben und Herrn Palatinum aldort einzusezen, von dannoch nachmals Moldau und Wallachey anfallen, in Moldau des Miha Wayda Sohn, in der Wallachey aber den Scharban einbringen, derowegen den Obristen Vezir guet Aufsehen zu haben

Nică în 1615 negocierile lui Bethlen cu Împăratul nu izbutiră deocamdată. Urmără încercări nouă din partea pribegilor și doritorilor de Coroană, cu toate că se trata necontenit întărirea păcii cu Turci, ce înțelegea că, după ultimul tratat, al lor este Ardealul. În Februar, Ali-Paşa, atotputernicul Vizir de Buda, trebui să proteste în chipul cel mai hotărît contra acestor intrigă, pe care Împăratul le știa bine și le și încuviința în taină¹. Chiar după încheierea, în Maiu, a unei

vermahnet... Von des Betlens Briefs Inhalt, khan ich Eur Gnaden, weil sie noch dem Tholmatsch nicht zugeteilt worden, in Gehorsamb dissmaß nichts gewisses berichten; doch ist nicht zu zweifeln, weilen des Moldauers und des Betlens Briefs sogar baldt nacheinander ankhumben, der Betlen, Moldauer und Wallach confoederati, das des Betlens Briefs gleiches Inhalts wie des Moldauers sein werde, und vielleicht der Sibenburgisch Agent des Betlens Brief zu überantworten mit Fleiss auferzogen, damit des Moldauer Schreiben dem Obristen Vezier eher zueckhomme, auf das durch dasselbe als ein Zeugnus was sein Herr schreibt, bestattet werde. Hat der Wolff Bathori offendlich und guett peyrisch an der Portten wider Ir Kayserliche Majestat, die Christenheit und Cron Hungern tractirt, so ist sich wol zn besorgen das der Fuchs Betlen vil Löcher under der Erden machen, aus welchen der Cron Hungern grosser, unwiderbringlicher Schaden mochte zuegesuegt werden, wie sich dan wol vorzusehen; dan, obwol der Bathori mit den Thurggen, iezeigen Moldauern und Wallachen Bindtnus und Freundschaft gehabt, ist doch derselbe ihnen samendtlichen was verdachtig gewest.... — După pîră de la Bethlen, Vizirul mustre pe agentul imperial Starzer în cursul verii și pentru că «Radul wirdt von Ir Khayserlichen Majestät wider Sultanum patrocinirt». — După știră din Septembre, de la Forgách și Dóczy, «der Wayda auss der Wallachey sey be-raith in Sibenbürgen ankommen, welcher auch ehist zu ihnen erwarth wirdt... Beede walachische Waywoden inmittels fur Sakmar zu legern... Der Moldawer ligt 6 Tag Raiss von Skender und samblet sich starkh». — Cam aşa scrie Dóczy, la 26 Sept.: «Die Walachen sein zween Tag Reiss Wegs von ihne [Skender]» (după altă versiune a scrisorilor lui din 26-7 Sept., Schender ar aștepta lîngă Timișoara «beede wallachischen Waywoden stündtlichen»). — În Oct. știră din Ardeal vorbesc despre apropiata venire a Domnilor la Lipova cu Maghiar-Ogli. — În aceiași lună, din Hadad: «Bethlen soll geredt haben das, so jemandt ine an der Belagerung Lippa hindern wurde, er sich an demselben mit Hulf des Veida in der Wallachei rechen wolte». — La 21, Chioara: Schender așteaptă «die Wallachen». — La 13 Ianuar 1615, Sig. Forgách vorheste de ordinul ce aș Domniile de a ajuta pe Bethlen.

¹ Ali-Paşa de Belgrad către Forgách (17 Febr. 1615). «Von unterschiedlichen Orten glaubwürdig bericht worden das der Hommonay Georg auss Ier Kay. Mt. Bevelh und dero Räth Guetthaissen sich understanden neben dem Scharban

înțelegeri cu Bethlen, agitația aceasta nu se potoli, căci Împăratul refusă actului iscălitura sa. Vechiul candidat la Scaunul din Alba-Iulia, Homonnay, urmă și mai departe cu stăruințile și cheltuielile sale, și-și făcu din Radu-Vodă fugarul un credincios tovarăș. În April, se căpătase pentru acesta din urmă, de la Pașa din Buda, un pașaport, căruia i se dădea o tălmăcire exagerată¹. În Iulie, un om al lui Radu Șerban se ducea la Belgrad pentru a se sfătu cu Ali-Pașa, care-i primi darurile și făgăduielile, și-i făcu cinstă cît să se poată înșela bietul exilat².

Dar, ca totdeauna în cariera lui Radu-Vodă de la 1611 înnainte, se puseră la mijloc împrejurări nouă, care zădărniciră gîndul de răscoală, și cel care-și pierdu în 1615 tronul nu fu Voievodul muntean, ci acela al Moldovei.

Pe acesta-l duse la peire data aceasta cruzimea, care-l mîntuise până acum. Faptul că nu știuse să ție bine prietenia cu Domnul de peste Milcov, care era mai tare, mai ager la minte și cu atîta trecere la meghistanii Tarigradului³, îndemnă apoi la răscoală, ca și scrisorile Doamnei lui Ieremia și ale tînărului ei fiu, Alexandru, pe boierii nemulțamiți. Bărboiul cel bătrîn și Bărboiul cel tînăr, Sturdza și Boul, oameni influenți și ascultați, ridicară asupra lui Vodă pe mercenarii munteni: Mîrza cel Mare, Deli-Marcu și alții⁴.

und Marco Wayda Siebenbürgen zu ybersfallen und den principatum für sich zu behalten. Nun wissen Euer Gn. gannz woll das diese Lannder Siebenbürgen, Walachey und Moldaw, von viller Zeit her unnsern grossmechtigisten Kayser gehörig, auch in der Fridens-Capitulation niemandt andern obligirt sein». Cf. *Mon. comit. Transylv.*, XVII, p. 207.

¹ Hurmuzaki, IV¹. În Februar Bethlen cere regelui Poloniei, din Făgăraș, a nu favorisa împotriva lui «inquietos quosdam homines» (*Torténelmi Tár*, 1880, p. 472 și urm.).

² Documente la Prefață, n° XXV.

³ Relele dispoziții ale lui Radu față de Tomșa se văd și din scrisoarea cancelariului ardelean către Alexandru Movilă (30 Decembrie 1615; *Tort. Tár*, 1880, pp. 708-9): «qui non exigas simultates cum ipso Tomsa gerit».

⁴ Miron Costin.

Ştefan era însă un soldat, cum îi plăcea şi luî să spuie. El îşi strînse împrejur «dărăbanii», adecă trabanii unguri, ceva călăraşii, veniți din întâmplare, și oaste de strînsură din Iași, *săraci* de aceia cari țineau cu Vodă, care-i ocrotia pe dînşii. Se dădu o luptă în Păcurari, răsculaţii fură bătuşii și cei doi Bărboiu ucişi: unul în țapă, altul în ştreang. După care osindă, se începu un măcel, orînduit de învingător, care nu cruce pe nimeni din rudele revoltașilor, nici femeile și copiii¹.

Aceasta se petrecu în Septembre. În Octombrie, Doamna Elisabeta, cu fiul ei mai mare și fiul mai mic, Bogdan, cu un ginere, Wiszniewiecki și un viitor ginere, Korecki, cari aveau cu dînşii vre-o 10.000 de oameni, bande de pradă², treceaú Nistrul la Ilotin. Tomşa li ieșî înainte cu o oaste destul de frumoasă, în care erau Unguri cu plată și Munteni, pe cari, nevenind el însuși, îi trimisese Radu, în același timp cînd adăpostia la dînsul pe fugarii Sturdza și Boul. El fu învins la Tăutești, lîngă capitala sa, la 22 Novembre, și fugi în josul terii³.

Alexandru fu instalat în Curtea din Iași, și trimise în toate părțile ștafete și soli, cu toate făgăduințele de pe lume, numai să fie lăsat în «moștenirea luî părintească». Turcilor: tribut și fratele Bogdan ca ostace, ambasadorilor frances și olandei pe lîngă Poartă banii, luî Radu bună vecinătate, luî Bethlen, magnaților, cancelariului său, căruia-i scrise, pe la

¹ Același, și scrisoarea ungurească, din 30 Octombrie 1615, a lui Bethlen, în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levele*, Budapest, 1879, pp. 29-30. Ea confirmă și știrile săsești, întrebuiențate și citate de mine, în *Socetile Brașovului*, la anii 1615 și 1616.

² Bielowski, *Scris. lui Stanislav Żolkiewski*, pp. 236-8, 542-3. Scrisorile Doamnei Elisabeta, în Arch. ist., III (după Sapieha, și în Turowski), cu un lung comentariu. Cea din «1605» e din «1615».

³ Izvoarele sunt citate în *Socetile Brașovului*. Adaug numai observația că Baret, tipărit în Papiu, II, e un izvor foarte serios, fiind scris după dictarea unui luptător. Singure datele sunt false, ca uncle ce cu greu s-ar fi putut înțelege. — Korecki, într'o scrisoare, din Iași, 10 Decembrie 1615 (*Tort. Tîr.*, 1880, pp. 487-8) pune lupta la 23. Dar cf Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 52-5.

10 Decembrie, Grigore, fiul lui Nestor Ureche¹, o prietenie supusă.

Radu era apelat să asculte asemenea protestații, cu sentimentele ce avea față de Tomșa. El îl lăsa pe acesta să-și cerce singur norocul, și nu fu peste măsură de întristat cînd află noua înfrângere, întîmplată la 24 Ianuar, a lui Ștefan-Vodă. Trimisul lui Alexandru la Bethlen avu voia de a trece prin Tara-Românească. Pribegiș moldoveni se adăpostiau încă pe lîngă Radu, gata a trece la Domnul cel nou.

Și aceiași politică de așteptare binevoitoare față de Movilă se observă și la Bethlen. El promise, ca și Radu, ordinul de a ajuta la nevoie pe Ștefan, dar, «din fericire», spune cancelariul lui, știrea gonirii lui Tomșa venise mai răpede. Cînd ajunseră solii fugarului și ai celui cel pusese pe fugă, aceștia din urmă duseră cu dînsi scrisorile cele mai bune. Bethlen vorbi copilului Alexandru de tatăl lui, un bun prieten, și, amintindu- că stăpinul Moldovei e Sultanul, îl îndemnă să lase armele din mînă pentru a «cîştiga favoarea prea-puternicului Împărat turcesc». Pentru ca să sprijine asemenea cereri și să «strice lucrurile lui Tomșa la Poartă», plecă într'acolo un agent anume. Iar cancelariul amintia că de douăzeci de ani a fost cu priință neamului Movileștilor, că el a adus întărirea lui Simeon, că a fost cîndva la Constantin — o amintire mai plăcută, de sigur, — cu Imreffy, în solie. Caimacamul, spunea el, ține numai decît la Tomșa, dar «vei fi știind că la Poartă toate se vînd; acolo, mai mult decît în tabără, trebuie să lupți cu dînsul, prin suliți de aur și argint²».

În sfîrșit, Caimacamulu î scriseșe șiretul Ungur ceia ce trebuie să-i scrie pentru a-l indispușe înpotriva lui Tomșa și a-l ținea pe loc. Acesta s-ar fi răzimat numai pe Tatarî și ar fi refuzat trupele ce el, Bethlen, era gata să i le dea. Poloniș aă venit în număr de 32.000, se zice, contra «tiranului»,

¹ Scrisoarea citată a cancelariului vorbește de răspunsul ce s'a dat prin «meae ad spectabilem et magnificum dominum Gregorium Vrecham idiomate hungarico scriptae literae».

² Tort. Tár, 1880, p. 472 și urm.

și poate judeca și «Măria Sa» Caimacamul ce greu i-ar putea învinge¹...

Căci, în adevăr, Caimacamul, care făcuse Domn pe Tomșa, nu înțelegea glumă în această privință. Hotărîrea lui neclintită era ca Ștefan-Vodă să domnească. Ibrahim-Paşa de Silistra fu numit Serdar, și poruncă plecară către Radu Mihnea și Bethlen ca ei să meargă în persoană asupra Voevodului leșesc. La Buzău, Domnul muntean se întîlni cu Paşa și cu Ștefan. Ambasadorul lui Alexandru fu luat de la Radu și trimis la Poartă, precum Paşa de Buda dăduse pe altul lui Ștefan și Domnul muntean fusese siltit a ceda pe boierii pribegi pentru a fi uciși. Apoi oastea porni către Moldova. Aici Wiszniewiecki murise, cu bănuielī de otravă, și Korecki nu se crezu destul de tare pentru a încerca o împotrivire. Poloniile se retraseră, cu ocrotitul lor, în Hotin.

Această retragere nu era însă sfîrșitul luptei. Alexandru mai trimisese o ambasadă la cineva, la Radu Șerban. Acesta și cu Homonnay erau gata de luptă și, din partea Împăratului, li se dăduse voia a face ori-ce, a-și aduna trupe, a trece, a învinge sau a fi învinși, fără să aducă însă înainte numele său. Din partea lui Ali-Paşa ei credea că pot să aștepte o suferire a întreprinderii lor. Haiduci și Poloni se adunase supt steagurile acestor vitejii, și ei se gătiau a trece granița. La 2 Mart, din Viena, Radu vorbia de «întoarcerea lui grabnică în țara de mult timp pierdută, cu voia Măriei Sale Împăratului²». Și, pentru a se apăra de această primejdie, zăbovia necontenit plecarea-ă Bethlen, care venise într'adevăr în Țara Bîrsei încă din Februar, dar își pierdea vremea cu măsură zădarnice, — până ce putu să anunțe, la 7 Mart, biruința unei oştirii din care și el primise porunca să facă parte³.

¹ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, pp. 139-40.

² Documente la Prefață. Pentru celealte lucruri, cf. scrisorile citate ale lui Bethlen, din Szilágyi, p. 50 și urm. și scrisoarea Împăratului către fratele său Maximilian; 19 Iulie 1616, cu anexele, în Innsbruck, *l. c.*

³ Szilágyi, *l. c.*, p. 48. Cf. *ibid.*, pp. 40, 46; *Torok-Magyar Állam-Okmánytár*, III, *l. c.* Raport al lui Starzer, 14 Novembre 1615: «Wie dann der Wayda in der Moldaw von demselben überfalln zu werden beraith in grossen Sorgen stehet,

Ceř ce adusese pe Ștefan în Iași îl lăsară singur, și el întrebuiņță și acum mijlocul lui obișnuit de liniștire a boierimii: măcelul. O încercare ce făcu pentru a lua cuibul leșesc al Hotinului, nu folosi la nimic. În Iași, la întoarcere, el găsi numai o supunere înșelătoare. În April, la 5 ale lunii, sosiau la Brașov Trimiș ař lui, ce mergeau pentru a cere lui Bethlen să vie iarăși în lagăr¹. Într'un lagăr de recuperare, pentru că iarăși îl gonise Alexandru și cumnatul ce se luptă pentru dînsul, Korecki.

Peste puține zile se ivesc alți oameni ař lui Tomșa și Turci ce veniau de la Ibrahim-Paşa, care se pregătia de o nouă campanie. Dar Bethlen n'avea gîndul la afacerile moldovenești. Știrile rele iř venise din Ungaria, unde, cu toate asigurările ce i se dăduse, Homonnay și Radu, oprîrți un moment de a pleca de către Palatin, se adunař din nou cu trupele ce luase în leařă. La începutul lui Maiu se știa în Alba-Iulia că «Radu vine în jos» și cu dînsul, firește, tovarâșul de întreprindere². Lucrul se știa și în Țara-Românească, unde, în April, cînd ajunseră creștinii gonind pe Tomșa, boierii li cerură pe iubitul lor Șerban³.

Cind Schender-Paşa fu ales pentru a lua comanda trupelor ce trebiau să gonească pe Poloni, și el pătrunse în Țara-

und seindt bereit dem Wayda in der Wallachey, denen an der Thonaw wohnenden Sansag-Beeghen und denen Tobersanen (auch hab ich mir gar von dem Betlen sagen lassen) Bevelch auf Erforderung des Waywoda in der Moldaw wider die Polen Hulff zu geben». Al aceluiaři, din 11 Dec.: «Aus der Moldaw ist Zeitung hie ankomben das die Poln dieselbe Proviutz gewiss ubersaffen wollten, und hat mich des Bassa von Sîlistria Diener einer berichtet das sein Herr bereith mit denen Thabersanen in die Moldau, denselben Vaivoda zu versetzen gezogen, in gleichem Fall, Bethlem denselben Hilff zugeschickt haben». Al aceluiaři, din 18 Mart 1616: «Obwoll die Polln einen Vaywoda in der Moldaw eingesetzt, will doch Caimecam den alten, welcher desselben Creatura, per forza wider einsezzen, und ist Ibrahim-Bassa, Sîlistria-Beglerbeg (welcher den Herrn Grafen Rodelschi zue Stein am Anger geschlagen), zum Serter gemacht». Cf. *Mon. comit. Transylv.*, VII, pp. 311, 330-1, 339, 359.

¹ *Socotelitele Brașovului.*

² Szilágyi, l. c.

³ Baret.

Românească, în Iunie, Bethlen se gîndi numai să dea o altă întrebuițare acestei oștiri ce-ř stătea în vecinătate. Îl chemă deci la dînsul, în Ardeal, ca să-l apere, și primi de la dînsul ca și de la Radu oare-care promisiuni¹. Cît despre Tomșa, acesta, cum am văzut, nu-i fusese plăcut nică odată, și în 1615 o scrisoare a lui Bethlen îi însîra până la una toate fărădelegile. În Mart principale ardelean își arătase speranța că Tomșa e adus numai pentru a răzbuna ofensa făcută Turcilor, dar că acest om, urît și la Poartă pentru firea lui crudă, va fi înlăturat pe urmă². În Iunie, el mărturisește unuï corespondent că a trimis la Poartă un mare număr de boieri moldoveni ca să pîrească pe Ștefan și că-i întovărășește Mikó Ferencz, așa încît se poate nădăjdui că Alexandru va fi numit Domn³. Căpetenia plîngătorilor pare să fi fost boierul Nădăbaico și, pe lîngă dînsul, mai venise din Moldova la «Craiul» prieten și Gheorghe Bașotă, cu o însemnată suită. Numaï pentru formă, Bethlen permise unora dintre Haiducii săi a merge în Muntenia, supt Tórok István⁴. Dar ei erau în plata lui Mihnea⁵, pe cînd mai probabil e că se duse ca un ajutător gratuit la Alexandru-Vodă Chomaházy András, cu 200 de călări.

Radu nu veni însă⁶, căci îl oprise iarăși Palatinul, ce ordonase să se adune nobiliř unguri ai regatului supt steaguri

¹ Szilágyi, *I. c.*, pp. 57, 60, scrisori din 19 și 22 Iunie.

² *Ibid.*, p. 48.

³ *Ibid.*, p. 60.

⁴ Cronică săscășă.

La 12 Maiu 1616, Andreas Loniay scrie din Kalló luř Forgách: «Der Chomahazi Andresch ist mit 200 Pfârdt deren Moldauern zu Hulff». La aceiași dată, Gabriel Pernessy, din Ecsed: «Zu Hulff der Walachey hat er Bethlen 1000 Mann schikken müessen, denen er einen Heyduggen-Obristen Torok Istvan zugegeben, man begerth woll seiner eignen Persohn; hat aber vihl Exceptionen». La 14 Maiu, Loniay vorbește și el de cei o mie pe cari Bethlen «îl are în Țara-Românească», și despre marea înfrîngere a Turco-Tatarilor în acele locuri.

⁵ Bethlen o spune însușî mai târziu, în 1617; Ioaga, *Acte și fragmente*, I, p. 192.

⁶ *Tort. Tăr.* 1880, p. 711 și urm. În Viena se credea, în August, că Radu Șerban a reușit, iar în Sept. la Praga, că a fost gonit. Corespondență din Königsberg.

contra tulburătorilor de pace. Bethlen, care căuta pretutindeni trupe, auzi în Iulie, cu o deosebită mulțamire, că Împăratul ar fi murit, ceia ce era falș, și că Radu Șerban ar fi fugit în Polonia, ceia ce e adevărat. Astfel primejdia se împrăștiase¹.

Cancelariul ardelean și Francisc Kornis merseră la Tîrgoviște pentru a da explicații, dar principalele rămase la Cluj, unde sosiră în Iulie noi soli de la Alexandru-Vodă cu asigurarea că emisarii, veniți la dînsul, «din acea parte», adecă de la Radu Șerban și Homonnay, așa fost trimiși înnapoi fără ispravă, și cu urări pentru izbîndă deplină asupra rebelilor. Expediția se începu fără el, cu toate că la dînsa participă unii demnitari ai țării lui: același Cancelariu, Baltazar Kemény, Paul Rhédey. Schender știu să conducă lucrurile cu o deosebită pricepere. Poloniș fură goniți pe încetul, în mijlocul unor negocieri înșelătoare. Hatmanul polon fu convins să cheme înnapoi Cazaciile din oastea Movileștilor, care slăbia pe piece zi. Până ce, la 2 August, un atac de noapte aduse împrăștiarea soldaților cîțu rămăsese și luarea în robie a familiei lui Ieremia-Vodă, care renegă în Constantinopol².

Cu o zi înainte de această biruință, sosia la Constantinopol, ca un mazil, Tomșa³. Căderea Caimacamului aduse și pe a lui, și ea zăbovi plecarea ostirii, în care nu se mai afla Voevodul depus. În locul lui, Schender numi pe Radu Mihnea, un om destoinic, iar în locul acestuia crezuse că va putea pune pe Gavriil Movilă, care și venise din Polonia și se înfățișă un moment la Tîrgoviște⁴. Dar alegerea aceasta nu fu confirmată de la Constantinopol, unde cumpărarse tronul muntean un coborîtor obscur al unuia obscur pretendent din epoca lui Mihai Viteazul, Alexandru, fiul lui Iliaș Lăpușneanu. El se instală în Scaun pe la 22 Septembrie⁵.

¹ Szilágyi, *I. c.*, pp. 66, 68; *Tort. Tár.*, 1880, pp. 717-9.

² Izvoarele în *Socotilele Brașovului*.

³ Ceia ce spune și Alexandru lui Bethlen, la 17 Iulie (*Tort. Tár.*, 1880, p. 718).

⁴ Cf. Hurmuzaki, IV² și Cronică lui Matei al Mirelor.

⁵ V. *Socotilele Brașovului*, introducerea la acest an.

La această dată scăpase de ori-ce grija și Bethlen. Radu Șerban trebui să se strecoare în Polonia, de frică să nu cază în mâinile Ungurilor de supt ascultarea numai formală a Împăratului. De aici, contra așteptărilor lui Bethlen, care se temea ca acest om îndrăzneț să nu culeagă joimirii și raiteri pentru a repeta după cinci ani de nenorocire glorioasa aventure din 1611, — el alergă la Viena, cerând subsidiu¹. Iar năvălirea în Ardeal, pentru Homonnay, a Haiduculu Gombos nu aduse decât neînsemnate pagube lui Bethlen².

Așa se mintui o nouă eră de primejdie. Împăratulu i rămase a se plinge pentru curajul ce nu-l avuse³. Iar Turci, departe de a voi să scoată pe Bethlen, cum se zvonise în cercurile imperiale, erau bucuroși și de dinsul, care li asigura Ardealul, pentru că flacările unuia alt războiu se aprindeau, hrănite de ura ce provocase în sufletele Turcilor prădăciunile Cazacilor și năvala pentru Movilești în Moldova: *războiul cu Poloni*⁴.

În 1617 era să înceapă deci un sir de frămîntări cu Poloni,

¹ Szilágyi, *I. c.*, p. 74.

² *Ibid.*, p. 75, — cf. p. 77. V. și Bojthinus și ineditele din Innsbruck, *I. c.*

³ V. «Verlauf aller Sachen mit Sibenburgen, daraus abzunemmen wie Ir Majestät hierinnen procediert»: «Bey welcher Coniunction der Homonnay unnd Wallach mit dem Ally-Bassa tractirt und geschlossen, do Siebenburgen per libram electionem Homonnay wurde berueffen, er Aly-Bassa content sein unnd dissimuliern, den Valachen aber in sein Provinz ziehen lassen wolle.

13. Dissemnach der Valach Patenten durch Ungaru in sein Vaterland zu ziehen von Ir Majestat begert, — so ime auch, doch sine milite, bewilligt, der Homonnay aber sich mit Kriegsvolck versehen...»

15 Es hab aber Homonay der Werbung fortgesetzt, der Valach sich zu ime geschlagen, unnd taglich mer Volcks zusammen gebracht, die Fahnen ausgetaitt, die Hayduggen geworben, mit allem groben unnd annderm Geschitz, auch von allerlay Nationen Kriegsvolck sich versehen.»

Cf. un Raport, fără dată, al lui Gașpar Horváth: «Der Radul Weyda ist zu Teplan, bey ihme Herr Horvat gewesst, alda er Thayl seiner Intention vernommen; ob er nun allein fur sich oder mit Beglaitung Ihr Majestät Volk hinein ziehen werde, bittet er erindert zu werden» (Innsbruck, *I. c.*).

⁴ Raport al lui Starzer, 5 Februar 1616: «Man beklagt den Bathori Gabor sehr alhie, und, sollt derselbe noch bey Leben sein, man ihne gewiss gegen Pollen gebrauchen.»

a căror origine trebuie căutată tocmai în împrejurările ce am văzut desfăşurîndu-se. Cîtă vreme avuse mîinile prinse în lunga luptă obositoare cu Perşii, cîtă vreme nu fusese siguri de trăinicia păciî înceiate cu Împăratul creştin, Turciî înghiţise multe de la un vecin cu care nu erau deprinşi să se lupte. La schimbările de Domnî în Moldova după placul magnaţiilor de peste Nistru, la primblările prădătoare ale Cazacilor pe Marea Neagră până supt ochii Sultanilor, eî se mărgenise a răspunde cu ameninţări ce nu aduceau nimic după ele şi cu insulte care se aruncau prea des pentru a nu-şî fi tocit ascuţişul. Dar în 1612 se ajunse la o pace cu Şahul, care fu întărîtă apoî la 1618; în 1615 o nouă iscălitură împărătească prelungia tratatul la care se învoise Germaniî. Venise acum vremea pentru a se cere socoteală Polonilor. Tinereţa Sultanuluî Osman al II-lea, avîntul lui inimos spre faptele mari nu puteau decît să grăbească ciocnirea armelor în luptă de răzbunare.

În vederea acestui apropiat războiu, Radu-Vodă cel sigur şi credincios fusese aşezat la graniţă în Moldova. Dar acestui plăpînd cărturar nu-î plăcea să poarte sabia, nici să fie purtată de altiî în vecinătatea lui; va fi avut apoî şi milă pentru țara pe care era chemat s'o cîrmuiască şi căreia războiu dintr-o Turciî şi Poloniî i-ar fi adus numai jefuirea şi ruina. Prin toate mijloacele ce-i stăteaă prin putinţă, el căută să împiedece pornirea oştilor şi, cînd ele trecură înainte peste voia lui, să li strice rostul, aducînd o împăcare. În Maiu îl vedem scriind la Poartă despre bunăvoiţa ce au Polonii, pocaii, de a înfrîna pe Cazaciî prădañnicî şi a plăti peşcheşul Hanuluî¹.

Aceiaşî era şi voinţa luî Bethlen, căruia «i se închinase Moldova», supt Domnul acesta nou, după părerea Imperialilor².

¹ Hurmuzaki, IV². Vezî şi cele ce a spus, plîngînd, despre efectele ce va avea pentru țara războiu!, un Moldovean («Noî vom peri cei d'intaii»), în discursul din 1618 al lui Žolkiewski, Col. Niemcewicz, VI, p. 93 şi urm.

² Dóczy către Împărat, Satu-Mare, 10 Februar 1617. «Dise negst verlofene Tag sein etliche Husarn auss der Moldaw khomben, welche des vergangnen Jahrs mit dem Radul Wayda durch Poln hineingezogen. Die ver-

El avea alte griji decât aceia de a da ajutor Turcilor în potriva Polonilor, cari, ce e drept, nu țineau mult să-l vadă stăpînind în Ardeal. Gîndu-î era să se întindă în Ungaria, să-șî facă un nume în Europa sprijinind dușmanii Casei de Austria, protestanți ca și dînsul, și puind astfel politica țerii lui în legătură cu politica mare europeană a timpului. Așteptînd vremea potrivită ca să poată lua Coroana Ungariei, pentru care se credea potrivit, el negocia, neobosit, pentru ca să-șî adoarmă stăpîni bănuitorî și dușmani neîmpăcați. În Ianuar, el trimitea veste la Turci ce ispravă făcuse împotriva Haiducilor pe cari Împăratul i-î trimisese pe ascuns în țară¹ și Gratiani, iarăși ambasador la «Craul din Beciû» pentru hotărîrea unor amănunte dintr-o pace grea de îndeplinit și de ținut bine, scrisă din Belgrad prietenilor săi creștinî despre silințile ce face Ardeleanul «pentru a strica tot» ce fusese statornicit². Și tot atunci solii lui Bethlen se aflau, cu propunerî și asigurărî, la Curtea împărătească³. În sfîrșit, peste cîteva lunî, în Iunie, el, care uria pe Poloniî cari-l uriau pentru eresia, ca și pentru ambiția lui primejdioasă ori cărui vecin, se adresă regelui de la Răsărit, cu cele mai prietenești cuvinte, pentru a-șî lămuri trecutul și a înștiința pe bunul său vecin despre planurile dușmănești ale Turcilor, ce nu mai aă de lucru în Asia și pot să lovească deci pe «Cazaci»⁴.

melden es seie auch in der Moldaw unnd Walachey jederman still, ob wollen die Moldauer den Betlehemb zuegesallen, die Tarttern vor disem starkh umb Hulff sollicitiert, so haben sie nichts erhalten und von inen zu aine Andtworth gehabt das sie ainmall khaines Weeges men mit Ilulff nicht succurrirn khünen, da sie thails wider den Friden, nichts thun dörffen, thails auch auss Bevelch dess turggischen Kheysers sich wider den Persianer rusten muessen, (Ambraser Akten).

¹ V., în această privință, și interesanta scrisoarea din Viena, 23 Novembre 1616, a lui Radu Șerban către Homonnay, în *Tortenémi Tár*, 1879, pp. 218-9.

² «Per rovesciare il tutto.» — Scrisoare inedită din 31 Ianuar 1617, în Arch. din Innsbruck, *Ambraser Akten*.

³ *Ibid.* Cf. *Monumenta comititalia Transylvaniae*, VII, p. 422 și urm.

⁴ Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 192, n° 1.

Pentru această sarcină era ales încă de la începutul anului un general, Schender, acum Pașă de Bosnia, unde făcuse destul rău Imperialilor din Croația¹. Trebuia să-l ajute, neapărat, ca și în alte rînduri, tributarii: cei de la Dunăre și mai ales cel puternic, din Ardeal.

Ei știură însă să zăbovească această neplăcută osteneală și această găzduire păgubitoare. Fără să fi fost nică o mare împiedecare aiurea, ei făcură astfel ca planul de războiu să cadă în uitare. Poruncile ce veniră în April² nu făcură pe nimenei să se miște. Încă la 1-iu Iunie Bethlen se mulțamia să constate că i s'a cerut «aspru» de Turci să meargă asupra Cazacilor, și stătea liniștit în capitala sa din Bălgrad, pe unde, de sigur, nu era drumul către Carpați moldovenesci și apa Nistrului.

Dar în Iunie ajunse iarăși la putere Damad-Mohammed-Pașa, Caimacamul care făcuse odinioară Domn al Moldovei pe Ștefan Tomșa și care nu iertase niciodată Polonilor gonirea acestei făpturi a lui³. Cazaci, din partea lor, grăbise lucrurile, făcind o nouă năvălire, îmbielșugată în pradă, la Cetatea Albă⁴. Schender trecu Dunărea, și în Iulie el primia solii din Ardeal în tabăra lui din Tara-Românească⁵.

¹ Pentru care-l scusă Gratiani, creatura lui, la 10 Maiu: A jurat Paşa că va fi prieten al Austriei, «e che, se mai farà altrimenti, prega Iddio che gli facia mangiare per fame il Piri, caro figliuolo, che habbia, con altre imprecazioni horribili... Persona che non ha punto bisogno dell' oro venetiano... Un Passa tanto principale e così stimato e che in processo di tempo è anco di ragione per salire in luogo più eminente». *L. c.*

² Hegyes, în Trauscheufels, p. 332.

³ Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 176, n° 267. O știre ce nu se potrivește cu tabela Marilor-Vizirî din Hammer.

⁴ Peter von Bouhomo către Molart, Belgrad, 15 Iunie 1617. A fost întrebat de Vizir, dacă împăratul n'a ajutat cumva pe Cazaci, «dan die Thurgen von denselben hart beengstigt, sintemal sie vor khurzer Zeit Moncastro, am Schwarzen Môhr ligendt, geblindert und verbrendt, die Tscheickhen, so von hinnen wider sie gezogen, und drei Sandsag-Begen gefuhrt, geschlagen, deu Kaskasi-Bassa mit vilen ansehenlichen Thurggen erlegt, und sonst mit Brennu und Rauben grossen Schaden gethan, sintemal sie über die 30^m starck». (*Ambraser Akten*).

⁵ *Socotelitele Brașovului*.

Din alte lupte știm că Schender știa să întrebuințeze vremea: acuma însă nu pare să-i fi fost plăcută însărcinarea. El merse numai foarte încet. Prin August, el trecea pe la Chilia către Tighinea, unde era să se întâlnească cu Domniș și cu vecinul lor «Craiul».

În Moldova ceaușii culegeau caii țeranilor pentru tunurile «Împăratului», strîngeau care pentru proviant și salahori¹. Din Țara-Românească, Alexandru-Vodă cel nou sosise cu o frumoasă oaste, în care se aflau și trădători pe cari îi cunoștea bine și-i și osindise în gîndul său. Cît despre Bethlen, el veni în sfîrșit în Țara Bîrsei, tocmai în a doua jumătate a lui August², porni de acolo cu peste 10.000 de oameni, dar, înainte de a sosi la Iași, pe drumul Trotușului, el asigură pe Poloni prin Trimisul său Ioan Kornis, că înfățișarea lui n'are nimic serios³.

Și Hatmanul Žolkiewski veni la hotare ca să împace lucherile mai mult decît ca să se lupte, cu toată cucerirea Rașcovului de dușman⁴. În Septembre pe malul Nistrului, din sus de Soroca, se începu schimbul de scrisori și soli. Polonul convinse pe Turc că «apa Nistrului e un frumos hotar»⁵ și făgădui, de hatîrul comodulu dușman ce era Bethlen, că în țara regelui nu se va mai îngădui Cazacilor, pricina tuturor relelor, să se vindă «lui Homonnay sau lui Șerban»⁶. Așa încît, după cîteva zile de tratative, se ajungea la primirea de amîndouă părțile a unor «articole» pe care rămînea acum să le întărească dieta polonă și Sultanul: e pacea de la Ia ruga sau Bussa.

¹ Bielowski, pp. 433-5, 442-4.

² Cronicile săsești citate în ediția mea a *Socotelor Brașovului*. Cf. Prefața la *Mon. com. Trans.*, VII, p. 81.

³ Bielowski, pp. 437-40. La 12 Sept. principalele era la Suceava (Prefața citată, p. 82 n. 1).

⁴ Pentru acest fapt, v. corespondența lui Schender cu Žolkiewski, în colecția Niemcewicz, VI, pp. 52-5, 56-7, 65-6, 69-71, 89. În oraș erau tot Moldoveni, pe cari-i făcură să fugă, revenind astfel în țară, Moldovenii din oaste și ceilalți.

⁵ *Ibid.*, pp. 269-70.

⁶ *Ibid.*, pp. 280-1. Cf. pp. 266-7, 543.

Prin această primblare militară fără voie Bethlen avu priilejul să-și cunoască vecinii. Radu, pe care nu-l iubia de loc și în locul căruia ar fi fost bucuros să fie numit Marco¹, i se va fi părut un om cu cunoștință despre politica timpului și o minte cumpănită. Înnainte de a se despărți de dînsul, în tabăra de întoarcere de la Soroca, la 26 Septembrie, el încheie un scurt tratat, prin care cei doi principi se îndatoriau să ţie cu credință unul la altul, «în bine și în rău», și la o primejdie, pe care o depărtau de asupra lor, să se ajute «cu banii, cu oaste și din toate puterile»².

Asemenea relații nu se puteau stabili însă cu «fiatele de cruce» al lui Radu³, cu Grecul Alexandru, la auzul Domniei căruia țara, boierii născuți într'însa adecă, se ridicase într'o mișcare de revoltă. Înnainte de a porni în tabăra lui Schender, în 1617, a doua oară Roșii și alții ostași ai pământului se răsuculară împotriva celuia ce domnia cu un Divan și o Curte de străini și asculta în toate de sfaturile unuia Tarigrădean, socrul său, Ienachi Catargiu Banul. Seimeni își întințără pe Vodă, care li plătia încă lefile, și primejdia fu înlăturată.

Unul dintre căpeteni fusese un boier din Mehedinți, unde, cu cîțiva ani înainte, supt Radu Mihnea, se adăpostiseră alții conspiratorii contra Grecilor: Lupu Păharnicul, un bun ostaș și un om îndrăzneț⁴. Închipuindu-și ce-l aşteaptă la întoarcerea de la războiu după ceia ce făcuse, el se răzlețî dintre luptători, înainte de a se începe tăierea capetelor sumete, și apucă, fugar, drumul Brașovului, unde se găsia la 7 Septembrie⁵.

Aici îl primiră, probabil după porunca lui Bethlen, care încercase în zădar o împăcare între Vodă și hainii lui⁶. Aceasta

¹ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, p. 187: Încă la 26 Sept. i se arată că ar fi bine să capete banii, însurindu-se din nou cu o fată de Grec bogat, de acolo, din Tarigrad.

² Tratatul s'a tipărit în *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, pp. 193-4.

³ De acasă frăție pomenește Matei al Mirelor, p. 348: ἀδελφοποιοί.

⁴ Matei al Mirelor.

⁵ *Socotilele Brașovului*.

⁶ *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 82.

primise în 1617 două solii mari de la Alexandru: în Februar pe Marele-Spătar, care și el se află pe urmă între răsculați, iar în Maiu pe Logofătul Nica, un Grec, dar nu din cei proaspeți ai lui Vodă¹. Voevodul ceruse să i se dea voie a turna tunuri la Brașov pentru campania viitoare, ceia ce nu se găsi cu cale și, din parte-ăi, el zădărnică o solie a «Craiu-lui» la Poartă prin faptul că nu împrumută bani ce se aştepta de la dînsul. Bornemissa Laszló, Trimisul, se întoarse fără nică o ispravă de la Tîrgoviște, unde i se încheiase astfel drumul².

Răspunsul lui Bethlen se dădu abia în 1618, după terminarea expediției. În Ianuar și Februar se vorbia la Constantinopol despre numirea în Scaunul muntean a lui Gavrilaș Movilă, ce trăia acolo ca un oaspete de cinste al Sultanului, — cu o stăruință care arată în destul, că era cineva, care se occupă în deosebi de afacere³. Peste câteva luni, în Iunie, îndată după alegerea archiducelui Ferdinand ca rege al Ungariei⁴ și, pe un timp când regele Poloniei se aștepta la un nou atac al Turcilor⁵, o bandă de haiduci și Secu, trimeasă anume de principale ardelean și călăuzită de Lupu, care rămînea s'o și plătească, din pradă, trecea prin trecătoarea Branului. Alexandru-Vodă aflase că se gătește ceva contra lui și expediase la Poartă pe un boier, la care se găsise scrisoră despre apropiata venire a lui Radu Șerban, cu 10.000 de oameni⁶. Dar pe urmă, văzînd că nu se ivește nimănii și primind și asigurări de la vecin, el se liniștise, aşa încît năvălirea, fulgerătoare în răpeziciunea ei, ivirea ca din pămînt a Ungurilor, «haramiilor», lîngă Tîrgoviște, în zoriile zilei de 6 Iunie, îl prinse cu totul fără de veste. Lăsînd tot în

¹ Ibid. Cf. Matei al Mirelor, p. 343.

² Hegyes, l. c., p. 331; Mart.

³ Hurmuzaki, *Supl.* I¹. Din *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 303 (cf. p. 316), se vede că încă din 1616 intervenise o împăcare între Bethlen și fostul candidat al Polonilor la tronul Moldovei.

⁴ Gindely, *Acta et docum. Gabrielis Bethlen*, Pest, 1890, p. 4 și urm.

⁵ Hurmuzaki, IV¹; scrisoarea regelui din 16 Iunie 1618.

⁶ Hurmuzaki, IV²; Iunie.

urmă-ř, pierzîndu-ři în cale și Doamna, el se řinfundâ în Brăila. Pe cînd Lupu și ajutorul său Sîrbul Buzdugan, puneau țara la cale, ucigînd pe Greci ce li cădeaă în mînă, vî-nîndu-ři pe drumuri de țară și în tîrguri, supuind pe negustorii străinî la dări de banî răsplătitore, țînd Scaunul și cerînd Domn de la Poartă¹.

Cererea era mai mult de formă, căci Bethlen nu-ři aruncase ostařii asupra capitalei lui Alexandru fără să-ři fi ales urmașul. Acesta nu era Șerban al Nemîilor, care tresăltase de bucurie la vestea celor întîmplate, dar trebuise să asculte pe Turci, cari-l sfătuiaă să aştepte tronul numai de la bunăvoiňta lor iertătoare². Nu era nicăi Petreșcu, ginerele lui, pe care anume afaceri îl adusese în Ardeal, puřin timp după lovitura Păharniculuř Lupu³. Nu știm în ce chip ajunsese la Constantinopol Marco-Vodă al lui Petru Cercel, la care, la *Köpelli-Oglu*, țineaă Turci, și pe acesta-ři pusese ochii, ca pe un om de ispravă, principale ardelean⁴.

Turci l-ar fi numit poate, dacă ar fi dat banî, sau, fiindcă el n'avea decît o familie de întreținut⁵, banî s'ar fi dat de patronul lui politic. În adevăr, Banul muntean cercase în zădar să dreagă efectul produs de purtarea mișe-lească a lui Alexandru. Poruncile ce se dăduseră, în întăia clipă de indignare contra răsculařilor, lui Daud-Paša, fost Capudan, ca să aducă înnapoi în Tîrgoviște pe fugar, fură anulate. Capuchehaia ardeleană trebuia să vorbească atunci

¹ Revolta e povestită amânunřit în Matei al Mirelor. Cf. Memoriile lui Kemény.

² Hurmuzaki, IV¹, Iulie. Cf. și Adolf de Althan către Maximilian, Viena, 17 August 1618: «Der Radulio, Furst aus der Wallachai, hatt bey Ihr Kay. Mt Audienz gehabt, unnd haben sich Ihr Kay. Mt. gar gnedigist und gutt gegen ihm resolvirt» (*Ambraser Akten*). Cum se vede din ziarul lui Toma Borsos (în Mikó, *Erdélyi tortenelmi Adatok*, II, Cluj, 1856, p. 36), Turci îl și crezură sosit în țară.

³ Pașaportul lui, din 5 Iunie; în Hurmuzaki, IV¹.

⁴ V. și Hurmuzaki, IV²

⁵ Mama, o fetiřă, sořia-ři murise la Constantinopol (Borsos, pp. 54, 64, 79-80, 82). I se ceru, într'un rînd, treizeci de poveri (p. 79). Numele de Cercel i se dă de Bethlen (Pray, *Epistolae procerum*, III sau acelaři, în *Gabrielis Bethlen principatus Transylvanae*). V. mai departe.

pentru Marco, dar el avea de ce să n'o facă. Atunci, își aduseră aminte de Gavrilaș, care plăti odată, apoi, după o schimbare la Poartă, a doua oară și ajunse Domn cu voia Sultanului ca și cu plăcerea Polonilor. Pe acesta nu era de ce să-l ducă în Scaun Daud cu Turciî săi: țara-l primi ca pe un mîntuitor¹.

Daud fusese ales și pentru o nouă pedeapsă a Cazacilor, în locul cărora, osindindu-i în principiu, ieșiau înaintea Turcilor Poloniî, cu Cancelariul și Mare-Hatman în frunte. În Septembre, pe la sfîrșit, fură cîteva ciocniri între oștile regale și Tatariî trimiș înainte. Schender se afla în apropiere, nehotărît încă dacă să rupă învoiala pe care el o încheiasă și cei mai mari decît dînsul nu voise s'o întărească. În tabăra lui se afla Radu-Vodă în persoană, trupe muntene supt comanda lui Lupu, care fusese făcut, — fără gînd rău, am crede, din partea Domnului noû, — Mare-Spătar², iar, dintre Ardeleni, nimene.

Din lagăr scrie Voevodul moldovean Hatmanuluî, la care trimitea pe boierul Bucioc, un prieten al creștinilor³, — o scrisoare de împăciuire, dînd vina celor întîmplate de curînd numai asupra Tataruluî Cantemir din Bugeac, «trufașul mîrzac», veșnic neastîmpărat. El făcea, ca un om cu învățătură ce era, știutor de carte răsăriteană și italienească, o expunere a războielor dintre creștini și Turci, pentru ca să arăte cît de puternic e norocul Osmanilor. «De se gîndește cineva la timpurile războinice de la luarea Tarigradului, va să zică de aproape două veacuri, Turciî n'aû stătut nică odinioară fără războiu. Sfîrșesc unul și pornesc altul. Vedem ce folos a adus războiul destul de îndelungat cu Împăratul. Ce aú apucat Turciî odată, aú și până astăzi în mîna lor. Așa o Putere n'a fost în stare să-i facă a da ceva înnapoi. Numaî

¹ Hurmuzaki, IV² și *Supl.* 1¹. Gavrilaș fu numit la 20 Iunie (Borsos, p. 14).

² Mateî al Mirelor și nota mea la tratatul dintre Gavril Movilă și Bethlen, tipărit în *An. Ac. Rom.*, seria II, t. XXII, partea administrativă; și extras deosebit.

³ Prin el, Păharnicul Bucioc, negociase în 1615 Gavrilaș cu Poloniî (*Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 303).

pagubă s'a făcut și pierderi de oameni și avere, cît nu se poate spune. Împăcindu-se cu Împăratul, s'aștăpînat asupra Persiei, și cine nu știe ce greu i-a mers acesteia, să că în mai multe rînduri, cu destule daruri, a cerut pacea prin solii, fără să poată dobîndi?» Nevoia, mai tare decât aceste dovezi din trecut, făcu pe Żolkiewski să lase planul de a lovi pe Tatară la Cetatea-Albă, ca răzbunare, și să făgăduiască mijlocitorului că, drumurile fiind acum slobode, ambasadorul regal va merge la Poartă, cum se cerea¹.

Cu aceasta, oștile se puteau întoarce înapoi, și în November, Schender se afla în Silistra, unde fusese strămutat pentru a fi în vederea unei granițe dușmane. Aici el, după ce întrebă la Constantinopol, trase în țapă pe aceia cari stricase Domnia lui Alexandru-Vodă, întrînd cu armele pe pămîntul împăratesc². Ceva care nu putea să placă lui Bethlen³.

O schimbare ce se întîmplă peste cîteva lunî prin voia aceluiași Schender, specialistul prețios în lupta cu Poloniî, arătă iarăși că situația principelui ardelean pe lîngă stăpînii săi turci era întru cîtva zguduită. Radu-Vodă era pentru Bethlen un bun vecin, de care era bucuros. Dar acest Voievod bolnăvicios și pașnic nu era potrivit ca să domnească în asemenea împrejurări asupra unei teri de hotar: frica de războiu făcu să se înroșească și mai tare ochii lui Radu-Vodă cel Orb⁴. Apoi Moldova era și grea de stăpînit după cîte se întîmplaseră întrînsa: Orheieniî, cari se răsculaseră de două ori împotriva tînărului Voievod Alexandru⁵, cari erau să ridice armele și supt Domnia lui Gașpar Gratiani⁶, voise

¹ Bielowski, pp. 430-3; după traducerea lui W. Schmidt. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, mai ales p. 461.

² Cf. nota din ziarul lui Borsos, pp. 82-3, în care li deplînge sfîrșitul.

³ Nota citată la tratatul din 1619 și lămuririle la *Socotelele Brașovului* pe 1618.

⁴ Miron Costin. Porecla i-o dă un izvor ardelean, în Șincař.

⁵ Baret, pp. 37, 62. Dintre ei își alege însă Tomșa, în a doua Domnie, un intim, «din fiuî străvechî aî teri»: Stețco, «din Ținutul Orheiului», trimis de el la Bethlen (v. mai departe).

⁶ Miron Costin, p. 269.

să înlocuiască în 1617 pe Radu cu un aşa zis fiu al lui Ioan-Vodă cel Cumplit¹. În 1618, Domnul trebuise să potolească două revolte: una, pentru că răi prea grele, în iarnă — o răsccoală care-l dăduse peste Dunăre, — și alta, pentru că și Moldova să scape de Grecii ei, în vară, cînd se făcu peste Milcov vînătoarea de străinii². Radu ceru singur să i se dea voie a veni la Constantinopol, unde se găsiau mai de mult ca ostatecii soția și copilul său³.

Turciî nu-l rugară să rămîie, cu toată trecerea și credința lui. Se întorsese abia, după aproape doi ani de înstrăinare, Gratiani-bei, ducele de Naxos, care lămurise în Germania ultimele puncte nehotărîte ale păciî din Viena. De mult încă, el ceruse ca răsplata pentru serviciile sale diplomatice tronul moldovenesc⁴, și acum patronul său Schender era destul de puternic ca să îl deie. Gașpar Croatul devenia Gașpar Voievod al Moldovei la 4 Februarie 1619⁵.

«Măria Ta poate fi sigură», scria Starzer, ambasadorul german la Constantinopol, în 1615, «că, dacă el capătă cu ajutorul lui Dumnezeu acel principat, Ea va avea orî cînd în el un credincios servitor»⁶. Si avea dreptate: într'o vreme de lupte religioase, cînd în privința lor trebuia să aibă o părere și cine domnia la Dunărea de jos, catolicul Gratiani fu

¹ Hegyes, *I. c.*, p. 148.

² V. *Societate Brașovului*, p. 44, nota 6.

³ Pe aceasta o complimentea ză solul ardelean în 1618 (Borsos, p. 46).

⁴ Îl vedem în 1517 învinuind pe Czernin, ambasadorul imperial, pentru că ar fi cerut să i se dea, cu scopuri politice, de sigur, «cei doi fiți turciî ai Domnului Moldovici»; adecaș Alexandru și Bogdan Movilă, după numele lor creștine. Ilurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 69-70. Cf. raportul lui Starzer din 31 Octombrie 1615, inedit, copie între *Ambraser Akten*: «Herr Gratiani sollicitiert von Sultano das Principat Moldaviae zwe einer Recompensa vor dessen getrewe Dienst».

⁵ Izvoare și amănunte în Iorga, *Manuscrpte din bibliotecă străine relative la istoria Românilor*, II, București, 1899, p. 27 și urm.

⁶ Raportul citat: «Doch, soviel fuer einen Menschen kann versprochen werden, Ier Khay. May. versichern wollt, das, so derselb gedachtes Principat durch Gottes Gnadt erlangen, Ier Kay Mayt, jederzeit einen getrewen Diener an demselben haben wurde». Pentru pregătirii turcești contra Poloniei în April, raportul olandez din 13 April (din greșală între cele din 1719).

pentru catolică: pentru Germani și pentru Poloni, pe cari acest nou curent politic îi apropiase, după ce atîta vreme ei fusese dezbinăți prin pretenții rivale.

Dar Bethlen, la care se adresă de la început noul Domn, de politeță și de nevoie, vestindu-i că și-a ocupat Scaunul și cerîndu-i un împrumut însemnat, care i se și făcu¹ —, Bethlen era dușmanul firesc al acestor aliați catolici. De la unii avea să reclame, el, principe național unguresc, Ungaria Superioară, de ceîlalți se aștepta să fie atacat, fățis sau pe fură, îndată ce ar începe războiul cu Germani. Cea mai mare ușurință pentru dînsul ar fi fost ca pacea cu Împăratul creștin să fie ruptă de Turci, iar cu Poloni să se deschidă un războiu, care să-i ție acasă: toate silințile lui diplomatice la Constantinopol tindeau către aceasta.

Din potrivă, Gratiani asigurase încă de la început pe ambasadorul imperial pe lîngă Sultan că el va lucra pentru pace, cum pe atunci doria și Turci². Îndată ce ajunse în Iași, el se puse în legătură cu unii nobili poloni³, pentru acest scop. Prin Iunie, îndemnind pe Żolkiewski a face să se trimeată un sol la Poartă, el se arăta gata a plăti, el și vecinul său muntean, un dar anual Cazacilor, numai ca ei să se stîmpere⁴. Solul plecă, și, în Iulie, Gratiani nu uita să scrie vecinului său din Ardeal că toate merg bine, că omul regelui se va întoarce, cum dorește, cu pacea, că apoi vor veni comisari la hotare pentru făcerea tratatului, la alcătuirea că-

¹ Hurmuzaki, *Fragn.*, III, pp. 75-6. Înărit prin raportul din 1620 al lui Minio, *Doc.*, IV¹, pp. 597-8. Alte copii în Bibl. Marciană, mss. VII, 336, 1217 și prin scrisoarea lui Bethlen citată mai jos, la Domnia lui Tomșa. — Încă la Constantinopol, Gratiani declare solului ardelean că «și sufletul și l-ar dea pentru Bethlen» (Borsos, p. 99). Cf. pp. 130-1, 305. Pentru plecare, la 9 Mart, *ibid.*, pp. 152-3.

² Cf. scrisoarea lui din Hurmuzaki, IV¹ și rapoartele venețiene din Februar 1619. Si lui Borsos îi spuse că va fi pace cu Imperiali, dar despre Poloni păstră rezerve (p. 155).

³ Iorga, *Manuscrpte*, II, p. 35.

⁴ Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II; Bielowski, pp. 242-6; Turowski, pp. 230-3; Sadok Baracz, *Memoriile istorice ale Poloniei*, Lemberg, 1855, p. 45: privilegiu din 16 Iunie pentru venirea la bîlcii a negustorilor poloni.

ruia și Bethlen ar putea colabora, în sensul său, prin solii ce ar trimite¹. Schender se afla la Oceacov, și Gașpar, care-i trimitea stiri fabuloase despre pregătirile Polonilor, se pregăția a merge însuși la dînsul pentru a stinge cu totul o dușmănie primejdioasă pentru Domnia și țara sa². Cu puțin timp înainte, Voievodul afirmă și față de un corespondent succesul stăruinților sale: păstrarea păcii până în acel moment, sederea în liniște a lui Schender la Cetatea-Albă, cuminția neașteptată a Tatarilor și Cazacilor, ordinul ce i s'a dat de Sultan de a opri el, cu sila, pe cei d'intăi, planul de a merge cu un ambasador polon, Kohanski³, la Schender, iar apoi la Cancelariu, cind și el va veni la hotare. «Îmi dau cu atâta mai multă osteneală întru aceasta, pentru că, dacă Măria Sa regele Poloniei va fi în pace, cu atât mai ușor îi va fi să ajute pe bunul nostru rege Ferdinand, cumnatul său, la care mă gîndesc totdeauna»⁴.

Așa era starea lucrurilor cînd, după moartea, în Mart, a Împăratului Matthias și izbînda în August a intransigentului catolic Ferdinand, după alegerea unui rege al Boemiei, Bethlen crezu că a venit timpul să ceară în fruntea unei armate Coroana Ungariei de la Casa de Austria, al cărei drept la purtarea ei nu-l recunoștea. Granița despre Nord fu călcată de trupele lui în Septembrie, și ele fură pretutindeni bîruitoare, înaintînd asupra Vienei. În Novembre, el era supt zidurile cetății împărătești, împreună cu Boemii lui Thurn.

De aici el trebuia chemat înapoi și, pentru aceasta se întrebuiență talentul pentru intrigă ce dăduse lui Gratiani situația pe care o avea. În Octombrie vedem pe Domn primind scrisori de la veșnicul pretendent la Coroana Ardealului, Homonnay, scrisori despre care el vorbește Polonilor.

¹ Gindely, pp. 9-10, după originalul din *Ambraser Akten* (cu multe greșeli).

² Bielowski, pp. 349-52: scrisoare a lui Zolkiewski către rege. Schender răspunde înăsă: «Nu mă speria pe mine cu numărul oștilor polone. știu că cîne săt Poloniș!».

³ Despre care, v. Iorga, *Arte și fragm.*, I, pp. 182-7.

⁴ Documente la Prefață, n° XXIX.

Aceştia trebuiau să deie Cazaciū trebitorū pentru o năvălire în Ungaria Superioară¹.

Ea se făcu în aceeaşī lună, în regiunea Caşoviei, şi-şi atinse scopul. Bethlen se întoarse şi trimise contra vechiului duşman o parte din trupele ce dusee cu sine în Austria, care se uniră cu ale lui Rákóczy. Biruinţa rămase la urmă a lui, şi Homonnay fugi, — dar nu pentru a învinge îl trimisera catolicii².

S'ar aştepta cineva să găsească lîngă dînsul pe tovarăşul de luptă din trecut, pe Radu Ţerban, pentru care Împăratul cel nou stăruie cu multă căldură pe lîngă Turci în tot cursul acestuī an d'intaiū al guvernuluī său³. Dar acesta, bolnav şi obosit, nu mai putea căuta pe această cale Domnia pierdută⁴. Un alt pretendent român se găsia însă lîngă pretendentul ungur: Nicolae-Vodă Petraşcu, care-şī uitase daraverile din Ardeal⁵.

El avea dreptul să ceară, în numele Împăratuluī, moştenirea tatăluī său, pentru că în aceasta domniā un principē care se dăduse cu totul de partea lui Bethlen. Gavril Movilă veni ca omul Polonilor, dar cîrmui ca ocrotitul ereticului ardelean⁶. În Mart 1619, el trimitea la Bethlen pe boierii Papa Logofătul Greceanu şi Apostol Catargiu, Postelnic, care încheiau un tratat de prietenie şi sprijin mutual la Poartă⁷. La întoarcerea lor în Tîrgovişte, la 5 Maiū, tratatul era jurat de fruntaşii boierimiū muntene şi de Domn⁸. Gaşpar, care

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Cf. řurile din Hurmuzaki, IV², scrisoarea lui Bethlen, din Novembre — Pressburg — în IV¹ şi, în parte, tradusă în latineşte, la Gindely, l. c., fără dată de lună, *Ibid.*, p. 53.

³ Hurmuzaki, IV¹. Cf. řinca, III, p. 14.

⁴ Testamentul său, în Iorga, *Socotilele Sibiului*, pp. 20-1. În Octombrie însă, Borsos vorbeşte de gîndul ce are Gaşpar de a-l restabili (p. 219).

⁵ Hurmuzaki, IV¹.

⁶ Dar încă în Decembrie 1618 acesta stăruia pentru Marco (Borsos, p. 79). Apoi pretendentul fu ajutat să se înteleagă cu Gaşpar, care pretexta că, fiind catolic, nu va putea domni (p. 99; cf. p. 122).

⁷ Cf. tratatul însuşii, l. c. şi Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 74-5.

⁸ *Ibid.*

știa aceasta, vorbia înnadins, în Iulie, luî Bethlen de ajutorul ce ar trebui să se dea luî Gavrilaș contra intrigilor ce face la Poartă pentru Scaun Alexandru Iliaș, cu Greciî luî¹.

Marco-Vodă rămăsese credincios Ardealului, și-l vedem luceafărind, pe acest timp, după fuga lui din Constantinopol², ca agent al lui în Boemia și Praga³. Petrașco rămînea singurul candidat posibil și, astfel, el își cercă norocul, în zădar.

Ceia ce se întîmplase în Ungaria Superioară ajunse îndată la urechile Turcilor, cari primiră cu multă neplăcere mai ales știrea că Gratiani s'ar amesteca în aceste lucruri, îndemnînd pe Polonî a trimite trupe Imperialilor. La mustăriile ce i se adresară, el răspunse că Homonnay a cerut într'adevăr ajutor de la rege, dar nu i s'a dat și, mai târziu, dădu oarecare lămuriri asupra unor pregătiri nouă ale ace-luași, care par să nu fi existat însă nicăi odată⁴.

Prin trei izvoare deosebite aflăm însă că pe acea vreme, sfîrșitul anului 1619, Gașpar pusese la cale un nou atac împotriva lui Bethlen. Era vorba, nicăi mult, nicăi puțin, decât de o răscoală a Sașilor din Ardeal, cari l-ar alege principe pe... dînsul. «Gratiani a încercat», scrie Minio⁵, «și la Poartă și în Ardeal, prin unii nemulțămiți, să se facă ales principe». Nepotul lui din Germania spunea lui Cesare Gallo, prin Ianuar 1620, că Domnul a primit asupră-și sarcina de a «intra în Ardeal cu tovarășul său Domnul muntean» — care? — «și va fi poate ales de Sași⁶». Ni s'a păstrat în sfîrșit o scrisoare

¹ Gindely, pp. 9-10. Alexandru fusese cît pe aci să ieă Moldova, în Februar 1619 (Borsos, p. 122). Cf. Pray, *G. Bethlen principatus*, p. 133.

² Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*, p. 81, 29 Maiu 1619: scrisoarea lui Bethlen către Palatin: «Nova ex Porta quod Marco Vavoda a Constantinopoli redierit insalutato Turca». Cf. același, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levele*, Budapest, 1879, p. 119.

³ Cf. Gindely, pp. 12-3, 34-5; Hurmuzaki, *Süpł. I*: Sept. 1618, VIII, 18 August 1619; *Socot. Braș.*: Decembrie 1619.

⁴ Hurmuzaki, IV¹. Cf. Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levele*, p. 150: ordin ce s'ar fi dat lui Gratiani să nu facă intrigă, «căci, altfel, va mori».

⁵ L. c., pp. 597-8.

⁶ Documentele la Prefață, n° XXX.

obscură a lui Gașpar către Sași, în care vorbește cu meșteșug de faptul că și el e supus al Turcilor, ca și Bethlen, că ați fost odinioară jurăminte ale Domnilor Moldovei cu nobili și Statele ardelene și că ar voi să le reînnoiască și, în sfîrșit, că în lipsa principelui — ce se afla în Nord — el ar fi dispus să vie pentru ca să ajute o țară vecină, cum i s-a poruncit de Turci¹. Nu visa el oare să supuie Polonilor un mare principat al său, compus din «Moldova, Țara-Românească și Ardeal»²?

Neapărat că o asemenea încercare nu se făcu, de și Cesare Gallo o credea acum îndeplinită. Gașpar avea altceva de lucru: să împiedece războiul turco-polon, sarcină ce se arăta din ce în ce mai grea.

În Ianuar 1620 se spunea la Constantinopol că vin șeicile Cazacilor. În Februar se poruncia Hanului și lui Schender, cu oastea din Rumelia, să plece spre Nipru pentru ca să asigure aci granița prin clădirea unuia castel. În Mart, Cazaciile se iviră în adevăr pe Marea Neagră³.

Gratiani căută să lupte în potriva furtunii ce se aprobia, cu neputință de înlăturat. În Mart, cînd abia scăpase de răscoala Orheienilor, despre care fusese înștiințat de peste Nistru, la timp⁴ — era judecat de Poloni ca «un om hotărît, ce se arată credincios față de rege și Republică» și e mai bun deci «decît această pleavă a lui Tomșa și a Grecilor» — el dă stirea că Poloniile au trimis peșcheșul Tatarilor și că la hotarele lui se află solul ce vine la Poartă⁵. Amba-

¹ Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. XLVII. «Propterea, cum simus unius eiusdemque imperatoris subditi... Praesertim cum audiamus boyerones nostros cum regni boyeronibus ac Statibus mutuum defensionis iuramentum habere consueuisse, quod si etiam renovare regni Transsilvaniae Status voluerint, in eorum arbitrio esto; ; 27 Ianuar — Ordinul ture de a «ajuta» pe Bethlen e pomenit și în Borsos, p. 266.

² Biografia lui de Jancović, în Hurmuzaki-Bogdan, III, p. 64.

³ Corespondență olandeșă inedită a ambasadorilor la Constantinopol.

⁴ Scrisoare, cu data falsă, în Bielowski, pp. 355-7.

⁵ Corespondență olandeșă. Cf. zvonul despre înțelegerea polono-tatară prin Voevod, în Hurmuzaki, *Suapl.* I¹, Mart.

sadorul, care era Ieronim Otwinowski, veni în adevăr, dar fu oprit lîngă Constantinopol, și în zădar întrebuință el toate stăruințile pentru a duce lucrurile la un sfîrșit bun. Sprijinul ambasadorilor german și olandez nu-i fură de nică un folos, față de pîrile necontenite ale lui Schender, ale Hanuluî, și mai ales ale lui Bethlen, care lucra și prin agenții prietenu-lui său Gavrilaș-Vodă. El amintia noul jurămînt ce a făcut unuî Ceauș venit la dînsul și reînnoia vechile lui făgăduielî de a face pe Turci stăpîni peste țările Împăratului ca și ale regelui polon¹. Cînd Otwinowski putu intra în cetatea împărătească, el fu primit desprețitor și suferi ofense². În Iunie oastea turco-tatară se îndreptă spre Dunăre.

Totuși Gratiani nu se dădu învins. El căută să schimbe pe Domnul muntean, care-i stătea în cale și, după moartea în April a lui Radu Șerban³, Trimisul german începu să stăruie pentru Alexandru Iliaș, care-i dădea informații despre planurile și scrisorile lui Bethlen, de la care i se trăsesese mazilia⁴. În Iunie, capuchehaiaua ardeleană raportă stăpînului său despre ascultarea ce se dă la Poartă cuvîntului lui Gașpar și sfătuia să se încheie o legătură, un *fædus*, cu acesta⁵. În Iulie, Împăratul făcea cunoscut acestuî folositor partisan că e hotărît a începe un războiu seriös împotriva lui Bethlen, sfărîmînd pacea trecătoare, și-l indemna să tot stăruie la Turci pentru a zădărnicî cererile «rebeltelor» pe cari-i trimisese acolo, de la dînsul și de la alții, primejdiosul dușman ardelean⁶. Legăturile dintre Gratiani și Homonnay urmau ca și în 1619.

¹ Scrisoarea soluluî, din April; în Hurmuzaki-Bogdan, II¹.

² Hurmuzaki, *Sugl.* I¹.

³ L. Crach către archiducele Leopold; Viena, 18 Mart 1620. «Diesser Tagen ist der walachische Fürst Radulio Waywoda alhie gestorben, und in St. Stephans-Kirchen begraben worden»; Innsbruck, *Statth.-Archiv*, IX, 118, n° 107. Cf. «Di Venetia, li 27 Marzo 1620: Scrivono di Viena, li 14 stante, che...tenevano che... Radulo Vaivoda della Valachia hâ passato all' altra vita»; *ibid.*, IX, 118, n° 91.—V. și Torten. *Tár*, VI, p. 251 nota *.

⁴ Cf. Hurmuzaki, IV¹; la 18 Iunie, și *Fragmente*, III, pp 76-7.

⁵ *Ibid*, IV¹. (și în *Mon. comit. Transylv.*).

⁶ *Ibid*.

Dar Bethlen era o putere, și izbînda-ă râmînea credincioasă. În noua expediție contra Germanilor, el primia în August «articolele» propuse de Statele ungurești și ajungea astfel la ceia ce urmărise de atâtă vreme, la demnitatea regală, pe care o lua cu voia Turcilor.

În Iulie încă, armata turcească era gata să atace hotarul Poloniei. La sfîrșitul lunii, se începuse schimbările neapărate în astfel de împrejurări: Gavrilaș Movilă se păru prea puțin sigur și fu scos în folosul lui Radu Mihnea, care dăduse pentru aceasta 100.000 de galbeni¹. El trecu în Ardeal, unde se însură și viețui de acum înainte în mijlocul magnaților cu cari se încuscrise². Iar în August Schender se înduplecă la căderea aceluia pe care el îl făcuse Domn. Pîrî nouă sosise de la Bethlen, între altele aceia că Gratiani e, cum fusese Radu Șerban, cavaler al unuia Ordin intemeiat pentru gonirea Turcilor din Europa: Ordinul Mîntuitorulu³. De altmintrelea, acum cînd nu mai putea fi vorba de pace, rolul lui se încheiase. Alexandru Iliaș dădu 200.000 de coroane și fu pornit răpede spre noul său principat.

Aici Gașpar-Vodă, sfătuit de unii dintre boieri săi: Nicorîță, Bucioc, Șeptelici, se hotărî să nu se dea înlăturî. Trupe avea, de țară și străine; Polonii îi păstrați recunoștință, și Hatmanul cel Mare Żolkiewski credea că prin Cazaci se poate face ceia ce nu îndrăznise nicăi marele rege Ștefan Báthory⁴. El ucise garda de Turci ce-i fusese impusă și merse în lagărul polon, ce trecuse Nistrul⁵.

Se știe ce a urmat. În cîmpii Tuțorei, creștinii, nepregătiți, se găsiră față de mulțimea Turcilor și Tatarilor în starea în care mai târziu Petru cel Mare se află înaintea Marelu-

¹ Radu se oferise, în mazilie, a da Ardelenilor știri (Borsos, p. 149).

² Cf. *Soc. Brașovului și Doc. Bistriței*.

³ Raportul olandez din 24 August: «Den Vizyr heett voor lange geweeten en mondeling iegens myn verhalt det dito Gratiani de ordre van de nieuwe militia christiana iegens dese Landen upgerecht hadde eengenomen».

⁴ Święki, *Descrierea vechit Polonii*, Cracovia, 1861, în 8^a; II, p. 197, nota; trad. de W. Schmidt.

⁵ Corespondența olandeză vorbește de 300 Turci, dați de Schender.

Vizir la Stănișoara. Retragerea fu un desastru. În cursul ei, în împrejurări deosebite, se pierdu cea mai mare parte din oaste, și chiar căpetenia ei. Iar Gratiani fugi, și peri prin trădare în fugă¹.

Cu schimbările din 1620, inițiativa politică, viața slăbește cu totul la noi pe vre-o zece ani de zile, cât stăpîniră în amândouă principatele «robă împăratului» cari se îndreptați numai după poruncile din Constantinopol și se sfiau a intra în legătură cu creștinătatea.

Noul Domn moldovean, Alexandru Iliaș, venise cu vechia sa fire, cu vechile sale simpatii și apucătură. Avea, ni spune o scrisoare românească din vremea sa, «Curte numai Turci și Greci, să fie de credință» și, pentru a-i sătura, punea «dabile» pe țara bîntuită de foamete, prăpădită în Răsărit de un războiu și așteptind cu groază altul². Față de Poloni su un spion fricos. La 12 Octombrie 1620, din Iași, el scria lui Toma Zamoyski pentru a-i vesti înnalțarea sa, după ce Dumnezeu a plătit «omulu ce era înainte de mine în Scaun» pentru că a ruinat provincia prin planurile lui zădarnice. «Ca un creștin» însă, e gata să tie pacea cu vecinii, și să lucreze pentru a împăca pe regele lui Gratiani cu Împăratul său. La care i se răspunse prin lauda Polonilor, «oameni liberi, cu cari se pot îndeplini altele decât cu niște robă», oameni mîndri, cari jertfesc gloriei grija pentru sănătate și

¹ Povestire în Iorga, *Manuscrpte*, p. 37 și urm. Izvoare nouă în scrisoarea lui Chiril Lucari, patriarch de Alexandria, atunci în Țara-Românea.că: Documente la Prefață, n° XXXI; în informația bistrițeană, în notă la acest document; cf. *Doc. Bistriței*, II, p. XLVIII. Mai vezi scrisorile din Zurkowski, *Viața lui Toma Zamoyski*, pol., Lemberg, 1860, pp. 51 și urm., 59-61. Relativ la acastă expediție se mai afă netipărite încă, măcar în colecțiile noastre, următoarele documente, cuprinse în ms. 350 al Bibl. Museului Czartoryski din Cracovia: Un ziar polon al campaniei (pp. 427-30) și un răspuns regal din același an (pp. 445-9). V. și Cronica polonă, 1587-1626, în ms. G. 207 al Bibl. regale din Dresda, fol. 7 V^o; Dupont, în Publ. Fundației Krasinski, VIII, pp. 3 și urm., 212.

² Iorga, *Doc. Bistriței*, pp. 36-7, n° XLIX.

viață, și prin amenințărī, amintindu-se soarta celuī slab ce se află la mijloc în ciocnirea a doi puternici¹. După care corespondență, el se grăbi să scrie stăpînilor săi că Polonii i-ău dat lui sarcina să negocieze pacea, ceia ce ar dovedi că el se tem de o campanie, cum scria și Bethlen².

De aici urmă expediția cea mare, din 1621, a Sultanului Osman contra Poloniei, expediție care se făcu întreagă pe pămîntul moldovenesc, îl săcătui timp de două lunî și n'aduse nicî un folos Împărătiei turcești³.

Dintre tributarii din aceste părți, Bethlen, ocupat aiurea, cu lupta împotriva Imperialilor, nu veni în lagăr, unde trimise numai soli și darul unor prinși nemîr⁴. Radu-Vodă Munteanul dădu țeranî de aî săi pentru șecile aruncate pe Dunăre spre paza Cazacilor și sosi însuși la oastea Sultanului, în fruntea a 1.800 de călări și a unei gloate mari de luptători pe jos⁵. Aici, el își aduse aminte de rolul ce-l jucase și altă dată și, intrînd în legături cu Polonii, cari-l prețuiau și aveau

¹ Zurkowski, *Viața lui Toma Zamoyski*, Lemberg, 1860, pp. 65-9.

² Relation vnd kurtze Erzehlung Herren Georgen V Voroczky, welcher den 16. Julij von Constantinopel, da er etliche Wochen gewesen, in Polen widerumb angelangt, sampt gewisen Bericht was in der Konigl. Mayst. in Polen Feldlaeger wider den Turcken sich biss zu Endt Septembris verloffen, etc.; nachgedrückt zu Augspurg, bey Sara Mangin Wittib, a. MDCXXI: un exemplar în Bibl. Regală din München, Turc. 86, 28; fol. 5 V^o: «Vrsach und Anfang dess Tuerckischen Kaysers Reise zu diesen polnischen Krieg... Etliche auss den Bassen, so bey jhnen [Sultanul] waren, haben soliches [războiul] gebilliget, vnd sich verlassen auff die Bottschafft vnd Briefe so vom Weywoda in der Wallachey geschrieben worden, in denen er vermeldet, der Koenig in Polen beghre an jhn den Weywoda er solle bey der Ottomanischen Porten seinetwegen tractiren, legten soliches auss, als wann diese Tractation den Frieden betreffe, vnnd dass der Polaeck den Tuercken Macht foerchte, sonderlich weil der Gabor nicht ungleich berichtete.»

³ Izvoare și povestire în *Socotilele Brașovului*.

⁴ Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 190.

⁵ Cf. Naima, în Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 58 și Worocki, o. c.: «Das moldawische Volck, so er mit dem Radulio Weywoda in der Moldaw gesehen, schaetzet er auff 1.800, unnd seind lautter Reutter. Diese verwahren an etlichen Orthen das Ufer der Tonau, an welchen der tuerckische Kayser soll vbersetzen; wisse aber nicht wie solche Oerther heissen».

respect de dînsul, aduse încheiarea unuī tratat, prin dibacea acțiune a unuia din Grecii săi, Vevelli din Rettinio, fost negustor și, în fundul sufletuluī său, rîvnitor la Domnie. Se poate zice că tratatul de la Hotin, din 9 Octombrie, se datorește acestor doi oameni¹.

Bielul Alexandru Iliaș avuse să sufere o năvălire căzăcească în Mart; alta se făcu tot în paguba lui în Mai². Totuși, el fu învinuit de Turci, cari căutaū o victimă a neizbindei lor, că n'a luat măsurile trebuitoare pentru a-și primi stăpînitorul, că stă prin urmare în înțelegere cu Poloniⁱ și, Ștefan Tomșa fiind, întîmplător, pe aproape, Domnia Moldovei se dădu acestuia. Încă la 13 Septembrie, un boier de la dînsul venia cu această știre la Brașov pentru a trece la Curtea lui Bethlen³.

Principeluī ardelean această numire, ce era un nou act de dușmanie față de Polonă, cu cari adevărat că nu se încheiase încă pacea, — nu putea să-i fie foarte plăcută, dacă ne gîndim la calificativele, pîrile și intrigile lui Gabriel în paguba lui Ștefan, în 1615-6. Totuși cînd frica unei năvăliri tătărești se ivi în Ardeal, la sfîrșitul anului⁴, Bethlen trimise un om al său dincolo de munți, și mai ales în Moldova, pentru a cere și știri de peste Nistru, de la un Voevod care a fost în

¹ Cf. notele la *Socotilele Brașovului* și unele izvoare inedite. Astfel, scrierea regelui polon către Papă, 29 Dec.: «Pacem... non modo nostris retro obtulit, sed etiam gravibus atque fraudulentis persuasionibus per principem Moldaviae efflagitavit... In Valachia a commissariis meis cum hoste», etc.; către regele Franciei, 30 Dec.: «Per Palatinum Moldaviae atque Valachiae illam depoposcit». În *Sigismundi III, regis Poloniae, epistolae et instructiones*; Leipzig, Stadtbibliothek, Rep. II, 85, fol. 33, 37. Saă raport olandez din 9 Nov.: «Door middelinge ende intercession van den prins van Valachia, Radulio Vaivoda». Pentru luptă și scrisoarea din 9 Octombrie, a lui Ant. Calori, în *Carte Farnesiane* din Arch. din Neapole, pach. 130.

² Cf. *Soc. Braș.* și Worocki: «Seind sie in die Walachey gefallen und haben nit wenig Menschen nidergesaebelt».

³ *Soc. Brașovului*.

⁴ Cf. Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. XLIX și *Soc. Brașovului*.

cea d'intăiū Domnie un «aşa de bun prieten şi vecin al Ardealului!»¹.

Tatarii nu veniră, dar relaţii bune între Bethlen şi Tomşa se întemeiară, data aceasta. Ceia ce-i aprobia, făcind să se uite trecutul, era duşmania faţă de Poloni.

Ştefan-Vodă fusese scos din Domnie, în rîndul întăiū, de aceştii răi duşmani, şi-şi aducea foarte bine aminte de această izgonire, care-l aruncase în sărăcia mazililor pentru cinci ani de zile. Dorinţa lui firească de a se păstra pacea era necontenit în luptă cu ispita de a răsplăti prin rău răul ce i se făcuse. Pîrile de la dînsul sosiau necontenit la Poartă, îngreunind recunoaşterea înțelegerii făcute prin stăruinşile lui Radu Mihnea. În Februar, venia ştire din Moldova că o oaste regală se află la hotar, că la Nipru s'aă strîns 20.000 de Cazaci, ce gătesc pentru pradă trei sute de luntri².

În vară, se opria la Iaşii, pentru uneltiri contra Domniei, Vevelli, care lucra şi acum pentru pace şi se întorsese de la Poartă pentru ca să aducă în sfîrşit pe solul polon cel mare, ducele Zbarawski³. Se poruncia Voevodului să dea drumul negociatorului şi el se supunea; din acelaş motiv el făcea toată cinstea strălucitorului ambasador, venit în fruntea unei adevărate oştirii de Curteni în haine scumpe, şi el găsia chiar cuvinte prietenoase pentru a le spune trufaşulu călător. Dar, îndată ce se dezlipi de lîngă dînsul, răzbunătorul bătrîn începu iarăşi cu trimiterea ştirilor sale: acum nu era vorba de alt ceva decît de înfrîngerea regelui, bătut de chiar trupele sale⁴. Şi, în schimb, de la începutul până la sfîrşitul anului, şi mai ales după sosirea ducelui la Constan-

¹ *Torok-Magyark. Állam-Okm.*, I, p. 336 şi urm.: 1 Dec. 1621.

² Din partea lui, cadiul din Cetatea-Albă raportase în Ianuar despre o ciocnire a Cazacilor cu Tatarii. Aceiaş corespondenş olandesă.

³ *Narratio legationis Zbaravianae et rerum apud Ottomannos anno 1622 gestarum*, conscripta a Samuele Kuszewicz, Dantisci, apud Georgium Forsterum, anno 1645. Cf. corespondenş olandesă. Vevelli fusese la Constantinopol, re-venise şi pleca iarăşi în Mart; scrisoare regală către Dilaver-Paşa; 10 Mart în corespondenş citată.

⁴ Kuszewicz şi corespondenş citată.

tinopol, Poloniț stăruiră pentru înlocuirea Voevodulu, care oploșia pe Tatari prădători, care și trimitea țerani peste graniță după jaf, care strica în toate chipurile pacea: Petreșcu Movilă, viitorul îndreptător al Bisericii Răsăritului, era candidatul regal pentru Scaunul Moldovei¹.

Din partea lui, Bethlen uria pe Poloni, ca unii ce erau aliații Germanilor, apoii, după încheierea, în 1622, a păci de la Nikolsburg cu aceștia, ura lui se opri asupra regelui, pe care credea să-l poată înlocui, visând astfel cea ce visase, înainte de dînsul, Gabriel Báthory². Si în alianța aceasta, în această «cabală», scrie ambasadorul frances, era și un alt treilea, foarte puternic, Cantemir-Mîrza, șeful Tatarilor de scurtă vreme așezat în Bugeac, prădătorul neobosit, pe care Osman îl răsplătise în 1621 numindu-l Pașă pe viață al Silistrei și dîndu-i astfel cam situația pe care o avuse în părțile acestea un alt dușman al Polonilor, Paşa Schender³.

Corespondența lui Bethlen cu prietenul său moldovean nîne păstrată, dar acesta, om foarte prevăzător, se ferește a vorbi de politică, mărginindu-se cel mult a transmite știri fără coloare și a pune întrebări de curiositate despre afacerile europene. Încolo, e vorba de datoria lui Gașpar-Vodă față de Ardeal și de ceia ce-l face a-în zăbovi plata: altă datorie, cerută de Turci, aceasta, a lui Alexandru Iliaș⁴, «birul Împăratului», împlinit, din lipsă de banii, în «vite și miere», prada Tatarilor, în 1623, pustiirea țeri prin desele schimbări de Domnii, prin războiu, care n'a lăsat nicăi un locitor «de

¹ Hürmuzakı-Bogdan, II. Cf și scrisorile regelui către Vizir și Sultan, în Colecția pomenită; prin August: «[Tartari] in Valachiam, quamquam non impune, recesserunt... Et pro sua excelsa prudentia facile secum expendet quam perniciosum sit eiusmodi homines in confiniis collocare»; fol. 72 Vo, 105, 105 Vo.

² Zinkeisen, IV, p. 755; August, — după corespondența lui Roe, ambasadorul englez — *Negotiations of sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the y. 1621 to 1628 inclusive*, Londra 1740 —, ce nu mi-a fost la dispoziție.

³ V. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 222 și urm.

⁴ Ce făcea pe atunci întrigă la Poartă, cu ambasadorul olandez.

la Prut păna la Nistru, de la Dunăre păna la Hotin», boala...¹.

Voevodul muntean Radu primi foarte bine pe Zbarawski, care vorbește de dînsul în cuvinte pline de laudă. El putea să fie socotit ca un prieten al Polonilor, înaintea solului cărora se grăbi a ieși cu un frumos alaiu, de și era chinuit de podagră². Dar el era prea dibaciu ca să ridice asupră-și pe vecinul de peste munți, și de aceia îl vedem adresându-se adese ori acestuia și făcindu-i la întâmplare servicii. El scrie lui Bethlen, în Octombrie 1622, știri aduse de la Poartă de un «frate mai mic», dintre frații turci, între altele înlocuirea Vizirulu Merè-Hussein cu Giurgi-Mehmed, care ar fi lăudat pe Bethlen în 1621, la Hotin. Ceva mai târziu pleacă de la Gherghița, unde stătea Vodă, către Curtea ardeleană un intim, Clucerul Para, cu unele lucruri tăinuite, ce nu se pun în scris. În Februar 1623 anunțarea unei apropiate soliș a lui Cantemir la Bethlen. În aceiași lună, veste neplăcută a întoarcerii în Vizirat a lui Hussein³.

Statoric numai în urmărirea înnaltelelor sale planuri, schimbător în întrebuițarea mijloacelor, principalele ardelean crezuseră că poate culege ceva reîncepînd în 1623 lupta cu Casa de Austria. Vorbia Turcilor de o ligă creștină, a cărei înaintare ar putea-o împiedeca el, Bethlen, și căpătă ajutoare pentru o campanie ce se mîntui cu o întîlnire fără luptă și cu un armistițiu pe opt lunî. Între aceia cărora li se porunci să-l ajute, fu și Radu al Terii-Românești.

I se cereau, ca și Domnului Moldovei, cinci sute de pedeștri, și

¹ Scrisorile: Iași, 4 Sept. 1622, 16 Mart și 22 Iulie 1623, s'aă tipărit înălu în *Torténelmi Tíér*, 1886, pp. 234-7, 407-8, 417-8, apoi în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*, Budapest, 1886, pp. 239 și urm. 251-2, 261. Cf. una cu știri despre Poloni și Cantemir (Iași, 16 Dec. 1623), în *Századok*, 1874, p. 60.

² «Articulari morbo fessus»; Kuszewicz, l. c.

³ *Ibid.*, pp. 233-4 — Tîrșor, 26 Sept. — ; 234 — tot așa — ; 236-7, — Gherghița, 11 Oct. — ; 237-8; — *ibid.*, 22 Oct. — ; 243-4 — Tîrgoviște, 7 Februar 1623 — ; 244-5, — *ibid.*, 23 Febr.

cinci sute de călări¹: el oferi, la 2 April, câte o mie din fiecare. Cu acest prilej, fiind întrebat probabil, el arătă și care fusese legăturile lui cu Gabriel Báthory, trimițînd chiar și o copie a tratatului. «De i se va întîmpla luî, din partea vre-unei puterî creștine vre-un rău, să-l ajut din toate puterile mele, și vice-versa; dar cu voia Porții, de care atîrnăm amîndoî. Și, de se va face ceva la Poartă împotriva mea, el îmî va da de știre, și vice-versa». Ce s'a întîmplat a fost fără voia sa, care a dat povețe și a trimis ca sfătuitor pe Nicolae Catargiu. Acum, cu toate că i se pare că pacea nu trebuie călcată de nimeni — și aici un sfat ascuns —, va trimite trupele, plătite, și va pune un boier în fruntea lor. Oferte care se fac și la 13 ale lunii, cu oarecare nesiguranță asupra folosuluî lor, odată ce pacea durează încă². Știm de aiurea că, supt Spătarul Mihu, urmașul în dregătorie al Lupuluî, ele se luptară în Ungaria, de unde reveniau în August³. Bucurîndu-se de o mare trecere la Turci, Bethlen crezu însă că ar fi mai bine să-și aibă dincolo de munți, nu un prieten priceput la povețe, ci un om al său, cu totul sigur, înainte de a se arunca iarăși în primejdia războaielor. De aceia, cînd expediè, în Iunie, pe Mihaî Tholdalagy la Poartă, el îi dădu și misiunea de a desfăinui Turcilor planul lui Radu de a nu mai veni la dînșii dacă ar fi mazilit, ci a se duce la Veneția, unde i-s baniî, plan ce ar fi fost comunicat prin Para. În locul lui, care cere de la Poloniî un castel de adăpost, cum a cerut și de la el, ar fi bine a se numi Gavrilaș, fără a-l chema la Poartă și a i se cere banî, neavînd alții decît pe aî nevestei sale, văduva lui Imreffy⁴. În folosul lui Movilă, ar trebui să se vorbească și lui Catargiu, probabil Nicolae, care arată să fi fost agentul muntean la Constantinopol⁵.

¹ Copii de scrisori ale ambasadoruluî olandes, în *Coll. Camerariana*, din Bibl. din München, ms. 53.

² Szilágyi, pp. 254-7.

³ *Socotile Brașovuluî*. Pentru isprava «înnaltuluî» Mihu, v. Memoriile lui Kemény, trad. Popea, pp. 17-8.

⁴ Până la călătorie, se spune, în 1622, l-a ținut Bethlen, căci altfel «ar fi murit de foame».

⁵ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I; la data de 15 Iunie 1623. Și în

Dar Vizir era Merè-Hussein, și acesta ținea cu Poloniș și cu ocrotiți lor. Cu toate silințile dușmanilor, Zbarawski plecă înapoi cu făgăduielî îmbielșugate, între care și aceia, mult așteptată, că se vor scoate Cantemir din Silistra și Tomșa din Moldova¹. Acesta din urmă va fi văzut cu multămire că Polonul iea, ca să nu mai aibă neplăceri cu dînsul, drumul Brașovului², însă ar fi greșit crezînd că el a învins în lupta de intrigî. În Iulie se înfațișa un nou sol polon cu tînguirile obișnuite. După propunerea lui, și ajutînd și ceva bană, o schimbare se făcu, care nu putu să placă lui Bethlen. Radu nu fu mazilit, ci trecu în Moldova, pentru a păzi bine noua pace încheiată, iar Țara-Românească rămase tot a lui, de vreme ce steagul se dădu fiuluī său Alexandru, un copil de doisprezece ani³. La 4 Septembrie, Turciî ce-l așezără în Scaun erau încă la Tîrgoviște⁴.

Dintre cei doi adversari ai Polonilor, unul se duse. Cel mai periculos însă rămase. Cantemir refusă, în 1623, să plece din Silistra, unde fu întărit. Si, dîndu-șă samă de puterea ce avea, de greutatea de a-l scoate și nimici, el se purtă cum crezu mai bine, jefuind nu numai Polonia, ci și Moldova și Țara-Românească, pentru a-și răzbuna prietenul mazil.

Aceasta se făcu în Septembre 1624⁵, după ce alte prădă-

Iulie venia un sol muntean cu 4 000 de galbeni și daruri pentru familia principiară Szilágyi, o. ult. cit., p. 399.

¹ Predecesorul său răspundea, la asemenea plîngerî, că Domnul și Paşa nu fac decît ce aș poruncă: «dat sy syn getrouwe ende verdiende personen».

² Corespondența olandeșă și *Socotelile Brașovului*.

³ V. Documentele la Prefață, și la această dată.

⁴ *Socotelile Brașovului*.

⁵ Cf. și «Diarium der tattarischen Niederlage ; den 17 Juli anno 1624 [pe Vo]. Nachdem der Feldherr am Pfingst-Sontage under der Vesper von seinen Kundschaftern gewissen Nachricht erlanget, dass die Tataren von Budzak sich usfgemacht undt usf Orchinow durch Wolachiam naher der Crohn Pohleß gewendet hetten [iea măsuri]. Drauff wardt Zeitung gebracht, dass die Tataren in Wolachia vor Orchinow, weil sie wegen Verenderung dess Chans stuzig worden wahren, sich niedergelassen hetten, wie woll nachmahls balden offenbar wardt, dass sie nicht desshalb still gehalten hetten, sondern sie haben dess krimischen Kriegssheers, so nachgefölget, daselbst abgewartett.

ciunii se făcuse aiurea. Radu alergă să se închidă în Suceava. Tatarii, călăuziți în cercetarea lor după bogăție de fratele și fiul lui Cantemir¹, pustiiră țara, apoără se aruncără asupra principatului vecin. Aici Alexandru Coconul la doisprezece ani nu știa să răspingă sau să înlăture o năvălire turbată ca aceasta, și Doamna Arghira, mama lui, ce stătea pe lîngă dînsul, ca un fel de regentă, n'avea nicăi ea mai multă putere și pricopere în asemenea lucruri. Boierii nu țineau de loc la persoana și dinastia lui Radu-Vodă, în care vedeau niște Greci, cîrnuind prin Greci. Ei fugiră de-o-partea, familia domnească de alta, și țara rămase în mîna jăfitorilor.

Atunci Bethlen era în pace cu Imperiali, după ce încheiasă cu dînșii în April, o nouă pace. La dînsul se adresă în marea lui nenorocire Radu, care dăduse și al doilea rînd, până la începutul anului, contingentul cerut de Bethlen pentru războiul lui². Un Ceauș aduse și el indemnură de a scăpa de peire pe Domn și principatele încredințate supravegherii lui.

Dar principalele ardeleani nu veni însuși, nicăi nu trimise ajutoare însemnate. Cîțiva Secu și Nemți trecuă numai pe la Rodna și printr'unul din pasurile muntene supt conducerea căpitanului celor Trei Scaune. Doamna și copiii ei trebuiau aduși la Rucăr și așezați într'o tabără cu sănțuri, unde să nu poată fi atacați. Boierilor trădători să li se facă o aspră dojană pentru egoismul lor. În Tîrgoviște să se așeze un bun Ispravnic de Scaun. Vistierul Nicola, altul decât Catargiu³, căruia i se dăduse de Radu grija țării, să fie ispitit în armata ungurească și dus peste munți, iar de aici în Moldova, pentru a-și

[La 5 Iunie, vestea că Tatarii sănt la «Stepanowa», cincî mile de lagărul polon. La 9 Iunie, că aă trecut Nistrul.], Königsberg, *Gesandtschaftssachen*.

¹ Corespondență olandeză, 21 Decembrie 1624: «laetste invasie in Moldavië ende Valachiam door syn zoen ende broeder laten doen».

² Soc. Brașovului.

³ Acest Nicola încalcă supt Leon-Vodă un loc al măñ. Radulu-Vodă lîngă casa lui, și aduse de două ori măsuri Domnești în potriva sa (Bibl. Ac. Rom., doc. 16/XI). Căzu luptând în oastea lui Radu Alexandrovici contra lui Matei Basarab (*Magazin*, IV, pp. 316-7). Cf. Memoriile lui Kemény.

da samă. Luř Radu, pe de altă parte, să i se dea asigurarea că Suceava nu poate fi luată «nici de 100.000 de Tatari numai cu arcurile» și să i se recomande ca în cetate să nu fie primit orășine și cine, chiar dintre Români. Apoi, după trezerea primejdiei, el să se gîndească la înlăturarea Grecilor și la îngrijirea prietenilor, cu banii bună, și nu cu «cař răř și leneši»¹.

Tatarii nu prădară numai principatele, ci și malul turcesc al Dunării și, într-o potrivire ciudată, pe aceiași vreme, Cazaci și prădase la Brăila și Ismail². Turci se hotărîră deci a împlini și rămășița de făgăduielî făcute Polonilor, sfărîmînd tirania lui Cantemir-Mîrza, cu urmările ei de nenorocire și jaf.

Se crezu că Tatarii pot fi întrebuițați pentru a scoate pe Tatari și se trimise în Bugeac Șahin-Ghira, fratele Hanulu. Acesta se purtă cu credință, și pașalîcul Silistreî fu încredințat unuř Turc, Diac-Mehemed. Pe de altă parte, Poloni se hotărîră să astîmpere și ei pe Cazaci, cari apărură în Maiu, ca pirați, în apele Trapezuntului. Hatmanul merse, în adevăr, în adăpostul lor, și încercă să li strice cuibul.

Însă urmările nu răspunseră planurilor de liniște la graniță ce se formase. Încă din 1624 Șahin ceruse Moldova pentru un pretendent ce se afla la dînsul și, în 1626 încă, la moartea lui Radu-Vodă, el căuta să-l împui, apărînd lîngă Iař la întorsul dintr-o expediție și puind la plată amîndouă principatele. Iar Cazaci se răsculară, dădură lupte pentru ortodoxie, uciseră Hatmanul voit de rege și se arătară aplecaři a sta de vorbă cu Tatarii, cărora aşa ceva nu li era nicăi lor neplăcut³. Cu Cantemir se făcuse o împăcare deplină, și peste puțin el era să apară iarăși în Bugeac.

Despre partea aceasta era răř pentru Radu; despre partea Ardealului nu mergea cu mult mai bine. Bethlen a răspins

¹ Cf. corespondența olandesă, în Doc. la Presař; *Societate Brașovului și lămuririle la ele, iar mai ales instrucțiile date la 29 Sept. de Bethlen, în Szilágyi, Bethlen Gábor fejedelem kiadatlen politikai levele*, pp. 407-9.

² Acceleař izvoare.

³ Mai ales corespondența olandesă. Cf. și Hurmuzaki, IV² și *Fragm.*, III.

cu indignare, ca o născocire ridiculă, intenția ce i se atribuia, în Februar 1625, de a face din Ardealul său și cele două țărî vecine o nouă «Crăie», la apusul celei leșești¹. Însă anumite știri, cu totul sigure, arată că în această bănuială era adevăr. La 25 Septembrie, principalele ardelean pîrește pe Radu că se înțelege cu Hatmanul polon, care, la rîndu-l, stă de vorbă cu Șahin-Ghirai². La 30 următor, el asigură pe Vizir că nu va ataca Moldova, cu tot dreptul ce are de «a fi supărat pe Romînul acela», dar nădăjduiește să vadă îndeplinite făgăduielile ce i s'aú dat. Și, în aceiași zi, el scria astfel Caimacamulu: «Am văzut că, după toată slujba noastră, va avea Poarta atîta în vedere, de va schimba pe hoțul acela; numă Dumnezeu cel puternic știe și îngerii lui văd ce face acel Romîn înpotriva Împărătiei, dar se vede că și retenia răpede dovedește dreptatea înceată. Am avut de gînd ca, dacă Măria Ta nu-l schimbă, să mergem noi asupra lui și să-l pedepsim, să nu așteptăm să vină dușmanul plătit de dînsul. Oamenii Împăratului sănt peste Mare și, de s'ar întîmpla a veni acum asupra noastră, n'am avea de unde dobîndi ajutor, și am cădea în primejdie. Să creză Măria Ta că, dacă Dumnezeu n'ar fi rușinat pe Cazaci, Radu se înțelegea bine și cu Tatari și cu Cazaci, și i-ar fi trimis asupra noastră. Cum să suferim pe aşa un vecin, față de care noi am fost atît de bună — și acum un an l-am apărat de Tatari — și el cu aşa răutate vrea să ne răsplătească? Ca să ne creză Măria Ta, iată ne schimbăm, cum dorești, tot gîndul, și, un tiimp, vom îndura hoțiile lui față de noi și așteptăm făgăduiala Măriei Tale că el va fi schimbat... N'am fi pustuit însă țara, n'am fi luat-o pentru noi, Voievod nu i-am fi ales un altul, ci numai pe trădător l'am fi căutat, și apoii ne-am fi întors înnapoï³.

«Radu cel Mare al Curtenilor și pisarilor n'a avut cine știe ce insușiri deosebite, de cîrmuitor, dar, prin știința sa

¹ Zinkeisen, IV, pp 402-3.

² Torok-Magyark. Állam-Okmánytár, I, p. 434

³ Ibid, p. 437.

de carte, prin relațiile sale personale la Poartă, prin bogăția lui învingătoare, el apare ca cel mai însemnat dintre Domnișorii țărilor noastre de la 1611 încocace. Și chiar după moartea lui, întâmplată în Ianuar 1626, prin banișorul său se cîștigă, cîțiva ani, sau se păstrează Domniile, mulțămită prietenilor lui săi lăsați a cîrmui Voevozi. În Țara-Românească se mențin astfel tînărul «Cocon» Alexandru până în Novembrie 1627, cînd îl scoaseră alți patroni greci, ai celuilalt Alexandru, Iliaș, iar Moldova apartinu, timp de peste doi ani de zile, unuia boier din care, pentru însușirile lui personale și pentru înrudirea ce-l legă cu Movilești, Radu făcuse ginerele și, în parte, moștenitorul averii sale.

După moartea tatălușorului său și, în curînd și a mamei sale, Doamna Arghira, Alexandru Coconul nu însemna nimic, strîngînd numai dările pentru socrul său, Scherlet gealepul din Constantinopol, căruia nu i se îngădui mult timp să-l supravegheze din țară chiar¹. Cînd Domnia lui se arăta cu totul imposibilă, acest protector se înduplecă la o schimbare, ba o aduse el chiar, împrumutînd lui Alexandru Iliaș banișor de nevoie pentru a face ca alegerea împăratelui să cadă asupra lui². Schimbarea Caimacamulușor contribuise și ea la această prefacere.

Întoarcerea fugarului din 1618 nu putea să placă lui Bethlen: toată purtarea lui ca mazil fusese protivnică politicii ardelene. Capucinăiaua principelui se luptă pentru a împiedeca înlăturarea copilandrușor Domn și, cînd el fu învins în această afacere, ambasadorul olandez se temea ca fiul lui Iliaș să nu fie răpede gonit, pentru a doua oară, de «harami» de-a «Craiului»³. Bethlen nu primise numai de la cel dințăiu Alexandru contingentul de o mie de ostași în războiul cel nou cu Împăratul, ci «se împrumutase» de la dînsul cu o sumă de 6.000 de galbeni⁴. Dar nimic din cele ce se aștepta nu se întîmplă. Caimacamul Regeb nu era, cum fusese Giurgi-

¹ V. raportul olandez din 13 Novembre 1627, în Documentele la Prefață.

² Hurmuzaki, IV², pp. 418-9, n° 476.

³ Raportul olandez citat.

⁴ Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár, II, pp. 21, 52.

Mehmed, prietenul lui Bethlen și, acesta izbutind foarte puțin în campania din 1626 și fiind silit să încheie o nouă pace cu Germanii, nu putea ridică față de Turci pretenții prea mari. Zvonul, în care credea și oamenii în stare să ști bine lucrurile, că Bethlen umblă după întemeierea în folosul lui a unui «regat al Daciei», în care să ar cuprinde toate trei țările, zvon care nu era nou¹, nu putea să aibă nicăi acum vre-o urmare.

El trebui să suferă muștrări de la Turci că prea se amestecă în lucrurile de dincoace de munte, că prea aduce des schimbarea Domnilor ce nu-l mulțămesc, că prea stoarce banii supt o formă asemenea cu a unui «bir» obișnuit. Fără să-și uite îndreptățirile ce putea aduce: ajutoarele nenumărate și costisitoare ce dăduse deosebiților Voevoză, el se făcu să mulțămit cu aducerea la Constantinopol a Coconulu, căruia nu-i recunoștea nicăi el acum, pentru prea mare luă tinereță, putință și dreptul de a cîrmui o țară². Cu Alexandru Iliaș se statorniciră chiar relații bunisoare, care durară până la maizia acestuia Domn, la care Bethlen nu pare să fi luat parte³.

Miron Barnovschi, noul Voevod moldovean, îi plăcu și mai puțin, de la început. În locul lui ar fi voit poate să puie pe unul din cei doi Movilești: Gavrilaș și Ioan, pe cari-i adăpostia lîngă dînsul⁴. Izbutind să înlăture pe toti concurenții săi, acest boier de țară începu apoi o politică asămănătoare

¹ Cf. Zinkeisen, IV, p. 403 și Pray, *G. Bethlen principatus Transylvaniae II*, p. 164, scrisoare, din 28 Decembrie 1627, a cardinalului Pázmány către împărat: «Volui autem M. V. illud quoque demisse significare secretissime mihi significari Bethlenium urgere in Porta ut Moldaviam et Valachiam sibi concedant, ita rex Daciei declaretur. Et quoque ego existimem non ita delirare Turcam ut contra artem gubernandi hominem audacem, inquietum, mutabilem, vafrum usque adeo vellet crescere; bonum tamen erit attendere in Porta, ne quod praeiudicium Coronae Hungariae generetur». Locul reprobus se află și în Pray, *Historia regum Hungariae stirpis austriacae*, 1799, p. 233, nota c.

² *Torok-Mag. Állam-Okm.*, II, p. 8.

³ *Ibid.*, pp. 52-3, 59, 79, 128.

⁴ *Socotelele Brașovului*.

cu a unuī predecesor pe care Bethlen se luptase să-l răpuie: a lui Gratiani. Ca și acesta, el își puse în minte să facă liniste la hotarul răsăritean.

Aici nu mai era primejdia unei ciocniri între Turci și Poloni, ci una, tot aşa de temută pentru Moldoveni, a unor necontenite jafuri ale Tatarilor și Cazacilor, ce nu mai ascultaū de nimene aproape și făceaū pustiul în jurul lor. În 1626, Tatarii prădase rău în Polonia, fusese rău bătuți și dădură vina pe Moldova, asupra căreia se abătură¹. Apoi Cazaci se pornesc pe Mare, mergînd până lîngă Fanar, se întorc în ostroave, vin din noă, bat pe Pașa de la Isaccea, care păzia cursul Dunării, sînt bătuți și ei, etc. În 1627, Sultanul se plînge regeluī, Capudanul vine la Chilia cu flota, șeici turcești merg pe Dunăre; Miron, împreună cu oștile împăratesti, ajută la reparăția Oceacovului și, bine privit la Poloni ca și la Tatari, mijlochește o pace². Așa se încheie întâia parte din Domnia lui Barnovschi.

În tot acest timp, Bethlen îl dușmănește, și el răspunde în acelaș chip. Silit să dea și el trupe în lupta Ardealuluī cu Germani³, el face și daruri: ca de obicei, că luă Bethlen, care-i răspunde, în Maiu 1627, cu insulte, în privința caracterului Moldovenilor, lipsei luă de recunoștință, banilor falși în cari plătește vechia datorie a țeri, «caluluī șchiop» pe care-l trimite înnapoi, «ca să și-l aibă la nevoie»⁴. Barnovschi ieă în 1626 pe fata castelanuluī de Camenîță⁵; el prinde în 1627 scrisori de-ale lui Bethlen, prin care voiă să atîțe contra Turcilor pe regele polon și pe Han, și le trimite la Constantinopol⁶. În Mart 1628, Caimacamul apără pe Domn, care

¹ Mai mult corespondență olandesă la Constantinopol. Imbrohorul cel Mic porni din Constantinopol cu steagul pentru Miron-Vodă în ultima zi al lui Februar. Cf. și Grabowski, *Ojczyste wspomniki*, I, pp. 61-2.

² Corespondență citată; cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 224-5 și notele la *Socotelile Brașovului*.

³ Socotelile Bistriței, în această Colecție, I-II, p. 39.

⁴ *Torök-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 8.

⁵ Cf. Socotelile citate ale Bistriței și *Soc. Brașovului*, p. 66.

⁶ Hurmuzaki, IV², pp. 419-20, n° 477.

se luptase bine în timpuri, la Hotin¹, — de învinuirile lui Bethlen, cel pîrîise că e «Polon și Cazac»².

În anul încheierii păcii de la Oceacov încă, puternicul Cantemir de altă dată, care-și păstrase tot neastimpărul și toată vitejia, se ceartă cu Şahin, fratele Hanuluî, pe care-l ajutase abia în depărtate războie, și merge, în Septembre, la Poartă, cerînd a se scoate Hanul însușî, puindu-se în loc un mazil, Gianibec. El refusă Silistra, ce i se oferia iarăși, și, plin de turbare împotriva dușmanilor săi, cari îarsese în foc, se zice, familia, vine la Dunăre, unde bate în sfîrșit, în April, pe Şahin și-l urmărește până departe în stepa tatară. I se dă atunci de Sultan, ca mulțamită, stăpînirea unui întins pașalîc, în care se cuprindeaă Silistra, Iamboli, Cetatea-Albă. Gianibec e adus la Constantinopol, proclamat Han, trimis cu cinci-zeci de galere și instalat.

Şahin, cavalerescul mîrzac, trece atunci la cavaleriî jafuluî, la dușmanii veșnicî ai Tatarilor săi, cari-l primesc cu bucurie, făcînd, spunea fama, din el un creștin: Ioan sau Constantin Craiul³. Cu o mare mulțime de ostașî ai noroculuî, vre-o 30.000 de oameni, el veni din nou în Crineja, pentru ca să asedieze Caffa, dar găsi aici în fața lui destuî dușmanî pentru ca ai săi să nu mai voiască a-l asculta, crezîndu-se înșelați. Vechiul Han, Mohammed-Ghiraî, fu ucis, iar Şahin fugi la Cerchesî⁴.

Cînd Şahin și Cantemir se luptau între dînșii, vecinii trebuiau neapărat să facă o alegere între cei doi mari jâfitorî. Miron-Vodă, ni spune Cronicarul moldovean, care putea ști multe despre dînsul, «legase prieteșug» cu cel din urmă și-l ospătase oare-cînd la el la țară⁵. Dar i se părea că mai multi temeiî se poate pune pe Şahin, «un om aşa de viteaz și mai presus de ceîlalți, a căruî păreche, după cît știu, nu

¹ Cf. și mărturia, în această privință, a lui Miron Costin.

² *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 21.

³ V. rectificarea ambasadorului olandes; 17 Mart 1629: «Denen nu seyt dat hem niet Iohannem Sultanum, maer regem Constantinum doet naemen».

⁴ Corespondența olandesă citată și *Chilia și Cetatea-Albă*, l. c.

⁵ P. 289.

să poate găsi», scrie el, «în lumea întreagă»¹. De aceia-l vedem, din capul locului, părtenindu-l, dînd de veste Polonilor despre gîndurile rele ale nouui Han², primind emisari și lui Şahin, expediindu-î în Polonia, cerînd de aici ajutor înpotriva unei năvăliri întîmplătoare, recomandînd cu toată căldura pe acest nobil fugar, care-î e atît de cunoscut și din care ar putea trage atîta bine regatul³.

Turciî îi cerură să colaboreze și el la sfârîmarea hainilor din Crimeia, dar el nu veni în persoană, ci trimise numai un boier, pe care Capudanul îl puse pentru aceasta în lanțuri, dînd stire și la Poartă că «Bogdan-begul» e înțeles cu Şahin⁴. În sfîrșit, cînd, în 1629, se dădu lupta cea mare, se știa că între însotitorii lui Şahin erau și mulți Moldoveni. Trupurile lor, găsite pe cîmpul de luptă, dădură o dovardă hotărîtoare despre trădarea Voevodului⁵.

Acesta era un motiv de mazilie. Se însărcină să-l înfătișeze în lumina cuvenită vechiul dușman, Bethlen, care-și sfîrșî cariera cu această din urmă răzbunare, mult timp așteptată.

Totuși nicăi el nu fusese străin de lucrurile tătărești. În Maiu 1629, un Polon vorbește despre solul pe care-l trimisese în Crimeia, la Şahin, de sigur, principale Ardealului⁶. Cu puțin timp înainte, plîngerî aduse înaintea lui Capudan-Pașa, la Oceacov, de Domnii noștri, contra lui Bethlen, cuprindeau, pe lîngă îvinuirea banilor luați și «haramiilor» trimișî în schimb, și aceia că s'a expediat din Ardeal la Şahin și fratele său un emisariu, Sigismund Mikes⁷.

Totuși, cu puterea lui Bethlen, se putea vorbi cu îndrăzneală de trădarea altora, împărtășind-o însuși. În Iulie, un

¹ Przyłęcki, *Afaceri ucrainene*, Lemberg, 1842, în 8^a, pp. 31-2.

² Iași, 30 Iulie 1628; *ibid.*, pp. 29-30.

³ *Ibid.*, pp. 30-2; cf. pp. 22, 22-3, 1-10 Cf. scrisorile, anterioare, ale lui Miron către nobili poloni în ms. 211 al Bibl. Iagellonice din Cracovia: ele nu sunt cuprinse în Colecția Hurmuzaki.

⁴ Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 229, n° 332.

⁵ V. Documente la Prefață și Hurmuzaki, *I. c.*, p. 230, n° 334.

⁶ Przyłęcki, *I. c.*, pp. 22-3 Pentru legături cu Rușii printr'un Cantacuzino, v. Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezese*, p. 416.

⁷ Hurmuzaki, IV¹; Maiu.

sol ardelean apărea la Poartă cu propunerī în fruntea cărora stătea aceia de a i se îngădui principelui să urmărească pentru sine Coroana polonă și de a i se da ca ajutor un Pașă la graniță, care să fie supt ordinele lui, precum și pe Han, cu toții Tatarii. În sfîrșit, Domnul Moldovei ar fi trimis la Constantinopol, ca unul ce stătea în întelegeră cu Poloniile și cu «façțiunea austriacă». Bethlen s-ar face a veni în Moldova pentru a sprijini lupta cu Cazaciile — ce ieșise în Mare și, în curind, prădară Cozlovul și pustiiră, în vederea capitalei, coastele europene și asiatiche ale Imperiului —, și fără nicăi un risc ar pune mîna pe acest vechi dușman. Prin scrisoarea sa de la «jumătatea lunii», Caimacamul scria «prietenului său credincios și iubit» că ultimele stăruință nu mai erau de nevoie, de oare ce, pe temeiul unor scrisori anterioare, al căror adevăr se dovedise, Miron-Vodă fusese mazilit¹.

Cîteva lunî trecură și, pe cînd se aștepta un nou sol ardelean, ce și sosise acum în Țara-Românească, Alexandru Iliaș, pe care Bethlen îl suferise numai în vecinătatea sa, era mazilit în Octombrie. De și Barnovschi găsi un adăpost în Hotin și începu de aici lupte în potriva urmașului său, Alexandru Coconul, ele nu-i ajutără nimic. Dar, pe cînd noi Domnî primise acum poruncile de a lucra împreună cu Hanul și generalisimul turc, Husein, contra Poloniei, Bethlen, pe pragul unor lupte nouă, se îmbolnăvia și, înainte de a fi împlinit cincizeci de ani, agerul, îndrăznețul și puternicul principe își încheia zilele obosite, la 15 Novembre 1629, în capitala sa ardeleană, unde se întorsese să moară.

Iarăși, pentru noi, veniau timpuri nouă, măcar în ceia ce privește oamenii.

V.

Principatele române pe timpul lui Gheorghe I-iú Rákóczy (1630-48).

«Să știți», scrise Caimacamul lui Alexandru-Vodă, eternul Cocon, și, de sigur în aceleași cuvinte și vecinului muntean

¹ Ibid.

al acestuia, Leon-Vodă, «să știi că a murit Gabriel Bethlen, principale Ardealului și Craiu unguresc, și după moartea lui a venit dușmanul asupra țeriilor lui. Deci, dacă-ți vine acumă scrisoare de la cine cîrmuieste deocamdată în Ardeal și îți se cere ajutor, tu să nu zăbovești nică o zi, nică un ceas, ci, fără să mai înștiințezi Poarta — lăsind în Moldova spre pază un locuitor de încredere și dîndu-î oaste destulă în ajutor — gătește-te însuți, cu oaste pe jos și călare, du-te asupra vrăjmașului și, pe unde îți se va spune, grăbește-te să ajută Ardealul, și fă tot ce se poate din partea-ți ca să bați pe dușman^{1.}»

O poruncă foarte puțin folositoare, de sigur. Vremea cînd o năvălire biruitoare a Voevozilor noștri hotărîa soarta Ardealului trecuse de mult. Abia cîteva miî de Curteni, Roși, slujitorî stăteaă la îndămînă Voevozilor ca să-și apere la nevoie Scaunul sau să ajute, din voia Porții, un războiu străin. Alexandru-Vodă rămăsese un nedestoinic, și pentru nedestoinicie era să fie scos peste cîteva lunî de stăpînire tulburată^{2.} Leon-Vodă, căruia cei mai mulți nu îl credeaă cînd se făcea fiul lui Ștefan Tomșa, era un «Grec» hrăpitor, care nu se gîndia decît la stringerea dărilor legiuite și a celor nelegiuite. Nu astfel de oameni erau să descurce împrejurările ardelene și puteau să hotărîască cine va domni în provincie: văduva puterniculuă ce murise, Caterina de Brandenburg, o Hohenzollern, pe care politica o aruncase pe acest tron de primejdie, Împăratul, ce se lăcomia la cît mai mult din moștenire, fratele lui Bethlen, Ștefan, la care, pentru numele lui, țineaă mulți, David Zólyomi, o rudă prin alianță a familiei, sau acela căruia-î era sortit să domnească, Gheorghe Rákóczy.

Nici Turciî n'aveau răgaz să se amestece în această țară «împăratească». Șahin trăia încă, în surgun, Cazacii nu ascultau nică de Hatmanul regelui polon și Capudanul trebuia să iasă împotriva lor; Cantemir se găsia iarăși în Bugeac, terorisîndu-și vecinii, și Barnovschi, adăpostit la Poloni, nu

¹ *Torok-Magyarkori Allam-Okmánytár*, II, p. 152.

² V. Documentele la Prefață, și *Socotelile Brașovului*, p. 68.

se astămpăra. Un Pașă de frunte, Murteza, fusese chemat de la Belgrad pentru a păzi la Oceacov această graniță, tot neșigură ca și până acum¹.

Nici Alexandru deci, care se duse în curînd, nicăi Leon, care rămase, nu trecură munți, multămindu-se a da știri². Și, pe de altă parte, între atîtea griji, Ardelenii nu mai aveau și pe aceia de a hotărî Domnii românești: abia dacă «principesa» manifesta o deosebită încredere și simpatie lui Ioan Movilă, fratele lui Gavrilaș, din care, după ce Rákóczy-l scoase din Făgăraș, unde pîndea, ea făcu ambasadorul ei la un prieten de departe, regele Suediei³.

Abia însă iubirea ostașilor, concursul Haiducilor, bogăția și talentele sale făcură în toamna și iarna anului 1630 din Rákóczy un nou «Craiū» durabil, și înrîurarea de dincolo se arată iarăși în afacerile noastre.

Înnainte de votul hotărîtor al dietei din Decembrie, niște pribegi munteni, olteni mai ales, cu Banul lor în frunte, cari fugise fiindcă nu puteau răspunde «Greculuī» dările ce trebuiau să strîngă de la o țară risipită, — trecură munți prin pasul Vulcanului. La plecare, ei lăsase terii indemnul de a nu mai plăti nimic și făgăduiala că va fi în curînd un Domn nou, dintre ai pămîntului, și țara, care de atîtea ori se ridicase împotriva Grecilor, supt Radu Mihnea, înnainte de Alexandru Iliaș și în Domnia lui d'intaiu, acum în urmă, de două ori, supt copilul Alexandru, rîndurile, încă dese, ale boierimii și mulțimea țeranilor storși de biruri auziră cu bucurie această bună vestire⁴.

¹ După corespondență olandeșă pe 1630

² Raportul din 28 Septembre al lui Haga vorbește astfel de o năvălire apropiată a Palatinului ungur, comunicată de Domnul muntean.

³ Cf. Kemény, trad. citată, pp. 21-3 și Szilágyi, *Georg Rákóczy I. im dreisigjährigen Kriege*, Budapest, 1883, p. 32; Sept. 1631: «Illustrissimus d. Johannes Mohila». V. și *Socotilele Brașovului* pe 1632 și lămuririle la ele.

⁴ Pe lingă izvoarele românești, Cronicile lui Stoica Ludescu și Constantin Căpitanul, în *Magazin*, I și IV, v. scrisoarea ce tipărim în acest volum, pp. 19-20. Unul dintre boierii numiți acolo, Spătarul Teodosie, a scris cu mâna lui actul inedit ce urmează:

Deocamdată eī nu puteau găsi la Rákóczy un sprijin puternic și răpede, și fugarii, boieri de oaste, ca Vornicul Aslan, Aga Matei din Brîncoveni, Spatarul Gorgan, se mulțămiră cu adăpostul, ce li se dădu, la întâmplare, și în tabără. Astfel, ei deveniră frații de arme ai nouului principe în lupta împotriva Imperialilor la Tisa¹.

Turcii aveau nevoie de bani provincialor birnice, și acești bani îi plătește numai cel ce stă acasă și lucrează pămîntul sau paște turmele. Pribegie supușilor putea să deie jos un Domn, ale căruia desvinovățiri se ascultau mai puțin decât glasul de plîngere al celor siliți să-și părăsească țara. Fiul de Domn sau ba, Român sau Grec, Leon știa acest lucru, și de aceia el trimise după «boierii săi» solie după solie, chemîndu-i cu «cărți de jurămînt» și stăruind pe lîngă Rákóczy pentru ca el să-i dea înnapoioi².

«Adeca cū Mihaiu Post. și Tudosie Spat, nepoții Lecăi Spătarul, scris. am acestu zapis al nostru să fie la măna jupănesie Grăjdănu[i], mătușu[i] (sic) nostră, cumu să se știe că amu avutu pără și gălcevă pântru mușiele uncăchi nostru Leca Spăt., deci ne aș luatū buiari de ne-ă judecat și ne-ă tocmitu pre ce aș rămasu de la ucheachi nostră, ce ne-aș tocmitu să u ție mătușă nostră Grăjdana satulu Leurdenii cu morile și cu viile și ocina săr duiască (sic) și toții țiganii căi să voră asta, iară noī să ținemu viile den delul Cătunului de la Pitește, cu mușia cu totu, anăme nepoții Lecăi, Spat. Mihaiu, că să ne fie de moșia că bună pace, și la morte mătușă nostră să fie valnică a le da ude va vră, iară noī să nu avemu trebă și ne-mu făcutu zapis unălo la altu, și ceni nu să va ține de acestu tocmelă să fie dator dumane ug. 300, și lalcestu tocmel[i] aș fostu boiarî tocomelnič Ivașco Vor i Gligorie Cos., Ruste neguțătorul i Saru neguțătorul, și mărturii: Paraschiva Vod. (sic) și Iane Spăt. Si am scris eu Mihaiu Post. Pis msă Ap. 17, let 7140. Ești Tudosie Spăt.». [pecete cu doi lei, se pare]. Ești Mihaiu Post. [Bibl. Ac. Rom., doc. 204/XXXIII]. La 28 April 1625, Alexandru Coconul face o întărire lui Tudosie Spătarul și soției, Mara (*ibid.*, doc. 189/LXXIV). Leca Spătarul trăia încă în Sept. 1630 (*ibid.*, doc. 1/XXXIX).

¹ V. Cronica munțeană și Szilágyi, *Levelek és okiratok I. Rákóczy Gyorgy*, Budapest, 1883. Cf. Sirbu, *Materiu-Vodă Băsăralăă auswärtsige Beziehungen*, Leipzig, 1899, — carte lucrată cu multă sărgință și îngrijire, de care ne vom ține de regulă în întrebuițarea izvoarelor ungurești.

² Dar aceasta nu-l împiedeca să li confisce averile. La 18 Novembre 1631 încă el dă o întărire lui Stroe Logofătul, pentru «satul Golești, și Criva și Epotești, i Urzica, i Gogoșni, i Marmur, și țigani, pântru că acaste sate și Ți-

În Maiu 1631, nu știm cât de bucuroși, Vornicul Hrizea și episcopul de Rîmnic Teofil veniră în Ardeal pentru aceasta, dar se întoarseră și ei fără tovărășia dorită. Rákóczy era la dietă¹, împăcat acum cu Împăratul creștin², iar pribegiș pe lîngă graniță, adunînd cete de războinici pentru leafă în țara Hațegului și părțile Uniedoarei³.

Leon căută atunci să-și asigure altfel situația. El căsători pe sora sa cu un boier moldovean, Boul, din care făcuse, după fuga lui Aslan, un Mare-Ban, cîrmuitorul părții din principat unde erau mai urîți Greci și dările lor⁴. Apoi, gîndind să-și facă astfel uitat trecutul, el adună Sfatul și, lepădîndu-se de ori-ce tovărăsie cu Grecii cămătarî, prădalnicî, cari ridică banii din țară și-i aruncă peste hotare, în Curți tarigrădene sau în depărtate mănăstiri, el izgoni, cu jurămînt să nu-i mai cheime, pe acești «străini nepriiateni țerăi», ce nu voiau să poarte greul vremilor alăturea cu pămînteni, și luă un sir de măsurî de îndreptare. Boierii mari și mici, Roșii, mazili, slujitori, popii erau scuți de dările neobișnuite și de mîncătorii, de răpirea moștenirilor, de județe silnice — adecă de strîngerea fără voie a birurilor care aruncase pe Aslan și Matei în pribegie —, de judecățile false și de pîrile rele, de osînda fără Divan, de caterisirile pentru mită⁵.

ganî i sănt date zeastre de la socru-său, jupănum Fota Post., și de la socră-sa, jupăneasa Stana; decă Domnia Mea am vrut să le iaă Domnia Mea pre seama domnească, pântru Gorgan Spat. Decă, decă am adevărat și am aflat Domnia Mea că nău avut Gorgan Spat. nică o treabă cu aceale sate și Țiganî, ce aă fost date zeastre boerenulu Domnia Meale Stroe Logofăt, Domnia Mea, *iar* le-am dat să fie pre măna lui, alt numea treabă și meteahnă să n'aib[ă] cu aceale sate și Țiganî» (Bibl. Ac. Rom., doc. 60/XLII).

¹ *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 255 și urm.

² În Februar însă el ceruse ajutor de la Murteza și Cantemir, și în Mart se dăduse Domnilor și Hanulu poruncă să-l ajute. Corșpondență olandesă la Constantinopol.

³ După *Memoriile lui Kemény*.

⁴ Cf. *Socotelile Sibiului și Magazin*, IV, p. 313: «Cumnatu-său Boul Banul».

⁵ Măsurile său răspîndit prin circulare. Cea care s'a adresat clerulu din eparhia Buzăului a fost tipărită în *Magazin*, I, pp. 122-5. În *Arch. soc. st. și lit. din Iași*, V, p. 72 și urm., răp. episcop Ghenadie de la Rîmnic a dat,

O măsură de lege înseamnă ceva prin persoana care o garantează și o aplică. Pe pribegi, hotărîrile bune a'le Măriei Sale Leon, «Grecul» dușman al Grecilor, nu-i încălziră de loc. În loc să răspundă prin supunere — ca unii ce nu doriseră alt ceva decât «să scoată Grecii și dușmani lor cari au spart casele lor»¹, ei năvăliră în țară, tocmai cînd o nouă solie, cu vechile asigurări și făgăduielă, venia la dînșii. Roșii din Oltenia se alipiră la mica oaste de strînsură și î crescură, și altfel de cît prin număr, însemnatatea. Într'o întăie ciocnire, ei biruiră, și Vodă și adăposti familia la Giurgiu. Dar el avu noroc în lupta ce se dădu în preajma Bucureștilor, la 23 August st. v. Parte din dușmani luî rămase acolo, dar cealaltă parte, în care toate căpeteniile, găsi drumul care ducea în țara mîntuitoare a lui Rákóczy².

Cînd ei veniră înnapoi, cu aşa ispravă, «Craiul» nu putea să li dea un singur om, căci se temea însuși de un atac al Imperialilor și chema supt steaguri pentru dînsul. De acum înainte, el se mulțămi să stăruie la Poartă, pentru banii și promisiuni de tribut, și, cînd alții făcură tot aşa, se împărtășiră și ei de serviciile capuchehaielei ardelene, versatilă cît și stăpînul ei³.

De aiurea însă se ivia acum nădejde mai bună. În Decembrie un nou Pașă se găsia la Silistra, Oceacov și granița polonă, în locul lui Murteza, care avea dorință mai înalte, până la Viziratul cel Mare⁴. Abaza fusese unul din răsculațiile cei mai temuți din Asia, se luptase cu oștile împăraștești acolo, se împăcase cu Poarta, fusese numit în Bosnia, unde făcu multe buclucuri, și venise acum la Dunăre, cu firea lui

după original, forma supt care actul a fost comunicat boierilor de toate treptele. O ediție mai rea, împreună cu un facsimile, se află în sfîrșit, după același original, în *Buletinul fundațiunii Urechiă*, anul I, nr. 1, p. 27 și urm. Copică din versiunea întâiului, ca și din a două, în Bibl. Ac. Rom., doc. 67/XLII, 5/LIII.

¹ V. mai jos, p. 103.

² Izvoarele, în *Soc. Brașovului*.

³ Pentru aceste stăruință, v. Sîrbu, cap. I, după documentele ungurești din *Levele és Okirátok*.

⁴ Raport olandez din 6 Decembrie 1631.

nesupusă și zgomotoasă, ca să facă altele. La un asemenea om fără frică de nimeni, la un asemenea vecin folositor se îndreptară acum învinșii din 1631.

Și, odată ce intrară în vorbă cu acesta, nimic nu mai putu să-i clintească. Cei ce, îndupla cătă de stăruințile Mitropolitului Grigore, venit în fruntea unei nouă solii de împăciuire, primiră să se întoarcă, pentru boierii mănoase, nu vor fi stat în înțelegere cu Pașa. Cel mai însemnat din aceștia era Aslan, care ajunse iarăși Mare-Ban, cum fusese înainte. O pagubă care era și un cîstig pentru Matei, căruia Aslan, boier mai bătrîn, cu mai multă trecere, neam de Domn¹, îi trecuse înainte până acum, și l-ar fi împiedecat în lupta pentru atingerea Domniei. Dacă se mai adaoge și peirea, întîmplată în curînd, în Moldova, unde avuse imprudență să meargă pentru negocieri, a lui Gorgan Spătarul, un cumnat, dar cu mai multă însemnatate, se vede că drumul către coroana țeri rămînea deschis pentru Matei².

Pe lîngă pîrile lui Abaza, lucrau pentru mazilirea lui Leon și intrigile constantinopolitane. Alexandru Coconul, un moștenitor bogat, sprijinit de un unchiu priceput și de un socru influent, era mazil de doi ani de zile și nu se putea răbda fără Domnie. De n'ar fi intervenit moartea lui, la începutul lui Iulie³, el ar fi fost urmașul lui Leon, pe care-l și precedase. Dispărînd el, nu mai rămînea în apropierea Portiș nici un candidat, dintre cei vechi. Doi Movilești: Gavrilaș și Ioan, erau în Ardeal; Moise, care fusese scos din Moldova pentru bănuicii că ar ținea cu Poloniș, sosise abia de cîteva

¹ V. Prefața mea la vol. XI din Col Ilurmuzaki. De și fiul unuī Danciul, din seminția băsărăbească (Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 21, nota 33), Matei trăisce în umbră, fiind încă în 1611, la 10 Maiu, un boierinaș de provincie. «Materu Paharnicul din Brâncovenî» (Arch. Statului, *Cozia*, pach. 24, n° 6bis).

² În scrisoarea de pe p. 20, în fruntea prîbegilor sunt Aslan, Gorgan și apoi Matei. În înscrișul lor către Keresztesy, *ibid.*, p. 103, tot așa. Într-o expunere a lui Locadello—Ilurmuzaki, IV¹, p. 450, — e vorba de Aslan, apoi de Matei. Dar în August 1632 — mai jos, p. 105 — Alexandru Iliaș din Moldova va scrie întăru luî Matei.

³ După corespondența ardeleană.

luni la Constantinopol, trimis acolo de Cantemir-Mîrza¹. Atunci Alexandru Iliaș se gîndi să facă pentru neamul său ceia ce fusese odinioară săcut de Radu-Vodă pentru el și fiul său: să aibă o țară și cealaltă în același timp. Un alt «Cocon», Radu, fu însurat, cum Bethlen recomanda cu cîtva timp în urmă lui Gavrilaș-Vodă, cu o fată de Grec bogat, a lui Curt Celebî. Și astfel el putu trimite în cursul aceleiași lunî un Schemni Ceauș ca să «prindă Scaunul» pe numele său.

Ceausul sosi la București în cea din urmă zi a luî Iulie 1632², dar tînărul Voevod mai zâbovi încă la Țarigrad două lunî întregi, pornind numai la 20 Septembrie³. Pricina nu era alta decît nesiguranța despre pribegi. În August se auzia că eî: Matei, Gorgan, Teodosie staă să coboare în același timp prin cele trei pasuri mari: Vulcanul, Branul și Buzăul, și boierii amenințău pe Ardeleani cu Cantemir și Pașii vecinî, dacă lucrul s'ar întîmpla⁴. Tatăl luî Radu-Vodă se căzna să împace pe emigrați cu făgăduielî minciunoase, rugîndu-i să facă bine, la intors, să treacă pe la dînsul, prin Moldova⁵. Dar Matei aflase pătania lui Gorgan și, cînd ultima scrisoare a luî Alexandru Iliaș sosi în Ardeal, el era acum pe drumul către casă. Pentru a nu-și compromite găzduitorul, care-și avea și el nevoile luî, căpetenia pribegilor apucă prin Banat, unde-și strînse o mică ostire, cu care intră pe la Orșova.

Cu dînsa el trecu drept la Nicopole, unde-l aștepta Abaza, cu care se înțelese. Ca Domn *in spe*, se întoarse de aici, intră în capitală, dar peste ceva mai mult de o lună trebui să o părăsească pentru a se întîlni ca dușman cu un alt Domn, ce venia, supt steagul împărătesc, ca să domnească în aceiași țară. Radu fusese trimis aproape fără trupe, mer-

¹ V. *Socotilele Brașovului*, la această dată

² După Cronica lui Ludescu. Data scrisorii de mai jos, p. 104, e, evident, greșită. Întaiu că e vorba de un Ceaus de Scaun pentru un Domn nou — de cel vechi nu se spune nimic — și apoî în 1632, nu 1631, 10 August st. v. a căzut Vineri, cum zice acolo.

³ Corespondență ardeleană.

⁴ Mai jos, p. 104. Cf. *Torok -Mag. Állam-Okm.*, II, pp. 176-8.

⁵ *Ibid.*, p. 105, no 3.

sesă să le caute la tatăl său, unde erau, pribegi la rîndul lor, boierii lui Leon-Vodă, și adunase în jurul său și ceva Tatari din Bugeac, cu Orac-Mîrza.

La 7 Novembre st. n., într-o Duminecă, Matei, care era un bărbat și un ostaș, bătu cu totul pe Radu, care era un biet copilandru neîncercat în ale luptelor. Numele arhanghelului Mihail, *hasna*, cuvîntul de ordine al lui Matei — un nume ce amintia și pe un mare biruitor — purtă noroc fruntașuluă ales de boierimea terii¹.

Era încă un pas către Domnie, dar nu cel din urmă. Vizirul, Muftiul, puternicii Portii, nișă nu voiri să audă de întârirea unuă hain, intrat cu armele în provincia Sultanului. Imbrohorul al doilea venise cu poruncă aspre către Abaza, iar Iusuf Ceaușul cu alte poruncă ca acestea către Rákóczi: Radu trebuia statornicit, iar Matei trimis la Poartă în lanțuri. Puterea acestor ordine o sfârîmă biruința și, cînd se află despre dînsa, învinsul își pierdu cuca domnească².

Pentru ca ea să fie dată însă învingătorului, mai trebui să se îndeplinească un sir întreg de formalități, menite să dovedească oră-cu credința lui Matei. El mai merse odată la Abaza, în ultimele zile ale lui Novembre. Apoi Imbrohorul, venind la dînsul în Scaun, îi ceru să se îndreptăreasă înaintea Împăratului³. Cu o mare suită de boieri și de prelați: Divanul, cei doi episcopi, egumeni, căpitanii și slujbașii, toti cei ce aveau o mare dregătorie sau o vază deosebită în

¹ Cf. Iorga, *Cronicile muntene*, p. 37. La 21 Septembrie st. v. Matei era la Buzău, de unde dă un document (Bibl. Ac. Rom., doc. 97/LXXIX). Si el a făcut apoi confiscări. Averile lui Papa Greceanu, unul din cei ce căzură în luptă, fură luate pentru Domnie și restituite numai pe urmă filor: Drăghici Spatarul și Fotea Postelnicul, văduvei, din zestrea cărcia făcea parte. «După moartea Papei Log[o]fătul», se scrie în actul de restituie, din 24 Februarie 1636, «iar Domnia Mea am dat și am miluit pe niște iuzbași de călărași den tărgu de în Buzău cu acești Rumăni den în Cioceană» (Colecția d-lui Șt. Greceanu).

² Documente la Prefață.

³ După Cronică, Matei plecă spre Constantinopol la 16 Decembrie st. v. Acte de-ale lui, date în București, avem din 30 Octombrie, 28 Noiembrie, 13 Decembrie (còpii la Bibl. Ac. Rom., doc. 17-9/XI). Cf. *Soc. Braș.*, p. 92, n° 2.

țară, un neobișnuit și mareț alaiu și o strălucitoare dovedă de dreptate și iubire —, el veni la Constantinopol, în ajunul Bobotezei din anul 1633. Aici se făcu înaintea Vizirului, după multe zăbăvă, pîra cu pribegii, cu «Grecii», și Matei învinse și aici. Nu însă fără a crește tributul, îndoindu-l, se zice¹. În a doua Duminecă din Mart, Matei intra în București, triumfător, pentru a domni nu mai puțin de douăzeci și doi de ani.

Aceste împrejurări avură îndată răsunetul lor în Moldova, precum se întîmplase în 1618, cînd alt patron al Grecilor, Alexandru Iliaș, fusese gonit din Țara-Românească. Acuma el avu parte de o soartă asămănătoare ca Domn al Moldovei. Turci, dezgustați de dînsul, supărați de plingerile necontenite în privința cîrmuirii lui, trimiseră un Ceauș pentru ca să aducă la Poartă, unde să-și dea socoteală, pe şiretul și priceputul în întrigă Vevelli, care și acum putea să fie mâna dreaptă a unui Domn. Boierii văzură, cu dreptate, în această măsură, o desaprobată a Domnului, și ei se răsculară. Vevelli fu rupt în bucăți de mulțimea furioasă, în fruntea căreia stătea Vornicul Vasile Lupa, și el un Grec, dar crescut în țară și căsătorit cu o Moldoveancă. Apoi, cu toată Curtea, Voevodul fu condus până la Galați, unde se sui pe corabia mazililor.

Partea întări a programuluî fusese executată bine, întocmai ca în Țara-Românească, cu aşa de puțin timp în urmă. În Februar 1633, Matei se întorcea învingător către țara sa și în April, la 30, un ambasador la Constantinopol scrie: «Ază a venit aici știre că Domnul Moldovei ar fi fost gonit de supușă, după exemplul dat de Munteni»². Dar, împrejurările nefind tocmai aceleași într-o țară și în cealaltă, partea a doua ieși rău de tot.

¹ Înviniuirea, ce se află la Constantin Căpitânul, se întăreste și prin raportul olandes din Documente la Prefață.

² Raport olandes: «Op huyden compt hier tyding dat den prins van Moldavie van d'ondersaeten, nae hat voorgaende exemplel van de Valachen, verdreven soude syn».

Aici nu era o pribegie, o oaste, o căpetenie învingătoare. Lupu era un boier de Curte și el n'avea pe departe popularitatea lui Matei, bunătatea iertătoare a acestuia, care-i cîștiga sufletele. Stăruințile Polonilor, cu continuarea prădăciunilor căzăcești, nu puteau ajunge la Poartă, și pe Abaza, prețiosul vecin, nu se îngrijise a-l cumpăra nimeni.

Totuși era un mazil, refugiat peste Nistru, care lăsase un bun nume în țară și care voia bucuros să mai domnească: Barnovschi. El fu rugat să vie, și se înduplecă. În fruntea unui alaiu destul de frumos, dar care nu se putea compara cu modelul, el veni la Constantinopol, în Iunie. Vizirul, care-i învoise aceasta, îl primi bine, dar, cînd Miron-Vodă veni să-i sărute mâna, ca Domn nou, el fu arestat și gazda sa de la Bogdan-Saraî prădată. Toate plîngerile boierilor săi nu folosiră; el fu decapitat la 2 Iulie, ca unul ce năvălise după mazilie de două ori în Moldova. Iar, după două zile, întrebîndu-se boieri îngroziți, Moise Movilă era numit, fără dare de banii¹.

Domnia lui Moise Movilă, ales în vederea negocierilor cu Poloniî, fu cu totul trecătoare. Abaza, puternicul Pașă dunărean, care înțelegea să stăpînească aici ca în Asia, de unde venise, izbuti să aducă războiul între Împăratul său și regele Poloniei. Ca odinioară Schender, el veni la Nistru cu tributarii, nădăduind să iea Camenîța. Între motivele care-l împiedecă, fu și purtarea, de tot domoală, a Domnilor noștri: Matei, căpetenia boierilor munteni iubitorî de creștinătate, și Moisè, prietenul statoric al Polonilor. Prietenia personală cu Abaza făcu pe cel d'intaiu să scape de urmările acestei purtări; cît despre Moise-Vodă, care nicăi nu voi să-șî răscumpere păcatul, el fu scos în April, pe cînd Sultanul ieșea cu poimpă mare din capitala sa, supt cuvînt că vrea să reînoiască expediția polonă a frateluî său Osman².

Îl înlocui un om dibaciû, deștept și bogat. Vasile Lupu

¹ Cf. *Soc Brașovului și Documente la Prefață*.

² V. Iorga, *Studii asupra istoriei Românilor în secolul al XVII-lea*, 1900, *passim*.

era fiul unuia din «străinii» lui Radu Mihnea. Căsătorit cu fata lui Bucioc, el era socotit printre pămînteni, cu toate că și el și fratele său Gavril iscăliau cu slove grecești¹. Fusese un dușman al lui Gratiani, care pusese să-l chinuască, arzindu-l pe piept. Ridicase țara în retriva Grecilor lui Alexandru Iliaș, și-l scosese din Scaun. Dușmânise și pe Barnovschi, pe care-l chemă la peire. Pribegise supt Moise Movilă la Constantinopol, și aici bani săi și, de sigur, vorba hotărîtoare a lui Abaza-l făcură Domn². Iar, dintre cei mai mici, și scosese steagul de Domnie Grecul Curt Celebi, care nu-i rămase totdeauna credincios și frații Cantacuzini, Toma și Iordachi, dintre cari cel din urmă, care furnisase de bună samă pungile, veni îndată ca Vistier, după obicei, pe lîngă domnescul său datornic³, care î era și cunnat⁴.

Peste mai mulți ani, într'un act de plîngere, Sima Vistierul lui Matei vorbește de un jurămînt de frăție făcut, atunci, în April 1634, de noul Voievod moldovean, cu solii munteni veniți, de bună samă, cu tributul, înaintea Împăratului ce stătea să plece⁵. Ar fi urmat solii prietenoase între cei doi Domni, și aşa va fi fost. Dar aceste începuturi bune nu puteau dura, și între Matei și Vasile trebuia să izbucnească răpede acea ură, care, luminând în războiu său arzind potolit în vremuri de dușmânie acoperită, era să-i dezbine pentru tot timpul vieții lor unul lîngă altul.

Căci nimic nu-i apropiat. Veniau din neamuri deosebite,

¹ Iscălitura lui Gavril, în cartea citată, p. 17. Vasile — în acte «Lupul Dvornicul de Tara-de-sus», alături de celalalt Lupu, «Vornicul-cel-Mare de Tara-de-gios» — iscălește la 29 Mart 1631 aşa. Ιω (?) Λουπούλ μάρελε Βορνίκ; Bibl. Ac Rom., doc. 61/XLII.

² Cf. și scrisoarea lui Lupu, în care se laudă pentru aceste acte, în Hurmuzaki, IV¹, p. 669. și în Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, 1890, pp. 255-6.

³ Iorga, *I. c.*, regestele, p. 51.

⁴ Ținea și el o fată a lui Bucioc. V. și Tanoviceanu, *Resturnarea lui Vasile Lupu*, în *An. Ac. Rom.*, XXIV, p. 120. Cf. Conv. literare pe Februar 1902.

⁵ Torok-Magyarkori Állam-Okm., V.. p. 78, În fruntea lor era Ilriza Banul, Cf. mai departe p. 24, n° XXXII, unde aşa trebuie pusă data, și în *Liter. și artă română*, IV, p. 401 și urm.

dintronul trecut al lor deosebit și acela și urmăriau și scopuri ce nu sămănau între ele. Așa Matei era un simplu boier de țară, care nu luase tronul numai pentru că să-și scrie numele în catastihul stăpînitorilor fără durată. La ori-ce prilej, și el și aici luă, arată aceiași îndreptățire: ei sunt restauratorii trecutului, invietorii bunelor obiceiură, împăcătorii zavistiei dintre fiilor terii, mîngîietorii săracilor și izgonitorii Grecilor ce li stricau sfaturile și buna stare a moșiei. Matei nu se înfățișea nică-o dată deosebit, cu patimile și gîndurile lui proprii: îi place să facă știut ori-când că lîngă dînsul se găsește țara, care se recunoaște în el și-l vrea pe dînsul. Țara l-a vrut și, chemîndu-l din pribegie, l-a făcut Domn, precum Domnul în aceiași țară îi fusese strămoșii, din neam în neam. Cînd primejdia vine asupră-îi, el știe s'o înlăture cu cele două arme de folos față de Turci: sabia și banul¹, dar, înainte de toate, el întrebuiștează ca o pavâză a Domniei sale voia supușilor săi față de dînsul, iubirea pe care ei î-o păstrează și o dovedesc în scris, printre un arz către Împăratie. Prin ei se spune vrăjmașuluș de peste Milcov că el nu va fi suferit a stăpîni vre-o dată în Scaunul muntean, prin ei se fac cereri de ajutor și îndemnuri la o legătură trainică și asigurătoare față de patronul din Ardeal. Luptele se dau cu «sfatul» boierilor pămînteni; ei întăresc, prin acte pornite de la dînșii, învoielile cu vecinii; după ascultarea lor se încheie păcile. Voevodul se crede chemat printre o hotărîre mai puternică decît a oamenilor celor mai puternici pentru a învia tot ce fusese cucernic, viteaz și mare în trecut. «Oameni streini noă», scrie el în 1639, «nu cu legea sfintă, ci cu neamul, cu limba și cu năravurile cele reale, adecă Greci», venise, se încuibase în țară, «izmenise» și «pusese jos obiceele cele bune, bătrâne ale terii». Dar Dumnezeu nu-și uitase de «milele luă cele de de mult, ce aș fost făcut cu neamul nostru băsărabesc, cu acei Domnii moșneni terii» și, «spre gonirea din țară a streinilor și spre adunarea moșnenilor terii, adusu-și-a aminte de noi, cari suntem mai sus zișă, Io

¹ O spune însuși; Sîrbu, p. 130.

Matei Basarab, și ne-aă adus din țărī străine, de unde eram goniți de streină și pribegi de răul lor, și ne aleseră la Domnia țărī, și ne rădică la Scaunul moșilor noștri. Deci, cînd ne asezăm cu mila Sfinției Sale a fi biruitoră țărī și țitoră de steagul împăratesc, atunci adunatu-să tot soborul țărī înaintea noastră, și duhovnicesc și mirenesc, cari, plecînd genunchele lor toți naintea noastră, cu lăcrămoasă strigare aă jăluit și s'aă plîns înaintea noastră de strămbătatea ce aă răbdat de la streină...¹.

Matei înfățișează deci o putere și un trecut. El e Domn al Țeri-Românești pentru că trebuie să fie, pentru că are dreptul și pentru că acest drept i-a fost recunoscut de fiii țeri, de clerici, de boieri și de ceilalți locuitori de neamul său. Omul isteț și vrednic care strînge birurile, pentru multe Vistierii, pe lîngă a lui, dincolo de Milcov, e cu totul altfel de stăpînitor decât acest bun părinte de familie, îndreptînd cu blîndeță graiului pe niște fiți cu iubire și ascultători. E un «tiran» în sensul antic și italian al cuvîntului, un cuceritor de noroc, un vînător de bogătie și putere. Îndreptățirea situației sale n'o are nicării: s'a spus că ar fi fost un coborîtor al lui Aron-Vodă², dar e numai o părere greșită; străbuniile lui fusese aiurea decât în Scaunul domnesc al Moldovei. Iubirea nimăruil nu-l chemase la stăpînire, și nicăi odată nu vedem lîngă dînsul decât clientela, cea din țară și cea din Constantinopol: Greci, Turci, unii dintre Moldoveni... Nu ține la nimeni deosebit: nicăi la Poloni, nicăi la Ardeleani, nicăi la creștinătate în genere, nicăi la Împăratul său din Tarigrad, nicăi la Români săi din țară, în cari vede numai birnici folositor. Matei era pe deplin mulțămit cînd între munți și Dunăre, de la Severin la Focșani, era bielșug și liniște, cînd prietenii veghiau și dușmani îi adormise: la ale altuia nu rîvnește. Din potrivă, Lupu e un oizmătaret, un lacom, un

¹ Actul pentru scoaterea călugărilor greci din toate mănăstirile ce nu li sunt dăruite de ctitor, — a căror voință, firește, nu putea să fie călcată, în casul celalalt; în *Uricariul*, V, pp. 327-36. O copie după original, în Bibl. Ac. Rom., doc. 6/LIII.

² V. Iorga, *Studiu asupra secol. al XVII-lea*, p. 16.

nesătios, un trufaș: luă și trebuie să se amestece în toate, să umilească pretutindeni, să stăpînească tot mai departe. Pune patriarchilor cîrja în mînă și li o smulge, împacă și dezbină țeră pentru a-și face un nume. Pare să fi avut în adevăr gînduri asupra Ardealului, și Țara-Românească l-a ispitit în totdeauna. Cînd Radu cel Orb domnise de fapt peste amîndouă principatele, cînd steagul amîndurora fusese dat lui Alexandru Iliaș și tînărului său fiu, să nu-și poată așeza el, bogatul și puternicul Vasile-Vodă, la București un frate, un fiu, un ginere, un boier oarecare dintre aî lui? Cu cîtă fală nu-și ieă el intr'un rînd, cînd crezuse că a și învins, titlul de «Domn al Moldovei și al Țerii-Romînești», până la care de la Mihai Viteazul încă nu îndrăznise să se ridice ambiția nimăruia¹!

În aceste din urmă visuri, care-l stăpîniră până la nebunie și ruină, era întărit de două împrejurări. Ca și Radu-Vodă Șerban, Matei era Domnul răscoalei, pribegul în creștinătate ce-și luase coroana în virful săbiei, tulburătorul raialei împăratești pe care ajunse apoî să o păstorească. O Domnie care avea un început ca acesta nu putea fi sigură, și se clătina pe apele vesnic în mișcare ale toanelor și poftelor turcești. La mazilia lui Vasile, chiar învins, chiar împrietenit cu creștini, nu s'aș gîndit nică o dată în chip serios Turci; acest Răsărîtean de limbă grecească, acest proprietar de averi în Constantinopol, soțul, de la o vreme, al unei Cerchese și ruda al Hanului Tatarilor, era de-a lor. Pe cînd nică o împătrită biruință, nică o jertfă neconitenită de bană, nică o corectitudine desăvîrșită a lui Matei nu-î scutiau grija viitorului.

Despre Turci, lucrul stătea deci neconitenit spre schimbare. Si cine alții puteau ajuta și asigura? Poloniî erau de departe și Koniecpolski, Craiul de la graniță, puternicul Hatman, voiă numai păstrarea păcii. Împăratul avea pe umeri sarcina strivitoare a războiului cu Europa protestantă sau prietenă a protestanților. Iar în Ardeal nu era un îndrăzneț și un dominator ca Bethlen, înaintea căruia Turci să aibă

¹ V. Sirbu, p. 165.

sfială, ci un om şiret, nestatornic, fără cuvînt, stăpinind cu greu în vremurî rele. Temîndu-se pentru dînsul, amenințat adesea cu mazilia, grămădit într'una cu cererî de banî, Gheorghe Rákóczy se gîndia cu ce meşteşug să-i strîngă şi el de la vecinî, iar la nevoia lor uita făgăduielile şi se trudia cum să scape mai eftin de nevoia ajutoarelor.

Prin cele ce s'au spus aice se lămureşte toată politica de la Dunăre timp de aproape douăzeci de ani, pe cari rămîne acum să-i urmărim în oare-care amânunte.

Dintre început, de la 1633 până la sfîrşitul lui 1635, fără să fie linişte în Asia, Turciî se ocupă foarte mult de afacerile europene. De o parte sint Cazaciî cari pradă, Tatariî cari sint gata să-i pedepsească prădînd pe Polonî, oştile regelui la Nistru. În 1633 se face, cum văzurăm, fără folos expediţia atotputernicului Mohammed Abaza, «cel mai viteaz şi mai vestit din Paşii Europei»¹. În anul următor, Sultanul Murad se face a pleca împotriva sprijinitorilor Căzăcimii jăfuitoare şi trimite înainte pe un bun general, chemat anume de pe cîmpul de luptă cu Perşii: Murteza-Paşa, Serdar contra Polonilor. Dar corturile împărăteşti se opriră la Adrianopol, lagărul Serdaruluî nu făcu alta decît să treacă Dunărea la Giurgiu şi să aştepte acolo, pe cheltuiala lui Matei-Vodă, ducrea la capăt bun a negociaţiilor îndată începute. Până ce veni iarna, solia polonă-şî îndeplini misiunea la Poartă şi, în Novembre, oştile turceşti trebuiră să se împartă pe la iernatece².

E sigur că Vasile-Vodă şi-a dat toată osteneala pentru a face să izbutească silinţele de împăciuire, pentru că numai folos nu putea culege un Domn moldovenesc dintr'un războiuî între Turci şi Polonî³. Plîngerile acestor din urmă împotriva lui, în 1635 şi 1636, nu dovedesc nimic; ştim că Hatmanul

¹ «In Europa omnium ducum fortissimus et celeberrimus», scrisoare privată a lui IIaga, *Coll. Camerariana*, XIX; 3 Septembrie 1633.

² V. *Studiile asupra secolului al XVII-lea* citate

³ Aşa spune şi ambasadorul olandez la 10 Decembrie 1633, despre silinţele Domnilor noştri pentru pacea la Nistru.

Koniecpolski avea interes să puie Domn la Iași pe fugarul Moise Movilă¹, și apoī slăbiciunea Polonilor era, totdeauna cind stăteaū de vorbă cu Turciī, să încerce a-șī afirma prin fapte «dreptul» lor de a numi Domnī în Moldova².

Pentru Matei, campania din 1633 fusese numai o osteneală. Cea din 1634 fu o lungă primejdie, de patru lună, cît stătu lagărul lui Murteza în raiaua Giurgiulu. Ce se făcea cu Poloniī, nu-i era necunoscut, dar experiența luī îndelungată îi spunea de-ajuns că «Turcul nu-șī duce oștile totdeauna unde zice că le duce»³. El venise, în adevăr, în August, la temutul oaspe al țerii sale și căpătase de la dînsul un caftan de cinstă, ca răsplată anticipată a cheltuielilor ce se puteau aștepta⁴. Dar, păna la sfîrșit, el se temu ca Turciī să nu descopere drumul către Scaunul său, pentru a pune aici din nou pe Leon-Vodă, ce nu se astimpăra în mazilie.

Frica de o îndreptare nouă a lui Murteza n'o avea numai el, ci și alt principe tributar stabilit fără a se întreba Sultanul, Rákóczy. Dacă înlăturase un concurent, pe David Zólyomy, mai rămînea altul, Moise Szekely, care stăruia neobosit pe lîngă Turci și găsia ascultare⁵. Marea solie a lui Rákóczy în vara anului 1633 făcuse impresie asupra Turcilor, dar ei nu văzuse cu ochi bună încheiarea, în Septembre, a unei păci cu Imperialiī, cu toate că în această pace nu se cuprindea nimic împotriva intereselor Sultanului⁶. Pîrî veniau fără încetare din Ardeal: că principalele ridică împotriva lui pe magnați, că păgubește pe Sași: un ambasador la Constantinopol, dintre cei bine informați, ni spune că și lui Rákóczy prezența lui Murteza dincoace de Dunăre îi pricinui multe temeri⁷.

¹ Tratatul lui cu acesta, în Hurmuzaki-Bogdan, II ; 30 Septembre 1634.

² Pentru campania din 1634, mai vezî, Grabowski, *Scrisorile lui Vladislav al IV-lea*, Cracovia, 1845, pp. 14-6, 32-3.

³ Spusa lui chiar; după izvoare ardelene, în Sirbu, p. 132.

⁴ Naima, după o traducere francesă, în Iorga, *Acte și fragm.*, I.

⁵ Cf. și Hurmuzaki, IV¹; la data de 28 April 1634.

⁶ V. Zinkeisen, IV, pp. 471-2; Sirbu, p. 61.

⁷ Scrisori olandeze private din 11 August și 14 Octombrie, *Coll. Cameraiana*, I. c.

Nevoia comună reuni pe cei doi stăpînitori de la Nordul și Sudul Carpaților. Luî Rákóczy îi fusese întâiul mai mult să capete banii de la Matei, pe care pretindea că-l ajutase, ceia ce era adevărat, fără ca prin acest ajutor să-î fi fost hotărâtă Domnia, în țară, pe cîmpul de luptă său la Constantinopol, în desfacerea intrigilor și cîștigarea prietenilor. Încă de la 17 Iulie 1633, prin ambasadorul ardelean Szalánczy, ce mergea la Poartă, Matei încheie o învoială, care cuprindea îndatorirea de a plăti 6.000 de galbeni pe an, dar, pe lîngă aceasta, și legături de prietenie¹. Cuvintele necuviincioase de care se slujește Rákóczy vorbind de aliatul său nu schimbă întru nimic situația orinduită astfel: în 1633 și 1634, cei doi vecini se ajută cinstit între sine².

În 1635, se simți trebuința unei apropiere și mai mare, unor îndatoriri mai amănunțite, legate prin jurăminte solemne, și întărîte, cel puțin dintr'o parte, și de către țară, nu numai de ocîrmuitar. Sprijinirea lui Székely de unii oameni cu trecere la Poartă urmă înainte, și închiderea lui la Cele-Şepte-Turnuri nu-l înlătură de loc din situația-î de pretendent. Ce-î dreptul, la începutul anului, cu o pompă neobișnuită, cruntul Sultan Murad plecase în Asia, unde-și învăță, oștile să asculte și le duse la biruință, dar se prevedea întoarcerea lui în iarnă, și mulți își vedeaă peirea în această întoarcere. Între dinșii, pe lîngă Rákóczy, și Matei, al căruî loc era rîvnit de mulți și, între alții, de fratele mai mic al Lupuluî moldovean, care începea să se lăcumească la teri străine³.

Deci, după o solie pregătită, a lui Belény, care, venit poate din dieta ardeleană, se întorcea la Brașov în ziua de 8 Iulie, ducînd probabil și scrisorile din 21 Iunie st. v. ale

¹ Actul, în ungurește, datat «A condito mundo 7141, 17 Iulii», nu e publicat încă; el se află în Bibl. Batthyani, *Codex authenticorum*, nr 279. El poartă de două ori pecetea domnească mică, cu chinovar, și semnătura lui «Sava, secretarius hungaricus», care l-a scris.

² V.: Sîrbu, pp 82-4.

³ Rapoartele ardelene, analisate în Sîrbu.

Domnulu¹, — în ziua de Sîn-Petru, după calendarul vechiū, se gățiau actele jurămîntuluⁱ noū.

Ele samănă cu alte legătură încheiate în acest secol între Domnī moldoveni saū munteni: Radu Șerban, Radu Mihnea, și Bethlen ori Bocskai. În schimbul «bunăvoiñtii» luⁱ Rákóczy, Matei se îndatoria să-l îñstiinþeze și să-l apere, prin stăruinþi, prin arme și chiar prin venirea lui în persoană, în fruntea unei oștirⁱ bune, la locul primejdieⁱ. Pentru că, în mîndria lui, principalele ardeleani voi^a un semn, văzut de toþi, al acestei alianþe, se găsi mijlocul, fără cheltuială prea mare din partea Muntenilor: se va da pe piece an un cal turcesc și un alt cal de călărie — darurile obiþnuite ale Voevozilor din ambele principate, și, în locul tributului, reclamat de «Craiⁱ» de peste munþi de la Constantin Movilă ca și de la Alexandru Iliaþ, de la acesta ca și de la Leon-Vodă, se va răspunde suma de 5.000 de florinⁱ, dar numai ca o răscumpărare a dijinei oilor, ce se plătia de la o vreme și din partea ciobanilor de peste munþi, venitⁱ la noi. Boierii întâriră deocamdată de bună samă nu ambele acte, ci numai confirmarea de către dînþii a celuⁱ din urmă².

Răvășele fură duse la «Craiul» de o solie munteană alcătuită din Clucerul Sava, Logofătul Simon și un alt logofăt, «diacul unguresc», numit tot Sava, cari aveau vre-o douăzeci de oameni de suită. Sosiră la 22 Iulie, merseră la Rákóczy și ascultară dorinþile acestuia. Dar, înainte de a putea ei să se întoarcă, la 30 Iulie și 3 August, cel d'intâi^u act, prin care Ardealul era apărat de ori-ce năvălire munteană, în casul cînd Turciⁱ ar voi să scoată pe principe, — era întărit și de boierii țerii, și chiar de căpitanii și iuzbașii ce stăteaū în fruntea «vitejilor» în aceste cuvinte:

«Noi toþi slujătorii Țerăi-Rumănești, căpitanii, iuzbașăi, ceauþăi, vătășăi să toþi cetaþăi, călărime să pedestrime, jurămu-ne pre numele lui Dumnezeuⁱ să pre s[fan]ta evanghelie

¹ Cf. Soc. Braþovului. Scrisoarea, în ungurește, se află inedită, în *Codices authenticorum* · e dată din Bucureþti.

² După *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II; în traducere în urma versiuniⁱ *Memoriilor* luⁱ Kemény de Neagoe Popea.

șă pre s[fan]ta preacurată Mariea să pre toți sfenții lu Dumnezeu, cum noi vom fi cu toată credința Mării Sale Domnului nostru, lui Io Matei Basarab Voivoda, care ieaste cu mila lu Dumnezeu Domnul Terăi noastre Ru mănești. Lăngă aceasta împreună cu Dom nostru să Mării Sale lu Racoți Ghiurghi, cu mila lu Dumnezeu biruitoriu mare Ardealulu să a o parte de țeara ungurească domnul să Săcuilor span, cum noi nici într'un chip să nici cu un mod, nici Mării Sale, nici cocomilor, nici celora ci-ă vor fi cu credință, pre porunca nimulilea, nici pre indemnarea cuiva vrăjmaș nu-i vom fi; armă înpotriva feței cinstei coconilor să credincioșilor Mării Sale nu vom scoate; în țeară-i cu arme, vrăjmășate, nici noi, nici cei ce vor ținea de noi nu vom mearge; pagubă, pizină, nici Mării Sale, coconilor, nici credincioșilor nu vom face; cu Maria Sa cu vecinătate frumoasă să intru una vom fi, să vom trăi, să vom ținea; de nicăir asupra feaței Mării Sale să a coconilor să a credincioșilor vrăjmaș nu le vom scorni, nu le vom face, nu le vom trimite, ci, de se-ară să scorni den cătroova asupră-ă, cu toată nevoița, după putearea noastră, a-ă întoarce să a-ă depărta vom sili; să, de se vor afla Mării Sale, coconilor, credincioșilor den cătroova nescari vrăjmaș, măcaru fie de unde, de timpuriu, după pohta Mării Sale, coconilor, credincioșilor, cu oaste aleasă a noastră, cu cătă vom putea însema, vom ajuta, să o vom ținea acolo în plata noastră pănă-ă va tribui. Ear, de ară fi lipsă să de mai multă oaste, să noi toți cu oastea terăi noastre să cu feațele noastre gata vom fi, fără de zmenteală, a ajuta să lăngă ei a fi, după pohta vremilor, lăngă Maria Sa să coconi să credincioșă. Alta, toate scormoniturile ceale ci ară fi spre nefolos să spre stricăciune, căte vom înțelege, ori aieavea, ori pre ascunsu, înpotriva Mării Sale, coconilor să credincioșilor, acealea de timpuriu i le vom ivi, să noi încă vom fi înpotriva acelora, cu toată nevoița, să noi Mării Sale, coconilor, credincioșilor, fi-ă-vom direptă, să-ă vom vrea binele, pănă-ă va trăi Dumnezeu: pre Maria Sa, coconi să credincioșă, să pănă-șă va ținea Maria Sa toată făgăduința cea bună să tocmeală ce aă făcut cu Domnostru Io Matei Voevodă,

pentru să fie toate aceastea stătătoare să aşădzate să deplin[e]. Dumnezeu nouă aşa să ne ajute, să preacurata Maria, să toţi sfenţii lu Dumnezeu. Să aşa să ne fie sufletele în spăsenie, să în ceastă vieată de pre pământu, aşa să fim norociţi, cum aceastea toate le vom umplea să le vom ţinea, să vom sta prea această tocmeală. Datu-se-aű den Bucureşti, în Iulie 24, în aii Domnului 1635^{1.}»

Domnul adăugea un tratat privitor la făcătorii de rele ce fug din țara lui saū în această țară. Dar aceste scriitori par să fi fost duse numai către sfîrșitul lunii, căci la 22 August vedem pe diacul Sava iarăși la Brașov într'o nouă misiune^{2.} El va fi adus cu sine actul prin care, la rîndul său, Rákóczy lua îndatoriră de sprijin, dar de la ajutorul armat se excepta persoana temută a Împăratului^{3.}

O întrebare care se pune acum e aceasta. Știm că în Vasile-Vodă Craiul vedea un «om rău»⁴ și că pe atunci capucinăia ardeleană lucra împotriva intrigilor acestui turburător de pace; dar aceste relații dușmănești să fi continuat ele multă vreme, cu toată primejdia ce amenința pe orăcine din tributară după întoarcerea Sultanului? Credem că nu. În adevăr, mai târziu, în 1636, vedem pe Rákóczy cerînd de la amîndoă Domnii, în aceeași timp, aceleași îndatoriri în vederea războiuluă său cu Turcii^{5.}

¹ Semnează: «Oprea Vel Aga, Răzvan Căpitân, Lupul Căpitân, Stănilă Căpitân, Costandin iuzbașa, Mușat iuzbașa, Mușat Susușascul iuzbașa, Stamatie Căpitân, Vladul iuzbașa, Crăstea iuzbașa, Iuța iuzbașa, Voinea iuzbașa, Oana iuzbașa, Sava iuzbașa, Albul iuzbașa, Ioan iuzbașa, Stoica iuzbașa, Vasile Cazacul iuzbașa, Oana iuzbașa, Costandin iuzbașa, Stan iuzbașa Dașoveanul, Stanilă Mic iuzbașa, Potru iuzbașa, Furduiă iuzbașa, Ghiuca iuzbașa, Neagul iuzbașa, Radul iuzbașa, Glăvan iuzbașa, Puica iuzbașa, Radul iuzbașa, Nica iuzbașa, Dragomir iuzbașa, Savacișa iuzbașa, Vasilie Ghergheceanul iuzbașa, Crăstea iuzbașa, Lucea Căpitân de Văleani, Bonciul iuzbașa, Dragomir iuzbașa, Dobrotă iuzbașa, Crăciun iuzbașa, să cu toți voinicii». — După originalul, aži inaccesibil său pierdut, din Alba-Iulia, în *Cale, luit Traian*, 1874, p. 216.

² Cf. *Soc. Brașovului* și actele, în tesa citată. Rákóczy era la 19 August în Cohalm. *Mon. Com. Transylv.*, IX, pp. 435-7.

³ *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, pp. 260-1; resumat în Sîrbu, pp. 67-8.

⁴ Sîrbu, p. 67.

⁵ V, acolo, iar, pentru moment, *Mon. Com. Transylv.*, X, p. 216, n^o xx.

Pe de altă parte, la 4 Septembrie 1635 apare la Brașov un boier moldovean, Șătrarul, cu o suită de vre-o douăzecă de persoane, ca și a lui Matei deci; el se întoarce la 18 Septembrie. Pe acest timp stăruia pentru Moldova un «Neagu-Vodă Basarab», care nu e altul, de sigur, decât «Neagul Aga», unul din partisanii, în 1632, a lui Radu Alexandrovici¹. El scrie lui Rákóczy și lui Matei, acestuia din urmă în Octombrie, dar, în loc să se vadă îndemnat de Voevodul muntean, el e combătut cu putere, și Matei alături cu Vasile aduc prinderea lui Curt Celebî, trecut în slujba lui Leon-Vodă (și poate a acestui Neagoe) și, după întoarcerea Sultanulu, zugrumarea acestui Grec nesigur². Ar ieși de aici că, în vederea schimbărilor ce puteau veni din prezența «Împăratului», cei trei tributarî își luase măsurile, legîndu-se prin tratate, impuse de nevoie împăciuitoare³.

Nu știm dacă, în așteptarea acelorași împrejurări, Matei va fi scris ceva în Polonia, dar el intră atunci în legătură cu Împăratul creștin, care nu mai auzise de mult oferte de credință românești. Rákóczy-i ceru ajutor, și la 30 Septembrie se dădea răspuns la unele puncte aduse de Trimisul lui, Daniel Hrabetius⁴. La 13 din aceiași lună, se dădea, tot în Eberstorf, «solilor munteni», veniți de sigur cu Daniel, o scrisoare de politeță pentru Domnul Țerii-Românești. Cît despre propunerile de răscoală pe care Matei le făcu aici,

¹ Anonimul, p. 316. Pentru stăruințile lui Neagu, cf. acest volum, pp. 107-8, unde data de 1638 ce propusese, eu gîndul la războiul din 1637 între cei doi Domnî și la prezența și în 1638 a Sultanulu în Asia, trebuie prefăcută în 1635, — și Sîrbu, pp. 84-5. Supt un act din Tîrgoviște, 31 Maiu 1634, se astă și pecetea lui «Иѡна Нѣкто Бояръ». La 31 Ianuar 1635 apar Coman Comisul, Andrei Spăt. și Pătrașco Post., fiș «Agăi Neagulu» (Bibl. Ac. Rom., doc. 89/XX, 6/XLIII).

² Sîrbu, pp. 83-4, 85 și nota 1.

³ Cf. și Hurmuzaki, IV¹, p. 673. — O scrisoare ungurească inedită a lui Matei către Rákóczy, București, 21 Iunie 1635, în Arch. din Buda, «Rákóczy G. wejeböl 1635-45, 23».

⁴ Mon. Com. Transylv., IX, pp. 438-9.

cum le făcu și altă dată¹, altora, și pe care nu sănsem datorii a le crede foarte serioase, cînd vin din partea unuî om așa de blînd și de cumpănit, — aceste propunerî fură înlăturate cu totul. Cesarul din Viena avea altă grijă decît aceia de a-și ridica în coastă un nou dușman, pe lîngă acela ce-î stătea în față, și numai de cruciata contra Turcilor nu i se putea vorbi, cît dură războiul de treizeci de ani !

În sfîrșit, Sultanul se întoarse, în Decembrie 1635. Peste cîteva zile apărea, în Ianuar 1636, proclamația lui Ștefan Bethlen, alt doritor pentru stăpînirea Ardealului, care Bethlen refusă toate propunerile de împăciuire și știu să se facă în același timp prietenul fățiș al Pașeî din Buda și prietenul ascuns al Palatinului imperial din Ungaria Superioară. Pentru Rákóczy și cine se ținea de dînsul, primejdia se aprobia².

Măsurile fură luate. Pe lîngă strîngerea trupelor în provincie, «Craiul» avu grija ajutoarelor străine. Cu Matei relațiile rămîneau cele mai bune³. «Cît îmî va sta capul drept», spunea el în Iulie, lui Tholdalagy, «nu-i voi lipsi Măriei Sale în nimic, căci după Dumnezeu n'am nădejde în altul decît în Maria Sa»⁴. Cînd Pașa de la Silistra, Kenaan, cuninatul Sultanului, se afla acum dincoace de Dunăre, sosiau la București doî Trîmiș ardeleni, Toma Bassa și Acațiu Barcsai, un viitor «Craiū», cari aduceau din partea lui Rákóczy «asigurarea» scrisă pe care o ceruse Matei prin Clucerul Socol și care ni s'a păstrat⁵. Si în taină, înaintea lor, boierimea țeriî

¹ Ardelenilor la 1634, poate creștinilor din Balcani. V. Sîrbu, pp 42, 77 și urm.

² V. Sîrbu, p. 91.

³ Scrisori inedite ale lui către Rákóczy: București, 15 și 17 Februar, în *Codices authenticorum* din Alba-Iulia și în Arch. din Buda, l. c.

⁴ Sirbu, p. 93. Pentru Gavrilăș și Ioan Movilă, cf. *Mon. Com. Transylv.*, IX, 532 și *Tort. Tár.*, 1882, p. 476 și urm.; *Col. lui Traian*, 1874, p. 132. — În schimb, Rákóczy spunea neconitenit oamenilor săi la Poartă să ajute «foarte, foarte» pe Domnul prieten; Sirbu, p. 92.

⁵ Cf. *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIV, p. 19; *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 406 și *Soc. Brașovului*. Cuprinsul actului e resumat și în jurămîntul din 22 al boierilor.

și oștile făceaă la 22 Octombrie un nou jurămînt, prin care, în schimbul adăpostului făgăduit de Ardeleni, ei se arătau gata a luptă pentru dînșii «împotriva orășaru dușman»¹.

Cu Moldova, se păstra încă buna înțelegere. O mare solie de aproape patruzeci de persoane, condusă de Șâtrar și de Postelnicul Gramă, un om pricinut la negocieri în străinătate, venise de la Vasile-Vodă în Decembrie 1635 și se întorsese în Ianuar 1636². În April, Vasile-și plătea darul de că către Rákóczy, îndreptățindu-se că nu i-a putut cumpără mai bună, pentru marile cereri ale Turcilor³. În Maiu, sosește de la dînsul Gramă și apoi un anume Constantin; în August, iarăși Gramă, cu o suită însemnată⁴. Cînd Turci plecau asupra Ardealulu, în Octombrie, vedem pe Vasile că vorbește de «Craiul» vecin ca de un «prieten»⁵. În 1638, Lupu amintește «legătura veșnică» încheiată cu principalele în 1636⁶. Kemény afirmă că Bassa și Barcsai, pe cari i-am văzut venind în Țara-Românească, se duseră în Moldova în clipa primejdiei, ceia ce trebuie să se fi făcut în Novembre. Și în această lună întîmpinăm în Ardeal un nou sol al lui Vasile, Ieremia «Vinculiță», cu o suită destul de numeroasă⁷.

Polonilor li ceru Rákóczy o demonstrație la hotare, care să tie în loc pe Tatar și pe Lupu, dacă el n'ar fi credincios cuvîntului dat⁸. Pe atunci, în adevăr, Domnul Moldovei era învinuit de peste Nistru că nu ține buna vecinătate, că pradă granițile, tăie drumurile și «aprinde focul» de spre Turci suflind în el cu pîrile sale, aşa încît «Dumnezeu să-l piardă cît mai răpede, cu

¹ După *Torok-Magyar Állam-Okmánytár*, în Popea, I. c., pp. 59-60.

² *Socotelile Brașovului*.

³ Scrisoare din Iași, 18 April 1636, semnată: «Basylius, Dei gratia terrarum Moldaviae princeps ac dominus», inedită, în *Codices authenticorum* din Alba-Iulia. Regest în *Columna lui Traian* pe 1874, p. 132.

⁴ *Socotelile Brașovului*.

⁵ Iorga, *Doc. Bistricești*, I, p. XCVI.

⁶ «In anno domini millesimo sexcentesimo trigesimo sexto superius elapsos»; *Mon. Com. Transylv.*, X, p. 216, n° XX.

⁷ V. *Socotelile Brașovului*.

⁸ Sîrbu, p. 87.

stăpinul său dîmpreună»¹. În schimb, Matei trimisese în Martea d'intaiu solie la rege, în Lituania, prin Dalmatinul Marco Vladcovici, îndreptățind zăbava, cerînd știri și făcînd propunerî orale, ascunse, la care se răspunse, în Maiu, pe aceiași cale². Dar, fătîș cel puțin, Matei nu vorbi rău despre Lupu.

Și aceasta se observă și în propunerile pe care le făcu el la Viena printr'o solie, în care se afla cunnatul său Udriște Năsturel, iar, ca tălmaciu, Sava diacul³; în spusele lor nu vedem decît o tînguire asupra vremelor grele, nesiguranții pe care tot pare a o avea față de Ardeleani, asupra fricîi de lăcomia Turcilor, nevoii de ajutor armat, dacă ar fi să se răscoale, asupra adăpostuluî ce l-ar dori în creștinătate⁴...

Prădăciunile lui Bethlen începură în Iunie, și Rákóczy se plînse întaiu la Împăratul, în bunăvoința căruia n'avea o încredere desăvîrșită, bănuind măcar pe oameniî lui din Ungaria că-i sint dușmani în suflet.

Împăratul era dispus să nu sprijine încercarea lui Bethlen, din care nu se vede ce folos putea să iasă pentru Casa de Austria, și el dăduse și poruncile de nevoie pentru ca pregătirile rîvnitoruluî de Domnie să fie împiedecate. Dar, pe cînd Ferdinand spunea limpede că vrea să sfârîme părerea greșită că nu i-ar păsa de Ardeal și se îngrijia să strîngă din toate părțile ajutoare pentru Rákóczy, Palatinul avea o purtare cu totul deosebită. Prințipele ardelean trebui să se apere față de dînsul, — la sfîrșitul lui Septembre, vre-o săptămînă după mazilia lui în folosul lui Bethlen, — de inviinuirea că ar fi un tiran, un dușman al Turcilor și un pri-gonitor neîmpăcat al concurrentuluî său. «Am de gînd», scria el cu mîndrie, «să nu las Domnia decît odată cu viața...»

¹ Grabowski, *Scrisorile lui Vladislav al IV-lea*, pp. 173, 196-7, 199, 204-5

² Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 615-6 și Grabowski, pp. 186-7, unde se spune că scrisoarea către rege era din 14 Mart.

³ Hurmuzaki, IV¹; II Maiu.

⁴ Ibid.

Mați bine să rămîie copiilor mei un nume bun după mine decît să trăiesc eū fără de dînsul»¹.

În sfîrșit, Turciî se hotărîse, și Pașa de Silistra și Oceacov, Kenaan, porni spre Ardeal, trimițînd și lui Matei-Vodă scriitorile împărătești care-l priviau. Am văzut în ce chip răspunse el la acestea: pe cînd căuta să înbuneze pe stăpîn, el se lega și mai strîns de soarta lui Rákóczy printr'o făgăduială de a-l ajuta împotriva orî-cuî, fără deosebire. În același timp, el va fi găsit mijloace ca să zăbovească mersul lui Kenaan, care găsi de nevoie să treacă pe la Brăila, să se primble până la Călărașî. Cînd Pașa află în sfîrșit timpul să pătrundă până la București, unde se credea că-i era gîndul să facă o meșteșugită lovitură împotriva acestuî şiret hain, el găsi pe Domn între ostașii săi, și nu aduse nicăi astfel vre un folos².

Aceasta era în Novembre, și până atunci lucrurile se hotărîse în Ungaria. Plecînd din Turda la 1-iü Octombrie, Rákóczy întîlni pe comandanțul său Kornis după o biruință ciștigată asupra celorlalți Turci, aî Pașeî din Buda. Înnaintea trupelor adunate și a energicei hotărîri pe care o dovedise principale, se făcură propunerî din partea dușmanului, și ele duseră peste cîteva timp la un tratat³. În mijlocul negocierilor, apropiindu-le astfel de sfîrșitul bun, sosi un trimis al lui Matei, cu un om al lui Kenaan-Pașa, pentru a da vestea îmbucurătoare că a doua oştirile turcească părăsise țara⁴.

Mulțamită și stăruinților lui Matei la Poartă, pacea încheiată de «Craiul» ardelean cu Pașa învins al Budei fu întărită: războiul cu Persia avea mai mare însemnatate decît înlocuirea vasalilor din Europa, și, în Septembre 1636, vrăjmașii în Asia aî împăratiei osmane ciștigaseră o mare biruință, ucigînd și pe unul dintre cei mai destoinici generali aî Sul-

¹ *Mon. Com. Transylv.*

² Cf. Sîrbu, pp. 94-9 și povestirea din Cronica terii, p. 322: «Odată aû trimis pre Chinan-Pașa», etc.; reprodusă, fără adausuri, în Constantin Căpitânul, Kemény spune că a văzut însuși pe noul Domn adus de Pașă.

³ Sîrbu, pp. 96-7; Kemény ed. citată și notele.

⁴ Sîrbu, pp. 99-100.

tanuluă Marele-Vizir Mohammed plăti această nenorocire prin pierderea demnității sale, chemarea la Constantinopol și întemnițarea, iar urmașul lui, Bairam-Paşa, merse în 1637 să cerce la rîndul său norocul pe acest cîmp de primejdie¹.

La o altă graniță, era încă de lucru. Inaiet-Ghirař, Hanul de atunci, avea primejdiașe simpatii pentru Cazaci și el dăduse chiar dovezi de dușmănie față de Turci: se credea că în primăvară el va ridica fățiș armele împotriva suzeranului său. Supt cuvînt că vine să pedepsească pe neascultătorul mîrzac Cantemir, din Bugeac, el se înfățișă în adevăr, la Nistru, în fruntea unei nenumărate mulțimi de călăreți prădalnici. Cantemir trecu Dunărea după o cumplită înfrângere, în Mart 1637, și Hanul învingător luă, în Maiu, drumul spre casă. În Bugeac rămăsese doși frați ai acestuia din urmă, dar un nepot al lui Cantemir îi ucise prin trădere. Turci îndrăzniră atunci să facă un nou Han și, după ce înlăturără prin streang pe cel vechi, ești limpeziră pe deplin afacerile tătărești puind peste puțin, capăt și vietii puternicului mîrzac de odinoară. Iar pentru a curăți Bugeacul de neplăcuțiile lui locuitorăi, un Serdar ce fusese între Viziri, Mohammed Tabani-Buiuc, numit beglerbeg de Oceacov, plecă din capitală în ziua de 2 August: ca ajutor i se dăduse Calga tatar, și amîndoia aveau misiunea de a face ordine la Dunăre.

La începutul lui Octombrie, se mîntuise cu Tatarii lui Cantemir: ești se supușese, întorcîndu-se înnapoia în vechia lor țară². Dar mai rămînea ceva de făcut, căci ostile nu se îndreptară încă spre iernatece. «Acum», scrie la 17 Octombrie, ambasadorul olandes pe lîngă Poartă, «Turciî caută să puie mîna, cu dibăcie și fără vîrsare de sînge, pe Domnul muntean, care e aici foarte mult bănuit și urît, pentru prea marea înțelegere cu principale Rákóczy, lucrînd încă aceasta supt conducerea fostului Mare-Vizir Mohammed-Paşa»³.

¹ Zinkeisen, IV, p. 160 și urm; Hammer, ed. a 2-a, III, pp. 160-1.

² Pentru toate acestea, v. *Studii asupra istoriei Românilor*, p. 37 și urm.

³ «Nu is men besich om den prins van Valachie, die van all te groote

Această hotărîre nu se poate înțelege altfel, date fiind împrejurările, decât ca rezultatul unei întrigi, la care se unise și Caimacamul, ce ținea locul Mareluș-Vizir, dus în Asia. O înnodase ambicioză lui Vasile-Vodă. Doritor să-și aşeze la Tîrgoviște unul din cei doi frați¹, Domnul moldovean începu cu pîrî împotriva lui Rákóczy, care ar fi cercat să-l smomească din credința față de Turci, și împotriva lui Matei, care e gata să dea tot sprijinul său Ardeleanulu². Zvonul că se va ajunge astfel la un nou războiu dunărean se întîlnește în știrile timpului în primăvară și apoi mai târziu, în Iunie chiar și Iulie. Ca și Rákóczy, Matei arătă aceste pregătiri Împăratului, cerînd ajutor la întîmplare³.

În August, de hatîrul Domnului muntean, care și avea ca sprijinitor la Poartă pe influentul Rusnameghi⁴, se tăie nasul lui Leon-Vodă, căruia nu-i mai folosiră după aceasta nică bani, nică domneasca sa origine. Dacă însă la Constantinopol, erau pentru dînsul dispoziții bune, altfel era în lagăr, unde Vasile-Vodă va fi găsit un sprijinitor în Kenaan, care voise să prindă încă din 1636 pe Voevodul muntean, prietenul creștinilor. Pe cînd Paşa cel vechi se află încă în fruntea trupelor, care trecuse Dunărea, prin Iulie, Domnii primiră porunca să vie în tabără. Al Moldovei nu zăbovi nică o clipă pornirea sa, și peste puțin el își aşeza corturile lîngă ale Turcilor la Ismail, ca să ajute războiul Sultanului, și mai ales opera lui de uneltir. Matei, încrezîndu-se în ce-i vor fi scris capucinile sale, porni și el cu Muntenii săi, dar nu merse mai departe decât lacul Ialpugului, în Bugeac. Aici i se destăinui gîndul ce pusese Kenaan asupra lui, și el se

intelligentie met den prince Raccocy hier seer suspect ende odieus is, sondr bloetstortinge ende behendicheyt in handen te becoemen, door beleyt van den voorigen Oppersten Vezyr Mehemet-Passa».

¹ Aceasta o spun ambasadorii frances, olandes și ardelean, contra celuī venetian singur. Să se socotă și vrîsta tînărului fiu al Lupulu: avea numai zece ani.

² Pirile fură presintate în Decembrie 1636, ca și în April 1637. V. Documentele la Prefață.

³ Hurmuzaki, IV¹, Mart; Sîrbu. pp. 108-9.

⁴ Hurmuzaki, IV².

întoarse îndărăt, rămînd în lagăr, la Tîrgoviște, cu trupele sale, cum îl vedem pe la jumătatea lui August¹ și chiar peste o lună, cînd veni la el o solie ardeleană, — condusă de Bejény².

Se pare că aici, după sosirea lui Mohammed, înlocuitorul lui Kenaan, îi veni, ca să-l liniștească, «o întărire în Domnie»³. Oștile vor fi fost trimise pe la locurile lor, mai ales cînd se văzu că Tatarii se duc fără împotrivire. Cel puțin, un curier din Ardeal arăta la Viena, în ziua de 18 Novembre, că «Rákóczy n'are de ce se teme prea mult în acest an, aşa încît, fiind și iarnă acum, el a dat drumul trupelor sale»⁴. Și, la 7 ale aceleași lună, ambasadorul olandez afirmă că dregătorii Porții s'a hotărît să-și ascundă adevăratele scopuri față de Matei, care s'a arătat gata să se apere cu arma⁵.

Înțeles cu Mohammed-Pașa însă, pe care-l cumpărase pentru a-l lăsa să lucreze spre îndeplinirea visurilor lui ambițioase, Vasile tulbură liniștea ce abia se restabilise. Fără să fi venit de la Poartă mazilie lui Matei, fără să i se fi numit urmașul în persoana fratelui mai mic al Lupulu, el, plecînd de la Cetatea-Albă, unde fusese concentrarea contra Tatarilor, nu se îndreptă, ca un vecin cinstit, către casa sa. Pierzînd cîteva săptămîni cu zăbăvile, el se răpezi apoî asupra Țerii-Românești, unde nu credea să găsească pe nimeni în

¹ Cf. mărturîile din *Studiile citate*, pp. 44-5; din corespondența olandesă și *Documentele Bistriței*. Despre această cursă mai vorbește Cronica țerii, p. 322 și Naima, în *Acte și fragmente*, I, p. 61. Cf. și *Socotile Sibiului și Mon. Comit. Transylv.*, X, p. 124, Sîrbu, pp. 111-2.

² *Socotile Brașovului*.

³ Naima, I. c.

⁴ *Mon. Comit. Transylv.*, I. c., pp. 128-9.

⁵ *Coll. Camerariana*, XIX, n° 343: «Il principe di Walachia, tenuto qui per ribello et unito con il principe di Transylvania, si ha messo in postura di voler mantenersi con la spada, in caso che lo volessero levar dal suo luogo. D'onde questi ministri trovano meglio di dissimular per questo tempo, per non ruinar il paese e li innocentii sudditi». — Din 3 Novembre avem o scrisoare a lui «Sava Logoffet, secretarius», dată «ex Hamestorf», Gușterița, lîngă graniță, în părțile Sibiului. Arch. din Buda, «Rákoczy G wejeböl 1635-45 23 »

calea-ă, și pătrunse pănă la Gherghița¹. La sfîrșitul lui Octombrie vedem solii grăbite venind de la Matei în Ardeal: Logofătul Sima, apoi Logofătul unguresc Sava. Ce rost aveau călătoriile lor, se înțelege: cererea de ajutor în puterea legăturii din 1636².

În sfatul «Craiului» se dezbatuse mult timp, în vară, afacerea. Rákóczi fusese invitat de Turci, înainte de dieta din Octombrie, să plătească 15.000 de galbeni pentru a se uita «pricina din anul trecut», și el nu știa ce să facă pentru a scăpa de această cerere. De nouă încurcătură cu Turci și era frică, și abia se învoia el ca Ioan Kemény și Tholdalagy să plece, pe rînd, cu vre-o 10.000 de oameni la Matei. Îndată după pornirea lor, el chemă pe Ioan Movilă, ce se tot purta pe la graniță, și încheie cu dînsul, la 30 Novembrie, un tratat prin care se stabilia și ce va avea să deie Ardealului în cas cînd ar căpăta Domnia Moldovei, în locul lui Vasile³.

Războiul, în această apropiere a iernii, se mîntui răpede. Domnul moldovean crezuse să-și prindă pe neașteptate dușmanul, și acesta avea o frumoasă oaste, cu tunuri. Încercările de a-i cumpăra ostașii și căpăteniile lor fu zădănicită prin măsuri energice. Atunci nu-i râmase decît să se întoarcă, hărțuindu-se cu mai mult sau mai puțin noroc. La 11 Noiembrie, Kemény scrie din Vălenii de Munte din Prahova⁴. La 13, Vodă se găsia la Șoplea, în același județ. El ar fi vrut o luptă, care să hotărască odată lucrurile, precum ele fusese hotărîte, cu un alt prilej de dușmănie moldovenească, în 1632, printr-o luptă, care silise pe Turci să încuviințeze fapta biritorulu. Era sigur de biruință, cu puterile ce avea, și voia ca, după înfrângerea lui Lupu, Ioan Movilă să intre în Moldova pe la Brețc, prin pasul Oituzului, — care era păzit însă de Soldan, cumnatul lui Vasile, — și să se înfățișeze

¹ *Doc. Bistriței*, I, p. 61, nr. 72.

² *Socotilele Brașovului*; Hurmuzaki, IV¹.

³ *Török-Mag. Állam-Okm.*, III, p. 506 și urm. Se prevăd 4.000 de galbeni și patru caî pe an. Cf. Sîrbu, p. 117, și mai departe.

⁴ «Datum in castris ad Walin positis»; Arch din Buda, «R. G. wéjébol 1635-48. 23».

teriș ca un Domn român venit din pribegie pentru a lua de la «Grecul» usurpator moștenirea sa. Jumătatea nesosată încă a contingentului ardelean ar fi întovărășit pe Domnul cel nou, de țară.

La 13 Novembre încă Matei stăruia tot în acest sens, din Șoplea, cu toate că dușmanul îi perise d'innainte, ca unul ce nu voise o luptă grea, ci o prindere ușoară¹. O pie-decă i se ivise până atunci în cale: frica de încurcătură nouă cu Turci, care lega mîinile căpeteniei ardeleni. El lăsa pe Lupu să plece în voie, iar Tholdalagy făcuse abia, de la 11 la 13 ale lunii, drumul de la Preșmer la Poiana-Mărului, așteptînd poruncă nouă. Până la sosirea lui, Kemény nu crezu că trebuie să se miște și, îndată ce al doilea căpitan regal trecu prin pasul Buzăului, Rákóczy îi trimise în grabă instrucțiî nouă de a se feri cu orî ce preț de luptă, mulțămindu-se, afară de împrejurărî neprevăzute, să împace pe cei doi Voivozî. Aceste scrisori trebuie să fi fost aduse prin diacul Mihai, care veni la Brașov în ziua de 20².

Călăreți munteni se luase după oastea, în retragere, a lui Lupu, care se opri un timp în județul Tecuciului³. Matei însă nu pare să se fi mișcat din lagărul său de la Teleajin, unde stase de la început. De altminterea, un sol venise la dînsul, de la Pașa Mohammed, care nu trecuse Dunărea, nefiind ordin împărătesc, și prin acest sol i se dădeaă toate asigurările dacă el nu se va folosi în dauna păciî de puterile ce-i staă în mînă⁴. Si din acest motiv deci expediția de răzbunare nu se făcu. Unguriî trecură, probabil cu voia lui Vasile, prin Moldova și se întoarseră prin pasul, lăsat

¹ Sîrbu, pp. 118-20.

² Cf. *Socotile Brașovulu și Sîrbu*, pp. 121-3.

³ Miron Costin. Un document privitor la schitul Soveja, din c. 1640, vorbește de prada «Ungurilor și Muntenilor, cu Matei-Vodă» în aceste părți, dar și din faptul că pentru a se face plîngerî Domnului, trebui să se meargă în Țara-Românească vorbește pentru explicația noastră. V. Melchisedek, *Cron. Romanul*, I, p. 262 și urm.

⁴ V. mai ales rapoartele lui Rákóczy către Imperial, în Hurmuzaki, IV¹ sau *Mon. Com. Transylv.*, I. c.

acum deschis, al Oituzului în cea d'intăiu jumătate a lui Decembrie, iar Matei veni de-adreptul în Scaun, asigurat acuma, cel puțin pe câtăva vreme¹. În adevăr, de la Constantinopol, unde Murad al IV-lea se găția însuși să plece în Asia, veniră la Silistra poruncă ca liniștea să se păstreze la Dunăre, iar Matei primi la 22 Decembrie în București pe un Trimis Împărătesc, care, asigurîndu-l că toate se petrecuse fără știrea Sultanului, îi aducea caftanul de mucarer, de întărire în Domnia pe care se arătase pănă la sfîrșit gata să o apere².

Campania în Asia, pentru luarea Bagdadului, ținu pe Împăratul păgân și Curtea lui departe de capitala europeană timp de aproape doi ani de zile. În tot acest răstîmp dușmaniile și poftele românești nu mai puteau fi ținute în samă, și Mohammed, care se făcuse imposibil prin purtarea lui de bun plac în 1637, căpătă pașalîcul de Buda și fu înlocuit la Silistra printr'un nou Pașă, Nasuf-Husein, care plecă spre Dunăre, la 2 Mart 1638, ca să aducă neapărat o împăcare, prin oameni și prin mijlocirea lui Rákóczy. Cumnatul Pașei merse anume pentru aceasta în principate, cu o întărire nouă pentru amîndoï Domni, dar făgăduielile ce i se dădură și pe care le transmise Caimacamulu, spre marea bucurie a acestuia, nu împiedecă pîrile, bănuielile și minciunile. Ele nu puteau duce însă la nimic, pentru că Sultanul lăsase acest ordin lămurit: «să nu se facă nici cea mai mică schimbare în aceste părți»³.

Și Rákóczy încercă să aducă o înțelegere scrisă și jurată între cei doi vecinî, pe cari i-ar fi voit prietenî între ei și față de dînsul. Firește că, dintre dînșii, el părtenia pe Matei, cu care luptase alăturî înainte de Domnie, pe care l sprijinise

¹ Pe la 20 Nov. Kemény era în Țara-Românească, la 9 Decembrie oameni și lui vin «auss der Moldau». V. Soc. Brașovului. Cf. Sîrbu, p. 125 n. 1.

² Sîrbu, p. 125. Cf. mărturisirile lui Matei către Locadello, în Hurmuzaki, IV², pp. 495-6, n^o DLXXI și scrisoarea, din 6 Februar 1638, a lui Haga, în Documentele la Prefață.

³ V. mai ales Hurmuzaki, IV² și corespondența ardeleană, în Sîrbu.

și de care fusese sprijinit în împrejurări grele. Pe vremea năvălirii din 1637, nu-ă lipsise gustul de a face o schimbare în Moldova, unde nu credea sincer că se poate îndrepta Lupu, ci n'avuse îndrăzneala să lucreze după posta inimii sale. Pe cind, pe de o parte, îndemna pe căpitanii săi să nu meargă până la vărsarea de sânge, pe de alta, încheia un tratat cu Ioan Movilă, înțelegîndu-se cu dînsul, cum am văzut, la 30 Novembre asupra tributului și luînd măsurile cele mai amănunțite pentru casul cind Ioan Vodă ar ajunge Domn în Moldova: cum va lucra minele, cît va da «Craiulu» din comoreile Lupulu, ce datorî va plăti față de Ardeal, cum își va aduce ca strajă Cazaci și Nemți și va lăsa ca Nemți lefegii să treacă și la patronul său, cum va îngădui negoțul cu țara vecină și va ținea vecinătatea bună¹.

În 1638 mai vedem încă, în Ianuar, pe Ioan Movilă în părțile Brașovului. Scisorî prietenești, intime, se tot schimbă între principalele ardelean și Voevodul Terii-Romănești. Solie după solie trece de la Matei către Curtea lui Rákóczy: Logofătul Grigore, Logofătul Sava, Postelnicul Petrascu, Radu Mihalce și iarăși Sava, Lăudat Comisul, Clucerul Matei, Constantin Postelnicul Cantacuzino, a treia oară Sava. Iar, din partea «Craiulu», tot vine dincoace de munți Daniel János. Pe cind de la Lupu nu se întîmpină nimeni până în toamnă, și Rákóczy arătă de cîteva ori temerî că Voevodul dușman s'ar pregăti să-i năvălească în țară².

Schimbarea, cea d'intaiu înstrăinare a lui Rákóczy de Matei, o aduseră negocierile de pace între cele două țeri. Principalele ceruse lui Lupu, rupînd astfel ghiața, să-și trimea la reprezentanții la Alba-Iulia, și, împreună cu solii ardeleni în torș din Moldova: Alexandru Barcsai și Ștefan Kovár, sosi

¹ Cf. tratatele din 30 Novembre, în Engel, *Gesch. der Moldau*, pp. 265-7 (cel de îndatoriri mărunte) și *Torok Magyark Állam-Okmánytár*, II, p. 504 și urm. (cel politic). Adaosul de pe p. 504, în care se spune că va fi cerută și o «asigurare» din partea țeri — Moldova —, nu poate fi din 2 Novembre; trebuie a se ceta: 2 Decembrie.

² Cf. *Soc. Brașovului, Mon. comit. Transylv.* și Sîrbu.

la 4 Septembrie în Brașov Dumitrașco Șoldan, cunnatul Voievodulu și apărătorul Oituzulu în 1637, împreună cu alaiul său. Peste două zile intră în același oraș de graniță Sima «Logofătul», iar, ca boier, al doilea Vistier al lui Matei-Vodă, cu mult mai mulți însotitori. La 16 acesta din urmă propunea Moldovenilor, în capitala mijlocitorului «crăiesc», o legătură frătească, de iertare pentru trecut, de apărare comună, de înlăturare a pîrilor¹.

Șoldan răspunse printr'un alt proiect de pace, care cuprinde și el articole de iertare și împăcare, dar într'o formă cu mult mai puțin călduroasă și fără nică o vorbă de «frătie»; iar la început și la sfîrșit se statornește ca o cerere de căpetenie din partea lui Vasile-Vodă Iămurirea, în Iași, printr'un jurămînt al Mitropolitului Ungrovlachie și al boierilor din Divanul muntean, a cheltuielilor făcute cu înlăturarea lui Curt Celebi, cheltuieli în care i-ar veni lui Matei o parte de 15.000 de taleri².

Ce se putea răspunde la asemenea pretenții? Matei refusâ plata banilor, pentru că ei ar fi fost întrebuițați în paguba sa și, ori-cum, dați înnapoi prin cheltuiala cu sluțirea lui Leon-Vodă, care ar fi cerut în 1637, nu Țara-Românească, ci Moldova. În locul jurămîntului la Iași, el arăta că fiecare-și va găsi îndreptățirea înaintea dreptului judecător. Si, în sfîrșit, declară că nu va mai jura din nou o prietenie pe care o ținuse bine de la început³.

Rákóczy primi acest răspuns cu supărare, și văzu în el dovada că Matei nu vrea nică într'un chip o pace, care lui, principelu, îi era neapărată, pentru ce putea să vie asupra Ardealulu după întoarcerea Sultanului în Asia. El se făcu însă a fi nepărtenitor, și, aproape în aceiași zi, el dădea drumul solilor moldoveni și munteni. Pe lîngă fiecare dintre dinșii el alipia Trimiș de aici: Toma Bassa și Acațiu

¹ *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, pp. 17-20. Cf. *Socot. Brașovulu*.

² *Ibid.*, pp. 21-4.

³ *Ibid.*, pp. 24-5.

Barcsai se duseră astfel la Vasile-Vodă, iar Ioan Daniel la vechiul aliat Matei¹.

Cei doi d'intăi duceaū cu dînșii tot ce era de nevoie pentru încheierea unei alianțe cu Vasile². Întăi, pe lîngă o asigurare pentru pribegiū moldoveni din jurul lui Ion Movilă, o diplomă regală, datată din 29 Septembrie. În ea se amintiaū bunele relații de la început, tulburarea lor «în timpurile din urmă, pentru oarecare afaceri și trebii». Dar Vasile a cerut prin Șoldan să se reînnoiască vechia stare de prietenie, și Craiul, ținind samă că atîrnă și el de același Împărat, făgăduiește a nu fi dușmanul Voevodului și a nu-i «ațîța» dușmanii, ci; «dacă cineva ar voi să vie saū să plece contra lui, după puterea noastră vom căuta a-l opri, afară numai de Împăratul prea-puternic». Dacă, fără știrea acestui Împărat turcesc, Vasile ar fi atacat de niscaiva «răuvoitorii și rivalii saū dușmani», i se va da ajutor «după nevoie». «Împotriva *Voevosilor străini* îl vom sprijini cu bunăvoiță și ajutor, cum se cuvine, după puterea noastră, dar să se știe și aceia că Vasile-Vodă *fără știrea și învoieirea noastră* să nu plece nicăi într'un chip și supt nicăi un cuvînt cu războiu asupra lui Matei-Vodă saū a țerii lui»³. Niciodată Rákóczy nu făgăduise așa de mult și așa de limpede lui Matei. Și, în schimb, i se trimitea lui Vasile-Vodă și boierilor săi, pentru a le iscăli, hîrtii ungurești și românești, prin care se promitea restituirea unor fugari adăpostiți, solia cu daruri de două ori pe an, știri despre dușmani — și de la Tatari — și, mai ales, ajutorul militar per-

¹ Cf. *Socotelitele Brașovului*, *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, pp. 20-1.

² Basele fusese puse încă de Șoldan. V. în adevăr regestul din *Columna lui Traian*, 1874, p. 133: «1638. Vornicul Șoldan, trimis din partea lui Vasile-Vodă Lupul ca «sol mare cu învățatură și cu putere deplin», încheiat cu principale transilvan Gheorghe Rákóczy tractatul de alianță și de estradijune». E păcat că d. Hasdeu n'a dat întreg prețiosul act, precum e regretabil că la Alba-Iulia nu se mai poate vedea azi volumul din *Codices authenticorum*, care-l cuprindea.

³ Actul era inedit. Îl dăm în Documentele la Prefață. Peste cîteva pagine se află în registru și forma-ī ungurească.

sonal său avînd în fruntea sa pe Hatmanul țerii¹. Vasile nu stătu pe gînduri să întărească prin punerea numelui său aceste acte, pe care i le vor fi jurat și boieri, în Iași, la 26 Octombrie².

Din partea aceasta, se vede numai puterea legăturilor nouă; dincolo, la Munteni, abia se văd, mult slăbite, cele vechi, care fură reînnoite în București, la 23 Octombrie. «Asigurarea» dată de boierii lui Matei începe cu constatarea că de un timp Craiul «e supărat — *offensam habere* — pe Măria Sa Domnul nostru și pe noi». «Pentru a nu se supăra și mai mult și a-ți crește mînia»³, se promite însă, de Domn ca și de boier, întocmai ca înainte, că se va răspunde la un termin fix, 6 Mart st. n., un dar de 5.000 de florini pe an, «în banii de argint, de cei vechi», «pentru dijmele oilor din Ardeal ce pasc în țara noastră». Voevodul va dărui încă vecinului său un «cal bun turcesc» cu podoabe scumpe, ce se hotăresc cu îngrijire, și un alt cal, de călărie, din rasa obișnuită. Iar ce cuprinde vechia învoială se va ținea și de acuma⁴.

Deci Rákóczy nu mai vedea în Matei sprijinul neapărat al țerii sale, pe care e adevărat că o stăpînia acum cu mai

¹ *Torok-Mag. Allam-Okm*, l. c., pp. 26-9, *Mon. conit. Transylv.*, pp. 216-7.

² În *Codices authenticorum* se află copiate două acte ale lui Vasile-Vodă, ambele din 26 Octombrie, și un al treilea al boierilor moldoveni. După *Soc. Brașovului*, Barcsai se întoarse la 7 Novembre în Brașov.

³ «Contra Illustrissimum principem dominum nostrum, una nobiscum, *offensam habere*, ne magis exacerbaretur affectusque irae creverit, imo, his mitigatis, pacta cum Illustrissima Celsitudine Sua conventa bonaequae vicinitatis modus et vinculum in suo esse et vigore permaneret». Engel, *Geschichte der Wallachey*, pp. 291-2.

⁴ O copie a documentului se află în *Codices authenticorum*. Tot acolo, originalul actului de la Matei, datat «in Bukarest, sede nostra principali; vige-sima tertia mensis Octobris, iuxta styillum novum, anno Domini millesimo sex-centesimo trigesimo octavo». El poartă o pecete octogonală de ceară brună, cu vulturul și exerga. Iw Матею Боеводу Бъскрабъ și semnatura cunoscută a lui Matei.

multă siguranță. Răutatea, viclenia, lăcomia pentru lucrul străin ale lui Vasile erau numai amintiri din trecutul de dușmanie. În tot cursul anului 1630, noua stare de lucruri se menține: alături de soliile mărunte ale lui Matei, găsim o mare solie de la Domnul moldovean: Vistierul Buhuș, ce sosește la Brașov în ziua de 11 Iunie, cu o suită de patruzece și sese de persoane. El aducea o scrisoare din Botoșani, a stăpînului său¹. Cînd, în Iulie, Mihai Tholdalagy, căpetenia militară din 1637, plecă la Poartă, îl întovărășiau și alți nobili cunoscuți, dintre cari unii, și între ei probabil Acațiu Barcsai, se duseră în Moldova². Si în luna următoare erau oameni ai lui Vasile la Curtea principelu³.

Trimisii din Iulie duceați, de sigur, cu dinșii, pentru a fi iscălită de Voievodul Moldovei, o nouă formă de tratat, care era întregirea firească a legăturii din anul trecut. Din ziua cînd «Craiul» va părăsi cu totul pe Matei, Vasile se îndatoria să plătească un tribut de 10.000 de florini pe an, și să dea sese ca, dintre cari doi turcești, printr'o mare solie. Vechile făgăduielri vor fi ținute, și tot astfel în Domnia nouă, munteană, a familiei, condițiile primite de Matei-Vodă⁴.

Despre partea aceasta, Vasile n'avea să se teamă de ce i se întîmplase în 1637, cînd s'a crezut că a fugit mai ales înaintea celor 10.000 de Unguri. Rămîneau Turci, și acum bogatul Domn se hotărî să ieie altă cale decît aceia a intrigilor mărunte cu mici dregători de hotare, a surprinderilor piezișe, care nu-l dusese la nicăi un capăt bun.

Din căsătoria cu Doamna Tudosca i se născuse Lupulu un fiu, băiat încă de tot tînăr și foarte plăpînd: cu mâinile și picioarele «deznodecate». Acest Cocon domnesc era prea mic în 1637 pentru ca să se poate vorbi pentru dînsul, fie și de

¹ «Datum in civitate nostra Botusanensi, 4 iunii 1639.» În *Codices authenticorum; ungurește*. Într'un document inedit (Bibl. Ac. Rom., 182/XLVI), Dumitru Buhuș, Vistier și Gramă Stolnicul se fac chezăși pentru un Român (fără an).

² *Socotilele inedite ale Brașovului*, în Documente la Prefață.

³ *Mon. comit. Transylv.*

⁴ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, III, pp. 34-6.

o Domnie copilărească. În 1639 el avea doă ani mai mult, și tatăl său ar fi voit bucuros să-l vadă aiurea decât în casa lui, pentru că trimisese să-ă aducă din Împărăția turcească o frumoasă fată de Cerches, rudă de harem cu Hanul Tatariilor¹. Așa că-și puse în minte să-l facă Domn în Moldova, în locul său, iar el însuși să-și capete Domnia munteană.

Aceasta era la mezat. Încă de pe cînd Sultanul era numai pe cale către capitala sa, în Iunie 1639, se răspîndise pănă în Ardeal știrea că Matei a fost mazilit în folosul unuia Grec ce fusese cu ostile împărătești în Asia². Zvonul se risipise în timpul verii, cînd Rákóczy asigura că Matei e în afară de orice primejdie³. O părere prea încrezătoare, de sigur, cînd se gîndește cineva la golul făcut de războiu în Vistieria împărătească, la dispozițiile de pedeapsă și răzbunare, cu care se întorsese Sultanul, la ambicia lui Vasile-Vodă și la moartea lui Rusnameghi, care lăsase pe Matei fără sprijinul său cel mai puternic la Poartă⁴. Banii ce se plătiră în vară, nu-i ajutăra nimic⁵.

Lupu trimisese încă din Maiu pe fiu-său la Poartă, supt cuvînt că vrea să-și aibă acolo un scump ostatec. Tânărul Voevod se îmbolnăvi însă mai rău pe cale și trebui să fie dus la niște băi. Dar ceia ce zăbovi atacul împotriva lui Matei nu fu atîta această împrejurare, cît speranța Turcilor de a izbuti măcar în acest rînd cu o surprindere făcută în preajma iernei⁶.

În Septembrie, iar începu să se vorbească de mazilia apropiată a lui Matei. În Octombrie, Paşa de Silistra, cumpărat, ca și toți predecesorii săi, de la Abaza încوace, de Lupu, trimise la Poartă știri violene despre «obrăznici» Domnului

¹ Ilurmuzaki, IV², pp. 504-5.

² Raportul lui Bercesnyi către Împărat; în *Mon. Comit. Transylv.*, l. c. Cf. raportul din 14 Iunie al Palatinulu Ungariei, în Ilurmuzaki, IV¹.

³ Hurmuzaki, IV¹, p. 646.

⁴ Pentru această moarte, v. Hurmuzaki, IV², pp. 499-500.

⁵ Sîrbu, pp. 153-4.

⁶ Cf. *Mon. Com. Trans.*, l. c. și Sîrbu, pp. 152-3.

muntean, care, de și n'a ridicat încă armele, dar, cu Unguri ce are lîngă sine și cu firea-î cunoscută, poate să fie privit ca un hain¹. Peste puțin, la 2 Novembre, se lua, în sfîrșit, cu toată solemnitatea, pentru întâia oară o hotărîre împărtăească împotriva lui Matei-Vodă. Ca de obicei, în asemenea împrejurări, ceaușul mazilie se îndreptă spre Dunăre, un Schemni-Ceaus plecă spre Moldova pentru a instala acolo pe copilul Ioan-Vodă, și poruncile de ajutor se trimiseră la toti aceia dintre vecini cari puteau să le primească². Lupu înlăturase cele din urmă îndoielă ale Turcilor oferind pentru această facere de bine în folosul persoanei și Casei sale un dar de 300.000 de taleri și creșterea statornică a tributului amînduior țărilor, ce rămînea a se face de acum prin mînile sale, cu alti 100.000.

Era deci acum porunca sigură a Împăratului. Hanul Tatarilor era o rudă a Domnului moldovean. Cu principalele ardelean se încheiase un tratat din cele mai priincioase și în sfatul lui Rákóczy, ideia de a se da ajutor lui Matei căzu. Pe cînd astfel împrejurările erau nu se poate mai favorabile pentru Vasile, rivalul său nu se putea răzima de cît pe două puteri în afară de sine: iubirea terii și vitejia ostașilor.

Vasile plecă deci din Iași, lăsînd Moldova în sama biciniculu său copil și a sfetnicilor de cari-l încunjurase. La 22 Novembre, el se afla acum la Focșani, de unde dădea un act, luînd titlul de Domn peste amîndouă țăurile, cum, de fapt, era să și fie³. Avea cu dînsul oaste de țară, lesegii și Tatari de aî Hanulu: steagul împăratesc era dus înaintea rîndurilor sale.

Sultanul poruncise tuturor boierilor munteni să se închine înaintea alesulu său, Lupu, întărind ordinul cu străsnice amenințări. «Să faceți aşa, căci, de nu, n'o să rămîneți nepe-depsiți. Eü sănt acela care am dărîmat Bagdadul și, pe cine voiesc, îl șterg de pe fața pămîntului. Hanul Tatarilor

¹ Izvoare ardelene în Sîrbu, pp. 156-7 și Documentele la Prefață, la data de 29 Octombrie.

² Hurmuzaki, IV² și Documentele la Prefață.

³ Melhisedec, *Cron. Hușilor*. Cf. Sîrbu, la acest loc.

așteaptă numai cuvîntul mieu și se răpède ca șoimul unde doresc eu. Vă șterg de pe pămîntul vostru și pun Turci să locuiască în el, iar în biserică să strige Hogea^{1.} » Cu mai puțin decît atîta s'ar fi dezlipit boierimea de alt Domn, dar ea își aducea aminte că Matei fusese acela, care, în urma timpurilor de ruină și umilință ce venise după fuga lui Radu Șerban, «a restabilit libertatea lor de odinioară, a înnoit neșugul și a îndreptat tot după cuviință», așezînd birurile, nesigure până la dînsul^{2.} Chemarea lui nu răsună în zădar, și el nu se află singur în primejdie. Ca și în 1637, în părțile Teleajenului și Prahovei, în jos de măguri, cu fruntea apărată de malurile prăpastuite ale apelor de munte, se așeză tabăra, de care trebuia să se lovească vrăjmașul și să piară. Atît numai că, data aceasta, atacul dușmanului îndreptîndu-se asupra Bucureștilor, tabăra închisă se coborî de-a lungul Prahovei până ajunse la vîrsarea ei în Ialomița.

Moldovenii căutară în zădar să sfarme această tabără, să o aducă în luciu cîmpieî pentru a o copleși apoî prin numărul lor și prin meșteșugul de călăreți sprintenî al Tatarilor, prin groaza ce răspîndea în jurul lor acești fi și pustiulu. Matei, care apucase vremurile lui Radu Șerban, urmâ iarăși exemplul dat de acesta cu peste treizeci de ani în urmă la Teleajen. Vasile voi să-l smomească din adăpostul sigur, puind să i se ardă în vederea lui satele. Cînd Matei socoti că aș plecat la jaf, pierzîndu-se prin țara de munte, destui dintr-o luptătorii ce n'aveau cum să se lupte, el se hotărî să lovească pe cei rămași încă supt steaguri. O ciocnire biruitoare cu straja moldovenească îl îndemnă și mai mult să întrebe norocul luptelor. La 3 Decembrie călărimiea sa trecu Prahova înnot, în față cu Ojogeni, fiecare călăreț ducînd cu sine și un pedestras. Pe celalt mal, oastea se așeză gata de luptă, cu prinziind în mijloc tunurile. Dar ea nu mai avea înainte decît o mulțime neorînduită, plină de groază și gata de fugă.

¹ Sîrbu, p. 171.

² Ibid.

Ii rămase numai să iea prada în primire și să urmărească fugarii¹.

Între prinși era Imbrohorul din Moldova. Încă înainte de luptă, ceaușul ce venise în Țara-Românească, prins îndată după trecerea Dunării², se afla în mîna Voevoduluī mazil. Biruitorul dădu drumul amîndurora, și trimise în grabă la Poartă un arz din partea țeriī, ce se plîngea de prădăciunile dușmanuluī și cerea să-ă rămițe Domnul cel vechiū. Se făcu astfel ca Sultanul însuși să vadă pe aducătorul scisorii și să afle cu-prinsul plîngerii. Silihdarul, dușman personal al Viziruluī Caimacam, luă asupră-șă să lămurească mai bine lucrul. Așa încît Mohammed-Paşa fu aruncat în temniță ca un tulburător al raielei plătitore și îndată ucis. Ceia ce era, pentru Matei, întărirea în Domnie, ratificarea turcească a biruinții sale³.

Așa se lămuri în sfîrșit cine dintre cei doi Voevozi e mai tare. Dovada era cu atât mai strălucitoare, cu cît Matei nu fusese ajutat de nimere.

Îndată după luptă, el trimise la Rákóczy, ale cărui legătură cu Vasile ii erau probabil necunoscute⁴, o mare solie, alcă-

¹ V. Cronicile, povestirea din Sîrbu; *Doc. Bistriței*, I, p. xcvi și Documentele la Prefață.

² Constantin Căpitanul, p. 297: povestirea numai la dînsul.

³ V., mai ales, Cronica lui Hasan Vegi, în Iorga, *Manuscrpte din Bibl. străine*, II, pp. 55-6. La 12 Decembrie scrie lui Rákóczy, din Tîrgoviște, un Martin Ilarko (Arch. din Buda, I. c.) Domnul se întorsește deci în capitala sa. Mazilirea Viziruluī se făcu la 15. Ceva știu despre războiul din 1639 se află și în Kraus, editat în *Scriptores rerum austriacarum*, dar amestecate cu altele din 1636 și 1637.

⁴ Purtarea «Craiuļui» cu două alianțe față de doி oameni ce-și erau dușmani nu era corectă, dar și mai puțin corectă fusese față de Voevozii noștri purtarea aceluī Bethlen pe care Rákóczy încerca să-l imite. Adang la cele spuse mai sus — pp. CXLIX-L — ceva, care-mi scăpase din vedere. Cînd Bethlen pîria la Poartă pe Radu Mihnea că-și caută un adăpost peste graniță, el destăinuia Turcilor un tratat încheiat cu acest Domn. Prin acest tratat inedit, datat din Cluj, 16 Maiu 1622, «Craiul», își asigura vecinul, precum îl asigurase și altă dată, cînd acesta era Domn în Moldova, că-ă va da voie să vie în Ardeal, cu familia și boierii, pentru a sta chiar în provincie sau a trece numai. Radu făcuse cererea, fiind amernîțat «nunc intestinis molibus, alias

tuită din Hrizea Vornicul, Logofătul Grigore și Logofătul Marco Vladcovici¹, cu un alaiu de peste o sută de oameni, ca să se bucure împreună. Iar, după cîteva zile, și învinsul își arăta îndreptățirea, tot atunci în Decembrie, prin solul său, boierul Lupu Prăjescul¹.

Rákóczy primi bine și pe unii și pe alții, însă izbînda lui Matei îi cîștigă iarăși părtinirea vechiului, dar nesiguruluș «patron». Pe cînd sosirile din Moldova contenesc, ca în vremurile rele, boieri de-a îl Matei vin necontenti la principie. În Mart 1640, găsim pe Socol Postelnicul și pe Logofătul Sava, în Maiu, la început, pe Marco și pe Sava, cari trecură, poate amîndoî, la Împăratul pentru a-i arăta vechia aplecare către creștinătate și dorința de a se trimite în țară Mihai-Vodă, nepotul de fiu al lui Mihai Viteazul și din care Matei voia să'și facă urmașul în Domnie².

La 19 Maiu se înfățișa la Brașov o ambasadă munteană așa de strălucită în ceia ce privește numărul și însemnatatea celor ce făceau parte dintr'însa, încît Rákóczy nu-și aducea aminte să mai fi văzut alta asemenea ca dînsa. Era «Vlădică» Teofil, Hrizea Marele-Vornic, Radu Vistierul, Clucerul Buzinca, Socol, Vucina Păharnicul, Mitrea Pitarul, pe lîngă cari se adăugiră cei veniți înainte: Logofetii de slovenește și ungurește Marco și Sava. Ei dădură scrisorile lor în dietă și izbutiră, mulțămită și unuî ambasador polon, trimis cu același prilej, să aducă încheierea unuî nou tratat, care hotărîa pe scurt ținerea vechilor îndatoriri din 1636. Statele ardelene primiră printr'un act deosebit de al principelui aceleași condiții de alianță împotriva orî-cuî³. Si, în aceiași lună, Matei, care declară Împăratului că nu poate ierta pe Lupu,

Tartarorum, nonnunquam vero Polonorum et vagantium Kozakorum irruptionibus saepe saepius; *Liber regius transylvanicus*, XV, fol. 1-1 Vo.

¹ Socotelile Brașovului. L-am aflat adesea și în documente interne.

² Socotelile citate, în Documente la Prefață, și Hurmuzaki, IV¹. În Documentele la Prefață se află și știri pentru sosirea, în Novembre, a mamei lui Mihai, Ana, fata lui Radu Șerban.

³ V. Documente la Prefață: Socotelile Brașovului pe acest an și actele chiar de alianță, pe care le-am găsit în *Liber Regius* din Buda.

neîmpăcatul luř dușman, fătiș sař ascuns, făcea să se ceară la Poartă prin capuchehaiaua ardeleană mazilirea Domnului moldovean¹.

Acesta stătea mař rău decit orř-cind. Sultanul Murad nu mař stăpînià, lacom și crud. La moartea luř se suise pe tronul Osmanilor un frate al luř, îndobitocit de o lungă supraveghere bănuitoare, Sultanul Ibrahim, pe lîngă care nu putea isprăvi nimic un vasal bogat și ambițios. Cu Poloniř era Lupu în legăturile cele mař rele: ambasadorul polon ce merse la Poartă pentru întârirea păciř fu primit în Moldova ca un dușman și găsi cu atit mař plăcută găzduirea prietenoasă a lui Matei; într'o scrisoare din Constantinopol, trimeasă la sfîrșitul luř Maiuř, omul regelui se plînge că Moldoveanul ar fi voit chiar să-*ř* iea viața cu şiretenie². Oprirea scrisorilor solului pe care-l jignise nu ajută nimic luř Vasile-Vodă, și am văzut cum se răzbunară împotriva luř Poloniř, săpîndu-l pe lîngă Rákóczy, care se făcea că ține de rău pe Domn pentru înțelegerea sa cu vecinii de peste Nistru în paguba lui Matei³.

Cind Miaskowski străbătu Moldova, Lupu era pregătit să înceapă din noř războiul cu Voevodul muntean: Tatarii rudei sale Hanul se aflau lîngă Iařî în tabără și cel care-i plătia nu aștepta decit un cuvînt de îndemn de la Poartă, unde stăruia în acest sens «altă vulpe și alt şiret», Ispir-Paşa, noul comandant al Silistrei. În Iunie însă, plecă din Constantinopol porunca Vizirului-Caimacam să nu se tulbere liniștea la Dunăre, cu atit mult, cu cît Cazaciř supușř Polonilor erau în mișcare lîngă graniță⁴.

Dar acest om cu sufletul neodihnit nu-*ř* pierdu speranța. Cind Rákóczy trimise la dînsul pe Ioan Daniel și Ștefan.

¹ Sirbu, pp. 186-7.

² Documentele la Prefaçă. V. și raportul general al solului în Colecția Niemcewicz, V, pp 52-79

³ Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár, III, pp. 66-8.

⁴ Documente la Prefaçă: raport olandez din 13 Iunie 1640. Despre venirea Tatarilor în Moldova vorbește și o scrisoare de știri în Arch. din Buda, «Rákóczy G. wejéböl, 1635-45».

Sylyok pentru a-l mustra de pretinse intrigă cu Poloniă și a-ř cere să nu mai prigonească pe vecinul său, el răsunse apărîndu-se de oră ce uneltiră cu Hatmanul și declarîndu-se gata să lucreze pentru încheierea unei păcăi trainice cu acela în care vede un stăpînitor asemenea cu dînsul¹. El își alese și negocia-toři, pe Toma Cantacuzino și Andrei Plantos², cari plecară din Suceava la 19 Iunie; dar pentru aceasta nu-ři părăsi planurile.

Căci știa el bine că nică data aceasta stăruințele mijlocitorului nu vor face să se uite trecutul de lungă și învierșunată dușmănie. Nu cunoaștem și în acest rînd hîrtiile fără folos ce se schimbară. În August, venia în Ardeal Postelnicul Socol de la Matei, cu o însemnată suită și a doua zi vedem întorcîndu-se de la Curte o solie moldovenească³. Atunci vor fi fost rupte tratativele între cei doi Domni, și Rákóczy asigură cu amărciune că și acum Matei ar fi fost acela care, mai puțin dibaciū, lăsa ca asupra lui să apese răspunderea neîmpăcării⁴.

În Iulie sosise acum la Constantinopol, pentru scopuri pe care le înțelegem, fiul, bolnavul copil de treisprezece ani al Domnului Moldovei, dar el nu găsi nicăi un sprijin pentru Domnie la prietenii tatăluři său și, boala înrăindu-i-se tot mai mult, plăpîndul Voevod muria în Octombrie, și tatăl său, care se aștepta să-l vadă purtînd cuca și avînd la stînga sa pe Imbrohor, ieși cu o îndoită durere înaintea alaiuluři care i-l aducea mort⁵.

Tot în Iulie, de sigur în urma unor plătiři sau fâgăduielř din partea lui Vasile, se mai încercă odată a se pune mîna pe Matei prin surprindere. Vizirul-Caimacam chemă pe amîndoři Domnii la Dașov pentru a fi gata să apere graniča de Cazaci. Se spune că Lupu veni îndată, și el însuři arată luř Rákóczy

¹ *Torok-Magyark. Allam-Okmánytár*, I. c.

² *Ibid.*, pp. 68-9. Luř Plantos iř dă Vasile la 10 April 1639 satul Șepenții în judeřul Dorohoř (splendid document pe pergament, în Bibl. Acad. Rom., 78/LXVI).

³ Documente la Presařă: Socotelile Brařovuluř. În Iulie 1640 Socotelile Sighișoarei pomenesc pe «bläsch Legaten», «walachische Legaten».

⁴ Sîrbu, p. 189

⁵ Rapoarte olandeze, în Documentele la Presařă; cf. Sîrbu, p. 187.

că o va face, de și i «se strică planurile»¹, dar Matei se îndreptăți și acum pentru lipsă prin boală de care suferia. Apoi veni de la dînsul un Trimis cu banii și, cu toată reaua-voință a Vizirulu, care dădu ordinul din nou, spusele Domnului muntean fură crezute².

În sfîrșit, în Decembrie, supt cuvînt că se pregătește pentru primăvară un nou atac asupra Azovului, căzut iarăși în mâna Cazacilor supuși Moscoviei, pregătiri ce înspirau bănuielii se făcură la Dunăre, capugii se trimiseră cu poruncă la Domnii români și ambasadorii din Constantinopol scriseră acasă despre gîndul Turcilor de a prinde sau ucide chiar pe Matei³. Si, în adevăr, un Capugl-bașa veni la Matei, care se îmbolnăvi pe dată, fu primit cu toate cinstea de boierî pănă ce Domnul putu să i se înfătișeze în fruntea unei frumoase trupe de ostași, înaintea cărora nu se puteau decît spune înflorite binețe turcești⁴.

In Februar 1641 se hotărî expediția de la Azov, la care trebuiau să participe Hanul, Paşa de Silistra și cei doi Domnî⁵. În Mart, cînd Baltazar Kemény se întorcea de la Matei, acesta întrebase acum pe ocrotitorul său ce ar trebui să facă dacă Turci, călăuziți de poftele Lupulu, s'ar rătaci pe cale⁶. În April oștile trecură spre Răsărit, și Vasile-Vodă, care dăduse pentru războiu și dărăbană de-a săi, merse cu Paşa pănă la Orhei⁷. Cît despre Matei, el avea obișnuitele sale suferințe politice, care-l țineau pe loc, plătind. De aceia, cînd Paşa se întoarse, în ziua de 2 Septembrie, la Nistrum, fără

¹ Tórok-Mag. Állam.-Okm., III, pp. 69-70.

² Raport olandes din 11 August, în Documentele la Prefață.

³ Raport olandes din 8 Decembrie, în Documentele la Prefață, și Sîrbu, pp. 190-1.

⁴ Raport olandes din 19 Ianuar 1641, în Documentele la Prefață.

⁵ Raport olandes din 23 Februar 1641.

⁶ Socotilele Brașovului, în Documentele la Prefață și Sîrbu, pp. 192-3. O scrisoare inedită a lui Matei către Rákóczy, Tîrgoviște, 18 Mart 1641, în Codices authenticorum.

⁷ Doc. Bistriței, I, p. 74, n^o XCIX.

nici o ispravă, și se văzu că începe întărirea Tighinei, unde el stătu două săptămînî în capăt, vechile bănuielî despre un gînd asupra hainuluî muntean fură iarăși deșteptate. Dar oastea era obosită, fără caii ce ar fi trebuit, și în Octombrie se restabili la Dunăre o liniște pe care o garanta nevoia¹.

Războiul cu Cazaciî nu izbutise, și el aduse peirea Pașei, ca și a Capudanuluî, care venise în zădar supt zidurile cetății cu corăbiile împărătești. I se păru atunci lui Vasile, care nu putea cu dărăbanii și oștile lui de țară să cîștige biruința de care nu erau capabili Turciî, că el ar putea da altfel Sultanuluî cucerirea dorită. El intrâ în negocierî cu sprijinitorul Cazacilor din Azov, cu Țarul, și plătind și acolo, izbuti. În Mart 1642, el scria la Poartă că a venit la dînsul un sol muscălesc, ce n'ar fi altul decît guvernatorul cetății, gata s'o dea oștilor împărătești². În Iunie se știa acum la Constantinopol, că multămită Domnului moldovean Țarul nu va ajuta pe Cazaci, ci-i va îndemna să plece³.

Matei, care avuse și în primăvară o ceartă la hotare cu vecinul său, se temea și acum de vechia primejdie⁴. Între cei 6.000 de Romîni ce se găsesc luptînd la Azov, era și oaste munteană, al cărui căpitan fu ucis în aceste lupte⁵. Si el dădu banî, celor ce-l sprijiniau la Poartă și Vistierie. Dar toate acestea nu-l asigurau pe tronul său amenințat. Precum se credea în primăvară că Lupu a și dobîndit Domnia munteană și are la el 15.000 de Tatarî ca s'o ieă în primire⁶,

¹ Scrisoarea lui Koniecpolski din 13 Octombrie 1641, în Documentele la Prefață. Pentru veșnicele negocierî zădarnice ale lui Matei cu Imperialiî, v. Sîrbu, p. 191 și urm. — La 9 August Koniecpolski scrie lui Rákóczy, din Mikuliniec, prin «secretarium Illustrissimi principis Valachiae». *Codices authenticorum*. În Codices maș e o scrisoare a lui Matei către principe, Tîrgoviște, 26 August 1641, și una a lui Sava Logofătul, dată «in oppido Zibeth», 20 Mart. Socotilele Sighișoarei înseamnă în Septembrie: «wallachische Legaten».

² Cf. cu Hürmuzaki, IV², raportul olandes din 12 Mart 1642.

³ Raport olandes din 21 Iunie 1642.

⁴ Rapoarte următoare.

⁵ Hürmuzaki, IV¹, p. 665.

⁶ Ibid.

tot aşa în toamnă se spune, de un preot catolic din Nicopol, care cunoştea țara bine şi din vechi timpuri, că Vasile a dobîndit cuca pentru Muntenia şi că alesul său nu e altul decât fiul bailului venețian Grillo, pe care şi l-a ales de gineră¹. Succesul de la Azov ar fi crescut şi mai mult ambiţia şi puterea acestuia om aprig².

Îndată se deschide o nouă eră pentru raporturile Domnilor noştri cu Ardealul. Până atunci, această țară nu mai urmărise scopurile mari care crezuse că le poate atinge supt cîrmuirea puternicului Bethlen. Rákóczy înceie legăturile sale cu vecinii, le desface, schimbă prietenul cu duşmanul şi se întoarce înapoi la cel d'intăiu, varsă banii în vîstieriile împărăteşti, în lăzile Turcilor mari şi mici sau adună trupe, ridică steaguri şi merge până la vărsarea de sînge, numai să poate rămîne unde l-a pus dibăcia şi averile sale şi să poate preface într-o dinastie familia sa de magnaţi cu noroc. Nu e nicăi cu Matei, nicăi cu Vasile, în fundul sufletului său, nicăi cu Împăratul creştin, nicăi cu Sultanul păgîn: e numai cu țara sa, cu neamul său unguresc, şi mai ales cu persoana sa. De la o bucată de vreme însă, după ce el se încredinţează că Turci fug în cîmp deschis înaintea trabanţilor şi catanelor sale, după ce încearcă zadărnicia ameninţărilor, lipsa de folos a pregătirilor împotriva lui, după ce se dovedeşte pe deplin ce fără de noroc sunt aceia ce-i rîvnesc tronul în dosul unei graniţe sau a celeilalte, el îşi simte àripi şi prinde să asculte cele ce-i spun agenţii politici ai protestanţilor, ai duşmanilor Casei de Austria, cari găsiră iute drumul către capitala sa. Anii de zile, afacerea, hotărîtoare pentru soarta dinastiei rákóczyene, se mărgeni la indemnuri, la şoapte, la

¹ Documente la Prefață: 3 Octombrie 1642.

² Şi acum, cînd un Turc veni în principate, cu întărirea în Domnie a rivalilor, se crezut că el are mai ales misiunea de a prinde pe Matei, Hurmuzaki, IV², p. 523. Cf. *Fragmente*, III, p. 133. Din 1642 avem şi scrisoarea, datată Podhorcze, 30 Maiu, a lui Koniecpolski către Rákóczy: e trimeasă prin «generosus Starzanski, aulae familiaris Illustrissimi principis Valachiae», care «per ditiones Ill. Vredit in Valachiam».

răspunsuri îngăimate. Solii împărătești, cari erau niște spioni veniți ca să vadă dacă se mișcă Ardeleanul, fură bine primiți, ospătați și putură să audă mărturisiri prețioase, să zărească perspective de împăcare, înțelegere și alianță. În 1643 însă, cele din urmă nehotărîri se risipiră, și principalele ardeleani, care se visa acum Craiu în Ungaria Împăratului, încheie în April un tratat pe care generalul suedez Torstenson îl întări în numele reginei sale peste trei lună, în Iulie 1643¹.

Între articole, era unul care asigura lui Rákóczy și ajutor în potriva Domnilor vecinăi, cari sunt cuprinși, fără să fie nimici, într'una din categoriile dușmanilor ce s'ar putea ridica asupra Ardealului pentru a-l clinti din credința față de prietenii cei noi². În aceștia avea dreptate principalele să nu se încreadă, acum cind, mergind cu dinsul, ei s'ar fi jertfit în zădar pentru interese religioase și politice care erau atât de străine de viață și deprinderile lor. Serios, nu se putea aștepta de la dinsii nicăi un alt sprijin de cît acel încuviințat de Poartă. Dacă Rákóczy insuși, mai puternic și mai bine apărat, nu lăua îndatoriri decit supt resvera poruncilor turcești, ce puteau face amîndoï Voevozii, pîndîți în fiecare clipă de lăcomia stăpînilor de toate treptele, urmăriți de postele cuvoi să-i înlouiască și despărțită între dînși printr'o dușmanie de moarte?

Ca totdeauna, Matei fu corect, cinstit și acum. Omul care nu voise să jure nimic lui Vasile pentru că el nu călcase niciodată, de bună voia lui, cea d'intăru înțelegere prieteniească, răspinse lîmpede propunerile de aventură ale Craiului. Mai mult decit atîta: ca unul ce de atîtea ori făcuse asigurări de supunere Împăratului german, el crezut că se cuvine a-i da de știre, pe cind tratativele se purtau numai în taină, despre înțelegerea lui Rákóczy cu Torstenson și despre gîndurile rele ce are principalele vecin. Prin aceiași solie a lui Grigore Raț, care stătu la Curtea împărătească din August până în Octombrie, Matei, temindu-se ca din aceste încurcă-

¹ Zinkeisen, IV, p. 544.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III.

tură să nu iasă și gonirea lui din Scaun, ceru, cu mai multă căldură și precisie decât înainte, un adăpost în Ungaria, prin părții unde să se găsească și vii — ca la dînsul în Tîrgoviște¹.

Altfel, și acum, se arată Lupu. El vorbise Turcilor, în Ianuar, de un mare războiu cu Poloniț și cu Ardeleani, în care el, care a slujit din vechi timpuri Împărăția, ar călăuzi pe ostașii Sultanului mai ales în Ardeal, unde o vorbă a lui ar face să se ridice, răzbunători, în arme iobagii români, «cari fac mai mult de cît a treia parte» din locuitorii țării². Dar aceasta nu-l împiedecă să stea de vorbă cu emisarii lui Rákóczy, cari veniau să-l îndemne la războaie primejdioase, pentru cinstea altuia. Mai ales Acațiu Barcsai făcu drumuri în Moldova pentru acest scop. La 5 Septembrie el apucase a trece munții prin părțile Bistriței, și principalele trimitea scriitori după dînsul³. El se dusese ca să vestească pentru întăria oară lui Vasile legătura cu Suedia, pe care venise s'o încheie formal un ambasador din partea regelui, la jumătatea lui August⁴. La 16 Septembrie, trimisul ardelean era înnapoï în țara sa, aducind o scrisoare din 10 a lui Vasile, care se minuna de «taina de necrezut» ce aflase⁵. În același timp, ca o răsplătă, «Craiul» negocia căsătoria Mariei, fata Lupulu, cu principalele litvan Radziwill, pentru care Domnul căuta să capete încuvîntarea, nu tocmai ușoară, a Porții⁶.

Pe acest timp, Rákóczy stăruia la Turci ca să poată începe războiul contra Casei de Austria și-și atingea, în sfîrșit,

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Ibid., p. 669.

³ Iorga, *Studi și Documente*, I-II, p. 43.

⁴ Sirbu, p. 207.

⁵ Cf. *Studi și doc.*, l. c., și scrisoarea, inedită, în *Codices authenticorum · Arcanum sibi increditum*. Încolo, Domnul răspinge ca neîntemeiate plângările căpitanilor vecinii împotriva lui și propune o comisie mixtă. «Nec iude», arată el, «unius tantum partis quaerelas admittere debet, sed utrius benignas ad agnoscenda veritatis puncta aures praebere tenetur».

⁶ V. Hurmuzaki, IV² și Hurmuzaki-Bogdan, III. Si între actele inedite din Alba-Iulia se află o țidulă, din 12 August 1643, «in negotio matrimonii».

în Decembrie, scopul¹. Ca și supt Bethlen, poruncă se îndrepără către Domnii noștri ca să ajute cu trupele lor de călăreți pe vecinul în luptă cu Nemții.

Matei trimisese în Ardeal o solie prin Decembrie². Când Sebessi veni la dinsul, în Ianuar 1644, din partea «patronului» de odinioară, Domnul spuse din nou cît de neplăcut îi este războiul acesta cu creștinii, dar, potrivit cu ordinul împăratesc, își trimise ajutorul de oaste, supt o rudă, Constantin fiul lui Radu Șerban, din care, neputind avea pe Mihai Petrașcu, voia să-și facă urmașul în Domnie. În curând «tînărul Șerban Voevod» trecea pe la Bistrița, către comitatele împăratești de la Miază-Noapte³.

La Vasile venise din nou Barcsai, cu speranțe mari, aducând și un nou act de alianță. Dar Voevodul se codi, puse condiții, arătă o nesiguranță foarte apropiată de reaua-voință și făcu să atîrne sprijinul său în războiu ca și la Poartă de o înțelegere dușmănească hotărîtă în potriva lui Matei, pe care Rákóczy nu crezu că ar putea s'o deie⁴. El dădu mai puțini ostași decât se cuvenia, și aceia fură judecați rău: de la o vreme, Voevodul și-i chemă înnapoi și nu mai trimise altișii în loc. Cinstea ce se făcu căpitaniilor moldoveni de Barcsai, la trecerea lor, în Mart, trimiterea lui Ioan Boros, în Iulie și apoī în Novembre, nu folosi nimic⁵. Se întîmplase

¹ Sîrbu, p. 213.

² În Socotelile Sighișoarei se află la această dată. «Legaten auss Bleschland».

³ Cf. *Studii și documente*, I. c. și Sîrbu, pp. 218-9. Din 1643, avem o scrisoare a lui «Pâtrașco Cliuć» către Franco Italiano, «capitaneus buiakiensis», dată «in valle penes fluvium Syl», la 20 Iunie. La 2 Februar, Matei asigură pe «Crău», din Tîrgoviște, că în două zile oastea-i va fi gata, inedit, în *Codices authenticorum*. La 11 Februar, tot din Tîrgoviște, altă scrisoare, pentru știrii din Constantinopol; *ibid.* Mihai Petrașcu căpătase, după cerere, de la împărat, scrisorii pentru a răscula pe Români din Ardeal; Hurmuzaki, IV¹, pp. 696-7. Cf. și Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 137: știrii de la Matei despre Rákóczy ambasadorului imperial pe lîngă Poartă.

⁴ Sîrbu, pp. 215-6. În *Codices authenticorum* se află scrisoarea, inedită, a lui Vasile către Barcsai; Iași, 18 Ianuar 1644. Cf. și acte inedite în Arch. Acad. Maghiare, cutiile XLII-III.

⁵ *Studii și doc.*, I. c.; Sîrbu, p. 216 și urm.; *Socotelile Brașovului*, p. 91; Engel, *Gesch. der Walachey*, p. 292 n. g.

în acest an de prefacere împrejurări de acele care îndreptără către alte prietenii pe schimbătorul Voevod al Moldovei¹.

Pe Rákóczy n'avea de ce să-l îndatorească, ajutîndu-i războiaele nenorocite și nimicindu-i prin banii dușmaniei de la Constantinopol, odată ce el se amesteca în lucruri foarte străine și nu-l lăsa măcar slobod pe dînsul să-si caute de interese și pofte. Până și mijlocirea principelui pentru căsătoria Mariei cu Radziwiłł i se păru nesinceră și stîngace și, vorbind printre un boier al său și prin Petru Movilă, Vasile isprăvi mai răpede, aşa încît nunta se putea serba în Februarie 1645².

Această căsătorie strîngea și mai mult relațiile bune pe care le întreținea de o bucată de vreme Domnul cu vecinii săi de peste Nistru, în deosebii cu căpetenia graniții, Hatmanul Koniecpolski, și Poloniile erau dușmaniile lui Rákóczy și ar fi jucat bucuros, în noua luptă dintre Ardeleani și Austriaci, rolul pe care-l jucase, spre gloria lor, față de Bethlen venit asupra Vienei. Cînd un noă sol leșesc veni la Turci, în Martie, pentru a lămuri anume lucruri și a se înțelege și cu ambasadorul imperial din Constantinopol, i se porunci că, la trecerea prin Moldova, să îndemne stăruitor pe Lupu să dea la iveală gîndurile rele ale lui Rákóczy³. În Iulie vedem pe Domn scriind în Polonia despre afacerile ardelene, fără să se poată bănui că el s'ar simți legat întru cîtva de dînsele⁴. Se credea chiar, în Maiu, ca și la sfîrșitul anului, după ce prietenia cu Imperialiile de la Poartă era bine întemeiată⁵, că Vasile, răzimat pe Koniecpolski, nu s'ar sfii să întindă o mînă cuceritoare sau cumpărătoare asupra Ardealului, al cărui stăpin se războia aiurea⁶. Doar apucase Vasile timpu-

¹ În 1644, Iulie, aflăm însă, în Socotilele Sighișoarei: «Moldner Legaten».

² Cf. Hurmuzaki, IV², *Fragmente*, III, p. 139, Hurmuzaki-Bogdan, III; Iorga, *Acte și fragme.*, I, pp. 196-8; Memorile lui Kemény, ed. Popea, pp. 33-4 și notele; *Socot. Brașovului*, p. 156.

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 137-8.

⁴ Hurmuzaki, IV¹; 10 Iulie 1644; inedite în Arch. Acad. Maghiare.

⁵ *Ibid.*, la data de 11 Noiembrie.

⁶ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 141.

rile lui Gratiani, cînd o coroană «crăiască» nu se socotia prea înaltă pentru a putea fi ajunsă de aventurierul croat!

Într'o asemenea purtare îl întăria pe Vasile și stricarea situației sale sigure față de Turci. Pe la ușile Turcilor și Grecilor sau ambasadorilor cari duceaū la dînșii începuseră iarăși a mișuna Voevozī fără Scaun, cu pungile în mînă și făgăduielile pe buze: Radu, cel învins de Matei în 1632, Neagoe, care se trezise într'o bună zi Basarab și el, un Bogdan¹, toți oameni cărora o țară nu li spunea mai mult de cît cealaltă. Ei erau aşa de îndrăzneți și primejdioși, încît odată, în mijlocul dușmăniei, cei doi Domnî trebuise a se înțelege între dînșii pentru înlăturarea unuia, ca în casul lui Curt Celebi². În timpul verii se credea că Vasile ar putea fi scos din Domnie în felul cum voise el să scoată pe Matei, în anii de favoare. El fu, în adevăr, chemat la Poartă și declară că e mai bucuros să piară luptîndu-se cu o oaste de 50 000 de Turci, decît să-și plece capul supt securea calăului. În iarnă i se ceru un zălog din neamul său: Doamna și fetele, dar el nicăi nu voi să audă de aşa ceva³.

Așa că nu se mai putea gîndi el la înlăturarea unuî vecin de care-l aprobia părăsirea creștinilor și amenințările Turcilor. Zădărnicia intrigilor atîta vreme înnodate cu dibăcie aduse la căință, la părerî de rău și dorință de pace pe rîvnitorul neobosit al stăpinirii aproapelui. Firește fără să întrebe pe Rákóczy, care avu sănînătatea de suflet să li ceară socoteală, cei doi Voevozî se înfrâțiră și, ca să arăte trăinicia schimbării săvîrșite în inima lor, ei înnălțară fiecare dintre dînșii o biserică de mulțămire către Dumnezeu pe pămîntul «fratelui» atîta timp dușman⁴.

¹ O scrisoare de la «Io Bogdan Vayda» către Rákóczy, 4 Mart 1643, în *Codices authentiorum*.

² Sirbu, pp. 211-2.

³ Cf. Sirbu, pp. 222-3 cu Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 139, 142.

⁴ Sirbu, pp. 226-7. Cf. raportul lui Schmidt în Hurmuzaki, IV¹, p. 682 și urm. El se află și în ms. 1096, fol. 160 și urm. din Bibl. Arch. din Viena, cu titlul «Relation an die Röm. Kay., auch zu Hungarn und Bohaimb König Maytt. Herrn Herrn Ferdinando der dritte, meinem allergnädigsten Kayser

«Frăția» nouă a celor doi vechi dușmani aduce îndată urmărī din cele mai interesante în politica lor față de vecinii creștini sau păgâni sau, mai degrabă, față de toți aceștia urmează, lămurindu-se, ascuțindu-se din ce în ce, politica din care resultase împăcarea luptătorilor din 1637 și 1639.

Rákóczy sfîrși nu se poate mai rău încercarea lui de a-și croi o mare stăpînire ungurească pe socoteala Casei de Austria. De și încheie în primăvara anului 1645 un tratat de alianță cu Francesii, el fu silit în curînd să se despartă de visurile sale cuceritoare. El trebui să facă Imperialilor propuneră care fură primite cu plăcere și duseră, după ce ostile ardeleni trecuse acum granița înnapoï, la o pace, care, iscălită încă din August, căptă întărirea trebuitoare abia în luna următoare¹.

Îl chemase în țara sa, înainte de toate, poruncile amenințătoare ale Turcilor. Aceștia nu voiau să aibă de lucru în părțile de sus ale Împăratiei lor, atunci cînd, tot în August, ei începeau, printr'o biruință, un lung și greu războiu pe mare cu Veneția².

Din partea lor, Domnii noștri făcură tot ce puteau face pentru a zădărni planurile periculoase ale crăiescului vecin și a-l aduce la o realitate mai puțin strălucitoare. Matei, care făcuse în alte timpuri jertfe pentru acest sprijinitor totdeauna nesigur, ascultă bucuros cuvintele bune ce-i veniră în sfîrșit de la Împăratul creștin, ce luase obiceul a răspunde la asigurările lui numai prin cuvinte goale. După sfatul Palatinului unguresc se încuviință din Viena o înțelegere cu Voievodul muntean prin trimișii veniți de la Cașovia³. Și, pe

und Herrn, durch deren Rath und an der Ottomanischen Porten 15. Jahr lang gewestten Residenten Johann-Rudolph Schmidt, de anno 1658». Se cetește și această parte, nereprodusă în Hurmuzaki: «Es professirt der Fürst Rákócy grosse Freundschaft mit dem wallachischen Waywoda Matheo, auch mit dem moldauischen Lupolo, hat mit deren beyden Differenz einmahl sich annehmen, sie vergleichen wollen, aber, wegen deren wider einander gar zu erbittertes Gemüth, nichts nit richten können»; fol. 284 V°.

¹ Zinkeisen, IV, pp. 552-4

² Ibid

³ Hurmuzaki, IV¹.

cînd principalele Ardealului vedea numai oarecare «receilă» în purtarea aliatului său¹, oamenii acestuia la Constantinopol vorbiau agenților germani de folosul ce ar ieși pentru multă lume din scoaterea acestuia Rákóczy, «cap neliniștit și rău vecin», a căruia moștenire peste munți n’o dorește, de alt-mintrelea, Voevodul, care-și aducea încă aminte de unele fapte mari petrecute în tinerețile sale și pănă la care totuși el nu credea că-și poate ridica gîndul². Mai departe, nu mai știm nimic despre asemenea uneltiri, dar ni lipsesc iarăși și dovezile de prietenie față de «patronul» la care nu mai ținea.

Tot Palatinul unguresc intră în vorbă cu Lupu, și acesta, cu firea lui mai pornită, primi și cu mai multă căldură îndemnul de a lucra la Poartă, și, dacă s’ar înfățișa prilejul, și aiurea, împotriva lui Rákóczy. E adevărat că, atunci cînd o mare solie ardeleană, de «o sută de călăreți, toți îmbrăcați cu piei de lupi», sosi pentru a împodobi nunta Domniții Maria cu Ianus Radziwill, Vasile-Vodă-i făcu toată cinstea și răspunse la această doavadă de prietenie print’o solie a lui în Ardeal, dar la plîngerile lui Kemény el nu știu să se dezvinovătească altfel decît prin poruncile turcești pe care trebuie să le asculte, mai mult sauă mai puțin desăvîrșit, chiar și în dauna unor făgăduielî făcute cu prea multă ușurință³.

Ardelenii veniau numai cu dojana sau cu cererea de ajutor militar, alții făceau să răsune la urechia Voevodului arii mai vesele. Ștefan Csáky, doritor să capete locul lui Rákóczy, făgăduia lui Vasile o sumă însemnată dacă ar duce lucrurile la capăt bun, prin mijloace de banii și de putere, după împrejurări. Palatinul credea că i s’ar cuveni, în cas de izbîndă, înnapoiarea cheltuelilor și o răsplătă. Așa încît Domnul dădu ordin la Constantinopol să se strecoare pîrile, și le ajută prin scrisorile lui chiar⁴.

Lupu trebui să afle cu destulă neplăcere pacea încheiată

¹ Sirbu, p. 231.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 142

³ Memoriile lui Kemény. Cf. Sirbu, p. 235 n. 8 și, pentru alte solii între cele două țărî, Socotelile Bistriței, în *Studiî și documente*, I-II.

⁴ Hurmuzaki IV¹ și VIII; *Fragmente*, III, pp. 144-5.

în timpul verii, și încă în Novembre el asigura pe ambasadorul imperial pe lîngă Poartă că Ardeleanul înșeală pe Turci cu știrî falșe, «vînzînd fum și vînt», ca o «vulpe mincinoasă» și că mai este încă până să se poată simți sigur în urma unuî tratat¹.

Dar Împăratul era mulțămit să nu-l tulbere nimeni din Ardeal, unde nu țineă numai decît să facă o schimbare. Cînd i se maî vorbi de bunele dispoziții ale Moldoveanului, atînese fusese acum părâsite de Rákóczy, și răspunsul împăratesc amînă încheierea ori căreî îndatorirî în scris până în vremea cînd principale ardelean ar rupe din nou liniștea. Ideia unor asemenea îndatorirî față de niște stăpînitorî cari nu stăteau de sine jignise, de altfel, încă de la început, mîndria Cesarului, care se maî gîndia și la primejdia turcească ce s'ar putea zădărî astfel și la baniî cari, odată ce erau să fie cheltuiți pentru a cumpăra mazilia lui Rákóczy, puteau să cadă și de-a dreptul în buzunarele Turcilor². Veșnica politică austriacă față de noî, împiedecată de o mie de socoteli micî și de bănuielî nedrepte.

Germaniî nu puteau înllocui, ca apărătorî față de toanele crude saû lacome ale stăpînilor din Constantinopol, pe Voevozii dunăreni. Matei mîngîia poate sincer gîndul unei deștepătări răzbunătoare a creștinilor din Împăratie, deșteptare pentru care ar fi ridicat și el arma, dacă în jurul lui ar fi ridicat-o toată lumea, din care ori-cine arunca această grea sarcină asupra celuilalt. Vasile putea să aibă un sprijin mai apropiat în Poloniî, pe cari de o bucată de vreme el începuse să-i măgulească și cărora li aduse de acum înainte servicii, ce erau binefaceri și față de dînsul însuși.

Iarăși se zvonise despre un războiu la Nistru, și nimeni nu putea să fie mai interesat în împiedecarea luî decît acela pe care ostile de o parte și de alta l-ar fi ruinat. Si data aceasta Vasile primi să împace dușmaniî cari nicî eî nu se prea gră-

¹ Scrisoare din Iași, 8 Novembre 1645, în Hurmuzaki, IV¹.

² Hurmuzaki, IV¹; fără lună și 22 Octombrie 1645.

biau a se încăiera. Întrebuiuind făgăduielii pentru unii, minciuni și bani pentru ceilalți, lucrând prin prietenii, între care și istețul Mitropolit de Chiev, Petru Movilă, ce venise în Iași pentru nunta Mariei¹, Vasile îndepărta și acum primejdia. Cazaci și Tatarii fură ținuți în frâu², cel puțin până în toamnă, cînd, oprind la dînsii pe Moldovenii trimiști în solie de Domn, ei se răpeziră asupra Poloniei, al cărei rege se găsia, pentru nuntă, la Marea Baltică³.

Întăiu Vasile-Vodă crezuse că pregătirile Tatarilor se fac pentru ca Horda să cadă asupra țerii lui, și el scrise atunci, la 24 Novembre st. v., o scrisoare de revoltă unui prieten din Constantinopol, scrisoare cu totul neprefăcută și în care se oglindește mai bine decît ori-unde firea violentă a «Gre-culuī». Hanul a oprit două rînduri de soli moldoveni, și tot astfel pe ai «frateluī» Matei și pe ai Muscalilor. E vorba, deci, de o mare năvălire împotriva creștinilor din vecinătate, începîndu-se cu dînsul. «Și nouă ni e dragă viața: n'âm crezut că trebuie să stăm ca vitele, ca să vie să ne lege de gît și să ne taie». A trimis într'un adăpost sigur pe Doamnă și femeile boierilor; «iar noi stăm în picioare, cu calul gata, aşteptînd din ceas în ceas ce va să fie». Răspunderea mișcării dușmane a Tatarilor cade asupra domnilor din Constantinopol ai Hanului, și Vasile înșiră cîte le făcuse până atunci pentru mulțămirea acestor răi stăpini, cari-i voiau acuma, pe căi piezișe, viața: bani ce a vîrsat în Vistierî fără fund, războaiele amenințătoare pe care le-a împrăștiat, fiica pe care fusese silit s'o trimeată ca ostatec, atît de mînios pentru această despărțire, încît ni se spune că toate pedepsele pronunțate în Divan în acea zi de 12 Iulie 1645 fură pedepse cu moarte⁴. De mazilie nu-i pasă atîta: s'ar

¹ Kemény, I. c. Cf. Hurmuzaki, IV²; August.

² Cf. biografia Cancelariului Osoliński de Kubala, Lemberg, 1883, p. 342 n. 27: corespondențe pentru aceasta, în Septembrie.

³ Hurmuzaki, IV², scrisorile lui Lupu către «cusrul, său *in spe*, dragomanul venețian Grillo, precum și către barul însuși. Cf. și Hurmuzaki-Bogdan, III.

⁴ V. raportul călugărului catolic, pe care-l reproducem în Documentele la Prefață; 14 Iulie 1645.

duce la Poartă, s'ar îndreptăți și s'ar întoarce iarăși Domn; dar de ce, în locul ceaușuluī împărătesc, să vie calăul tatar? «Dar să sed așa: stă că o să te ucid, aceasta nu o voi suferi, pentru că și noi suntem de strajă și nu dormim... Viața e doar cel mai bun lucru de pe lume. Aștia cred însă că vom sta pe loc ca să ne zugrume ca pe o pasăre.» În apărarea sa legiuitoră, el se încredește în Dumnezeu, care-i știe «înima curată și fără vinovăție». Dușmanul său va pleca de înainte. «Noi știm bine ce suntem Tatarii. Pentru că ei se duc într-o țară să fure douăzeci sau treizeci de oameni și, dacă acei douăzeci sau treizeci stați pe loc, ei o ieau la fugă... Nu numai Tatarii, dar și împărăția însăși de ar veni, cum suntem locurile pe aici, n'ar putea face nimic»¹.

Tatarii trecu hotarul de spre Polonia în ziua de Bobotează 1646, în număr de 30.000, dar aici măsură se luaseră pentru a-i primi după cuviință. Pe cind în Moldova se credea că ori-ce motiv de temere a pierit, acum cind se știa sigur drumul pe care a apucat ostașii jafului. Aceștia nu se puteau întoarce cu mâinile goale, ceia ce, cum judecau ei, ar fi fost o dovedă de mișelie. Apoi, într'un timp cind se pregătea ieșirea corăbiilor Sultanului în Mare, era nevoie de vislași și deci se dădea la Constantinopol preț bun pentru robii. Călăreții Crîmulu și așa Bugeaculu se rătăciră astfel prin țara lui Vasile-Vodă și ieșiră dintr'însa ducind de funi nu mai puțin de 40.000 de oameni, toți creștin și mulți dintre dinși birnică. «Să, ivindu-se un mare viscol în acele cîmpuri pustii» — ce se întindeau dincolo de Nistru, în fața Bugeaculu —, «mulți dintre prinși așa murit acolo»².

Vasile mai știa că împotriva tronului său se fac uneltiri, că Grecul care luase în arendă venitul ocnelor împărătești se arătase gata a plăti pentru ca să capete Moldova; de repește oră el trebui să plătească sume mari, așa încât do-

¹ Ilurmuzaki, IV²

² Cf. scrisorile lui Vasile în Hurmuzaki, IV² și cea din 25 Mart 1646, pe care o dăm în Documentele la Prefață.

rință de răzbunare ca și frica îl duseră până la pragul răscoalei. În tot cursul primăverii, în Iunie încă și Iulie, el vestește cu o deosebită bucurie corespondenților săi de pretutindeni ce urmări va avea pentru «neamul fără credință» al Turcilor isprava tătărească din iarnă. Poloniul, scrie el, își cer robiî înnapoî; Țarul, prădat în plină pace după ce se arătase odinioară atât de binevoitor pentru Turci, s'a hotărât să-și pedepsească dușmani, dar fără să întrebuițeze aceleași mijloace, ci fățiș. El a chemat la pradă și leafă pe Cazaci, a pus să se taie miî de pînze, să se lucreze sute de șeici; un mare Trimis al său, cu un neobișnuit alaiu, a fost la Craiul polon pentru a face propunerî de luptă împreună, care a fost primeite. Solul de îndreptățire minciinoasă al Tatarilor a fost, dinpotrivă, gonit. Koniecpolski, Hatmanul cel bătrîn, care știuse să deie graniții siguranță fără vîrsare de sînge, a murit, ca tînăr mire, «lăsînd mulți ani» cuî i-a cunoscut destoinicia, iar regatului un războiu în pregătire, pe care nu mai era cine să-l înlăture. Papa a îndemnat pe toți creștini să alerge în ajutorul Venețienilor, dintre cari Vasile-șî alesese un ginere, care nu era să se însoare totușii nici odată. Împăratul, Suediei, Francesiei, cîte Puterî cunoștea Vodă prin împrejurările petrecute în preajma sa, își vor da mâna pentru a face această faptă creștinească. Sute de miî de oameni se vor aduna, cel mult în Septembrie, Marea se va acoperi de pînze, vislele vor duce pe Cazaci până în ascunzătorile Turcilor, Azovul va cădea, Crîmul va arde în flacări. Numai Dumnezeu să-și ajute poporul, cel «ortodox și cel catolic», — se vor face «lucruri mari și grozave¹».

În adevăr, odată cu vară, regele, în fruntea oștilor sale, se pregătia să se coboare către Camenița, spre marea bucurie a ambasadoruluî venețian pe lîngă dînsul, Tiepolo, care credea că a sosit ceasul înfrâștirii prin arme. Planul era gata făcut: Vasile cu 30.000 de oameni va merge la Nistru să găsească

¹ Rapoarte germane în Hormuzaki, *Fragmente*, III, și venețiene, în *Documente*, IV².

pe Cazaci, Matei va da și el alti 20.000 de călăreți și, pe cind cetățile de la Dunărea de jos vor cădea, deschizând calea către capitala împărătească a Constantinopolei, Rákóczy va tăia drumul Turcilor ce ar încerca să vie din părțile ungurești. Craiul, în mersul lui triunfal, de căpetenie a creștinătății luptătoare, se va opri pentru iarnă la Iași și va fi ținut de Domnii noștri, cari vor deschide acum pentru alții decât pentru pagini baierale pungilor¹.

În vederea acestei desăvîrșite prefaceri, în așteptarea minuniilor ce ar fi pus un capăt stoarcerilor de bani, maziliilor și umilinților, cei doi Voevozi se împăcase cu Rákóczy, care nu mai păstra acum dușmănie împăratului creștin. Nu știm însă ce împrejurări vechile legături cu Matei fură din nou întărite, cu toate că relațiile prietenești se pot constata și în această parte. Cât despre Lupu, el făcu cel d'intaiu pas, trimițând în Ardeal pe cineva care era să capete de acolo o coroană, aceia pe care o purta încă Domnul moldovean. Gheorghe Ștefan, pe atunci numai Sluger, făcu un drum la Curtea Craiului prin Mart și se întoarse cu un om al lui Rákóczy, care cerea și știrii despre Turci de la vecinul său². Vasile puse îndată să se scrie, într'un ton foarte dușmănos Turcilor, știrile ce avea, și, după cîteva zile, la 4 April, aducătorul necunoscut al scrisorii încheia cu Rákóczy un tratat pentru pribegi și făcători de rele. Sîntem îndreptățiti a crede că nici data aceasta un asemenea act n'a fost singurătatec, ci că în același timp sau peste puțin se reînnoiră și

¹ Niemcewicz, V, pp. 5-51 (cu data de «Octombrie 1647»). V. și *Acte și fragmente*, I, p. 199.

² V. scrisoarea lui Vasile-Vodă din 25 Mart 1646, în Documentele la Prești. — La 11 Februar 1638, Gheorghe Ștefan era acum căsătorit cu Safta Boul, fiica Boulu Vistierul. În adevăr, «Ștefan Boul biv Clucear» împarte niște Țigană «cu cumnații miei, cu dumnealui, cu Gheorghită Ștefan, și cu Niculaie Seachil, și cu Pătrașcu Postelnicul», — în Iași; Bibl. Ac. Rom., doc. 54/LXVII. Cum vom vedea, mai era o soră, «Maria Stolniceasa». Într-o scrisoare inedită a lui Vasile-Vodă — Arch. din Buda, I. c. — se vorbește, la 2 Iunie 1645, de Armașul Ștefan. E adresată lui Nicolae Sebessi.

vechile legături politice, pe care ar fi rămas să le jure pe urmă Domnul în capitala sa¹.

Deci aplecare către războiu era, în multe părți, și mulți oameni cuminți îndrăzniau să-și facă speranțe nebune. Totul atîrna însă de la Poloni, la cari nu era de ajuns să voiască regele. Si dieta care se adună în Iulie hotărî să nu se întețească în zădar un dușman aşa de periculos cum erau Turci, chiar supt o Domnie nătingă și într'o epocă de înflorire a postelor. La 11 Iulie, Lupu asigura că se vor face în sfîrșit «lucrurile mari» pe care le doria². Ginere-său Radziwill, care era la dînsul, supt cuvînt că vine, cu nevasta, să-și vadă rudele³, îl întăria în această credință. Turci îl luau măsurile lor de apărare și trimiteau și Domnilor porunci care nu erau să fie îndeplinite⁴. Vasile arăta că i se cere tribut și de Craiu, aşa că nu poate merge la «hotarele tătărești» și va fi silit poate a zăbovi și cu adunarea haraciului⁵. Apoi, deodată, el scrie prietenilor din Constantinopol, la 30 August st. v., că s'a hotărît în dietă ca Turci să nu fie atacați și că, prin urmare, totul s'a sfîrșit⁶.

În zădar cercă Matei să-î dea o încredere nouă în lupte de mintuire, în zădar îi vorbi de lipsa de credință a Turcilor, de venirea la hotare a lui Derviș-Mehmed-Paşa⁷. Schimbând trecătoarea politică nouă, de îndrăzneală, cu cea veche, de împăcare, de linistire a conflictelor, el luă asupră-și sarcina de a mai împăca odată pe Poloni cu Turci. Întăi, el îzbuti să aducă alegerea unui sol regal la Sultanul și, cînd acest sol se infățișă în Moldova, unde fu primit «alla grande»⁸, și se văzu că n'are cu el decît şese-șepte oameni și nicăi un dar, el adause de la dînsul presenturile ce lipsiau. La 25

¹ V. actul, inedit, în Documentele la Prefață.

² Kubala, *o. c.*, II, p. 355 n. 21; Vasile către rege; Suceava, 11 Iulie 1646.

³ V. corespondență venețiană și Sîrbu, p. 241 n. 6.

⁴ Raport olandes inedit din 15 Iulie 1646.

⁵ Alt raport olandes, din 24 August.

⁶ Hormuzaki, IV², p. 555.

⁷ *Ibid.*

⁸ Raport olandes din 6 Februar 1647.

Octombrie sosia în capitala turcească ambasadorul, căruia Poloniș îi ziseră în batjocură «internunciu moldovenesc», și el împărția la audiență patru cupe de argint și mai multe blăni de samur, al căror preț il știa Vasile-Vodă mai bine decât orăcine, pentru că el le plătise¹. Cu Muscaliș se făcu prin aceleași mijloace un început de negocieri. Și, în sfîrșit, în Septembrie tributul fu răspuns după obiceiul Capugì-Bașei venit anume pentru aceasta², și, mai adăugîndu-se daruri, «hai-nul», despre scoaterea apropiată a căruia, cu armele, fusese vorba atîta timp, rămase încă atît de puternic, încît numia după placul său patriarhiei³.

Pentru nouăle servicii se ținu samă lui Vasile tot atîta cît și pentru cele vechi, cu toate că și în 1647 îl vedem stăruind pentru împăcarea dintre Muscali și Turci. Poloniș îl dojeniau că li-ar fi scăzut demnitatea prin darurile ce răspîndise în numele lor, iar Turci nu părăsiră bănuiala, bine înțemeiată în mintea lor, că Moldoveanul e «în strînsă legătură» cu vecinii săi creștinî de pe Nistru. În Ianuar, bailul scrie: «Marele-Vizir a spus că, dacă ar putea să scoată pe Voevod de acolo, ar fi o cucerire care face cît patru Candii». Și un corespondent din Moldova al Venețienilor crede, ceva mai târziu, că, «la un prilej de războiu între Turci și Poloni, cel d'intălu care o va păti va fi Domnul nostru»⁴.

Ca să se asigure pentru un atac, el înnoui în April legăturile cu «Craiul» ardelean, care înnoui, la rîndul său, tratatul ce avea cu Țara-Românească; putem crede că și «frăția» dintre cei doi Voevozi va fi fost jurată din nou. Negocierii se începuse încă de la sfîrșitul anului precedent, pentru o căsătorie între Ruxanda lui Vasile-Vodă și Sigismund, fiul cel mai mic al bătrînului Rákóczy. Și căsătoria s'ar fi săvîr-

¹ V. Hurmuzaki, IV² și raportul olandes citat.

² Raport olandes din 10 Septembrie 1646.

³ Pentru 30.000 de taleri, Partenie fu exilat în Cipru la 22 Ianuar 1646 și înlocuit cu Ioanichie din Heraclea; raportul olandes, citat, din 6 Februarie 1647.

⁴ Hurmuzaki, IV². Cf. Hurmuzaki-Bogdan, III.

șit chiar, dacă Turciș n'ar fi răspuns la cererea de a se da înapoia scumpul ostatec prin pretenția, cu greu de încuiuințat, ca Lupu să trimeată în loc pe singurul fiu ce-i rămăsesese, Ștefan-Vodă, care, de și avea ca mamă pe o Cerchesă botezată, purta un nume care arăta speranțele dinastice ale tată-lui său¹.

Cererile neconitenite de banii ale Turcilor prinși într'un războiu, prigonirea capucinilor, care n'aveau cu ce să plătească, întăriră și mai mult această ligă de apărare. Se ascultați bucurosi, măcar la Curtea munteană, plângerile și îndemnările la luptă ale Bulgarilor și se spuneau cuvinte bune călugărilor catolici prin glasul cărora se făcea auzită creștinătatea stoarsă de biruri din cealaltă parte a Dunării. Ba chiar, aprinzîndu-se une ori de minie și lăsînd numai inima-i vitează să vorbească, Matei pomenia Ardelenilor, obosiți de plăți și de umilințe, de războiul mîntuitar ce ar fi să fie și de partea pe care ar lua-o bucurios într'însul, făcînd să-i fluture în fruntea oștilor barba albă².

Rare ori s'a uîntîmplat într'un singur an schimbări mai multe și mai însemnate la toate hotarele teritorialelor noastre decît în 1648. În Maiu o receală la vînătoare pune capăt vietii regelui Vladislav; în August e gîtuit Sultanul Ibrahim, în Octombrie închide ochiul bătrînului Rákóczy. Si în toate părțile prind să alerge, lacome de luptă și de pradă, cetele, fără stăpîn de acumă, ale Cazacilor.

Se auzi întăriu la Curțile Domnilor români de mișcările Cazacilor. De mult încă i-am văzut nemulțumiți cu o cîrmuire polonă care li cerea două lucruri ce nu puteau să deie: păstrarea liniștiției, amortirea în colibe, nevrednică de niște voinici, și schimbarea de lege, trecerea de la pravoslavia mî-

¹ Cf. corespondența venețiană pe April 1647, în Hurmuzaki, IV² și raportul olandez din 8 Ianuar al acestuia an. Se spune în acesta că Ruxanda trebuia să fie lăsată la Constantinopol în 1645 «over de suspicie die men op haer vader heeft van hem in Poolen te willen retireren». Pentru înnoirea tratatelor, Sirbu, p. 249.

² Pentru acestea, v. Sirbu, pp. 249-50, 258-9; Hurmuzaki, IV² și Hurmuzaki-Bogdan, III.

tuitoare la spurcata papistăsie. Mai veniau, pe lîngă aceste porunci și îndemnuri, apăsările, insultele, desprețul, cu care erau dănciți feudali, stăpîni pe nesfîrșite latifundi, a cărui față de Cazacul sărac, grosolan, bețiv. Se mai pregătiau în regat lucruri tăinuite, pe care le știau numai regele, cancelariul Ossoliński și foarte puțini sfetnici de taină: o întârire a puterii regale prin mijloace primejdioase: dacă nu prin războiul cu Turci, atunci prin ispitirea Tatarilor la o pradă care putea fi de folos prefacerii, prin răscolirea focului ce ardea înnașut în sufletele umile ale ostașilor norociuți. Era printre aceștia un anume Hmilnîțchi, Bogdan fiul lui Hmil, care aduna în firea lui puternică și aspră toate însușirile și toate păcatele neamului neobișnuit de oameni ce se alcătuise aici în desărurile ostroavelor Niprului și se răspândise apoi pe malurile apei care ducea la prada pagină și la îndepărțate biruinți. Un magnat îi luase femeia și pămîntul; mai rămăsese sabia, cu care putea să le capete înapoi pe amîndouă, și mai mult decât această bogătie și podoabă a săraculu: buzduganul de Hatman, stăpînirea peste teri întregi, unde se gîndiau la răzbunare, mînați de nedreptăți ca acestea, și mai mari încă, săteni ce credeau în aceiași lege cu Cazaci, un fel de Crăie a groazei lîngă vechia Crăie polonă, care se găsi într'o clipă destul de tare ca să poate zgudui pe aceasta din temeliile-i nedrepte.

«Hmil» se duse la Tatarii din Crîm, cu cari a cărui se mai înfrățise și altă dată pentru a cîştiga și împărți o pradă. Cind se află aceasta, tînărul Ștefan Potocki merse, cu o mică oaste, să sfarne răscoala, care începea să-și cîștige puterile de luptă. Avea și el Cazaci, și aceștia recunoscură ca bunii tovarăși pe cei ce se adunase în jurul «rebelului». Așa încit lupta fu pierdută, căpetenia Polonilor scăpă abia de robie. La rîndul lui, tatăl lui Ștefan, Hatmanul Nicolae Potocki, silit să-și cerce norocul, fu bătut, prinse, împreună cu alții nobili, în lupta de la Corsun, în Maiu¹. Negocierile ce urmară, după moartea regelui,

¹ V. Engel, *Geschichte der Ukraine und der Cosaken*, p. 138 și urm. Cf. Hurmuzaki, IV²: știri din Moldova.

nu duseră nică la un capăt, pentru că hotărîrea magnaților era să răzbune cît mai răpede o rușine ca aceasta. În fruntea celor ce aveau în mîinile lor pămîntul Ucrainei se găsia un Wisznowiecki, care purta numele de Ieremia, după bunicul său Ieremia Movilă, Domnul moldovenesc¹.

În Iunie, Poloniile se plîngeau lui Vasile de prada culeasă de Tatarî în țara lor. Înțelegem cine-îndemnase la această mișcare, care n'avea nimic a face cu gîndurî războinice ale Turcilor. Aceștia se grăbiseră să arăte că de la dînși nu pornise nică o poruncă, dar ei nu erau în măsură să pedepsească. Tulburări se iviră în Constantinopol, provocate de ulemalele și soldații nemulțumiți cu un Sultan pe atît de crud, pe cît de nedestoinic. La 18 August Ibrahim, osindit printr'o fetvă a Mustiulu, muria de lațul calăului, și un «Împărat» de opt ani îi lăua locul, lăsînd, firește, în alte mîni stăpînirea capricioasă a întinseî împărații². Si noua stăpînire din Constantinopol fu salutată de Tatarî printr'o nouă năvălire în Polonia³.]

Urmașul lui Vladislav al IV-lea, Ioan Casimir, nu fu ales decît în Novembre, și păna atunci ambițiile unora și ale altora urziră fel de fel de planuri. Acela care privia mai mult pe Domnii noștri e ultimul vis de stăpînire peste hotare al lui Rákóczy.

De mult încă, din 1643, evangeliici din Polonia îi propusesea Coroana regatului, și sentimentele de atunci ale partidei lui Radziwill nu dispăruseră. Acum, cînd tronul era vacant, propunerî nouă se făcură principelu ardelean, pentru dînsul însuși sau pentru unul din cei doi fiți, Gheorghe și Sigismund. Dar, pe lîngă acești negociatori, se întrebuință unul, în care se putea pune mai multă încredere, și acesta nu era altul decît însuși Vasile-Vodă.

El trimise pentru acest scop la amîndoî vecini, cu cari în ultimele timpuri vechia prietenie slăbise, fiind înlăuită

¹ Engel, *I. c.*

² V. scrisoarea lui Vasile-Vodă, din 23 August 1648, în Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 199-200.

³ *Ibid.*

cu bănuielii, — pe Gheorghe Ștefan Stolnicul, un boier deprins cu asemenea misiuni, și care fusese pentru o afacere de soldați și în anul trecut la Curtea ardeleană¹. Viitorul Domn moldovean, prin voința acestor la cari venia acum în numele stăpînului său Vasile-Vodă, se duse dintru întâi la Matei. Pe urmă el trecu munții și îndeplini a doua parte a misiunii sale. Până atunci se pare că el nu spusese nimic din gândurile tăinuite ale lui Vasile, multămindu-se cu asigurări de prietenie. Dar, cind plecă de la Curtea Craiului, el primi pe drum o scrisoare domnească în care se arăta dorința ca Rákóczy să trimeată și el în Moldova un om de încredere, «mai bucuros dumnealui Chimin Ianăș», pentru a i se spune prin acesta unele «cuvinte spre binele» principelui și Casei lui. Cererea se transmisse «Craiului» la 9 iulie Septembrie².

Rákóczy apucase la această dată a se destăinui lui Matei, prin Sebessi, plecat încă de la 2 ale lunii, despre ofertele ce i se făceaū din Polonia de doritori unu rege necatolic și de Cazaci răsculați. El se încovoia, mai ales după ce Lupu dădu o carte de trecere sigură, la trimiterea negociatorului dorit. Acesta avu în Moldova o primire strălucită și, cind ajunse la cetatea de Scaun a Voievodului, în Iași, acesta-l luă la o parte și, fără tălmaciu, vorbind unul româneasca lui grecească și celalt româneasca lui ungurească, îi încreindință

¹ Șinca, III, pp. 72-3. — La 20 Maiu din acest an 1648, vedem pe Gheorghe Ștefan Spătar și pe soția lui Safta, «fata lui Boul biv Vel Vistiar», din jumătate din satul lor Bozienii în Neamț unei casnice al lor, Todoscăi, «cându o am căsătorit după Stămatie Stolnicul, pentru căc ne-aū slujit cu dreptate în casă, din pruncia ei». Moșia fusese «împresurată după perirea Boulei Vistearnicului și aū fost cădzuți pre măna Vornicului Hăbășesculu; apoi, în dzilele Măriei Sale, lui Vasilie Vodă, ne-am părăsit la Divan cu dumneaei, cu Vornițasa Hăbășasca, și aū socotit Măria Sa. cu tot Svatul Măriei Sale», a se face restituția. Bozienii vin «în partea dumisale Agahia, giupăneasei Boulei Vistearnicului», dar Gheorghe Ștefan dă «o cocie cu doł telegarî» pentru 20 de galbeni «și un cal bun». Ca marturi se găsesc Ștefan Boul Clucer, «fratele nostru», sora: Maria Stolniceasa, Seachil Stolnicul și soția Paraschiva, Pătrașco Vornicul [Ciogolea] și soția «Annița». Bibl. Ac. Rom., doc. 107/XLIII.

² Cf. Sîrbu, p. 261 și urm., Memoriile lui Kemény și această carte, pp. 25-6, n° XXXV.

o taină pe care Rákóczy văzurăm că o știa mai de mult pe alte căi și o spusese și el prietenului său, munțean: marele plan polon. Și, Kemény având depline puteri de a hotărî cu privire la lucrul necunoscut ce l-ar spune Voevodul, un tratat fu pus în scris, prin care se asigura «Craiuluș», dacă ar fi să-ă iasă bine pețirea după Coroană, trecerea oștilor prin Moldova, înmulțirea lor aici prin lefegii de bună voie, un împrumut de 10.000 de galbeni, păzirea prieteniei cu orice preț, chiar și împotriva poruncilor împăraștești, și sprijinirea la Poartă a causei. Căsătoria, de care se vorbia de mult, a tinerului principă Sigismund, cam «bețiv și îngust la minte», cu Domnița Ruxanda, încă în ghiarele Turcilor, ar fi întărit legătura politică printr'o legătură de familie, aşa încât Lupu ar fi fost socrul sau cunnatul unuș rege al Poloniei, așezat și de dinsul, sigur pentru toată viața lui de spre ori ce primejdie¹.

E foarte îndoelnic dacă acestea erau speranțe ce se puteau îndeplini. Dar, pe când cuvintele de asigurare se schimbău la Iași, la Curtea lui Rákóczy un mort se dădea pământului, și acest mort nu era altul decât Craiul însuș. Lupu nu află decât mai tîrziu vestea, pe care Kemény, ce o promise la Tîrgu-Frumos, când se întorcea acum, voiă să i-o ascundă până ce între dinsul și «aliatul» principeluș sau va fi la mijloc granița. Abia la 21 el își arăta față de solul ardelean, acum în siguranță, durerea pentru neașteptata pierdere a prietenului. Cît despre cele ce se vorbise cu cîteva zile înainte, el se rugă ca ele să fie uitate și «să dispară împreună cu acela care a fost îndemnător la asemenea lucru»².

După o săptămînă, înștiințat de noul stăpînitor al țării vecine, Matei mărturisie, la rîndul său, o părere de rău cu mult mai adevarată și, pe lîngă scrierea lui de mîngîiere, sosia la Curtea de peste munți o alta de la Doamna Elena³, care în timpurile de luptă și de nesiguranță, cu cincisprezece

¹ Memoriile lui Kemény. Cf. *Tort. Tár*, 1887, pp. 432-3 și Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 8-9.

² *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, p. 411.

³ Szilágyi, I. c., p. 53; Sîrbu, pp. 266-7.

ană în urmă, scria prietenuluř ardelean, sprijinitoruluř în că-pătarea pentru Matei-Vodă a Domniei, ca unuř «părinte¹».

Iarăși se încheia o lungă și însemnată epocă în desfășu-rarea legăturilor noastre cu Ardealul. Cea nouă care se des-chidea cu suirea pe tron a lui Gheorghe al II-lea Rákóczy, era să fie mai puțin fericită. Bătrînul, cu toată necumpătata lui sete de glorie pe cîmpuri de luptă străine, pentru cause care-l priviau numai de foarte departe, cu toată nestatornicia lui în prietenie și ușurința cu care părăsia pe cine nu se gîndise să-l părăsească pe dînsul, ni fusese de folos fără în-doială. Nu era nică destul de tare ca să ne stăpînească de

¹ Iată scrisorile, reproduse după ediția lor dată de d. Hasdeu, în *Columna lui Traian*, 1874, pp. 170-1.

«Prea-luminate craiuř, doamne, doamne noue pururea milostiv, după închi-năciunea plecatei slujbei noastre pohtim Mării Tale de la milostivul Dumnezeu tot binele.

Milostive craiuř, dăm řtire Mării Tale, că, întâmplindu-se omul Mării Sale Pașii, carele ne easte noue ca un părinte, cum și Măria Ta, a veni la Măria Ta cu treabe după porunca Mării Tale, tămplatu-i-se-ař venirea pre aicea, aducându cinstiř cartea Mării Sale Pașii la noi să trimitem Mării Tale doř ogari bună. Lăngă care pohtă, și mai mară lucrure am trimite Mării Tale, necum acesta, ci, verce va hi pohta Mării Tale la noi, neapărat va hi în voia Mării Tale de toate; că, fiindu-ne Măria Ta părintele nostru ca și acest cinstiř Pašă carele ne-ař arătat noue atiřa bine împreună cu Măria Ta, ce atiř pohti dela noi, să nu fa-cem pre voia Mării Tale? Căt bine am văzut noi astăzi, carele în tot ceasul Măria Sa Paša nevoeaște cu domnul meu cu Mateiř Voevod, și despre cinstiř Poartă și den toate părțiile, ca și când ne-ară hi un părinte al nostru! Deci în-tracela chip, cinstite și milostive craiuř, ne rugim și Mării Tale, lăngă osteneala și nevoința Mării Sale Pașii, și Măria Ta nevoeaște, cum ař nevoit Măria Ta și mai întăiu, ařa ſ'acum; că cu nevoința Mării Tale și a cinstiřului Pašă cunoaștem astăzi tot binele de în toate laturile. Si mă rog Mării Tale, cinstite craiuř, pururea să ajungă Măria Ta la cinstiřul Pašă, căte cu o carte scrind, că, lăngă nevoința Mării Sale Pașii, și Măria Ta mai vărtos nevoeaște dentr' acolo, ca să se poată bucura și Măria Sa Paša de nevoința Mării Tale; că noi într'altă parte n'avem nici o nădeajde, ce după milostivul Dumnezeu întru tot avem nădeajde și razim la Măria Sa Paša și la Măria Ta; că în locul domnului meu Măria Voastră ař rămas ca nește părinț și socotitor și învățitor de toate lu-crurile noastre. Si mă rog Mării Tale neîncetat să fie învățitura Mării Tale la noi, să putem muljimi Mării Tale în tot ceasul. Alta, dař řtire Mării Tale că, ce ař pohtit Maria Ta de la noi, 2 ogari, trimis-am pre omul Mării Sale Pașii; și să figiducești Măria Ta. Si ařa ne-ař scris Măria Sa Paša la noi, cându veri scrie

fapt, nicăi aşa de slab, încît Domnii noştri, în neînțelegereile lor cu nesătioasa lăcomie de banii a Turcilor, să nu se poate uita la dînsul cu încredere. Mai bine decât oră ce ar fi fost pentru Români o stăpinire împărătească, de archiduce sau general, la hotarele lor de dincolo de culmî. Neputind fi însă decât un cîrmuitor ungur în acele părți, acesta era mai bun decât mulți alții.

De sigur însă decât fiul. Nu că i-ar fi lipsit acestuia vitejia, bunătatea chiar, care-l făcea popular și care grămadî în jurul lui, în zile de restriște, mulți și devotați luptători români, dintre țerani robiți, ai Ardealului. Dar, în avîntul războinic

Măria Ta la Măria Sa, să nu mai scrii ungurește, că n'are acolo cine citi cărțile ungurești, ce să scrii Măria Ta sau turcaște sau rumânește, să poată înțelege Măria Sa de toate. Si mai mă rog Mării Tale, lingă carte care veri trimite Măria Ta la Măria Sa la Pașa, să nu sim uitați nicăi noi de către Măria Ta, ce de pururea să ne pozi ajunge Măria Ta cu cinstită scrisoarea Mării Tale, să putem și de bună sănătatea Mării Tale și de toate veștile dentr'acolo, să mulțimim Mării Tale ca unuī părinte. Si, ce va hî pohta Mării Tale aicea la noi, cu dragoste vom sluji Mării Tale ca unuī părinte. De aceasta rog și pohtescu pre Măria Ta. I gospodă bog da umnojît dni i lieti gospodstvati o gospodă amîn [«și Dumnezeu să înmulțească zilele și aniș Măriei Tale intru Dumnezeu, amîn.】 Buc[u]reșt[i], Ghen. 3 dne, vîlet 7141 [«în București, Ianuar 3 zile, anul 1633»].

Ca o fată a Mării Tale · Doamna Elina.

[Vº:]

Prea-luminatuluī craiuī, domnu, domnu Racoți Ghiurghi, cu mila luī Dumnezeu începător (?) Ardealului și părților Țărei-Ungurești domnu, Săcuilor spani îprocî, domnuluī, domnuluī noue de pururea milostiv, v'segda o Gospodă davatise [«pururea în Dumnezeu să se dea»], amîn.»

Si :

«Prea-luminate craiuī, doamne, doamne, noue pururea milostiv, după închi-naciunea plecatei slujbeî noastre pohtim Mării Tale de la milostivul Dumnezeu tot binele.

Milostive craiuī, să veri vrea a întreba Măria Ta de sănătatea domnului-mieū, cu mila lu Dumnezeu și cu norocul cinstiștui împărat, easte duminaluī sănătos și veasel, și ne-aū venit vești bune cum aū dat Dumnezeu de easte pre voia dumisale de toate. De care vești și lucrure vești înțelege Măria Ta și mai bine den cinstite cărțile chihiajelor Mării Tale, care le-aū trimis la Măria Ta, și den omul Mării Tale. Preñtru care dăm laudă milostivului Dumnezeu, căci se-aū milostivit Sfintia Sa și cinstiștul împărat de easte pre voia dumisale și a noastră. De alta, dăm știre Mării Tale, cinstite craiuī, pentru omul Mării

al tinereții sale, el se uita prea sus și se hotără prea răpede a trece pe firul de păr întins de-asupra primejdiei. Aduse astfel peirea lui și, cu dînsa, întru cîtva peirea noastră.

VI.

Principatele române pe timpul lui Gheorghe al II-lea Rákóczy (1648—1658).

În aceiași lună cînd moartea bătrînului Rákóczy rupea negociațiile pentru cîstigarea Corcnei polone în folosul lui, Cazaci, cari împrăștiase pe nobili poloni îngrozită, se revărsău asupra părților rutene din regatul vecin. Ei ajunseră până la bogatul oraș al Lembergulu, ce trebui să se răscumpere de pradă, și se întoarseră înnapoi triumfători, împrăștiind dușmani ce îndrăznise a li se ivi în cale. Cu dînșii mergeau Tatari și, trecînd în preajma Moldovei, ei nu se putură răbda să nu vie pe la Vasile-Vodă, căruia-i luară cîteva miî

Tale, giupanul Mihai diac, că l-a fost trimis Măria Ta aicea la noi pentru lucrul Mării Tale, pentru banii, ca să-i trimitem: derep aceaia, milostive craiu, noi, deaca am văzut cinstită cartea Mării Tale, numai de căt am trimis la domnu-mieū ca să ne dea domnia lui răspuns, de acolo, și am oprit aicea pre omul Mării Tale până ne va [da] un răspuns. Deci, pân'acum să știu Măria Ta că răspunsul lucrului Mării Tale de la domnu-mieū n'aui mai venit deci, tămplânduse zăbavă omului Mării Tale aicea, n'aui mai putut fi îngăduitor, ce aui pohtit ca să vie la Măria Ta după porunca ce aui avut dela Măria Ta. Derep aceia, milostive și luminate craiu, ne rugămu Mării Tale ca unuî cinsti și mai mare părinte al nostru carele ne ești Măria Ta, să nu fi Măria Ta scrăbit pre noi, că să știu Măria Ta că în ceas[tă] vreame de acum nu putem alătura nicăirea bană, că, ce aui fostu a se strînge den țară, puțin lucru, care mai nu se-aui ales nemic, — aicea ne staă oamenii Pașii tot în spinare în toată vreamea, și nu-i putem umplea voia; și un ban ce vine de undeva, ei iaă, cum va spune Mării Tale și omul Mării Tale jupinul Mihai diiac. Ce ne rugăm Mării Tale ca parintelui nostru, să ne poți hi Măria Ta îngăduitor și să ne crezi Măria Ta până va dăru milostivul Dumnezeu de va veni și domnu-mieu den ceastă cale și den slujba cinstiștu împărat. deacii foarte cu cinste mare se va plăti de cătră Măria Ia, ca la un părinte, cum știu Măria Ta și făgăduința dumisale. Că noue ne easte toată nădejdea după milostivul Dumnezeu pre Măria Ta. Ce ne rugăm Mării Tale să nu hi scrăbit ceva, că veri vedea Măria Ta nevoița noastră, nu numai cu aceaia, ce cu toate ce va hi pohta Mării Tale aicea la noi. De aceasta rugăm pre Măria Ta, și să dăruiească milostivul

de supușă, lăsându-l să se mîngâie cu blestemuri și cu oare-care pedeapsă dată, la Brătulenă, celor ce rămăseră în urmă. Apoi, despărțindu-se de acești străniți tovarăși, Hmilnițchi se așeză pentru iarnă în Chiev, care era al lui acuma, ca și toate părțile vecine, de unde zburătăcise pe magnață, și el aştepta aici hotărîrile nouului rege, Ioan Casimir, pentru a ști încotro să se răpeadă, cînd primăvara va deschide drumurile pentru voinicii săi¹. Și în sfaturile Polonilor, cari nu-l puteau ierta, se vorbia de planurile mari pe care le formase barbarul, despre propunerile ce făcuse Turcilor, dacă i s'ar da cele două principate, unde trăiau tot drept-credincioși de-a își.

Anul cel nou văzu iarăși rea-voință din partea magnaților și neprincipere în organizarea unei răzbunări dorite cu patimă. Cazaciile traseră folos din una, ca și din cealaltă: în harțele ce ținură până în vară, ei fură biruitori și, la urmă, încunjurînd tabăra dușmanilor, ei smulseră un tratat foarte favorabil, care li asigura drepturile vechi de grăniceri, neatîrnarea, în sălașele lor, de nobili și de Evrei îlor, lupta supt conducerea Hatmanului pe care și-l alesese și care era acum întărit pe viață, iertarea trecutului, respectarea legii lor pravoslavnice și vecinii bună în ținuturile Coroanei de care erau încunjurați. Pacea din Zborov, încheiată la 19 August 1649, rămase mult timp actul pe temeiul căruia negociai învingătorul Hmilnițchi².

Dumnezeu să lungăescă zilele și aniș Mării Tale cu bucurie până la adîncile bătrîneațe; o Hristie amină. Izdatsia sia list u grod naș București, Ghen. 23 dne, vl. 7141 [«în Hristos amin. Si s'a dat această scrisoare în orașul nostru București, la 23 Ianuar, anul 1633»].

Maș mică și plecată fata Mării Tale. gospođa Elena.

[V^o :]

Prea-luminatulăi craiū, domnu domnu Ghiurghi Racoți, cu mila lu Dumnezeu începătoriș (j Ardealulu și părților țărăi Ungurești domnu și Săcuilor șpan i proci, domnului, domnului noue pururea milostiv, da se v'ruczaet siia list czeftno [«să i se dea în mîna această scrisoare cu cinsti»].)

¹ Cf. Engel și scrisoarea din 15 Septembrie 1648 a Voevodulu Vasile; în Hurmuzaki, IV². V. și *Călătorul lui Macarie*, trad. Cioran, p. 76 și Miron Costin; și raportul din 20 Ianuar 1649, în Hurmuzaki, IV².

² Hurmuzaki-Bogdan, III; 18 Februar 1649.

³ Engel, I. c.

În aceste împrejurări de războiu, cei trei principi pe cari-i aprobia acuma potrivirea intereselor avură o politică de aştep-tare și pregătire. Rákóczy, cel mai puternic dintre dinșii, nu-și părăsi după alegerea lui Ioan Casimir speranțele de stă-pinire polonă, care-l pierduse la urmă. Încă în cursul anului 1648, îndată după urmarea lui în Domnie, el primi cu plă-cere un trimis al Polonilor nemulțumiți și pe Ioan Wychow-ski, cel mai cărturar și mai priceput la sfat dintre Cazaci¹. În Maiu al anului următor, trecu pe la Iași un emisariu ar-delean, care se credea că aducea cu sine un tratat încheiat cu Hmilnițchi². În Iunie, la Pressburg se vorbia despre nego-cierile dintre principalele ardeleani, cei doi Domni ce atîrnau oare-cum de dinșul, și Cazaci: la o masă a lui Vasile, din acele mese stropite cu mult vin vechi, în care se lăua hotărîrile necugetate, s'ar fi băut chiar, spunea un însemnat per-sonaj politici german, în sănătatea lui Rákóczy, ca îndoit Craiu în Polonia și în Ungaria³.

În vederea unei asemenea întreprinderi, trimise Matei în Ardeal pe cununatul său Udrîște Năsturel, cu cereră de a se înnoi legătura ce fusese cu «Craiu» mort, dar în condiții mult mai priincioase bâtrînului Voevod, între altele desființarea peș-cheșurilor și scutirea de vamă a postavurilor brașovene pentru «slujitorii» sau ostașii⁴. Ce se va fi vorbit din nou cu Vasile, nu știm, dar acesta, prea dibaci pentru a se da pe față, urmă să deie știri în Polonia și să facă făgăduielă atît de mari, încît partizanii regelui credea că el ca și Matei s'ar fi unit împotriva Cazacilor cu suveranul, dacă acesta ar fi venit la timp în Camenița⁵.

¹ Memoriile lui Kemeny.

² Grabowski, *Ojczyste wspominki*, II, p. 19; scrisoarea din Camenița a unui Polon: 5 Maiu 1649

³ Hurmuzaki, VIII: 4 Iunie 1649.

⁴ Sîrbu, pp. 267-8. Socoteliile Sighișoarei înseamnă în 1649. «dem kotssakischen Commis., eine Ehrung».

⁵ Scrisoare din lagărul Litvanilor, 10 Iulie 1649; în Grabowski, *Ojczyste wspominki*, I, p. 60. Negocia între Lupu și Poloni «domnul Costin, care prin destoinicia sa a contribuit la biruința asupra lui Abaza-Pașa și are un fiu în

Se putu crede un moment că toate aceste combinații din bace se vor spulbera printr'o mazilie, care nu era să atingă numai pe Vasile, ci și pe acel bătrân Domn muntean, cu care, iarăși, pe acest timp nu mai era o prietenie sigură. Anume poftele ale cutărui puternic de Seraiu dădură speranțe pretenților, între cari un Ilie, un Alexandru-Vodă, care odinioară, ca «un necunoscut și sărac», ceruse sprijinul Francesilor acasă la dînsii și se lăuda cu planuri căzăcești contra Casei de Austria¹, și, în sfîrșit, Grecul Pavlachi, un al doilea Curt Celebi, care avea legături și cu Patriarchia și fusese cuprins, ca un om bogat și cu trecere ce era, de o dorință nepotolită să ajungă și el Voievod într'una din țările românești².

Atât Matei cît și Vasile fură, prin urmare, chemați la Poartă, și se știa bine ce înseamnă o asemenea poftă. Domnul muntean răspunse limpede, acum ca și în toate întîmplările de acest fel, că nu va merge, cu atât mai mult, cu cît nu e sigur dacă e vorba de alt-ceva decit de amestecăturile lacome ale unui vecin pe care-l cunoștea în destul³. Și, pentru a nu fi singur în vre-o clipă primejdioasă, el lăsa la o parte ori-ce pretenții de a se statornici condiții nouă de alianță între el și tînărul Rákóczi și, trimișind în grabă o solie în Ardeal, cu Vornicul-cel-Mare, Dragomir, în frunte, întări și făcu să se întăreasă până la dietă vechia legătură, în Brașov, la 18 Februarie 1650⁴.

Cu Vasile, Rákóczi stătea bine pe acest timp, și Boros János veni în Moldova, în iarnă, ca să cumpere că pentru stăpînul său⁵. Planul de căsătorie cu Ruxanda, care, după

Camera Voievodului [ultima amintire a tatălu lui Miron Costin]. Pentru alte relații ale lui Vasile cu Poloni, v. *ibid.*, II, pp. 17-8, Niemczewicz, VI, p. 107.

¹ Cf Sirbu; Hurmuzaki, *Supl.* I¹, pp. 238-0 și IV², Februar 1650.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 150-3 și raportul general inedit al lui Schmidt, în Documentele la Pretaș.

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 153-4.

⁴ *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, XXIII, pp. 27-8, *Mon. comit. Transylv.*, XI, pp. 68-9, mai jos, pp. 28-9, n° XXXVIII

⁵ Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 90-1.

uciderea de Turci, a lui Grillo tatăl, se întorsese în Moldova prin August 1649¹, nu fusese părăsit. Cu dînsul nu știm însă să se fi încheiat un tratat nou, aşa încit el răimase să se descurce singur, asigurînd, zice-se, pe Turcii cari-l doriau aşa de mult că țara nu-i dă voie să plece, neîndurîndu-se de dînsul².

După obiceiul, afacerea se mîntui prin plată de bană, și, în Mart, la început chiar, ambasadorul olandes vorbește de cei 40.000 de taleri veniți din Moldova ca și din Țara-Românească pentru a scoate din mintea Turcilor gîndurile rele³. Simtindu-se mai sigur, Matei-Vodă trimise în April oameni cari făcură lui Rákóczy tot propunerile din 1649, de prietenie bună fără plată sau peșcheș. Rákóczy oferi prin solul său Pavay o alianță împotriva orăcuī, dar cu darea de bană anuală din partea Muntenilor. Voievodul nu stătu pe gînduri să refuse iscălitura sa, vorbind de oastea lui numerosă, mai mare decît a lui Mihai Viteazul, de ispитеle împotriva Ardealului, ce-i vin de peste Milcov și de la pretendenții din Constantinopol⁴.

Deci, Ardeleni, cărora li se părea că bătrînul dă dovezi, prin cererile sale, de o minte slăbită, rămaseră la alianța din Februar. Luarea lor aminte nu se opria, de altfel, asupra noastră, ci se îndrepta către Cazaci, cu cari, printr'un Trimis anume, Francisc Sebessi, negocierile urmau pentru sprijinul unei candidaturi regale cu sabia în mâna. Aceste negocieri izbutiră în cuprinsul anului: în alianța primită, Hmilnițchi se îndatoria a lăsa în pace și pe amîndoï Domni români, atîta timp cît ei vor fi prietenii lui Rákóczy⁵.

O făgăduială care nu se ținu. Poloni, veșnic la pîndă împotriva «rebeluluī» ce nu putea fi iertat, făcură un lagăr la Camenița, supt Hatmanul Potocki, abia scăpat dintr'o robie

¹ Hurmuzaķi, IV².

² Hurmuzaķi, IV², Mart 1650.

³ Raport olandes inedit din 8 Mart 1650.

⁴ Cf. *Történelmi Tár*, 1889, pp. 343-4 și Sîrbu, pp. 282-3.

⁵ Hurmuzaķi, V¹.

tătărească cu greu de uitat¹. Turciî aveau nevoie de vîslaș pentru corăbiile lor contra Veneției. Tatariî doriau să li iasă un folos din legătura cu Hmilnițchi, și, fiind opriți de stăpiniî lor de a prăda la Muscalî, căutaă aiurea un cîmp de activitate². Iar Hmilnițchi, îmbătat de marile și neașteptatele lui biruințe, se lăuda că e în stare să dea Turcilor Roma, vitejilor săi prada din Varșovia și Danzig³, și nu putea să stea locului.

În August se spunea la Varșovia că Hatmanul căzăcesc, care a intrat în vorbă cu Turciî pentru a li se supune și a și primit la el un Ceauș al Sultanului, pune o singură condiție pentru închinarea, din care, nu e vorbă, aștepta el foloase: gonirea Domnului Moldovei, care-i prinde, pentru Poloni, corespondența cu Poarta chiar, cu Rákóczy și alti vecinî⁴. Îndată după aceasta⁵, Calga, cu o mulțime de Sultanî și mîrzaci, pleca pe neașteptate spre Nistru. Aici își împărți în două călăreții: o parte apucă spre Soroca, de unde se deschidea drumul Sucevei, iar cealaltă își alese părțile vecine cu Iașii până jos în valea Prutului. Niciodată nu se luase de Tatari măsură mai temeinice și mai întinse pentru a ne prăda până la cea din urmă lețcaie: cele două capitale erau să fie lovite, și pe urmă Tatariî aveau de gînd să se aşeze în țară până la munti, Pocuția și Dunăre, storcînd-o cu cea mai mare îngrijire. Cazaciî erau înțeleși să vie pe urmă ca să culeagă ce mai putea să rămîne. Si, pedepsindu-se astfel un dușman ascuns, strîngîndu-se hrană pentru iarnă și bani pentru petreceri, se mai atingea un scop: cu Tatariî și Cazaciî în Moldova, lagărul de la Camenița era zădarnic și Poloniî nu aveau nicăi putință de a face să se audă plîngerî prea mari. În sfîrșit, Rákóczy era un

¹ Engel, *I. c.*, pp. 168-9.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 156-7.

³ Michałowski, *I. c.*, pp. 292-3, corespondență din Cehrin, 26 Novembre 1650 (Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9) și Hurmuzaki-Bogdan, III : Septembre 1650.

⁴ Grabowski, *o. c.*, II, pp. 107-8; scrisoare către secretariul regal.

⁵ Ambasadorul imperial din Constantinopol găsește o explicație în prindea aceasta de scrisorî; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 157.

aliat și soli de-a îlu merseră și la sfîrșitul anului la Hatman pe la Munteni¹ și, Matei, aproape certat cu Domnul Moldovei, era bucuros că păgini nu pătrund până la dînsul: vechia lu politică de a se amesteca pe cît cu putință mai puțin în afacerile altuia.

Doamna fugi la Neamț; cu o oaste de cîteva mi de oameni, dar abanți nesiguri și Nemți cu credință, Vasile-Vodă și adăposti în păduri persoana, Curtea și bogățile. Suceava se răscumpără, Iași fură prădați și arși. Țara fu străbătută în toate direcțiile de Nogaii Bugeacului și de Tatarii hănești și Crimulu. Vistieria terii dădu 130.000 de taleri pentru plecarea lăcustelor; și, veniți cu pradă, năvălitorii nu se întoarseră altfel decât culegind oamenii din sate cu arcanul. Hmilnițchi veni apoï, și el era la Prut în ziua de 16 Septembrie încă². Si el primi cîteva mi de taleri, și mai ales făgăduiala că Ruxanda, menită pentru fiul și fratele de Craiu, va fi soția lui Timuș, fiul Hatmanulu barbar, care Timuș sămăna cu cel dintâi logodnic numai în ceia ce privește beția de care erau stăpiniți amândoi, de și în feluri deosebite³.

Lupu stătuse anii întregi pe gînduri dacă poate să dea pe frica lui ca soție Venețianulu Grillo, care era numai fiul unui dragoman, dar l-ar fi pus în multe legături tăinuite cu diplomația «frîncă» din Constantinopol, — și nu i-o dăduse. Visase s'o mărite cu vre-un magnat polon, ca pe sora ei Maria: cu un Zamoyski, cu un Wisznowiecki. Io ceruseră cu stăruință din Ardeal, unde mai ales bătrîna principesa, Susana Lorántffy, doria această bogată alianță. Si acum trebuise să se coboare până la acest Timuș, un urit Cazac bețiv, cu față stricată de vîrsat, cu obiceiurile de Tatar ne-cioplit, până la acest fiu de rob leșesc, norocos în revolta

¹ Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9.

² *Monumenta comit. Trans.*, scrisoare a lui către Kákóczy.

³ Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III; *Documente*, VIII; Hurmuzaki-Bogdan, III; Iorga, *Acte și fragm.*, I; Naima, *ibid.*, p. 62; Maiolino Bisacchioni, *Guerre civili*, p. 341. Raportul olandez din 30 Decembrie 1650 spune că răspunsul lui Matei la cererile Cazacilor ar fi sunat astfel: «en sonden aen den Tater voor antwoort, hem verwachtende waeren».

luă. Împotrivirea lui firească fu crescută încă de sfaturile ginereluī din Litvania, care era privit ca unul din apărătorii regatului împotriva răsculaților.

Ni se spune că unii boieri ar fi fost bucuroși de această înrudire cu un puternic care ar fi putut apăra Moldova de ori și cine¹. Până la apărat, era însă putința unuī nouă atac, și Moldoveanul trebui să se plece adînc înaintea Cazaculuī. O solie se infătișă la Cehrin, «capitala» lui Hmilnițchi, și ea fu primită cu amenințări de pradă nouă. Apoi Mitropolitul Varlaam veni însuși în acest colț de pustietate pentru a întreba cînd binevoiește Hatmanul să facă sărbătoarea nunții². Se pare chiar că Vasile, căruia i se fixă sorocul de Crăciun sau Bobotează, trimise ca ostatec la puțin iubitul cuscru viitor pe unul din strălucitorii săi nepoți, ce-să trăiau în petrecerî viața³.

E o parte din acțiunea lui Vasile-Vodă în aceste timpuri pe care n-o putem urmări: stăruințile în taină la rege și la puternicii din Polonia, de-a-dreptul sau prin ginerele său Radziwill pentru a scăpa de nenorocirea de a avea ca al doilea ginere pe Timuș Cazacul. El va fi contribuit astfel la marea expediție pe care o începură nobiliū în 1651, cu alesul lor în frunte, pentru a dezrădăcina aspra și îndărătnica buruiană ce era puterea lui Hmilnițchi.

Hatmanul se aștepta încă din iarnă la o nouă încercare a puterilor odată cu deschiderea drumurilor. Nunta fiuluī său fusese fixată pentru cea din urmă zi a lui Ianuar⁴, dar ea fu zăbovită printr'o scrisoare a lui Hm lnițchi, care se plîngea de partea ce o ieă Radziwill la aprinderea din nou a războiuluī și arăta că, purtîndu-i-se dușmaniū astfel, gîndul nu-i mai poate fi la nuntă până ce nu «va rupe gîtul la cîțiva» cari-i staă în cale⁵.

¹ Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9.

² Mihalowski, pp. 592-3.

³ Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9, Miron Costin, p. 310.

⁴ Scrisoare din 16 Ianuar 1651 a lui Rákóczy; în Hurmuzaki, V¹.

⁵ Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 204-5.

Ni putem închipui cu ce îndreptățiri zădarnice răspunse Vasile, peste măsură bucuros de această zăbavă, pe care ar fi voit o veșnică. De la Poartă, unde se ajunsese aproape la o înțelegere, prin solii de o parte și de alta, cu Cazaci, venia porunca, la Iași ca și la Tîrgoviște, ca vechii tributari să ajute pe acela ce doria să stea împreună cu dînșii supt umbra aripilor Împăratului; dar, cît despre aceasta, Vasile scria într'una Polonilor făcîndu li rugămintă și propuneră. El ceru și dobîndi indigenatul polon, dădu provisii ostirii re-gale, făgăduind chiar un ajutor de 20.000 de oameni¹. În lagărul polon, care se puse în mișcare încă din April și ajunse la Berestecico în Iunie, se aflau cîteva mii de Români, cari nu pot să fie veniți de aiurea decît din Moldova². Cazaci știau aceste lucruri, și necontentit întîmpinăm plîngeră de-ale lor la Turci împotriva Domnului.

Hmilnițchi își strînsese și el, în număr foarte mare, luptători, și căpătase în ajutorul său Tătărimea întreagă, cu Hanul în frunte. Dar, cînd se găsi înaintea vrăjmașilor, siguri acum de peirea lui, cu nesfîrșita călărimă ce se adunase în jurul Craiului, el își pierdu capul și aşeză greșit puterile însemnate ce-i stăteaă la îndamînă. Tatarii erau de-o parte, așa încît să poată fi risipită, iar Cazaci stăteaă de alta, în mijlocul carelor, așa încît să nu-și poată ajuta la nevoie tovarășii. Ceva banii din Vistieria regală dădură spor fugii Tatariilor, din cari rămaseră lîngă Hatman numai cîteva mii. Cazaci singuri nu putură face alta decît să-și deschidă prin vitejia lor o cale, ceia ce se tălmăci de către Poloni ca o fugă. La 11 Iulie era un singur lagăr, al biruitorilor cu puțină cheltuială, și, dezmințind stirile lăudăroase de la Cazaci³, Vasile avea nespusă bucurie de a vesti la Poartă că s'a mîntuit cu oastea Cazacilor, că Hmilnițchi e fugar, Ha-

¹ Cf. Hurmuzaki, IX¹, *Fragmente*, III, Sîrbu, I. c. și Iorga, *Acte și fragmente*, I.

² Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 206.

³ Hurmuzaki, IX¹; iunie 1651.

nul încunjurat de Poloni și că, umilit, învinșii cer pacea¹. Ea se încheie însă abia în Septembre, la Bialociercva².

În scrisorile sale către Marele-Vîzir, Lupu făcu loc și părilor împotriva lui Rákóczy, ce ar fi stat în legătură cu Cazaci, trimițind la ei și un sol pe care-l uciseră ostașii polonii³. Aceste pîrî nu erau lipsite de adevăr, și o știau și Turci, cări credeați numai că afacerea nu trebuie grăbită. În adevăr, «Craiul» de peste munți nu-și părăsise gîndurile, și se găsesc și aiurea știrii despre înțelegerea lui cu Cazaci, pe cari s-ar fi arătat chiar gata să-i ajute cu armele în aceste zile de restrîște ale lor. În vederea unui asemenea amestec în Polonia, mai ales dacă aliații săi Cazaci ar fi învins, primi el cu bucurie ofertele nouă ale lui Matei-Vodă, făcute în April, tot prin Udriște Năsturel. Legătura între Ardeal și Țara-Românească încheiată în această lună April de solul muntean și întărîtă la 10 Maiu următor de Voevod, cuprinde toate îndatoririle cunoscute, dar se deosebește de formele anterioare prin aceia că, nu numai că nu se lasă la o parte Turcii din numărul dușmanilor pe cari i-ar putea scoate înaintea vremea, dar se arată anume că prietenii își dătoresc ajutor în cas cînd ar veni de la Poartă cererii nepotrivite cu obiceiul sau s-ar încerca a se lua în stăpînire păgînă țara⁴. În legătură cu aceleași speranțe trebuie pusă și marea solie munteană de peste o sută de persoane, ce veni la Curtea lui Rákóczy, în Septembre⁵. În tot cursul verii, atît Rákóczy cît și Matei stațu gata pentru ori-ce întîmplare, până ce încheierea păciî între

¹ Pentru pace și întîmplările de războiu d'înnaintea ei, v. Engel, *Gesch. der Ukraine u. der Cosaken*, p. 172 și urm.

² *ibid*

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 165-6

⁴ «Sive ex Turcis qui, ab eorum insatiabili rapacitate compulsi, aliquando tentarent pacta quae ipse princeps et regnum ipsius cum Porta Ottomanica habent, conculcare et perfringere et regni locum occupare»; *Mon. comit. Transylv.*, XI, p. 134; cf. *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIII, pp. 61-2, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 178-9. Cf. Sirbu, pp. 300-1.

⁵ Cf. Sirbu, p. 304 cu Iorga, *Soc. Sibiului*, p. 8. solia lîngă Sibiu la începutul lunii.

Polonă și Cazacă amînă pe altă dată îndeplinirea unor planuri nebune¹.

După înfrângerea Cazacilor, Lupu socoti cîtva timp că s'a mintuit cu amenintările de năvălire și cu cererile de umiliatoare înrudire. Cînd se răspîndi zvonul că de sigur Tatarii, cu Sultanul Nuredin, îi vor intra în țară², în Septembrie, Poloniî erau gata să-ă iea apărarea. Din lagărul de la Bialopole, la 4 ale lunii, Hatmanul Nicolae Potocki scrie regelui în aceste cuvinte: «Dacă Tatarii vreau să năvălească în Moldova, nu e nimic mai cuviincios decît să mîntuim pe acest vecin și credincioasă slugă al Măriei Tale, pe care l-am primit și în mijlocul nostru» și arată că s'a și înțeles cu dînsul în această privință. Si un alt Potocki, Andrei, staroste de Halicz, socoate și el, scriind din aceiași tabără de supraveghere, că nu e cu putință a se părăsi un om a cărui singură vinovătie e că a rămas unicul prieten al Coroanei în aceste tim-puri³.

Tatarii nu veniră, dar speranta că se vor astîmpăra Cazaciî bătuți se arăta zădarnică. Încă din iarnă, înțești și de Turci, ei începură să se agite⁴. De la Hmilnițchi sosi o scri-soare către Vasile, în care i se cerea, cu toată asprimea barbaruluă, să-și aducă aminte de o făgăduială smulsă cu sila și să dea cît mai iute fata lui Timuș. Altfel, îl va preface în pulbere și o va risipi în vînt⁵.

Firește că nenorocitul Domn, care nu era în stare nicăcum să se apere singur de niște peștori ca aceștia, se îndreptă spre Polonă, cu cele mai călduroase rugăminți să nu-l

¹ Pentru înarmările celor doi principi, v. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 165, *Documente*, IX¹; Octombrie 1651. În *Koško Rodzimie*, revistă din Lemberg, 1860, p. 577, s'a tipărit o scrisoare a lui Hmilnițchi către cei trei principi și Han despre isprăvile lui contra Poloniei.

² Cf. Grabowski, *Ojczyste*, II, p. 109, zvonurile de mazilie a lui Vasile în Hurmuzaki, IX, și scrisoarea din Ciceu a lui Stefan Petki, după știri din Ciubărciû, în *Mon. comit. Transylv.*, XI, pp. 134-5.

³ Michałowski, *o. c.*, pp. 644-5, 647-8.

⁴ V. Hurmuzaki, IX¹; Mart 1652.

⁵ Costomarov, *Bogdan Hmilnițchi*, III, p. 18; tradus de W. Schmidt.

lase a-și pierde în sălbătăcia Ucrainei «fata lui, singura minăgiere a bătrînețelor», din care Timuș se lăuda că va face «prada» sa de tînăr viteaz stricat de vârsat. Să-și amintească, scrie el, de credința ce a dovedit, de demnitatea lui de Domn, de făgăduielile ce a făcut Craiulu, de cât a suferit regatul pe urma lui Hmilnițchi. Se nu lase deci pe strășnicul Hatman și pe aliații lui, Tatarii, a-l nimici pe dînsul pentru a se răpezi apoiașupra țerilor Craiulu, ci să-i iea înainte, dînd poruncă de intervenție lui Kalinowski, Hatmanul¹.

Purtarea Polonilor fu pe deplin cinstită. Strîngînd ce putea să găsească, Hatmanul lești în calea lui Timuș, care venia în pește cu voiniță săi creștină și păgină, hotărît să omoare și pe părinte, dacă nu poate căpăta altfel fata. Lagărul mică ostiră — mai puțin de 10.000 de oameni — se așeză la Batov, și aici veni scrisoarea lui Hmilnițchi, care se plingea de o măsură ca aceasta, oprirea unor nuntași ce nu fac rău nimăruș și de cari nimeni n'are dreptul să se lege². Ceia ce nu clinti de loc pe Kalinowski, hotărît să pedepsească pe acești tulburători de pace, în felul cum fusese pedepsiți cu cîteva lună în urmă.

Dar norocul din 1651 nu mai era și acuma. Tatarii se purtară bine, și Timuș făcu o mișcare care prinse pe Poloni între două focuri. Abia scăpară cîțiva; ceîlalți rămaseră pe pajiște sau în pădurea vecină, ori căzură în robie. Începînd astfel sărbătoarea nunți sale, Timuș răscumpără pe prinși pentru ca ei să fie uciși aproape până la unul, într'un măcel sălbatic care ținu trei zile în sir. Iar, după aceasta, el scrise lui Vasile-Vodă, cerîndu-și mireasa și ostateci, cari să-i asigure un drum liniștit și o petrecere veselă³.

Lupta se dădu în Maiu, dar drumul nuntașilor nu fu urmat spre Moldova, ci, pe cînd o dietă polonă hotărîa alte zădarnice negociații, Tatarii se risipiră în toate părțile după pradă, încunjurînd și Camenița. Vasile-Vodă, care continuă să prindă

¹ *Ibid.*, I. c., p. 19.

² Costomarov, I. c., p. 21; Engel, I. c., p. 184.

³ Engel, I. c. și izvoarele documentare obișnuite.

scrisorile lui Hmilnițchi către Turci, prin care și umfla pănă la ridicul biruința, trebui să se răscumpere cu vre-o sută de miș de taleri¹. Se mai adause zăbava ostatecilor, nepotul Domnului trebuind să facă drumul lung pănă la Cehrin, înainte de noua pornire a lui Timuș². Așa încit abia la 26 August se înfățișa la Iampol, lîngă graniță tînărul Cazac, cu alaiul lui de ostași prădalnici, de Curteni bețivi și de femei deprinse cu petreceri terănești în stepă, în jurul păharelor și în fumul Julelelor. Aceștia erau oaspeții la nunta fetei bogatuluși și strălucitorulu Voevod al Moldovei, a cărui Curte umplea de uimire pe vecini din țără luminatice ce erau aduși s'o vadă.

Timuș mormăi monosilabe rusești de nemulțămire sau de încuviințare, fumâ și-să tăie unghiile cu o deosebită îngrijire înaintea boierimi și poporului adunat. Ostașii lui încărcără sare furată pe căruțele lor și începură să vineze Evrei pe stradale Iașilor. Rudeniile lui feminine se îmbătară, spuseră necuviință și trebuiră să fie duse pe brațe în caretele ce le aştepta, atât de mult li plăcuse vinul nunții. Domnița Ruxanda îngenunchiè pe covorul mirilor lîngă biruitorul ei buștean. Și, în Vinerea următoare după această Duminecă de comedie tragică, la 6 Septembrie, părechia atât de puțin potrivită pleca spre splendorile Cehrinulu, unde Hatmanul își petreceea zilele bînd și vârsind singe, iar soacra Hătmăneasa umplea pipele și îngrijia păharele, purtând pe veșmintele ei pietrele scumpe ale pradei³.

Dar nu rușinea acestor purtări, nici suferințile Domniții înstrăinate erau pentru Vasile urmările cele mai rele ale infrignerii lui Kalinowski și înrudiri ce trebuise să primească. Odată cu săvîrșirea acestei nunți, atîta timp zăbovite, Vasile și pierdu toate prietenile, văzu toate legăturile lui rupte. Poloniul voise încă în August să-l întrebuițeze ca

¹ Cf. Hurmuzaki-Bogdan, III; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 160, 172-3, Iorga, *Acte și fragmente*, I.

² Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 209.

³ Descrierea nunții, în Iorga, *Acte și fragmente*, I, și Hurmuzaki-Bogdan, III.

mijlocitor¹, și el vorbi, atunci în Septembre, luă Timuș de o împăcare, pe care acesta o răspinse cu despreț, prin cîteva cuvinte de ură. Vasile se mai sfătu cu «notariul» Hatmanulu, acel Wychowski care fusese mai de mult și în Ardeal și prin care era deprins să vorbească Timuș, și află de la dînsul dorință, ce nu se puteau primi: părăsirea de teritoriile întinse, între Nipru și Nistru, și întărirea vechii păci de la Zborov. El împărtăși Polonilor aceste pretenții, spuind și din parte-ă că gîndul păcii nu stăpînește într' adevăr pe Cazaci și că, prin urmare, trebuie pază față de dînșii. Dar nimeni nu mai credea cu totul cuvintelor lui, de și-l îndemnau toți să mai stăruie. Era bănuit că începe să aibă iubire pentru acest ginere, trageră de inimă pentru soarta neamului căzăcesc, și se spunea că el ar voi chiar să facă din Timuș un Domn în Tîrgoviște².

Nunta lui Timuș aduse și îndepărtarea lui Rákóczy de Cazaci, cari nu-i mai părea că-l pot ajuta cu credință, acum cînd sfatul lui Lupu înseamnă ceva la dînșii. În Iunie 1652, îndată ce află despre peirea lui Kalinowski și înțelese și urmările ce va avea, el trimise la Matei-Vodă, care fusese bolnav în iarnă și simțise poate că tot este cineva care-ă pîndește sfîrșitul, pe Pavay ca să-l spue că acum ar fi prilejul să fie scos Domnul moldovenesc, pe care-l dușmănesc Tatarii și n'are încă cine să-l apere³. În Iulie se mai spunea încă despre aplecarea principelui ardelean de a intra cu ajutorul Tatarilor în Polonia⁴, dar în August el răspingea ideia că el ar mai fi unit cu Hanul și Hmilnițchi⁵, și știm că mai de mult încă se luaseră în adevăr măsuri în Ardeal pentru apărarea față de Lupu și Cazaci⁶. Cînd Timuș era acum pe cale,

¹ Hurmuzaki-Bogdan, III.

² În 1649, dușmanul său Miaskowski susținea că Vasile ar voi să lase Cazacilor Moldova, iar luă să i se dea Rusia polonă! Michalowski, *I. c.*

³ Sîrbu, pp. 310-1

⁴ Hurmuzaki, IX; Iulie 1652.

⁵ *Ibid.*

⁶ Sîrbu, p. 317.

Rákóczy prindea scrisorile lui Vasile-Vodă și-l pîria Turcilor că are poftă regale și vrea toate trei principatele supt cîrmuirea lui¹. Pîrile urmau în Novembre, și lupta capucinăilor începea în iarnă, ca în vechile timpuri de ură: Matei săpînd pe Vasile, pentru că Vasile săpa pe Matei². Era și firesc, de altmintrelea: învingător asupra Polonilor, rudă a lui Vasile-Vodă, cumnat fără voie al lui Radziwill, avînd la dispoziție bogățiile Moldovei, Hmilnițchi nu mai putea să fie mâna prin care s'ar fi luat Coroana polonă pentru Ardelean, ci se înfățișa acum ca un principe sigur pe situația sa, în stare se aibă și să exprime visuri mari de întindere pentru dînsul și pentru aii săi. El trebuia sfârînat, împreună cu dînșii; tocmai pentru acea ambiție regală, pe care al doilea Rákóczy n'o parăsi niciodată și pentru care se pierdu.

Se cunosc bine lucruri mărunte din această vreme bogată din izvoare, pentru că nimeni n'a avut interes să ascundă acele lucruri. În privința lungului războiu din 1653, care schimbă multe legături în aceste părți, care spulberă Domnia lui Vasile-Vodă și grăbi prin rana de la Finta sfîrșitul lui Matei Basarab, o informație foarte îmbielșugată se înfățișează pentru timpurile de lupte, dar negocierile, și mai ales cele de la început, care pregătiră ciocnirile oștilor, acelea nu se desfac bine din întunericul în care a fost cu intenție cufundate.

Începătura tulburărilor nu trebuie căutată în ambiția lui Lupu, care în ultimele timpuri se mai potolise. Trufașul stăpînitor de odinioară era acum în adevărt un «miserabilis Vai-voda», un «biet Voevod» cum îl numește Rákóczy într'o scrisoare din 1651³. Legat de un neam de prădători, silit să-și părăsească pentru aceasta vechile prietenii, el își dădea toate silințile pentru a izbuti să aducă singura situație ce l-ar fi lăsat să-și caute de Domnie: o împăcare între Cazaci și Po-

¹ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 173-4.

² Sirbu, pp. 319-20; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 175-6; *Documente*, IX¹.

³ Hurmuzaki, V¹, p. 4

loni. Cu acest scop petrecu, fără a isprăvi ceva, cîteva zile în Ianuar, la Hotin¹. În April încă, el făcea o ultimă încercare, trimînd în Polonia pe scriitorul său Kutnarski, un om dibaciū și şiret². Răspunsul ce se căpătă în Ianuar va fi fost și acesta de acum: pacea de la Zborov și stăpînirea Ucrainei; lucruri ce nu se puteau primi.

Rákóczy vorbise altă dată de gonirea lui Lupu, și pe acesta-l privia ca pe un dușman. Matei, întărît de luptele pe lîngă Turci, din nou începute, era bucuros să scape de «frateli» întors la întâia lui fire de vrăjmaș. Dar acela care făcu să se hotărască și să se întelegă toate aceste nemulțamiri, acela care ațîță ura boierilor de țară contra «Grecilor» părteneți de Domn și vorbi pretutindeni în potriva birurilor domnești, fu un mare dregător moldovean, în care Voevodul își pușese, ca într'o veche «slugă», toată încrederea, Gheorghe Ștefan. În 1651 încă el făcuse să se audă plîngerii și oarecare îndemnuri, indirect, la Curtea principelui ardelean, și de aici îi va fi venit acestuia gîndul de a se ataca Moldova³. Găsindu-și un tovarăș într'un boier obscur, Ștefan Serdarul, care putea fi folositor în unele lucruri, el întrebuită anumite soli de încredere pentru a pregăti răsturnarea stăpînului său, a cărui Domnie o voiă pentru dînsul. Avem hîrtia, fără dată, prin care cei doi conspiratorii făgăduiesc lui Rákóczy, cu strășnic jurămînt, a lucra împotriva lui Vasile-Vodă la Curte și în oaste, a plăti toată cheltuiala și a da «Craiulu» toată avereia Lupulu, dacă «Măria Sa», avînd milă de țară, ar porni oștile lui și «ar lua depre asupra noastră pre Vodă care este acum»⁴. Actul trebuie să fie de la începutul anului, cînd vedem pe Matei stăruind în tot chipul pentru războiu și arâtînd aliatulu său principele ce foloase mari ar ieși dintr'o cucerire a Moldovei⁵.

¹ Hurmuzaki, V¹, IX¹; Macarie, *ed. cit.*, p. 9.

² Hurmuzaki-Bogdan, III. Cf. relația lui Bandini, în *An. Ac. Rom.*, XVI, pp. 182-3.

³ Cf. Sîrbu, p. 308 și mai sus, p. CCXLI.

⁴ În acest volum, pp. 29-30, n° XXXIX.

⁵ Sîrbu, pp. 322-3.

Ştefan Logofătul și Ștefan Serdarul se ținură de cuvînt. Pe cînd Rákóczy, ca să adoarmă pe Lupu, îi trimitea, prin Boros, vinuri ungurești, iar Doamnei, prin jupăneasa lui Gheorghiță, floră, Serdarul se făcea a merge asupra Tatarilor ce s'ar fi ivit la Nistru, și-și pierdu urma în aceste părți, luînd cu dînsul oastea. Boros și Gheorghe Ștefan, care era atunci Marele Logofăt al lui Vasile, zăboviră pe Domn în Iași, pănă ce se iviră la Milcov Munteniș lui Matei, cu Spătarul Diicul, nepot de soră al Domnului, iar la munți Kemény, un foarte bun cunoșcător al Moldovei, venit cu trupe despre care nu se vorbise în nici-o dietă. Atunci Boros își luă rămas bun și plecă, iar îndată după aceia Logofătul afia că i s'a îmbolnăvit nevasta, și pornia către munte unde știa toată lumea că-i sănt moșile¹.

Taina era cunoscută însă și de cineva care știa mai puțin s'o ascundă. Pătrașco Ciogolea era cunnatul lui Gheorghe Ștefan², și el știa ce înseamnă această călătorie. Muștrindu-l cugetul și temîndu și pielea, el făcu o pîră neiscălită pe care o trimise la Domn printr'un călugăr legat prin îndatorirea lui de duhovnic să nu spuie numele celuī ce scrisese. Din acest răvaș ieși prinderea lui Ciogolea și a unuia din frații săi, probabil Costin, chemarea la Curte a lui Ștefan Serdarul, care avu curajul să vie, și a lui Gheorghe Ștefan, pe care nu-l putea scoate nimeni dintre slujitorî din tabăra sprijinitorilor săi Unguri. Trădătorii își pierdură capetele, fără altă judecată, iar Domnul care-i osîndise, trebui să-și caute mîntuirea în fugă. Străbătu răpede țara care-i era dușmană, fugind alăturea cu drumul, între puțini ostașî călări și cu tunuri, și merse în adăpostul Hotinului, care mai primise în zidurile sale măriri căzute și Voevozi goniți în urmă de țară și de străinii chemați de dînsa. Odată ce se văzu în siguranță, el trimise la Poloniș pe cari-i îndatorise, la Cazaci pentru cari-și pierduse Scaunul și la Vizir, căruia-i plăceaū totdeauna bănoasele lui plîngerî. Dar, pănă să sosească răspuns din vre-o

¹ Povestirea, aproape cu desăvîrșire concordantă, din Miron Costin și Kraus.

² V. mai sus, p. CCXXIV, nota 1.

parte, Ungurii lui Kemény se apropiară de cetate, și fugarul domnesc trecu Nistrul la Cameniță, ducind cu dinsul cîțiva credincioși și, mai ales, «averea» pe care i-o adusese unul din nepoții săi de la Cetatea Neamțului¹.

În acest timp Gheorghe Ștefan schimba Logofetia lui cu Domnia altuia și era uns de Vlădica de Hușî, în lipsa Mitropolitului Varlaam, «eșit la munte» odată cu răscoala. Îndată, doisprezece boieri plecau la Poartă ca să pîrească pe Vasile² și scisorii se trimiteau la Poloni ca să nu se îngăduie acestuia să treacă la ruda sa cea temută, din Ucraina³. Situația nouului Domn părea așa de sigură, încît, după asigurarea dată de Rákóczy Palatinului unguresc, oștile străine, primindu-și plata, plecau⁴.

Dar îi era scris lui Ștefan să nu stea mai mult în Iași decât timpul serbătorilor: un Domn de Paștă. Sosise îndată după Florii și trebui să plece puțin după Dumineca Tomei.

Miron Costin laudă prietenia sigură a Polonilor civilisați, care lăsa pe Vasile-Vodă să iasă din Cameniță liber, precum liber venise acolo. Dar mai bună era, de sigur, prietenia Cazacilor barbari, cari nu stătură la îndoială o singură clipă, cu tot războiul ce începuse acum împotriva lor, să răpeadă o înseinnată oștire, supt comanda personală a lui Timuș, pentru a pune pe același Vasile în Scaunul din care fusese gonit. Iubirea pentru băutură și desprețul pentru buna-cuvîntă n'aș nimic a face în asemenea mișcări ale inimii.

Ni se spune că unul din emisarii lui Vasile-Vodă la Cazaci se rătăci pe drum. Altfel sosirea Cazacilor s'ar fi întîmplat și mai răpede. Chiar și așa, la 18 April încă, Hmilnițchi scria cusrului său că vin ajutoare și Timuș se și por-

¹ Miron Costin, Macarie și Kraus. Pentru un complot menit a ucide pe Domn în ziua de Florii, complot ce nu se prea poate admite, v. Macarie, p. 40 și Hurmuzaki, Fragmente, III, p. 182 și urm. V. și Sirbu, p. 335, nota 1.

² Hurmuzaki, Fragmente, l. c.

³ Scrisoarea lui Kemény, în Acte și Fragmente, I, pp. 217-8, 25 April. Altă copie într'un manuscript din Arch. Orașului Cracovia.

⁴ Scrisoarea din 28 April 1653, în Hurmuzaki, V¹. Cf. articolul micu din Convorbiri literare, XXXIV, pp. 926-8.

nise. Iar în cea din urmă zi a lui April, după calendarul nou, fiul Hatmanulu, care venise fără odihnă, negăsind măcar vreme să aștepte sosirea lui Vasile în tabăra sa de călăreți lacomă de luptă, se găsia, trecând Prutul la Cornul lui Sas, în părțile Iașilor, unde lumea era cuprinsă de groaza apropierei sale¹.

Gheorghe Stefan nu era un războinic, și în lupte-î plăcea să stea la o parte, gata pentru triumf ca și pentru fugă: fostul Logofăt nu știa să orînduiască și să îndemne pe osăti. Kemény rămăsese numai cu cîțiva călări, pe cînd cei mai mulți dintre Ardeleni, cu celealte căpeteni, se strecuau cu greu, luptîndu-se împotriva teranilor nevăzuți, pe la Oituz. Munteni erau iarăși puțini, și oastea de strînsură a Moldovenilor, la cari tradiția militară se uitase, nu era bună de nimic. La Popricană, pe Jijie, apărătorii Domniei nouă nu fură în stare să apere vadul înaintea inimoișilor Cazaci aî luî Timuș. În harțele celealte, eî se purtară «jidovește», risipindu-se. Kemény găsi abia drumul care ducea la Brețc, Stefan nemeri fugind la Milcov, iar Timuș se aşeză cu tabăra în Curtea din Iaș, chemînd pe socrul său, care-și lua iarăși în stăpînirea Scaunul la 28 April st. v.².

Plecînd din Camenîță, Vasile jurase Polonilor că-și va întrebuiță toată trecerea ce putea să aibă pe lingă Cazaci pentru aî împăca cu Poloni și a-i rupe de Tatar. El știa că expediția regală s'a și început și că lagărul a înaintat până la Gliniany. Ajutorul cerut de dînsul la Camenîță și aiurea i se refusase. Hanul pe care-l cumpărase ca să nu se amestece nu era un tovarăș sigur pentru nime³. Cazaci aveau și libertatea lor de apărat. Încolo erau dușmani în toate părțile, iar, în lăuntru, o țară doritoare de Domn nou⁴.

¹ V. articolul citat din *Convorbiri*.

² Cf. amănunțita povestire din Miron Costin, aceia din Kraus, destul de bună, Paul de Aleppo; scrisoarea lui Potocki din Camenîță, în *Acte și fragm.*, II, pp. 732-4; a lui Vasile, *ibid.*, p. 220; Hurmuzaki, V¹, p. 17, unde se dă vina pe «abieci animi» ale Moldovenilor.

³ Cf. Sîrbu, p. 336.

⁴ Cf. cu scrisoarea citată a lui Potocki cea, din 2 Maiu, tipărită în *Acte și fragmente*, I, pp. 218-9.

Dacă Vasile ar fi făcut ceia ce stătea în nevoia timpului, dacă, mulțamit cu înlăturarea aceluia care-i furase tronul, ar fi urmat vechia lui politică dibace de negocieri în toate părtiile, el putea să rămîne, domnind, ca vecinul său Matei, până la adînci bâtrînește și până la sfîrșitul zilelor sale. Dușmanii lui făcuse mult o încercare, ce se poate asăma cu încercarea pe care și Vasile o făcuse împotriva lui Matei în 1637. El nu erau siguri de Polonii, la cari-i vedem trimițînd soli cu pîrî și stăruințe în Maiui și căpătînd în schimb cuvinte fără însemnatate¹. Iar la Turci Vizirul era socotit că ține la vechiul său client Lupu, și atît Rákóczy, cît și Matei credea că trebuie să dea lămuriri mincinoase la Poartă pentru ca să nu cadă asupra lor răspunderea aducerii noului Voevod².

Dar toate acestea le putea ținea în samă numai o minte mai cumpănită decât a violentului Arnăut. Nu se poate spune că de la Timuș, care ucisese și prădase și în Moldova³, veni îndemnul către o năvălire în Țara-Românească, față de stăpînitorul, mai slab, al căreia era mai mare ura lui Vasile. Încă de la pornirea lui din Cameniță, acesta se lăudase față de Potocki cu gîndul ce are de a cuceri principatul de dincolo de Milcov și Crăia de peste munți pentru a le supune, împreună cu Moldova sa, Republicii polone. El va fi fost, deci, acela care hotărî noul războiui, la care Timuș nu merse cu plăcere, văzînd cu ochi răi și lucrarea împreună cu ostași moldoveni, pe cari-i desprețuia.

Gheorghe Ștefan, Domnul fugar, și Diicul Spătarul munțean căpătase sarcina de a apăra granița. Vasile și Timuș sosiră aici, gonind înainte străji învinse, către sfîrșitul lunii Maiui. Oastea dușmanilor era alcătuită din călări moldoveni, pribegi, din slujitorii județelor de Răsărit ale Țerii-Românești și din ceva lefegi; ea n'avea tunuri. «Nemții» Lupului hotărîră lupta, cîstigînd vadul⁴.

¹ Hurmuzaki, IX¹; Maiui. Altă solie, a lui Matei singur, în Iunie; *ibid.*, p. 22.

² Sîrbu, pp. 177-9.

³ V. Miron Costin și izvoarele documentare despre uciderea la beție a lui Kutnarski.

⁴ Miron Costin și Cronica munteană

Ca și în 1637 și în 1639, Matei făcu o a doua graniță din râurile de munte ce se varsă în Ialomița și grămădi în dosul lor temeiul puterii sale: oaste de țară, Roșii scutiș de bir, lefegii străinii, Seimeni de peste Dunăre, — Sîrbî fugari pe cari el îi organisase — și cîțăi Unguri, foarte puțini, apucaseră a veni la dînsul din tabăra lui Rákóczy, care, după exemplul tatăluș său, stătea la hotar, în Țara Bîrsei, așteptînd Înnainte ca Voevodul însuși să ajungă în tabără cu boierimea, și acum gata să se lupte la cuvîntul lui, o nouă ciocnire se întimplă, la Șoplea, și iarăși Cazaci și Moldovenii învinseră, însemnînd astfel a patra din aceste ușoare biruinți ale harței cu străjile. Apoi, fără să-și piardă nădejdea pentru aceste trecătoare toane ale noroculuș, bătrînul Matei încălecă la rîndul lui pe caluș de războiu și, strîngînd la sine pe vechii boieri și pe «coconii» și «slugile» acestora, el se opri numai, după un mers de două zile aproape, în fața dușmanului, la Finta, pe apa Ialomiții¹.

Altă dată, Matei fusese acela care, trecînd rîul, începuse încăierarea hotărîtoare. Dar atunci straja lui se dovedise mai fericită, pe cînd acum Lupu, mîndru de izbînde cu care nu era obișnuit, ajuns până aproape de Scaunul de munte al Domniei, ardea de nerăbdare să răstoarne printr'o ultimă lovitură puterea dușmanului. El trecu Ialomița și găsi dincolo, tăindu-î calea ce ducea spre Tîrgoviște, pe Munteni însiruiți pentru luptă. Si în acest rînd Matei era aproape singur, cît putea să fie singur fără străinii un bun părinte între fiu și nepoții săi de fiu. Diicul stătea la o aripă, Gheorghe Ștefan la alta, în mijloc tunuri, pedestrime de Seimeni, și Vodă: un smerit bătrîn cu ochiș de foc.

Aici nu erau neînțelegeri: ele ar fi fost risipite, la ivirea lor, de «cuvintele dulci și bune» ale viteazuluș patriarch. Dincolo, Vasile voiă cinstea biruinții pentru dînsul și Timuș

¹ Cf. Cronica munteană, cu date amănunțite și bune elemente de tradiție, Miron Costin și povestirea, cu totul concordantă, a residentului german Reigner, în Hurmuzaki, *Fragmente*, III. În Kraus, I. c., se află o povestire a luptei acesteia d'intăi, după spuse ale Ungurilor ce luară parte la dînsa, dar cu multă confusie în desfășurarea lucrurilor.

nu încăpea de semeția lăudăroasă a Moldovenilor. Eraū, se pare, aşa de învăjbiți pentru faimă, încit, înainte de a încerca, fiecare dintre dînșii era gata să se mîngîie cu o înfringere pe care ar fi aruncat-o în sarcina celuīlalt. Domnul trecu întăiu, și se răpezi, cu un avînt furios de ură, asupra taberei muntene, împrăștiind în luncă pe Curteni. Îndaia Matei drese paguba, aruncînd înnapoi cu tunurile pe năvălitorî. Atunci veni rîndul Cazacilor, vitejî şiretî, cu mişcărî de şarpe, tîrîndu-se prin tufișurile spinoase, mai jos de drumul ghiulelelor. Si eî găsiră înaintea lor pe Voevod, în care se deșteptase iubirea pentru războaie a tinerețelor lui îndepărtate, cînd Mihai-Vodă făcea minuni pe acest pămînt romînesc. Puternica, numeroasa boierime munteană, îl încunjura din toate părțile; călăretî polonă, cu cari Radu Șerban cîstigase marea sa biruință din 1611, mergeau cu dînsul, în frunte, supt platoșe scînteietoare. Cu glontele prins în încehetura genunchiului, el își stăpînia durerea lui, pentru a se gîndi numai la mîntuirea tuturora.

Cazaciî se împotrivîră îndărâtnic ceasuri întregi. Dar toate păreau că sunt împotriva lor pe acest cîmp de bătaie străin. O furtună se adună sus, pe cînd armele se mai încrucisau încă de brațele obosite și se descărcau sinețele; și vîntul izbia în față pe dușmaniî lui Matei, orbindu-î, udîndu-li praful, sperîndu-li caii. Prin ploaia grea de primăvară Moldovenii întăiu, apoî ostașii lui Timuș se dădură înnapoi fugind, aceștialalți legîndu-și tabăra de apărare, prin care scăpau în timpurile grele¹. A doua zi, la 28 Maiu, Matei se întorcea în Tîrgoviște, Domn precum plecase².

După obiceiul lui, el dădu samă la Poartă despre cele înțipalte, și el potrivise aşa încit spusele lui puteau să fie întărite de ceaușul trimis pentru cercetare, care văzuse lupta. A bătut, scria el, și pentru a treia oară pe nesătiosul vecin, și credea că i se cuvin mulțămiri pentru aceasta.

Ele i se și făcură, precum tot astfel i s'ar fi făcut lui

¹ Izvoarele citate.

² Cronica țerii.

Lupu, dacă el ar fi avut noroc. Dar Turciî însemnaă foarte puțin atunci pentru Domniî noștri, cari-î știaă prinși într'un greu războiu. Pe cînd alți dregători plecau din Constantino-pol, pentru a face o nouă cercetare zădarnică, Matei, fără să întrebe pe nimeni, lăua măsură pentru ca Vasile să nu se mai ridice din nenorocirea lui¹.

Gheorghe Ștefan luă ceva ajutor de la Munteni și se așeză în Țara de Jos, chemîndu-și prietenii dintre boieri și smo-mind cu lefi pe țerani. Întăi, el își veni la moșia din Putna, la Răcăciunî, așteptînd Unguri, prin sprijinul cărora mai ales se putea el ridica iarăși la înnăltîmea Domniei. Din ceata lui făcîndu-se peste puțin o mică oștire, ea avu la 3 Iulie, în Valea-Sacă, o ciocnire cu oameni domnești ai rivalului, în fruntea cărora stătea un nepot al lui Vasile. Dar Gheorghe însuși stătu la Bacău, până ce veni aici Boros, cu darul de ostași al Craiului. Unguri și Moldoveni, împreună, porniră atunci către Iași, trecind Siretul pe la Roman, după cît se vede².

Cu ce putea să răspingă Vasile pe acești dușmani? Oaste de țară se afla lîngă dînsul, dar știm că ea se luptă fără tragere de inimă pentru «Grec», «evreiește». Boierii —, cei mai mulți dintre dînșii, îndepărtați de Curte, nu-l iubiau. Timuș, amărît de o înfrîngere pentru care nu se credea vinovat, plecase răpede înnapoi. Cazaciî lăsați pe lîngă socrul său nu erau mulți. În sfîrșit, steagurile lui nu se dovedise fericite.

Făcu și el ceia ce făcuse Gheorghe Ștefan în Maiu, numai cît el apăra drumul ce venia de la Siret, nu acela ce pornia din marginea Prutului. Aă fost numai, între cele două mici oștiri, un sir de harțe, între Tîrgul-Frumos și Iași, pe malul Bahluiului, în zilele de 15 și 16 Iulie. La urmă, după ce frațele lui mai mare, Gheorghe Hatmanul, căzu în robie, Vasile fugi peste Prut, mergînd să pîndească la Rașcov desfășurarea marelui războiu dintre Cazaci și Poloni, de hotărîrea căruia

¹ Cf. Hurmuzaiki, *Fragm.*, III, p. 188 și urm. și vol. V² și IX¹ din *Dокументe*.

² Miron Costin și Paul de Alep.

atîrna și soarta lui¹. La 25 Iunie, regele Poloniei plecase la oaste, și se aștepta o ciocnire între dînsul și Hmilnițchi, ocupat înainte de toate cu această primejdie². Încă de la 12 Iunie îl găsim pe acesta la Bar, unde stătu până în luna următoare, avînd lîngă dînsul și Tatari³.

Puterea împrejurărilor aduse atunci încheierea unei alianțe între Ioan-Casimir și acela care voise, și voi din nou, pe urmă, să-l înlocuiască. Rákóczy avea interes ca Moldova să fie a lui Gheorghe Ștefan, înlăturîndu-se Vasile, rudenia Cazacilor, și regele se pregătise pentru a sfîrși odată cu aceștia. Deci un trimis regal, Iaskolski, veni în Ardeal pentru a cere ca învinsul de la Finta și Tîrgu-Frumos să nu fie iertat, ci, întărindu-se tronul lui Gheorghe Ștefan, oastea ungurească și moldovenească de supt steagurile acestuia să vie la Camenița și Mohilău pentru a zdrobi, împreună cu Poloniile, pe Hmilnițchi. Răspunsul care i se dădu fu, neapărat, acela pe care-l doria regele⁴, și negocierile urmară⁵.

Două lucruri amînau însă dezlegarea greutăților. Cu toate stăruințile Hatmanulu, care oferia și haraciu, numai să i se încuviințeze, între altele, întărirea cusrului în Moldova, pîrile lui Matei și Rákóczy, cari făceau din Vasile un al doilea Mihaî, unit în potriva Turcilor cu Împăratul creștin, învinseră, și un mare Trimis de la Poartă aduse lui Gheorghe Ștefan caftanul, cu care Turciî erau darnici față de cine știa să învingă, adăugînd, pentru a mai scoate bani, cererea formală de a se înfâțișa la Poartă, ca odinioară fericitul Matei sau nenorocitul Barnovschi⁶. Dar o parte din averile Lupulu se găsia, împreuna cu Doamna lui, la Suceava, și se găsise

¹ Aceleași izvoare. Cf. Hurmuzaki, V¹; scrisoarea, din 19 Iulie 1653, a lui Rákóczy; și Bisaccioni, pp. 417-8; scrisorile din *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIV, întrebunțate în Sirbu, pp. 342-3.

² Hurmuzaki, IX¹, p. 27.

³ Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 221-2.

⁴ *Ibid.*, p. 223 și urm.

⁵ V. Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, p. 6 și urm.; *Diplomataria*, XXIII, p. 675 și urm.

⁶ Hurmuzaki, IX¹, *Fragmente*, III, Iorga, *Acte și fragm.*, I. V. și raportul olandez din 18 Iulie 1653, inedit.

cine să apere cetatea. Domnul cel nou o încunjurase, dar, în lipsa lui, la începutul lui August, sosise în vecinătatea Sucevei Timuș, adus înnapoi de cererile desnădăjduite ale so-crulu său și hotărît măcar să scape comoara. Domnul cel nou promise un însemnat ajutor de la Rákóczi, supt Ștefan Petki, și, după porunca regelui, un ofițer din Camenița, Konracki, venise cu cîteva miș de călări și dragoni să ajute la răspin-gerea lui Timuș. Acesta fu atacat însă fără unire între ostașii de neam străin, adunați la un loc, și, izbutind a face sănt, el se adăposti în dosul lui, și apoi în Suceava chiar. Cu toate că, după Petki, Rákóczi trimise pe însuși Kemény și la Poloniile luă Konracki se adauseră Nemții în serviciul polon așa că luă Döhnhof, pricepuți la încunjurarea cetăților, asediul nu se mintui, mulțamită vitejie iindărâtnice și devotamentului Cazacilor, înainte de începutul lui Octombrie¹.

De acest motiv de zăbavă se leagă al doilea. Războiul cel mare de la Nistru se coborîse pe planul al doilea față de acest mic războiu de la Suceava. Hmilnițchi ar fi alergat bu-curos în Moldova să-și scape fiul de înfrângere, robie sau moarte, dar la mijloc era regele și oastea. Regele s-ar fi aruncat asupra Cazacilor slăbiți, dar, pentru mai multă siguranță, el aștepta să-i vie ajutor noilor lui aliați pe care-i ținea în loc încunjurarea. Hanul era ispitit, de o parte și de alta, cu prada din Suceava, dar el credea mai bine să iească din mînii sigure. De aceia nimeni nu se hotărăea la o luptă, mul-tămindu-se să se apropie pe încetul. Abia pe la 20 Septem-bre Poloniile se aflau la Camenița². Iar, cînd Hatmanul putu să desfacă ceva oaste și să cîstige și Tatarî pentru Vasile, care veni astfel, cu armele, la Soroca, soarta Sucevei se ho-tărîse³.

Cîtă vreme fusese Timuș ca să ducă la luptă, să înspăi-mînte și să îmbărbăteze, cîtă vreme se găsia între Cazaci acest scump ostatec al căpeteniei lor temute și iubite, atîta

¹ Pe lîngă izvoarele citate, v. și multele scrisori polone din Michałowski, *L. c.*, p. 671 și urm.

² Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 234-5.

³ Cf. Miron Costin și Cronica munteană.

timp eî răbdase toate: oboseala harțelor nesfîrșite, căldurile verii între ziduri, foamea și setea. Boierii și Doamna trebuise să îndure jafurile și batjocurile, de la acest om cu sabia nerăbdătoare, mai ales în ceasurile-i de betie, cînd, după vin, îi era sete de sînge. Într'o zi însă din Septembre, un fugar arătă în tabăra dușmanului unde stă cortul verde al lui Timuș, o ghiulea de tun bine îndreptată îi sfârma piciorul și, după trei zile, la 15, el muria, înlăturîndu-se marea piedecă pentru supunerea cetății. După ce-l îngropă, Doamna primi pe un negociator polon, venit anume de la rege, și, înțelegîndu-se și cu noul șef al Cazacilor, Nicolae Fedorovici, ea făcea să se deschidă, la 9 Octombrie, porțile.

Va răzbuna sau nu Hmilnițchi moartea fiuluî pe care-l trimisese la biruință? Vor găsi răsunet la Tatarî cuvintele lui de îndemn către răzbunare? Aceste întrebări mai rămîneau să-și găsească o dezlegare. Până atunci Rákóczy urmă înainte cu soliile la rege, regele se ținu gata în tabără, unde sosiră în curînd provisiî și trupe pornite de la Suceava, iar Gheorghe Ștefan se dădu după apa ocrotitoare a Siretului, la Roman, cu ochiî la Nistru, unde puteau să se înfățișeze, cu Hmilnițchi, sau măcar cu Vasile în frunte, Tatarii¹.

În Octombrie Tatarii veniră, și în Novembre unii credeau că ei ar fi în stare să aducă în mare primejdie pe rege. Eî nu cunoșteaî bine firea tătărească. În adevăr, amenințări pornise de la dînșii și în alte părți: în Ardeal și la amîndoî Domniî, cari se mai temeau și de mișcările Pașei din Silistra. Dar Hanul va fi avut poruncă de la Turciî să nu se prea amestece, și banî i se oferiau din toate părțile. El primi, și se duse, — prădînd, pe cînd Hmilnițchi își înnăbușia durerea și intra iarăși în negociații cu dușmaniî săi².

¹ La 18 Octombrie el scrie Hatmanuluî polon «w oboszię, nad Moldawą»; ms. citat din Cracovia. Cf. scrisoarea, cu aceiașă dată, din Varșovia, în Hurmuzaî, IX¹, p. 42.

² La 1-iü Februar 1654, Rákóczy dădea instrucții lui Grigore Gillány, trimis în Polonia și pentru a vedea ce e cu pacea dintre rege și Han, în care nu s'a îcuprins și cele trei principate; ms. citat. Tipărită în Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 297; Cf. *ibid.*, 300-1 și *Diplomataria*, XXIII, pp. 693-4.

Negociații ca totdeauna înșelătoare. Cu Poloniř, aşa cum ajunsese lucrurile, nu se mai puteau drege relațile. Turciř aveau alte trebř, și de un tribut ca al Cazacilor, bogăř numai din prada altora, nu se arătau lacomř. Erau însă alții cari prețuiau pe Cazaci, fiind-că aveau nevoie de dînșii. Împăratul creștin nu vedea cu ochi bună pe Rákóczy, cu neastîmpărul lui, și Gheorghe Ștefan dădea de știre, în Februar 1654, lui Kemény, că soli nemți s'ar găsi la Hatman pentru a îndemna pe Cazaci și Tatarî împotriva Polonieř și, dacă liga din 1653 se va dovedi prin fapte, și împotriva Ardealului. Mihai Petrașcu, ales odată ca moștenitor muntean — pe cînd erau acumă alți doi, cunnatul său Istrati Vistierul, unul din cei doi gineri ai fetei lui Radu-Vodă Șerban¹, și Diicul —, ar fi trecut, cu voia Curții din Viena, la Cazaci, pentru a căuta acolo Domnia Moldovei². Știrii care fură dezmințite, dar într'o formă ce arată că ele nu erau luate din vînt³.

În iarnă încă se ținu sfat în Ucraina dacă n'ar fi bine să se schimbe supunerea față de Craiul dușman și de altă lege cu aceia față de Țarul drept-credincios de la Răsărit. Propunerea fu primită cu bucurie, și Muscaliř nu se arătară mai puțin bucuroș de aceasta. Cel mai priincios din tratatele ce se puteau gîndi fu încheiat la 3 Mart și, după o solie de provocare la Poloniř, Alexie Mihailovici, noul ocrotitor al voinicilor Niprului, începu lupta pentru pravoslavie⁴.

Pentru întăia oară, pe cînd Nicolae Bieganowski pleca la Poartă din partea regelui Ioan Casimir⁵, emisari ruși veniră, împreună cu oameni de la Hmilničchi, la Voevozii noștri, pentru a li vorbi despre puternicul stăpînitor, frate întru Hristos cu dînșii, care ar putea să-i libereze pentru usagiul său propriu. Totul se făcu în mare taină, și nu știm numele agenților Țaruluř.

¹ V., pentru el, Ilie Nicolescu, *Din genealogia familiei Golescu*, în *Noua Revista Română* pe 1 Nov. 1901 și Kraus, p. 211.

² V. Documente la Prefață și *Conv. literare*, l. c.

³ Hurmuzaki, V¹; 2 April 1654. Cf. IX¹, p. 52.

⁴ Engel, l. c.

⁵ Hurmuzaki, IX¹, p. 91.

Gheorghe Ștefan era un om care avea înainte de toate nevoie să-și întemeieze Domnia. Polonă, Ruși, Cazaci, Ardeleani chiar, nu-i erau nimic în fundul inimii lui. El știa însă că Vasile-Vodă se află încă la Tatară¹, și se credea mai târziu că Hmilnițchi tot mai speră să-l poată aduce în Scaun². Trimisul Țarului aducea apoi propuneră din cale afară de ispititoare: primirea țeriș numai în credință, fără vre un tribut, întoarcerea înapoi, după cucerirea lor, a cetăților din Bugeac cu ținutul lor, apărarea față de oricine, și de mazilia Turcilor, și voia de negoț în Statele întinse ale Țarului. El numi deci soli, la rîndul său, și Alexie, alt Împărat creștin, li făcu jurămînt asupra legăturii la Ivan Velichi din Moscova³.

Pentru a-și face însă și datoria față de Rákóczy, Gheorghe Ștefan crezut că trebuie să-i spui de solie, adăugind că el n'a vrut să audă nimic și că a trimis chiar scrisorile Țarului la Poartă⁴. Aceleași asigurări fură date și regelui Poloniei⁵. Cum se vede, nou Domn știa să-și facă interesele cu toată lumea.

Era însă cineva care nu învățase în lunga lui viață acest meșteșug. Cînd, bucuroși de isprava din Moldova, Muscali și veniră și la Tîrgoviște, ei găsiră pe Matei, bolnav, chinuit de rana de la Finta și de o altă rană, mai adîncă, aceia pe care i-o făcuse, în inima lui de bătrîn bun, purtarea ostașilor din zilele de biruință. Nemultămiți cu leafa, doritor să capete un alt fel de Domn decât acela pe care-l judecau bun numai pentru călugărie, ei nu se rușinaseră a-și face auzite amenințările în Curtea domnească și a le îndeplini, ucigîndu-și supt ochi Vistierul, Armașul și un boier de taină, cu multă trecere, din vechi timpuri, Clucerul Socol⁶. Obosit și dez-

¹ Cf. Hurmuzaki, IX¹, p. 49; *Fragmente*, III, pp. 209-11

² Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 243.

³ Hurmuzaki, IX¹, pp. 217-8: mărturisire, din 24 Decembrie 1664, a Domnului.

⁴ Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 211-2, Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 240-2, 242-3.

⁵ *Ibid.*

⁶ Cronica țeriș. Kraus pune aceste împrejurări în mijlocul luptelor din 1653. Cf. *Magazinul istoric*, I.

gustat, el nu voi să vadă măcar pe solii politicii nouă. Peste puțin, la 19 April, el se stîngea, într'o zi de la începutul primăverii, senină poate ca și cugetul lui, supt o rază mîngietoare a soarelui. Muri, spune un cronicar de atuncea, «stînd în jîltul său domnesc, la locul ce-i plăcea de obicei, supt cerul deschis»¹.

Din călătoria lui Paul de Alepo² se poate vedea cu ce strălucire s'a făcut îngroparea lui Matei, alegerea, sfîntirea și punerea în Scaun a tînărului său urmaș. Acest urmaș nu fu Spătarul Diicul, care-și pierduse toată trecerea pe lîngă o boierime războinică, prin felul cum înțelesese să se lupte în 1653. De altmîntrelea, el nici nu era la Tîrgoviște, cînd se închiseră obosiții ochi aî bătrînului Voevod Matei, ci căuta să mîngie cele din urmă zile ale unui copil al său bolnav de moarte. Cu atît mai ușor fu ridicat la Domnie viteazul Constantin Serdarul din Dobreni, care avea de mamă o preuteasă cu bărbat, dar al cărui tată era un biruitor care se dusese în strălucirea celei din urmă din biruințile sale: Radu Șerban, care moștenise sabia lui Mihai Viteazul. Domnia nouă începea supt cele mai bune prevestiri: Rákóczy era pentru un ostaș, care luptase în rîndurile sale, pentru un principé cu cerbicea mlădioasă și cu firea pe atît de slabă, pe cît părea de puternic brațul său de luptător; Moldova nu mai avea ființă deosebită, Ștefan-Vodă fiind numai o unealtă a «Craiu lui» vecin; Turciî rămăsese aproape fără domnișorî la îndâmînă³ și pentru a înlătura pe orî și cine era, pe lîngă nădejdea în Marele-Vizir⁴, avea lăsată de strîngătorul Vodă Matei, prin care se putea răscumpăra la Turciî orî și ce⁵;

¹ «In aula, solito loco, sub diu, in sedili sedens.» *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, II, p. 53.

² În Colecția d-lui G. Gr. Cantacuzino se păstrează un act de judecată al lui Macarie de Antiochia, cu data de 15 Novembre 1657.

³ Totuși capucinăia lui Rákóczy pomenește în Iulie un fiu de Voevod, care nu e decît viitorul Mihnea al III-lea. *Diplomataria*, XXIII, pp. 147, 149.

⁴ Stoica Ludescu, p. 335.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 142.

la Cazacă era Mihai, nepotul de fiu al cuceritorului, dar el nu se arăta că vrea Domnia, cel puțin nu în acest timp, și moartea-l înlătură, de altminterea, îndată, dintre primejdiiile cu puțință¹.

Deci, solia de «boiari și roși și popi» care duse la Poartă, după obiceiurile din vremea lui Matei, știrea hotărîrii luate de «țară», fu bine primită, și un Agă de la Împărătie porni cu steagul pentru Constantin-Vodă. Acesta se coborî înaintea omuluî împărătesc până la cîmpul de luptă din 1632 al Plumbuitei, și el intră în București, avînd lîngă dînsul pe aducătorul întăririi turcești, la 11 Iunie. Atunci numai plecă haraciul și cei 400.000 de taleri, cît crezuse că trebuie să prețuiască noul Domn moștenirea predecesorului său².

La 11 Iulie st. v.³, adeca peste zece zile, o corabie tătărească, străbătînd Marea Neagră, aducea la Constantinopol, împreună cu daruri din partea Hanului, care pregătise lucrurile și printr'o altă solie, — pe Vasile-Vodă. Îndată el mergea la Vizir, prietenul său ca și al Domnului muntean, și era primit «foarte cu bine». A doua zi, Sultanul îi îngădui a se înfățișa înainte-î și, luînd cea mai mareată înfățișare care o poate avea cineva la vrîsta de doișprezece ani și cinci lună, îi arăta, «aspru», că pentru cine ridicase arma în țara împărătească — fie și ca să se apere — nu e altă găzădă în Constantinopol decît cele Șepte Turnuri. Dar Lupu merse aici ca la o ospătărie între prietenî, și se știe că în această închisoare de Stat cu fama strășnică erau «multe lăcașuri». El primi pe cine voi să-l vadă, scrise scrisori îndrăznețe pentru a ruga pe Rákóczy să-î libereze fratele și să facă bine și el a se împăca, potrivи lucrurile cu sprijinitorii. Peste opt zile, el scrie aceluî frate întemnițat și el, într'o închisoare

¹ *Ibid.*, p. 142.

² Cf. cele două cronică ale țerîi, pentru acest timp cu oare-care deosebirî, și, pentru suma lăsată de Matei, Hurmuzaki, V², rapoartele din 29 Iulie și 6 Septembrie. În această lună sosiră numai acești din urmă banii.

³ În rapoartele venețiene, se dă o dată falsă: 5 Iunie.

creștină, de unde nu era să mai iasă: «Cu înila lui Dumneadzău de la tot prietenii avem socotî[n]ță»¹.

Pe cine se răzima Lupu în planurile sale de a-și dobîndi iarăși Moldova? Întăiu pe Vizir, «omul mare» din corespondența agenților lui Rákóczy, pe Derviș Mohammed, care gu-

¹ Cf. scrisoarea lui citată, mai jos, pp. 30-1, nr. XL, și știrile din rapoarte de ambasadă germană, în Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 212. — Cu privire la Gheorghe Hatmanul și la familia lui Vasile-Vodă se păstrează un document de o însemnatate deosebită în Bibl. Ac. Rom. (27/LVI). În acest act, din 12 Mart 1662, semnează Mitropolitul Sava, Racoviță Cehan Mare-Log., Toma «Catacozino» V. Vor., Ilie Șepetelică celalt V. Vor., Nicolae Racoviță IIatman, Alexandru Costin V. Post., Iorgachie V. Spăt., Gligorie V. Ceașnic, Solomon V. Vist., Miron Bucioc V. Stol., Andronic biv V. Post., Andronachie biv V. Post., Gligorașco Hăbășescul biv V. Ceașnic, Toderașco V. Com., Io-nașco Tălmaciu. biv V. Com., Neculai Buhuș, V. Med., Toderașco Prăjăscul V. Cluc., Hrisoscul V. Jitnicer, Statie V. Sluger, Bejan, Gheuca V. Pitar, Io-nașco V. «Orujnic», Ionașcu Țira V. Șătrar, Andronachie V. «Vratnic», Postolachie Aga. Contăș vt. log., Alexe vt. post., Postolachie vt. spăt., Duca vt. vist., Pătrașco 3 log, Constanțin vt. stol., Bogdan vt. com., Dumitrașco vt. jitnicer, Andoca biv Pitar, Ratundul vt. cluc., Constantin 3 pitar, Lambrinò 3 post., Ghinea 3 vist., Constantin Buhușel 3 jitnicer, Dumitrașco, Rugină, Veatre, Dumitrașco Coroșca, Ursul, vornică de gloată, — adecă boierii țărări de toate treptele. În document se spune că Radu biv Vel Stolnic, Abaza Slugerul «și frații săi, feorișii lui Gavril Hatman, nepoții lui Vasile-Vodă și a lui Gheorghe Hetman», nu-și pot plăti datorile. Între creditori se află și «Ursachie Vameșul, ginerele lui Gheorghe Hatman, și cu giupăneasa lui, Ilincă, și giupăneasa Măricuță, featele lui Gheorghe Hetman». Aceste rude ieau cît li se vine, primind sate din ale lui Gavril. Celealte proprietăți *iese la vinzare*. «Domnul nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevod, Domnul ță[r]ă Moldovei», cumpără satul Bălănești și altele. Satul fusese luat de Gavril de la mănăstirea Rîșca drept un zid de cincizeci și cinci de stînjăni, valorind «850 lei, bană de argintu», și drept «dzeace iape bune». Alt sat îl luase Gavril de la «Vasilie Rusul ginerile și Silionnease». Domnul face cumpărătura, «înpreună cu Doamna Măriei Sale, Ecaterina», și dă banii «înnaintia a noastră tuturor, în mijlocul Divanului». Ei se încredințează «la ruda lor, Doamna Rocsanda, fata lui Vasilie-Vodă, pentru datorie ce aș avut ia la feorișii lui Gavril Hetman...», întru mănuile oamenilor Doamnei Roxandrei, căii trimis ia aicea, pentru datoria lor. Se scoate «țincusea» Bălăneștilor dintr-un «uric matcă», în care se află și alte moșii. «Iar alte urice și dreas[e], aşea aș dat sama rudenia lui Gavril Hatman căii perit căndu aș perit și feșori lui Gavril Hetman, iar acest uric aș fost dat mai de mult la un călugăr, de l-aș amistuit». Cf. vol. III din această culegere, pp. 31-3 și p. 33, nota 1.

vernă până în Octombrie numai¹. Pe Hanul apoī, care nu crucește nici un mijloc pentru a-i cîştiga pe Turci: Islam Ghirai muri în Iulie². Pe Cazaci, cari vorbiră pentru dînsul, cu toate că, într'un timp cînd șeicile lor prădaū pe Mare și solii li se opriaū la Constantinopol, cînd legăturile lor cu Tatariei erau ajunse aproape la dușmanie fățișă, cuvîntul pus de dînși nu era de loc menit să înduplece³. Dar mai era cineva, cu care se schimbaū făgăduielî și asigurări. Oamenii lui Rákóczy la Poartă daū de veste acasă, în acele zile de primejdie din Iulie, că, la moartea lui Matei, Constantin ar fi asigurat pe Lupu, încă la Tatarî, despre bunăvoița lui⁴. Pe atunci stăpînitorul ardelean se plînse Turcilor că vecinul din Țara-Românească ar fi mai mult cu Cazaciî decît cu dînsul, că ar face daruri lui Mihaî pribegul, care voia să capete, luînd pe Ruxanda, văduva lui Timuș, o zestre în stare să-î sprijine înnaltele gînduri și-și pusese în minte să se folosească de numele și de neamul lui iubit pentru a ridică, pentru Împărat și pentru dînsul însuși, pe iobagiî romîni din Ardealul îngenunchiat Ungurimiî⁵. Constantin fusese în ultimele timpuri ale Domniei lui Matei lăsat de o parte, trăind la țară, în nemulțămire, pentru o ceartă de întăietate cu Diicul⁶. Într'un act din 1655, pentru Vistierul - Bunea, el nu se sfiește a vorbi de un cas cînd Matei a să-vîrșit o nedreptate, o încălcare: «răposatul Matei-Vodă că-zutu-le-aū în spinare făr de dreptate»⁷. În sfîrșit, în scrisoarea pomenită a lui Vasile către fratele său Hatimanul nu se spune nimic despre vre-o schimbare însemnată în sentimentele lui Rákóczy, dar se afirmă că, scăpînd din temniță, acest frate

¹ Tablele lui Hammer și *Diplomataria*, XXIII, l. c.

² V. și Hurmuzaki, IX¹, August.

³ Cf. *Diplomataria*, XXIII, p. 142, Hurmuzaki, IX¹, Iulie.

⁴ *Diplomataria*, XXIII, p. 148.

⁵ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 215

⁶ Paul de Alep, p. 110

⁷ Colecția d-lui G. Gr. Cantacuzino. E vorba și de Mihu Spătarul și de jupîneasa Grăjdana.

ar putea să vie în siguranță la Constantin-Vodă, «că dumnelui ne iaste ca un fiu».

După moartea Hanuluș starea Lupuluș se făcu mai rea, dar nu într'atîta, încît să-și piardă speranța. Vizirul era încă în slujbă, și el s'ar fi gîndit într'un rînd să trimeată pe fostul Domn moldovean ca sol la Țarul, cu care stătuse altă dată în legături, pentru a-l împăca, smulgîndu-l de la războiul ce din toate părțile se ridică împotriva Poloniei îmbătrînite și neavînd acum cine să o călăuzească¹. Dar mazilirea Vizirului distruse aproape aceste așteptări și asigură oare-cum pe Gheorghe Ștefan în Domnia sa miluită din Ardeal². În anul următor, 1655, îl vedem pe Vasile ospătînd tovarășii de prinsoare venețieni³ și păstrîndu-și situația de pîndă, cu toate sumele mari ce se oferiau pentru moartea lui⁴. Cazaci, biruitorî pe atunci în Polonia nu-l uitați, și în Maiu un sol al Hatmanuluș venia să-l vadă în prinsoare⁵. Cu puțin timp înainte, norocul părea că-i zimbește, aducînd în dregătoria de Mare-Vizir pe un prieten, Ipsir-Pașa, odinioară la Silistra, dușman al Polonilor, cum fusese și el odată; dar Viziratul acestuia fu scurt, și n'avu pentru mazil urmările ce dorise acesta⁶.

Acest an 1655 văzu împrejurări de cea mai mare însemnatate pentru noi. Pentru planurile lui mari în Polonia, pentru prefacerea în realitate a visurilor sale regale, Rákóczy avea nevoie de ajutorul Domnilor noștri. De al lui Gheorghe

¹ Hurmuzaki, V², 25 Septembre 1654.

² Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 355-6.

³ Hurmuzaki, V²; la data de 3 Iunie 1655.

⁴ *Ibid.*; Novembre. Cf. V², la data de 17 Decembrie.

⁵ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 229-30.

⁶ Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 218 și tablele la Hammer.

Din 1654 avem o scrisoare inedită a lui Constantin-Vodă către Rákóczy: «datum in civitate nostra Bukurest, die 4 Septembris 1654» și alta a lui Gheorghe Ștefan (pentru Dessi János și un cal): «in Iass, die 11 Octobris anno 1654», ambele în ungurește. Bibl. Batthyányi din Alba-Iulia, *Codices authenticorum*. — O scrisoare din București, 12 Iulie, a lui Costantin, în pacchetul «Gyf. L. V, 23» al Archivelor din Buda.

Ştefan era sigur, pentru că în toate, acesta, încurcat în datorii, silit să ceară necontenit iertare pentru zăbăvile plășilor față de Craiu și să-și «dea draculu» aducătorii de veniturî ce nu mai sosiau¹, nu putea face nimic fără voia Ardealului. Constantin-Vodă, un ales al țerii, căpetenia unei numeroase și viteze oștirî de mercenari deprinși să învingă, Voevodul unei boierimî pline de semetie și de neastîmpăr, acesta era mai puțin sigur. Oamenii lui Rákóczy promise de la început ofertele unuî tînăr, cam ușor la minte, chinuit de patima măriilor, care, de și Grec pentru cine-l cunoștea și podoabă de Seraiu în casa unuî puternic, se dădea drept fiul lui Radu-Vodă Mihnea și umbla pe la ușile ambasadorilor din Constantinopol, măgulind slăbiciunile și interesele fiecărei persoane și fiecărei Puteri². În Ardeal ca și în Moldova, se bănuiau gîndurile lui Constantin, cum am văzut, atribuindu-i-se cine știe ce înțelegerî stricătoare cu Cazaciî. Se pare că Rákóczy simția mai multă tragere de inimăpentru concurrentul învins al lui Constantin, Spătarul Diicul, căruia-î mai rămăsese un fiu și pe care Domnul cel nou îlscosese din dregătorialuî, tăindu-î și nasul, iar, împreună cu dînsul, drumul către Scaunul domnesc³.

Dar deocamdată se începu, ca pe vremea lui Matei, printr'o «legătură», care ni s'a păstrat într'o formă nedatată. Încheiată de Bunea Vistierul, Udriște Năsturel și Sava Logofatul și întărîtă apoî în țară de un sol al principelui, ea nu se deosebia de ultimele învoielî cu Matei, cuprinzînd și făgăduiala de ajutor împotriva Turcilor și Tatarilor⁴. În Ianuar 1655, Constantin Cantacuzino, Postelnicul din toată Domnia lui Matei-Vodă, face la București un jurămînt de credință lui Rákóczy, în mâna solilor acestuia, de bună samă, și el promenește cu acest prilej faptul, ce l-a îndemnat și pe dînsul, că Voevodul «iaste cu jurămînt întărit spre vecinătățasca prietenie cătră Măria Sa Craiu»⁵. Și, cu cîteva lunî în urmă, încă

¹ *Diplomataria*, l. c., p. 173.

² V. mai sus și Hurmuzaki, V², pp. 22-3.

³ Paul de Alep, p. 122.

⁴ *Tortenelmi Tár* pe 1889, pp. 663-4.

⁵ Mai departe, pp. 32-3, n° XLI. Același Cantacuzino scrie principeluî din

de la 4 Septembre ale anului trecut, Constantin se arăta recunoscător lui Rákóczy pentru că s'a poruncit agentului ardelean pe lîngă Poartă să caute și de interesele lui¹.

Asigurat din partea Ardealului, știind bine că molîul Gheorghe Ștefan nu e zurbagiul Vasile Lupu și e prea multămit cu sarcina de vechil în Moldova al lui Rákóczy, prieten cu Pașa din Silistra și fără concurent serios la Poartă, nefiind în hotar cu Tatarii, cari n'aveau nimic cu dînsul, și cu Cazaci, ce aveau de ce să tie la el, primind în sfîrșit învățatură de la o păťanie a vecinului din Moldova, care avuse de lucru cu o răscoală a seimenilor săi², Constantin se hotărî să ușureze sarcinile Vistieriei, dînd drumul Seimenilor. Dorobanți de țară, ai căror «căpitanii, iuzbași și ceaușii, vătași și cetași» fură chemați la sfat, primiră bucuros, firește, să li se dea lefile acestor tovarăși de arme și acestor rude. Dar, cînd toate se credeau încheiate, ele începeau abia. Se găsi, dintre boieri, cine să atîțe lucrurile, și astfel, în ziua de 27 Februarie³ 1655, ostașii români și străini, fără deosebire, se adunau, și, venind la Curte, jertfiau pe Ban, Ghiorma, pe Vistier, un Grec, pe Drăghici Greceanu, pe Papa Brîncoveanu, fiul unui bătrân boier respectat, pe cîțiva boieri mai mici și pe patru căpitanii⁴. După care ispravă, se începu un strășnic jaf, care nu se opri nică la ușile bisericilor.

București iarăși, la 13 Iulie 1654. «gratias refert principi», spune resumatul, (Kemény, *Notitia hist. dipl. archivu capituli albensis*; 1836, p. 357), «quod se suosque favore complectatur et porro quoque se commendat».

¹ Kemény, *I. c.*, p. 358.

² Miron Costin; Kraus, pp. 223-4.

³ Data cuprinsă în Cronica lui Ludescu — în a lui Constantin Căpitanul nu este nică una — e 17 Februarie, Sîmbătă, ceia ce, ca zi de săptămînă, se potrivește. Kraus, foarte bine informat, izvor de căpetenie pentru acest timp, are însă — p. 232 — 12 Mart, zi a Sf. Grigore [Papa]. Cea d'intăiu dată trebuie permisă, pentru că și în altă cronică, a unui Brașovean de pe acel timp, D. Nekesch-Schuller (*Quellen der Stadt Kronstadt*, IV, p. 240), cetim: «27 Februarie erhebet in Bleschland von den einheimischen Kriegsvölkeren, welche man Szymener nennet, ein grosser Tumult und Aufruhr wider die Bujären, und morden in dieselbige heftig». Potrivirea e, deci, desăvîrșită. Se poate că data de 12 Mart să fie pentru al doilea măcel.

⁴ Cronica țării.

Boieri se risipiră în toate părțile, peste toate granițile: Dunărea, Milcovul, munți, și zidurile Orșovei. Cîți stături pe gînduri, avură să sufere nouă prigoniri, care înduplecă să-și părăsească dregătoria și avutul pentru a-și scăpa viața¹.

Și Domnul? Cine să-l ajute, nu se găsi. Turci luptau peste mare și Pașa din Silistra era numai un păzitor al liniști; Cazacii se bătea cu Poloni, ca învingători; Moldova avea durerile ei; Rákóczy se zice că ar fi fost jignit și de unele amenințări ale lui Vodă, că, de nu i se dau înapoi niște banii împrumută, va face în Ardeal ceia ce făcuse tatăl său Radu Șerban². Fiind ce era, bietul Voievod trebui să se prefacă împăcat cu aceia cari-l stropise de singele atitor sfetnici iubiți, și al nepotulu său chiar³. El se arăta față de strașnicii săi stăpîni

¹ V. actul din 20 Maiu 1655 al boierilor, cu Mitropolitul în frunte, în documentele românești din Culegere noastră.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 220 și urm.

³ Cronica ardeleană a lui Kraus dă unele nume ce nu se pot înțelege, altele care corespund cu ale letopiselor muntean, și, în sfîrșit, pe «Nepotul Wode», p. 232. — La neorînduiala adusă în țară de ridicarea Seimenilor se referă și ordinul lui Constantin, pe care-l reproducem aici în cea mai mare parte:

«Voao, satul Dobriceanii și voao, satul Bărbătești, ot sud Vălcii, care ați fostu rumâni sf[i]ntei măn[ă]stiri Arnăutei, unde iaste hram S[fe]tii Arhanghel Mihail. Cătră aceasta vă fac știre Domnia Mea, pentru că aicea, naintea Domnii Meale, jăluit-ați egumenul Theofil, împreun[ă] cu alaljă călugări, zicându cum, dup[ă] ce v’atj judecit de cătră Domnia Mea, v’aj luat toate cărțile voastre de la măn[ă]stire, iar apoī voī ați mai cerut de la egumenul o carte domnească și un zapis, care s’au fostu cu dinsele; și acea carte, și acel zapis, ați fost la Preda Vornicul, și ați perit acum, cându ceastă răzvală, cu toate cărțile luă, iar dup’ aceaia voi în pizmă ați mersu la măn[ă]stire de ați umblat să prindeți egumenul și pre alaljă călugări, să-ți ucideți, și ați jăsuit metofurile sf[i]ntei măn[ă]stiri, de ați luat tot ce ați găsit; dar nește hoț ca voi, — cu a cui învățătur[ă] și cu ce semetie umblați voi să ucideți călugării, și jăsuiți voi bucatele[e] măn[ă]stirii? Deci, iată că v[ă] porâncescu Domnia Mea, în vreme ce veți vedea aciastă carte a Domnii Meale, iar voi toți foarte bun[ă] paci să dați egumenului și tut[u]ror călugărilor, și să dați toate bucatele și bauii, ughī 7, ce ați jăsuit, ale sf[i]ntei măn[ă]stiri; că foarte să bine știți, de voi știntele Domnia Mea al doilea rându că n’ați dat tot ce ați luat de la metofurile sf[i]ntei măn[ă]stiri, voi să trimeți Domnia Mea neș[e] armaș să v[ă]

ca un dușman neîmpăcat al boierilor și făcu pretutindeni cunoscut în țară că de acum înnainte nu se va mai atinge nimeni de «dreptățile» ciștigate în trecut¹. Și, în același timp, el își pregătia răzbunarea, cercind cu banii la Silistra, într'un timp când Constantinopolul, sfâșiat de lupte interne, nu mai însemna nimic, și amintind lui Rákóczy de «legătura» ce există între cele două țri, asigurîndu-li liniștea amîndurora.

Paşa nu se mișcă, nemaî fiind acumă timpurile când Turciî mărginașii erau în stare să lămurească singuri lucrurile. Se zice că el ar fi cerut sfatul principelui ardelean. Acesta se interesa încă din Mart de mersul lucrurilor peste munți, și-și ținea oamenii gata². El convoca, la 4 April, o dietă la Alba-Iulia, pe ziua de 28 ale lunii³. Statele se arătară nehotărîte față de ceia ce trebuie să se facă, oferte viind, probabil, din amîndouă părțile, Turciî de la Poartă putînd să ceară cîndva samă cuî se amestecase în afaceri împărătești ce nu-l priviau pe dînsul și, în sfîrșit, Constantin-Vodă nerepresințînd pentru Ardeal ceia ce represințase Matei odinioară. Spre a explica pe deplin zăbava, puțina tragere de inimă pentru ajutorarea bietuluî Voevod ce se chinuia în umilință, trebuie să se ție samă și de aceia că Rákóczy își păstra pentru alte scopuri, mai răsplătitore, Nemții mercenari și celealte trupe adunate, cu multă greutate și cheltuială, în jurul său. În Mart tocmai, îl vedem ispitind pe regele Suediei, care se arăta aplecat a dezlega prin arme lunga sa neînțelegere cu acea rudă dușmană a lui care avea Polonia și nu-și uitase drepturile asupra țrii de origine⁴.

Un sol merse anume la Poartă pentru a întreba ce e de făcut, și acest sol, Sava Mihály, ajunse la Constantinopol în

înțape, pre toți, naîntea ușilor voștri, — să te învăț a mai fi voî jăfitorî. Aciasta v'âm scris Domnia Mea; într'altu chip să nu faceșî. (April 8, 1655). Arch. Statuluî, *Arnota, pachet «netrebnice»*, doc. 115 vechiû — Comunicat de d. Iuliu Tuducescu.

¹ Cf. Ludescu, Constantin Căpitanul și Kraus.

² *Mon. Com. Trans.*, XI, pp. 223-4

³ *Ibid*, p. 224

⁴ *Mon. Com. Trans.*, I. c., *Diplomataria* XXIII, pp. 162-3.

mijlocul bucurieſ sălbatece pentru măcelul Mareluſ-Vizir Ipsir, ſi nevrîſtnicul Sultan ſau noul Vizir, care era să ſie numai cîteva lunî pecetea Împărătiei, nu puteaū decît să dea răſpunſul că Rákoczy să facă ce ſocoate el mai bine.

Nu i-ar fi fost greu principeluſ ardelean să intre cu oastea pe care o avea de mult adunată ſi, puind în miſcare ſi pe ascultătorul Gheorghe Ștefan², să lămurească lucrurile prin tr'o luptă. Întărziarea avea motive care ſînt astăzi acoperite de întunerec. Din niſte știř germane trimise de la Constanținopol ſi dintr'o ſcrisoare a lui Rákóczy, cu data de 22 Mart, aflăm că un fiu al lui Diicul, căſătorit cu fata unui Szalánczy, trecu granița la începutul primăverii, cîteva săptămîni după măcelul boerilor, ſi-ſi căută un adăpost la Sibiu, în ținutul căruia ſe găſia Diicul însuſi în Septembre². Pe acest fiu al concurrentuluſ din 1654 al lui Constantin ar fi avut de gînd întări Rákóczy să-l facă Domn, dacă Seimeniſ n'ar putea fi aduſi la pocăintă prin ſfătuiriſ ſi amenințariſ, mai departe decît care mijloace el nu ſe hotărî decît cu greu să meargă³.

Dar Constantin ſe arăta gata să facă ori-ce jertfe pentru ca ſă-ſi capete Domnia de fapt din mînile biruitoare ale Craiului de care păna atunci nu prea voife să ſie ſeamă. Prin tr'o ſcrisoare goală de cuprins, lăſată anume fără un înțeles impede, Voevodul arată vecinuluſ ſău, la 7 Maiu, că-ſi trimite, pentru a-i cerceta sănătatea, pe Mitropolit, atunci Ignatie, pe Marele-Logofăt Preda Brîncoveanu, pe Danciul Pîrîianul, Mare-Postelnic ſi pe Ivaſco Cepariul, Mare-Armaſ. Aceſti boierî, cu o ſuită destul de mare de boierinaſi, merseră la Rákóczy, în castelul Ernut, pe Mureș, intr'o regiune românească a Ardealuluſ, și găſiră aici, ſau luară cu sine în cale, și altă pribegi, între cari găsim pe un Stroe Logofătul, pe un Constantin fost Vistier, pe un Moiſe Mihălcescul, și chiar pe «Diicul biv Spătar», care n'avea prin urmare niči o parte în planurile domneſti ce

¹ V. ſcrisoarea lui umilă din Iaſi, 15 April, în *Diplomataria*, XXIII, p. 173.

² Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 222, Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, p. 384; *Socotile Sibituluſ*, p. 9.

se pun pe sama fiuluș său, ori căuta să le ascundă încă. La 20 ale lunii, după stilul nou, întrebuințat de hatirul «Craiuș», acești boieri își îndeplinesc misiunea, asigurându-l în scris că, dacă el își «va tinde ajutorul și putearea Mării Sale, ca să scoatem țara den măna acestor streini hoți, ca să fie țara iarășe supusă și plecată prea-luminatului Împărat, și să dăm haraciul Împăratului», ei îl apără pentru totdeauna de ori-ce răspundere, pe el sau urmașii lui, față de Turci: «pentru acest lucru», sfîrșesc ei zapisul de asigurare, «să avem noi a mearge cu capetele noastre să dăm samă la Împărație, iar Mării Sa nică-o samă să n'aibă a da»¹. Dar nică-un tratat nu s'a încheiat, cum s'a crezut, în numele Voevodului².

Năvălirea Ardeleanilor era pregătită. Paşa Siavuş din Siliștra era gata să treacă Dunărea, și-l vedem grăbind pe Rákóczy să vie de ceastă parte a munților³. Se credea că vor veni și Tatarii⁴, cari, în acel moment, n'aveau de lucru în Polonia și cari stăteaă în cele mai bune relații cu principalele ardeleani, căruia-i trimisera și un sol în dieta din April, ca răspuns la solia ce se dusese în Mart la Hanul⁵.

Mați trecuă însă vre-o trei săptămîni, până ce Rákóczy veni să se puie în fruntea unei frumoase oștiri menite să zdrobească pe aceia cari îl împiedicau de a stăpîni la miazazi de munții hotarului tot aşa de deplin cum era stăpîn la răsăritul lor. Ce s'a petrecut în acest răstimp la Munteni, nu putem ști bine. Se pare însă că Voevodul izbuti să închidă cu totul ochii Seimenilor ce-l păziau în Scaun, făcîndu-i să credă înainte că el e al lor cu desăvîrșire, bucuros de toate isprăvile săvîrșite și hotărît să lupte în rîndurile lor împotriva

¹ Scrisoarea de acreditare, în Szilágyi, *Bellum boreo-orient.*, I, pp 394-5. Zapisul boierilor, în acest volum, pp. 33-6, n° XLII.

² Cel din *Tort. Tár.*, 1889, p. 664 și urm., e pus la data conjecturală de Maiu în *Bellum*.

³ Scrisoare, din 21 Maiu, a lui Rákóczy, în Szilágyi, *Bellum boreo-orient.*, I, p. 395.

⁴ V. mați departe, p. 36, n° XLIII.

⁵ *Mon. comit. Trans.*, XI, p. 205 și urm.

«Craiuluī», care venia asupra țeriī cu pribegii. «Constantin-Vodă», scrie, după o tradiție nu tocmai veche, Constantin Căpitanul, «se făcea că nu-i este în știre de venirea oștilor, ci aŭ chemat căpitanii, iuzbași și alți slujitori, de le spunea, zicând: că fielenii boiaři iar nu s'aū lăsat de răotate, ci aŭ fugit în alte țări, și acum aduc oști asupră-ne; ce ziceți să facem? Ei ziseră: să ne sculăm, Doamne, cu toții, să le eșăm înainte, și nădăjduim că vom birui. Si începură den toată țara a se strângă slujitori, și plecă Costandin-Vodă cu dănsăi spre Gherghiță»¹.

La 12 Iunie, principalele ardelean se afla în Țara Bîrsei, pe cind, după învoiala ce făcuse, Domnul Moldovei își părăsise capitala, unde n'avea decât grija luř Lupu din Constantinopol și a datoriei față de Ardeal, pe care nu era în stare s'o plătească, și se îndrepta spre granița Milcovului, ajungînd până la 13 ale lunii la Bacău, iar în ziua următoare la Răcăciunii². Fără o nouă zăbavă, el veni să lămurească încurcătura desăvîrșită în care se găsiau afacerile muntene, între sălbăticia Seimenilor ce nu voiau să știe de nimeni, și între nedestoinicia Domnului, aşa de puțin potrivit pentru asemenea timpuri.

Avem mai multe știri pentru aceste lupte din Iunie și Iulie 1655 decât pentru atîtea altele, mai însemnate: scrisori dela Gheorghe Ștefan, dela Unguriî ce se aflau pe lîngă dînsul, rapoarte din Constantinopol... Sînt știri dese, dar foarte puțin precise. Atîta se poate înțelege bine că Voevodul n'avea cu dînsul, în momentul cind vicenia lui cuceritoare trebuia să deie toată ostea răsculată în mîinile Craiuluī, decât pe o parte din Seimeni și călărași. Cind Diicul fusese însemnat la nas, ca pretendent, și plecase fără să-și ceară voie, Constantin numise în loc pe un nepot de fiică al lui Hrizea Banul, purtînd și el același nume, dar căruia i se zicea, pentru a-l deosebi de bătrîn: Hrizica³. Apoi, neînțelegîndu-se nicăi cu

¹ Constantin Căpitanul, p. 310

² Cf. Kraus, Cron. luř D. Nekesch-Schuller, I. c. și Szilágyi, *Bellum boreo-orient.*, I, p. 401 și urm.

³ V. *Literatură și artă romîndă*, IV, p. 401 și urm.

această căpetenie a oștilor nesupuse, el lăsă locul vacant¹, apoī îl încredință unuī anume Pană, care-l ocupa la data trecerii Ungurilor în Țară. Pe aceiași vreme, Mare-Păharnic fusese numit, scoțindu-se pe Hrizea și din această dregătorie, unde-l trecuse întăiu, un fecior de popă care era fratele după mamă al Domnului². De unde ieși nemulțamirea tînăruluī boier, foarte iubit de ostașii cari-l voiau de căpetenie și sfârșimarea oștirii muntene, pe care Domnul și-o privea ca dușmană, în mai multe părți. Uniī credeaū că se pot încrede în Constantin, alții se uitaū la Hrizea ca la Vovodul biruinții viitoare; eraū, în sfîrșit, și de aceia cari credeaū că pot înnălța în Scaunul lui Matei pe Vornicul Preda, căruia-i perise fiul în măcelul din Februar: Preda era, în adevăr, rudă cu Matei-Vodă, și se putea lăuda și el cu sînge băsărăbesc³. Fără a mai vorbi despre Mihnea, care stăruia din răsputeri la Constantinopol, unde ațîta, el, și alții cu aceleași planuri, nemulțamirea Turcilor față de un Domn, care nu știuse să împiedece o răscoală și nu se grăbise a o face cunoscută stăpînilor până în aceste clipe de ultimă pri-mejdie⁴.

De Moldoveni n'aveaū mare frică biruitori de la Finta, dar autoritatea «Craiuluī», frica de Turci, groaza de prădă-ciunile Tatarilor slăbiră, dacă nu vitejia Seimenilor, măcar în-crederea în putința unei izbînde din partea boierilor cari se

¹ La 5 Maiū, după un document din Arch. Statului, *Radu-Vodă*, V, n° 6, pe care mi-l comunică d. Tuducescu, Divanul era alcătuit din Chirca Vel Ban, Gherghe Vel Vornic, Preda Vel Logofăt, Pîrvul Vel Vistier, Pană Vel Spătar, Barbul Vel Clucer, Danciul Vel Postelnic, Vasile sau Vasilachi Vel Stolnic, Badea Vel Comis, Hriza Vel Păharnic, Măinea Vel Sulger, Colțea Vel Pitar. Deosebirea între acest Divan și acel din 11 April — Arch. Statului, *Brîncoveni și Mamu*, XIV, n° 9; comunicat de același — e că la această din urmă dată nu era încă Ban, că lipsia Spătarul, că Danciul era numai Comis, că Badea era Serdar, Hrizea — fost Clucer — Pitar numai.

² Cf. *Diplomataria*, XXIII, p. 186 și articolul mieū: *Mama lui Constantin Basarab*, în *Convorbirile literare* pe 1901.

³ Narație germană, reproducă mai departe pp. 126-7. Cf. *Genealogia Cantacuzinilor*, ed Iorga, p. 77.

⁴ *Diplomataria*, XXIII, pp. 190, 194 și a.

alipiseră la răsculați și dăduseră Domnului lor dovezi de dușmanie. Se spune că o solie de împăciuire ar fi venit dincolo de munți, în lagărul ardelean, fără să isprăvească nimic¹. În același timp, un Dumitrașco din Jilești și cîșiva-va călărași se înfățișau la Dabija, boierul moldovean ce păzia granița, aducînd scrisorî de la «Hrizica» și de la alți dregătorî munteñi, ce așteptaă la Focșani să se înceapă vorbele de pace. Trîmisul fostului Spătar arăta chiar că unii boieri ar fi gata să-l lase pe acesta și să caute un adăpost dincolo de Milcov².

Trecerea munților nu se făcu fără greutate, și străjile Seimenilor la pasul Buzăulu dobîndiră ceva pradă din carele ce însotiau pe năvălitorî³. În cea mai bună rînduială — căci «Craiul», aducîndu-și aminte de isprăvile înfrișcoșate ale Haiducilor lui Gabriel Báthory, luase măsurî aspre împotriva acelor ce s'ar înfrupta la jaf —⁴, oastea ungurească se coborî către ținutul ce văzuse și alte ciocniri în această vreme. La 26, fără să se fi prevăzut aceasta, înnaintașii cari căutaă hrană zăriră peste Teleajin, în părțile Șoplei, unde se mai vărsase singe în luptă, la 1653, «steaguri neobișnuite, care aveaă sus, în virf, cruci». Kemény, un cunoscător al țerii, era în fruntea Ungurilor: el strînse răpede pe acei ce se găsiau în apropiere, și se găti de luptă.

Seimenii n'aveaă cu dînși pe Domnul cel vechiū, cu care «se împăcase». De la Gherghița încă, el fugise, după înțelegere, luînd drumul Silistrei. Răsculați ar fi chemat la Domnie pe Preda, dar acesta nu li-ar fi părut sigur, pentru legăturile ce avea cu Ardealul. Cînd eî strigăra însă numele lui Hrizea, acesta primi cu bucurie, și prin vorbe mari, prin amenințări față de Ardeleni și Moldoveni, prin împărtirea îmbielșugată de vinuri, el își îmbărbătă sprijinitorii, cari cre-

¹ Narația germană de mai jos, p. 126.

² Scrisoarea lui Dabija, de Vineri, 11 Iunie; mai jos, pp. 36-7, n° XLIII. De ea se vorbește într'o scrisoare din Bacău, falș Iași, a lui Gheorghe Ștefan, *Diplomataria*, XXIII, p. 195, și în alta a lui Mikes Kelemen, în Szigligyi, *Bellum boreo-orient.*, I, p. 411.

³ Nekesch-Schuller, p. 240.

⁴ Mai jos, p. 127.

zură că ar putea, viind răpede, să surprindă pe Unguri și să-i arunce înapoi în țara lor. Știau că Ștefan-Vodă, ce venise până în părțile Buzăului, la Sărata, nu se grăbește de acolo și că, într'un timp cînd Seimenii vorbiseră cu un Agă venit în țară, îi făcuseră asigurări și ciștagaseră pe Muftiu —, Siavuș de Silistra se va gîndi bine până să treacă rîul pentru a hotărî afacerile muntene. Aveau tunuri, un maiestru neamț, care să le îndrepte, și destule puteri pentru a putea privi fără frică pe dușman în față.

Inimoși erau Seimenii cu prisos, dar tunurile lor fură cu fundate în mocirla rîului de bivoli încălzit; cele ce rămaseră pe uscat, bătură prea sus; în zădar tăie «Hrizea-Vodă» la mînie pe Aga Buliga, în sama căruia se dăduse aceste tunuri. Ceia ce fusese oastea românească și era acum numai o adunătură fără orînduială, vitează fără alte însușiri, nu cutează a trece rîul. De altmintrelea, călărimea lipsia acestor bună pedestri: boierii ce luptase, cu casele lor, la Nănișor și Finta, se găsiau acum în tabăra străinilor, care era și a clasei, a Domnului lor.

Gaudy sosi cu Nemții, și gloanțele acestora, din sinețe și tunuri, nemeriră. Dușmanul începu să se plece, și atunci năvăliră călării unguri, cu pribegii alături, spintecînd apa rîului de munte, care pentru dinșii nu era o piedecă. Atunci, puțin după amiazi, se începu măcelul, care ținu până în sară, pe drumul Ploieștilor, acoperind de morți laturile spinoase și huceagurile. Hrizea se răzlețî în fugă, și găsi un adăpost în zidurile turcești ale Brăilei; unele cete fură primite de pădurile dese; dar cei mai mulți din luptătorii români de la Șoplea rămaseră pe cîmpul de luptă sau pe calea de fugă¹.

Gheorghe Ștefan fusese chemat în grabă, cînd nu se știa însă că atît de răpede se va întîlni tabăra gata de bătaie a lui Hrizea. În zorî de ziua, la 27, el află că totul s'a sfîrșit,

¹ Pentru luptă trebuie să se compare: povestirile românești din cele două Cronici muntene și din Miron Costin, *Cronica lui Kraus, Chron. Fuchsto Lupino-Oltardinum*, cea săsească anonimă și a lui Nekesch-Schuller, I. Bethlen, *Chron*, pp. 36-8, scrisorile ardeleni din 23 și 30 Iulie 1655, în Documentele la Prefață. Cf. și povestirea ce am dat în *Socotelile Brașovului*, pp. 89-91.

fară de dînsul, și în cursul aceleiași zile el intră în lagărul de la Ploiești, aducînd cu sine și cîteva sute de Tatarî, în fruntea cărora stătea, cu cojocul peste platoșă, mîrzacul Rusten. La 28, oștile unite apucară spre munte, și ajunseră lîngă Gherghiță, la vechiul și vestitul pod al Dridovului sau Dridihulu. Aici sosi în ziua următoare, bucuros de cele ce se întîmplase, cît poate să fie un stăpînitor care și vede oastea răsculată distrusă de un prieten, — Constantin-Vodă, cu cîțiva Turci și boierî, întărît de la Siliстра cu un nou caftan turcesc. Era ziua de Simpetru, și se făcu «masă mare» în lagărul învingătorilor. Si, după ce se încheie serbătoarea, Siavuș se înfățișă la rîndul luî, cu «cîteva sute de călăreți», și stătu cinci zile, la «ospețe cu vin dulce», scrie însuși Craiul, bînd eî chiar sau uitîndu-se cum beaū necredincioșii.

Rákóczy se întoarse apoî în Țara Bîrseî, cu steagurile luate și treizeci și trei de tunuri¹.

În Constantin Ardelenii n'aveau multă încredere², dar, chiar dacă Rákóczy nu împărtășia sentimentele multora dintre corespondenții și sfetnicii săi, el nu fu prietenos decît la mese cu acela pe care el îl făcuse Domn. Tunurile nu erau ale răsculaților, ci ale Domniei, care le cumpărase, și Craiul crezu totuși că trebuie să le opreasă pentru sine, dînd numai luî Constantin patru tunuri din ale sale³. I se lăsară un număr de Nemți și Unguri pentru a nimici, împreună cu Moldovenii, pe aceia dintre învinși cari nu venise să-și facă supunerea. Căpeteniile erau Gaudy și Boros, și acesta din urmă s'ar fi purtat foarte rău, chiar cu boierii, pîngăriindu-li casele⁴. Moldovenii, bucurosi de prilejul ce se înfățișase, prădau la rîndul lor⁵.

Deocamdată, aceste trupe străine erau de mare folos, și aceasta făcea să se uite reaua lor purtare. După multe stă-

¹ Cf., pe lîngă izvoarele arătate, *Socotilele Sibinului*, p. 9, *Diplomataria*, XXIII, p. 213.

² V. *Diplomataria*, XXIII, p. 205.

³ Narațiunea săsească, citată, din această carte.

⁴ Kraus.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 208.

ruință și cheltuielii, în sfîrșit, Hrizea fusese luat de Pașa Sia-vuș și adus la Unguriî din Tîrgoviște: la 16 Iulie el era dus înaintea lui Constantin-Vodă, care n'avea voie să se atingă de dînsul. «Cînd a ieșit din Curte», scrie însuși Boros, «îl plingeau oamenii, se plecau înaintea lui și-l sărutau: bine că l-a prins Pașa și l-a trimis în mînile noastre, căci zău că toată țara s'ar fi sculat pe lîngă dînsul și l-ar fi privit ca pe Voievodul ei, și ar fi și muști lîngă el¹! Nădejdea lui Constantin că i se va da căpetenie de răscoală în Ardeal măcar «pedeapsa cuvenită pentru hoții» se dovedi zădarnică: «Hrizica» fu păstrat de Rákóczy, pentru cine știe ce împrejurări².

Acestea se petreceau în Iulie. În August, vre-o 2.000 de călăreți se ridică asupra lui Constantin și epitropilor lui, dar, nefiind sprijiniți de pedestrime, ei fură învinși destul de răpede. La 16 ale lunii, Boros se găsia în tabără la Călugăreni, Călugărenii de biruință ai lui Mihai Viteazul, unde avu o ciocnire cu dînșii³. Marele-Vornic îi urmăria pe alți lotri în spre Rușii-de-Vede, și alții, în sfîrșit, se oploșise prin stuhurile ostroavelor dunărene⁴.

Cum se vede, tot vremuri tulbure. Cu atât mai mult, cu cât Lupu căptăse trecere iarăși la Poartă, unde făcea planuri și, căndu-și barba, își formă o nouă familie. «Givan-bei», pretendentul de seraiu, Mihnea, luptă din răsputeri pentru a căpăta Țara-Românească⁵. Leon-Vodă avea un fiu, și acest Radu «fiul lui Stridie» ieșise la iveală ca pretenant⁶. Mihai, moștenitorul popularității și neastîmpărului marelu său bunic, se afla la Cazaci, se întelegea cu Suedesii, și se găsia cine să-l pîrească că ar umbla după stăpînirea Ardealului⁷, așa încît Gheorghe Ștefan se umplu de bu-

¹ *Diplomataria*, XXIII, p. 206.

² *Ibid.*, p. 211. Cf. Cronica lui Kraus.

³ Cf. Hurmuzaki, IX¹; *Fragn.*, III, pp. 127-8, Miron Costin, p. 352, și scrisoarea pomenită, în *Diplomataria*, XXIII.

⁴ Scrisoarea citată.

⁵ Cf. scrisorile din Constantinopol, în *Diplomataria*, XXIII, Hurmuzaki, V².

⁶ *Diplomataria*, XXIII, pp. 254, 310.

⁷ *Ibid.*, pp. 223-4.

curie, cînd, la 19 Septembre, sosi la Iași trupul dușmanului acestuia, mort de ciumă, pe care-l ducea peste Milcov să-l îngroape¹. Ostașii ce nu voiau să se supuie încă, se gîndiau la pribegii bănuiti că vreau Domnia: la Dîicul și Preda, pentru a căror trimitere în țară se ruga din această pricină Boros la 23 August². Afară de Marele-Vornic, de Marele-Comis și de boierul Barbu, Constantin, plin de neîncredere față de nobilimea de țară, se încunjurase, se spune, numai de Greci, și aceasta nu-l făcea să fie mai iubit³. Nicăi bani nu mai avea, și vecini și nu se arătau gata să-l împrumute, copleșită de datorii cum erau și ei⁴. Și totuși, prin căile minunate pe care le descopere nevoia, el găsi peste treizeci de pungă pentru ca în toamnă să-și cumpere o Domnie «vesnică», ce era să tie doă ani⁵.

În sfîrșit mai era o primejdie: Cazaci. Folosindu-se de coborîrea Suedesilor în țara regelui dușman, al Poloniei, ei începuseră iarăși, cu învierșunare, vechia lor luptă pentru libertate și alcătuire în formă de Stat. Biruitoră, ei se urcară în toamnă până la Camenița, prădînd și marginea Moldovei, unde domniă cine nu era privit cu ochi bună de Hmilnițchi. Apoi ei se îndreptară către bogata cetate a Lembergului, pe care o încunjurără, silind-o să se răscumpere. Soli sălbateci, cu obișnuitele propuneră amenintătoare, apărură iarăși la Curțile din Iași și Tîrgoviște⁶. Hatmanul urmă să se înțeleagă cu Lupu și să stăruie pentru dînsul⁷, iar în Țara-Românească se spune că li-ar fi scris căpitanul de Buzău Cazacilor astfel: «Noi stăm rău; Unguri ne biruiesc, ni pîngăresc bisericile, ni ard icoanele și le rup. Să dea

¹ *Ibid.*, p. 248. Pentru relațiile lui Gheorghe Ștefan cu Ardealul, v. și scrierile lui din 1654-5, în *Tortinelmi Tár*, 1889, p. 637 și urm.

² *Diplomataria*, XXIII, p. 233.

³ *Ibid.*, p. 236.

⁴ *Ibid.*, p. 215. Cf. mai jos, pp. 44-5.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 265.

⁶ Cf. Hurmuzaki, V²; 13 Septembre 1655; *Diplomataria*, XXIII, pp. 238, 309.

⁷ *Diplomataria*, XXIII, p. 309.

Dumnezeu să izbutiți, căci atunci vom scăpa și noi poate de foame¹! Se știe însă cum, față de înaintarea stăpînoare a Muscalilor, Hmilnițchi se întoarse înapoi în Novembre, cu sentimente mai bune față de nenorocita țară a Poloniei².

Într-un rînd vedem pe Constantin-Vodă asigurînd pe «Craiu» că, ori-care ar fi sentimentele vecinilor săi, el îi va rămînea credincios și plin de recunoștință până la cea din urmă a zilelor sale. În urma împrejurărilor din 1655, el își legase, în adevăr, și mai strîns soarta de aceia a puternicului vecin.

Prinr'un act ce ni s'a păstrat fără dată, dar care trebuie să fi fost trimis, în linii generale, din Ardeal înainte de încheierea anului și iscălit îndată în Țara-Românească, Vovodul amintește neodihna Seimenilor, începută încă de pe vremea lui Matei, urmarea ei supt cîrmuirea lui, unirea ostașilor străină cu cei din țară: dorobanți și călărași, uciderea unora dintre boieri, pribegirea altora «la Turci, în Ardeal și în Moldova», jefuirea și amenințările pe care a trebuit să le sufere el, Domnul, încercarea de a-l scoate chiar din Scaun. «Dumnezeu știe», scrie Constantin, «în ce primedii am fost, din care nu mai aveam nădejde să scăpăm». El a rugat pe Rákóczy care «și-a făcut milă de el», «în acel timp visoros». Ostași răsculați nu s'a îngrozit însă niciodin dînsul, ci «au cutezat să-l atace în loc și în timp neașteptat», dar au fost învinși de «puterea și prevederea» principelui. Pentru a plăti această mîntuire, Domnul făgăduiește: a împărtăși prietenile și dușmaniile ocrotitorului, a-i da știri, și despre ori-ce mișcare militară ce i s'ar porunci sau ori-ce ștafetă ce ar ajunge la dînsul, și-i va cere totdeauna învoiearea. Apoi, se vor ține hotarele din vremea lui Matei-Vodă, nu se va urmă fără «rînduială» cu păstorii ce-și aduc vitele la pășune în țară, și nu se vor face «opririle» sau «zăberirile», dese la graniță. Va sluji, după cerere, pe «Craiu» și se va uni cu dînsul, după ce «se vor liniști lucrurile». Dregătorii mari ce se vor pune vor fi dintre acei ce pot să placă Ar-

¹ *Diplomataria*, XXIII, p. 230.

² Engel, *Gesch. der Cosaken*, pp. 197-203.

dealului. «După obiceiū, în fiece an vom trimite darul ce se cuvine Măriei Sale: care dar pe timpul lui Matei-Vodă era de 1.500 banī vechi; iar noi l-am ridicat la 3.000, pe cari-i vom da în tot anul» Urmă jurămîntul straşnic pe Dumnezeu, pe Evanghelie, pe «Sfînta Biserică», pe posturile toate, pe «Sfinții Apostoli» și osindirea aceluī ce va călca «legătura» la pierderea vieții de veci și la tovărășia lui Iuda și Arie¹.

Îndatorirî asămănătoare trebuie să fi fost luate și de boieri. Avem însă, dacă nu actul dat de dînșii, jurămîntele ostașilor, la data cînd s'a supus fiecare din cetele ce alcătuiau, acum mai mult de nume, oastea Țerii-Românești. Lefegii, sîrbî și de alt neam, jură, astfel, credință și ascultare, ajutor în potrivă oră-cu, «Craiu-lui» învingător întări și, pe urmă, Domnului, pentru care se chema că biruința fusese cîștigată².

În tot cursul anului următor încă, rămaseră cătanele nemîtești și ungurești ale lui Rákóczy pentru ca să privigheze linistirea desăvîrșită și trainică a «slujitorilor» Domniei. De Nemți era bucuros și Constantin, și-l vedem rugîndu-se de patronul său, să-i lase și mai mult pe lîngă dînsul, măcar trei sute, pentru a întîmpina cu dînșii nevoile ce s'ar putea să «aducă primăvara». Pe Boros și Unguriū luă însă ar fi vrut să-i vadă bucuros peste graniță și, cînd acest trufaș ajutător muri în April, s'a bănuit că otrava Muntenilor a făcut ceia ce trebuise să facă o poruncă de rechemare a lui Rákóczy³. În locul lui, veni Coloman Mikes, care nu se făcu vinovat de aceleași periculoase greșeli. În Novembre, cînd, după rugămintea unor boieri dușmani ai Domnului, căpitanul Priboiū, prină în 1655, se întoarse în țară și alcătui planul de a ucide pe stăpinul său pe la spate, în biserică, Mikes și Gaudy zădărniciăr lucrul. Firește că și acum Seimeniū, cari nu uitase, se

¹ «Datum in civitate nostra Tergovistya». S'a tipărit, după originalul ce se află în Bibl. Batthyányi din Alba-Iulia, de Kemény, în *Notitia* citată, I, p. 129.

² V. mai jos, p. 37 și urm.

³ Boros fu adus mort la Brașov la 12, și fu îngropat în biserică ungurească; Nekesch-Schuller, p. 242 Krauss pune greșit îngroparea la 8 ale lunii și vorbește de otrăvirea lui; pp. 240-1.

găsiau amestecați în urîta afacere: Prîboiu fu ucis și, împreună cu el, își pierduse viața cîteva sute încă din ostașii străini¹.

În iarna anului 1656 se lăuda Constantin că, din Unguri, Sîrbi, levenți, Leșii, dragonii, beșlii lui tatar, aprozii și pușcași, poate să aibă o oaste, sigură acum, sau aproape, de 2.430 de «voinici» sau, cum se mai zicea, de «viteji». În curînd, el avu prilejul s'o întrebuneze în serviciul «părintelui» său din Ardeal, pentru puțina sa cinstă și marea sa primejdie. Începu adecă, în 1657, marele războiu pentru împărțirea Poloniei, care duse la ruină pe cei prea slabî, cari se încumetaseră, de lăcomie sau de frică, a lua parte la dînsul.

Cîteva rînduri asupra începuturilor acelei pierzătoare lupte din 1657.

În 1655, la început, se mai păstraseră încă vechile relații bune între Polonia și Ardeal, ce se răzimau pe amintirile luptei comune de abia doî ani în urmă contra lui Vasile-Vodă și a Cazacilor². În April, Rákóczy asigura că numai greutățile din Țara-Românească îl împiedecă de a veni în ajutorul regelui; în Iunie, el se face a trimite la Cazaci, oprit fiind în loc de aceleași greutăți, pentru ca să aducă o împăcare între ei și foștii lor stăpini³.

Dar regele Suediei trimise împotriva Poloniei trupe care cuceriră până departe și un general biruitor al lui Carol-Gustav scrie în Decembrie principelu ardelean, din Cracovia⁴. Muscali, pescuind în apele tulbură, puseră mâna pe Litvania ortodoxă, iar Cazaci, prădînd și granița Moldovei — pentru care Gheorghe Ștefan se plinse la Poartă⁵ — trecură pe la Camenița și se înfățișară la Lemberg, fără ca Tatarii să îndeplinească ceva însemnat în dauna lor⁶.

¹ *Ibid.*, p. 244.

² Pentru indigenatul polon al fiului lui Rákóczy și al lui Gheorghe Ștefan, v. Szilágyi, *Bellum*, la data de Mart 1655.

³ *Diplomataria*, XXIII, pp. 174, 187-8.

⁴ *Ibid.*, pp. 275-6.

⁵ Hurmuzaki, V²; la data de 12 Decembrie.

⁶ Engel, *Gesch. der Cosaken*, pp. 197-203. Pentru o presupusă prezență a

În același timp, îndemnuri veniau lui Rákóczy să iea partea aceluia ce se intitula «protector al Poloniei» și se gîndea să împartă între vecinii țara luată supt ocrotirea sa. În August, un trimis suedez, Welling, era în Alba-Iulia și arăta lui Rákóczy ce ar fi de cîștigat pentru dînsul dacă și-ar sprijini acum, cu armele, tovarășii de lege ¹. I se răspunse prin cererî de asigurări în această privință, și stăruință se începură la Poartă pentru ca de acolo să se îngăduie o astfel de împărtășire la războiu. Fără a se lua speranțele Polonilor, legăturile prin soli cu Cazaciî căpătară un caracter mai personal, în vederea întîmplărilor dorite. Rákóczy era mai de mult un corespondent al lui Cromwell; el se grăbi să vestească biruința sa munteană Electorului de Brandenburg, ce se arăta gata să dea ostașii de aici să regelui suedez, dacă acesta ar fi să plece însuși asupra Poloniei în anul următor ².

În 1656, regele Suediei veni însuși pentru a sfîrși războiul atât de bine început în folosul său. Înnaintea lui, rivalul, Ioan Casimir, fugi din Lemberg, și oștirile lui Carol-Gustav se revîrsară asupra regatului. Stăruințile pe lîngă Țar nu aduseră deocamdată nicăi un rezultat practic pentru învinși. Împăcarea de la sfîrșitul anului trecut cu Cazaciî se dovedi o închîpiure, aceștia rămînd în sufletul lor dușmană ca totdeauna și ținîndu-și gata pentru sfîșiere ghiarele strînse. Tatarii nu se grăbiră de loc să alerge în lagărul polon, precum li se potruncise de stăpînitorii lor din Constantinopol, ci, ca de obicei, dădură o raită prin Moldova, în Iunie ³. Cînd ajunseră, în sfîrșit, ei erau tocmai la timp pentru a pierde, cu aliatul lor, mareala luptă de trei zile de lîngă Varșovia, în care Suedesii, cu contingente brandenburgice, striviră pe Poloniî ce începuse a se încrdeate într'un viitor mai bun.

Aceasta hotărî și pe Rákóczy. Încă de la începutul anului, el

lăsunul în Moldova, către sfîrșitul anului, v. *Lettres de Pierre des Noyers*, Berlin, 1859, p. 30.

¹ *Torténelni Tár*, 1889, pp. 673-6.

² *Diplomataria*, XXIII, p. 260.

³ *Diplomataria*, XXIII, pp. 380-1. Cf. *ibid.*, p. 391 și urm.

era privit, în regat, la Poartă și aiurea, ca un vrăjmaș ascuns al lui Ioan-Casimir, căruia ar voi să-i iea tronul, înțelegindu-se pentru acesta cu oamenii săi de peste Carpați, cu nemulțamișii poloni, cu Cazaci¹. În April regele Poloniei făcu o ultimă încercare, oferind Ardeleanului, pentru a-l ținea pe loc, tot ce putea să-i ofere și ceva mai mult: adoptarea fiului ca viitor rege, alegerea tatălui chiar, de dietă, cu condiția trecerii la catolicism, a viețuirii în Polonia și între Poloni, pentru unul ca și pentru celalalt². Rákóczy se făcu a găsi prețul prea mare pentru ceva care se putea cîștiga și ca pradă. În Iulie însă, legătura sa cu Cazaci³ era jurată de aceștia⁴. În August, după știrile despre desastrul de supt zidurile Varșoviei, Rákóczy trimitea înapoi pe Nicolae Prasinowski, trimisul lui Ioan-Casimir, cu asigurarea că nu de la el a atîrnat ca un tratat să fie încheiat spre mulțămirea amînduror părților⁵.

Porniți mai de de mult, se aflară pe acest timp la Curtea principelui ardelean alti soli, cari se învredniciră de o altă primire: Sternbach și Welling, ai «protectorului». Ei nu cereau îndatoriri în privința religiei sau vieții următoare a principelui ardelean, ci-i făgăduiau în Polonia tot «ce i se datorește după dreptul de moștenire sau poate să aibă prin altă legătură»⁶. În Septembrie, se făcea jurămînt în Ardeal Cazacilor⁷. Mai mult de formă, Rákóczy se plingea că și dieta i-a răspins cererile și invita pe Ioan-Casimir a-ă da cît să-l poată mulțami⁸.

Cei doi oameni ai regelui Suediei nu lăsară nică un mijloc neînțebuinită pentru a cîștiga pe Rákóczy. Acesta, care nu primise nică o învoie de la Turci pentru amestecul său în hotare străine, stătea pe gînduri. I se spuse însă că Muscalul

¹ V. *Diplomataria*, XXIII, pp. 313, 318, 326. Negocierii cu aceștia din urmă, prin Gheorghe Ștefan, *ibid.*, pp. 354-5, 368-9; cf. des Noyers, p. 97

² Szilágyi, *Bellum*, II, p. 85 și urm.

³ *Diplomataria*, XXIII, pp. 416-7.

⁴ *Monum. Comititalia Transylvanae*, XI, pp. 93-4.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 438 și urm. Cf. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 160-2.

⁶ Cf. *Dipl.*, p. 450 și Szilágyi, *Bellum*, II, p. 110 și urm.

⁷ Szilágyi, *Bellum*, II, p. 115 și urm. Cf. cronică lui Krauss.

nu e primejdios și nică nu s'ar fi ridicat în potriva Suediei dacă el, Ardeleanul, s'ar fi hotărît mai răpede: «Puterea ţi-e aşa de mare, încît poți să desprețuiesti pe Țar și pe ori-ce alt dușman». Cazaciî sînt siguri; și Tatarii ar fi gata să stea de vorbă. Afară de ce apucase a se făgădui, Carol-Gustav ar răsplăti pe Rákóczy și cu «demnitatea regală», dacă ar dori-o numai de cît¹. Graba s'ar impune și pentru ca Austriaciî să nu-și sfîrșească pregătirile în favoarea Polonieî, pentru care vorbi, în adevăr, un sol împărtătesc, trimis în Ardeal². Resultă din toate aceste îndemnuri și ispite tratatul din 10 Decembrie 1656, care hotărîa împărtirea Polonieî între Ardeal, Suedia, Brandenburgul, Radziwill și Cazaci³. La 30 ale aceleiași lunî apărea manifestul principeluî ardelean, prin care chema lîngă dînsul pe toți «adevărații patrioți poloni»⁴. Si trupele sale treceaū granița.

Între ele se aflau și cete de Moldoveni și Munteni, cum și era de așteptat. Bieții Voevozi, în starea în care ajunse, nu mai aveau cîtuși de puțin rîvna de a-și întinde faima numelui lor peste țeri îndepărtate. Căzuți păna la rostul unor dregători ai lui Rakóczy, care-i ținea în ascultare cu sine-tele ca și cu străjile lui, ei trebuiră să se supuie poruncilor crăiești, precum se deprinsese a face cu acele ale Împăratului turcesc. Solii de ale lor — fusese vorba ca Domnul muntean să trimeată la Cazaci și pe Udrîște Năsturel⁵ — mersese la Cazaci, dar era vorba numai de interesele patronului; Gheorghe Ștefan primise la Curtea lui și călăuzise în drumul lor și agenți suedesi: părintele Daniil, Welling, Alexandru Torquatus⁶, dar aceasta n'avea nică o însemnatate pentru Moldova, și abia una pentru persoana umilului ei

¹ Cf. *Diplomataria*, XXIII, p. 490 și urm.; Szilágyi, *Bellum*, II, p. 185.

² *Mon. com. Trans.*, XI, p. 242 și urm.

³ Szilágyi, *Bellum*, II, p. 190 și urm.

⁴ Des Noyers, p. 293.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 425, n^o CCXLIX.

⁶ V. Hurmuzaki, X, pp. IV, VII și n. I; *Monumenta comititia Transylvaniae*, XI, p. 245.

oblăduitor. Aliații, prin reprezentantul lor față cu străinătatea, Rákóczi, ați ligii trimiteau la Poartă și scisorii care erau în folosul regelui Poloniei¹. Când trecu pe la noi Albert Bieneiewski, care mergea să ceară Sultanului ca tributarii să sprijine pe regele său, el va fi întâmpinat o primire tot aşa de bună ca și trimișii lui Carol-Gustav². Aveau destulă treabă acasă la dinși, cu strîngerea grea a birurilor, cu paza de spre graniță, și lupta în potriva doritorilor de Domnie, pentru că gîndul să li zboare la planuri de cucerire, mai ales pentru altul. Dar, când porunca veni de la «Craiu», ei trebuiră să se supuie. Avem scrisoarea resemnată, în care Constantin-Vodă mărturisește că nu poate uita recunoștința ce datorăsește lui Rákóczi, dar că în războiul ce se deschide el nu poate să vadă decât peirea țerilor de către Tatari³. Știa că dăduse banii Turcilor de puțină vreme, dar aceasta nu-l asigura cu totul asupra urmărilor aventurii ce se începea⁴. Iar Gheorghe Ștefan dă de veste, la 28 Ianuar următor, că, afînd de hotărîrea mai marelui său, și știind că la hotare-i pot ajunge atît de repede, «cînii de Tatari», se va adăposti la Suceava, va lua măsuri de fugă pe la Cîmpulung și-și va trimite casnicii pe la pasurile Oituzului și Bistriței⁵.

Astfel, la steagurile ungurești ale oștirii de năvălire se adăugiră 2.000 de Munteni, cu căpitanul Odivoianul, și tot

¹ Hurmuzaki, V²; la data de 28 August 1656.

² În raportul olandez din 24 Iunie se spune că el a venit «hisce diebus», cu scisorii de acreditare din 21 Mart, pentru a cere «ut Tatarus iubeatur auxilia ferre et simul cogantur Transylvanorum, Valachorum et Moldavorum suppeditae». Cf., pentru întorsul lui prin Novembre, Des Noyers, pp. 268-9.

³ *Diplomataria*, XXIII, p. 506; 7 Decembrie.

⁴ V. raportul olandez din 27 Novembre 1656: «Venit et hisce diebus a principe Transylvaniae legatus cum anniversariis muneribus, quae paucis ab hinc annis iterum usque ad quindecim mille aureos excreverunt, cum antea decem mille tantum solverentur. Sic et vicinus princeps Valachiae annuatim nunc centum et triginta mille imperiales pendit, qui primum octoginta mille pendebat. A Moldavo item octoginta mille iam exiguntur anni spatio, cum ordinaria olim summa solummodo quinquaginta mille imperiales conficeret».

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 511-2

atitia Moldoveni, avind în fruntea lor pe Serdarul Grigore Hăbășescul și pe Frătița, căpitan de Fălciiu¹.

Întăiu, înaintarea lui Rákóczy se arăta fericită. El se opri înaintea celor mai însemnate cetăți din cale, și li căpătă supunerea. Apoi luă drumul Craciei, și în cale află ceia ce nu constituia o primejdie, decât în casul unuia înfringeri: porunca Turcilor să se întoarcă înapoi.

Încă din Septembre 1656, aceștia, întrebați în privința frământărilor de la Nordul graniții lor, răspunse că ei nu vor lucra niciodată în paguba Suedilor, cari odinioară, printr-o solie anume, se arătase prietenii Sultanului², și în adevară regele Carol-Gustav avuse grija să expuie Turcilor în 1655 motivele ce-l indemnase a face războiul Polonilor neînțelegători³. Dar tributariulu din Ardeal și celor, mai mici și decât dinsul, cari credea că e de măsura lor să năvălească în Polonia, li se vorbi cu totul altfel, cind mișcările lor dușmane fură cunoscute. La sfîrșitul lui Ianuar, vesteau călcării hotarelor sosi la Poartă, și Vizirul chemă îndată la el pe capucinheiele, acoperindu-i de mustări aspre. Agentul ardelean ar fi răspuns că, «după tractate, principale nu e îndatorit de loc a cere sfat de la Constantinopol într-o afacere ca aceasta», iar oamenii Voevozilor noștri se lepădară de orice răspundere, supt cuvînt că numai niște oameni fără căpătiiu s'aă prins, din țările lor, de oastea «Craiulu» care trecea⁴.

¹ Miron Costin, p. 353. Cf. Cronica munteană și Des Noyers, p. 296.

² «Sueciae regem instituta legatione aliquando amicitiam suam sponte imperio ottomanico obtulisse, ideoque minime convenire moribus Turcarum ut contra nationem illam aliquid moliantur.» În corespondență olandeză.

³ El scrie. «Dewyl de selve niet in vrede heelt willen leven, maer hoe langs, hoe meer tot den strydt der wapenen aenleydinge gegeven, weshalven dan geen mcedlyden met hem en is te hebben, maer willen selfs hem mede helpen verdelgen, ende wenschen niet meer als all onse vyanden also te verderven». Si atunci Turci răspunseră ca acel ce va ataca pe Suedi ar fi disgrațiat și că și Hanul are ordin să nu atace.

⁴ «Valachi et Bugdani sese purgaturi affirmarunt consensu principum nullum omnino militem ibi fuisse collectum, illos qui transeunti exercitui se adiunxissent, factiosos et refractorios fuisse, qui in disciplina contineri non potuerint.» Raport din 20 Februar 1657, în Corespondență olandeză. Știrea veni după 24 Ianuar.

Fără să hotărească deocamdată nimic în privința pedepsei vinovaților, Marele-Vizir dădu un răspuns hotărît: «să lase întreprinderea; că, dacă nu vor face-o, vor încerca prin fier și foc mînia Împăratului»¹. Și acel care spunea aceste cuvinte era om să le îndeplinească, nefiind altul decît Mohammed Chiupruliul, bătrânul de șeptezeci de ani, fără știință de carte, fără puterea banilor ori strălucirea gloriei, care izbuti însă în cinci ani de zile, cîțui îi mai avea de trăit, să opreasă în loc Împărăția ce aluneca din ce în ce mai răpede spre peire². Pași din Buda, Timișoara și Siliстра primiră ordin să se tie gata pentru a pătrunde în țerile tributarilor neastămpărați; Tatarii fură îndemnați să ajute din toate puterile pe regele prieten al Poloniei. La 6 Februarie încă, voința nestrămutată a Viziruluî era cunoscută la Tîrgoviște³, și îndată după aceasta venia la Constantin-Vodă un ceauș, cu mulți oameni împărătești după el, pentru a face cunoscută și în Ardeal, locuitorului «crăiesc», această voință⁴. În Marturie următor, patriarchul din Constantinopol, învinuit de Tatari că stă în înțelegere cu aliații și cu Țarul, care era crezut că «are gîndul mare de a scoate Grecia din robie»⁵, fu spînzurat și corpul său dat în Mare⁶.

Rákóczy putuse, în sfîrșit, fără piedecă să se reunească cu Suedișii cari se aflau în Cracovia și să iea pentru dînsul acest însemnat oraș. Dar aici veni să-l găsească și pe dînsul un ceauș al Porții cu poruncile știute de a se întoarce pentru

¹ Acciajî corespondență.

² Hammer, începutul cărții a LIII-a.

³ *Diplomaticaria*, XXIII, p. 512. Turciî cereau înapoi și tunurile luate în 1655 de Ardeleni.

⁴ Krauss, pp. 258-9

⁵ «Il a un grand dessein dans la tête, qui est celui de délivrer la Grèce d'oppression». Des Noyers, *Lettres*, p. 291.

⁶ «Quod argueretur, misso hoc eam ob causam nuncio a rege Tatariae, cum Moschis et Cosacis clandestina agitare concilia, quibus arma eorum contra Ottomanos suaserit et incitarit», spune raportul olandes din 31 Mart, ziua execuției. Patriarchatul stătu vacanță treizeci și două de zile și se dădu apoi unui «literarum omnium rudis», raport din 9 Maiu. Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 232.

a mai putea fi iertat¹. El se făcu a nu înțelege puterea acestei porunci și trimise un sol la Constantinopol, pentru ca să arăte cît era de folositor amestecul lui într'un timp cînd Țarul, înțeles cu patriarchii, voia să caute restabilirea pentru el a Împărătiei de Răsărit². Un Suedes îl întovărășia cu stăruinți din partea regelui prieten al Portii³.

Dar răspunsul nu se dădu răpede acestor stăruitoră. În August încă, eî stăteaă așteptînd, și în aceiași lună un nou sol polon, oprit un timp de Ardeleni, venia în lagărul Vizirului. Cînd el ajunse apoî la Constantinopol, se știu aici, cu amănunte, și cu neapărata exagerație, că principalele ardelean nu se mai află pe pămîntul Poloniei, iar oștirea luî aproape toată se găsește în robia Tatarilor⁴.

În adevăr, Rákóczy putuse să-și reunească trupele cu ale regelui Suediei, și în April și Mai lucrase alăturî de acesta pentru întinderea și întărirea cuceririlor. Dar un atac al vecinului din Danemarca veni să chemă înnapoî pe Carol-Gustav. Pe de altă parte, în oastea ardeleană nu era de loc supunere. Întăi, Româniî începură să părăsească tabăra, trecînd în Maiu la Suedesii aliați⁵. Cazaciî, cari venise, supt poruncile unui polcovnic, se arătau îngrijîți numai de dobînda lor, și se spune că Hmilnițchi, care nu uitase moartea fiuluî său iubit, își spunea dorința de a pune mâna pe «acel cîne scurt» de Rákóczy⁶. Tatarii se pusese în mișcare, trimișînd străsnice scrisori «Craiuluî» și celor doi Voevozi, dacă ar îndrăzni să mai lucreze în potriva hotărîrii de la Poartă⁷. În asemenea împrejurări, Rákóczy trebui să treacă dincolo de Vistula, în-

¹ Cf. Des Noyers, p. 310 și raportul olandes din 31 Mart, care socoate numărul ostașilor munteniî la 30.000, iar al Moldovenilor la 20.000 numai.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 233-4. Cf. raportul olandes din 9 Iunie: «nec mereri ut indignationem ottomanicam, qua nihil habeat gravius, experiatur, cum nihil commiserit quod pactis mutuo sancitis aduersetur», și cel din 9 Maiu, care arată că solul se așteaptă.

³ *Ibid.*

⁴ Rapoarte olandese din 7 August și 23 ale aceleiașă lună.

⁵ Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 290-1, 293. Cf. p. 285.

⁶ Miron Costin.

⁷ Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 246-7.

cheindu-se la 22 Iulie o înțelegere cu Poloniř¹. Urmâ apoi o retragere desastroasă, în voia Cazacilor și în preajma Tatarilor. Căpetenia oștirii învinse fără să se fi luptat fugi, cu puțină, iar cea mai mare parte a trupelor sale ajunse în robia Tatarilor, pe al căror Han regele Casimir îl numia «fratele și aliatul său»².

În tot acest timp erau oameni asupra cărora războiul fără folos apăsa și mai greu, pentru că ei nu puteau fi cuprinși de bucuria izbindelor sau de mîngîierea speranțelor. În Mart Hanul ceru căi lui Constantin-Vodă și, necăpătindu-ă, îl sili, prin amenintările lui, să se gătească de apărare, el și, firește, și vecinul din Moldova. Boieriîncepură iarăși să cîrtească în potriva Domnului rămas fără ocrotitor și, din cît se mai putea găsi, locotenentul princiar îi trimise cîteva sute de haiduci pentru ori-ce întîmplare. Dar în Mart un complot se alcătuî între Seimenii din țară, Hrizea și cei trei cumnați ai lui Hrizea, frații nevestei lui, cari se găsiau în oastea din Polonia. La 23, fostul Voevod al răscoalei din 1655 era liberat de Seimenii ce păziau în Alba-Iulia, trecea cu dînșii Mureșul, intra în ținutul Sibiului, pe la Orlat și Gura-Rîului, și, cu toată urmărirea, trecea munții, dincolo de cari alți Seimeni se închisese în mănăstirea Bistrița. Constantin trimise «oști grele» împotriva vechiului dușman, pe care avea acum prilejul să-l înlăture din zarea primejdiei. Trădat, Hrizea fu prins, iar tovarășii săi, învinși la «Tîrgul Bengăi», fură uciși sau căzură și ei în mâna oamenilor domnești. Înnaintea «fetei sale și altor copiř», năvălitorul fu «spinzurat la roată» în ziua de 8 April, intre pariř cari purtau trei sute de capete ale răsculařilor³.

După ce trecu și aceasta, frica Tatarilor pătrunse la noi,

¹ *Diplomataria*, XXIII, p. 552 și urm.

² *Ibid.*

³ Cf. Krauss, pp 265-7 și știrile suedeze din Maiu, în Szilágyi, *Bellum*, II, p. 289. Seimenii din oastea principeluř trecuă la Poloniř, și se vorbește în scrisorile lui des Noyers și de «les Serviens qui ont beaucoup de paroles italiennes et espagnoles dans leur langue» (p 341).

în Iunie, cînd ei se apropiară, răsplătitorî, de tabăra «Craiu-lui». Cel mai de-a dreptul amenințat era Gheorghe Ștefan, care, din Podul-Iloaii, se plînge la 11 Iulie, de nenorocirea ce amenință a cădea asupră-î¹. El știa poate că Poloniî, pentru cari venise Hanul, aŭ un candidat al lor pentru Scaunul Moldovei, pe Bogdan Movilă, care fusese prins odinioară de Turci, trecuse fără voie la legea lor, dar i se învoise apoi să se întoarcă la rudele sale din Polonia². El știa și intrigile Lupuluî, care vînă și Țara-Românească unde, în Iunie încă, Domnul credea că trebuie să ieie măsurî energice, să gătească o tabără și să facă apel în Ardeal, pentru a se apăra și el de Tatarî³.

Cînd catastrofa nu se mai putu tăgădui, gîndul tuturor celor atinși de dînsa fu să se roage de iertare la Turci. Dar aceştia nu voiau să ierte pe nimeni, și gîndul aceluî ce stătea de fapt în fruntea lor era să statornească, la Dunăre și în Carpați, cîrmuirea prin Pașî sau prin oameni noi, de tot siguri prin slăbiciunea lor. Cînd, prin Gheorghe Ștefan, se află peirea oștirii ardelene, încă în Iulie, la 13, se dădură semne neobișnuite de bucurie⁴. Solul ardelean fu aruncat în temniță, și primirea la 14 August a unuî sol polon, pentru pe-deapsa celor trei principiî aliați, nu îmbunătăți pentru Rákóczy starea de lucruri⁵. În zadar întrebuintă el pe Gheorghe Ștefan pentru a furișa făgăduielî de banî; stăruințile

¹ Szilágyi, *I. c.*, pp. 403-4.

² «Un frère de la femme du Palatin de Cracovie, qui est fils d'un Hospodar de Valachie et qui, ayant été envoyé jeune à Constantinople, a été nourri e. la religion mahométane». Des Noyers, p. 323

³ *Diplomataria*, XIII, pp. 525-6; Szilágyi, *I. c.*, pp. 398-9, b.

⁴ Hurmuzaki, V². Cf. raportul olandes din 23 August: «Clades principis Transylvaniae, quae tanto maiori cum gaudio publicis signis demonstrato a Turcis est intellecta, quanto maior erat illorum indignatio... Polono addic-tissimi sunt Turcae, quem pro veteri et sincero amico habent et celebrant, ut dici vix possit quanto cum applausu et studiis animorum hic fuerit acceptus legatus [polonicus], quem nuper castra Vesiri adiisse scripsi».

⁵ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 234. Solul suedes fu zăbovit până în primăvară și, ca semn de necinste, i se opri tainul.

unuī păcătos nu puteau folosi celuīlalt¹. În dieta din Octombrie, solī turci veniră să ceară părăsirea de către țară a Iuī Rákóczy, proclamat din gura lor ca hain, și în luna următoare Francisc Rédey era ales, cu îngăduirea fostului Craiuî însuși². Vizirul spusese osînda: mai curînd va ploua iarăși către Cei uî ploaia, decît să fie iertat acel ce a ridicat arma împotriva poruncilor primite³.

Domnilor Moldovei și Terii-Românești, cari arătase că nu era alt chip decît să facă pe voia «Craiuî», li se ceru numai o călătorie de pocăintă și răscumpărare la Constantinopol. Amintindu-si de Barnovschi, nicî unul din ei nu îndrăzni să facă această primejdioasă încercare, nicî atunci cînd sprinjitorul lor se văzu silit să abdice. Gheorghe Ștefan, care scrise în creștinătate pentru a se asigura la nenorocire⁴, nădăduia să scape, — nefind deprins cu un Mare-Vizir ca acesta, — dînd banî din Moldova, și nu din mînă în mînă la Poartă. El încercă să ciștige pe Turcul ce veni la dînsul⁵.

Pentru Constantin-Vodă vecinul din Moldova trecea ca un om îndoieînic, ce ar putea să aibă «două inimi»⁶, precum, de altmintrelea, și Gheorghe Ștefan vorbia de «îndoita inimă a Iuī Constantin-Vodă»⁷. Dar acesta din urmă nu aştepta nimic de la nimeni decît dela Rákóczy, Craiul care se căise pentru părăsirea puterii și gonise, împrăștiindu-i dieta de la Mediaș, pe blajinul înlăcitor⁸. La sfîrșitul anuluî, principalele ardelean venia spre hotare pentru a se întelege cu Constantin⁹, și în aceiași lună Decembrie, din Tîrgoviște, Domnul muntean dădea o mare doavadă de iubire patronului său din timpurile bune, lăsînd lui Francisc, fiul «Craiuî», toată ave-

¹ Ibid Cf. *Diplomataria*, XXIII, pp. 574-5.

² *Mon. comit. Trans.*, XI, p. 292 și urm.

³ Hurmuzaki, *Fragm.*, I. c., pp. 235-6.

⁴ Ilurmuzaki, X, p. v.

⁵ V. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 461-3 și Miron Costin, pp. 355-5.

⁶ *Diplomataria*, XXIII, pp. 577-8; scrisoare din 16 Novembre.

⁷ Miron Costin, p. 355.

⁸ Care «ist sein still und zeicht ab, auf Ungern»; Nekesch-Schuller, p. 245.

⁹ Ilurmuzaki, IX¹; Decembrie 1657.

rea ce i-ar rămînea pe urmă «afar dăń ce am lăsa noă fămeii noastre» și credinciosuluă diac Petru Budai¹.

Cel d'intăiu care-și pierdu stăpînirea fu Domnul cel mai proaspăt, Constantin-Vodă, care, cum recunoaște și Rákóczy, «urmase, sărmanul, luă Matei, în demnitate, dar nu în cuminție și în lauda ca ostaș»². La 26 Ianuar, se numia în locul lui cine-l săpase cu mai multă învierșunare, aproape de la moartea lui Matei-Vodă, ocrotitul lui Kenaan-Paşa, la care stătuse timp de douăzeci și cinci de ani³, Mihnea, fiul lui Radu, care trecuse în tinereță la legea stăpînilor săi. La 29 el avea audiență la Sultan⁴ și pleca spre țara de unde doria să se credă că i se trag strămoșii. Avea poruncă către Fazlî-Paşa de Silistra, către Tatarî și căpeteniile de hotare pentru a fi așezat în Scaun cu puterea, dacă greșitul Constantin-Vodă s'ar dovedi și hain. Seimenii fugari peste Dunăre trebuiau să-l ajute.

Constantin era hotărît să nu plece de bunăvoie. Sfătuindu-se cu boieri și cari-l voiau pe dînsul -- și, pe departe, ei nu erau toți dregătorii mari ai țării — el puse să se scrie oaste, și din țerâname, pe care o alipi la lefegii săi, Cazaci, Leși, Unguri, la slujitorii noii pe cari-i ținea la sine încă din 1655. Pe de altă parte, el scrisă lui Rákóczy, care luase iarăși în mîna sa cîrmuirea Ardealului și ținuse și o dietă, căutînd, în zădar, a-și împăca lucrurile și cu Vizirul «decrepit» și strășnicul Han⁵: din Ardeal sosiră, pe lîngă îndemnuri de a nu se lăsa însăjumât, și asigurarea că, aflind că este iarăși un om în fruntea Ardealului, Pașa de la Silistra «își va topi gîndurile odată cu ghiața Dunării»⁶, și ajutoare, la 3.500 de oameni, se zice, supt Ștefan Barkóczy.

Cu acești 30.000 de oameni, mai mult sau mai puțin, Ma-

¹ Mai jos, pp. 54-5, n° LI.

² Hurmuzaki, V¹, 15 Februar 1658.

³ Paul de Alep, trad. Cioran, p. 238.

⁴ Hurmuzaki, V², *Fragm.*, III, p. 237.

⁵ V. *Mon. com. Trans.*, XI, p. 342 și urm., p. 350 și urm.

⁶ Scrisoarea lui Rákóczy către Homonnay; Hurmuzaki, V¹, 15 Februar 1658.

tei-Vodă nu s'ar fi temut să iasă la un loc potrivit, înaintea lui Calga, locuitorul Hanuluș, și lui Fazlî de Silistra. Dar lui Constantin îi lipsia cu totul hotărîrea. El dădu foc Bucureștilor, ca și cum el ar fi fost sigur de o înfrângere și de gonirea din Scaun, aruncă în Tîrgoviște un număr de ostași, cu Spătarul și, trimițându-și Doamna, Curtea femeiască și averile la Rucăr, se aşeză însuși, în dosul unor șanțuri, pe drumul ce ducea la munte. Tatarii străbătură fără împotrivire tot șesul și, ajungind la capitala de munte, o luară în primire prin trădarea Spătarului, Pană. Apoi ei porniră asupra taberei Voevodului, înșelându-l cu făgăduielii că va fi cruceat.

În asemenea împrejurări, tatăl lui Constantin, Radu-Vodă Șerban, nu se sfise a sta trei zile în fața Tatarilor cari nu-l puteau ajunge dincolo de granița de războiu a șanțului. După dovada de necredință a bcieruluș său din Tîrgoviște, Domnul era și mai puțin aplecat decit înainte, să-si cerce norocul într-o luptă. El se dădu mai afund în văile ce duceați la hotare, și numai Unguriș lui Barkóczy încercără unele harțe cu Tatarii, ceea ce li dădu prilejul de a se lăuda după sfîrșitul acestuia războiu de batjocură. Constantin trețu la Negru-Vodă, și de acolo se strecură în Ardeal, lăsind în urmă țeranii cari nu voiau să pribegiească, boieri bucuroși de schimbare și tot ce nu era sigur sau putea să-l împiedece¹.

Urmașul său își făcu intrarea în Tîrgoviște, alături de Fazlî-Pașa, pe cind Tatarii cutreierați țara prădind și adunând robi, la 5 Mart st. n., dar el trebui să părăsească răpede orașul cu desăvîrșire ars, pentru a-și lua locuința în București, unde focul crucea mănăstirile de piatră și, între celealte, pe acea, strămoșească pentru dînsul, a Sf. Troițe, unde-și aşeză reședința. De aici răspîndi scrisorî în toată țara pentru a făgădui liniște, siguranță și bună îngrijire. Si, pentru a

¹ Cf. povestirea foarte bogată și sigură a lui Paul de Alep, care e aici izvorul de căpetenie, Cronica țerii, foarte pe scurt, scrisoarea din 15 Februar 1658 a lui Rákóczy, în Hurmuzaki, V¹; acea din 17 Mart 1658, în același loc; cea din Mart a lui Rákóczy, *ibid.*, precum și raportul olandez din 27 Ianuar 1658, în Documentele la Prefață. V. și Cronica turcească a lui Hasan Vegi, în Iorga, *Manuscrípte*, II, p. 56 și urm.

împiedeca o năvălire a Domnului gonit, el nu se mulțămi a trimite Tatară la pasuri, ci puse pe acei ce se adunase în jurul tronului său: Mitropolitul Ștefan, episcopii Ignatie de Rîmnic și Serafim de Buzeu, pe Vornic și Logofăt să se plingă, la 22 Mart, de suferințile în timpul stăpîririi lui Constantin, care, neascultător de sfat, se pertase aşa încât adusese pedeapsa dumnezeiască a Tatarilor, și să asigure că noul Domn e un bun creștin¹.

La această dată și Moldova avea un Domn nou. Înnainte de jumătatea lui Mart, la 13, Gheorghe, zis Ghica, un bătrân cam de vîrstă Chiupruliulu, un Arnăut dintre ai lui Vasile Lupu, un fost negustor în tinerețele sale, trecu din Vrednicia de capucinăie, în care se arătase om destoinic, la treapta înaltă a Domniei². Îl aduse un Ceauș, cu două sute cincizeci de oameni împărătești abia³, dar ei erau destui, după ce se dovedise în Țara-Românească lipsa de folos a unei împotriviri, chiar cînd ea venia din partea unuia om tînăr, strîns legat de Rákóczi și ajutat din toate puterile de din-

¹ *Diplomatari: a*, XXIII, pp. 610-2.

² În Bibl. Ac. Rom. se păstrează acest act de la Ghica înainte de Domnie:

«Ghica Vel Vornic domnii zemli scriem și mărturisim cu cestu zapis al nostru cum am datu o vie, care săntu doa falci de vie în Șorogari, viile lui Arnăutu, și după moartea lui Arnăutu a fostu rămas pe mâna fetei lui, anume Nastasiei, până la svrășitul ei, deci, dacă s'aș svrășitu fata lui Nastasie, cari și mai sus scrie, altă rudă mai aproape nu s'aș alătu de siminție lor ca s[ă] ţie acea vie după moartia lor, ce aș rămas pre sama noastră. Deci noi nu ne-am bucurat ca să le luom, ce o am datu svintiai mănăstirii a lui Aron-Vodă, care iaste hramul Svinției Sale lui Sfeti Necula, pentru sufletul lor, anume Arnăutu, care e-ă fostu numele lui de carte Comiuo, și pentru sufletul semiaei lui Mărică și a fetei lui Nastasiei, ca să-s pomenească sufletele lor la svnatul pomeric la înbe mănuăstirile; și nime să nu mai aibă a mai gălceavi sau a să mai amesteca după urma noastră, nice dăňaoară în veci, pesta cestu zapis al nostru, și ca s[ă] aibă a să scrie și la catastivul orașului, ca s[ă] fie pomană a celor duș de lumia, în veci; și pentru credința am îscălitu și am pus și peciate, ca s[ă] să știe

[Cu mină lui:] De omeni mihi, ca s[ă] nu mai aibă a mai gălcevi.
U Ias, vlet 7150, Ghen. 20.

[Pecete: doi leî în jurul crucii: și literele Γ K.]

Ghica vel Vornicascal.»

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 241.

sui. Plecînd din Constantinopol la 23 Mart¹, noul «Ghica-Vodă» putea să petreacă domnește Paștile în Iași. La singura înfățișare a lui Grigorașco, fiul și coregentul Ghicăi, Gheorghe Ștefan luă drumul munților, dînd la întîlnirea de la Tîrgu-Frumos un «surguciū domnesc» și hainele de cuviință Voevodului tînăr, care venise pentru a lua în primire Scaunul ².

Cînd se află unde e adăpostul amînduror fugarilor, Turciî, cari puteau să-l bănuiască de la început, se întărtară și mai mult în potriva marelui hain din Ardeal, de la care nu voiau nicăi tribut, nicăi îndreptășiri, nicăi făgăduielî, cerînd ca tutrei principii necredincioși să li fie dați în mînă de țerile asupra căroră domnise. Așa nu se va pierde, scria Chiupru-liul, «nicăi o picătură de sînge din nas», pre cînd, altfel, Tatari și Turciî vor năvăli, pedepsind cu cele mai neome-noase pedepse pe orăcine li se va ivi în cale ³. Tatarii primiră în adevăr porunca ce li era totdeauna plăcută, și ei se porniră, lăud cu dînsii și pe unii dintre Cazaciî rămașă fără un călăuz iubitor și priceput după moartea bâtrînului Hmilnițchi. Hanul se găsia în Bugeac, gata să treacă granița ⁴.

Între Tatari însă Gheorghe Ștefan credea, în puterea banilor cheltuiți, că are un bun prieten, pe Vizirul Hanului, și acesta î-ar fi dat nădejde să-l ajute a-și lua Domnia, cînd Horda va trece și, în mijlocul tulburării și temeri tuturora, multe lucruri se pot întîmpla. Îl mai îndemna să încerce și Rákóczy, care vedea pe Ghica mai rău decît pe Mihnea, cel ce dădea făgăduielî creștinilor și punea și pe boierî să a vorbi în acest sens ⁵. Pe la începutul lui Maiu, el trimisese Voevozilor moldoveni, tatăl și fiul, scisorî de mustare pentru că ar înțeși

¹ *Mon. comit. Transylv.*, XI, p. 380 și urm.

² Miron Costin, p. 358 și Constantin Căpitanul, p. 315.

³ Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 243; *Doc.*, V¹, la data de 8 Maiu 1658; *Diplomataria*, XXIII, p. 624 și urm.

⁴ Miron Costin, p. 358.

⁵ Cf. și scrierea lui Constantin Cantacuzino, 16 Iunie 1658, în *Diplomataria*, XXIII, pp. 630-1.

pe Turci, și de amenințări, dacă nu se vor astămpăra măcar acum¹.

La 7 ale lunii, Domnul fugar al Moldovei se afla la Blaj, pe atunci un simplu sat unguresc, și se înțelegea în privința unor pământuri cu tovarășul său de nenorocire Constantin, ce rătăcise prin țara Bîrsei și-și pierduse o parte din ostaș, ucișă pentru că prădase². La 27 Maiu, Doamna lui, Safta, primia știră bune de la soțul ei, care se pregătea. El trecu munți însă abia la sîrșitul lui Iunie și se îndreptă, prin locuri pe unde era cunoscut și iubit de călugării din mănăstiri și de țerani săi, către Siret³.

Ștefan se aștepta să vadă viindu-i înainte călăreți tataři, să

¹ Răspunsul lui Grigore-Vodă, mai departe, pp. 55-6. Cf. articolul d-lui Ghibănescu despre Grigore Ghica, în *Arch. soc. șt. și lit. din Iași* pe 1901.

² Cf. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 499-500 și Nekesch-Schuller, p. 246; Krauss, pp. 355-6.

³ Cf. *Socotilele Brașovului*, p. 102 și Miron Costin, *I. c.*, cu Documentele la Prefață: Protocoalele din Cohalm.

În Bibl. Ac. Rom. (doc. 83/LVIII) se află testamentul Doamnei, cu acest cuprins :

«† Preveghiař și vă rugař, că nu știři dzua și časul când va veni Domnul : cade-să darea fiște-cărula, mai vîrtoș din rodul omenescu, dintru caria fiindu și eř una, șarba lui Hristos, Safta gospođa pocivšag Io Ghiorghie Stefan Voevoda, socotit-am ca să-mi aşez toate lucrurile meale, încă fiindu eř intru întregimia minței meale. Pentru dumnealui Miron Costan Logofătul, cum dumnealui multu bine ni-ař făcut la nevoia mia, și mai apoř, fiindu datoare unuř neguřitor cu 200 de leř, iar dumnealui ař dat bani gata doař sute de leř și m'ař plătit; pentru aceaia vrându eř să răscumpăr binele dumisali, socotit-am pentru niște viř ce am avut la Cotnari, în ulița înfundată, cu crame, în capul viilor, cu pivniři de piiatră, șapte falci și giiumătate; care viř le-am cumpărat eř de la Dracia și de la Vas[il]ie Arhip și de la Costantin nepoři Buculesculuř, și am dat bani gata 400 de leř; deci aceale viř, ce mai sus scrie, am socotit și le-am dat danie fineř meale Marii, cucoana dumisale lui Miron Costan Logofătul, ca să-i fie dumisale fineř Marii driapté ocine și mořii în viař, iar nime dintru sămeniřia mia, nică nepoři, nică strănepoři, nică altiř streinř să n'aibă a s[ă] amesteca și să ispiti, găndindu să străce acastă daanie a mia; că unul ca acela ce va vria să străce daania mia, să fie proclatu și trezliat și blăstămat și neertat; întăř de Domnul nostru Is. Hs., și de pria-cinstiř maica Svinřii Sale, și de 4 evangeliști, și de 318 părinři sviniř č-ař fostu în svânta cetate în Nechei, și de mine, de o păcătoasă, încă să fie blăstămat și neertat în viař; și

se ridice poate țara la auzul numelui său, ca mulțămită pentru că fusese un bun oblăduitor al ei; dar aceasta nu se întîmplă. El rămase cu pribegii și Ungurii lui, și straja lui descoperi că un Șirin tătăresc vine să sprijine, mai mult prin numele său decât prin puterea ce aducea cu sine, pe Domnul voit de Poartă. Năvălitorii își părăsiră atuncea gîndul, și Voevodul mazil se întoarse înapoi între străinii, în mijlocul căroră era să moară¹.

Tatarii apucără după aceasta drumul spre Țara-Românească, unde, unindu-se cu Mihnea și cu Pașa de la Silistra, erau să alcătuiască oastea pentru pedeapsa Ardealului, ce nu vroia să se despartă cu adevărat de Rákóczy. Numai prin supunerea desăvîrșită a țeriilor acesteia credea Chiupruliul că va ajunge să asigure liniștea la Dunăre².

Unul dintre cei aleși pentru gonirea lui Rákóczy avea însă planuri neașteptate. Mihnea-Vodă fusese Turc în Constantiopol: venit în țară, el dădu necontenite dovezi de o rîvnă fierbinte pentru creștinătate și ortodoxie, și Bucureștenii văzură ceia ce nu mai văzuse până atunci: pe Domn ducind

pentru mai mare cîrdință am și iscălitu și am pus peciatia; și eș Iordachie scris-am zapisul, să-s știe. U Ias, l^t 7186, Iun. 4

Ecete сафта гоенъ змъ моко.

Az Iordachie iscal.

Safta gospođa »

Cf. Tiktin, în *Rev. pentru istorie, archeologie și filologie*, II, pp. 337-44.

¹ Cf. Miron Costin și știrea venețiană din 31 Iulie; Hurmuzaki, V². Năvălirea se povestește cu amănunte în Krauss, I, pp. 342-3. Lupta s-ar fi dat «bei den Fluss Bahalul [Bahlui], Szerka [Sîrca], zwischen den Dörsen Madjescatz, Tergul-Fromoz undt Petrischul».

² Cf. raportul olandez din 17 April 1658: «Neque enim credunt Turcae unquam pacatum fore statum Valachiae et Bugdaniae, nisi Transylvania, unde semper nova materies discordiae subministratur, ad obedientiam fuerit reducta, atque ea occasione quoque iam fuit decretum ut ad paucos annos tantum provincialium illarum administratio delectis gubernatoribus concedatur, ne, dum regimen illis diutius proerogetur, sicuti superioribus temporibus fuit factum, opibus, quas interea multas congerunt, et viribus freti, rebellare possint, quando velint. Ob eandem causam quoque in hoc imperio videntur creberimae illae muniorum mutationes, ut factiouibus, quae alias facilius oriri queant, occurratur».

de frîu în jurul cetății sale de Scaun calul pe care stătea Mitropolitul, în Dumineca Florilor¹. El vorbi patriarhului de Antiochia despre adîncî întrebărî de teologie, și se pricepu într'un rînd să sfîntească o biserică după toate regulele pre-văzute în tipic². De Rusaliî, prelatul răsăritean îi făcu plăcerea de a-l încorona cu scufia Ienicerilor, ceremonie cum, fără îndoială, nu se mai văzuse într'o reședință românească³. În același timp, el făcea să i se dea înnapoî din Ardeal, unde aveaî interese să-l cîştige, tunurile muntene luate în 1655 și, supt cuvînt că se gătește pentru intrarea în această țară, așea corturi pe malul Dîmboviței, săpa șanțuri, întăria mănăstirea și chema iarăși la luptă și cinste «neamul dorobăntesc», aşa de oropsis de o bucată de vreme⁴. Si ce voiă acest Voevod, care părea tuturora «înțelept și vrednic, ca un sfînt», arătau legăturile sale cu Ardealul, și chiar cu Împăratul german, căruia-i dădea de știre că războiul ce încep Turciî se poate întinde și peste granița austriacă⁵.

Înnainte de a pleca spre tabăra Turcilor și Tatarilor, Mihnea încercă pe boierî, vorbindu-li limpede de gîndul cîe are să se răscoale. Ei îi răspunseră că nu o b'ată țară ca a lor, ce-șî ridicase abia bordeiele din cenușă, poate să stea în fața Împăratiei Sultanului. După acest schimb de cuvinte, oastea se duse la Șoplea, unde se ceru jurămînt căpitanilor, cari se despărțiră cîrtind de Domnul acesta cu prea mare dorință de faimă. După aceasta, Mihnea, care-șî luase încă de la încoronare numele de Mihail-Vodă, pentru ca să arăte astfel ce încelegea să fie —, dădu poruncă boierilor și ostașilor săi a merge către munte spre a se uni cu Rákóczy. Dar eî îl părăsiră, și se duseră la Paşa de Silistra și la Hanul, în tabără, cu pîrî.

Mihnea nu era un om obișnuit, și nebunia sa îi dădea uneori înfățișarea unui îndrăzneț, unui viteaz. El se hotărî să

¹ Paul de Alep, p. 238.

² Ibid., pp. 239, 243^a4.

³ Pp. 241-2.

⁴ Lădescu, pp. 346-7.

⁵ Scrisoarea din Iulie a primatului unguresc, în Hurmuzaki, V¹.

se însășișeze, la rîndul său, înaintea acelor pe cari voise să-ă trădeze, și aduse, pentru a se dezvinovăți, trecutul de slujbă credincioasă la Constantinopol și banii cari împrăștiau bănuielile. Cîştigă astfel, nu numai uitarea pîrilor, dar și voia de a pedepsi cu moarte pe pîrîșii săi. Chemînd la sine pe Vistierul Pîrvu Vlădescu, care se lăuda că e om al Portiș, *nîutefariaca* al Sultanului, el puse pe beșlii săi turci să-l «fărime», și tot astfel pățiră și alții : Aga, Preda Bîrsescu, Is-trate, ocrotitul lui Matei-Vodă, care fu prinse din fugă și tăiat, Preda Brîncoveanu, pe care peirea-l ajuns pe neprevăsite la Tîrgoviște, de unde bătrînul nică nu se mișase. Scăpară numai, dintre cei aleși pentru osindă, alt bătrîn, Constantin Cantacuzino, și ginerele lui, Pană Filipescu, cari fugiră peste munte, de la moșiiile lor din Prahova, înainte de sosirea omului domnesc¹.

În August, toată oastea de pedeapsă trecu în Ardeal, prădînd groaznic², necruțînd de moarte sau robie pănă și copiii «hainilor» ce habar n'aveau de Rákóczy și de politica cea mare. Mihnea singur ar fi avut milă de locitorii Bîrsei și, trimînd un sol la Brașoveni, îi încredință că a venit «pentru binele creștinilor», aşa că să nu se tragă cu tunurile supra Muntenilor săi³. Dar, cu toate aceste legături, cu toată trimiterea la Rákóczy a unuia Franciscan din Tîrgoviște⁴, el trebui să urmeze pe Han și Pașa Hidir de Silistra pretutindeni unde ei purtară sabia și focul : la Sibiu, la Alba-Iulia, care se prăpădi în flacări, la Oradea-Mare, unde se credea că se va ajunge la o luptă cu Rákóczy, la Inău, unde Domnul

¹ Cf. cele două Cronici muntene și Urechiă, în *An. Acad. Rom.*, seria I, X², p. 291. V. și Hurmuzaki, IX¹, la data de 31 Octombrie 1659; *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 68 și urm. Cf. Șinca, III, p. 121.

² Cf., cu ce se spune în Nekesch-Schuller, pp. 248-9, mărturia cronicarului turcesc Hassan Vegl, l. c.

³ Kemény, *Fundgruben*, II, p. 141 și urm. Alte izvoare în *Socotelitele Brasovului*, pp. 101-4.

⁴ Hurmuzaki, IX¹, la 11 și 21 Septembre 1658; V², la data de 12 Octombrie; *Fragmente*, III, pp. 244-5. Pentru venirea lui Paul Kedei la Mihnea, v. Șinca, III, p. 115.

muntean ca și al Moldovei, lacomul Ghica, lucrără la drege-rea cetății până la Sf. Dumitru¹.

În Octombrie, o dietă se adună la Sighișoara, și un capugiu turc se înfățișă înaintea Statelor, aducind întărirea pentru un nou principie al Ardealului. Și acesta, Acațiu Barcsai, care declarase că primește acest loc de primejdie și de cheltuială numai pe timpul cât Rákóczy va fi prigonit de Turci, veni, cu o mică suită, pentru a-și face recunoscută demnitatea căpătată din mîinile Marelui-Vizir, la Inău. Cumpărase locul său prin concesiile strivitoare pentru Ardealul ruinat: părăsirea cetăților: Inăul chiar, Caransebeșul, Lugoșul, urcarea haraciulu la 40.000 de galbeni pe an, o amendă de o mie de pungă pentru că Rákóczy nu fusese dat Vizirului; și trebuiră să fie împrejurări ca acele din 1658, cu 80.000 de Tătari, 12.000 de Cazaci, 9.000 de Moldoveni, 12.000 de Munteni și atâtia Turci în țară, pentru ca aducătorul acestor condiții să nu fie spulberat de o mișcare de mînie a «supușilor» săi prin voința Chiuprului². Într-o nouă dietă, la Mureș-Oșorhei, țara declara că e gata să moară pentru acela pe care, din lagărul său din Oradea, zugrumat de mînie neputincioasă, Rákóczy-l înfiera ca pe un om ridicat din pulbere, «monstru de nerecunoștință», trădător, usurpator fără de lege și criminal³.

Dacă anul 1658 cuprinse în cursul lui luptă și jaf, cel care urmă nu fu mai fericit pentru noi. Pe de o parte, pentru a ni stropi pămîntul cu sînge era ambiția, setea de Domnie a pribegilor: Gheorghe Ștefan, care trimitea pe frate-său la Cazaci, și Constantin, care, cerînd sprijin și el, Suedesilor, vorbia și la Poloni, încerca la Turci chiar, și, ca și Ștefan, își arăta soarta nenorocită împăratului⁴. El erau oaspeții altuia lacom

¹ Soc. Brașovului, I. c. M. Costin

² Mon. comit. Trans., XII, p. 68 și urm.

³ Ibid., p. 83. Pentru dietă, p. 84 și urm. Se menționează și trecerea prin oraș, la 11 ale lunii, a celor 2 000 de Curteni ai lui Mihnea: «satis sordidi ac laceri».

⁴ Cf. Hurmuzaki, VI¹, pp. 61-2; IX¹, pp. 165-8 și la datele de 9 Octombrie 1658 și 26 April 1659.

de stăpînire, nedomolit până la moarte, Rákóczy, care ținea pentru dînsul cetățile, nu se mulțămia cu nici-o învoială oferită de rivalul său, răspingea mijlocirea Împăratului, căruia-i ceruse ostași, și nu stăruințe, și în strîmtorarea lui credea că folosește îndreptindu-se la Venețienii cari nu făcea u războiu pentru alții¹.

În Februar 1659, Barcsai ținu o dietă la Bistrița, și se înfățișă încunjurat de Seimeni și având lîngă dînsul Ieniceri în haine roșii. «Curteni» din Moldova și Tara Românească, supt șesi-spre-zece steaguri, îl păziau încă². Si înțelegerea lui cu Mihnea-Vodă și Ghica se arăta, nu numai prin rămasul în Ardeal al acestor luptători din 1658, ci și prin solii — din Moldova veni Serdarul — care cerură, și îndepliniră de bună seamă, încheierea unor legături cu bietul Craiu al Chiuprui-lui³.

O astfel de înțelegere era de nevoie pentru tributarii de la Dunăre, de vreme ce Turcii declarau cu orice prilej că nici-o stăruință, nici-o rugăminte, nici-o făgăduială nu mai poate folosi lui Rákóczy: dacă el ar fi singurul creștin, spuneau ei în retorica lor aspră, și ar mai rămînea un Turc ca să se lupte cu dînsul, și încă nu s'ar împăca împreună⁴. Ceia ce făcea însă pe fostul principe să nu-și părăsească toată nădejdea și să mai zădărnicească, în Maiu, o încercare de împăciuire din partea Imperialilor, era siguranța că Turcii aș de lucru în Asia cu acei răsculați cari chemase înnapoia pe Vizir din campania trecută⁵. Cînd Barcsai trimise la Poartă, în April, numai jumătate din suma uriașă pe care se îndatorise a o da la Constantinopol și aceasta se înțelesă ca fiind în legătură cu răscoala, și trimișii principi-

¹ Cf. Hurmuzaki, IX¹, pp. 108-9, 119-21 și Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 519-20.

² Si acum Seimenii sunt zugrăviți de Ungură ca: «sordidi, laceri, rustici, omnium virtutum opprobria, ne fabam quidem valentes»; *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 157 și urm.

³ *Ibid.* Cf. Șinca, III, pp. 119-20.

⁴ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 246, *Diplomataria*, XXIII, pp. 646-7.

⁵ Hurmuzaki, IX¹; Maiu 1659.

peluř nou fură aruncaři în temničă, unde stătură pănă în luna lui Septembre¹.

Zăbava Turcilor, cari sfîrșise totuši cu greutățile din Asia și nu mai aveau de lucru decît cu prădăciunile Cazacilor pe Mare și cu stîngerea celor din urmă scînteř fugare dincolo de dînsa², îndemnară pe Rákóczy să vie însuši în Ardeal, părăsindu-și ascunzătoarea din Ungaria, unde avea moșii, rude și prietenî. La 28 August, el vestia vice-generalului din Cașovia că a sosit iarăși în țară, chemat de toată lumea, ce nu mai putea suferi tirania blajinului Barcsai și că socoate, cu cîțî săt pentru dînsul, să poate rămînea chiar împotriva suzeranului³.

Între sprijinitoriř «Craiuluř» întors era și unul pe cari mulți nu se așteptař să-l vadă în această tabără, necunoscîndu-ř planurile ascunse, îndată acoperite, din 1658. Se zice că în timpul campaniei aceleia, «Io Mihail Radu Voevod», trufașul «Grec», ar fi fost lovit de Pașa de Silistra pentru o lipsă de cuviință față de dînsul⁴. Pîrile în potriva lui, că se înțelege cu creștinii, nu conteniseră, viind de la Barcsai, care n'avea încredere în acest ambițios descreierat; de la Constantin Cantacuzino, pe care-l făcuse a fi dus, din Moldova, la Poartă, dar nu-l putuse împiedeca de a-și scoate la iveală aice dreptatea⁵. El își pregăti deci, silit și de aceste învinovățiri și primejdii, răzbunarea. În afară, se arăta cel mai bun prieten al Turcilor, chemîndu-ř pe lîngă sine: «saragèle, deliř, beșliř, sei-menř»⁶, și făcîndu-ř prin vorbe bune și daruri dese a crede în el «ca în Mahmet»; merse pănă acolo încît clădi o moscheie dincolo de Dunăre și, ca să încele și mai mult pe foștii săi tovarăši de lege și ocrotitorî, se făcu, pare-se, a li cere Domnia

¹ V. rapoartele olandese din 22 April și 13 Septembre 1659. Cf. Hurmu-zaki, IX¹; Maiř.

² V. și rapoartele olandese din 30 Iunie și 22 August.

³ Hurmu-zaki, IX¹, la această dată. Pentru dieta ținută în aceiași lună de Barcsai, v. *Mon. com. Trans.*, XII, p. 338 și urm.

⁴ Hammer, *I. c.*

⁵ Cf. Cronicile muntene și Cronica ungurească a lui Ioan Bethlen

⁶ Ludescu, p. 350.

Moldovei și guvernul Pașei din Silistra, pe care se credea în stare să-l înlocuiască¹. Îl credea că un nebun îndrăzneț, un împușcă 'n lună, un *deliu*, cum se zicea în partea locului, și-i iertați titlul de archiduce pe care și-l lua fostul Givan-bei, vulturul împărătesc ce-și punea fără nică un rost în arme și voia ce-și luase de a bate monedă pe numele său². Hanul se încredea aşa de mult în el, încit, pe asigurarea lui că se va plăti un preț de răscumpărare foarte însemnat, el dădu drumul din robie lui Ioan Kemény și lui Francisc Kornis, doi Rákóczyenii credincioși, pe cari nică într'un chip n'ar fi voit Barcsai să-i vadă întorși în Ardeal³.

Dar în același timp el își pregătia, nu fără meșteșug, lovitura care era să facă din el un vrednic urmaș al lui Mihai Viteazul, pe al căruia nume i se păruse că trebuie să-l ie. Întăiu, trebuia sfârîmată dușmânia boerilor, ce se temea că Turci după cîte pățise, și, după ce văzuse cu cîteva lunî în urmă, nu prea aveau multă iubire pentru Domnul lor. El se înțelesă cu «dorobanții», cari nu uitase patimile lor din 1655, nică amestecul boierilor țeriî în ele. Marele-Vornic, cu cei doi frați ai săi⁴, Spătarul-Mare, Vel Clucerul, Diicul în-suși, și Vel Stolnicul, Danciul Postelnicul, ce fusese la Rákóczy pentru a-l aduce asupra Seimenilor, Marele-Comis, și «alți mulți boiaři», fură prinși la Curte, în Tîrgoviște, unde în 1658 perise Brîncoveanu, zugrumați și aruncatați încă vii, în sunetul covîrșitor al «tabulhanalei», ostașilor răzbunători, cari-i cărcără în picioare, zvîrlindu-li trupurile prin gănoiu, aruncîndu-li jupăneșele în temniță și la chinuri⁵.

¹ Hurmuza, IX¹, la data de 21 April 1659: știre din Constantinopol; *Fragmente*, III, p. 246, după același izvor; pp. 247-8. Cf. *Supl.*, I¹, p. 245.

² Vezi-o reprodusă în Sturdza, art. *Ban* din *Magnum Etymologicum*. Cf. și Sincali, III, p. 121.

³ Cf. *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 277 și urm. și Cronica lui Ioan Bethlen, care spune și cum Mihnea a destăinuit lui Kemény ce lucrase principale noă, în scrisori împotriva lui.

⁴ O scrisoare a lui în *Socotelitele Brașovului*, la anul 1658.

⁵ Cronicile țeriî și Krauss, pp. 382-5, care vorbește de boieri ce se mîncău de foame între dinșii, de femeile lor cusute în saci, cu pisici, și a. Prin

După aceasta, așteptindu-se la pedeapsa din partea Turcilor, el li luă înainte. Deocamdată, luîndu-se în toate după urmele marelui său omonim, cu care nu sămăna altfel decât prin nume, și încă după ce Mihnea crezuse că și-l poate însuși, el hotărî o zi pentru măcelul Turcilor, pe cari tot el îi ispitise a veni în cetatea sa de Scaun. La 2 Septembrie li se oferi cea din urmă masă pe care erau s'o ieie. După program, un sărac veni să se plîngă de retelele pe care le săvîrșesc pâgnii : ascultîndu-l, Domnul se făcu a fi mișcat de mînie, și, luînd buzduganul, lovi pe cel mai mare dintre oaspeții săi. Apoi, ieșind la fereastă, el își chemă pedestrimea, pentru a isprăvi vre-o sută cincizeci de oameni mai mărunți, pe cînd călărimea păzia toate ieșirile din oraș, pentru ca nici-una din jertfe să nu scape. După aceasta, răpezindu și oastea sătulă de bană și de sînge, el prinse pe neprevăzute pe Pașa din Silistra, îl bătu, îl rîni și, lovind Brăila și Giurgiul, ca odată în 1595, cînd aceste fapte de ruină aveau un rost —, li dădu foc¹. și după aceasta crezu că poate să-și resume astfel isprăvile : «Mulți principi creștini, cari s'aு luptat deschis cu Turci, n'aு făcut atîta, cît am făcut noi în scurt²».

Dar Mihnea, aşa cum era, nu putea crede că mica luă oștire, pe care-i plăcea să o urce la 18.000 de oameni, ar ajunge pentru a-l scăpa de pedeapsa Turcilor, pe cari-i jignise aşa de mult. De aceia, el trimise îndată, încă de la 22 Septembrie, la Rákóczy, ce nu-l îndemnase a face aceia ce făcuse, o solie mare, alcătuită din Mitropolitul Ignatie și din Marele-Logoșat Radu. Ea avea drept scop și acela să sfătuiască părăsirea lui Constantin-Vodă, căruia, dacă izbînzile de la început ar urmă, i s'ar face un loc peste Dunăre³.

Solii munteni, cari aduceau și o scrisoare din partea boie-

gura trimisului său Franciscanul Grigore, Mihnea însuși fixă la doisprezece numărul sfetnicilor săi jertfiți. Hurmuzaki, IX¹, la data de 31 Octombrie 1659.

¹ Cf. Cronicile muntene, Krauss, și expuneră Franciscanului Grigore, iar, ca documente, Hurmuzaki, V¹, la 20 Octombrie 1659; V², la 30 Septembrie și 10 Octombrie și IX¹, la aceiași dată.

² Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 557-8. Cf. *Socotelele Sibiului*, la acest an.

³ Scrisoarea de acreditare, în Szilágyi, I. c., II, pp. 557-8.

rilor, cîță, din cei mai mici, erau de față, cu zile, nemeriră la dieta din Oșorhei. Aici Kemény se prezintă unor «State» care nu mai voiau pe Barcsai, cel veșnic încovoiat în fața Turcilor; prin armătura lui neagră, «tătărească», el amintia robia ce îndurase și fapta bună a Domnului muntean, care-i deschisese călea întorsului. Dieta, ascultind sfaturile lui, recunoșcu că, după Dumnezeu, numai «Craiul» cel vechiul poate să mintuie țara, și Kemény merse la dînsul în Blaj¹, pentru a-l chema în mijlocul acelor ce-l aştepta. La 29 el iși făcea intrarea în Oșorhei, avînd la stînga sa pe Constantin-Vodă, cu călării lui, iar în urmă o mulțime de 5 000 de ostași².

Încă de la 1-iu Octombrie, Ignatie fu adus înaintea principelui, și-i dădu scrisorile ce cunoaștem³. La 4 se încheia tratatul, prin care, între «ucenicul cel mare al lui Marte», Rákóczy, și Mihnea, uenicul mai nou și mai mic al acelaiași zeu, se însemna o veșnică prietenie, cu împărtășirea prietenilor și dușmaniilor; se desființau legăturile mai vechi ale Domnului muntean, care se îndatoria să nu mai încheie altele fără știrea ocrotitorului său, care și el va fi cuprins în prietenile folosite ale Voievodului; se statornicia ajutorul personal al lui Mihai Radu, cînd i se va cere; se vor face cunoscute știrile între amîndouă părțile. Boieriî erau să întărească actul, ca pe vremea lui Constantin-Vodă; Mihnea era să lase la o parte ori-ce prefacere, ori-ce şireclic și ori-ce dibacie — *dexterizatio* — nevrednică «de niște mărinimoși principi». Îndatoririle luate față de Gheorghe Rákóczy vor trece, în sfîrșit, asupra fiului și moștenitorului său, Francisc⁴.

La 6 ale lunii, tratatul era jurat în biserică, și se dădea trimișilor munteni forma lui ardeleană⁵.

¹ Unde Krauss, II, p. 8 pretinde că ar fi primit încă de la 12 Septembrie pe solii munteni, ca și pe un episcop căzăcesc. Dar și Rákóczy spune la 14 Septembrie că a primit un sol de la Mihnea, *Mon. comit. Trans.*, XII, pp. 358-60. Cf. Șincai, III, p. 123.

² *Mon. comit. Trans.*, XII, pp. 358-60, 374 și urm.

³ *Ibid.*, p. 388.

⁴ *Torok-Magyarkori Allam-Okm.*, III, p. 458 și urm.

⁵ *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 396. Franciscanul Grigore vorbește de o re-

Pentru a fi în adevăr sigur, i se păru lui Rákóczy că mai trebuie o întîlnire personală cu Mihnea, cu care prilej s'ar primi și jurămîntul Domnului însuși și al boierimii. Luî, «Craiu-lui», și era ușor să se coboare, căci, înainte de venirea lui la dietă, Barcsai fugise din adăpostul său de la Deva, oplosindu-se supt aripile Turcilor din Banat, aşa încît de o camdată nu era luptă. Iar locul lui Mihnea era, firește, în munți, pentru că, îndată ce se auzi de vitejile lui ieftene, Chiupruliul numi în Țara Românească pe Ghica Moldoveanul, a căru țară fu încredințată, nu lui Vasile-Vodă, care o aștepta, ci fiulu lui său Ștefăniță. Și, înainte de a se mișca Tatarii, trupe turcești, pe care le comandă un Ahmed-bei de Elbassan, în lipsa Pașei de Silistra, bolnav¹, trecură Dunărea, fără să înainteze mai departe însă decât hotarul Giurgiulu, unde făcură sănț de apărare².

La întîlnirea cu Mihnea, Rákóczy voiă să fie de față și ceilalți doi Voevozi, pentru ca să se înțeleagă cu toții în privința lucrurilor de făcut. Constantin fusese, cum am văzut, cu dînsul în dietă și-l întovărăși cînd se coborî către Brașov, unde ajunse la 10 Octombrie. Ștefan veni din Sighetul Maramureșului, unde se afla, cerînd lui Rákóczy oaste pentru a-și redobîndi Moldova, la 3 ale lunii³. Toți trei se aflau la Bran în ziua de 11, unde chemau și pe Mihnea la sfatul hotărîtor⁴. Ei se duceau mai departe decât atîta, peste granită, de-a lungul Dîmboviței, și aici, în părțile Rucărului, avu loc întîlnirea: în ziua de 15 Octombrie, Domnul din Scaunul Țerii-Românești și boierii lui puneau în scris îndatoriri pentru păstrarea prieteniei, cei din urmă făgăduind și

trimitere a sa în Țara-Românească pentru ca să aducă o formă mai sigură a documentelor de asigurare; celalt Franciscan, Gabriel Tomasi, care îscălește în josul tratatului, se întoarse înapoi, iar Grigore merse și pentru Rákóczy, până la Veneția, și probabil la Roma. Scrisorile de recomandare pentru Papă i le dă Mitropolitul Ignatie la 2/12 Octombrie. Hurmuzaki, V². La această dată, solii revenise la Tîrgoviște. Cf. Iorga, *Mamuscripte*, II, p. 56, nota 2.

¹ Hassan-Vegl, *I. c.*

² Lădescu, p. 352.

³ *Diplomataria*, XXIII, pp. 655-6.

⁴ Nekesch-Schuller, p. 251.

lipsirea încălcărilor, nedreptăților și «opririlor» la hotar și cerind și ei adăpostul pe care-l oferiau¹.

În același timp se hotărî și în privința Moldovei. Ștefan avea înțelegeri în această țară și adunase și ceva trupe, dar lucrul de căpetenie era acum, cînd în Mihnea se descoperise un prieten, să se facă un rost lui Constantin, pentru ca el să nu mai umble după Țara-Românească. Încă de la 9 Octombrie, Mihnea sfătuise trimiterea grabnică a rivalului său în Moldova, cu un ajutor de oaste, la care făgăduia să participe și el². La Rucăr se deslușî afacerea pe deplin, și bietul Ștefan trebui să-și părăsească visurile de stăpînire nouă.

Lăsa pe lîngă Mihnea trupe nemetești, de care li plăceaș Domnilor noștri, cu Gaudy, ajutătorul lui Constantin-Vodă de la 1655 înainte³: de toții, erau numai vre-o patru pănă la cinci sute de călări⁴. Alt căpitan vestit al Ardealului, Coloman Mikes⁵, fu ales pentru ca să se ducă în Moldova, cu Domnul noști, neașteptat, ce se alesese pentru această țară⁶, și, din parte-ăi, bucuros de această îndepărțare a pretendențulu, Mihnea dăduse și el, după făgăduială, vre-o 10.000 de «Munteni», supt Gherghe Băleanu, atunci Vornic, și supt cumanatul său însuși, — nu știm în ce chip⁷, — Dumitru Sîrbul, vre-un «dorobanț», din care făcuse și Spătarul său⁸. Iar «Craiul», legănat în nădejdile sale zădarnice, se duse la castelul său din Ernut, pentru a primi acolo știrii despre izbînda ciracilor săi domnești⁹.

La 15 Octombrie, Constantin și Ștefan, dintre cari cel din

¹ *Mon. com. Trans.*, XII, pp. 413-5. Cf. Krauss, II, p. 16 și urm.; Nekesch-Schuller, I. c.; I. Bethlen, p. 87; Trauschenfels, p. 347; Cronicile muntene.

² Mai jos, pp. 57-9, n° LIV.

³ Cf. și spusele agentului rakóczyan pe lîngă Curtea împăraticească, în Hurmuzaki, IX¹, la data de 24 Octombrie 1659.

⁴ Cf. și *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 386; Cronicile muntene și Krauss, II, I. c.

⁵ Hurmuzaki, V¹, la dată de 1-iulie Novembrie 1659.

⁶ Miháí Mikes merse însă la Mihnea; I. Bethlen, p. 89.

⁷ De o nuntă a lui Mihnea ca Domn, vorbeșc izvoarele: «seine tatrische Braut» e pomenită după fuga lui în Ardeal, Krauss, II, p. 31.

⁸ Ludescu, pp. 352-3.

⁹ Scrisori ale lui din 21 și 25 Octombrie 1659; în Hurmuzaki, V¹ și IX¹.

urmă luă îndată calea unei pribegii mai îndepărtate¹, intrau alături la Brașov, cu «multă oaste». La 21, Constantin porni, cu acea oaste, către munți Moldovei, unde intră fără zăbavă².

În Miron Costin, un contemporan cu ochi agerî în vîderea întimplărilor timpului său, se povestește, cu foarte multe și vii amănunte, această încercare nebună. Cind Constantin trecu pasul Oituzulu, Ghica stătea în tabără pentru a merge la Munteni, dar nu veniseră încă la el Tatarii cari trebuiau să-l puie în mișcare. El nu încercă să taie drumul bunei oştirii a năvălitorulu, care, împrăștiindu-i lîngă Iași călărimea,

¹ V. Hurmuzaki, X, pp. IV-VII; mai jos, pp. 108-14 (acte din care unul s'a tipărit apoī, cu greșeli, în n^o unic al *Buletinului Fundației Urechia*), Iorga, *Studi și Doc.*, I-II, p. 427, n° XVI. — În copiile de documente trimise Academiei de d. Vladimir Ghica, din Roma, se dau și alte știri asupra vieții în exil a acestui Domn. La 10 April 1660, nunciu din Viena scrie că Ștefan a venit «lunedì mattina per ottenere licenza da Sua Maiestà di poter comprare alcuni beni in Ungheria et haver qualche carica publica in quel regno»; dar, de frica Turcilor, e oprit a intra în oraș chiar, și se credea că nu va fi nici primit în audiенță. Apoi, la 17 ale lunii, se anunță că va avea «la sua prima audienza». La 24 se vorbește de primirea sa la Împărat: Ștefan s'a plins că, «doppo d'haver perso il commodo di tanti sudditi ed un stato di 500^m tallari d'annua rendita, gli siino levati dal Ragozzy 300^m scudi di contanti». La 1-iu Maiu se anunță vizitele ce a făcut Domnul în ajun, viind la nunciu: acesta nu stă de vorbă cu el, «perchè, essendo di rito greco scismatico, e non havendo seguito, nè dominio, non mi pare che l'opera sua potesse essere di niun profitto alla religione cattolica». La 15 Maiu, știre că i s'a surat la două leghe de Viena niște juvaiere ce trimisese pentru vinzare la Danzig, dar se prind hoții. La 26 Iunie, Gheorghe Ștefan comunică aceluiași nunciu raportul către Împărat, în care oferă, dacă va căpăta, prin Turci, Scaunul său, ocrotire pentru cultul catolic. La el trebuie să se refere această știre din Pressburg, cu data de 10 Iunie 1662: «Intendo che lo Stefano Vaivoda sia restato burlato della moglie, fuggita in l'olonia con tutta la roba e gioie, per esser stata da lui strapazzata, anzi, come si disse, appicciata, e liberata da suoi servitori». — La Blaj, în posesia E. S. Mitropolitului Victor Mihályi de Apșa și în păstrarea păr. canonic Moldoveanu, care de mai mult timp pregătește o ediție, se află prețiosul manuscript românesc, în care călugărul Antonie de Moldavița, cred, a scris pentru Domnul său felurite cărți de slujbă și a însemnat în cîteva pagini moartea, înceată și grea, de damblă a stăpinului său. — V. și Documentele la Prefață, la data de Iunie 1660.

² Nekesch-Schuller, pp. 250-1. În expunerea citată a călugărului Grigore se dă o dată imposibilă pentru intrarea lui Constantin în noul său principat.

cu Hatmanul Hăbășescu, veni să-l găsească, pe dînsul și pe pedeștri lui, la Stînca, în valea Jijiei. Și aici bâtrînul Voevod — fiul său era, pentru afaceri, la Poartă —, nu fu în stare să se împotrivească, măcar pentru cinste. El fugi, între slujitoi și lui însăpmântați de dușman și nemulțămiți de stăpînul lor, până la Bîc, pe drumul Benderulu, unde veni la dînsul Iali-Agasi, căpetenia tătărească a «malulu», aproape tot într'o vreme cu porunca împărătească ce dădea Moldova copilului de cincisprezece ani al Lupulu, Ștefan-Vodă, zis, pentru vrîsta sa, Ștefaniță¹.

Calga tătăresc, locuitorul Hanulu, se află și el în Moldova, dar el dădu lui Iali-Agasi singur sarcina de a face liniste în țară pentru sosirea tînărului Domn; Ghica-Vodă rămase și el în acest lagăr de așteptare de la Balota. Pe cînd cei ce trebuiau să gonească pe Constantin, ce credea că poate să rămîne, iertat și de Turci, merseră asupra Scaunului, unde se găsia hainul, cu la 8.000 de oameni și douăsprezece tunuri, apărat de un sănț săpat lîngă Galata Luptători erau, cum se vede, destui; nici lipsiau armele, nicăi praful, nicăi hrana; numai Constantin-Vodă nu era dintre aceia cari fac cu aceste mijloace să se ciștige o biruință. Unguri și Moldoveni, lăsați de capul lor, își împușcară în vînt gloanțele, fără a însăpmânta cîtuși de puțin pe Tatari, cari vedeau că nimeni dintre aî lor nu cade de pe cal. Într'o Vinere, poate la 21 Novembre, el voi să întrebe norocul printr'o luptă deschisă, trecînd, cu toate puterile sale, Bahluiul; dar aî lui țintiră tot așa de rău ca și înainte, se zăpăciră înaintea Tatarilor și căzură în fugă supt săbiile călăreștilor prădălnici. Și, peste puțin, pe cînd Voevodul învins lua drumul muntilor, Tatarii se coboriau spre Milcov, aducînd cu ei pe Ghica-Vodă, iar Ștefaniță-și lua Scaunul în primire pe la 1^{ia} Decembrie st. n.².

¹ V. și raportul venețian din 18 Novembre 1659, în Hurmuzaki, V². Cf. știrile din Adrianopol, 1-iu Novembre, *ibid.*, IX¹. Încă de la 2 Novembre se dă știrea biruinții de către Rákóczy; *ibid.*, IX¹, p. 157.

² Cf. cu Miron Costin, Cronica lui Hasan-Vegl, I. c. și raportul venețian din 8 Decembrie 1659, în Hurmuzaki, V². *Chron. Fuchsio-Lup.-Olt.*, II, p.

Mař răpede decit dînsul ajunse Constantin-Vodă fugarul, care trebuu în pripă în partea muntelui și se furișă în Ardeal pe la Timiș¹. Prin el va fi aflat cele ce se întimplase în Moldova Mihnea, care, cu planurile lui de a face pod de luntri peste Dunăre și a lovi cetățile turcești de pe malul drept, în înțelegere cu Bulgaria², luase după întlnirea cu Rákóczy drumul Giurgiului, unde-l aștepta Turcii, puțini la număr și nehotărîți încă. Trecind prin părțile Călugărenilor, la Frătești în Vlașca, el văzu pe Gaudy învingând pentru dînsul pe dușmanul prins fără pregătire. Dar, cînd află de nenorocirea din Moldova și de apropierea Tatarilor, venindu-i și stiri rele din Ardeal, el lăsa tot și fugi. Răscumpărindu-se la Tîrgoviște de la chiar ostașii săi, ce voiau să-l prindă, el trecu munții la Rákóczy³. La 18 Decembrie, Ghica era în Scaun, și în ziua următoare se luaă măsură în Sighișoara pentru urmărirea lui Mihnea, care plecase din Sibiu la 10, în bătaia tunurilor dușmane, către Secuime⁴.

Căci în Ardeal erau iarăși doi Crai. Turcii, pătrunzînd prin Poarta de Fier, adusese pe Barcsai, și lupte se începeau între el și Rákóczy pentru cinstea de a plăti la Poartă dărî ce nu mai puteau fi strînse și a-și scrie numele peste mai mulți ani dintr'o vreme de nenorocire⁵. Anul 1660 se începu găsind pe Barcsai închis în Sibiu, pe care-l încunjura, cu Gaudy, Seimeni și țeranii români din Ardeal, vechiul stăpînitor al provinciei⁶.

Asediul Sibiului ținu până târziu în primăvară și se sfîrși puțină vreme înainte de înfrîngerea și moartea lui Rákóczy.

¹ 19, fixeză la 25 înfrîngerea lui Constantin. Nekesch-Schuller socoate la «patru săptămîni» durata usurpației lui Constantin.

² Nekesch-Schuller, p. 452.

³ Relația Franciscanului Grigore, *l. c.*

⁴ Cf. Cron. munteană și cele ardelene citate, precum și Șinca, III, pp. 130-2.

⁵ Nekesch-Schuller, p. 252; *Chron. Fuchsi-Lup.-Olt.*, II, p. 101; Kraus, p. 29. Ziarul lui Ioan Nemes, în Documentele la Prefață, n^o CCXI.

⁶ Cf., pentru aceasta ca și, în genere, pentru împrejurările din această vreme, cronicarii ardeleni contemporani, în Șinca, III.

⁷ V. Șinca, III, p. 130 și ziarul asediului, din care se reproduc unele părți în Documentele la Prefață.

Până atunci, dintre ocrotiții lui de odinioară, unul dispără poate prin voia celuilalt, și acesta din urmă își încerca iarăși norocul.

Constantin-Vodă se întâmpină la 10 Februarie în Elesd, de unde scrie «*Craiului*» său că va veni să-l afle, pe la Ciuță¹. În April el se găsia, împreună cu Mihnea, la Satu-Mare, și a doua zi de Paști, la 23 ale lunii, cei doi Domni se găsiau unul lîngă altul, la un mare ospăt de sărbători. Pentru Mihnea bucuria avu un rău sfîrșit, căci, întorcîndu-se la țiitoarea sa tătărească, o rudă a Hanuluță, ca odinioară nevasta lui Vasile Lupu, el muri pe neașteptate, de o damblă, care dădu voie lui Constantin să-și unească trupele acestui rival cu ale lui și să pornească iarăși într-un războiu fără folos².

Astfel pregătit, pribegieul trecu, la 4 Maiu, prin Turnu-Roș, cu voia lui Rákóczy, la care veni să-și ieas bun, între haiduci, în număr de vre-o trei până la cinci sute, după ce înștiințase pe boierii că va fi nespus de aspru cu cine-i va sta împotrivă. Ghica, un bun bătrîn, păstorind ca un părinte țara săracită, nu era deprins să se lupte, și făcu și aici ca și în Moldova: trecu supt aripile stăpînilor. La 11 ale lunii, Constantin luă în primire Scaunul Bucureștilor, merse de lovi, cu pagubă mare, pe Ghica și găzduitorii lui din Giurgiu, și dezgropă, se zice, din heleșteul de la Dobreni bogății pe care le cufundase pe vremea fugii sale din 1658. Apoi, cum se putea aștepta, doi Pașii și un mîrzac se adunară la Dunăre și porniră în ultima zi a lui Maiu asupra răzvrătitoruluță³. La 3 Iunie, Constantin, care nu știa niciodată să apere ceia ce

¹ *Diplomataria*, XXIII, p. 661.

² Cf. Kraus, II, p. 54, Șincaī, III, p. 131. În scrisoarea nunciului din Viena, 24 Aprilie 1660, se scrie că Mihnea a murit «poche hore doppo d'havere una mattina desinato col Ragozzi; e, essendosi questo appropriato 100m ongari di contanti, che se gli ritrovorono doppo la morte, si crede probabilmente che il Transylvano si sia servito del veleno, per sollevarsi con quel denaro ne' suoi presenti bisogni». Cf. Hurmuzaki, IX¹, la aceeași dată

³ E curios că povestirea lui Nekesch-Schuller dă și el data de 21 Maiu st. v. pentru pornirea Turcilor, ca și Cronica țărăi. A se compara cu ele Kraus, II, L. c. și Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 251-3.

apucase a cîștiga, se afla în Țara Bîrsei, și în ziua de 6 ale lunii el se îndrepta cu încă 2.3.000 de oameni spre Secuime¹. Apoi el se suia «alăture cu munții», trecea pe la Dorna și Cînîpulung, pe la Hotin și ajungea la Cazacii stăpîniți acum de Gheorghe fiul Iuî Hmilnițchi, și gata de isprăvî vitejești ca în timpurile bune².

Turciî ce veniseră în Țara-Românească pentru a da ochii cu dînsul trecură neatinșî în Ardeal, și aici, la 22 Maiu, se dădu o sîngeroasă luptă, în care viteazul Rákóczy căzu, luptîndu-se, acoperit de răni, și peste cîteva zile el se stîngea, lăsînd țara în mîinile aceluî Barcsai, care nu era să poată domni nicî după moartea dușmanuluî său³.

VII.

Relațiile principatelor cu Ardealul după moartea lui Rákóczy al II-lea.

În Decembrie 1660 o dietă era adunată la Reghin, și aici Ioan Kemény, ce se sprijinia acum pe dînsul singur pentru Domnie, începu lupta împotriva desprețuitului Barcsai, care trebui să-și părăsească demnitatea. La 1-iu Ianuar, Kemény era ales principe pentru a stăpîni, în mijlocul turburărilor, cîteva lunî de zile numai. Știind la ce se poate aștepta din partea Turcilor, autorii «Crăie» lui Barcsai, el se îndreptă din capul loculuî către Imperiali, cerînd să fie sprijinit pentru a putea face în Ardeal politica plăcută creștinilor⁴.

Veciniî romîni nu vor fi primit cu multă bucurie această veste. Cel din Țara-Românească nu mai era Gheorghe Ghica, de la care se ceruse optzeci de pungî și, el răspunzînd că, după afîtea jăfuirî ale țerii sale, n'are nicî optzeci de aspri, fusese prins la 12 Septembre de Pașa de Silistra, pus în lanțuri și trimis la Poartă, unde stătu un timp în primejdie

¹ Nekesch-Schuller, *I. c.* și Trauschenfels, pp. 405-6.

² Miron Costin, p. 368. Ghica plătu acest ajutor al Tatarilor cu banî și cu prădăciunea țerii. V. Trauschenfels, p. 406 și Nekesch-Schuller, p. 256

³ V. Șincai, III, pp. 134-5.

⁴ *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 466 și urm., pp. 491-4

de moarte ¹. Dar Grigorașcu-Vodă, fiul bătrînului, era un om săret și îndrăsnet, care nu se sfia să făgăduiască daruri și biruri, aşa încît, mîntuind viața tatâlui său, el căpătă și Scaunul muntean pentru sine, către care Scaun plecă la 24 Novembre, ajungînd la Caracăl în ziua de Sf. Nicolae ².

Barcsai, care-l credea, ca și pe tatăl său, credinciosul fără şovăire al Porții, socoti că-i poate cere ajutorul de care avea aşa de mare nevoie ³. Si îndată după aceasta aflăm ca și Kemény spera «să se unească lesne cu Tara-Românească» ⁴.

În Moldova, spunea în Februar 1661 noul principe, ar întîmpina «oare care greutate», pe care socotia s'o poată înlătura însă ⁵. Ea venia dintr-o nouă ispravă a lui Constantin-Vodă, de care e îngăduit să se bănuiască poate că nicăi Kemény nu era străin.

În Novembre 1660 încă se auzise de o biruință a Domnului fugar asupra Turcilor, dar nu era decît un zvon falș ⁶. La 31 Ianuar următor el intra însă pentru a doua oară în Moldova, unde găsi pe Ștefan Lupu, un Domn prea tînăr, dar destul de inimios, care nu fugi înaintea năvălitorilor ca slabul Ghica-Vodă, în 1659 ⁷. Constantin avea însă în urma lui o puternică oaste de Cazaci, cari începuseră întăriu cu stăruinți pe la Viena în folosul nouului lor ocrotit pentru Domnia moldovenească ⁸.

¹ Cf. Kraus, II, pp. 411-2; Kemény, *Deutsche Fundgruben*, II, p. 229, știrile din Hurmuzaki, V², p. 79, n^o CXI; *Fragmente*, III, pp. 253-4. Cf. raportul din Adrianopol, 8 Octombrie 1660: «Fù condotto quà in ferri il Vai-voda di Valachia, benchè innocente, per farlo sudare danari, se vorrà liberarsi et ottener il principato per il figlio»; în copilele Vladimir Ghica. După un raport din Oderstrom, 30 Ianuar 1660 (München, *Hof- u. Staatsbibl.*, ms. lat. 5865), pentru pacea polonă-suedă ar fi venit la Danzig «Turck-, Tartar-, Siebenbürg-, Wallach- und Moldauische Gesandten».

² Cf. Cronica țerii cu Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 253-4. Cf. și *Doc.*, V², la data de 1^u Decembrie 1660.

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 254-5.

⁴ *Mon. conut. Trans.*, XII, p. 493

⁵ *Ibid.*

⁶ Hurmuzaki, IV¹, la data de 28 Novembre 1660.

⁷ Data în Nekesch-Schuller, p. 263.

⁸ În copilele Vladimir Ghica, se află instrucțiîi date din 9 Decembrie 1660, lae unor soli cazaci. Se arată, între altele, că prietenul lor Constantin Șerban a

Neapărat că învingătorii fură cei deprinși să lupte și să învingă, și Domnul dela Turci merseră în jos pe Prut să caute pe Iali-Agasi din Bugeac, potolitorul de răscoale în țara vecină cu cîrmuirea lui. La 5 Februarie 1661, Constantin-Vodă, «Domn al țerii Moldovei», era în Scaunul său din Iași, de unde dădea un document de danie, foarte rar, care nu s'a păstrat¹.

fost gonit pe nedrept din Tara-Românească «e ricorso alla protettione del nostro exercito». Dacă Imperialii nu-l pot face Domn, «almeno possa havere la sussistenza ne' suoi domini. Et è cosa ragionevole di restituirllo quanto prima alla sua dignità, perchè Stefano Palatino ha dato la causa, abbruciando molte terre e villaggi della moglie del mio signor fratello». E vorba de încercarea lui Ștefăniță de a-și aduce cu de-a-sila din Rașcov, sora, Ruxanda, văduva lui Timuș și cunoscata Hatmanulu Gheorghe, și el fiu al lui Hmilnițchi. V. Miron Costin, p 368.— Într'un raport din Constantinopol, 7 Septembrie 1665 (Graz, Arch., ms. n° 114, f° 16-8 V^o) se citește: «Ihr Excellentia (ambasadorul german) sein gar wohl logirt in einem schoneu Hauss an dem Meer, gleich gegen dem kays. Arsenal über; disses Hauss hat dem Lupulo, gewesten Fürsten von Moldau, gehort · sein Wittib wohnt noch darinnen».

¹ † Io Costantin Șerban Voivoda, bojiu milstii gospodarului zemli moldavesc, scriem Domnia Mia la slugile noastre, la cămănar și la bezmenar, care veți lua cămăń și bezmăń aicia în trăg în Iași, dămu-vă știre, deaca veți vedea cartia Domniei Mial[e], iar voi să aveți a lăsa în pace de cămăń mare și mică și de băzăń o pivniță și o dughișană a sventei măňăstirii a lui Aron-Vodă, ce iaste pre Ulița Noaî, unde să vine să făină, intru nemică să nu o învăluști, pentru căci Domnia Mia m'am milostivit și am lăsat să fie de tămăe și de ciară la sfânta biserică, aşziduria și un ficioar ce vor pune ei la pivniță, să fie om neinsurat și fără breaaslă, acela încă să fie în pace de dajde, și de zloți, și de leu, și de taleri, și de galbină, și de orjă, și de gunoiu, și de ghiaia, și de fănu, și de lîm, și de caí de olac, și de podvodăză, și de alte dări și anghiriș, de toate căte sintu pre alți mișei în țara Domniei Meale; nime intru nemică să nu-învăluască, pentru căci a cărti și de la alți Domnii că-ău fostu mai denainte vreame. Iar, cine-i va învălu preste cartia Domnii Miale, va fi de mare certare de la Domnia Mia. U Ias, l^t 7169, Ghen. 26,

Io Costandin Voivoda.

† Alicesandru.

(Bibl. Ac. Rom, doc 10/LXXIX)

V. și raportul olandez din 22 Februarie 1661. «Per aliquod tempus hic omnia quieta Nunc inter nova quod expulsus ante Valachiae praefectus, cum valido exercitu, invaserit Moldaviam, contra quem iam et turcicac et tataricac copiae mittuntur». La 24 Iunie se menționează oprirea solului polon «donec intelligeretur responsum regis Poloniae, a quo Vezirus dedi contenderat (si quae esset praestitorum beneficiorum grata memoria) Constantinum quondam Valachiae principem, qui, usta ac rapta illa regione, sedem fixisset in ditione

Dar în cursul aceleiași lună, veniră Tatarii, ceva Munteni, de sigur, și Pașa de la Silistra, care trebuia să facă și o cercetare a motivelor ce adusese tulburările. Înnainte de a intra însă în Iași Mustafă-Pașa, și a-și face interesele cu acest priilej, Constantin avuse «lupta» să cu Iali-Agasi și Ștefăniță. Cazaci î nu fură îvinși, dar nu putură să cîștige biruința pentru acela care-i plătise. Bietul pribeg apucă drumul spre hotarul leșesc, «petrecut» de dușmanii cari erau bucuroși să-l vadă plecînd, și el se pierdu în Polonia, de unde numai o dată mai veni supt steaguri să ceară «moștenirea» sa oră Domnia străină¹.

Astfel Ștefăniță rămase Domn, fără însemnatate pentru vecinii și fără îndreptare în afacerile lor, până cînd el muri în toamnă, de friguri rele, la 29 Septembrie². Urmașul său, un bătrîn boier bețiv, simplu ca un țaran, n'auv un mai mare rol în însemnatele împrejurări politice care se petreceră în Ardeal.

Aici Kemény spînzură pe fratele lui Barcsai și puse a se ucide acesta pe cale, precum altă dată haiduci din Oradea ucisese pe Gabriel Báthory. El asigură pe Turci, în Iunie, prin Grigore Ghica, despre hotărîrea lui de a rămînea cu ori-ce preț³. I se răspunse la aceasta că el va trebui să plece, alegîndu-se în locu-î pe una din cele patru persoane, ce se

Poloniae». În Documentele la Prefață dăm scrisorii privitoare la o reclamație bănească a lui în Ardeal. Încă pe vremea adăpostului lui Miron Costin în Polonia, Constantin trăia în această țară. V. Bogdan, *Cronice medievale*, p. 165.

¹ Cf. Miron Costin, pp. 368-71, care arată să fie remaniat pentru această parte, de vreme ce aceste întîmplări sunt puse înnainte de luptele ce aduseră moartea lui Rákóczy, Hurmuzaki, V², la 24 Februar, 28 Martie, Mai, Iulie 1661, IX¹, la 10 Februar, *Mon. comit Trans.*, XII, la 26 Februar, raport din Constantinopol 18 Februar, cu aceleai și stîri, în copiile Vladimir Ghica: ar fi fost 4.000 de Cazaci, de cari fugă țara până în munți și pădurî; Kraus, II, pp. 138-9, 145.

² Data morții în Kraus, II, p. 192 Cf. Miron Costin, p. 372 și Hurmuzaki, V², la data de 10 Novembrie 1661, IX¹, la aceia de 3 Decembrie și *Fragm*, III, p. 258. În Nekesch-Schuller, data e 4 Novembrie

³ Hurmuzaki, V², *Fragm*, III, p. 257.

propuseră de Turci¹, Legăturile tainice cu Domnul muntean nu-i folosiră nimic, în timpuri cînd țările noastre stăteau la picioarele Tatarilor Bugeacului². Încă în Iunie mai multe miî de Tatară pătrunseră în Ardeal, venind din Țara-Românească³. În Iulie, Turciⁱ treceaū prin Poarta de fier. Kemény fu aruncat pește Tisa fără luptă, părăsit de Imperiali și, într'o dietă adunată de Ali-Pașa, comandantul oștilor de năvălire, Mihai Apaffy, un tînăr cunoscut mai mult printr'aceia că fusese și el rob la Tatară, fu ales, de voie și, mai ales, de nevoie, la 14 Septembrie. Luî Kemény, întors fără-noroc, nu-i rămase decît să rătăcească în partea răsăriteană a provinciei, fără să găsească undeva iubire și sprijin. Tot Ardealul se găsia în mâna Sultanului, care putea face ori-ce dintr'însul⁴. Munteni și Moldoveni se aflaū, tîrîști de valurile năvălitorilor, în țara vecină, unde n'a-veaū eî însii nică un cuvînt de spus⁵. Erau, între ei, și «Curteni» plătiști de Apaffy, aşa încît, la întoarcerea lor spre Bran, în Ianuar 1662, eî fură prinși fără de veste de Haiduciⁱ luî Kemény și măcelăriști aproape cu totul⁶.

Crezînd că plecarea lui Ali-Pașa-î va da răgaz să gonească pe Apaffy, Kemény începu din noă luptă, ajutat pe supt mînă de Imperiali. Dar Turciⁱ chemați în grabă năpădiră asupră-î, și trupu-î se pierdu între ale morților de rînd, pe cîmpul de luptă înghețat. Acum Apaffy era Domn de fapt, dar un principe slab, fără planuri și fără îndrăzneală, o umilă făptură a stăpînilor săi Turciⁱ, cari-l mînară în potriva Nemîilor în toate războaiele lor cu aceștia.

In aceste războaie fură luați înainte, în 1663, în 1664, și Domniⁱ noștri, cari se schimbaū foarte des și nu erau alt ceva

¹ *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 517 și urm.

² Ilurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 258.

³ Nekesch-Schuller, p. 265.

⁴ Cf. Ilurmuzaki, V², IX¹, *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 533 și urm. și cronicile ardelenie din Șincaⁱ, III.

⁵ Hurmuzaki, V², la data de 9 Decembrie 1661.

⁶ Nekesch-Schuller, p. 269. Îi comanda Petru Buday al lui Constantin Șerban (v. *Mon. comit. Trans.*, XIII, p. 295). Pentru Buday, mai v. *Torok-Mag. Állam.-Okm.*, V, p. 246.

decit niște administratori. De o politică străină a lor nu se poate vorbi: cu frica maziliei și chinurilor în spate, ei trimit știri, daă scrisori și încearcă, cel mult, cîte o trădare timidă. Mai neastîmpărat decit cîlalți, cu oare-care însușiri de ambicie, servită de șiretenie, se arată Grigore Ghica, trădătorul de la Lewenz, care încă din 1663 cerea lui Apaffy să fie recomandat Împăratului ca «un om cinstit și creștin»¹ și despre care s'a spus în cursul acelor cîteva lunî cît mai fu suferit în Scaun, că ar fi mijlocit și o înțelegere a Împăratului acestuia cu vecinul din Moldova și cel din Ardeal².

Supt el și supt alți Domnî, Ardealul, fără să se amestece în afacerile noastre, rămase un adăpost deschis pentru pri-begii din oră-ce partidă. «Să știi», scria Apaffy în 1673 la mustrările lui Sobieski, «că, în starea nenorocită a celor două țerî, din cauza veșniciei schimbării a Domnilor, nu trec doi ani, în cari să nu fie siliți nobilii dintr'o partidă sau din alta a fugi în Ardeal; iar Ardealul n'a dat nicî-odată pe vre unul dintre dînși dușmanilor la moarte³. Stroe Leudeanu, uneltitorul morții lui Constantin Postelnicul Cantacuzino, scăpînd din călugăria lui silită la Snagovul po căinții, alergă peste munți, de unde vedem că-l cere Antonie-Vodă⁴. În 1676, se găsiau astfel peste munți, fugari înaintea lui Duca-Vodă, Șerban și Mihai Cantacuzino, cari luau îndatoriri pentru a fi primiți în nobilimea ardeleană, în care fusese admis odată, supt al doilea Rákóczy, fratele lor Drăghici⁵. În schimb, relațiile cu Domnii urmau să

¹ *Mon. comit. Trans.,* XIII, pp. 237-9; cf. mai jos, p. 59 și *Torok-Mag. Állam.-Okm.*, VII, pp. 442-3

² Hurmuzaki, IX¹, la data de 16 Novembre 1664. Cf. și *Socoteliile Brașovului*, pp. 105-6 și Documentele la Prefață: Extrase din Protocolele Co-halmului.

³ *Mon. com. Transylv.*, XV, pp. 355-6

⁴ *Torok-Mag. Állam.-Okm.*, V, pp. 21-3. Cu scrisoarea e trimis «vice-cancelleriul» Radu Năsturel Cf. și VI, pp. 197-8.

⁵ Cf. mai jos, pp. 61-2 și *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, pp. 105-7. La 29 August precedent, Șerban scria încă diu tabăra lui Duca, lîngă Nistru

fie bune: Grigore Ghica împrumută banii lui Apaffy¹. Soția lui Ghica află, la nenorocire, și ea un adăpost la Apaffy, care n-o dădu Turcilor, zăbovind lucrul până ce ea, născind, nu mai putu fi tîrâtă la Poartă și se răscumpără cu 2.000 de lei, pe cari-i dădu cel ce povestește aceste întimplări, cancelariul Ioan Bethlen². Domnul însuși, în privința căruia Turciî dăduseră ordine de prindere, fusese înștiințat de dinsele, aşa încît el luă calea Poloniei. Si aceasta cu toate că în 1663 el spusese Ardelenilor, pentru a-i duce pe căi primejdioase, lucruri falșe despre gîndurile Turcilor, cari ar voi să scoată din țară pe Apaffy și pe nobili, să-i arunce în temniță ori să-i ucidă, și să puie Pașî în Ardeal, — aşa încît ar fi cel mai cuminte lucru ca Apaffy să fugă din Sibiu la Imperiali, prin Gurghiû sau Cluj³. Si la căderea lui Duca, în 1672, se bucurară Ardelenii, pentru că ar fi scăpat astfel de un intrigant fără recunoștință, dar în aparență legăturile lui cu Ardealul au fost totdeauna bune, și-l vedem poftind la 1681 pe vecin la nunta fetei sale Caterina cu Ștefan Radu⁴.

Chiar supt Șerban-Vodă, în sfîrșit, cu toate că sunt relații

(*Torok-Mag. Állam-Okm.*, VII, pp. 582-3). O scrisoare din 1672 a lui Șerban, *ibid.*, V, pp. 114-5. Pentru întorsu-î din Candia (1674), V, pp 246

¹ De «debitum Vojvodae Transalpinensis» se vorbește în dieta ardeleană la Novembre 1664; *Mon. comit. Trans.*, XIII, p. 351.

² Cf. și în Documentele la Prefață, extrase din Protoalele Cohalmului.

³ Ioan Bethlen. Într-o scrisoare tipărită în *Torok-Mag Állam-Okm.*, IV, pp. 442-3 (23 Iulie 1663) se arată iarăș ofertele lui Ghica. el ar fi pretins că Strozzi, de ar veni cu 6.000 de Nemți, ar putea învinge «Ex ore eiusdem christianissimi principis Valachiae habeo se paratum mori, modo christianitas et Sua Caesarea Maiestas triumphet». Cf. raportul olandez din 20 Novembre 1663. «Inter Transylvanos quidem, Valachos et Moldavos, praecipue a Turcis laudibus fertur Valachiae praefectus, quod et aperto Marte egregia eius virtus emicuerit et, dolo rem iuvans, furto noctis incautos hostes magna clade multaverit, ob quod meritum ei in quinquennium prorogatum fuit regimen».

⁴ *Mon. comit. Trans.*, XVII, pp. 230-1; cf Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, p. 223; și *Mon.*, XVII, p. 244. În ms. ital. 4to 28 al Bibl. Museului Național din Pesta, cuprinzind traduceri italiene de scrisori turcești către principi, în 1667-87,

politice foarte dese cu Ardealul, ele n'ați altă însemnatate decât a unor dibace intrigă mărunte¹. Cantacuzinul muntean a trăit rău cu vecinul său de peste munți, pîrîndu-l necontenit la Poartă, ocrotindu-î dușmani, mai ales pe Csáky, în 1681-2 încă, oferindu-î ajutor pentru a se face el principé în locul lui Mihai, răspunzînd prin învinuire de același fel la plingerile lui Apaffy că ar chema pe Nemțî în Carpați și la Dunăre. Dar în toate acestea nu se găsește nică măcar atîta neatîrnare ca în purtarea unuî Radu Mihnea. Sînt doî supuși pe deplin aî Portii, cari se sapă unul pe altul, spre cea mai mare bucurie a Turcilor, cari judecau că «e folositor să nu se înțeleagă între dînșiî creștinii». Cînd se încheie un tratat între cele două țeri, el nu avea nică o țintă mai înaltă, ci era numai o înțelegere pentru buna vecinătate.

E drept că în acest act din Făgăraș, 1-iü Iunie 1685, Muntenii se îndatoriau a părăsi pe Csáky, «vînzătorul Ardealului», că se vorbia de împărtășirea prietenilor și dușmăniilor, de înștiințarea unuî vecin de către celalt despre gîndurile rele ale Turcilor. Fugarii pot fi adăpostiți, rămînînd slobozî a se întoarce, dar fără a pricinui turburări în țara care i-a primit². Dar îndată pîrile începură ca și înainte de tratat, și situația lui Csáky nu fu cîtuși de puțin zguduită³.

Brîncoveanu, urmașul lui Șerban, făcu o politică de asigurare cuminte și sfioasă, și legăturile sale cu Tokoly,

se aflat, pe pp. 228-9, un ordin din 1685 al Turcilor către Apaffy ca să nu mai trimeată în Polonia, ci să dea «comisariuluî» ce vine banuî de răscumpărare aî lui Duca, care a murit. Cf. *Torok-Mag. Állam.-Okm.*, VI, pp. 476-7.

¹ O sumă de scrisori în ultimele volume din *Torok-Mag. Állam.-Okm.*

² Pe lîngă ediția din *Mon. com. Trans.*, XVIII, pp. 341-4, n° XCIV, cunosc, în Corespondența Agenției austriace din București, la Academia Română, o versiune latină contemporană, de urma căreia nu pot da destul de răpede ca s'o pot înfățișa cetitorilor. — Negociatorii sunt Matei Cantacuzino, Barbu Banul Milescu și Vintilă Spătar Corbeanu.

³ V. Apendicele la *Socotelile Sibiului*.

mai mult dușmănești în adîncul sufletului amînduroără, sănt numai un episod din războiul turco-german¹. Așa stăteaă lucruri cînd prin pacea de la Carlovăț dispăru Ardealul liber².

¹ O scrisoare a lui Constantin Bălăceanu către Apaffy, în *Mon. comit. Trans.*, XX, p. 225.

² Le-am schițat în Prefața la *Operetele lui Constantin Cantacuzino Stolnicul*. În *Torok-Mag. Állam-Okm.* se află și cîteva scrisori ce privesc pe Constantin înainte de Domnie și pe frate-său Barbu. Cf. mai jos, pp 63-4, *Socotilele Brașovului*, de la 1679 înainte; *Socotile Sibiului*, la aceleași date și corespondență turcească din *Apendice*; scrisorile lui Șerban în *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, *Mon. comit. Trans.*, XVI, pp 417, 437-9; XVII, pp. 268-9; Memoriile lui Nicolae Bethlen (pentru trecerea prin Țara-Românească a lui Beldi - cf. *Mon.*, XVI, pp 437-9); *Sate și preoți*, p. 76 și urm.; *Studi și doc.*, III, pp. 96-8, *Doc. privitoare la Constantin-Vodă Brîncoveanu și Documentele la Prefață*. În de *Ducibus Valachiae* al lui Soterius (ms. fol. lat 3743 din Bibl. Muzeului Național din Pesta) se reproduce titlul lui Șerban astfel: Иван Шербань Кантакозинъ Каesarъ Иоанъ, дни тиile лѣнѣ длилъ си виршию атвѣтъ оуговлахъ.

NOTĂ PRELIMINARĂ.

Acest volum a fost început pentru publicarea actelor românești, de un cuprins cu deosebire interesant, pe care le am găsit în vara anului 1901 în Archivele de Stat din Buda¹. La publicarea lor am lăsat la o parte indicația provenienței, pentru că ele fac parte numai din două fonduri, ce trebuiau semnalate o singură dată: Archiva episcopuluși neunit pentru Români din Ardeal, Dionisie Novacovică, și documentele pribitoare la epoca lui Gheorghe Rákóczy.

Pentru lămurirea cuprinsuluși acelora dintre ele care aveau legătură cu politica străină a Domnilor noștri din veacul al XVII-lea, am întreprins studiile al căror rezultat e Prefața. În ea se dă, pe baza izvoarelor tipărite — dar întrebuițate numai în parte — și a celor ce nu fusese încă puse în circulație științifică — o privire asupra legăturilor Țerii-Românești și Moldovei cu Ardealul vecin de la moartea lui Mihai Viteazul până la dispariția principatului maghiar de peste munți.

Din bogatul material inedit ce am putut să întrebuițez, am renunțat a publica vreodată cea mai mare parte, care nu mi s'a părut că merită alt ceva decât utilizarea. Cele mai însemnante scrisori și acte au fost adăuse însă la baza lucrării, ca documente auxiliare.

Între ele un loc mare îl ocupă fragmentele din coresponden-

¹ Cu prilejul șederii mele în Budapesta, mi s'a semnalat de d. Ferenczy Zoltán, profesor la Universitatea de acolo și director al Bibliotecii universitare, existența la Cluj, în Bibl. Museului ardelean, a documentelor române și slave, din care reproducem cîteva aici.

dența olandesă la Constantinopol, pe care am cercetat-o în întregime, luând copie din tot ce ne privește, de aproape sau de departe. Cel d'intăiu Trimis comercial al Statelor Generale pe lîngă Poartă a fost Cornelis Haga, care-și începu funcțiile de ambasador încă din epoca Movileștilor. De și plătit mai bine decât, cu puțin timp în urmă, colegul său engles, el căuta să-și crească veniturile, ajutînd nevoile sau ambițiile «Grecilor» din cari se făceau patriarhii și Domni. Se cunosc legăturile lui cu Chiril Lucari, care, ocupînd Scaunele din Alexandria și Constantinopol, nu se sfii să arăte o simpatie deosebită pentru calvinism. Pe cînd, ca patriarch alexandrin, el era silit să-și caute hrana în Țara-Românească, el scria din această «Valachie», la 9 Septembrie 1613, din preajma lui Radu Mihnea deci, «prea-puternicelor și prea creștinelor dumnealor Statelor-Generale confederate ale provinciilor Flandreî», vorbindu-le de vechia lui dragoste pentru țara lor. Admirînd lupta pentru libertate și lege pe care o dusese compatrioții lui Haga, el își arată bucuria pentru pacea ce s'a ajuns a se încheia și sfîrșește cu lauda ambasadorului prieten și cu nesfîrșite complimente, între care sămăna cuvinte grecești.

Pentru timpurile d'intăiu însă n'avem în corespondența lui Haga, păstrată în Archivele de Stat olandese, decât numai vre-un act rătăcit din greșeală printre altele mai târziu. Se află însă, în posesiunea unei familii de acolo, scisorii ale Trimisului, de pe vremea cînd el ajuta pentru banii pe Domnii și «Domnișorii» din neamul Movileștilor¹. În timpul cînt am stat în Olanda, n'am putut să văd această corespondență particulară. Semnalind lucrul la întoarcere Academieî Romîne, știu că s'a făcut o intervenire prin Legația română din Haga, dar până acum nu s'a primit nimic din copiile dorite.

Pe lîngă aceste documente ajutătoare, în sfîrșit, am adaus altele, găsite mai târziu printre hîrtiile mele. Si, cercetînd apoii actele interne păstrate la Academia Romînă, am cules din ele informațiile nouă ce se dau la «Addenda».

¹ Cf și Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 191.

Aș fi putut crește acestea din urmă prin lucrurile găsite acum chiar în Colecția de documente a așezământului Sf. Spiridon la Iași. Dar ele erau prea numeroase, și unele din ele prea însemnate, pentru a le arunca astfel în anexele unuï volum, și socot că e mai bine a începe cu dînsele volumul V din această publicație.

Cetitorul va judeca și după ce i se dă astăzi dacă această colecție răscumpără prin foloasele ce aduce cheltuiala făcută de Ministerul de Instrucție cu dînsa. În să declar că, în ce mă privește pe mine, această cheltuială nu întrece, pentru copie, orînduire, adnotare, sau pentru redactarea studiilor din Prefețe, suma de cincizeci de lei de coală. Si acești banii își găsesc mai totdeauna întrebuițarea în călătorii de studii, care aduc descoperirea de izvoare nouă.

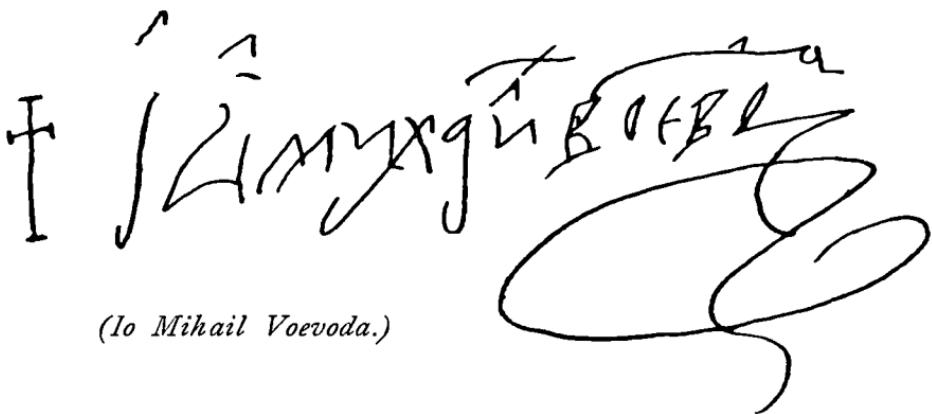
Dacă însă Statul român ar putea asigura profesorilor universitari mai mult decît hrana zilnică, sau dacă m'as găsi în stăpînirea unei averi personale, aș renunța firește și la această plată.

N. IORGA.

DOCUMENTE.

I.

Semnătura lui Mihai Viteazul, pe actul de jurămînt către Împăratul Rudolf: 9 Iunie 1598:

(Io Mihail Voevoda.)

[Actul samănă cu n^o ccxxiii din Hurmuzaki, III¹: dar are cîteva lungiri, mai ales la dată. Pecetea cu cei doi sfinți tutelari: vulturul sus, cu cruce, între soare și semilună; în cercul de supt el: МЛ БЖ... În jur: † Иоаннес Рач, secretarius. — Archivele de Războiu din Viena.]

II.

Semnătura lui Mihaïl Viteazul pe tratatul cu Împăratul Rudolf: 9 Iunie 1598:

(Io Mihail Voevoda.)

[Actul e publicat, după o copie contemporană, în Hurmu-zaki, III¹, n^o ccxxii. E scris pe patru foî de comisariul imperial Istvánffy. Foile sînt cusute cu un șnur roș-negru-galben-alb.

Pecetea, supt care trece șnurul, e ca și cea de la n^o precedent. În colț, jos: *Ioannes Racz, secretar.* — *Ibid.*]

III.

[1600-I.]

... che ce-aă scris Leca Aga : sate ungurești.
 ... mani i Gherla i Fiuuzeş să ... pe ...
 ... ora . aă ținut Mordni Iștf[an].
 ... ră a lu mueriř lu Apafi M ...
 i ... t aă ținut Sent Marton.
 † Sentivanu . aă ținut Jibri Gașpar.
 † Sămbătelche . aă ținut Cefai Iștfan.
 † Domocoșfalva . aă ținut Albora ...
 † Magăr Lapăš i Velma i Debrețin . aă ținut Belin Ghiurgiu.
 † Răteg . i Gancea . i Loșfa . i Poian[a] . aă ținut Bășcăi Iștfan.

† ... ntelche . i Cherleș aŭ ținut Săbo Bălaș căpitanul de în Hăstu.

† Senu Iacom i Ida aŭ ținut Corneș Gașpar.

† Chiri aŭ ținut Cătunai Mihaiu, ce ia în hotarul cetății.

† Unfalov i Baton i Ceaba aŭ ținut Meșenti Benedic.

† Ghiurghiu i Negherfalova aŭ ținut Boșcăi Iștfan.

... mănești.

... ținut Banul Mihalcea.

... [ținu]t Săbo Gherghe.

... [tă]nut Ceachi Iștfan.

... iurdi Boldujariu.

... falăva ... muiarea lu Răzvan.

[†] Alșasăciu a ... ri Petră.

† Felșiusăciu ... Macrai Ișfa[n].

† Holpotaca . aŭ ținut Hernin Miclăuș.

† Iurzmezeu . i Tăcafalova . i Chepșafalov aŭ ținut Domoni Pal.

† Bolcu aŭ ținut Nemeșu Ianuș.

† Röhi i Desnopataca . aŭ ținut Fiuzi Freanți.

† Tochiuș . aŭ ținut Noghi Gașpar.

† Cațco i Fijiliur . aŭ ținut Boșca[i] Iștfan.

[Archivele de Războiu din Viena.]

IV.

Semnătura lui Mihai Viteazul pe punctele presintate de dînsul în 1600 comisarilor Ungnad și Mihai Székely: publicate în Szádeczky, *Mihály Vajda* și, în resumat german, în Hurmuzaki, IV¹, pp. 214-6, col. I :

Însemnare a luă pe dosul actului:

The image shows a handwritten note in cursive script, likely Romanian, written over the top of a printed form. The note reads:

„Xo 17918 înz. 18112
17918 î. x 1776
Moldova
Hotarul Ardealului.
Poata ce-am pohtit:
Moldova, Țara-Rumânească.)

[În original rîndul 1 e departe de rîndul 2 și cele două din urmă formează unul singur.— Arch. de Războiu din Viena.]

V.

Insemnare a lui Mihaï Viteazul, pe dosul scrisorii ambasadorului spaniol din Praga, 23 April 1600, către dînsul: Hurmuzaki, IV¹, p. xxiii:

Afingea vîntură înghesu săptămîngi
1600 fără peregrinări și săvârșiri

(De la solul Șpanei, carele șade
lăngă Împăratul nemțescu.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

VI.

Însemnare a lui Mihaï pe dosul jurămîntului făcut de Kaptury János că va ținea Suceava pentru Vodă și fiul lui, ca pîrcălab: «datum in arce Swchwa, 29 May 1600»:

gălăbăță spăzăță
făpădă

(A lu Căpturi pântru
jurămîntul.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

VII.

Insemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul unei scrisori ungureşti, prin care — Iunie(?) 1600 — oraşele ardelene sănt invitate a se răscula contra Voevoduluï :

PANTRU MACO GURGU.
1600

(*Pântru Maco Gurgu.*)

[Arch. de Războiu din Viena.]

VIII.

Petrus Arros, camerarius in porta Varregen, recognosco per praesentes prudentem et circumspectum dominum magistrum civium civitatis Segeswar, Andream Gebel, ad manus meas administravisse tribus vicibus tritica, cubales saxonicales integre et plenarie mille, medio Iacobo Fogarassi; de quibus eundem expeditum reddo praesen[ti]s signaturę testimonio. Datum in porta varragensi, anno 1600, 8 iunii.

† Eü Marcü Log. să se ştie cum aü adus de la Seghişoar[a] de trei oră căb. 1000 tocma.

[Pecete, cu un cap de Împărat roman.

Arch. oraşuluï Sighişoara.]

IX.

Iscălitura lui Mihai Viteazul pe forma ungurească a propunerilor transmise, în Iulie 1600, prin dr. Pezzen: publicate în Szádeczky, l. c. și, românește, în Iorga, *Documente de la Petru řchiopul și Mihai Viteazul*, pp. 49-50:

A handwritten document in Székely-Croatian script, featuring large, fluid letters. Above the main text, there is a date: "1600".

[Arch. de Războiu din Viena.]

X.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul scrisorii ungurești fără dată, prin care locuitorii din Huiedin (Vajda-Hunyad) arată cum trabanții Domnului aú maltratat pe cîțiva dintre ei și pe predicatorul lor Nagy András chiar, aú tras cu pușca, și a, aşa încît aú trebuit să se tragă clopoțele și să fie goniți:

A handwritten note in Székely-Croatian script, written on the back of a letter. It discusses the mistreatment of several people by the rebels and the predicator Nagy András.

(Aceasta-s de treabă pântru dărăbanți
ce aú omorât la satul cel arsu.)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XI.

Noți Mihail Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn a tot pământului Terii-Rumînești și al pământului Ardealului și al Moldovei, feților marelor și prea-bunului Ioan Petrușco Voevod. S'aș dat duminalorvoastre această poruncă a Domniei Mele, precum lui Dragomir și lui Bucur și Oprea și Aldea și filoar lor, pre cîști Dumnezeu îi va da, ca unor moștenitor, din satul Mîndra, ce se chiamă așesea parte din satul Mîndra, în toate, din munte, din ape, din pădure și din hotar și din lăcuința satului, unde lăcuiesc, pentru că iaste direaptă și veche moșie, ce aș fost lor dăruită de moștenire, anume lui Dragomir, și Opri, și lui Vlăduț, încă de atuncea de Laios Crai. Căci că, la al cincilea an al stăpînirii noastre avînd oareș-ce proces înaintea noastră Stoica, Milea și Bera, cari, chemîndu-se înaintea noastră după jalba Stoichi, Mili și a Beri acești mai sus numiți Dragomir, Bucur, Oprea și Radu și Vlăduț și Aldea, cum că ar avea parte și ei la moșie, și la aceasta am căutat Domnia Mea și am pus judecată după lege la cînstitul Divanul Domniei Mele, și s'aș cercetat înaintea noastră și a cînstitului Divanului Domniei Mele. La care s'aș văzut și o carte bătrînă ungurească, pentru moșia cea mai sus zisă. Cărora Divanul Domniei Mele li-aș dat jurămînt, a numitului Stoichi, Mili și Beri, să dovedească că ar fi fost și ei părtași la aceasta, și, Stoica, Milea și Bera neputînd mărturisi înaintea marilor mei boierî doisprezece, nici înaintea Domniei Mele n'aș mai putut apelălu. Așa dară aș rămas moșia aceia și cu cartea Domniei Mele de stăpînire lui Dragomir și lui Bucur și Opri și Radulu și Aldi, ca să li fie lor și filoar lor și nepoților și strănepoților lor de moștenire. Si de nici o judecată să nu se mai supere, fiind rînduitoarea judecată deplin înaintea Divanului Domniei Mele și a marilor boierî: jup. Teodosie Mare-Logofăt, jup. Stoica Mare-Postelnic, jupin Bărcan Mare-Vistier, jupin Leca Mare-Comis, jupin Leca (*sic*) Mare-Postelnic. Si am scris eș Carcalor (*sic*) Logofăt în luna lui Iulie 15, în cetatea Beligradului, fiind cursul anilor dela Adam 7108, iară de la Domnul Hristos 1600.

Noi Mihaï Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn Teri, etc. (sic).

[După o traducere cu litere latine în Arch. de Stat din Budapesta; «I. 39 b. 40 es 41, 1848, 1849.»]

XII.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii din 25 Septembrie 1600 a Statelor Ardealului către dînsul: Hurmu-zaki, IV¹, n^o cxxvii:

PANTRU SELESTE LANAS

(Pântru Selește Ianăș.)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XIII

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii din 30 Septembrie 1600 a Statelor Ardealului către el: Hurmuzaki, IV¹, n^o cxxix:

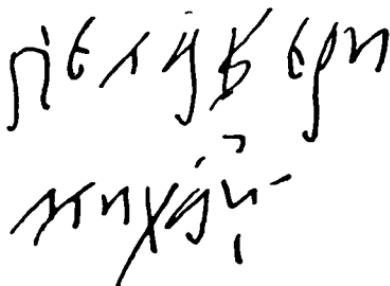
PANTRU TOCMEA LA CE-AU FĂ CUT ȚARA SĂ DAU FĂMÉIA

(Pântru tocmeală ce-aș fă-cut țara să daș fămeia)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XIV.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul unuï pas fără dată, acordat de Ioan Garazda și Mihaï Veri luï Petco Odobăsa:

A handwritten signature in a cursive Gothic script. The top part consists of several large, fluid strokes forming the letters 'M', 'H', 'I', 'A', 'V', 'T'. Below this, there is a smaller, more compact section with 'E' and 'Z' visible.

(*De la Veri
Mihaï.*)

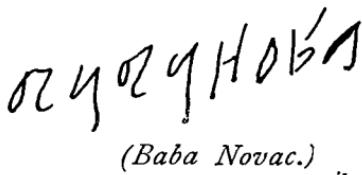
[Arch. de Războiū din Viena.]

XV.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii lui Basta către Baba Novac, 1-iü Octombrie 1600: ca n^o cxxxii din Hormuzaki, IV¹:

A handwritten signature consisting of a single, long, sweeping stroke that loops back on itself, ending with a small '11' written below it.

A handwritten signature in a cursive Gothic script. It starts with 'B' and 'A' at the top, followed by 'B' and 'A' again, and ends with 'N' and 'A' at the bottom.

(*Baba Novac.*) ..

[Arch. de Războiū din Viena.]

XVI.

Însemnare a lui Mihăi Viteazul pe dosul scrisorii Statelor din Ardeal către Baba Novac, 1-iū Octombrie 1600: ca nr cxxxii din Hurmuzaki, IV¹:

"17902/110 E.C."

(Baba Novac.)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XVII.

Însemnare a lui Mihăi Viteazuł pe scrisoarea din 1-iū Octombrie 1600 a lui Stefan Csáky către Baba Novac:

"17904/110 E.C."

(Baba Novac.)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XVIII.

Însemnare a lui Mihăi Viteazul pe dosul scrisorii Statelor Ardealului din 2 Octombrie 1600 către el:

"17/1 Lap 11"

(Pântru să trimet
boiarii.)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XIX.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul scrisorii lui către Basta, Octombrie 1600 ; Hurmuzaki, IV¹, n^o xv :

(*Mașa ce-am trimes la Baștea.*)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XX.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe scrisoarea din Beiuș (Belenyesh), 23 Mart 1601, a lui Bartolomei Somogy către dînsul : Hurmuzaki, IV¹, n^o ccv :

(*Beleniș.*)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XXI.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe scrisoarea din 28 Mart 1601 a lui Nicolae Senyey către dînsul : Hurmuzaki, IV¹, n^o ccvi :

(*Fineaș Miclăuș.*)

[Arch. de Războiu din Viena.]

XXII.

Insemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul scrisorii din 29 Mart 1601 a lui Nicolae Zolyomi către dînsul : Hurmuzaki, IV¹, n^o ccvii :

(De la Folean Miclăuș.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XXIII.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul unei scrisori din 14 April 1601 a lui Bartolomeiū Somogy, căpitan de Beiuș, către dînsul :

1401

(De la căpitanul de Beacleanis ; în original e un singur rînd.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XXIV.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul unei scrisori din 14 April 1601 a lui Bartolomei Somogy, căpitan de Beiuş, către dînsul :

(De la Beleniș.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XXV.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul unei scrisori ungureştii a lui Ludovic Rákóczi către dînsul : 23 April 1601 :

(De la Racoviță Laeș.)

[Cf. altă însemnare ca aceasta în Iorga, *Documente de la Petru řchiopul și Mihai Viteazul*, p. 61. — Arch. de Războiū din Viena.]

XXVI.

Tomintu.

[1601-2.]

† Se se știe cumu s'aă [învoit] Pătru Domnarilu cu feč[o]rie mueri, cu Dan și cu Vlcu, de le-ă dat mumă-sa parte-ă de oč[i]nă amăň *[rupt]*, să n'aibă feč[i]ori cări aă făcutu, să n'abă niminie în chipu nice în mah ... *[rupt]*. Înco Pătru Domnarulu se n'ai[bă] nică o [so]cotală în ocina luă Dan și al luă Vălcu, și să n'aibă n ... *[rupt; sus]*: și a lu dat-o m (*sic*) amodroru de u părtu sc ...] Danu, nice Vlcu, nămică partă aceea ocină a luă Pă[tru] Domnariulu, că s'aă cupăratu ilu cu bani luă și cu m ... *[rupt]*, să-ă tie cu pace, luă cu cestu fecioru care s'a făcutu elu. Si, căndu s'a tomnitu, aă fostu jude Ionșe Coltoru, și a[ă]u fostu la cè tocumelă popa Dumitru, popa Oprea, popa M[ihaї ?] alăldămășiri, și Toma Nagu, Man[e] Mile, Pătru Căndre, Coman Stroia dă Dărlatu, Pătru Fasa, Pătru Cernatu, Chirca, P ... *[rupt]* Pătruu, Stan Rmanu, Ionu Cunțanulu. Si cela ce va maă [fa]ce maă multă pără, ore Pătru Dumnariulu, ore Dan, ore Vălcu, să fi birășagu 40 de flor[in]ți domnești, să fi 2 bătrin ... *[rupt]* iră 20; și bine se se ia amite, carele va ma face pără, s[aă] eă tostri, ounulu 40 zeci de floriți, că facu 100 și [20]. Si aă lăsatu momă-sa cu blăstămu, carele să va scula s ... *[rupt]* pre feciorlu eă Oprea, să n'aibă ude merge după ia; ce spr[e] ... *[rupt]* cupărat-aă Pătro Domnariulu ocina loă adausu pentor ... *[rupt]*. Si aă mărturisitu, **кomo** **чи** [==como ște cile] în țară, 3 dumineci, și a ... *[rupt]* danu adausu la judele Ionăšu Colturu, să o scoță, ci ... *[rupt]* o i-aă datu nimica, și aă fostu în lege 4 părgari. † Si č ... *[rupt]* va scorni mi moltă ... *[rupt]* flor[in]ți ... Să se știi de rădulu luă Pătru Domarilu cum i s'o tiplatu o ocina Lupej Jata, de i-aă întrăbatu pre Danu, și pre Hăse, și pre Ionașu, și Comanu Gherghina; ne s'o lăpădatu, și aă zisu: «noă nu putem să ne moru no frați de fome, iară tu comădă și țăni». Iară după aceia s'o sculatu Hăsă de l-a păritu de

foztu jude Lupa Ciuca, și fostu în lege Bibu Oce, Stanu Romano și popa Oprea, popa Dumitru. Și lege nu i-aș datu nimică. Și aș fostu la ocen[ă] de a făcuto lege, văt 7110, în răașe, iară de în celu thănagiu (άχαψιο) di lu[n]că să în-torcă lui Danu și lui Văcu oră bani... [rupt] i-a luta, u datu samă de trezăci de floriți înaite lege.

† Să se știiia, de rădulu fetăloru, că i Pria i-u datu eș pă-meture din în căpu și ocină de acasă, iară i Neacșă i-a plătitu capulu cu patruzeci de floriți, iară le să-i dă pace. Oprea să nu-i voru da pace, ce cădu voru scorni pări, iale să dă 120 de floriți.

Că i Prăia ia indatu țirtă de ciică floriți și doi boi și măncăci de poștavu, și iară i Necșe ia i-ă datu 2 ogni și 8 nasturi și ortu de oř și 2 vaci.

[Sibiiu, Archiva Orașului, Protocolul Siliștei, 1585-1709, p. 131.]

XXVII.

[1628.]

† Să să știiia că aș făcu Stanu Micalușu di Săcelu o moră, și s'aș tocumitu cu satu bini, și aș beutu altămașu, și aș mărtorisito la besărecă 3 domenecă; și atucă aș fostu birău Oprea Cădră. și jude Pătru al Gărce, și Oprea jode de pre parte lui Halăr; și aș fostu Comanu Bibo jude și Mărcăoia Bodoia; și acă locu iaste de loculu Sibiului; și acă lucu l-aș luatu de la Toma Nicoră, și aș schibatu locu pre alcă (sic); și aș datu pre cale morei și pre nischițălu locu slobodu lui Comanu Bibo și lui Pătru Bi[bu], le-aș datu 23 de floriți; și, de ude să începe iaazulu, aș schib[ă]tu locu pre a locu, cumu di în vale de lăcămu Giurgeu Moga; și aș beotu ală-demașu în casa lui Manu Giurgiu, și l-aș mărturisit la bese-reca Văleă în 3 duminičă. Și aș fostu jude Pătru Radulu, și aș iașitu satulu tutu acolo la moră, și a tocmitu, de la ce să va ma scula pre acă locu să grăiască ceva, să fia proclit și anatima 318 ot[e]țü, și să fia birșigu 14 flor[in]ți domnești, și ișpaniloru 12. Și să să știiia care aș fostu aldămășeru de

Vale, anume Bucor Ban și Dalascu. Și atunci a fostu protopot Dumitru ot Sălagiș. Și aceasta.

Literae Stan Micklos super emptione et conventione molen-dini quod erexit anno Domini 628, in territorio Setzel situati.

[*Ibid.*, p. 139.]

XXVIII.

[1628.]

Scriu eū popa Luca, potrupop din Sintiona. Fost-aū anume unu bagiu a lui Ciahi Laslău, anome dină salu, Simion fe-ciorul e Mărnuță, de-aū luat o fată anome Flore Simion diučio, fata lui Simionu, anume Ionă. Iare-ū fostă Fechiti Ianoș, a străigat și a tudumănitu tari că o aū tras și are ș' altă muiaria. Eu potrupop Luca am mărsu; deacă întâie am ău[rat] nevasta: i-aū giorat diraintia nostră și dinaintia biroului din Sintioona o (*sic*), anome Mihailă, și u fostu da-naintia mulți omeri, că'u mărsu și bură voe, nime nu aū tras; de către aciaea, muiară de multă s'aū ales; cădu aū fostă meas. Iulie 5, săn atunci s'aū înpărțit; căndu o a luatu, aū giurat 7 omere, Olah Ianoș, ală duile Craciun, a treile Inașca, al patrul[e] Cărstanias, Molduvian Petrea, al șiasele Toder, al șaptele Niamış Bămăna. Todurăgi giurământu a dat; în șt[ir]e să fie șsanilor (*sic*), vițaișspanilor, birailor, vladicilor, potropopilor: di nime să aibă a-l' nv[ă]lui acest lucru, că aū fostu cu giurământu. Vliatū 7137, wtr թօն. Xa 1628.

[Pecete neineligibilă.]

XXIX.

[Înnainte de 1630.]

Λᾶς (*sic*).

† Όμολογὸν ἐγὼν ὁ Μουσῆς Βου-
βοτας το πος εἰσηφονησην με τὸν
πολιχρουνημεγον του Κραλι: τοῦ ἐ-
λιτζη του Νικου Φρετζου σα πλαχι (?)
ιστον πολιχρουνημηγον τον Κραλι να
ξεορθοση τον ικονο σουν (*sic*) τα
να τον στιλι με τον Γ'σουφι τζιαου-
ση ναιθη του και απορουτα να καμοϊ
του ξορθο μου κατα την σηφουνι μας
και ανισως και το κάρμοι και πάγου
στην Βιλαχιαν και ἀφετεψου νά' χου
να του ἔηδοφ χιλιαδις κροσηαν εκτη
και να τον ευχαριστον και κατὰ το
βηβιον εδοσαν την ομολογια μου για να
μπιστοσηνη και σουκύον (*sic*) και τι
βουλα μας.

Και εγον ο Μουσῆος
και φίλιε στα αγοθεν.

† Recunoște că Moisi Voevod cum că ne-am întăles
cu solul Craiului, care să
trăiască mulți ani, cu Mikó
Ferencz, ca să scrie (?)
Craiului ca să-l îndrepte
pe Măria Sa ca să-ă tri-
meață cu Isuf-Ceaus o ce-
rere, și poate să facă în-
dreptarea mea după în-
voială, și să facă și aceia
ca eū să ajung în Tara-
Românească și să dom-
nesc; atunci să am a da
șese mii de lei și să-ă mul-
țămesc. Si spre dovdă am
dat acest izvod al mieū ca
să se credă, și pe dînsul
pecetea mea:

Io Moisi Moghila Voevod.

Și eū Moise
și prietenii (?) la cele de
mai sus.

[Pecete neagră cu vulturul muntean și crucea. Inscriptia:
† ΙΟ ΜΩΣΗΣ ΜΟΓΙΛΑ ΒΟΕΒΟΔЬ.]

XXX.

[1630.]

† Cinstite log[o]fete, să fi dumneata sănătos. Daŭ știre dum-nital[e], pentru rândul slujbeî noastre de aicea, că slujim până petrecuiû foarte bună. Când aă fost lună în prânzu, în 18 zil[e], eă mă duseasem de la soroc să tocmescu nește miiare cu cești neguștori, să o iaă, că ne grăbija Turcul cu miiare; în urma mea fost-aă venit feciorul Filieșanul cu 30 de omeni la mine să mă prinăză; el nu m'aă găsit acolea, ce-aă găsit fișorii, ce-aă și prinsu a-ă uciderea și a'ntrebarea de mine unde sănt; ei, deacă aă văzut nevoia, aă fugit. Ce-aă luat și caii miei toti, de n'âm rămas nič cu unul, ce sănt pedestru; și aă luat calul Savei și al lu Ion și al lu Stan Păț[i]tul, și aă luat și bani căt era strănsi de mierărie, tot, și căt banii aă fost depre birărie, că atunce nă venise nește fecior den birărie și aă luat; eara, căt n'aă fost băgat în berbeniță, toat[e]; și aă luat dulama mea și hainele Radul[u]i frăține-mieū; i-aă luat tot, de-aă rămas numai cu cămeaşa, și aă luat dulămili[e] feciorilor, de sănt numai cu trupurile; și ne-aă luat și cămești și tot ce-aă găsit; și, cătă vită aă găsit de trăsură de miiare, toată o aă luat; și vač și ca și tot; și catastișel[e], căte aă fost de astă vară, toate le-aă luat, — că era în desagi cu bani; și, căt birari aă găsit, toț i-aă luat de i-aă legat, de le-aă luat bani și catastișel[e], și i-aă despuiat, — de i-aă lăsat cu piialea; și aă luat calul Paraschivei și al Neaniulu și al uncheașul[u]i Stroe și al Radul[u]i Bădăcel. Mař rea răutate n'am văzut de când săntu. Când am mersu la Trăg, venise veaste la căpitanul cum treace Aslan Vornicul cu Gorgan și cu Mateiu și cu alalți boiarî cu tot, la munte; ce-am și încălecat cu Sărbii: ce-am mersu Lună seara la Runcul Clucearul; demâneața ne-am sculat de noapte, ci ne-am dus unde aă fost ei tăbărăț. Ce ne-am pus în gura plaiulu, ca să nu-i lăsăm să treacă. Ei, aă venit toț de față, că era mulți, și tot de folos. Ce-aă și dat la noi; când am stătut să vedem ce vor să facă, aă eșit nainte lor Mihaiu Clucearul și

Dumitru căpit[an], și chiema pre căpitanul să meargă la ei, și striga să ne încinăm lor. Deacă aū văzut că nu vom, eii aū și dat la noi, de ne-aū răsipit, de-aū fugit cine încătroo aū putut. Vruntu-ne-am pune și capetel[e] după alalte nevoi. Deaca am venit la Trăg, scris-aū Vornicul cărti la Vod[ă] și la Vornicul și la toț boiaři, cum aū fugit Aslan Vornic, cu feciorul lui, și Gorgan Spat. și Ag[a] Mateiū și Barbul Brădescul și fratele[e] lu Mihaei Cliuč. și Barbul de Poian[ă] și feciorii Iscrul[u]j și Barbul de Fratoștiț, și feciorul lu Malcoč, și alții mulți de la Olt și de la Rom[a]naț și de la Jiul de jos și de la Meh[e]dinț. Ce-am vrut să viiu eū cu cărtile să spuiu ce-am văzut, și aū scris și Vornicul și căpitanul la Vod[ă] și la boiař ce răutate aū făcut, ci apoī eū găndiiu cum voiū veni și să las aicea slujba pustie, ce-am trimes cești feciori și cu un Sărbu cu cărtile; ce vor spune și ei și de în gură ce-aū văzut. Că acum țeara fuge toat[ă], că le-aū zis acei boiaři țeraři: «Fugiț toț după noi, nu mađațnemic», ce acum nu rămăne nime¹. Ce să știu dumneavoastră că acs . . . [rupi] Rumăniū nu vor să dea nemic, ci bat feciori și le iaū bani și trăsuri[e], și zic că le-a zis boiaři să nu dea nemic, că le vine alt Domnu. Ci acum noi ne-am îngrozit, de nu știm ce vom să facem, că ni e frică că ne vor ucide. Ci acum, pă̄n nu se va fač[e] o tocmală, noi nu îndrăznim nūnic să ne tindem, și nič feciori nu cutea[ză] să umble necă̄urea, să-ș str[ă]ngă căte o rām[ă]șit[ă]; ce-am mai rămas să văz cum va fi lucrul, și să pornescu nešt[e] vite de birărie la Curte. Ci să știu, log[o]fete, că nu va să se aleag[ă] nimic d[in] județ, că se-aū făcut lucru ca acela, — că acei boiaři s'aū lăudat cătră țeară că preste puține zil[e] vor veni cu Domnu. De altel[e] ce voiū scrie dumnital[e]? Spune-vor și de în gură cești feciori, cum aū fost. Aceasta scriu dumnital[e]. Să fie dumneata săn[ă]t[os].

† Mai micul dumnital[e]: Vasilie. — Pis Oh. 20 [rupi].
 [V°:] † La dumnealui, la Paraschiva Log[o]fetul, să-s dea,
 w п̄и р̄а ват̄².

¹ Pe altă foaie, — scrisă pe toată foaia, nu, ca păuă aici, în două.

² Asupra unuia din sugarăi, Barbu Brădescu, lămuriri interesante se cuprind

XXXI.

[1634.]

M[i]l[o]stive și luminate Craiu, dummul nostru m[i]l[o]stiv, pohtim de la m[i]l[o]stivul Dumnezeu Mării Tale bună sănătate și Domnul îndelungată, cu toată cinstită casa Mării Tale; amin.

† Altă, să veri întreba Măria Ta de noș, cu mila lui Dumnezeu celuī ce aū făcut ceriul și pământul și cu umbra areilor Mării Tale, aflămu-ne sănătoși. Alta, rog și pohtescu pre Măria Ta, cea milă ce aī tinsu și aī arătatū pre capul părinteluī nostru și slugi Mării Tale Hriza Vornicul și al nostru, să nu fie uitată: care m[i]lă aī arătat Mării Ta pre

într'un act pe pergament, care se află astăzi în posesia d-lui M. Săulescu. Dăm aici punctele cele mai însemnante din acest document:

Radu Leon confirmă «lu Gherghe log. și jupăneasă lui Vilae ot Obeadeni, ot sud. Doljăl, fata Predei Post. Păianul, nepoata jupăneasă Stanei, care aū fostu jupăneasă lu Lațco Com. den Paia», pentru «satul Vălcomul dupre apa Dranovulu». Se arată hotarele, între care «cularea groasă», «cursura apei în sus», «matca văcă», «lacul cu frasinii», «poteca Costei», «mărhila den față, la podișor»; se enumeră Rumanii, între cari unul avuse, supt «răposatul Radu Voievod», un proces cu «Conda Armășul». Menționat «Preda Brădescul». Moșia e a Vilaei din strămoșii: «Amza Banul den Crețest și fratesău Neagoe Post., căstigat de tatăl lor Stepan Log.; dat și miluit de răposatul Vlăduță-Vodă», pentru credincioasă și direaptă slujbă că-aū slujit Stepan Log. lu Vlăduță-Vodă, precum am văzut Domnia Mea și hrisovul lu Vlăduță-Vodă, de miluitură, văleat 7020, și carteau lu Pătrașco-Vodă, snă Radul-Vodă, văleat 7065; și l-aū ținut Stepan Log. acestu sat..., iar, cându aū fostu în zilele Mircei-Vodă avut-aū Amza Banul și cu frate-său Neagoe pără de față înnațtea Mircei-Vodă cu Toma și cu Gherman și cu Siverin și cu Radul și Pătru ot Șătoia, zicându cum că acestu sat... iaste al lor de moșie...; de rămasă la măna lu Amza Banul.» Supt Alexandru fiul lui Mircea, «iar s-aū rădicat cu pără toț Rumanii den sat den Vălcom, zicându că nu săntu Rumanii de moșie den Vălcom... Si le-aū dat răposatul Alixandru-Vodă Rumanilor leage să jure în doao răndure căte cu 12 boiař de cătră Amza Banul, cum că nu săntu Rumanii, și tot aū rămas Rumanii de leage și de judecată (7078).» Supt Mihnea, iar se ridică Rumanii și li se dă acceași lege: «și iar niț de cum n'aū putut jura» (7096). Moșia o ține Amza «și cu nepot-său Ion dăni Arcești, snă Neagoe Post.... Iar apoi Amza Banul aū dat jumătate de sat de Vălcom zeastre fie-sa Armeancăi, care aū fostu jupăneasa Predei Slugearul Brădescul, și l-aū ținut cu pač[e] pân la Gavril-

capetele noastre, acia milă să fie neuitat[ă] și nerădicată de la prea-m[i]l[o]stivul Dumnezeu de pre cinstit capul Mării Tale. Alta, daău știre Mării Tale pântru o greotate mare ce aă căzut pră capul mieu pre bun[ă] dereptate, — care gălăčav[ă] și răutate nič cu hărtia se va putea ajunge, nice cu condeaiul a o serie, — numai cătu va spune sluga Mării Tale Mihaiu Diiac, — den măna unor nebuni și oameni fără de mente; carea am vrut veni și păń la moarte. Ce rog și pohtescu pre Măria Ta să ostenești cu o scrisoare la Măria Sa la Doamna a Domnului nostru Iul Mateiu Voevod, cu multă mulțemită, că după Dumnezeu și după aripile Mării Tele stătut-aă de am 8иđнти păń astăzi cu zile; iar la sluj[i]-tori cu puțin[ă] împuțin[ă]ciune (Лицюоне) căce aă făcutu lucru ca acesta, ce nu se-aă căzutu. Alta, mai multă nu pocă lungi,

Vod[ă], iar, căndu aă fostu atuncie, ^{la} un nepot al lui Ion de Arcești, pre nume Udrește feciorul Vladulu, el aă fostu căzut într'o nevoie, că aă fostu jungheată pre un om den Dranove. Deć n'aă avut cu ce-s plăti capul de cătră Alixandru-Vod[ă], ce ș'aă văndut partea lui... Condei Ar[m]așul... iar dupre moartea lui Udreșt[e] rădicatu-se-aă Preda sluj. Brădescul cu pări și s'aă părăt de față cu Conda Armașul înaintea Radulu-Vod[ă], pretextind că el a tocmit de înainte pămîntul cu 7.000 de aspri, din cari a și dat 3.000. «Deć Radul-Vod[ă] aă dat Predei Brădescul leage să jure cu 2 boiar[ī], Gramă de Almăj și Aldea de Smărdește, și să ia și carteau părintelui Vlădică de afurisanie. Deć el n'aă putut jura, nič aă luoaă carte de afurisanie. Deć aă ținut Conda Armașul jum[ă]tate de satu și Preda sluj. jum[ă]tate, iar dup[ă] moartea Predei Slugear rădicatu-se-aă jup[ă]neasa lui Armeanca și cu fiu-său Barbul Peh. pentru această jum[ă]tate de sat, de s'aă părăt de față al doilea rându cu Conda Armașul naintea Radulu-Vod[ă]. Deć Radul-Vod[ă] iar aă dat leage jup[ă]neasi Armeanchi și fiu-său Barbului Peh. cu cei doi boiar[ī] ce se scrie mai sus și cu Aga Farcaș; deć ei nič de cum n'aă putut jura... [7130]. Deć tot l-aă ținut Conda Armașul, această jum[ă]tate de sat și cu Rum[i]ni, cu bun[ă] pace, păń aă murit el și jup[ă]neasa lui Maria, și feciori de trupul lor n'aă făcut. Deć, fiindu jupăneasa Marii vară premare Barbului Peh. Brădescul, căzut-aă această jum[ă]tate de sat pre seama jup[ă]neasi Armeanca și fiu-său Barbului Peh. Brădescul. Deć jup[ă]neasa Armeanca Slugereasa dat-aă... tot satul... fiă-sa Stanei și ginere-său Lațco Com Păianul zeastră • Supt Constantin-Vodă, «venit-aă un nepot al Condei Ar[m]așul den Moldova, pre nume Conda snă Iane căpt, și cu alti nepoți ai Condei Ar[m]așul, pre nume Gherghe și Stoia și Matei, și cu jup[ă]neasa Păuna.» Proces de mai multe ori «naintea Ghiorghi Banul cu Vasile Peh. Păianul și cu Gherghe Log., ginerel[e] Predei Păianul... Le-aă dat Ghiorghie Banul 6 boiar[ī]

nič poč supăra cu scrisoarea pre Măria Ta, aŭ pântru sluga Mării Tale Hriza Vornicul și pântru noj; ce mai multă grăit-am și va spune sluga Mării Tale Mihaï Diiac den gur[ă]. M[i]l[o]stivul Dumnezeu să dăruiască să lungească ani și zilele Mării Tale intru cinstit Scaunul Mării Tale; amin. Ghen. 23 dn. [1634].

[Autograf:] Mař mică slug[ă] și în totă vreme gata a sluji Mării Tal[e]:

[Radu ... Vist.]

[Vo:] † Luminatul Craiu și domnitor, domnu Gheorghie Raçoț, cu mila lui Dumnezeu Craiu Ardealului și o parte a țărăi ungurești domnu și Săcuilor șpan, Ш вга дарекати, амин.

[Ciudată pecete pe ceară galbenă, cu stele și arabescuri.]

judecători și adeverători, să adevereze pentru acea jum[ă]tate de sat... Deç acei 6 boiaři așa aū judecat cu ale lor suflete și aū dat să ţie nepoții Condei Arm[a]șul ačastă jum[ă]tate de sat, iar Vasilie Peh. și cumnat-său Gherghe Log. așa aū judecat acei 6 boiaři ca să-ș caute zestreal[e] moașă-sa Stanei la unchiu-său Barbul Brădescul». Cîştigătorii vînd Rumîniî clu Pătrașco Cliuč den Tomeanî, iar moșia o-ă vândut popei Stepan den Gogoši, iar Vasilie Peh. și cu Gherghe Log. eī aū apucat pre Preda Peh., snă Barbuluš Stol., pentru ačastă jum[ă]tate de sat ē-a fostu înzestrat pre moașa lor Stana». Preda ieă «boiaři judecători și doa oră, și tot aū rămas Preda Peh. de judecat[ă], și el tot nu s'aū lăsat, ce i-aū purtat de val, și nu le-aū plătit satul». Eī merg la Divanul lui Grigore-Vodă, «de se-aū părăt de fa[ă], la Caracal». Domnul dă Predei «leage să jure cu 12 boiaři de cătră Vasilie Peh. și de cătră Gherghe Log.... Deç, căndu au fostu la zi și la soroc, el nič cum n'aū putut jura...». Atunci răscumpără «de a lui bun[ă] voe» partea pierdută. — Boieri: Ghiorghie V. Ban, Mareș V. Vornic, Radul Crețulescul V. Log., Iancache V. Vist., Drăghici V. Spat., Necula V. Clucer, Șerban V. Post., Manolachi V. Păh., Ghețea V. Stol., Ghiorghie Comis, Matei V. Sluger, Stoia V..., Radul Năsturel vt. Log. Scrie Radul Log. București, 4 Sept. 7176 (1668).

[Semnat și pecetluit de Domn; pe pergament. La o ștergere se notează cu roșu: «scos ot Divan, Iun. 10, l^t 7180; is. Radul vt Log.»].

În aceiași colecție se află și un alt document, pe hîrtie, prin care Radu Leon întărește lui Preda Brădescul, la 18 Iunie 1665, niște proprietăți, menționind și o vînzare făcută de Barbu, tatăl lui Preda, lui Matei-Vodă.

XXXII.

[1637.]

† Cu mila luř Dumnezeu creștin Craiul Ardealului și a o parte de țeara ungurească de susu și Săcuilor șpan.

M[i]losstive și luminate Craiu, închinu-mă Măriei Tal[e] cu capul mieu supt talpel[e] Măriei Tal[e]. Alta, m[i]l[o]sstive Craiu, viindu și eū de la T[a]rigrad, de la slujba Mărieei Sale Domnului nostru, aflat-am aicea credinciosul sluga Măriei Tal[e] Cadeș Mihai: n'am putut lăsa cum să nu afu pre Măriia Ta cu plecată scrisoarea mea. De căte n'am putut scrie Măriei Tal[e], grăit-am deplin cu Cadeș Mihai: spune-va Măriei Tal[e]; eū până la mortea mea tot sănt slug[a] Măriei Tal[e]. M[i]l[o]stivul Dumnezeu să ție pre Măriia Ta sănătosu, amin. Ap. 27 dni [1637].

† Slug[a] Măriei Tal[e]

[Autografă toată: frumoasă scrisoare, mare.

Ca adresă cinci cruci. Pecete cam ca a fiuluř său, cu coroană, se pare, și, în cirilice: Р Г.]

XXXIII.

[1638]

Copie: Iovon (*sic*) Vasilia Voevoda, bjiio mlstio gspdră zemli moldavscoř.

Dat-am cartea Domne Melea omenilor Marie Salea Craului de Ardial care vor veni dă la Maria Sa cu careva (?) aicea la nooř, fie boeren sa[u] poștea, sau fie cineva va hi, prea unde lasa-va prilij a veni, prea în țarea noostrea, ori prea 'n treguri, ori pre în satea, — să aibe a lă da cař dă olac chet lă vor trebui, și viind încoacea și mărghendu în colo; și, pre unde le

sa va prilej[i] mas și popas, să aibe a-ă griji de bucată și de hrană dă cați, dă tot de ce le va tribui; și se n'aibă dă nime nici un val, ce să îmble cu pace. Într'alt chip [să: *ruptă*] nu hie. **Письмо настялнем града нашем Іасеу, въ 7147,** Oct. 18.

Iovon Vasiliiia Voevoda.

XXXIV.

[1643.]

† Io Vasilie Voevod bjiu mlstiuu g[os]p[o]darū zemli mol-davscioi. Adeca[ă] aŭ avut dzi înaintea porțăe Domnie Meale Ciocărlan Țiganul de la Pobrata cu Fuga de Forăști pentru nește cai ce s'aă fostu furat Fugăi, apoă el aŭ mersu de aŭ prădat pe Ğiocărlajn; iar poă (sic) Fuga s'aă aflat furii, iar Ciocărlan s'aă îndireptat și aŭ luat de la Fuga un boă pentru bucatele lui; apoă ei de iznoavă s'aă luat dzi înaintea Domnie Meale. Deci Ciocărlan aŭ vinit la dzi s'aă aşteptat păr a cincea dză după[ă] dzi, și Fuga tot nu aŭ vinit; ce aŭ rămas de dzi și din toată leagia țărăi, ca să țăe Ciocărlan boul ce aŭ luat de la Fuga, și să nu-s mai părască, aceasta pân în več, peste cartea Domnie Meal[e].

ГРАДИЩЕ РЕЧЬ.

З Іас въ 7151,
Ap. 7.

† Trandafir Bărsan dvornič uč.

Toflea.

[Pecete roșă mare, cu chinovar.]

XXXV.

[1648.]

† Milostive și luminate doamne, Dumnedzău să ție pre Mărie Ta întru mulți aî cu bună pač[e] la cinstitu Scaunul Mării Tal[e]. De asta daă știre Mării Tal[e] că, fiindu purces de la Mărie Ta, pre cal[e], cându aŭ fostu aice la Teiuș, tănpinatu-m'aă o carte a Mării Sale luă Vodă[ă], care într'ānsă-mă

scrie cum, de va fi cu voe Mării Tal[e] și va fi priimit cu-vântul Mării Sale înainte Mării Tal[e], ar[e] nește cuvinte foarte de taină să le arăte cătră un credincios al Mării Tal[e], însă Mărie Sa ar pofti mai bucuros pre dumnealui Chimin Ianăș, căci cătră altul nu va pute arăta aceste cuvinte: car[e] cuvinte, așe-m scrie, că sintu spre binel[e] Mării Tal[e], și a casăi Mării Tal[e]. Vinindu-m aceste cuvinte, trimis-am pe dumnealui Michiș Pal la Mărie Ta, și eū voi fi icea la Sas-Săbeșu pân[ă]-mī va veni răspunsu de la Mărie Ta. De vești ce sintu despre Tătară, carte ce mi-eū vinit de la un frate, trimis-o-am la Mărie Ta, și Vod[ă] încă-mī scrie pe aceasta urmă. Să fiș Mărie Ta săn[ă]tos de la Dumne[e]dzăū; amin.

Y Belgrad, Sep. 9.

Mař mic slug[ă] a Mării Tal[e]:

Ghiorghe Ștefan Vel Spăt.

[Vº:] † Să-s dè această carte la măna milosti[vu]luī Craiu-luī Ardealuluī.

[Pecete verde ruptă, mică.]

XXXVI.

[1647.]

Io Matei Basarabab (*sic*) [бж.] **мат. начальник воеvод землии 8грокахо-запланенеских нпрочада.** Dăm întru aducere aminte și întru mărturie cărora se se (*sic*) cade tuturor, cari vor vedea sau vor ceti častk carte a noastră, căce adevărat iaste că și mai nainte cu Măria Sa cu Racotii Ghiurghiș, biruitorii Ardealului, domnul părților tăărăi ungu-reșt[i] și spanul Săcuilor, am avut tocmeală și legătură despre ținearea vecinătății. Care tocmeală și legătură vrând acum de iznoavă să o înnoim și să o întărim, cu curată pohtă legătura Măriei Sale nevoindu-ne a o păzi, ale cării legătură folosură de multe fealiuri și indemnăină în multe chipuri și apărături, împreună cu țeara noastră, priceput-am, — pentru care lucru noi mai zisul Io Matei Basaraba Voevoda făgăduim în Dumnezeul

cel în Troiță unul, în spăsenia sufletului nostru, cum de aicea înainte cu prealuminatul biruitoriu Ardealulu mai bună și mai întreagă vecinătate și prietenie vom să ținem. Ceale 5.000 de florinți costande de argint, care dam Măriei Sale în tot anul la Sti Gheorghe pântru zeciuiala oilor de în Ardeal, carea se pască în țeara noastră, de acum nainte să avem a-ri da la Martie în 6 dzile, după calendariul cel nou, cum se-aș dat și până acum; fără de nică o sminteală, ne-am prinsu să-i trimeatem. Dică a căstă zi aşa iaste rânduită cum nică odată sminteală să nu fie întru vîiața noastră și în Domnie. Și cărțile noastre ce-am făcut, ales la 6 zile de Martie, cu dereptate le vom păzi. [Si iarăș ne făgăduim cum să trimitem un bun turcescă cal, care se cade de cinstea unui Domnū, cu toate podoabele Domnești], cu scărele de argint și cu abăioare de săirmă. Și alt cal jugan, bun, la zioa ce e mai sus zisă, împreună cu bani și mai sus zis, vom trimeate naintea feaței Măriei Sale biruitoriu Ardealulu. Care lucru și tocmeală, de nu vom umplea cum scrie mai sus, și Măriiia Sa biruitoriu Ardealulu să aibă a fi dezlegat și slobod de legătura ce are cu noi și cu țeara noastră. Iarăș, cătră umplearea acestora tuturora, aşa să ne ajute Dumnezeu, și să dea spăsenie sufletului. Întru mărturiia și întârirea acestor tocmeale a tuturor dat-am a căstă carte a noastră Măriei Sale biruitoriu Ardealulu, iscălită și pecetluită, de în orașul Scaunulu nostru Tergovește. În luna Iu April 22, AT r. 1647 [cifre cirilice].

[Pecete roșie mare, pe care, — probabil, căci e ștearsă: Иw Матен Басараба бж. р (?) нач. и ввд з. кз. Coroană sus. Pe Vº: «az ajandelev ol vole !】

XXXVII.

[1648.]

Vlăd[i]ca Stefan ot Belgrad și a toată țara Ardealului facem de știre și dăm bl[a]g[o]s[lo]venie cu că cade a ști pentru pentru (*sic*) giopănul Raț Adam, pentru că a u venit dumnilui de a spus cum că le iaste biseareca forte departe de casă, într'un deal, și acum iaste și vreame tare de iarnă și grea gerăască, ce nu pot mearge, că săntu slabî și bătrân[i], — fac de știre și bl[a]g[o]s[lo]venie M[o]litvei Tal[e] pop Măirean și pop Pavel, pre carele va pohti dumnilui, să meargeți să-i faceți slujba la casa dumnilui, însă več[e]rnia și itrosul, iar la zile mar[i] și leturghia, să fie la beseareca. De a cesta facem de știre. Să fiț sănătoș, aminu. Pis Dech. 2, 1648.

[Pecete cu fum: † сю печате... . вълградъ; Cluj, Museul ardelean.]

XXXVIII.

[1650.]

Noi Rocoțik Gheorghik, cu mila lui Dumnezău Craiu țărăi Ardialului, unii parte țărăi ungureștu domnū și span Săcuilor, facem știre într' aciastă carte a noastră cum, pintru aflare jup.țnului Matei Basarabu Vodă Țărăi-Rum.țneșt, cu sufletul nostru cel crăesc și creștinesc mărturisim și adeverim pre dumnilui Vodă, și în ținutul dumnilui pre toț moșteniik Țărăi-Rum.țneșt, cum, care legătură și ispravă a u avut cu nume bun dulce tată al nostru cu Mărie Sa Vodă, mai pre urmă și cu țara, acele și noi în toate părțile sf.țnt și derept le vom ținè. Însă, întăiu, cum și dumnilui Vodă și țara de se-ara ținè de acele legături care a u avut cu de

Dumnezăū creat tatăl nostru; al doile, cum de care lucrure n'aaū adeverit soliiș dumnialuī, carei aū trimes la noi, anume Dragomir Vornic-Mare, Barbul Stolnic-Mare și Enatie Postelnic al doile, acela încă în toate l[e] vom ținè; al treile, cum la sborul țărăi, carele va fiș mai curând, dumnialuī Vodă să trimăță sol de cinste, și să-mi trimăță dumnialuī carte de jurăm. Antu, tocma ca aceae ca care aū fostu datu dumnialuī de Dumnezăū ertatuluī tatăluī nostru Craiului, iară și noi atunce așișdire vom da, cum aū fostu datu de Dumnezăū ertat tatăl nostru dumnialuī. Tărie acestora cărtiș intr'acesta chip să ție numai pănă atunce, iară atunci să să dè îndărăpt. Care carte de legătură a nostră cu scrisore m. piei noastre și cu [pă șters] pecetnicul am întăritu. Scrisu-s'aū în cetate Brașovului, în luna luī Făurară, în optuzprezeace de zile.

[Concept; cf. Szilágyi, *Monumenta comititalia Transsylvaniae*, XI, pp. 68-9; unde se află în latinește.]

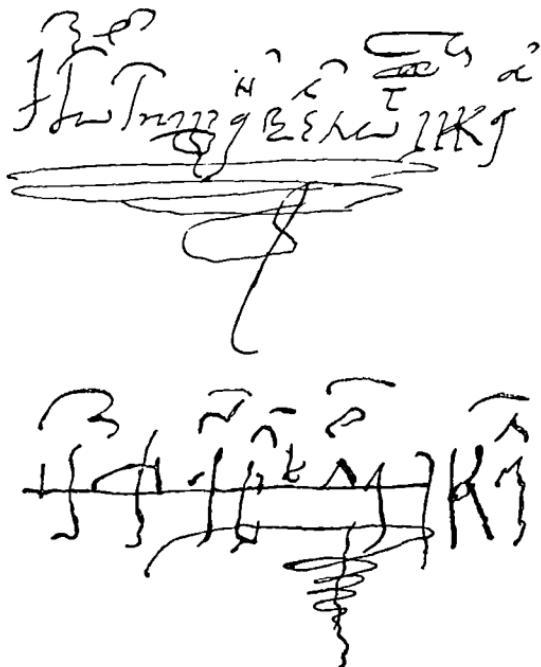
XXXIX.

[1653.]

Noi carei sintem scris pre nume mai jos legămu-ne cu credință și cu dereptate să fim Măriei Sal[e] Craiul Ardialulu și pre aceste lucrure carele sintu scris[e], pre sufletul nostru cel creștinescū, cum aşa să ne ajute noă Dumnezăū și Sfintă Măriiia Prețișta și sf[e]nții îngeri și toți sf[e]nții luī Dumnezăū, și Sf[e]nta Beasearecă și Sfântul Postu, cum, de i să va face milă Măriei Sal[e] Craiul Ardialulu de aciastă săracă țară și va lua depre asupra noastră pre Vodă care este acum, pre Vasilie-Vodă, și pintru acesta lucru va porni Mărie Sa oștile, să nu vom pute amăndoī, iar unul dintru noi vom mearge în oștile Măriei Sal[e], iar cel lalt dintru noi vom fi în potriva lui Vodă, ca nice să poată a strănge oști, nice el să poată scăpa. A doaă ora legămu-nă și pre aceasta cum, ce va cheltui Mărie Sa pintru acesta lucru la Turci și la Tătară, și pre oști plata, — acee o luămă asupra

noastră, și avuție luă Vodă, unde vom ști, Mării Sale aă omul Măriei Sal[e] vom face știre, și vom nevoi cu toată putere noastră ca să meargă la mănilor Măriei Sale.

† Az Gorghi Șt[e]fan Vel Logof[ă]t iscal; Stefan V[e]l Sărdar iscal.

[Pecete cu coroană, un leu cu stea pe cap și sabia în mâină. Inițiale: c > (sic).]

Vº:] Logofett Görgicze Stephan es Armazi Arugy (sic) Szerdar Stephan het levele.

XL.
Io iunie 1654 > Constant'opol [1654.]

† Io Vasilie Voivoda scriem la fratele nostru, la Ghiorghia ce aă fost Hatman, multă sănătate. Alta, de vei vră să trebă de noi, cu ajutorul lui Dumneadzău ne aflăm cu sănătate

și în pace. Venit-am și noi cărăm (*sic*) în Țarigrad, în 11 dzil[e] a lui Iun., și cu ajutorul lui Dumnață[ū] și cu ruga Precisti Măriia Sa Vezirul forte ne-aு priimit cu bine, și a do dzi ne-ෂ impreunat cu cistitul Înpărat, și n'aෂ zis cistitul Împărat să ședem aice la 7 Turnuri, ude să chemă și ședem acum, iară cu mila lui Dumneadză[ū] de la toෂ priateni avem socotită. **гр. шквн нктуодтк. гаха. дес пръкоми.** **патехитъмърк.** dea să nu fać voia re, c'am grăit cu capichehaialele Mării Sale Craiu[ū] și cu dumia lui Elți Hasan-Paşa și cu dumialu[ū] Dzulficar-Aga, carele iaste drugagomanul Mării Sale Craiu[ū], ca să scrie cărti la Măriia Sa Crai, pretru dumneata, și am scris și eෂ la Măriia Sa Crai, ca să te slobodzescă, că nu ești nice u (*sic*) vinovat; dece pare că Măria Sa Crai te va sloboji. Dece vinu în Ceara Muntenescă la dumnelu[ū] la Costantin-Vodă, că dumnelu[ū] ne iaste ca un fiu; dece, decalo (*sic*) le vei veni cu omen[i] de a dumnisale aice în Cearigradu, — dece Dumnedze[ū] ias[te] bun. Ce-as scrie și de altele ce s'aෂ lucrat, ce știu că le vei ști; ce n'am ce s scrie, numai Măriia Sa Hanul aෂ trimis pre un Aga cu noi aice la părăția, și aෂ seris forte bine pretru noෂ; dece avem nedejde de pre mila lui Dumneză[ū] să nu ne[ā] lase de tot, ce să-ෂ aduc[ā] amite de noi. Atăta scriu, și Dumneadză[ū] să te scoță, iară să ne vedem unul cu altul, căce pretru păcatele nostre n'aෂ certat Dumnedză[ū]. Dece numai să ī mulcemim și să ne rugăm Sfîții Sale, că nu ne va lăsa; și hi sănătos. Scris de Cearigrad, Iun. zo zil[e].

Io Vasilie Voevoda.

[Vº:] La iubit fratele nostru Ghiorghiia, ce aෂ fost Hatman, să să dè cu ciste intru mănuile dumisale.

[Pecete roșă, octogonală. Boul cu coroană și pe ea o cruce. † **Iw Еасиа. Коеюд гр. зм. Молдв.**

De mîna-ī toată¹.]

¹ În Archivele Statului din București (pachetul Aron-Vodă 2, n° 2) se află o scrisoare de danie de la Domnița Maria, fiica lui Vasile. Cum se știe, ea s'a măritat în 1645 cu Janus Radziwill (*Acte și frag.*, I, pp. 196-8):

XLI.

[1655.]

Eū Costantin Catacuzinó, carele am fost în zile[e] răpăusatului Mateiū Voevod, încă din ceputul Domniei Mării Sal[e] păn si la fărșit, Postealnic-Mare, iară după răpăusarea Mării Sal[e], în zile[e] alesulu Costantin Ţerban Voevod, ne pohtind nič o boerie, ce rămăind mazil, daū această carte a mea cuī să va cuvini a šti, mai vărtos seninatului și înnăltatului Craiulu domnului domnului Ghiorghie Racoț, din mila luī Dumnezeu Craiulu Ardealului, domnului părtilor tării ungureştii și spanulu Săcuilor iproč. Vizând că și prea-

* Διὰ τοῦ παρόντος μου γράμματος ὅμολογὸ ἐγὸ ή δώμνυ Μαρύν τὸ πὸς ἑτοκύδμισα μηλ τῶν πὰπ Ἰωσῆφ ἀπὸ τὸ μονυστήρη τῆς Χάλκοις τῆς παναγίας περιβλέπτου ὄποιο ἔχουν μαιτόχη ηγὶ τὸ Ἡάση τὸ μονυστήρου τοῦ Ἀρὸν βοεβόδω, τον ἄγιον Νικόλαον, τὸ πὸς νὰ ἔχω νὰ δόνο τῶν κάλε χρόνο ηγὶ τὸ μονυστήρου ἀπὸ ἔκατὸ ἀσλανιά, ἥγγουνε 100, τὸ μίσο σαράκοστω. Καὶ νὺ μνημονέθουν ηγὶ τὴν ἄγιν πρόθεσιν ἐμπλίνα καὶ τοὺς γονέους μου. Καὶ διὰ τὸ βέβεον τῆς ἀληθίνης βάνο καὶ τὴν βούλα μας καὶ τὴν ἡσακαλήτα μου.

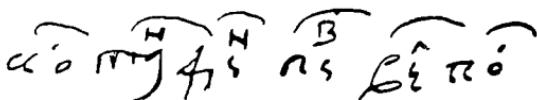
*ξρυθ', ἐν μινὴ Ἡουλήου ιζ'.

[Pecete ovală, cu coroana sus : în mijloc bourul ; în cele patru pătrare deosebite semne. De jur împrejur : Maria (?) ...

Iscălitura e aceasta, neinteligibilă în partea a doua :

*Maria Eglejowa
WS*

luminatul și prea-m[i]ll[o]stivul Dom nostru Costantin Șerban Voevod iaste cu jurămănt întărit spre vecinătăasca prietenie către Măria S[a] Craiu, care și de Dumnezeu iaste plăcută și de oameni priimită, — eșu încă mă jur Mării Sal[e] se-ninatuluř Craiu, în numel[e] Tatăluř și a Fiuluř și a D[u]hului Sv[i]ntu, care iaste în feațe 3, iară în Dumnezeir[e] unul, o ade-vărată Sv[i]ntă Troiță, cum că voi fi Mării Sal[e] slug[ă] direaptă, cum și Mării Sal[e] Dom nostru, și, ce voi auzi, aŭ de bin[e], aŭ de rău, aŭ de vre-un viclean al Mării Sal[e], aŭ ver de ce vrăjmaș al Mării Sal[e], aŭ în taină, aŭ aiave, cu toate prilejuril[e] a da stire Mării Sal[e] nu voi înceta. Însă și eșu cu frații miei de mila Mării Sal[e] lu Craiu să nu fim lipsiți. De frații miei cari să[ntu] în Moldova încă feleluescu cum Mării Sal[e] luř Craiu și Mării Sal[e] luř Stefan Voevod vor fi direapte slugă și pre Măriilor Sal[e] nu-i vor vicleni, ce ca pre m[i]ll[o]stiv[i] domnă și stăpăni vor avea pre Măriilor Sal[e]. Spre care lucru, pintru mai mare credință iscălit-am carteia mea și cu obiceiuita pecetea mea o am și întărit. ♫ București, msța Ghen., l^t 7163.

[Pecete galbenă de ceară, mică, cu vulturul bicefal și literele: K. K.]

XLII.

† Ignatie bjiiu mlstiiu mitropolit văsioe zemle vlașcoe proč.
Si noi toți boiařiř cariř săntem moșneaniř Tărăi-Rumăneștiř, împreun[ă] cu roșiř și cu altř sluj[i]toriř, cariř săntu moșneanii pământeaniř tărăiř, păhărniceiř și spătăreiř, și cu alte ceate birnič, dăm zapisul nostru prea-luminatuluř și innălțatuluř domnuluř domnuluiř Io Gheorghie Racot, den mila lu Dumnezău

Craiuluř Ardealuluř, domnuluř părții ungurești iproč, cum, în-tîmplându-ne-se întru țara noastră a să fač[e] nește lucruril[e] riale dentru nește oameni streină, cariř vineră dentru alte alte (*sic!*) țăreř în pământul nostru, de începură a îngreuiarea și a stri-carea raiaoa prea-luminatuluř și prea-putearniculuř Împărat cu jacuriš și cu hoři, păn mai o fârsără, — dup' aceaia să apucară de noř, car[i] dam și rădicam haraciul cinstituluř Împărat, de începur[ă] a ne jăcui și a ne prăda casel[e] și bucatel[e] și avuțiile noastre, păn întrar[ă] și cu sabia în noř, în doo-trei răndure, de omorără atăta sam[ă] de boerime, dentru mijlocul nostru ; și, pre căte omorără, nu [dead[e]]ră neč să-ř īngroape, ce-ř lep[ă]dar[ă] de-ř măncară fiarale și cainie ; aşăjde-rea și pre noř, gonindu-ne ca să ne omoar[e], scoas[e]ră-ne și den țara noastră, și, ce avum, mult puțan, tot ne luar[ă]¹. Deč unii dentru noř scăpăm în pământul censtituluř împărat, la poala Mării Sal[e] lu Siňauš Paš[a] al Dărstoruluř, alțiř la Paşa de la Temešvar, alțiř prin Moldova, alțiř scăpăm și aič în pământul și biruința Mării Sal[e] prea-luminatuluř și creștin Domnu și Craiuř, carel[e] iaste mai sus zis. Si, dup'aciaste, nič așa nu-s lăsară, ce să ridicar[ă] și asupra Domnuluř caril[e] ne l-ař dat cinstitul [*saň* : censtetul] împărat. Deč noř, cariř scăpăm aič la poala Mări Sal[e] lu Craiuř, știindu-l pre Măriia Lui dorept și credincios prea-luminatuluř și prea-putearniculuř împărat, cu jalob[ă] și cu lacrăme căzum la poala Mării Sal[e] lu Craiuř, însă și cu voia și porânca Mării Sal[e] Domnu nostru Io Costandin [*saň* : Costanden] Voevod, rugându-ne și spuindu-ř cum că acesti hoři ař strecat țara prea-luminatuluř împărat, căt nič haraciul n'are de unde i s[e] da, — ca-s fac[ă]

¹ La Bibl. Academiei Române se păstrează un act, din 15 Maiu 1657, de la Constantin Voevod, prin care dă «Staneř, care a fost jupăneas[ă] a lui Dumitru Cliuč., feierul Mitrii Pitariul de la Stănești, și coconilor ei, anum[e] Drag[o]mir și Drăgušin și Leca», «Rumâni de la Mușatești cu moșteniril[e] lor și cu cumpărătorile lor» și ceř de la Vlădiceni și Bunești, Mălureană, etc. «Si tot o-ř ținut cu bun[ă] pace, fără de nič o gălceavă, iar, când ař fost acum în zilel[e] Domnii Meale, în vream[e] cându s'ař sculat dorobanții și siimeanii cu vrajbă, de ař pierdut și ař tăiat boiariř țărăi, atuncea ař pierdut și pe Dumitru Cliuč., bărbatul jup[ă]neaseř Staneř, și ař luat atuncea la Buc[u]rești și zapisel[e], și cărțil[e] de moșii, și tot ce ař avut...».

Măriia Sa mil[ă] cu noă, și ca un credincios și dereptu ce iaste Măriia Sa prea-luminatuluă și putearneculuă Împărat, să arate această slujbă Împărății Sal[e], să tinză ajutorul și puteara Mării Sal[e], ca să scoatem țara den măna acestor streină hoți, ca să fie țara iar[ă]șe supusă și plecat[ă] prea-luminatuluă Împărat, și să dăm haraciul Împăratului, cum am dat și mai denainte vreame. Într'aceaia Măriia Sa, ca un Domnu și Craiu creștin, făcu-i-s[ă] mil[ă] de noă și, mai vătos vrându să arate și slujbă prea-luminatuluă și putearniculuă Împărat, fu Măriia Sa buc[u]ros, cu toat[ă] nevoința și cu puteara Mării Sal[e] a scoate acea țară den măna hoților. Dereptu aceaia și noă dăm acest zapis în măna Măriei Sal[e] lu Craiu, cum, de-ară fi vr'o întrebare sau vr'o împutăciune del[a] Împărăție, ori în viața Mării Sal[e], ori[i] în urma Mării Sal[e], cene va dăru Dumnezău a fi Craiu, — pentru acest lucru să avem noă a mearge cu capetel[e] noastre să dăm sam[ă] la Împărăție, iar Măriia Sa nič o sam[ă] să n'aib[ă] a da. Si pentru credința pusu-ne-am toț pecețile aič mai jos și iscălituril[e] noastre, ca-s hie de credință. *Пис ог Ерншт, мсца*
Seis le st.,
Май 20 дни.

R. I: † Vladica Ignatie. † Gheorghe Vel Dvor. † Diicul biv Spat. Stroe Logft. Costandin biv Vist. Preda Vel Logt.

R. II: † Petru Vrunis (?). Barbul Vel Cliuč. ot Poian[ă]. Danciu Părăianul Vel Pos. Ivașco Ceparlul (*sic*) Vel Armaș. † Moisi Mihălcelscul (*sic*).

[Pe altă foaie:] R. III: † Leca o[t] Băneșt[ă]. † Tudraco Lerescul. † Ghidul Com.

R. IV: † Stoica căpt. ot Bereleșt[ă].

R. V: † Eū Strui Clucer ot Stânceșt[ă]. † Dragăń Vt. ot Amărăști. † Jăp. Com.

R. VI: † Stoica sluj. ot Tîrg. † Pătru iuz. ot Vărtăń. † Drag[o]mir ot Mușcelean[ă].

R. VII: † Ivan iuz. Vućmir. † Ion iuz. ot Corșorii. † Staniciul ot Hurez.

R. VIII: † Lițca ot Gherghit[ă]. † Preda ot Măguren[ă]. † Stroe ot Rămniciu.

R. IX: † Stepan ot Romăneşti. † Dragomir Păh. ot Dreaza. † Mitrea Păh. ot Sătşor (?).

R. X: Bogdan ot Cornu. † Ilie ot Romăneşti. † Stoichiţa ot Bărbăteşti.

R. XI: † Antonie ot Tărşor.

[Splendidă scrisoare pe hîrtie aspră, groasă, format mare.— Fără pecete.]

XLIII.

[1655.]

M[i]l[o]stive şi luminate Doane, să fi Mărie Dumital[e] sănătos. Facu ştire Mări Dumital[e] căndu aŭ fostu astădză Vineri, vi-nit-aŭ Dumitraşco de Jileştî şi cu altă călăraşă cu o carte de la Spătarul Hrizica, scriindu cum aŭ vinit boeri dintr'acolo şi şeadu la Focşean[ă] şi ne aşteaptă să mergem şi noi acolo /şters: ma] la margin[e], să facem pač[e]; deci eū i-am dat răspunsu într'acesta chip că mai aşteptăm să mai vie nişte boeri de la Mărie Dumital[e], peste doă, trei dzăl[e], — deci vom merge şi vom face pač[e]. Deci să ştii Mărie Dumital[e] că mi s'aŭ rugat Dumitr[aş]co ca să-i spui cu direptu; deci eū i-am spus că vin Tătarăi şi vin[e] Paşa si Craiul: deci vinim şi noi, nu cu alte meşterşuguri, ce vin cu ştire Împărătie. Deci el încă aŭ dzis că est[e] aşea, că aŭ obicit şi ei; [d]eci mi-ū dzis: scriem la Mărie Dumital[e] vre 'nt[r'un] ch[ip] să le facă pač[e] despre Craiul şi despre Tătarăi şi despre Paşa, ca să caute ei vinova-tăi carii aŭ făcut acele lucruri, să-i pue la mijloc, să-i dă pre măna Înpărătiei. Deci să ştii Măria Dumital[e] că am scris şi eū la Negul Căpitanal şi la Răzmiriş[ă] căpitanal, că mi-ū dzis el să scriu, că le este vorova şi lor aşea că, da să va duč[e] Spătarul mai încolo, ei să trecă în coace, să nu margă într'acolo; deci s'aŭ robat să scriu la Mărie Dumital[e], dacă vor trece, să nu aibă nevoie. Deci eū încă le-m scris pe cum iaste poronca Mărie Dumital[e] să vie, că nu vor avea nică o nevoie. Deci, pe cum va fi acesta răspunsul,

am dzis pă̄n Sinbătă̄ să ne dă răspunsul, vom da știr[e] Mărie Dumital[e]. Să fī Mărie Dumital[e] sănătos Ȑ Xa. Amin.

Boerinul Mărie Dumital[e]

† Dabij[a].

[Pecete mică roșă, neînțeleasă.

Adresa : cinci cruci.]

XLIV.

[1655.]

Adec[ă] nōi, căl[ă]rași, slugile Măriei Sal[e] Domnu nostru Iu Ion Costandin Șärban Voivod, de supt ascultarea Iu Coman Cap., mărturisim-ne, adev[e]rimu și ne încredințăm cu acistu zapis al nostru, carel[e] dăm la măna Măriei Sal[e] Iu Racoț Ghiorghie, Craiul Ardealului și părților Ȑărăi ungurești domnu și Săcuilor Ȑpan, și l[a] măna Măriei Sal[e] Domnu nostru Costandin Șärban Voivod, să fie de credința cum că nōi, fiind căl[ă]rași și avându mil[ă] de Măriia Sa Domnu nostru, n'am păzit credința noastră cătră Măriia Sa cum s'aū căzut, ce am umblat dup[ă] cuvântul unora și altora din boari și din sluj[i]tori. Car[e] umblare a noastră adusu-ne au de-am căzut den credința Domnu nostru și am greșit Măriei Sal[e], car[e] greșal[ă] a noastră surpasă-ne din m[i]lla Măriei Sal[e] jos ; ce Măriia Lū, ca un Domn bun și m[i]l[o]srăd[nic] și m[i]l[o]stiv, milostivitu-s'aū de ne-aū ertat greșal[a] noastră și iar ne-aū tras supt mila Măriei Sal[e], învrednicindu-ne a cele ce le-am avut și pă̄n acum, însă într'acesta chip, cum de-acum nainte numai de porânca Măriei Sal[e] să ascultăm, ce va porânci Măriie Lū, ori aieve ori în taină ; iar dup[ă] cuvântul și învăt[ă]tura altora din boier[i] saū din lăcuitori Ȑărăi să nu umblăm, nică în sam[ă] să le băgăm, Iar, de le-am cunoște că sintu spre văt[ă]marea cinstii Domnu nostru, acel[e] numai decăt să l[e] arătăm Măriei Sal[e], cum să cade slugilor dereapte, și slujba Măriei Sal[e] să avem de-acum înainte mai cu mare ascultare[e] și cu mar[e] cinste a o păzi ; și întru slujba Mărielor Sal[e] bucuroș și făr de toat[ă] crucearea vom fi gata

a vârsa singele nostru. Iar, car[e] dintru noă să va afla unblându cumva strinăște (*sic*) de cătră Măriia Sa Domnu nostru, arătăndu ceva hiclenie și necredință, oră în ce lucru car[e] s'ar atinge de vătămarea cinstii Domnu nostru, ver cu fapta, ver cu cuvântul, acel om, vre căpitân, ver iuzbaș, ver ceauș, ver stegarî, ver cetaș, cu groznică morte a muri datorî să fie, împreună cu muiaarea lui și cu feciorii lui, fără de toată crucea. Si jurămantul car[e] am avut cu dărăbanții și cu călărașii și cu alte ceate al[e] țărăi, car[e]le era spre lucrurile ceală real[e], hicleane și vătămătoare, acel[e] să fie toate călcate și pus[e] jos, numai de-acum nainte să ținem acestu jurămantu și credință cătră Măriia Sa Crai și cătră Măriia Sa Domnu nostru. De car[e] cumva odată întărta (*sic*) niscarii oameni răi de-a țărăi și iubitorî de răzmîrită și car[i] să va scula asupra Domnu nostru, să ne aflăm lăngă Măriia Sa stăndu cu toată vărtutea noastră înpotriva vrăjmașilor ca aceia, păn la mortea noastră. Si, pentru mați tare credința noastră să aibă acestu zapis al nostru, iscălitu-l-am și l-am pecetluitu. Пис мецца дк. дни, ат
*зпăд.

R. I: † Coman Căpitân [pecete: Cap. Stan Comanu]; † Radu[slav] Ceauș [pecete cu ipogrif]. † Dragul steg. † Toader. † Stanciu. † Banu.

R. II: Radul. † Vlad. † Mihaiu. † Oncea. † Neagoe. † Ilie. † Rachil. † Oprea. † Jăuca.

R. III: Cazac. † Stafie. † Cărsteia. † Dobrea. † Vlădan. † Bălanu. † Bogdan. † Sava. † Stan. †

R. IV: † Șerban. † Neagul. † Teoder. † Tudor. † Ion. † Nanu. † Vlad. † Calea. † Drumea. † Nedul. †

R. V: † Radul. † Ionașco. † Dumitrașco. † Dăjan. † Radul. † Dobre. † Neagul. † Dumitru. † Dragmiru. † Nast. †

R. VI: † Simion. † Stan. † Săntoader. † Măriian. † Mușat. † Simion. † Radul. † Costin. † Nan.

R. VII: † Iar Nan. † Răzmîrită. † Ion. † Leca. † Gligorie. † Ionașco. † Stoian. † Sava. † Radul. † Savvelu.

R. VIII: † Dragomir.

R. IX: † Vasiile iuzbaș[a] [pecete cu vultur]. † Mușat Ceauș.

† Marin stegar. † Gherghina. † Vălcea. † Tudăr. † Ursu. † Stan.

R. X: † Vasile. † řarbă. † Radul. † Vasiilei. † Ionașco. † Sava. † Mihaiu. † Baico. † Stoian. † Sava.

R. XI: † Obrăj. † Tatul. † Tatmir. † Radul. † Tiho. † Stefan. † Dobre. † Ivan. † D[u]ma. † řárbea.

R. XII: † Mușat. † Inac. † Irimia. † Stroe. † Neagul. † Ion. † Manea. † Albul. † Stan. † Stoica.

R. XIII: Buzian. † Sava. † Tuduran. † Copac. † Radul. † Lupul. † Petru. † Iani. † Oprea. † Dobrișor.

R. XIV: Dobre. † Toader. † Vasiilei. † Bunea. † Radul. Vasiilei. † Platon.

R. XV: † Neagul iuz. [pecete cu o pasere]. Dragomir Ceauș [aceiași]. † Florea. † řárban. † Dobre. † Stan. † Iiar Stan.

R. XVI: Nan. † Cozma. † Stan. † Neagul. † Necula. † Seaman. † Filimon. † Radul. † Chicos.

R. XVII: † Irimia. † Pavel. † Crețul. † Drag[o]miru. † Radul. † Oprea. † Stanciu. † Stanu. † Irimia.

R. XVIII: † Todea. † řearbea. † Radul. † Crăciun. † Vasiilei. † Oprea. † Stan. † Petco. † Istr[a]tie.

R. XIX: † Tihul. † Goia. † Laz[ă]ră. † Crăciun. † Calenă.

R. XX [altă foaie]: † Neagul iuzbaș[ă] [pecete cu cruce]. † Nedelco Ceauș. † Petco. † Mușat. † Dum[i]trașcă. † Iar Dum[i]trașco. † Crăciun. † Stoica.

R. XXI: Bodul. † Micul. † Soran. † Țintea. † Ionu. † Neacsul. † Monda. † Stan. † Brăilean.

R. XXII: Ivan. † Stan. † Petrea. † Dum[i]trașco. † Pricopie. † Arion. † Sava. † Gherghe. † Drăgan.

R. XXIII: † Stanciu.

R. XXIV: † Vasiilei [pecete cu arabescuri] iuzbaș. † Dragul stegar. † Ionu. † Mușat. † Tudosie. † Mihăilă. † Stanciu.

R. XXV: † Crăciun. † Cărtea. † Ivanu. † Vladul. † Radul. † Voinea. † Voiciul a lui Atrej. † Stanciu sin Stan. † Băjan.

R. XXVI: † Cărtea. † Vasiilei săn Ion. † Stanciu. † Curtea. † Paraschiva. † Radul. † Dan. † Ivan. † Istrate.

R. XXVII: † Dum[i]tru. † Voico. † Gulie.

[Pe V^o. sus:] Călărași ot Buzău.

XLV.

[1655.]

† Adecă noți păhărnicei, slugil[e] Măriei Sal[e] Domnu nostru, lu Io Costandin Șärban Voevod, de supt ascultarea lu Iane Căpt.

[Ca n^o precedent. Dar la p. 37, r. 10-11 de jos: « Aceiaș milă ce am avut și până acum, în zilel[e] Măriei Sal[e] . . . ». Si data e aceiași.]

R. I: Giura iuzbaș[a]. † Dobre ceauș. † Nan stegar.
† Dobre. † Petrica.

[F^o 2.] R. II: † Vladul. † Oncea. † Stanu. † Benzea.
† Dobrișan. † Rălea. † Stan. † Petco. † Mușat. † Coman.

R. III: † Borcea. † Stoica. † Gradea. † Barbul. † Radul.
† Dum[i]necă. † Stanciu. † Danciu. † Tatul.

R. IV: Niagoe. † Negrea. † Stan. † Grozea. † Dum[i]tru.
† Șelbea. † Drag[o]mir. † Radul. † Dima.

R. V: Căl[i]man. † Drăghici. † Petre. † Vlădan. † Boldea.
† Echimū (?). † Radul. † Andrei. † Stoica.

R. VI: † Toma. † Buda. † Pătrașco. † Radul. † Iancu.
† Ilea. † Mihnea. † Tat[o]mir. † Mihaiu. † Coman.

R. VII: Dum[i]tru. † Stoica. † Dum[i]tru. † Radul. † Necula.
† Oprea † Drag[o]mir. † Todoru. † Avramu.

R. VIII: † Neanul i Neanul. † Radul. † Lazăr. † Stoica.

R. IX: † Vladin iuzbaș[a] [pecete cu ipogrif]. † Necula
ceauș. † Florea stegar. † Isara. † Sărbea. † Neagoe. † Lupul.

R. X: † Radul Cioban. † Crăciun. † Petre. † Drag[o]miru.
† Stoia. † Manea i Manea. † Iarciu. † Bălan.

R. XI: † Ion. † Stanu. † Drag[o]mir. † Neagul. † Grecea.
† Racea. † Crivățu. † Nedelco. † Mărtin.

R. XII: † Lasie. † Bujor. † Stan. † Stanciu. † Șärban.
† Dum[i]tru. † Șärban. † Ciopor. † Vlad. † Radu.

R. XIII: † Ivan. † Brătilă. † Antonu. † Lăp[ă]dat † Coman.
† Ionu. † Nanciu. † Roman. † Balan. † Ian.

R. XIV: † Stanciu. † Badea. † Cărstea † Io Luca. † Simeon. † Drăghiciu. † Cornea. † Stanciu. † Nan. † Vasilei.

R. XV: † Ilie. † Roman ot Bărbulești.

R. XVI: † Lascar iuzb. [pecete cu pasere]. † Dum[i]tru ceauș [pecete cu cal]. † Alecse steg. [pecete cu arabescuri]. † Petco. † Sava. † Răduna. † Moșu. † Stanu.

R. XVII: † Sava † Oprea. † Drasco. † Nistoru. † Manea. † Gavril. † Cornea. † Cărstea.

R. XVIII: † Rad[o]slav. † Radul. † Ioanu. † Zagan. † Cernat † Necula. † Mihnea. † Ilie. † Leia. † Pădure.

R. XIX: † Ion. † Stoian. † Stanciu. † Pișcovu. † Mihaiu. † Costandin. † Șarban. † Mușat.

R. XX: Dum[i]trașco. † Ion. † Nicoară. † Lazără. † Pri-copie. † Costandin. † Drăgan. † Isacu. † Berea.

R. XXI: † Ursu. † Pavăl. † Gligorie. † Vasilei. † Neacșul. † Buliman. † Toader. † Măican. † Păunu.

R. XXII: † Ioviț[ă]. † Moșu. † Neagoe. † Pătrașcan. † Cărstea † Dragoe. † Stan. † Drag[o]miru. † Ursu.

R. XXIII: † Ionu. † Neagul. † Ispas. † Bul[i]man. † Dim-ban (*sic*).

† Sud Buzău }
† Rămnecu } [pecete cu cruce].

R. XXVI: Tabăra iuzbaș[ă]. † Toderan Țăuș. † Ionașco stegar. † Radul. † Bratul. † Filip. † Stan.

R. XXVII: Toader. † Badev. † Burlanu. † Lupul. † Negrilă. † Tunsul. † Ion. † Mitran. † Catesa.

R. XXVIII: † Stanciu. † Dragoș. † Manea. † Coman. † Stoica. † Ion i Ion. † Stan. † Ionașco. † Costandin.

R. XXIX: † Ilea † Burghela. † Ivașco. † Vintil[ă]. † Răz-mirit[ă]. † Mateiu. † Ilea. † Stan. † Radul.

R. XXX: † Marco. † Statiul. † Stoica. † Nedelco. † Lup-sea. † Mușatu. † Neagoe. † Lep[ă]dat. † Seman.

R. XXXI: Drag[o]mir. † Ionu. † Radul. † Gligorie. † Neculæ. † Cărbune. † Lazără. † Gligorie.

R. XXXII: † Stoica. † Irimia. † Dum[i]tru. † Mihilă. † Gligorie. † Gavril. † Nichita. † Oglan. † Neguț[ă].

R. XXXIII: † Petru. † Milea. † Costin. † Andrei Bugmaș. † Lupul. † Ionu. † Malotă. † Radulu. † bul (*sic*) (Robul?).

R. XXXIV: Ot sud Rămnec [pecete cu arabescuri].

R. XXXV: † Ionașco iuzbaș[ă]. † Dan stegar. † Oprea ceauș.

- † Buchiarea (*sic?*). † Stană. † Stoica. † Stoian. † Ionă.
 † Neelco.
- R. XXXVI: † Ivanu. † Ignanea (*sic*). † Mihaiu. † Florea.
 † Stan. † Vasilei. † Pintelei. † Echim. † Ioniță. † Fătul.
- R. XXXVII: Sim[i]on. † Stancul. † Ion. † Draguș. † Bercu.
 † Mușat. † Nedelco. † Illea. † Stoica. † Mihilă.
- R. XXXVIII: † Stancul. † Stan. † Lupan. † Nedelco. † Min-
 cul. † Stanciu. † Stoica. † Nană. † Ion. † A[n]dronic.
- R. XXXIX: † Ostafie. † Bălan. † Marin. † Nechifor. † A-
 vram. † Glăvan. † Stanciu. † David. † Stoica. † Sprpa¹ (*sic*).
- R. XXX: † Radul. † Șearbea. † Petco. † Alecsea. † A[n]-
 dreiu. † Ionașco.
- R. XXXI: † Sud Buzău.
- R. XXXII: † Vlaicul [pecete cu litere neinteligibile] iuz.
 † Gligorie Ceauș. † Cărstea stegar. † Florea. † Neagul.
 † Cărstea. † Vasilei.
- R. XXXIII: † Ordea. † Cărste Neg. † Badul. † Neagomir.
 † Vasilei. † Crăciun. † Dobrot. † Necula. † Stancul.
- R. XXXIV: † Mateiu. † Răcnea. † Tatul. † Roman. † Gapea
 (Ganea?). † Radul. † Stan. † Nan. † Stanciu. † Tudor.
- R. XXXV: † Vlad. † Ion. † Iar Ion. † Vladan. † Dragul.
 † Chicul. † Bănígă. † Neagoe. † Mușat. † Calin.
- R. XXXVI: † Stoica. † Bucșea. † Dană. † Manea. † Bar-
 bul. † Nan. † Bătrân. † Neagul. † Gherghe. † Gălcă.
- R. XXXVII: † Neagoe. † Stan. † Iar Stan. † Ghiura.
 † Nechifor. † Stan. † Anghelu. † Alăman. † Iane.
- R. XXXVIII: † Ile. † Dană. † Ionă. † Neagoe. † Costin.
 † Manea. † Ionă. † Ned[e]lco.
- R. XXXIX: † Ghiorghită. † Stoica.

XLVI.

[1655.]

Adecă noi lefe[n]ci, slugile[e] Mării Sal[e] Domnului nostru Io Costandin Șerban Voevod, de supt ascultarea Lecăi Căp. za Bo[te]zaț, mărturisim-ne, adev[e]rim-ne și ne încredințăm cu acest zapis al nostru, care-l dăm la măna Măriei Sal[e]...

[Ca și pentru călăraș. Dar Domnului i se zice și «Io». Alte deosebiră:] *Ca să fie de credință... Fiind lefecii, măncând păinea și sarea Domnului nostru, n'am păzit... Cuventele unora... den boiară... Am căzut de mila Măriei Sal[e] și den credința Măriei Sal[e]... De către Măria Lui... și milosăr:... Învrednicind[u]-ne aciaș păină și sare ce am avut și păn[ă] acum... Ce ne va porunci... Să nu ascultăm... Că sănt spre... Acealea numai de căt... De acum nainte să avem... Slujba Măriei Sale... Umblând striineaște cătră Măria Domnului nostru... Ficlenie... Oră cu ce chip, acela... Veri căp[i]tan, veri čauș, veri stegar sau cetaș... Si alte ceate... Spre lucruri real[e] și ficleane, văt[ă]mătoare, acealea... Si cătră Măria Sa Domnului nostru, aşa fiind slugă în plat[ă], de car[e] cumva oda (*sic*) scula niscar[ă] oameni răi și car[i] să vor scula asupra... Noi să ne aflăm stând lăngă... Iscălit-am, pecetluit[u]-l-am. Pis. Av. 17. d., v^l 7163.*

Semnături:

R. I: Leca capt. † Mihalcea steg. † Pantazi čauș. † Dobos. † Gavril Leahu. † Iani. † Iorga pit.

R. II: † Ianachi. † Mitrea. † Marco. † Dum[i]trașco. † Costandin. † Andronic. † Costandin.

R. III: † Ilie. † Mușat. † Damaschin. † Costin. † Soare. † Tatul. † Barbul. † Necula. † Dum[i]trașco. † Stan.

[Pe altă foaie] R. IV: † Leca. † Simion. † Părvul. † Vălsan. † Stoian. † Gavril. † Dum[i]trașco. † Radul.

R. V: † Șerban. † Iani. † Pavel. † Stanciu. † Grozav. † Nicoară. † Nicolae. † Rustea.

R. VI: † Ion. † Stan. † Vasilie. † Nicoară. [Semne de degete numai].

[Pe V^o:] Lefegi.

† Steagul Lecăi căp. za Boteza¹.

¹ A patra formă, cuprinzind jurămîntul «lefecilor sărbă, steagul Iancului Cap.» (data ca la acest număr), s'a tipărit, după original, în Museul Național din Pesta, Colecția Iankovich, de d. B. P. Hasdeu, în *Traian*, I, n° 1. Nu sunt deosebiră notabile.

XLVII.

† Adeca noī Ghedeon a[r]hiep[i]s[co]pu și Mitropolitul Sucovei, Anastasie ep[i]s[co]pul de Roman și Iorest, ep[i]s[co]pul de Rădiuți, Sava ep[i]s[co]pul de Huși, așjdere și noī tot Sfatul ță Moldovei, anume Ionașco Rusul Vel Logofăt și Ștefan Boul Vel Dvornic de T[a]ra de gios, Vasilie Hatman i părcilab Suavăscăi, Dabija Vel Dvornic de T[a]ra de sus și Ilie Șeptiliie Vel Postealnic, Gligorașco Rusul Vel Spătarii și Mogăldea Vel Păharnic și Solomon Vel Visternic și toți alți boiaři și lăcuitorii ț[ă]ră[i] Moldovei, dăm stîre și mărturisim cu această scrierea soare tuturor, cu să cade, pentru că, fiind această ț[ă]ră de multe părți împresurată și îngreuiată, mai vătos despre Împărătie cu birul și cu alte multe cheltuiale, deci, văzând noī, Sfatul ț[ă]răi, și toți lăcuitorii ț[ă]răi, că nech intr'un chip nu vom putea a rădica aceale cheltuiale cu ț[ă]ră și din putearea noastră, cădžut-am cu toții și ne-am rugat prea-luminatului și înnălțatului Racoți Ghiorghiu, cu mila lui Dumnedzău Craiu ț[ă]ră[i] Ardealului, domnu părților ț[ă]ră[i] ungurești și span Săcuilor, cum intr'atâta lipsă și nevoi, cu atâtea cheltuiale, să ne fie Măriia Sa intr'agiutoriū. Deci Măriia Sa, ca un Domn m[i]l[o]stiv, neîndurîndu-să de această săracă de ț[ă]ră, a o lăsa la atâta nevoie și greutate, ce s'au m[i]lostivit și cu oști ne-aă agiutorit și cu banii ni-aă împrumutat la atâta nevoie a noastră și a ț[ă]răi. Că, de nu s'ară fi m[i]lostivit Măriia Sa să ne agiutorească, iar noī de pre această săracă de ț[ă]ră și din prilejul nostru nech intr'un chip nu leam fi putut rădica. Dè care lucru iaste și la stîrea acestor ț[ă]ră de prin pregiur, a toate, cum în optu lună am dat doao biruri la Împărătie, fără de alte multe cheltuiale, carele ce ne-aă fost numai a le da; așjdere și la Hanul și în multe părți, unde am avut nevoia și greul ț[ă]ră[i]. De care lucru din toată deatorija, fără cît s'aă dat Măriei Sale păna acemu la această vreame și an 7164, mă Sep. în sease dzile, rămas-am Măriei Sale cu o sută și doadzecă și șeas[e] de miă de talare bătute. Pentru care deatorie adeverim-ne

pre a noastră mare credință și giurăm pre sf[ă]nta evanghelie și pre sf[i]nțiile apostolă și pre toți sf[i]nțiile, cum, până la dzua Crăciunului, care iaste tij leat **къ мсца** Dech. 25 dzile, după călăndariul cel vechiū, ca să plinim această deatorie care scriem mai sus M[ă]r[ie] Sal[e]lu Craiu, deplin. Așijdere și până la dzua aceasta ca să avem a trimite Măriei Sale, ne-pohtit de Măriia Sa, căte 15.000 de talări, sau mai sus sau mai giosu. Iar, să nu am plini până la dzuoia aceasta deatorie toată, iar Măriia Sa ca să fie volnic a-ș luoa în tot chipul, cum va hi voia Măriei Sale, până să va plini deatoria Mărie Sale. Și, nu numai noi ce ne legăm pre aceasta togmală, ce, de s'are tâmpla vr'unora de noi vre-o moarte sau schimbare, ca să fie deatorii a plini boiařii cari vor fi în cinste în locul nostru, și coconii noștri; așijdere și M[ă]riei Sal[e] de s'are tâmpla vre-o moarte, de care Dumnezău să ferească, iar noi să fim legaři pre această togmală și Măriei Sale Crăiasei și coconulu Măriei Sale. Pre aceastea pre toate ne legăm, și pentru mai mare credință cu iscăliturile noastre adeverim, și cu peceții întărim. Data e din târgu din Iași, msța... dnă...¹, vleatu 7164, a **ѡ испна нашеи Ic Xa** 1655.

[Cele patru peceți de ierarchi cu negru: ultima cu inscripție greacă.]

Rîndul I: Az... Vel Logoftu [doி leī lîngă o cruce și: **ѡѡ**]; Az Ștefan Boul Vel Dvornic [pecete mică cu o cruce, semiluna, două stele și **ѠѠ**]; Dabijea Vel Vor. [o cruce];

Rîndul II: Az Septelič Vel Post. [pecete neînțeleasă]; Az Gligorașco Vel Spăt. mart. [pecete cu cruce, semiluna, stea]; Iscal. Mogăldé Vel Čașnic [pecete cu literile: **ѠѠ**]; Az Solomon Vel Vister iscal. [pecete foartă mică, neînțeleasă, cu două paseră].

[Pe dos:] Graeco idiomate exarratae.

¹ Unde am pus puncte, originalul are loc alb.

XLVIII.

[1656.]

Răspunsuril[e] instrucțieř car[e] iaste dată prin Micheș Chelemen, de l[a] seninatul Craiul Ardealului, părintel[e] nostru, cătră noi, fiul Mării Sal[e].

1. Cu mare bucurie sănătatea Mării Sal[e] înteles-am și cu plecăciun[e] fiiască am priimit părintească carte împreună cu bunel[e] dojane, rugându-ne și de'ic nainte să nu încreteaz[e] ale Mării Sal[e] învățăture, după cumă învată și părinteasca prietenie către direptii fi.

2. Pohtel[e] noastre zăč[e] Mării S[a] că nu-s tocmite, ce osibite, nu desăvărșit pohtite. Noi, ca adevărați și nimica fățarnič, toate le-am arătat Mării Sal[e], iar, de va fi și ceva scădeare, nu din altă, fără numai însuș din neputință. Despre carel[e] rugăm și pohtim să fie ertăciun[e] părintească, că fiu nu odată, ce de pururea greșescu părinților; ce, fiind al lui fiu, nu-s îndură a-l urgis[i]. Deaca noi n'am priceput pănnatăta, ce deschidă Măriia S[a] cărări de învățătură. Noi încă arătam desăvărșit și stătătoare pohta noastră, crezând că după îndrezneala noastră ceastă fiască nu să va dezlipi, nică va rec[i] inima Mării Sal[e] de cătră noi; iar, de am ști că să va face ceva rečală, noi am tăcea și amu fi bucuroși, nu numai de cinstea lumească, ce și de vîiată noastră să fim lipsiți.

3. Cu adevărat creadem și Măriia S[a] Craiul nostru și dicăt noi mai bin[e], — că ale oamenilor mari de pururea și mai totdeuna să află mai cu adevărat. Mai departe, părearea și sfătuirea Mării Sal[e] tot să nu fie încetată, și dintru țircumstanțile (ce să zič[e] încunjurările vremilor) de acum, ce socoteaște Măriia S[a] a să izvoră, cu noi încă să nu-i fie păs a împreuna, că noi vom fi ascultători, însă după putința noastră. Cum și creadem că afară dintr' acea nič ar pohti Măriia S[a]. Știm noi aceasta că Măriia S[a] nu-s lipseaște-și plăti slugilor Mării Sal[e] cu cheltuijală noastră, — că și până acum aă avut Măriia S[a] aceaste oști: ce din

datul lui Dumnezeu, care are Măriia S[a] la măn[ă], le-aū plătit și le va și putea plăti scutirea și apărarea Mării Sal[e]. Căc că și acum să făgăduiaște a ținea asupra noastră, cu dătătura inimii noastre cea de laudă, facem mare mulțămită Măriia S[ale] părinte creștin. Numați ce urmă̄m: ce pohteaște părinteasca prietenie, socotință și milă, cătră noi să arate, iar, dintru Maica Sfântului Dumnezeu de ni să va întâmpla ceva, pintru ale noastre greșale, n'om avea pre cine bănuí, numai ce ne vom ruga Sfinții Sal[e], neprilejur[i] ca acealea să nu las[e] spre noi, ce mai vărtos cu a Sfinții Sal[e] mil[ă] să fim umbră̄t.

4. A-ș păzi Măriia S[a] lucruril[e] Mării Sal[e] și a socoti și spre noi, cu putință iaste, — că Dumnezeu aū dat atăta vrednicie Mării Sal[e], și pintru acea sămtem și noi fiuī Mării Sal[e]. Noi pohta noastră vom arăta chiar, având nedeajde în mila Mării Sale, ca să nu mai supără̄m pintru aceasteași lucruri de atătea ori pre Măriia S[a], și noi, fiind așezaț din mila Mării Sal[e] la un tocmit lucru, să putem ruga pre Dumnezeu și să putem sluj[i] și Mării Sal[e] ce va fi pohta, din putința noastră. Iar D[u]mnezeu, care cunoaște inimil[e] a toț, și a noastră, încă fie-ne mărturie aiave că noi la a noastră inimă n'am avut, nič avem rană̄ ca aceaia, cum să ne fie fost preste voe ținearea oștilor Mării Sal[e]; ce mai vărtos am cunoscute noi că nu din silă, ce din milă le-aū ținut Măriia S[a] lăngă noi, pintru binel[e] nostru și al țără̄[i]. Si acuma, căc venim la pohtă ca aceastea, cu zău zic[e]m că neputearea ne îndeamnă. Chez cunoaștem și noi că noāk atunci ne-ar fi mai cu temei și cu îndreznal[ă] tot lucrul, când am avea slugi multe; ce întreace cheltuial[a] pre venit: unde-s slugi mai multe decăt simbrii, poate socoti Măriia S[a] cum va putea fi. Alt bin[e] nu să va izvoră, ce numai ură de cătră slugi. Care lucru tribue dar să-l depărtăm, într' acestaș chip: Pre dumnealui Boroș, cu steagul lui Chiș Andraș și cu dragonii și cu dărăbanții Mierăi (*sic*), ne rugăm Mării Sal[e] ca să-i scoat[ă], iar Neamții, pedestrimea, cu jupănuł Gaudi, să rămăe aič, că vom putea lupta. Iar Neamții, încă ne rugăm Mării Sal[e], cu bun[ă] tocmeală să ni-ă las[e], și, de va da Dum-

nezeu să fie pre voia priiatinilor Mării Sal[e], zis-aū Măriia S[a] că i-ar da o companie de Neamț. Despre aceaia ne și rugăm Mării Sal[e] să nevoiască, însăm[n]ăndus[e] aceia. Măriia S[a], aū are ținea aceia, aū aceștea, și ne-ar da noaă Măriia S[a] o companie 600; iar, de nu s'ar putea acest lucru face, ce să-i fie a pesti și să-i fie cu tribuință Mării Sal[e] aceștea a-i scoate, atunci, dup[ă] făgăduința Mării Sal[e], tot să n[e] lase păn în 300 de Neamț, lăngă noi, în sama noastră. Si, cum și mai zisem, de nu s'ar putea să-s inseamne Nemți, să-s afle păn la acea vreme a pohtii, — de care lucru, de va fi despre alții spre Măriia S[a], Dumnezeu să-l fac[ă] norocit pre Măriia S[a], ca să nu tribue eșirea lor; iar, de n'ar putea fi într'alt chip, atunci, la scoaterea lor, să fie macar Ungură pedeștraș întrători în loc, — și ar putea fi aceia păn am însămna Neamț în locul lor. Iar rugăciunea cea mai cu deadinsu iaste aceasta: Neamții să rămăe lăngă noi.— Unde pomeneaște Măriia S[a] că făr isprav[ă] și făr purtare de grij[ă] nu va putea lăsa Măriia S[a] ostil[e] Mării Sal[e], ca carea cumva să nu li s[ă] întămpile ceva nenoroc, foarti și del[a] adâncul inimii noastre pohtim și rugăni pre Măriia S[a], nenorocul slugilor Mării Sal[e] nu-l socoteaștă (*sic*), nice-l ție mai mare pagubă decăt al nostru și al boiarilor noștri. Că noi săntem fi, iar boiařii dup[ă] noi toț Mării Sal[e] sămtu direapte și jurate slugi. Când s'ar întămpla acel nenoroc, noi încă am fi părtaș, — de care nu găndim să fie, că țara s'aū alinat bin[e]. Nič să-ș teamă Măriia S[a] ostile, adeca Neamții, că va avea Măriia S[a] intru dinși pagubă; că Ungură avem steg. 7, cu jupănu Feacheata Mihaï: fac voinic 700; Sărbă avem steag. 6: fac voinic 400; levin[ti] avem steg. 9: fac voinic 800; ot Leașt steag. 1: fac voinic 130; dragonă steag. 1: fac voinic 110; beșlii tătari[i] steag [1]: fac voinic 90; aproz steag 1: fac voinic 100, — fără Curtea noastră; fac preste tot 2.430 de voinic: aceștea toț cu sulișe și cu foc sămt. Si, iarăș, pușcași, iată c'amu început a strănge din olatel[e] noastre: vom să facem și de aceia păn în 100, — cărora nu li să va da leafa, numai să vor erta de alte lucruri. Aşa dară Măriia S[a] făr de nič un teamăt poate face. Trimîtă macar Măriia Sa omul

Mării Sal[e] să l[e] fac[ă] căutare pintru mař credința. Că noř binel[e] Mării Sal[e] și răul sař paguba, o ţinem a fi și al nostru. Așjderea găndim că va fi și Măria S[a] tot intr'acestaș înțeles. Toate învățăturil[e] Mării Sal[e] priimim, priimind; știm că și primăvara aduč[e] multe, cu ivirea ieř; ce afar de putință nu putem păși. Pintru acea Măria S[a] aceastea ale noastre lipse, aşa înțelegându-le, m[i]l[o]stivească-să pre vrednicel[e] a noastre pohte a da răspuns ves[e]litorū, ca să putem dup[ă] putință păni la săvărsit viat[a] noastră sluj[i] și Mării Sal[e]. Acum de această dat[ă], însămnare de oști mai multe făcându-s[e], aceaste pohte a noastre nu pohtim. Iar ajutorul Mării Sal[e] tot pohtim, și avem nedeajde la acea.

5. Dumisal[e] Diiculuř s'ař rumtu ai di boerie.

6. Noř încă ţinem pre Măria S[a] adevărat și m[i]l[o]stiv părinte, și nimic nu ne îndoim în părinteasca prietenie. Așjderea rugăm intru a noastră prietenie fiască să-s odihnească Măria S[a],— pohtind și ačasta, de vom fi greșit intr'aceaste scrisori, să fie ertăciune[e]. Amu adevărat că vin Neamti acum în Moldova; rugăm pre Măria S[a] un om să ne trimiț[ă] ca să trimitem pintru acel lucru. Cariř, de să vor însăm[n]a, ař la noř aič să rămăe, sař la Măria S[a]. Așteptăm pre ačastea pre toat[e] răspuns bun. Pis ș Tărgoviște 164.

[Pecete mare, de ceară roșă. De-asupra arboreluř, vulturul și, pe el, coroana. La dreapta, o stea. † Иван Константин Шербаков Конкрад Годфруа (?) земля власт.]

XLIX.

[1656.]

Luminate și cinstite Craiu și noao de bine făcător, multă viață și sănătate în preună cu tot binel[e] poftim de la m[i]l[o]st[i]vul Dumn[e]dzău ca să-ți hărăzască Măriei Tale întru mulți ani.

Cinstita și luminata cartia Măriei Tale, scrisă din trei dzile a lui Octovri, de la măna slugii Măriei Tale luatua cu cinste. Agiunsu-ni-augsluga Măriei Tale aicia la Fălciiu; ce, ne plăndu-să (*sic*) pisariul cu noă, ce era rămas în Iași, aşteptându-l să ne ajungă, să tămplă zăbavă slugii Măriei Tale, că nu ne mai agiunsă pisariul; poate hi împiedecat cu nește vin. Scrij-ne Măriia Ta cu bogată scârbă și ponoslu mare pentru cei banii cari au fostu să-i trimitem Măriei Taale. De care lucru mă mir ce oī mai dzice, că poate hi că iaste o becisnicie pre noă, nu-i într'alt chip; că oī dzice și asia că iaste o poviaște: în caktroo ne întoarcem cu fața să ne facem cruce, noă ne scoatem ochii: aşea iaste și aceasta. Aceia banii, de cătă vreame sint trimiș! Tocma după ce-augpurces pisariul la Măriia Ta, a treia dizi am și pornit banii, de i-augdus la margine, la Totruș. Ce numai zăbavă de cătră noă cu smentială n'augfostu atâta, că am fostu trimis la Toader pîrcălabul de Galați să margă el la Totruș, să triiacă cu bani preste munte, să-i aducă; într'aceaia Toader Ungurianul augfost bolnav, de n'augputut să margă, ce, păna a ne vini răspunsul, să știm că iaste bolnav de nu poate miarge, să-augtămplat zăbavă; iară într'aceaia am și trimis pre Vistiiarnicul Pelin să-i ducă păna la comornicul Măriei Tale, la dumulu, la jupănu Beldi Pal; cari de cătăva vreame or hi sosit acolo. N'am hi așteptat ponoslu pentru aceasta; hire-are și Măriia Ta, asia în pripă să nu pornești Măriia Ta atâta scârbă spre noă; că eū n'aș hi credzut nice o dată să pornești Măriia Ta scârbă spre noă asia cu grabă pentru atâta lucru. Ce iarăși om dzice cuvântul ce l-am dzis și mai sus, că poate hi o becisnicie pre noă; de atâta vreame

ce am trimis, de am ști un lucrul ales, iară acmu iară vădzuī ponoslu. Iară, pentru aceaia sumă ce mai rămăne, și de aceaia dzis-am cuvănt ales și am pus dži; carea nu poate să rămăne lucrul într'alt chip, sau să mai rugăm pre Măriia Ta cu dodeială a ne mai aștepta, ce numai la dži om plăti Măriei Tale: nu va hi într'alt chip. Vești dintr'acoace nu avum nemic înnoire a-s scrie Măriei Tale; iară, ce s'are înnoi de vr'o parte, am face șt[i]re Măriei Tale. Lăsămu-ne și noi pentru primblaria pănă aicia la Gălați, și de aicia ne vom vărtej] de om miarge pre la mănăstire. Dumn[e]dzăū să cruță cinstita sănătatia Măriei Tale întru mulți ani. Dată cartia din Șivițe, l^l 7165, Oc. 4.

A luminatei Mărirei Tale vecin de bine voitor și gata a sluji:

Io Ghiorghi Stefan Voevod.

[Fără pecete și adresă.

Probabil pe foaia de anexă:]

Luminatulu și cinstitulu Ghiorghie Racoți, din m[i]la lui Dumn[e]dzăū craiul Ardealulu și domnu părților ță[er]xii ungu-rești și ișpan mare Săcuilor și noao de bine făcător, cu cinstite să-s dia.

[Coroană pe pecete: vultur cu stea în frunte, stea în stînga, semiluna în dreapta. Cu litere latine: G. S. P. M.

L.

[1657.]

† Luminate și cinstite Craiu și noao de bine făcător, milostivul Dumnađzăū să te cruț[e] pre Măriia Ta cu bună pace și sănătate, împreună cu tot binele, întru mulți ani.

Cinstita cartia Măriei Tale, dintru măna cestui poștu al Măriei Tale cu cinstite o am priimit, ș'am cetit cu drag, ș'am dat laudă m[i]l[o]stivulu Dumn[e]dzăū, înțalegând de bună sănătatea Măriei Tale. De căte ne scrii Măriia Ta, pre amăruntul înță-les-am. Pentru rândul Tătarălor, adevărat iaste cum zică Măriia Ta, iară pentr'acela lucru,—precum am și mai scris Măriei

Tale că-i ni sint pîgăni, sint ce eî, unde iaă astădză un ban, măine cer 10 banî,—așea și acolea eî are vrea a îngloti obiceaiu; iară avem nedea jde pre Dumne[e]dzău, după răspunsul ce le-aî răspunsu Măriia Ta, să întoarcă obrazul într'alt chip, să mai lasă dintr'a lor; or vedea și eî că sint și alții oameni, că eî, unde le sluji nărocul, în t[ar]a leșască, după cum aă fost voia luă Dumne[ez]ău, eî socotesc că or supune toatî lumea și găndescu că alți în lume nu-s oameni, ce-s numai eî oameni. Iară Măriia Ta foarte aî răspunsu bine, să cunoască că nu-i lumea numai cu dănsii. Iară pentru Ciogolea, pentr' acea și noi am socotit că el să are în prieteșug cu dănsii, ce oare-ce din lucru lor tot va adeveri Ciogolea. Pentru rândul lucrului despre Tarigradu, de pomenirea mazilie, să-mănedză Măriia Ta cum să fie(m) sănătate și să fim într'un bun gănd și cuvântulu nostru să-î fim marturi și jurământului să-î fim plinitor; pentru datorie, să plinim și să nu purtăm pre Măriia Ta cu cuvinte, căci iaste Măriei Tale cu scandal. De care lucru mă mir ce oî mai dzice cătră Măriia Ta, ne avându credință eû cătră Măriia Ta; iară, să nu hiu creștin, ce să hiu Jidov, și de leagea mia să hiu scăpat și la dzua cea de săvărșit. unde ne iaste a răspunde toți, cineși după lucru sâkă și n'a hi fătărie, acolo să hiem cu Iuoda cel văndător Domnului său, carel[e] știm că locul luă va fi cu cei mărtini răi, și să nu ne afliam la locul cel cu bune răspunsuri, și să nu audzim bl[a]goslovenia lui Dumne[ez]ău, carea toți creștini spre acea nedejuescu să o audză și să o și vadză, de nu mi-i atăta inimă rea căt nu poć nice odihni, nice a mânca cu folos, și, de aş avea prilej și n'aș plăti de istov a Măriei Tale datorie, căt mai de sirgu, ca să nu hiu audzit atîta ponoslu de la Măriia Ta, carel[e] nice la o sănătate nu mă aduce; că, de aş avea dzeace bană în casa mea, trimite-i-aș și aceia tot spre istov de datoria aceaia, carea doar Măriia Ta socotești că eû din căinii mea și din fără de omeniia mea pestesc și, întărdziedz Măriei Tale, de nu plătescu. Eû, necum spre ce aş mai arăta cătră Măriia Ta cu alt jurământ ceva, ce, cum arătam mai sus, tot așea dzicem; ce nevoia noastră vedem că nu să creade înaintea

Măriei Tale. Ce doar n'am hi nice noī cu obraz de marmure
 saū de her, că pre un her saū pre un marmure cu atăta
 gloată de atinsături s'are hi svredelit, dară inima noastră în
 ce chip n'are hi vătămatî de atăta ponoslu? Ce numai pentru
 mare nevoe și lipsă ce ne iaste, și la Măriia Ta n'avem cre-
 dință, — pentr'acia sintem obiduiți; iară obrazul mieū s'aū făcut
 mai gros decăt pământul de atăta supărare. Ce, preste scurtă
 vreame, tot om nevoi și om face cum om putea și om plăti
 și Măriei Tale : pare-ne că dintru cuvănt ă-am avut la Măriia
 Ta și într'alte părți, unde ni-am dat cuvăntul, nu ni-am scă-
 pat; iară numai de iaste ponosul Măriei Tale și ne afli Mă-
 riia Ta scăpați din cuvănt, numai pentru acești banii, soco-
 teaște-ne Măriia Ta nevoia și greul, căce n'avem,—că n'am hi
 nice noī bucuroși a hi în toate dzile înfruntați și preobră-
 ziți, că ni s'aū făcut greu la inimă: ce n'avem ce face, pen-
 tru mulți nevoe. Iară volnic ești Măriia Ta a dzice cum a
 hi voia Măriei Tale, că ne ești Măriia Ta mai ales; ce pen-
 tru nevoe caută-ne a audzi toate. Pentru răndul dușmanului,
 scrisu-ne-aū și boiarii noștri, iară pentr'acela lucru să știi
 Măriia Ta că, păna nu să va sărupa, nu va putea hi odihnă
 noao, ce iată cum îmblă lucrul lui : acmu ni să pare oboră-
 rea lui, mai apoi iară să scoal[ă]; ce și lăsat-am de n'am
 vrut să mai facem cheltuială după cel răndu d'intăiu; acmu
 iarăși vedem că Turciî aū început a îndemna spre acel lucru,
 precum știi Măriia Ta. Deci și noi am dat învățătură boia-
 rilor noștri, de vreame ce ve (*sic*) vedea că vine lucrul să
 să facă acea triaabă de istov, să nu hie amăgituri, ce, nu-
 mai dacă or vedia treaaba istovită, atuncea, pentru bani ce
 s'aū giuruit, să facă cum or putea să ia cu camăti, să-s plă-
 tiască de asupra ț[ă]răi, că banii, să trimitem, nu avem. Pentru
 cei vonici (*sic*) de cari aū cercetat Radul Aslău, unul aū fost
 mărsu cu boiarii acolo la Măriia Ta, iară unul aū fost
 aicea, ce cu dreptul am fost scris Măriei Tale pentru să
 nu-s îndoiască și alții. Pentru răndul calulu, dzici Măriia
 Ta că nu poftestă Măriia Ta acel giugan, ce poftestă unul
 albu, carele aū spus Măriei Tale Voina că aū fost stăndu al
 doile cal, și 'ncă să fie dzis că 'ntr'un rănd aū mărsu în

grajd și l-aă vădzut, iară al doile rându l-aă fost ascunsu. Ce, să nu hiă creștin, ce să hiă procliat, de am dat în lături vr'unul din caă, iară aşea cum dzice căpitan-pașea nu am: am un cal, Cadăru-Aga, albu, carele încă la Sučavă mi l-aă dăruit,— carele Măriia Ta ar știi; și eă dzăă numai doi căi am avut acmu, de încălecam eă pre dănsiă: acel albu, Cadăr-Aga, și cel sur-albu, moldovenescu, de la Comisul, ce l-am trimis Măriei Tale. Ce acmu numai cu acesta am rămas de treaaba mea: am căi cățva în grajd, ce numai nu mi-s de triaaba mea. [1657.]

Gheorghe Stefan-Vodă.

[Scris pănă jos ; nicăi iscălituri, nicăi pecete, nicăi adresă.]

LI.

[1657.]

Noă Io Costandin řărban Voievod, m[i]l[o]stiiă b[o]jjiu g[o]s-p[o]d[a]ră zemle ugro-vlasfie, dăm aăcast[ă] carte a noastră tuturor cuăi i se va cuveni a ști: întămplăndu-ni-se în căteva rănduri avea mare folos de către Măriia Sa creștinul Racoă Ghiorghi, cu mila luă Dumnezeuă Craiul Ardealului, domnul părăilor ăărăi ungureşt[i], șpanul Săcuilor, al nostru de [bine] făcător părinte, noă încă doară ca să nu ne numeim în numărul nemulțimitorilor, păntru bin[e] ce ne-aă făcut Măria Sa, fiind și fiă Mării Sal[e]. — după săvărșirea vietii noastre, cu carea tot omul iaste dator, legăm într'aăcast[ă] carte a noastră, ce am putea în viață noastră a agonisi: avuție, ban[i] și fietece fel de bunătate, Mării Sal[e] creștinului Racoă Franți, fiul Mări Sal[e], ca să le moștenească, afară dăă ce am lăsa noă fămeiă noastre, cum se-ă cuveni. Si iar afară dănr'o cetate ce am lua în Ardealu, sau măcar afară den Ardel, în biruințel[e] de sus, că acea cetate păntru derept[ă] slujbă a lu Budeuă Pătru, diiac den varmeghiia Belgradului, o dăm să-i fie luă și coconilor lui și

cocoanelor. Iar cîn[e] ar vrea să strice și să calcă acest testament al nostru, să fie proclet și anatema și blestemat de 318 oteț ot Nechiie, și să lăcuiască cu luda și cu Ariia la un locu; și acest blestem, fie Domnū în urma noastră, fie rudenie, să fie părtaș blestemului de sus, car[e] se-ar cerca a strica aăcast[ă] legător[ă] a noastră, care de bun[ă] voe am făcut. Si pentru mai mare credință am iscălit cu măna noastră și am pecetluit cu obișuita pecete a Domnie Noastre. Scris în Tărgovișt[e], Dich. 28 d., l^t 7166.

[Pecete de ceară roșie: arborele cu crucea, între cei doi sfînți, între doi sorți. † иw Коста. Шербан ввд. Octogonală.]

LII.

[1658.]

[După o salutare slavonă către Rákóczy, «părintele nostru».]
 Luminata cartia Măriei Tale cu mare cinstă o am priimit, și, dacă am înțăles de bună și cinstita sănătatea Măriei Tale, m'am bucurat și am dat laudă m[i]l[o]stivului Dumnedzău. Poftindu și de acmu înainte de la Sv[i]nția Sa Măriei Tale traiu bun cu pace și cu sănătate întră cinstea Măriei Tale. De care lucru arăți Măriia Ta noao pricină, pentru gătirea oștii, cum noi să ne him gătindu asupra Măriei Tale cu rău, de acesta lucru, găndire-aș și aş avea mare nedeajde că singur Măriia Ta ne-ai crede și ne-ai cunoaște că nu dintru noi sau dintru vre o îndemnare a noastră să face vr'o scornire de acestea, cheză Măriia Ta și că aceasta de mult să urzeasă și să găteaște, precum poate spune Măriei Tale și Măriia Sa Ștefan-Vodă, și și Măriia Ta singur și dintr'u ntăi. Dară dintru noi să fie scornire și izvodire acestora lucruri, D[u]mn[e]dzau să vadă: destul am vorovit și cu luminat părintele mieu, ce și Măriia Sa lasă toate în dreaptă socoteala Măriei Tale. Chedzi și noi sintem cu oameni în rând: Măriia Sa părintele mieu iaste bătrân, eu sint tânăr; dară pre atăta cunosc și știm și noi că megeșia cea bună iaste de bine între tăără și ntre mai marii

ță[ră]lor; și cu dreaaptă inima noastră am hi bucuroșî a trăi cu Măriia Ta în printă bună, precum și sintem. Dară de gătirea și de oștirea ce ne arăți Măriia Ta, socotire-aș că nu are hi a ni să darea noao vină. Socoteaște Măriia Ta singur, findu noi robă unuī stăpân, precum știă Măriia Ta, daca ne va dzice «purceade», noă cum om putea răspunde? Iar dintru noă nu ve află Măriia Ta scornire, — să ne ferească D[u]mn[e]dzăū. Iară Măriia Ta, ce arăți că veř face, volnic ești Măriia Ta a face ce-ți va fi voia: din găndul Măriei Tale nu ne vom lupta a muta pre Măriia Ta. Iară numai veade Dumn[e]dzăū dreptatea noastră, și aşea după dreptatea noastră să ne și agiute. Iară noă dintru căt putem nevoim, și pentru prietenia Măriei Tale, omul Măriei Tale, preste poroncă, carea știă Măriia Ta că avem, i-am făcut cale la Craiu. Așijdirea și acest boiarin carele aŭ fost la dumnealui Hatmanul căzăcescu, iată că iară de la noă aŭ avut socotință și cale deșchisă. Care Măriia Ta, de veř socii Măriia Ta dreptatea noastră, poți Măriia Ta să o afli; iară, să nu veř vrea Măriia Ta a căuta dreptatea noastră, Dumn[e]dzăū iaste stăpân dreptății, și o arată, și o cruță. Dumnedzăū să te dzilească pre Măriia Ta. Іздаат от Iac, Maiu 15, l^t 7166.

A luminatelor Măriei Tale ca un fiu și bun voitor:

Io Grigori Ghica Voevoda.

Luminatuluи cniadz Ghiorghe Racoți, din m[i]la luи Dumnedzăū Craiu Ardealuluи, domnu părților ță[ră]i ungurești și Săcuilor șpan, al nostru ca un părinte cinstit, cu multă sănătate să s[ă] dea.

[Pecete cu bourul avînd steaua în frunte; la stîngă steaua, la dreapta semiluna, sus coroana; Inscriptie: † Ив Глигориј Гика
коевод г. з. м.]

LIII.

[1659.]

† Adeca noă boiaři carie am eșit cu Măriia Sa Costandin-Vodă den țara noastră aič în țeara prea-luminatuluи Mării

Sal[e] Racoți Ghiorghi, Craiul țărăi Ardealulu, dat-am de credință această scrisoare a noastră la cinstită și luminată măna Mării Sal[e], cum, fiind noi jurați Mării Sal[e] încă mai denainte vream[e], și având noi și scrisorile noastre de credință la măna Mării Sal[e], nič dentr'unel[e] pân acum nu ne-am lipsit, ce am fost slugi dreapte și credincioas[e] Mării Sal[e] și voitorii de binel[e] țărăi Mării Sal[e]. Așijderea și de acum nainte iar cu aceaia credință să fim slugi dereapte Mării Sal[e] și voitorii de bin[e] țărăi Mării Sal[e] pân în săvârșitul vieții noastre. Iar cine nu le va ținea aceastea toate căte scriu mai sus, pre unii ca aceia să-i bată Dumnezeu și în trup și în suflet. Drept aceaia și noi, plinind aceastea toate, nič noi să nu fim lipsiți de mila Măriei Sal[e] cea crăiască. Si pentru adevărată credință, întărim cu pecețil[e] și cu iscălituril[e] noastre. Si se-aū dat în cetat[e] în Belgrad. Pis Ap. 29, l. 7167.

R. I : Stroe log[o]fet [pecete neagră]; Pană Spătar [cu arme]; Radul Fărcăsanul Stol. [idem].

R. II : Radul Mihalcea Comis [idem]; Chirca Rudeanul Cluč. [idem]; Bade Com. [idem]. Costandin Văt. [cu înscriptie ștearsă și vultur]; Drăghici Cantacuzin [fără pecete]; az (?) Ivașco Arm. [nedistinctă]; Mihaei Căp. [arme : **МХИ**];

R. III : Stoica Căp. [nedistinctă]; Stroe Cluč. [de aică nu-s peceții]; Badea Căpt.; Sima Capt.

R. IV : Preda Log.; Manea Sluj.; Vlad Căpt.; Colțe Căpt.; Radul (*sic*).

[Pe altă față:] † Tanasie V^l Sluger [pus degetul].

LIV.

[1659.]

† Luminatulu Domnū Racoți Gheorghe, den mila lui Dumnezeu Craiul Ardealulu, domnū părților țărăi ungurești, Săcuilor spaan, iprocă, noao vecin iubit, de bine voitorii.

† Cinstite scrisorile Mării Tal[e] cu sluga noastră Vătah

za aprozî venit u-ne aă; cu dragoste am priimit. De toate pre rând înțeles-am. Bucuratu-ne-am, dându laudă m[i]l[o]stivuluă Dumnezeuă pântru sănătatia Mării Tale, și mulțămim Mării Taal[e] de lască (*sic*) ci-arăți Măria Ta cătră noă. De care lucru și noă după datoria vecinătății intr'acela chip să ne știă Măriia Ta intru tot voitoră de binel[e] Mării Tal[e]. Numai pentru rândul lui Costandin-Vodă, deaca voești Măria Ta să-l aşază în partea Moldovei, nimic nul zăbovi Măria Ta, ci cum mai în grabă să meargă, cu ajutorul Mării Tal[e] și cu ale dumnealui oști ce va avea, nimic să nu mai zăbovească; că acum iaste vreamia. Că iată noă derept voia Mării Tal[e] și dorept folosul creștinătății gata ne aflăm cu nevoiță și cu ajutor al căuta. Car[e] despre partea noastră am grijît și am și trimis pănă în 10.000 de oști, tot oameni aleși, și siemenime călări, cu pușci lungi și țăcălușe, și preste 2, 3, zile vor ajunge la hotără; numai și den partea Mării Tal[e] să nu fie altă zăbavă, ci să meargă cum mai curund. Că, cum vor intra despre partea Mării Tal[e], aşa vor intra și ai noștri, de să vor împreuna toți, și vor mearge de-l vor aşaza în Scaun, și după aceaia noă cu toată vărtutia noastră căuta-l-vom intra toat[e] după datoria creștinătății, și ca pre un frat[e] îl vom ști lângă vecinătata noastră. Numai iar vom zice[e] și vom îndemna pre Măria Ta altă zăbavă să nu fie,—că apoă alor noștri în zmenteaală le-ară veni să șază să așteapte la hotără.

Злской съе кгом ми. Pis Sep. 29, 7168. / 9 а.к.
Io Mihai Voevod.

[Vº:] Luminatuluř Domnº Racoči Ghiorghie, den mila luř Dumnezeuř Craiuluř Ardealuluř, domnuluř părtiřilor ţărăi ungurešti, Săcuilor ſpan iprocia. звннвю (sic) датѣ.

[Pecete rošă: coroana cu cruce, vultur archiducal, cu două capete; inscripție foarte mărunță, latină.]

LV.

[1662.]

Io Gligorie Ghica Voevod b[o]jiiū m[i]l[o]stiiū g[o]s[po]-d[a]rū văsoi zemli ugrovlahiiscoe.

† Cinstituř și luminat frateluř nostru Apafi, cu m[i]la luř Dumnezeuř Crai Ardealuluř, dom[n] părtiřilor ţărăi ungurešti și Săcuilor ſpan, săn[ă]tate și tot binele de la tot putearnicul Dumnezeuř Mării Tal[e] pohtim. Cinstit[ă] cartea Mării Tale și cu cinstit solul Mării Tal[e] venitu-ne-ař; dentru careă înțelegăndu de bun[ă] săn[ă]tatea Mării Tale, bucuratu-ne-am, și am dat laud[ă] luř Dumnezeuř. De alalte toate căte ne-ař spus cinstit solul Mării Tale den gur[ă], pre largu am înțeles, și noi iar, den căte ne-ař fost a vesti dumnil[e], de toate am grăit cu solul Mării Tal[e], den gur[ă], pre largu; și va spune Mării Tal[e]. Pohtindu de la m[i]la luř Dumnezeuř în toat[ă] vreamea să auzim de săn[ă]tatea Mării Tal[e]. Ačasta avum a scriie de astă dat[ă]. Si fiř Măria Ta săn[ă]tos. Amin. Pis Mart. 4 dni, 7170.

Al Mării Tal[e] dă tot binel[e] voitoriu și frate

Io Grigori Ghica Voevoda.

[Pecete mare rošă, de ceară, ruptă. Pe Vº:] † Cinstituř și luminat frateluř nostru Apafi Craiul Ardealuluř, domnu părtiřilor ţărăi ungurešti și Săcuilor ſpan, cu săn[ă]tate și cu cinsti să-s dea.

[Închisă o scrisoare turcească.]

LVI.

[1667.]

De la m[ilo]stivul Dumnezăū pohtescū dumnetal[e] tot binele dumnetal[e], depreun[ă] cu tot[ă] cinstit[ă] cas[a] dumnetal[e] Scrisor[ea] dumnetal[e] depreun[ă] me-ă venit pentru cositor, și am luat punți 13, punctul căte ban[i] 50, și am trimis pre sluga dumnetal[e]. Iar, pentru rămători, cum aī grăit dumneta cu frati-meă, vom trimet[e]. Iar, de va fi voe [d]umnetal[e] pentru rămător[i] maă mulți, ne-i trimet[e] dumneta un om al dumnetal[e] cu ceva ban[i], măcar cu căt va fi voe dumnetal[e]; și vom pune ban[i] și dela noă, și vom fi soțae pre ce ne-r da Dumnezăū. Iar, de vănzare, de s'ar vinde la Brașo[v] *[rupt]*; că, car[e] e-m da la Ardel, numai trimet[e] dumneta: noă am purta grijă de la baltă, dumne[ta] căt vră începe; iar vr'o 100 de lei, și porâncește de am cumpăra. Iar, de nu va fi puti[n]t[ă] maă de multă, iar 30 tot vum trimet[e]. Dumnezăū să fie cu dumnevoastră.

Iar, de va fi voe Dumnetal[e] de răm[ă]tor[i], să nu fie zăbavă.

† Al dumnetal[e] bun voitor maă mic: Petru Marce, cu m[ă]tru al dumnetal[e].

[Vº:] † La cinstit[ă] măna[a] dumnetal[e] jup. Boerisú Famar, părcălabă, să-s dè cu s[ă]nătat[e]; o[t] Făg[ă]raș.

[Pecete de ceară neagră, neinteligibilă. Notiță ungurească: «A. 1667. die 3 Oct. Brassobol hazatot Fejer on Vételrul de lîbr. 13 hogy fontegat d. 50 pinzen Vötték testimonium.»]

LVII.

[1674.]

M[i]l[o]stieī b[o]jioi Duca Voevod i g[o]s[po]d[i]nă, pisah gos[po]d[st]v[a]mi voao sluj[i]torilor i țăranilor, pre unde să va întâmpla a meargerea aăaste doao sluă[i] al[e] lui Beldi Pal din țara ungurească, mergănd cu trebă la Udriiu,—iar voi să

aveț a l[e] darea din conac în conac căt[e] 2 cați de olac, și să-ți grijiș de bucate, și în duc[ă]toare și în viitoare, — că așa iaste porunca Domnii Meal[e]. Истъ сълам ръч гъсдмі; pis Noem. 11 d., l^t 7183.

[Monogramă. — Pecete cu roșu: cei doi sfinți; de-asupra a borelui, vulturul și coroana. Data: 1673, de-o parte și de alta Inscriptia: Iw Δєка Бєкод гпъ ксое... (?). Cu chinovar.]

[Jos :] V^t Logf.

[Pe V^o :] Un diiac ungurescă.

LVIII.

[1676.]

Eū Mihaï și Șärban Cantacuzini jurămu-ne pre viul Dumnezeu, care iaste Tatäl, Fiiul, Duhul Sfânt, deplina Sfânta Troiță, unul direct Dumnezeu, cum că noă a patru legi, ce sănt întru această țară priimite, cu toat[ă] nevoința noastră sili-vom a le pazi și cu asuprirea acelor legi sau cu scădearea lor leagea noastră nu vom ssili a [le, șters] intemeia, nice înpotrivă lor, nice aiavea, nice în taină, nu voi lucra, nice în față, a căruia om pentru leagea urăciune și împotrivnicire nu vom purta, și fiește căruia vom sili ca să-ș poat[ă] ținea leagea lui în volnicia sa; și împotrivă a fiește căruia leage nu vom face practică, ca să-ř fie spre asupreală, nice sfat rău nu vom da, nice cu arma noastră, nič insune, nice cu mijlocul altuia von fi împotrivnič, Ce încă, de am înțeleage unii ca aceia împotrivnič, vom da știre a tot Sfatul Mării Sale, și vom sta și împotrivă unora ca aceia. Nice Mării Sale lui Crai împotrivnic sfat ca acela nu vom da; și țărăi aceștiia volnicie, pace și toate judecățiile ei dupre priceaperea puterii noastre sili-vom a le păzi, și împotrivă ei cu țări streine nu vom face practice și sfaturi. Si pentru că și Crai cu jurămănt adeverea pre moșneanii țării, oarii carii am fi vadnicī (*sic*) împotrivă binelu țărăi, va da știre țărăi și sfeatnicilor, — noă încă dară ne legăm pre acel jurămănt ce am zis mai sus: ori păna când și Crai noao datul jurămănt și făgăduințile și condițiile le vor ținea, noă încă săntem păna atunce a le ținea,

şi unul la alalt, ori păna cănd n'ar: (*sic*) strica oarecarele, den aproapele priiatin; iar oarecare ar vrea a călca sau a strica acest jurământ, adevărându-se lucrul, să rămăe în toate [pare schimbat: pata]veačnică a necredinței,—pre care și noi mărturisim a o ținea.

Pis Noem. 6 d., v^l 1676. *Mihail Cantacuzino*, m.p. [pecete roșă, vultur cu coroană];

Serban Cantacuzino, m.p. [tot aşa; inițiale: S. K., latine]

[Pe a doua foaie:]

Eü Mihaï și Šärban, Cantacuzini, jurămu-ne, în numele Tatălu și al Fiu și al Duhulu Sfânt, adevărată și deplina Sfeta Troiță, unul direct Dumnezeu, cum că prea-luminatului și noao milostiv domnului, Măria Sa Apafi Mihaï, den mila lui Dumnezeu Craiul țării Ardealului, domnul părții ungurești și șpanului Săcuilor, vom fi direapte slugi și credincioase, prietenilor Mării Sale priiatin[ī] și vrăjămașilor Mării Sale vrăjmaș. Orce am înțeleage de răul sau paguba Mării Sale, de timpuriu vom face în stire, și cu toată putearea în potrivă încă vom sta,—aşa să ne dea Dumnezeu stăpânia sufletelor noastre. Iar și Măriia Sa încă să ne fie milostiv și folositor domnului. Pis Noem. 6 d., v^l 1676.

[Semnăturile și pecețile.

Pe V^o:] Homagium duorum boeronum transalpinensium regniconis Transylvaniae praestitum, anno 1676.

[Însemnare: «Miscellanea»; a Capitolulu din Alba-Iulia.]

LIX.

[1679.]

† Cinstit Craiu și pria-m[i][o]stive, ca un bun, Craiul țării
 îngurești, pohtim de la m[i][o]stivul Dumnezejkă multă pace
 și sănătate Măriei Tale[e]. Dă[m] în știre Măriei Tale că
 m'aă trimis Domnu mieă Șerban-Vodă[ă], carele iaste frate[e]
 Mării Tale, în Țarigrad, cu treaba Măriei Sal[e], și am
 văzut cu ochii miei pre Bil[d]ia ducindu-l 'Turciă cu lan-
 țul în grumaz și cu obiadela[e] în pișoare, și pre t[o]t oame-
 nii lui i-aă prinsu, și pîn acum aă fost toț sloboz, iar acum;
 nu-ș cine i-aă pîrît, și i-aă prinsu iar pe toț cu mare greu;
 care nič n'aă fost niam de niamu lui. Si Țachisloă aă [ispră]-
 vit în Idicula, cu lanțul în gît. Si răvașul l-am trimis pe
 Ghergi Cărtăku[șul] Țarigrădianul, sluga Măriei Tale[e]. Cu
 atâta sfrînșind, m[i]la lui Dumnezejkă și darul D[u]h[u]lui
 Sfîntă să u[m]briaze fața Măriei Tale[e]. **Нат 7187, письмо**
Ин. З дн.

Eű Dragul Căpitantanul (*sic*) și închin Măriei Tale[e] cu
 viaste bună[ă], care sănt sluga lui Șerban-Vodă[ă].

Si înceă, dăca nu vei criade Măriiia Ta, voi veni și de
 față[ă] înaintia Mării Tale[e].

Si să trimiți pe Gherghi Cărtăușul la min[e], să vie înna-
 intia Măriei Tale[e].

[Pecete mică, neagră, fără ceva pe ea.]

[Vº:] † Cinstitului și bunulu și marelui Domnū, Măriei
 Sal[e] Apař Mihař, Craiul cinstitei țărei înnegrești, чистомъж-
 датис.

LX.

[1684.]

Cinstitului, de bună rudă și mie iubit frate mai mare și
 de aproape vecin, dumnealui Boiariu Jăcmon, de la Dumnezeu
 pohtim dum[i]tal[e] viață[ă] fericită și bună sănătate, cu toată

cinstită casa dum[i]tale. Şi scrisoarea noastră să afle pre dumneata la časul norocit.

† Dup[ă] aceasta, iubite frate şi priiatenul mieu, tânplăndunii-s[e] cu aî noştri oameni viindu în ţara dumneavoastră, nu am putut ținea a nu cerceta pentru săn[ă]tatea dum[i]tale ca s[ă] ştim, pentru carea am pohti în tot časul ca-s ştim norocită viať[a] dum[i]tal[e] şi la înflorit[a] star[e] a săn[ă]tății. Despre partea vecinilor dentr'acoace, de veşti pohtindu dumneata a ştirea, într'această dată, linişte iaste despre toate părŃile: Tătarii la locul lor staū, nemişcaŃi; de cătră Moscă, despre Cazaci, iar aşijderea: nič o mişcare, nimic, intr' această vreame nu iaste. Iar, cându am înŃeliage vre-o clătire ceva, nu am pregeta a nu face dumitale ştire. Pentru car[e] lucru pohtescu şi pre dumneata, ca pre un bun frate şi prieten, ce viaste veť avea dumneavoastră de cătră oastea împăŕătiaſcă şi de cătră NiamŃi, să nu fie dum[i]tale cu greū a ne face ştire şi mai pre largu; că ştim că la dumneavoastră mai adeasele vor veni oamenii Mării Sale lui Craiu, ci dumneata, ca un bun frate, nu ținea a nu ne face şi noao ştire. Şi dup' aċasta la mila luŃ Dumnezeu lăsăm pre dumneata; a[m]in.

Den Iaši, Iul. 27 dni, l^t 7191.

De tot binele dum[i]tal[e] voitoră frate şi vecin şi gata la slujba dum[i]tal[e]:

Staico Păharnic.

[Pecete mică, galbenă, cu arme.

V:] † CinstituŃu, de bună rudă şi mie iubit frate şi vecin, dumneauă Boiariu Jăcuman, căp[i]tanul de cinstita cetate a Făgăraş[u]lu, — cu cinste şi cu săn[ă]tate дахи.

LXI.

[1686.]

† Adeca eū jupăneasa Stanca Log[o]feteasa, carea am fost jupăneasă Logf. Gligorie Grădişteanulu, împreună cu fiu-meu Matei, dat-am zapisul nostru la măna dumneauă Mihaei Catacuzino Vel Spăt. cum să-s ştie că, rămăind cu mult[ă] datorie de la boiarul meu Gligorie Logf., şi avănd marea

păs și greū de datornič, mers-am la dumnealui de ne-am rugat de ne-aū făcut bine de ne-au găsit pre capul dumnealui t^l. 1000 cu dobănda lor întru an: zecea a unsprăzeč[e]. Deč, neavănd baniř la zi să-ř dař ca și altor datornič, și străngăndu-se toț datorniciř la un loc înainte părinteluř Vlădicăř chir Theodosie, den porunca Mării Sale luř Vod[ă], fiind și noi de față, scrisu-s'aū toate moșiiile boiaruluř mieu ce scrie mař sus, făcănd curama datorniciř pre dinsele, — cine pre căt ūi va h[i] datoria, aşa să-ř ia și mosii. Deč, viind și în parte dumnealui pentru aceste t^l 1.000 ce scrie mař sus, ce am luat de la dumnealui, toată parte boiaruluř meř Gligorie Logf. de la Nucșoară, den că[m]p și den pădurea, den munți, den apă și den siliștea satului, și duprestot hotarul, cătă să va alegea, cu toț Rumăniř, cătă aū fost, și viile de la Pitești, iar parte boiaruluř meř, cătă iaste, cu delnița ei, pentru car[e] mers-am la dumnealui de ne-am rugat ca să facă bine să ne îngăduiască acel sat și viile pănă într'o lună, și noi să facem cum vom putea să-ř dăm dumnealui baniř. Deč, viind zioa și apucăndu-ne dumnealui iar de banř să-ř dăm, pentru că baniř i are luoăț încă de un an mař denainte și unblă în dobănda lor, — deč, neavănd iar putință să-ř plătim dumnealui baniř, am lăsat să ție dumnealui satul Nucșoara și viile ot Pitești, cum l-aū ajunsu curamaoa. Precum scrie mař sus. Ca să le ție dumnealui cu bună pač[e] și să hie dumnealui moșie, și coconilor dumnealui, și nepoťilor, strene-poťilor dumnealui, moșiaia stătătoare în več. Si, cănd am făcut ačasta zapis, fost-aū și alti boariř mărturie, care vor iscăli mai jos. Si noi încă, pentru mař adevărat[ă] credință, pusune-am pecețile și iscăliturile, ca să-s creaz[ă]. Pis Iuli[e] 8 d., l^t 7194.

Eū Stanca Log[o]feteasa [pecete cu un leu ; de fum].
† Eū Matei snă Gligorie Logf. † Vălcul Post., măr[tu]rie.

LXII.

[1698.]

[Pe V^o legăturii:] † Dat părintele steampli 167: dintr'aceştea aŭ fost 12 stricaţi. *Mihai Iş^t tipograful.*

[Pe p. 1.] Dat-am luă Ilie tăbacul din Maeră 12 galbină, carei facu 48 de zlot, pă viile lui din Maeră, să fie zălog, și acele 2 vii să le lucre el, și să împărțim roada, pănă-m va pute da banii; iară, să n'ară putè da acei bană, viia să fie pre sama Mitropolie. Scris în Mitropolia Bălgradului, 1698, Oc. 28. Si i-am mai dat lăngă aceaia 12 zlot. Si iară i-am mai dat 15 zlot; sum[a]: 105 zlot.

VI/[ă]d[i]ca Atanasie.

[Jos:] Per cambium a domino Sigismundo Kanics.

[Pe p. 3:] Sanctissimae Trinitatis.

[Pe p. 5:] Dyptichon archi-episcopatus graeci ritus Alba-Iuliensis in Transylvania ab 1528 usque 1717, Athanasium I Donavit an. 1806 Bibliothecae Regni Moyses (*sic*) Sinkay de eadem.

[Pe p. 7:]

Pomenește, Doamne, sufletel[e] răpăusațiilor robilor tăi să a robelor tal[e], care mai nainte aŭ răpăosat. [Urmează patru foii, și, la urmă, în cadru pătrat, roșu, o floare cu diferite colori și Iē Xc H̄i Kā.

Apoi:]

Pomenește arhiep[i]sc[o]pa	Doamnea Ianna la anu 1528 [scrisoare nouă].
arhiep[i]sc[o]pa	Teocista. Aceasta aŭ făcut o crăj[ă] de argintă.
»	Ghenadia. Aceasta aŭ cumparat satul Beca.
»	Ioristă [scrisoare nouă].
»	Teofila. Aceasta aŭ făcut o crăj[ă] cu scoica.
»	Stefana.
»	Ghierasima.

- arhiep[i]sc[o]pa Iorestia.
 » Daniila.
 » Savvu. Aceasta aă facut o mitra cusuta cu sărma și împluta cu margaritar[e].
 » Iosifa [îndreptat: Iosifatū].
 » Savvu.
 » Varlaama. Acesta aă zalojitu 6 rătur[i] de fănu la Orda.
 » Teofila. Acesta aă facut i stihar mohorăt cu flor[i], și aă zăloj[it] i răt de fănu la Gaureană.
 » Atanasia.
 arhiep[i]sc[o]pa (*sisters*) Mihailă.
 Ioan
 Inochentie
 Pavel
 Atanasie
 Grigorie.

[P. 2bis :]

Благочестиваго цара	нашего мъкашек ^{ор}	Aceasta aă dat hriso-
Михаила	Илѧиевича	vul și doă rănduri hai-
Петра	Илѧиевича	ne vl[ădi]cești și un
		răndu popescu și dia-
		conescu.
Знеке сът благокрѣни ктиторы :		Aceasta aă facut Sfene-
Iw ^и Михаила	коеводъ земли	ta Mitrop[о]lia Bel-
Святойхинской	и пръчкы ^и	gr[a]dului.
и господъ его	Станка	Aceasta aă facut o
Iw ^и Кътантинъ	коеводъ	păreche de narucvițe
и господъ его	Балаш	și bedranița, cosute
Iw ^и Антонія	коеводъ	cu serma și împlete
и сына егъ	Нагвія.	cu margaritar.
Iw ^и Кътантинъ Гасара ^к коеводъ		Aceasta aă facut hir-
и господъ ^и егъ Марію.		sovă sfnutei Mitrop[о]lii.
		Acesta-ă dat un răndu-
		de odejdi vladicești
		Sfintei Mitropolii.

Ioan Șerban Catacozină și cun^h țigă
Георгий Катализинъ.

[P. 3bis :]

Помени гдн дшє рабъ твои^х
Св^х Павелъ и фина ех^х Деспа.

Грекъ Илѧ.

Часов^х Пѣтръ и фина е^х.

Гре^х Георг^х Георгіе Куріе.

Грекъ Пантазіа.

Залмфиръ Зса^х.

Рацъ Шефанъ
и фина его Марѣ
и матери его
Еърбадъ и сини егѡ
Палко, Іакѹ.

Ере^х Іѡан^х и жина его Іѡана
Глигоріе Давид Йињи^х
Янисіе.

[P. 4bis :]

Pomealnicul jupănuș Matei Parota.

Aceste au așutat Mitropolia la deres cu leî 50.

Aceasta aă facut clopotul cel carea după cel mare, și aă dat o zveadaz de argintă și un prilog.

Acesta aă facut clopotul cel mare, și aă dat o ev[an]ghelie fecata cu argintă.

Acesta aă dat o paukenia moldoveneasca.

Acesta aă facut un potir și un discos și o zveadaz de argintă poleit, și un rându de pocrove de atlaz roșii.

Acesta aă facut clopotul celu mic și un antimis de atlaz roș, zografit cu aură.

A[е]sta-ă dat dișma de grău pre sama Mitropoliei din păpă (sic) mănturile dumnisale cel[e] slobode, și să fi a căsta de moșie Sfintei Mitropoliї.

Acesta aă dat 2 bo... [rupt].

Помени гдн рѣ^х Божю
Данъ и жина ег
Тодора

Матею Ника
Мъріе Даній⁴.

[Pe p. din urmă o chitanță (?) de la «Vladika Affthanassie» din 1699, în ungurește.]

LXIII.

[c. 1700.]

Cinstite și prea-iubite și de bună neamu chirio chir Vasilea din Făntănă.

Bine să iaă sama că, cându-~~лара~~ pintră Sântă Mărie numai muriè dă mănie, și la Dumnezeu[m] rugam: D[оа]мни scote toți robiū din robie și pre noī de la cășălărie; iară ci sa să va mai băga, o omă ~~фхψъ~~ кѹхѧх ~~չեւա~~. Cându am venit eū Bucur la Mării Sa VI[ā]d[i]ca inaș, am găsit în peharsechi păhară de vînarsū mică 12, de cele de vin 12, de piuc 4 [de toc?], părechī de cuțite 12, proste linguri de cositoriu 3. Acestea am găsit eū Bucur Inaș, čanacuri 14, fințele 16, cuțite de de suptu, părechī 8, lătețe, și trei în dungă, fucurțe scoape 3, une (*sic*) fără plăsele.

Peile de mel pănă la Rosali s'aū aflat 20. Scris-am Mai 16. Peste tot, pei de mel pănă la lăsatul postuluř de Sin Petru, 25.

LXIV.

[c. 1700.]

† Cela ce ești de la m[i][o]stivul Dumnădzăū intru tot prea-cinstit și cu darul D[u]hului Svăntu umbrit și cu adevarat ctitor sv[i]ntei m[ă]n[ă]stiri și noao socotitor, Sv[i]nția Ta, cinstite părintele nostru, preute Ioane de Šoiūnaș, pof tim de la m[i][o]stivul Dumn[e]dzăū și de la prea-curata

maiș, această smearită scrisoare a noastră să te afle pre Sv[i]nția Ta întrur tot veasel și sănătos în mulți ani, depr'ună cu toată cinstita casa Sv[i]nției Tale dela Is. Hs., amin. Alta, foarte foartescu și mă rog Sv[i]nției Tale de un canunear (*sic*) ce [a]l Sv[i]nția Ta, să facă bine să mi-l dai vr'o doao-treă dzile, să scriu de pe dânsu, și iarăș tă l-oiu trimite acasă,—foarte mă rog Sv[i]nției Tale. Așjdere mă rog Sv[i]nției Tale, ca unuiciu instiț părinte sufletescu, să facă bine pentru plecată smereniiia mea și pentru libovul luă Hs., să grăești cu dumnealor acei boiaři ați noștri, cu dumneauți giupanul Lazar și cu ceialalți boiaři, să-mi facă dumnealor bine la nevoia mea să mă împrumuteadze cu o sută de bană, să ne cumpărăm ceva bucătărie de dulce, că n'avem, și ne mearge foarte prost: ne-am cumpără ceva antișor și peștișor, că la besearecă n'aduce nime nemică, și n'avem bucate. Deci foarte mă rog Sv[i]nției Tal[e] să grăești cu acei boiaři, să-mi facă bine cu o sută de bană; îndatorim că nu voiă zăbavă mult, ce voiă trimite curund bană, dumilor sale acasă, că scriu o leturghie popări luă Mihaiu de Goziman; deci — deacă oī găta-o, — l-oî strâng de ban[i], și voiă trimite mentean bană dumilorsale. Foarte mă rog Sv[i]nției Tale să-mi slujești aceasta treabă, că toată nedeajdia mi-ă pre Sv[i]nția Ta, după Dumna[e]dzău. Si fiș Sv[i]nția Ta petrecător cu Dumna[e]dzău.

† Mai mic și de bine voitor Sv[i]nției Tale: popa Arsenie, mă închin Sv[i]nției Tale.

Întru cinstiță măna Sv[i]nției Sal[e] părintele Ion de Șoiu-muș ~~датис съ много здравие.~~

[Fără pecete. Model de caligrafie.]

LXV.

[d. 1700.]

† Cistite protopopa Duță a nostro l... [ruptă] de la H[ristos] se te bucu[r]ă. Alta, scrisore vostra amă primiti, și tota amă înțelesă: ce-mi scriu petru popa Gavra și popa Nica, ca se apacătu, eū aceia nu știu de pacare loră, numa ca

sa ao evededită acele sudalme eſtă popi, nu potă se hi pana
nu da globa; și adică cate 100 de zloți unulă, ca nu da el
se vie la locă de ude a ſită, și popa Ionă 24 de zloți. Așă
se față. Și țacalată (*sic*), precumăti-a puruncită mai naite,
așă se față, și de milostina și de tote se ne pravește, pre-
cumă amă vorovită, — precum ști și mai bine, așă se față.
Și se fi spăſenie de la H[risto]s.

Iunie A[er]t (*sic*).

Arsenia, exaha de la Orade-Mare.

[Pe V^o:] Ță Ačasta carte se se dă protopopi chiră Gheorū
în Cabește, cu cista, în măna, cu graba și cu globa,—cu graba
12 zloți.

[Pecete roșie și, în cirilice ; a rī.]

LXVI.

[1701.]

Noi soborul, tot protopopii țărări Ardealulu, facem în știință
tuturor cuia să cuvine a ști, precum noi pohtim pre Sfinția Sa
Mitropolitul nostru Atanasie, să-ș tie Scaunul în pace, cu
cinstă, precum a fost obițăiu mai de de mult să-l străngă.
Dintr-alții mireanii sau streinii nime să n'aibă a să mesteca în
lucrurile vladicești fără știrea soborului nostru. Pentru care
lucru ne-am îscălit și numele nostru, tot soborul, ca să fie
de credință. Și o am întărit cu peceță, precum să arată mai jos.

Protopop Ghiorghe, notaraș de Ohabă, într'una cu tot sfântul săbor.

Scris Mitrop. Belgrad, Ghen. 6. 1701.

Eu protopop Daniel del[a] Ilie am venit zua sibrulu (*sic*)
în Belgrad, și mă ții de giurământul că-am șurat VI[ă]d[i]chei
și săboru[lui].

Eu potropop Toaderu din Seliștă în una cu Vlădica.

Protopop Iacul del[a] Ğomul am venit la vreme săborulu, și
mă țin cu săborul și cu VI[ă]d[ica] de șurămănt.

Eu protopopul Ndomir din Berghiș am venit la zua săboru...

[Pe față 1, 10 peceță. Pe V^o, 12; unul ține «ponă» la

moarte». Pe a 2^a, g; cel din Avrig vrea pe Atanasie «cu tot sufletul și cu toat[ă] tăria, și cu tot[ă] inima». «Protopop Crăstea sănă protopop Staicu ot Brașov pohtescu împreun[ă] cu săborul mar[e] pre VI[ă]d[i]ca Atanasie, cu tot sufletul și cu toat[ă] tăriiia.» Și «notareșul săboruluī mare». Pe V^o: 10. «Popa Gurgu, șuratul prot[opo]puluī Toader, cu săborul și cu Vlădica», etc. P. 3 : 9 peceții. Pe V^o: 7 iscălituri.]

[Budapesta, Bibl. Universității, Coll. Hevenesi, XXIV, p. 170 și urm.]

LXVII.

[1706.]

Cu m[i]la lui Dumnaďzău Racoți Franți, Craiul țării ungureș[tă] de sus și Ardealuluī, șpanul Săcuilor. Mări Tal[e] dupre Dumnaďzău mă'ncchin și mă rog să nu fiu uitat de m[i]la Mării Tale, că sintu pribag în țara Moldoviă. Acum, cum mi-ă poronci Măriia Ta, gata sint să slujăscu Mării Tal[e] în tot ceasul, și Dumnaďzău să intăriască arma Mării Tal[e], ca să biruești dușmanii Mării Tal[e], cum aă biruit David Craiu pizmașii săi. Și m[i]la lui Dumnaďzău să păzască pria Mărie Ta. L^t 7014 (*sic!*), Iul. 20.

A Mării Tal[e] smerit și plecat: Țirca Ion, cu voe Mării Tal[e] Ardialuluī episcop Românilor.

[«Erdeli olahok puspok» pe margine.]

[V^o:] Celsissimo domino principi Francisco Rakoczi, principi Transylvaniae, partium regni Hungariae et Siculorum comiti, domino mihi clementissimo.

LXVIII.

[1706.]

Cinstit dumeta giupăne Petre Simon, pohtescu dumital[e] de la milostivul și atotputearnicul Dumnezău milă, pace, să-nătate și ertare dupăcate, împreun[ă] cu cinstit soțul dumital[e] giupăneasa Juja, și împreună cu toată cinstit[ă] casa

dumital[e]. Pricina scrisorii nu iaste de alt, fără numai căt m'aş ruga de dumneta ca-s facă dumneta bine ca-s daī domnitata (*sic*) la giupănul Andrei o catrină vânătă cu 2 ră[n]-dură de golubi de aură, și două cămeșă, și un chischineu cu mătas[ă] vearde, și un cheptar roșu cu golubă dă aură, și o dulamă vânătă, și ce mai iastă. Să facă dumnetata bine să ni le strângă, să să iă binișor. De aceasta ne rugăm dumital[e]; și mila lui Dumnezeu să fie cu dumnetata.

Al dumital[e] de bine voitoriu: Pandazoae, cu feciorul dumisal[e]: Dumitru.

Leat 7215, mă Dechem. II Ani.

[Fără adresă și pecete.]

LXIX.

[1709.]

† Rocă b[o]ji 1709, măștă Mai 20 dea zile.

Dea aceasta facemă în știrea tuturor deregătorilor de cinstea, cărora li se cuvine a ști de acesta lucru, de răndul lui Feanișan Toed[er] din Fenișu, precum și toțu Fenișeni, cum l-aă părătă Vodă Pătru din Fenișu și cu Bota Sandru din Bulbuci; de cărui lui Feanișan Toderă nu i-aă plăcută lege, ci s'aă mutată lege pre domni. De cărui spanul Mării Sale, Puico Ianășu, l-aă globită 12 florință, și Vodă Pătru 17 florință. Elu după aceia, văzându-ătă năpastes, au fugită din Fenișu în satu în Țilna. Bota Sandor din Bulbuci și eū Vodă Pătru din Fenișu iarășu aă venită și în Țilna, de l-aă părătă a 2 oară, în giudecie lui Bărsă Mihaei. Giurață au fostă Docolina Ghiorghiu celă din giosă, al doile Hada Ion, al 3 Dan Ionu, a 4 Plugariu Mihaei, a 5 Tată Ionu, a 6 Muguța Nicula, a 7 giudele Bărsă Mihaei. De cărui Bota Sandru și cu Vodă Pătru au rămas din lege amăndoă 80 de florință domniloră, și giurățilo[r] 4 florință, și, de nu i-are fi ertat iarășu Feanișan Toderă, n'ar[e] fi eșită din legătură pănă n'ar[e] fi dată pănă într'un ban. Aceasta încă să să știe, că peintr'aceasta au ră-

mas, pentru căce l-aū tras fără štire domnilorū,—că din legea ſ'aū fostu eſitū,—ſă fia lege a 2 oară înnainte domnilorū ſi să gioare Hohoe Iancă cu o mărturie lăngă el, cum că-i vinovatū Toderū, atunce să fie vinovatū: deci eī nu l-aū mai părătū, ci l-aū globitū fără cale ſi fă[ră] lege; c'aū zisū ſpanuluī că elu-ī domnū. Deçū domnevostră toțu făcătorilor de direptū ſi Mărie Ta al mieū domnū Sava Mihaī, de mi-s face dereptū, eū mă voi ĩntoarce înnapoī, să mă deia ce mi-eū luatū înnapoī; iară de nu, n'amū cumū mă ĩntorce. Si ſi acuma, de va giura așe, eū voi fi vinovatū; iară, de nu va fi giura, eī să-mū ĩntorne, că pentr'aceast'amū ſi fugitū. Cu atăta sv[ă]r-ſind, Dumnezăū să te ziliască pre Mări[a] Ta mulțū aī ſi viliață norocită ſi cu domnie fericit[ă].

Scris-amū eū, Feniſan Toderū, a Mării Tal[e] miſelū ſi binevoitoriu.

După această jelaniie ſi donație, mă rogū Mării Tale să mă dai valotă, să mă ſtiu de ce mă voi ținē, aū ĩncolo,—că deicea înnaiente m'aș căſători, ſi m'aș aſeza.

LXX.

[1710.]

Constantin-Vodă Brîncoveanu confirmă «jupănuī Nica cupeț den oraș den București... niște prăvălii aicea în tărgu în București», pe care le reclamă ſi «Chirca seimeanul papugiuł». Nica le luase de la «Spirea cupeț, derept tl.—». Se făcuse ȣintrebăciune «denaintea dumnealor boiarilor răpusatul ȣerban Cantacuzinò Vel Vor., Ghiorghie Vel Com[i]s i Toma Vel Medl., pe vreame când i-am fost lăsat Domnia Mea ispravnică Scaunuluī Bucureștilor». Eī decid în favoarea luī Nica, ſi Domnul ȣintărește acum decisia lor. — 18 Maiū 7218.

[Semnătură Domnească ſi monogramă.]

LXXI.

[1711.]

† Adică eū Marin Draghiul dat-am scrisoar[e] mia la măna lui Liftir sin Isac Log., cum să-s řti că-i sănt dator 304: să-ibu a-i da ban[i] di acum păn la Sfnfintă (*sic*) Mării Mică], să-ibu a-i da 108 ban[i] fără di n[i]că un cuvăntū, la zi. Pîntru credința am iscălit mař jos, că-s creaz[ă]. Mart 20, lit. (*sic*) 7219.

Az Marin ...

LXXII.

[1715.]

[Pecete: «† Cu mila lui Dumnezău Mitropolit al Ungrovlahieī Antim; 1709.» Sf. Constantin și Elena, lîngă cruce: «S[t]. K. S[t]. E.». În dos se vede Mitropolia.—Foarte frumoasă și mare.]

Anthim, m[i]l[o]stii b[o]jiei arhiepiscop i mitropolit zemli ungrovlah[i]scoī.

† Dat-am cartea Smerenieī Noastre dumisale jupănułui Nicăi Zaraful, să-ř fie de bună credință, precum să-s řtie că, lăsând răposatul popa chir Serafim căntărețul la moartea lui casele, cu pimnița și cu locul de supt dănsenele și de pen prejur, de pomană la Sf[ă]nta Mitropolie, unde s'ař și îngropat, și i s'ař făcut și toate pomenirile ceale obicinuite de la noi,—neaflându-i-să pe urmă nimic, am făcut tocmeală cu dumnealui, căzându-i-să mai mult, să le cumpere dumnealui, fiind vecin, de i le-am văndut cu totul drept bană gata tl. doao sute. În lungul loculuł, cu case cu tot, sănt stăj. řaptesprăzeace, și latul stăj. treisprăzeace și jumătate; care sănt pe lîngă casele Cămărașuluł Asan, în mahalaoa lui Sf[e]tăi Gheorghie celui Vechiū. Care bană i-am luat toř deplin în măinile noastre. Drept aceaia i-am dat și noi această scrisoare a noastră, dinpreună cu zapisul lor cel vechiū, ca să aibă a le stăpăni de acum înainte dumnealui și coconiř dumnealui, căt Dumnezău îi va da, cu bună pace de cătră Sf[ă]nta Mitropolie și de catră tot omul,

şi să-ă fie dumnealui moşie stătătoare în veac. Şi pentru credinţa am întărit scrierea aceasta cu iscălitura noastră şi cu peceatia Sfinţei Miropolii.

La l^t 7224, la data Sept. 19 an.

† Anthim al Ungrovlahiei.

LXXIII.

[1715.]

Ἔσον τῆς διαθήκης τοῦ μακαρίου κύρ Νικού πάπα Σαράφη.

Copie a diatei răposătorului dumnealui Nico Papa zaraful.

Văzind şi

τὰς ἐνταῦτα καθημερινὰς στενογραφίας καὶ ὑπὲρ δύναμιν μου ἀπαιτήσεις τῆς αὐθεντίας καὶ συνεχεῖς φυλακὸς καὶ τὴν ἐκ τούτων τῶν στενογραφῶν ἐνδεχόμενον κίνδυνον τῆς ζωῆς μου,

strîmtorările zilnice de aici şi cererile peste puterea mea ale Domniei si necontentitele închisorii şi primejdia ce iese din aceste strîmtorări pentru viaţa mea,

îşi face testamentul, numind moştenitor pe fiul său Panaioti.

Τόσον εἰς ὅσα ἔσπρα ἔχω ἐδὼ εἰς Βουκουρέστιον, ὅπου καὶ εἰς ὅσα ἔσπρα ἔχω εἰς Βενετίαν, εἰς χείρας τοῦ ἀκριβοῦ φίλου μου κύρ Νικολάου Καραϊωάννου, καὶ εἰς ὅσα ἔσπρα ἔχω βαλμένα εἰς τὴν τείχην.

Atât pentru bani cîştî îi am aici la Bucureşti, cît şi pentru cei ce-i am la Veneţia, în mînile scumpului mieu prieten, dumnealui Nicolai Caraiani, şi pentru cîştî banii îi am depuşi la Zecca [Monetăria din Veneţia].

Panaioti va face pomană. Va da o parte din avere fetei, Margarita, cei 200 de groşi la Sf. Mormânt.

Εἴτα τοῦ ἀγίου Οὐγγροβλαχίας γρ. ἐκατὸν διὰ ἕνα σαρανταλείτουργον.

Apoi Preosfinţituluş Mitropolit al Ungrovlachiei 100 de lei, pentru un sărindar.

Apoi 500 gr. lui Eftimie de Pogoniana, «compatriotul mieū» ; 200 pentru a se împărți mănăstirilor din București, 200 «la mănăstirile din țara mea», 100 lui Ieroteiū, Mitropolit de Ia-nina. — Margaritei i-a dat destul la întâia căsătorie, cînd a luat și zestrea mamei ei, Alexandra; pe a doua, încheiată cu Costea Boierul (*Μπουλιάρη*), o desaproba. Totuși îi mai dă 2.092, cu condiție să nu se supere pe frate, în care cas nu va avea nimic. — Fratelui, Dimos, îi lasă 200 gr., surorilor Despa, Tzanta și Aspra alți banii, iar nepoților : lui Nicos, fiul Tzantei, 50 gr.; lui Anastase, fiul Asprei, 50. Nurorii (*παιδιτάτη μου νύφη Λάμαρις*) juvaiere :

μίαν ἀλεισὸν μαλαγματένιαν, καὶ μίαν ἀρμαθίὰν φλωρία μικρὰ μετὰ μεγάλων διακόσια σαράντα, καὶ δυοκαὶ δεκα δακτυλίδια διάφορα, ἐν ἐγκόλπιον μικρὸν καὶ βραχιόλια μαλαγματένια μετὰ πετράδιων ῥουμπίων.

un păhar mare de aur și un colan de galbeni, mari și mici, două sute patruzece, și douăsprezece inele felurite, o cruciliță mică și brățare de aur cu pie-tricele de rubin.

Alexandrei altele :

μίαν ἀρμαθίὰν φλωρία δεκάρια, πεντάρια καὶ κοχιαστά, μικρὰ μετὰ μεγάλων, διακόσια, βραχιόλια μαλαγματένια καὶ ἔξη ζυγαῖς σκουλαρίκια, μικρὰ μετὰ μεγάλων, καὶ ἔτερα λιανικὰ ὅποῦ εἴναι εἰς τὸ σεγτούκιον μου.

Un colan de galbeni de cîte zece, de cîte cinci, de cîte unul (?), mici și mari, două sute, brățare de aur și şese perechi de cercei, mari și mici, și altele mărunte, care sunt în sipețelul mieū.

Lasă bisericăi Stelea, unde-i e îngropată mama și unde va fi îngropat el, 500 gr., pentru a-i face fiul candele de argint și :

μίαν ἵεραν στολήν. . . . χορὶς τοῦ πολυελαῖου δποῦ ἐγώ ἀφιέρωσα.

O sfîntă odajde . . . , afară de policandrul ce l-am dăruit.

Luî Partenie personal, 20 de groș.

Nὰ πληρωθῆ καὶ ἡ μόγα τῶν δου-
λευτάδων μου, μὲ μερικὴν χάριν, νὰ
δοθῇ καὶ τὸ ἐνταῦθα δσπίτιον μου
ὅποι ἡγόρασα παρὰ τοῦ ἀγίου Οδ-
γγιροβλαχίας κἀρ Ἀνθίμου, τῇ φυχο-
παιδᾳ μου Ντίνκα, καὶ γὰ προικισθῇ
κατὰ τὴν παραγγελίαν μου.

αψιέ', Ἰουν्यίου α', ἐν Βουκουρεσ-
τίῳ.

Νίκος Παπᾶ Σαράφης βεβαιώνω
τὰ ἄγνωθεν.

† Ο Πογωνιανῆς Εὐθύμιος, μάρ-
τυς¹.

† Μωϋσῆς, ἵερομάναχος καὶ πρώην
πνευματικὸς αὐτοῦ, βεβαιῶ τὰ ἄγνωθεν.

† Παρθένιος ἵερομάναχος καὶ πνευ-
ματικὸς αὐτοῦ, βεβαιῶ τὰ ἄγνωθεν.

† Ζαχαρίας Μακρῆς, μάρτυρος.

† Πάνος Τομαρᾶς μαρτυρῶ.

† Γεώργιος Τραπεζούντιος Ὑπο-
μενᾶς, ἰατροφιλόσοφος, μάρτυρς.

† Στρύμος Μουλαίμης ὁ ἱατρός,
μάρτυρς.

† Θεοδωρῆς Καρακαδᾶς, μάρτυρας.

Să se plătească și leafa
slugilor mele, cu ceva răs-
plată, și să se dea și casa
pe care am cumpărat-o de
la Preaoșfințitul al Ungro-
vlachiei, Antim, fetei mele
de suflet Tinca, și să fie
înzestrată după arătarea
mea.

1715, 1-iū Iunie, Bucu-
rești.

Nicos Popa Zaraful întăresc cele de mai sus.

Al Pogonianeř Eftimie,
martur.

† Moise, ieromonachul
și fostul duhovnic al lui, întăresc cele de mai sus.

† Partenie, ieromonachul
și duhovnic al lui, întăresc
cele de mai sus.

† Zaharia Macrì, martur.

† Panos Tomaras mărturisesc.

† Gheorghe din Tra-
pezunt Hypomenas, me-
dic-filosof, martur.

† Stauros Mulaimis, do-
ctorul, martor.

† Teodoros Caracadàs,
martur.

Asupra căruia v. *Operele lui Constantin Stolnicul Cantacuzino*, p. XXXIII.
Documentul se află în Arch. Statului, Brad, pach. VII, 12.

† Κωνσταντίνος Βασίλη 'Αμπατζή, μάρτυρος.

† Ο γράφας ταύτην τὴν διαθήκην γραμματικὸς Παναγιώτης, μάρτυς.

Μαρτυρῶ ἐγὼ Ἰωάννης ἵερεὺς ὁ Ἀεράμιος πᾶς ἡ παρούσα εἶναι ἀπαράλλακτον τῆς νομίμου διαθήκης τοῦ μακαρίτου τοῦ Νίκου Π. Σαράφη.

† Ο Πωγωνιάνης Εὐθύμιος μαρτυρεῖ ἵσον εἶναι τῆς πρωτοτύπου διαθήκης.

Μάνος Ἀποστόλου μαρτυρῶ πὸς γένε τῆς διαθίκης.

† Γεώργιος τοῦ Βασίλει 'Αμπατζή μαρτυρῶ πὸς εἶναι ἵσον ὀπαράλλακτον τῆς διαθήκης τοῦ μακαρίτου Νίκου Παπᾶ Σαράφη.

† Στάθεις Ντήτου μαρτυρὸ πὸς γένε τῆς διαθήκης τοῦ καθοληγῆς διατήκης τοῦ πότε μακαρίτου κύρ Νίκου Πάπα Σαράφη.

† Constantin Vasili Abagiul, martur.

† Cel ce a scris această diată, Panait grămăticul, martur.

Mărturisesc eu, preotul Ioan Abramios, cum că actul de față e întocmai după legiuita diată a răposatului Nicos P. Zaraful.

† Al Pogonianei Eftimie mărturisește că e întocmai după diata cea d'intâi.

Manos Apostolu mărturisesc că e întocmai ca diata.

† Gheorghe al lui Vasile Abagi mărturisesc cum că e întocmai după diata răposatului Nikos Papa Zaraful.

† Stati Didu mărturisesc cum că este întocmai ca diata universală a răposatului Nikos Papa Zaraful.

[Veneția, Arch. di Stato, Documenti greci.]

LXXIV.

[1722.]

«Adecă eū Despina Clucereasa Topliceanca, împreună cu fețori miei, anume Costandin, Gligorașco i Negoiță, snă Neagoe biv V^l Cliuč. Topliceanul», daū zapis «jupănuļuļ Panait

snă jup. Nicăi Zaraful». I se datoriau acestuia «de la boiariul mieu... bană vechi tl. 728», împreună cu dobînda «la 10,^{1/2}». Neavînd, se roagă «ca să ne ierte dobânda și den capete, și dumnealui, ca un bun, înțelept, cunoscând neputința noastră, ne-aă lăsat ca să-ă dăm tl. 227, 37; care s'aă socotit bană noă tl. 250», în termin de jumătate de an. «Și, viind zioa, și mai trecănd încă și peste zi», nu se face nici atunci plata. «Și, dându noă un răvaș la Măria Sa Vod[ă], rugăndu-ne ca să ne mai aştepte datornicii, Măriia Sa ne-aă rănduit la dumnealui V[e]l Căm[ă]raș, ca să ne iă seaam[a] pentru acești bană». Și înaintea Cămărașului, ei se roagă de creditor «ca să-ă dăm o moie pentru acești bană... și, dumnealui priimind, ne-am tocmit de i-am dat dumisale o moie ce să chiam[ă] de la Codrești, ot sud Slam Rămnic», în întindere de 500 de stînjăni, stînjănuł no bană 60». Moșia era «pelăngă moșii mănăstirii Focșanilor» și fusese cumpărată de la «Cărăgotești». Panait are voie a o lăsa urmașilor sau a o vinde. Iar, «dă va f[i] zălojită la alți, să avem a darea noă răspunsul». — 7 Dec. (AH) 7231.

Semnează ea și fiil: Constantin Post., Ioniță (?) Post., Radu Topiceanu Vel Vornic. Pîrvu Izvoranul, Nicolae Roset Vl Pah., «Costandin izbaș za fustaș», etc. marturi [indescifrabilă].

LXXV.

[1724.]

«Cinstite protupope Ghiorghie de la vidicul Beiunșulu, intru D[o]mnul să te bucură.» A venit «giupinul Puica Flore din Socodor». Spune «cum Sfințile Voastre aveți voe și voiți să fiți cu ceialaltă protupopă și preotă și cu ceialaltă creștină, să vă întoarceți iarăș și să fiți suptă aceasta eparhie a Aradului, precum și mai nainte ați fost, precum și noă singură știm și mărturi avem, că și voi puteți ști aceia și priceape mai bine a să ținea în credința sa cea pravoslavnică a Besarecii

Răsăritulu, a Ier[u]s[a]limulu, și în leagea creștinească, precum ați fost și mainte, și moșii voștri și strămoșii și părinții voștri, așjdere și voi». El a vorbit cu «al nostru domnū Ober Căpitan și cu ceealanți capitanī și ofițeri din Craine». Să vie el la Arad cu «doī preoți aleși și doī oameni dintre mireanī, aleși, și să luați dela preoți și dela creștinī scrisoare cu peceate, și încă, lîngă aceaia, chelteatiū să căpătați dela preoți și de la creștinī cei bunī, pentru că sănguri știți că nu poate fi nică un lucru fără de chelteatiū». «Precum sîntem datorī și a avea nevoiță și osîrdie caldă pre aceasta, cum maî curund să viniț aicea, pentru că și domnīi de la Craine sînt aicea la adunare, și luminata Comesie a domnului gheneral Falis de la Temișvar. Carii sînt rînduiți de la luminata Curte împărătească; acumu am putea de aceasta lucru a isprăvi. Iară noă am scris Mitropolitulu nostru, maî marelui Vichentie Popovič, să tremiță pre vicariul său și pre secretariul cu parie de la preveleghie, să fie aicea la această Comesie. Pentr' aceaia căutați și socotiți să veniți aicea la noă. Si, pentru altele, pentru toate, va spune Sf[i]nților Voastre maî desfătat din gură cinstițul părintele egumenul Arsenie . . . Avgust 21, 1724 [cu cifre arabice]. În Arad.

Sofronie Ravaničanič, ep[i]scop Ioannopo[l]schiī.

[Se înseamnă, în scrisoare foarte rea, cu mîna lor, preoții ce nu vreaū Unirea:] Protopopu Giurgiu din Căbeșt . . . popii din Fenerușu, Curătel, Şoimuș, Sămartinu, Nemeșta, Ormete, Giosaŭ, Beișale, Budurasă, Meziadu, Răiană, Săucană, Uriașu, Lazuri, Căbești,—cari toți declară că *țin cu varmeghiia*.

LXXVI.

[1721.]

Cinstite părinte popa Giurgea. Scrisoare cinstită a voastre, ce aî scris, amu primitu, și am înțeles toate ce mi-aî scris, și peștele ce aî trimis, am dus la părintele VI[ă]d[i]ca, și foarte s'aû bucurat și aû mulțămit m[i]l[o]stivu și bl[ago]s[lo]venie trimite Sf[i]nții Tale, și a toată casa al Sf[i]nții Tale și tuturor pravoslavniciilor

creştinilor, carii voră întreba de Sf[i]nția Sa. Iară aceia care spuă Sf[i]nția Ta, că să tem de Vlădu[ia]ca că va lua dejde de la ei, a-ceaia minciună a mințit cineva, carii n'aștăta suflă bună, numai facă pierzare suflăului său, cu minciunile. Dară ești am grăbit cu Sf[i]nția Sa: zi[ca] Sf[i]nția Sa: «nice în gându-n' am avut aceaia, să ia[ui] dajde alta, noao, numai cum aș fostu până acum obiceaiul pe aice, și de preuș și de sate». Sf[i]nția Sa n'aștăta vînătă aice să răspască și se iai dajde de la ei multă. Sf[i]nția Sa are cu ce custă, numai aș vînăt ca un păstoriu bun să-n învețe în lege pravoslov[nică] și în Biserică Răsăritului cum se crează. Că adevărat așa iaste că-i milă Sf[i]nții Sale păstorii Bisericei Răsăritului și pintru lege pravoslavnică: pintru aceaia nu vă îndoiești, nice preuți, nice oameni, numai credetă cu toată inima către lege pravoslavnică și către Sf[i]nția Sa. Si iară zice Sf[i]nția [Sa] să vie do[ar] trii giurați carii-s înțelepeți, să-i deaia carte cu pecete Sf[i]nții Sale întărită, care nu va face alta dejde noao în viață sa și, după moarte Sf[i]nții Sale, carele va fi alt episcop pravoslavnicu, nu va lua. Numai spune Sf[i]nția Ta către oameni, carii săntă bună și pravoslavnic, de la Sf[i]nția [Sa] m[o]l[i]tvă și bl[ago]s[lo]venie; și să vie, să nu-s teamă, ca la un păstoriu bun săi pravoslavnic. Cu atâta sv[i]rșindu, rămăși voitoriu bună totudeuna: d[u]hovnicu Arsenia.

Mșt. Iiun. 7 zi[le], 1727.. Si de la noi sănătate și voe bună, cine va întreba și la casa Sfinții Tale, celor mari și celor mici.

Si te rog pentru sfânta mănăstiria, de vei ști oare unde o (*sic*) vr'o un sarandar aș un saracustă, agiută, ca un citoriu ce ești și în tei mănoastiri. Ci eu-s a Sf[i]nții Tale totudeuna.

[V⁰:] Această carte să-s deaia în măna cinstițulu popa Giurgea cu cinste.

În Chebești.

[Pecete cu o mînă ținând o spadă. Inițiale latine: K. N.]

LXXVII.

[1731.]

Iordachie Crețulescul Vel Vornicu, Manolachie Lambrinò Vel Log[ofă]t» daū «carte de judecată luī Panaiot Feciorul Nică Zaraful». Acesta dăduse «luī Statie Alfangiul, neg[u]țătoriul de Ianina, tal. 700, cu dobândă zeacea unsprăzeace; cu care banī s'aū amestecat el la slujba ocnelor». După trecerea de nouă ană, «lipsindu și Panaiot de aič», nu-i dă. La întorsul creditorului, debitorul cere să fie scusat pentru boală, declarînd că «va vinde sarea ce are». Ajungînd pe moarte însă, «neapucîndu să-ș facă diiată», Statie chiamă pe «un Andrei neg[u]țătoriul de Ianina, fiindu-î și rudă, și l-aū fostu făcut epitrop pe toate ale luī», hotărînd ca, după plata datorilor, prisosul să meargă «la casa luī, la Ianina». Dar și epitropul, ca negustor, e silit să plece. El lasă în loc pe Panait, care i se pare «om de ispravă și dirept». Dar calitatea de epitrop o pretind și «chir Sima Vel Cam[a]raș za Ocne, împreun[ă] cu chir Dimitrie cîpețul, Lehliul». Ajungînd lucrul la Vodă, el numește pe boierii ziși mai sus ca judecători. Răzimați pe faptul că Panait aduce o atestație «de la părintele Stavropoleos și de la Sfinția Sa părintele Pogoniiiani și de la Neofit ieromonahul, d[u]hovnicul luī Statie», ei hotăresc în favoarea acestuia. — 3 Iulie 7239.

[Jos, cele două semnături ale judecătorilor.]

LXXVIII.

[1731.]

«Vichentie, cu mila luī Dumnezeu pravoslavnici Mitropolit al Belogradului și a tot creștinescului norod ce să află supt stă-pănierea Mărirești Împărătești arhiepiscop, iproc», către ortodoxii din «orașul de Dumnezeu păzit Marele-Varad și învarmeghiul Biharschi». E la Curte, cu deputați, pentru a se șterge din *confirmația* luī unele puncte ce nu-i convin și nu-s de folos «slăvituluī nostru norod». Aceasta aduce însă cheltuieli mari și, gîndindu-se la însemnatatea lucrului și la nevoia grabej, și la ostenelile luī, «măcar că avem veache și grea

boală în spinare-ne», eî să dea «o sumă de obște de banî . . . , căt putești», dar fără întîrziere. Crede totuști că eî «încă nu sănt obiçnuîti la ca acestea, fiind, cum știți, de curând întrați în staulul oilor adevărate». «În Vienna, Sept. 11, 1731.»

[Semnează sîrbește:] *Vichenti Ioanovică.*

[Pe V⁰ :] Graeco idiomate exaratae.

LXXIX.

[1732.]

Scrisoare a episcopuluî Isaia Antonovică, **КЕЛИКО-КАРАДЕСКИИ И АРАДЕСКИИ, ИЕНОПОЛСКИИ,** etc. către «întru păzită a luî Dumnezeu eparhia noastră a Orăziei ceî Marî, în diștrictuî și în protopopia Beinșuluî, cinstituî protopopuî chiruî Gheorghie și preuților și de bun[e] niamuri giupunilor biraelor, jurațiilor și spanil[or]u, și tuturoru de obște pravoslavnicielor cr[e]știnî». Cuprinde îndemnuri creștinești pentru apropiata sărbătoare a Paștilor, într'o limbă bună. «Iară în dă grabă voi veni singură în persona mè să căaută turma mè, pre voi . . . , și din gură să vă daă cuvântu de învățăture». «X Beligradu, April 1, 1732» [cifre arabe].

[Pecete mare, de ceară roșă. — Adresa: за претопопию Беленюшю.]

XXX.

[1733.]

Grigore-Vodă către «boiarii adăv[ă]rătorii și aleg[ă]torii care i-em dat Domnia Mea luî Panait cupeș, snă Nicăi Zaraful, însă boiarii anume: părintele Theoctist, eg[umenul] dă la S[fe]ti Ioan ot Focșani, i Leul, părcălabul ot Stănimoești, i Iane, păr[călabul] ot Boldu, i Lazăr ot Codrești, Pavel păr[călabul] ot Codrești, i Tanasie ot mănăstirea Focșanilor», pentru a-i alege ceî 500 de stînjeni cîştigați în Codrești. «Să trag[ă]

moșia pen trei locuri», în fință părților, și «să le pue seamne». — Ist Septembre 7242¹.

Pecete mare cu chinovar și monograma Domnului.

¹ Cu privire la Panaiti Nico Zaraful există o întreagă corespondență greacă între hîrtiile în această limbă păstrate la Archiva Terii din Budapesta. Astfel, la 4 Iulie 1734, Teodor Ioannu din Ianina îi anunță că s'a intors din Veneția, cu un transport de mătăsă. La o dată ce nu se înseamnă, același îi vorbește de procesul ce are cu un boier, de lipsa din Viena a lui Gheorghe din Trapezunt (ό κύρος Γεώργιος Τραπεζούντιος), despre Mihai Caraiani, reprezentantul (ἐπίτροπος) lui Panaiti. Caraiani însuși scrie Zarafulu, la «23 Februar 1733/4» (*sic*), cu salutări și pentru Ștefan Stratis. La 15/4 Mart 1732, el menționează prezența la București a patriarchulu de Ierusalim. Altă scrisoare din 1735, semnată și de Stratis. Avem apoi scrisori către Panaiti Niko de la «fratele» lui, Μπαλαζίος Ἰωρούνημπων (1732), de la un γαμήρος sau, Nicolae Glykys (1732-3). Mai interesant e actul din 21 April 1722 (București), prin care Mihail Cantacuzino Comisul face epitrop pe Panaiti ca să iea socoteală lui Nicolae Caraiani, pentru afacerile ce avuse cu acesta «răposatul mieu tată, Marele-Spătar, dumnealui Mihail Cantacuzino», și ca să ridice înțimplător și sumele depuse la «Banca publică» din Veneția. Actul e scris în grecește, și cuprinde o sumă de italienisme: ἡτζήθοστο, κονστάντζο, μαϊστράτον κομπετέντε, κολέγιο, κονσέλյո, μπάνκον πούμπληγκον Semnează ca martură Vasilie Tanase, Grec, Rumbelas, Eustatie Alfangă, Sava Στόγγια, Dimitrie Ioannu, Dîmu Tzigaras [copie]. — La 20 April 1713, «Neagoe Vel Pitar» dă un zapis lui «Nica Zaraful» pentru că-i e dator cu 428 de lei, «banii vechi». «Și dânr'acești[!] banii mău luat în seamă dumnealui V[e]l Spat ca să-i dea dumisale tl. 200, și eu să aibă și da tl. 228, și să-m ia și zapisul mieu care iaste la măna dumnealui». — Tot de la dînsul e, probabil, și sama de lucruri și sinete, date pentru păstrare și împlinire lui Radu Drăgoiu. Notăm în ea: sinet de la Safta Stolniceasa [Cantacuzino], cu amanetul unuș conteș cu sarmur [† "Ετζή ομολογία τῆς ζουπουνάσις Σωτάς Στολνιτζάσις με ἔνη κόντος σιμάδη, μὲ σημοῦρο ποτζά διὸ πυλαιά κεφάλαιον, ἀ. 100], de la Pirvan Staroste și Matei Fălcianu, de la un Blătășanu; de la Marica Dudeasca, fata Stolnicului Constantin Cantacuzino, pentru o sumă de 106 aspri, cu zălog de juvaiere [μία όγολογία τῆς ζουπουνάσις Μηρήκας Ντουτάσκας ὀλωπάσκης μὲ ἔνη ζευγάρι σκυλορήμα κοὶ μὲ 12 πουτκαλία μυργυριτάρι, θέλει κεφ ἀ. 106], de la «Velisar, unchiul mieu», de la «Tița cusătoarea și Cristu, bărbatul ei, pe cari i-a sechestrat dumneaci Doamna Marica a lui Constantin-Vodă, a 352» (Ντίτζα κοσιτόρα κοὶ Κριστος ἀνήρ της, ὅποι τὰ ἐμπόδησεν κ. ντόμνα Μηρήκη τοῦ Κωνσταντίνου Βόδη. ἀ. 352), de la Postelnicul Prașcovanu, de la Pitarul Neagu Topliceanu, de la Dona Căpitanul, de la Stoica Abagiul [Αμπωτζής], de la Autonachi căpitanul de leșegii, de la «Drăghicean copilul de casă, care e acumă căpitan», de la «călugărul zugrav» (ó

LXXXI.

[1733.]

Aceasta aă lăsat giupănul Tanasie Duca la sfărșitul vieții dumisal[e] cu limbă de moarte, cum, după moartea duminalui să n'aibă nime a căuta nimic, nice văru-său Gheorghiū, nice altul, fără tot ce ieste, mult puțin, să fie a giupănesei, adecă a soțuluī duminalui.

Mărturiï: Popa Costandin Bran ; Hagi Dumitru cu găzdoaia ; Argioca Costandinias.

Și, pentru rândul bisericî, iarăș l-am întrebat, de ieste cu ceva datoriū, și aă răspuns că nice zeace banī nu-î.

Mărturiï: Popa Costandin Bran, Dafinū.

Ană 1733, zil[e] 27, msă Noemvrie.

[Fără pecete.]

LXXXII.

[1761.]

Cinstiți pravoslavnici creștinî, mulțamim maici noastre Crăesi Marii Therezii că s'aă milostivită a ne da voe și slobozinie a ținea legea cea pravoslavnică, că din moșă și din stră-

καλόγερος ζωγράφος), de la «Postelnicul Istrati fiul lui Urdăreanu», de la «Postelnicul Șerban, fiul Vornicului Bunea» (Μπουνίου), de la «Medelnicerul Ferescul», de la «Postelnicul Constantin, fiul lui Matei», de la Rada Filiipeasca, văduva lui Constantin Căpitânul (Ἐνα καρφοβέλοιο τῆς ζουπουνάσις Ράντης Φιλιππάσκας μαλωματρίο μὲ ἐπτὰ δουμπιά, διὰ δ. 17), de la Radu Piteșteanu, de la un Neculco (Νικοῦλτζος), de la «dascălul Avramios» [predicatorul], de la o Evreică. — Relativ la afacerea lui Eustatie, se află: *a)* ple-nipotență dată de Andrei lui Nico (1731, Mart 22), îscălită de Tzigaras și alți doi Greci; *b)* zapisul prin care Panaiti arată, că, fiind lăsat de Andrei, ἔξαδελφὸς al său, ca epitrop pentru a lua sarea de la Oltenița, o vinde unui negustor, în prezența lui Ioanichie de Stavropole și altora (Focșani, 25 Maiu 1731); *c)* adeverință, dată în București, 27 Iunie 1731, de Ioanichie de Stavropole, și doi călugări cu numele de Neofit, pentru faptul că în adevar Panaiti a fost făcut epitrop; *d)* zapis, prin care Panaiti arată (București, 24 Octombrie 1731) că a luat de la Ioan Cămărașul Ocnelor datoria lui Eustatie; *e)* socoteala vînzării lucrurilor lui Eustatie (1731).

moșă, și să ținem popă cari vomă vria, unieți sau neunieți, și să nu hulească popă și oameni cei unieți pre cei neunieți, nicăci cei neunieți pre cei unieți, și, pentru beserică, căși și moșii care le-aș făcătă cei unieți, cu bani lor, acealea să fie a lor, iară cari le-aș făcătă satul, acealia să fie ale satului, și satul le va da cuvă va vrea. Si să știți că, precum ne-aș înăgăduit a țină legia că, pravoslavnică, aşa ne-aș dată și arhieră pravoslavnic.

[Pecete roșă, fără ceva pe dinsa.]

Popa Sofronie vicarăș și popa Ghiorghe ot Abrud, jurați S. S. de la C[a]rllovęt.

Anulă 1761, înă luna luă Martte (*sic*) în 10 zile.

[Vº:] Înă varmeaghie Chiorulu Mireșu¹.

LXXXIII.

[1761.]

Grigore de Rîmnic către Dionisie Novacovici; 28 Decembrie 1761. «Preacăinstită și de Dumnezeu iubitoriale, doamne, doamne episcoape, mie pururea întru Hristos frate dorit, întru Domnul să te bucuri. După datoria cea frătească și unirea credinții și a dragostii mai nainte s-ar fi căzut, preasfințite frate, a ne face căzuta și cuviințoasa închinăciune către Preaosfinția Ta și a te bucura cu frătească sărutare pentru cea de Dumnezeu cuvântătoarea turmă ce și s'aș încredințat de la Pronia cea de sus și de la preamiloștiva Imperatriță a Romanilor și Crăiasă a Ungariei iproc (a cării creștinească stăpăniște să fie norocită) pentru pravoslavnicul norod, zic, al neamului rumînesc neunit, lăcuitorii Tranzilvanie (*sic*), care supt arhipăstorseasca-ță purtare de grija și s'aș încredințat, și a arăta dragostii voastre și bucuria nostră cea d[u]hovnicească, cătă iaste. Pentru acesta numai ne rugăm, preasfințite frate, să avem dela Preaosfinția Ta frătească ertăciune, că, aflându-ne depărtați de la Scaunul nostru, cu călătoriile la București și la alte locuri, n'am putut

¹ Tot așa către «satul Trăbilești, vidicul Pinauriam» (!).

a ne face datoriia noastră; iar acum, de vreme ce D[o]mnul D[u]m[n]ezeu bine aū voit de ne-aū adus sănătoșī la Scaunul și e-parhia noastră, și mai bine înțelegănd de la neguțătorii ce vin din lăuntru ceale de Frăția Ta bune tocmiri, foarte m'am bucurat din inimă. D[u]mnezeu cel ce te-aū ales și te-aū rănduit și te-aū pus păstor noroduluī său, să păzească pe Frăția Ta cu întreagă sănătate, cu lină pace și îndelungată viață, a păstori cu-văntătoarea turmă ce și s'aū încredințat, și a o păzi nevătămată și neturburată de viscolele acestuī veacu, și far de scădere și lipsă a o aduce înaintea lui Hristos începătoruluī păstorilor, în-vrednicindu-te a auzi al lui dorit glas: «Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține aī fost credincios, peste multe te voi pune; intră întru cururia D[o]mnuluī tău». Iar sfintele-ți rugăciuni și frăteasca-ți dragoste rugăm să fie p[u]r]u]rea cu noi. Si rămăiu al Preaosfinției Tale

întru Hristos frate

și smerită slugă :

Grigorie, episcop Răimnicului.

P: [latin] Din mănăstirea Hurezii. Dech. 28 d., 1761.

[Pe foaie adausă:] Înștiințăm pe Frăția Ta că, postindu-ne Preaosfințitul nostru frate, chir Sinesie al Aradului, ca să slujim noroduluī slovenescu al Iliricului cu oare-ce slujbă bisericăcească în tipografia noastră, a da în stambă slujbele și viețile sfintilor arhierei și împărați aī neamului sărbescu, care cu a Frăției Sale osteneală, după unde aū fost răsipite, le-aū strănsu și le-aū adunat într'o carte, după datoriia noastră vrând dar a plini cererea și pofta Frăției Sale și a ne arăta cu slujbă pentru unirea Credinții și către pravoslavicul norod a Iliricului, iată că, cu ajutoriul lui D[u]m[n]ezeu, voia și cererea Frăției Sale am împlinit, dându în stambă ca vre o 500 de cărți; din care trimesem și dragoste Frăției Tale 2. Care mă rog din frăteasca dragoste și le promișt, rugându mă Frăției Tale ca să iaī osteneală și se iai voe de la Măria Sa ghinăriul să fim slobozī a trimite aceste cărți către preosf[i]nțitul frațele nostru Sinesie, pentru mai îndemăna pe aciia, pen vama Boiții,—că a le trimite pe la Mehadia ne teamem, să nu să întâmpile de către cei făr de D[u]m[n]ezeu Agareneanī a să

face vre o stricăciune cărților, că foarte multe răotăți fac. Și această scrisoare ce o trimesem către preosfințitul fratele Sinesie, încă mă rog, iubite frate, să o trimiți pe poște, să meargă în grab[ă] la Preaosfinția Sa. Și de toate ne rugăm ca să avem de la dragostea Frății Voastre răspunsu mai în grab[ă], ca să știm în ce chip să urmăram cu trimiterea acestor cărți. Osebit și poftim pe Preaosfinția Ta și te rugăm pentru un sărac de preot anume Iacov din Rășinari, că, în vremea trecutelor răzmirițe, odihnindu-ne și noi în casa tătăne-său vre o jumătate de an, fiind el atuncea copil mic, după ce D[u]m[ne]zeu ne-aș suiat în cea prea-innaltă treaptă a arhieriei, ni l-aș trimis tată-său de l-am crescut și l-am învățat și sfânta carte și, întorcându-să iarăș la casa lui și făcându-să de vîrstă, s'au și căsătorit: astă primăvară viindu-i atărăs aici, să-ș căute niște datorii, și viindu și către noi, spuindu-ne că s'au căsătorit, vrând noi ca să ne facem desăvârșit pomenire cu dănsul, și fără de voia lui l-am hirotonisit diacon și preot, neștiind noi de aşazarea arhipastoriei Preaosfinției Voastre. Acum, de vreme ce D[u]m[ne]zeu bine aș voit de ești Preaosfinția Ta arhiereu și pastor acel eparhiu, cu frățească dragoste te rugăm să aveți ertăciune pentru această hirotonie, ca să fie cu a Frății Tale voe și bl[a]g[o]slovenie, și pre acest sărac de preot, pentru dragostea noastră cea frățească să-l aibi întru cunoștință, ca pre un adevărat preot; și la cea arhipăstorală Preaosfinției Voastre mă rog să mi să treacă rugăciunea. Și noi vom rămânea dator[i] a sluji dragoste Preaosfinției Voastre cei frățești, ori la ce ne veți pofti.

[Adresa:] Preacincisitului și preaosfințitului și de D[u]m[ne]zeu iubitoriu și al nostru întru Hristos iubitului frate și întocma sluj[ă]toriu, domnului, domnului Dionisie, pravoslavicului episcopu al Budei și al Cămpiilor Mohaciului și a tot Ardealului, cu cuvioasă cinste și cu frățească sărutare să să închine.

[Fără pecete.]

LXXXIV.

[1763.]

Prea-cinstite și preosfințite și de D[u]m[ne]zeu iubitoriile doamne, doamne episoape, mie p[u]r[u]rea întru Hristos frate dorit, — întru D[o]mnul să te bucuri.

După a noastră frătească datorie, nu lipsim a cerceta fericită starea sănătății Frății Tale, ca, întru toată întregimea aflându-o, să ne bucurăm. De noi voind dragostea Frăției Tale a ști, cu mila lui D[u]m[ne]zeu și cu sfințite rugăciunile Frăției Tale, ne aflăm sănătos. Lăngă aceasta înștiințăm pe Frăția Ta pentru un iermonah anume Nicodim, carele, fiind cu neamul din Belgrad, și viind către noi încă mai dennainte, fiind mirean, l-am călugărit, aicea la Episcopie, făcându-l diiacon și preot, și ne-aș slujit cătăvaș vreme bine și cu dreptate. Apoi, din indemnarea lăcitorilor pravoslavnič ai Ardealului, luîndu-ș[i] voe și bl[a]goslovenie de la noi, s'aș dus cu oareș-ce jâlbă și până la Curtea rusească, la răposata întru fericire Elisavet[a] Petrovna, marea Împărăteasă a toatei Rosiia, și, de acolo întorcându-să iarăș aice, dorește, de vîfi cu voia și bl[a]goslovenia Frăției Tale, să-ș vie în locul și neamul său. Pentru carele și noi poftim pe Frăția Ta ca să aibă voe și bl[a]goslovenie să vie, și să-l priimești lăngă Frăția Ta cu slujbă, că iaste omu bun și, căt aș fost lăngă noi, ne-aș slujit cu dreptate. Ci poftim să avem de la Frăția Ta răspunsu, ori în ce chip veți socoti Frăția Ta. Si, cu aceasta sfărșind, pe atotputernic și mult milostiv D[u]m[ne]zeu, carele cu a sa mai nainte purtare de grijă, prin încunugurarea anului, bine aș voit de aș învrednicit pe Frăția Ta a ajunge și a prăznui sfânta și dumnezeiasca zi de prăznuire a Nașterii D[o]mnului Nostru Isus Hristos, cu căldură din adâncul inimii îl rugăm să învrednicească pe Frăția Ta a prăznui și începerea anului nou și sfânta și d[u]mnezeiasca Arătare și celealte următoare sfinte și d[u]mnezești praznice, cu multă bucurie și d[u]mnezeiască veselie, împreună cu toată

cuvântătoarea turma Arhipastoriei Tale, întru multe și fericite
încunghurărī de anī. Si rămăneni al Preaosfinției Tale.

Ghen. i d., 1763.

întru Hristos frate,
spre slujbă gata :

*Grigorie, episcop Răimnicului*¹.

[Adresa ca la n^l precedent.— Pecete neagră, de ceară;
ruptă.]

LXXXV.

[1763 ?]

Prea-cinstite și prea-sfințite și de D[u]mnezeu iubitorile
doamne, doamne episoape, mie prea întru Hristos frate do-
rit, întru D[o]mnul să te bucură.

După datoria frătească, nu lipsiiu mai întaiu a cerceta
fericită starea sănătăței Preaosfinției Tale, că, întru toată în-
tregimea aflându-o, să ne bucurăm și să mulțămim cerescu-
lui Împărat, supt a căruia nemărginită milă voind dragostea
Preaosfinției Tale a ști și de noi, prin sfintele-ți rugăciuni ne
aflăm sănătos Lăngă aceasta înștiințăm pe Preaosfinția Ta
că, mai în trecuta vreame scriindu-ne dumnealui dascalul Va-
silie, ce iaste sicritar Preaosfinției Tale, de i-am trimis vre-o
cătevaș cărți besericești, pe care cărți până acum nič un ban
nu ne-aū trimis și, înțelegând noī că iaste ca să lipsească dum-
[nea]luī de lăngă Preaosfinția Ta, ne rugăm dragostii Preao-
sfinției Tale să-i poruncești ca să ne trimiță bani, că înna-
dinsu om am trimis la lăzăret, de așteaptă acolea să ià bani

¹ La 9 Iulie st. n. 1763, Dionisie răspunde că nu poate lua în serviciul
său pe clericul ce i se recomandă, dar că el poate să se întoarcă în țară, «ut
prorsus a sophronianis machinamentis et perturbationibus patriae et status
eius, non tantum abstinere, sed etiam abhorrere sciat... Et alios meos, ob
multas mihi hic causatas et causandas expensas, et ob paucissimos proventus
dimittere instituam».

și să ni-ă aducă, că foarte ne sănt trebuinčoș, și foarte foarte (*sic*) vom mulțumi dragostii Preaosfinției Tale. Însă aū bani, aū cărțile. Și, cu ačasta sfărșind, rămă nem

Al Prea Sfinției Tale

întru Hristos. frate pururea spre slujbă gata:

Grigorie episcop Răimniculuř.

P. S. [latin]. Poftim dragostea Frăției Tale bani să să trimiță cu un om al Frăției Tale, ca să nu să dea într'altă măna, ce în măna trimisului nostru, care aşteaptă în lăzaret.

[Adresa :] Prea-cinstituluř și prea-sfințituluř și de Dumnezeu iubitoriuř și al nostru întru Hristos iubituluř frate și întocma slujitor, domnuluř domnuluř Dionisie, pravoslavnici[u]luř epis cop al Budii și al cămpiilor Mohaciuluř și a tot Ardealul, cu cuviosă cinste și cu frățeasc[ă] sărutare să să încchine.

LXXXVI.

[1763.]

După căzuta evlavie cu care mă încchin Sfinții Tale, părinte protopoape al bisericii din cetatea Brașovului.

† Cartea Sfinții Tal[e], ce ne-ař trimis, am luat, și cele ce ne-ař scris încă am văzut. De sănătate Sfinții [Tale], foarte ne-am bucurat. Cărțile ce ař avut Sfinția T[a], împreună cu ceilařti preoři, de mile, le-am arătat Mării Sale lui Vod[ă], dându-ř și carte ce ař trimis Sfinția Ta Mării Sale. Și veř šti că Măria Sa Vod[ă] milele le-ař învoit cu deosebite cărți și, pecetluindu-să, să deateră în măna trimisului Sfinții Tale, și cele vechi și cele noaoă. Numai carte pentru apărarea de saigii nu s'ař făcut astă dată, — că ař rămas la primăvara viitoare să o facă, când și vremea saigilor atunci iaste. Că acum ař trecut vremea. Ci să fi Sfinț[ia Ta] încredințat că atunci să v[a] face. Ci pentru ačasta nu lipsiř a înștiința pă Sfinția Ta, și, prin dragoste Sf[in]ț[ă Tale], și de alte tre-

buință, de vei mai avea a ti să face, scrii-ne, și gata săntem,
ca niște prieteni, a-ți sluji. Ačasta, și fi Sf[in]t[ia Ta] sănătos.

Iul. 5 d., 1763.

Al Sf[in]t[ii Tale] gata spre slujbă:

Mihail Vel Logofăt.

[Pe Vº:] Cucerniculu Sfinții Sale prot[o]populu chir Evs-
tatie de la bisearica Brașovului, cu sănătate să dea.

LXXXVII.

[1763?]

Întrebări cu privire la agitațiile contra Unirii și nouui episcop neunit, puse în sama protopopulu Simion de Bălgad.

«^{2^{da}}: Grăit-aă cu alți oameni pentru Tătară ceva?.. Cu nimea nimica, ce încă, după porunca Preaosf[înțitului], am întărit pacea între norod.» «Zis-aă că va să vie Sofronie cu Tătară în țară. N'am zis... Deaca nu aă vorbit, de unde socotești să fi eșit aceste vorbe? Găndește că protopopul cel unită, Vasile, din zavistie, căci iaste protopopu în protopopia lui, ținută dela el mai nainte de dizmembrația legii. Aă popa Vasile, jurat protopopescu din Măjina. Zis-aă că va să răsplătească Sofronie uniților și papistașilor? N'am zis.» L-a pîrît, zice, și «popa Nicolae cel unit din Teuș, din zavistie... Cetit-aă vre o scrisoare înaintea cuiva pentru Tătară? Nică decum. Priimit-aă de la alte țări vre o scrisoare? Nică una. Priimit-aă de Sofronie vre-o carte? Nică o scrisoare. Nu aă scrisu vr'o dată lui? Nică odată. Auzit-aă unde iaste? Auzit 19no 7ris 762°. De la cine? Dela dascalul Belgradulu, Ioanu, care aă venit din Valahia de curându, prin contumație. Unde zice că iaste? La Argică, în bună stare. Vorbit-aă elu cu dănsul? Aă vorbit în trecuta iarnă în Răimnicu; acum n'aă vorbit, ce numai auzit de la episcopul Răimniculu ca iaste de mai susu numita mănăstire Argiș. Aceste vorbe ale dascalului Ioanu spusu-le-aă cuiva? Nimurui. Dar el mai spusu cuiva acestea? Nu știu. Numitu-te-aă notariuș? Ba nu, dar uni oameni îlău numescu aşa. Auzit-aă pentru inutuția (*sic*) lui Sofronie ce găndește, de la dascalul său de la alt cineva? N'aă auzit.

Ce zică oameni, norodulă de Sofronie? Zică că ar fi bine de ar veni, și ar da bani colectorii mai cu dragă oameni din ior sagul Zlagni și alții după de latură. Știe dascalul numit unde să fi fost: în Valahia sau și alte țări? Zice că auzit că așa fost și la Moscova. Poți aceste întări cu jurământul? Poate.»

LXXXVIII.

[1765.]

Protopopul din Turda, către «Fretiile Vastre preuți năunici». 1765, 5 Decembrie.

Iată vi se poruncește ca în zece zile Dechevrie să vă aflați, foarte diminațe în Turda, cu dăjdile și alte reștații, adăcă Sînbete, și cine ce treb[ă] ar avea, să să soročască. Acesta să poruncește suptu globa soborului, 24 de flor., și carte să meargă în Sincraiu, Agribică, etc. Carte să fie la soborul popa Mihaei cu diiacul Gavril din Tritul de sus, să fie sorocii la dare de sama; popa Gligorie dinu Ționdvo (*sic*), să fie sorocii cu fătul la dare de sama. Fără adresă.

LXXXIX.

[1766?]

Lucrurile și vorbele ce aș vorbit Onea, să aș dovedit.

Și, apucându-mă prot[opolul] cu jurământul, n' am putut să spusă cum aș fost, că aș venit în casa mea și aș zis că aș făcutu Vocșul cu Țalea, și viindu, la Perici (*sic*), aș trimis pe Țalea la Bădăcină, și acolo să cheme pe Bocșanu, și să-i zică să dea veste pe la pop[i], și ei va face pe d'asta parte, cum că să nu dea pop[i] b[a]n[i] în măna prot. de dajde noao, că voru să-i duc[ă] ei la Vlădica, iară pe patru ani să-și dea sama, și d'aci înainte să le dea d[o]mnul altu prot., că acesta loru nu le mai trebuie, — zicând că nu știe prot. că ei săntu cuibul mincunilor. Si aș zisă

că, de iarăși fece lui cum aŭ făcut popei de la Bădăcin, arda un galbenu și s'ar face a-l chiema la ospătū și i-arū ținea calea și să-l bat[ă], cum îi va plăcea luî. Aceastea după șurămăntu am spusă, — daca nu-ș ține gura, că l-aŭ auzit prunci și aŭ spus.

[Vº:] Împotrivirea popilor Varmeghii.

XC.

[1766.]

Acestu preot, popa Timoftei din satu Lupoae, vărmeghia Dobăci, care, pentru multă săracie, neavându cu ce-ș plăti singhelie și neaducându nică țiră de scrisoare de mărturie, eū nu i-am dat voe a slui nemic; și acum parohienii, milostivindu-să, l-aŭ ajutorat ca să-ș ià singhelie, afară. Deci, pentru multă a lui întărziere, altă pricina nemică nu ar[e], ce iaste preot de cinste, neavând nică o canoničască împedecare. Cu săteni are dragoste, și săntu în mare lipsă săteni pentru preot.

Anul 1766, Mai 28.

Protopo[p] Gavriil Miluaū.

[Fără adresă.]

XCI.

Protopopul din Turda către episcopul Dionisie; 1766, 3 Ianuar.

Pentru pîra lui «Onă, ce aŭ băgatu la d[o]mnul său și la preosf[i]nțiitul». «Pă nimeni n'am silitu, n'am asupritu; ce eū ce a judecat z soborū, într'aceia am stat și am iscălitu, și mai nainte de judăcate în şase sau şaptea ceasuri totu i-aŭ rugat, tot soborul, de pace, iarăși eī pine în judecată, adecă Munteani, Anna, nu aŭ plecatu pe o zi (sic); iareși după soborū totu ia s'aŭ rugat cu pace, iareși tate-seu nici s'aŭ învitu la pača, nici la soboru pentru fata sa; iareși mumăsa, pitru năcviosele pricini . și s'aŭ dat 4 tojage din 24, și

fata totă mumă-sa aū făcată cu toate cùvintăle neatrebuin-
cioase, că dină sa^t plecată și aū umblată acela om Onnea
de-alungul Turzi, cu galbină după mine, și la mine acasă, și
după acia a mînată muerea lui iareșă la mine acasă cu un
galbină să-lă priimescă și să-ă despartă; iareșă, vezindă că nu
priimescă galbină, aşa aū mersu la domnul său, și aū venită
la Preosf[in]t[i]tul».

P. S. «La o laltă cu dragoste aū treită pină în časul dă
acum.» Ii trimite pe reclamanți la episcop, unde — «și vor da
dealele prin documăntălu lor».

XCII.

[1766]

«Thodosie ermon[a]h» către protopopul Simion Stoica [de Alba-Iulia], «al mieū bunu părinte». — 1-iū Iulie 1766.

Să nu se supere «că ti-am mai înști[n]tat pentru rândul simbrii meale ce am sluj[i]tu cu știre dumitale la mănăstire Bulzulu și totu nu mai vine simbriia»; să i-o trimeată «unde ști că săntu... Ști bine cătă nevoe am pătimit; fusei prins la Sibi; mă scoasără din Sibi cu Nemță, pănă mă scoasă din țara afară. Dară încăș cu cătă nevoe am trăit în Țara-Rumâniască pănă ce am trecut muntele iaroși dincoace, cătă frică și cătă nevoe am pătimit, numai avându norocă că, fiu[n]d și fratele Efrem călugărul, care și el aū fost pri[n]s dinpreună cu mine, știind sama muntelu și având cunoștință cu dumniata, și știind totă lucrul vostru, am osărduit ca să dăm față cu dumniata, și, vrând ca să ne mai depărtăm, temându-ne de nevoe, dumniata aī zis că vei da sama prian nevoia nostră și m'aī trimis la satu la Bulzu, la mănăstire, în vale mică, având răspuns de la dumniata că vei avea grijă și de la Vlădica a nu ne ști pre noi, fiind eparfriia dumitale. Si am șezut și acolo cu multă frică, pănă că[n]d aū simțit gubernia de noi, și, dându poruncă pentru noi, cu strigare prin tîrguri, la tisturi, abiia am scăpat, având noroc cu un frate al mieū, de mi-aū dat de știre, spuindu-i dumniata și auzindu și de

la un solgobirău că umblă să ne prinză, și de frică mi i-am uitat și niște hăinită acolo.» Le cere, «unde ști că mă aflu».

P. S. «Și mă închin cu săn[ă]tate și la niște credincioși ai miei, anume popa Nicolae de la Zlatna și popa Gliga de la Ponorăl și popii Ion Sperle de la Bolză.»

XCIII.

[1766.]

Prea-cinstitulu și de bun neam părintelu protoprezviter, noao milostiv patron, cu smerită metanie mă închin Sfinții Tale.

Pintru călugăru de la Bulz, veți ști cum că l-am prins și l-am legat și l-am dat vodosu, că nu să da legat, și zice că, dacă ești protopop, să nu umbli cu mincuni să aduci alt Vlădică în Ardeal. Deci eu am vrut să-l bag în temniță și să-l trimită odorbirăulu la Sibiu; dară m'o fostă milă de dănsu, că va apuca tistori; ci iată ță-l trimite prins să-l ducă la d[o]mnu, iară, Sfinția Ta netrimițindu-l, veți rămânea cum îți strigă pintră toți omeni... Să nul mai trimiți mai mult în osagu fișcului, să-l mai văz mai mult cu ochi mei, și în bun chizăș să-l slobozi, că mi s'o lăudat pe taină cătră alți că m'o face ma[i] rău... Iulie 10, în anu 1766.

Popa Nicolae, paroh Zlatni.

[Către «protoprezviter Simeon... Belgrad».]

XCIV.

În Beciū, 9 Martie 767.

Prè-cinstite, prè-dorite,

Pentru implinirea rugăciuni meale cu numărarea celor 50 f. taicălu miei, care, din cinstită scrisoare dumitale de la 18 a lui F[evrua]ră a curgătoriulu an a o înțeleaje am avut nărocă, nu numai m'am bucurat foarte, ce și îndată toată grijea mea spre aceaia am întors-o ca, cu cumpărarea fără ză-

bavă unealteloră celor de la dumneata mie însemnate, cunoştinţa faceri aceştia de bine şi a dragostii dumitale cu mine şi pentru mine cu cea de natură aici miei născători s'aş făcut, aievea în fapte să o poată arăta. Însă, fiind că delijantu acum lună ce a trecut, adecă în 17 Martie, după c : cel nou, înaintea sosirii scrisori d[u]m[i]tale aui pornită la Ardeal şi până în 3 săptămâni, adecă până către începutul lui Aprilie după rămlenescul cal[enda]r, nu va porni altul delijantă de aiă, — pentru acea dumneata vei fi îngăduită (sic) până atunci. Şi mă voi nevoi cu toată osărdia aceale însemnate lucruri de arjint, cum voi şti mai bine, a le cumpăra, şi, pentru întoarcerea acelor 50 fl. [nemteşte], a le trimite negreşit şi cu mulțumită.

Alte lucruri noao, în care aş putea d[u]mitale a slui despre ţerile ceale vecine, nu mă îndoesc că şi dumitale din novealele de obicei îi vor fi cunoscute. Aiă, între cei ce ştiu mai bine deajite pe buze apăsa, ieste cunoscut lucru precum Înnălitimea Sa prea-puteinicul Împărată la luna lui Mai are în gând, cu ajutoriul însuş în faţă a să pogoră la Bănatul Timişori şi cu prea-însărinata sa împărătească faţă a ferici aceale părţi ca la 20 de zile îndelungată.

Pentru Moşu al mic, însuş eū am cetită la un prietinu răspunsurile: ca întări Moşul cel mare să-l îndeamne căt mai vărtos pe Moşul cel mic să să lipsască de moşia aceasta şi logodnica sa de aiă de sus, şi să vieţuiască cu acea de acolo ; iară, de nu va voi nice într'un chip a să lipsi de aceasta de sus logodnica, atunci Moşul cel de mijloc, care e ab eadem stiva, sau de un zănat, cu moşul cest mic, şi pre care vor găsi mai vreadnic, după acela să mărite pe văduva de acolo ; şi aşa Moşul cel mic va putea a să întoarce la logodita lui cea d'intări. Care cearere lesne o va dobândi, numai, precum aui fostă început, neîncetat să o procitască. Aşa dară dumneata vei şti de acum înainte la numitul Moşul cel de mijloc a te pune în cunoştinţă şi prin prietini lui şi în milă, ca doară ar cădea soartea apostolilor spre Matei.

Mă rogă foarte ca să te nevoeşti în totu fealiu să-mi dobandeşti unu letopiseşti sau historiia Ţări-Rumâneşti şi a Moldovi, de acum proaspătu scrise, şi, de va fi cu putinţă, şi

catalogul Mitropolitilor Țări-Rumănești și Moldovenești și a episcopilor de la toate episcopiile osebite, și cu înșămнarea în ce aī și supt care D[o]mnī s'aū început și ep[i]scopiile și tipografiile lor; și, de va fi cu putință, și a celor ardelenești neuniță, cari aū fostă pănă la Theofil Pentru care ostăneală și osărdie, nu numai nu vei fi uitat cu numele în ostăneala mea, ce și pururea voī rămănea îndatorită sluga

a cinstit D[u]m[i]t[a]le

XCV.

[176...]

[Episcopul Dionisie al Ardealului către «pravoslavnicii creștinî», pe varmeghi.î] De vreme ce prea-înnăltata Chesaro-Crâiasa noastră, ca o maică duioasă spre fii săi, neuitându-să la prostime, îndrăznelele și greșelele noastre cele multe, cu carele fără socoteală și căzută după dumnezeiasca și a tuturor neamurilor lege, supunere și ascultarea măičască Prea-Innăltimi eī inimă foarte tare era rănită, din fireasca eī ini-mă s'aū îndurat a ne îngădui noau care am rămas neuniți după deschilinirea Comisiei de acuma înnainte a ținea legea noastră neunită, cea grečască Biserici Răsărituluī, fără de nič o poticneală, puindu-ne și arhiereū pravoslavniciū, îndrep-tător și purtător de grije sufletelor noastre, întărindu-l cu puterea sa cea despre sus să facă și iscoale, să ne înveță a trăi cu frica luī Dumnezeu și a sluji Prea-Innăltimi eī întreagă credință și cea de totū supunerea, ca să nu scădemū din cea căstigată milă la pedeapsă dumnezeiască și a legilor împărătești,— drept aceia ni să cade a cunoaște a căstă chesaro-crâiască osăbită milă cu toată umilința și arătarea rade-lor vrednice de pocăință cun sem (*sic*) văzută, precum și după datorie noastră cea păstorească numai spre folosul și bună starea noastră întinsă ne-amă socotită, după starea și putința fiește-căruia familii, ceva din bună voia noastră a cu-

lege și ca un pomu verde maici milostivei în un sămn de prăplecata multămire potolitei, dreptei urgi, stăpănitorei noastre și dăruitei liniștii să i aducemă înainte, ca să să uite cu prea-milostiv ochiul blândeatei sale la ei. Pentru aceia ne-am și rugat de multe ori, căzindu în genunche înaintea Înnălțimii Sale, după celealte mile, și să încchine și acestu pomu verde, din ferbințala cei supus[e] și credincoasă inimi noastre, în sănul celu măicesc a primi, și prin mijlocirea altora mai mari voitor[i] bineluи nostru; și de acasta nu ne-amă învrednicit, și trimitem la dumneavaastră, iubiți noau în H[ri]-stos, ascultător[i] fiind — (*sic*). Căruia și dumneavaastră vă puteți încredința cu scrisoarea acasta a noastră și cu întărire scrisă, mărturisită de la înnălțatu gherinal comendașu ca să poată săvărșie încredințata lui acastă slujbă fără nice o zătignire. Deci fiește care după stare lui, mai susuluи numită cinsită — (*sic*) de la noi trimețind în scris dată, cu toată osărdia și dragostea să vă siliți mai cu grabă a plini fiește care porunca sa desăvărșită, neavându nice o zminteală de la tisfură și stăpănitori voștri după mila cea mai de sus dobândită. Și elu vă va da scrisoare în mănă, de mărturie, cătu de la voi în fiește-care satu după numărul familiilor și a stărilor aŭ luată, și voi așăderea scrisoare, cătu i-ați dată, ca să poată ști a fiește-căruia osărdie și ascultătoare dragoste. Neosocotind la aceia pre cei uniți, cu care de acuma înainte ca cu frați dintr'un neamă în pace și în dragoste trebuie să trăiți, ca să stea cuvântul nostru cel pentru ascultare și supunerea voastră mai sus dată neclătită de la locul său, și să-m deschideți gura și de acuma înainte cu aceia a mă lăuda, și lipsele voastre după putință a le tămađui. Întru care nezmințită nădejde vă lăsăm mile și daruluи dumnezăescu cel în totu feliul desăvărșit. Și, arhierasca noastră blagoslovenie trimițindu-vă, pururea săntemă ...

Dată în ...

Fierbinți cătră Dumnezău rugători și a totu bineluи voitor... (*sic*).

[Concept.]

XCVI.

[176...]

«Onea Munteanul din Chieța» către episcopul Dionisie Novacovici.

Arată că avea o fată văduvă. Vine «un fecior» din «Tritiu de jos»: «venind în casa mea, să facem legătură, să-ți dai fata mea, și o am dat, și legătura s'aș făcut, și, eșind feciorul afară, l-aș [stern: văzut] să-ș iată zioa bună, și aș rădicat cușma de cătră noī: fata l-aș văzută la un ochi tras în sus și în jos; iară, deaca l-aș văzută fata, aș zis cătră mine că nu va mearge după dănsul, că nu-ți place, căce este cu ochi tras și urăt. Si eș m-am dus de le-am spus să nu-s gătească de nuntă, că feati nu-ți place feciorul, că are sminteală la ochi; feciorul s'aș dus la i protopop, Chiril dela Turda; protopopul aș sorocit la sobor la Turda, aș să leage nevasta și pe noī, deaca nu vom mearge. Eș, deaca am văzut porunca, am mănată pe muiarea mea; iar, deaca aș mersu acolo, protopop[ul] aș legat-o; eș am așteptat să vie; ia n'aș venit 2 zile; a 3 zi m'am dus acolo, și o am găsit legată; eș am zis: «Cumu-i rândul, părinte?». El aș zis: «Să vie nevasta, aș cu tine, aș cu fețor[u]-tăș, că avem pravila aici și o-m căuta, și cu sila nu o voiă da după fecior». Nevesta aș mersu la protopop, și aș făcut soborul, și aș bătut pe muiarea mea în dooa rânduri, și aș zis cătră fată: aș să dea 80 de florinți, aș să-ți dea 80 deトイаже, aș să-s cunune. Iar ia aș răspunsu că nu va mearge după dănsul, că nu-ți place. Iar ci[nstitul] protopop o aș luat și o aș dus cu sila în casa lui, și o aș cununată cu sila, și o aș dat după fecior; și aș venit muiarea mea la mine toată neagră și bătută. Eș am venit la Preosf[i]nțitul și m'am plânsu cu iștanție. și mi-aș dat vales (*sic*), și aș zis să vie nevesta și fețor[u] și i protopop. Si mă rog Preaosf[i]nț[te] să mi-s facă îndreptare pentru că mi-aș bătut muiarea mea, de i-a făcut rușine, de s'aș mirat și domni varmeghie. Deç acum aș chiemată pe nevesta, pe fecior și aș zis să-s împace

la Preoſſ[i]nți[tul], iar ia aŭ răſpunsă că nu va ſedea cu el: ačaſta aŭ foſt Joſ, Ianuarie 5 zile».

[Vº:] Preaofſſ[i]nți domne, domne, mie miloſtivă și ſtă-pănu». [Cf. nº xcı.]

ACTE EXPLICATIVE ȘI DOVEDITOARE.

A. LA DOCUMENTE.

I. Scrisori românești, fără original păstrat, din Archiva Capitolului din Alba-Iulia.

I.

Scris-am noți boiaři Ţărăř-Rumânești, mari și mic(i)ř, însă a-nume: Aslan Vornicul și Gorgan Spătariul și Mateiř Aga și Dumitru Preda Post., căpitanul, și Mihař Cluceriul și Barbu Păh. și Mihalcea Post. peste vă[nă]t[o]r. (?) și Dumitrașco Post. și Io-nașco Post. și Zahariia Banul și Stroe Post, Adam Banul, și alți boiaři toții, și mici și marii, acesta zapis al nostru ca să fie de mare credință la măna jupinului Crîșteș, cum să avem a-ř darea ug. 2.000. Păintru care bine să ař făgăduiu să ne facă cale să meargem în țara nostră; și, [să] va fi pre voia nos-tră: să ne luom țara și să scotem Greciř și dușmaniř noștri cariř ař spart casele nostre, și să va da Dumnezeu să ne facă acestu bine ca să fie pre voia noastră, ear noți să avem a-ř darea rea (*sic*) acești 2.000 ug. fără nică un cuvânt. Ear, să nu ne va face acest bine, noți să avem pace de cătră dum-niialui. Si păintru credință pusu-nea-am și pecețiile. Leat 7139. 163.

[«13 peceți cu fum. Pecețea lui Mateiř reprezintă un om în profil sezând pe tron cu sabia în mână; pe vîrful tronuluř o cruce, iar, deasupra: *Mateiř.*» — Hasdeu, în *Colonna lui Traian*, VIII, pp. 230-1, după originalul rătăcit: Bibl. Bat-thyani din Alba-Iulia, *Corespondențe private cu Gheorghe Rákóczy*, I, p. 67.]

II.

[1631.]

La al nostru cinstit și prea-iubit și bun prieten și vecin de aproape, jupan Hrăj[!]lu Crăștov, sudțu grad brasevscomu. Pohtim dela milostivul Dumnezeu bună viață și sănătate să dăruească dumnetale. Să veri cerca dumneata și de a noastră sănătate, har milostivului Dumnezeu pân pre acum săntem sănătoși. Alta, dăm știre dumnetale, când am fost eri, Veneri, Avg. 10 dn., venit u-nă cuvânt dela oamenii noștri den sus, zicând cum va să pugoare Teodosie Spat. cu oaste pre la Târgul Jiiulu, ear ceialalți pribegie, Matei va să pugoară pre la Rucăr cu oaste, Gorgan pre Teleajnu cu alte oști. De care lucru numai ce stăm de ne mirăm și nu știm: acesta lucru poate să fie cu știrea Mării Sale Crai, u-nă nu easte. Derept[!] aceaia, pohtim pre dumneata, ca pre un prieten bun și ca pre un vecin bun, că dumneata ști că am fost vecinătate bună cu dumneata și săraci se-a hrănit unii cu alalți, cu vecinătate și cu bună pace, acum vedem că se ameastică un lucru ca acesta,—ști dumneata că, de va fi acești blăstămate de țărri vre o nevoie, și nouo și, de va fi acesta lucru cu voia Mării Sale lu Crai, știm ca și dumneavoastră încă nu o putea fi nică un bine. Că, fiindu aicea Schimniceauș carele u-nă prinsu Scaunul, și, deacă u-văzut un lucru ca acesta, nu l-am mai putut ținea, nică l-am mai putut opri, ce numai decât u-trimis oamenii lui la Cantemir, la Tătar și la Măria Sa Vezi-riul și la alti Pași, să le dea știre și să-i pornească asupra lor. Ce știm că nică un lucru bun nu va fi, ca și de alte rănduri când se-a făcut niște lucruri ca această; ce pohtim pre dumneata, ca pre un bun prieten, ca pre un vecin bun carele n-estă dumneata și ne-ai fost pân acum, să ne dai știre dumneata de toate lucrurile și de toate veștile ce vor fi dentr'aciiia, să vedem acesta lucru ce va fi, ca să putem ști dela dumneata acest răspunsu, să știm de toate. Noi încă vom sluji dumneatale cu dragoste. Aceasta pohtim pre dumneata, и Бог ти вeseleасă о господи; amin. Pis 8 București, Avg. 11 dni, vl. 7139.

† Bună prietenă a dumnetale și vecină de aproape: toți boiairii țărări, mari și mici.

[Pe V^o:] La al nostru cinstiți și prea-iubit și bun prieten și vecin de aproape, jupan Hrăjăl Crăștov, județul de întru cinstita cetatea Brașuvulu, о го споди радоватися.

[*Ibid.*, pp. 231-2; original, p. 72.]

III.

[1632.]

Ioan Alexandru Iliaș Voevoda, etc. [către «boierii săi Matei Aga și Todosie Spătarul și ceilalți boieri ce sunt în țara Ardealului»; slavon.]

Cătră aceasta dăm știre dumnilorvoastre că am înțeles Domnia Mea cum ați scos o carte dela Măria Sa dela Craiu ca să scoateți toți Rumăni de în țara Ardealului, să margă în țară. Pentru acea, de vreme ce veți vedea cartea Domniei Meale, ear dumneavoastră să aveți foarte a nevoi, tare să-ă treceți muntele în țară: ear, ce ați tocmit cu dănsi, cu Rumăni, pre voe le va hi, și dumneavoastră earăși deosebi veți avea milă și socotință dela Domnia Mea, pentru slujba ce ați făcut, Însă, deaca-ă veți treace pre dănsi, ear dumneavoastră să nu treceți muntele pre acolo, ci să veniți pre aicea pre la Domnia Mea, cum v' am și mai dat învățătură cu scrisoarea Domniei Meale... Oy Ias, leat 7140, Av. 18.

Io Alexandru Voevoda.

[Pe V^o, «sigiliul domnesc, mic, foarte artistic, și adresa» slavonă către «boierii Domniei Mele Matei Brancovanul Aga și Todosie Spătar și alți boieri munteni ce sunt în țara Ardealului». *Ibid.*, pp. 232-3; original p. 63.]

IV.

[1633; 1637?]

Cinstițul și prea-luminatul creștin și Crai a toată țara Ardealului și o parte din țara de sus, i span mare Săcuilor.

Preamiloitive și luminate Crai, multă închinăciune și sănătate să primești Măria. Ta dela o mai mică slugă a Măriei

Tale. Alta, milostive doamne, înțeles-am den gura lu Cadaș Mihaiū, când ați tremes Măria Ta pre Pătru Mihalcea aicea în țară să cumpere ca și pre seama Măriei Tale, ear noī, viind dela Moldova, ne-mă tămpinat cu dinsul la Focșani; ce aū văzut și [la] noī un cal și aū zis că-i place, să-l cumpere pre seama Măriei Tale. Ear eū alt cuvânt n'am grăit, numai am grăit cătră el, de va plăcea Măriei Tale acest cal, mie nu-mă trebuiește să-l vănz, ce-l voiū tremeate eū însuim la Măria Ta. Atăta am grăit. Ear el, să va fi grăit alte cuvinte cătră Măria Ta, den capul lui aū grăit făr de lucru,—că eū sănt ca o slugă mai mică a Măriei Tale. Ce cap aş ave eū să grăesc alte cuvinte? Ce eū acum am tremes calul la Măria Ta. Ce nu știu: plăcă-va Măriei Tale aū ba? Pre locurile noastre, foarte aū fost cal bun. Alta, am înțeles ear den gura lui Cadaș Mihaiū, cum ați scris Măria Ta cărti la Paşa și la Domnul nostru păntru noī. Ce mulțemim Măriei Tale, ca unuī domn milostiv, căce ați arătat Măria Ta milă spre capetele noastre. Alta, milostive doamne, auzind noī din bătrăni, și știund și noī, de când ne-mă pomenit, cine aū avut nevoie în ceastă țară a noastră și aū scăpat în țara Măriei Tale, toti aū avut pace și odihnă bună,—într'aceaia, știund și noī lucru ca acela, deca ne-aū ajuns vreame de nevoie, tremese-nă-mă fămeile și coconii, cu marhă cu tot, să scăpăm supt poala Măriei Tale, și eram și noī vîtori. Deci marha s'aū oprit pentru cel zapis al boerilor, de datorie, ce este la Măria Ta. Ce mă rog Măriei Tale, ca unuī domn milostivu, să nu te îndură Măria Ta, nică de sărăcia mea, să hiū numai eū prădat păntru acei bani, ce tremeate Măria Ta un om al Măriei Tale cu zapisul, să ne apuce pre toti boerii, căti săntem în zapis, să plătim acei bani. Mie încă, cătu-mă va face partea mea, o voi da: să nu sărăcesc numai eū în zilele Măriei Tale. Că eū fără runca Măriei Tale și fără omul Măriei Tale nu sănt harnic a apucarea pre nimenea. Aceasta daū în știre Măriei Tale. Să fi Măria Ta sănătos. Pis Mai 29 dni, 7141 [7145?].

Eu, mai mica sluga dumitale: *Miho Spăt.*

[Pe V^o:] Cinstițul și prea-luminatul creștin Crai a toată țara Ardealului și o parte den țara de sus, și span mare Săcuilor.

[*Ibid.*, pp. 233-4; original, p. 79.]

V.

[1633.]

[Mihu Spătar către Rákóczy; 9 Ianuar 1633. «În chestia «marhăi» sechestrare «pântru banii carei aù fost făgăduit boerii, când am fost în țara Măriei Tale», plîngîndu-se tot odată că «alalte căte am avut lea-aù luat oameniî miei toate și lea-aù dus la Matei-Vodă, numai haine și argint mai mult de 5.000 de galbeni.» *Ibid.*, p. 244; original, p. 74.]

VI.

[1633.]

Ion Neagul Voevoda, **сън по коннаго** Băsărab Voevoda, scris am acest al meū zapis le mănu (*sic*) jupinuluî Chirîștiș Pal, cum să se știe c'am luat dela dumnealui banii gata o mie de galbeni, de mi-aù fost de cheltueală aice în Tarigrad. Ci, de-mi va da Dumnezeu să iaù Domnia în țara Moldovei, să aibu a-i da fără nică un cuvântu. Aceasta mărturisescu cu acest zapis al meū; și de credința pus-am și pecetea mea. Pis și Constantinopoli. Pis înșta Ap. 27, vlt. 7141.

Ion Neagul Voevoda.

«Pecete cu vulturul muntenesc și cu inscripțiunea: **Иѡ Нерѹа
Еѡр. сънъ Бъсарабъ Еѡр.**» — *Ibid.*, p. 234; original, p. 77.]

VII.

[1638.]

[Neagu-Vodă către Rákóczy; Constantinopol; ... Septembrie 15.]

.... Înțeles-am cum aù avut Matei Voevod ceartă și vrajbă cu Lupul Voevod. Deci aşa se știe Măria Dumitale că, cum va veni Împăratul, prentru cearta lor pre amendoi vor să-i măzalească. Deci după aceaia mă rog Măriei Tale cu fața până la verdele pământu să nu fiu uitat de Măria Dumitale. Ce scrie Dumneata, etc.

[*Ibid.*, p. 135; original, p. 71.]

VIII.

]1638.]

[Neagu-Vodă către Rákóczy ; Constantinopol, . . . , 29 Septembrie.

Rugăminte «cu față la verdele pământu», cu același scop.]

II. Acte relative la exiliul lui Gheorghe Ștefan-Vodă.

1. Gheorghe Ștefan către Electorul de Saxonia ; Stettin, 5 Septembre 1664.

Îl cunoaște din famă «etsi... ex vultu nota mihi non sit». Își cere iertare că-l supără scriindu-î «inter tam ardua imperii, praesertim hoc rerum statu». Divina favente clementia, fui aliquando princeps Moldaviae, sed Turca, communis ac infensissimus christiani nominis hostis, ob, nescio quamnam, suspicionem, quod nempe maiora, amicitia ac favore principum christianorum suffultus, contra ipsum affec-tem, ab aemulis qualiscunque meae fortunae suscitatam ac credulis Turcarum animis impressam, non tantum principatu in eo bonisque omnibus privavit, verum etiam id effecit ut, patria dignitate exutus, extorris, sedibus incertis, inter christianos, senilem mox hanc aetatem, una cum mihi adjunctis, cogar sustentare. Ex dominio patro exulem me Sacrissima Sua Caesarea Maiestas, non solum clementer in suam protectionem suscepit, verum etiam literis salvi passus ac recommendatiis ad Ser. Magnum Ducem Moschoviae, apud quem magnae consequentiae praetensiones habebam, comitari ac tutari dignata est. At quid effeci? Domini Moschovitae, fortunam inclinatam secuti, fidem mihi datam mutarunt. Scilicet, ut Iustinus ait: *Quo fortuna, eo etiam favor hominum*, hoc praesertim saeculo, *inclinat*. Itaque, re infecta redux, ex clementi S. Regiae Maiestatis Sveciae dispositione, hic Stettini Pomeranorum dego.» Îl recomandă, ca unuî conducător al Imperiului, afacerile lui, trimițînd la el «colonel-lum meum, nobilem Constantimum Nákul», cu un «levidense manusculum».

2. «Ştefana Miha[i]lova» (Stephania Micheulova, Fürstin zur Moldaw») către Magdalina-Sibila, ducesă de Saxonia; aceiași dată.

Și ea recomandă pe Nacul, trimis de «mein Herr», Domnul. Dă corespondentei sale «dieses geringe Praesent».

3. Electorul de Saxonia către Gheorghe Ștefan; 13 Septembrie 1664.

«Illustrissimo principi, amico singulariter nobis dilecto, domino Georgio Stephano, principi Moldaviae.» A cedit scriitorile și ascultat pe Nacul: deci scrie Împăratului pentru «restitutionis futurae negocium». Semnează ca «bonus amicus».

4. Același către Împărat; aceiași dată.

Arată cum multămîitorul principe speră într'o intervenție imperială pentru restabilirea lui, «bey—geliebts Gott—etwan ereignenden Friedens-Tractaten». Unește, din parte-ăi, cele mai călduroase stăruință.

5. Ducesa către Împărăteasa-văduvă; aceiași dată.

Cu același cuprins, dar mai scurtă.

6. «Ştefana Mihailova» («Stephanida Micheulowa, Fürstin zur Molldaw») către ducesă; Alt-Stettin, 25 Septembre 1664.

Multămîri pentru bunătate. Cere și «Dehro hoch-versicherte Gnaden-Hülfse», fiind redusă a trăi numai din mila regelui Suediei «und anderer Potentaten». În schimb, se va ruga lui Dumnezeu pentru ea, și «umb Abwendung unserer-gleichen undt anderen bösen Fallen».

7. Gheorghe Ștefan către Elector; Alt-Stettin, 19 Decembrie 1664.

«Wier, die wier in grösten Trawren schweben, dancken dem grundtgütigen Gott, der unss annoch bey guter Leibess-disposition in diesem unsern Elend christliche Geduld verleihet. Ob es zwar sehr schwer daher gehet, getröstten unss doch der Gute Gottess.» Își permite a-ăi aminti de ce a promis colonelului său, cerînd de la el ajutorul ce i-l-aău dat și «andre Potentaten».

8. «Stephanida Micheulowa, Fürstin zur Moldaw», către ducesă; aceiași dată.

Prin servitorul («einer seiner Diener») trimis de «mein Herr» se informează de sănătate și se roagă a nu i se retrage protecția.

9. Electorul către Gheorghe Ștefan; 5 Ianuar 1665.

Precum a intervenit la Împărat, «also wuntschen wir dass derselben Effect allenthalben zu dero Consolation gereichen möge, und haben unss gegen Ihren iezo Abgefertigten gleichmässig erklärret, wie es ieziger Zeiten Beschaffenheit bey unss mit sich bringet.» Nimic despre un ajutor bănesc.

10. Ducesa către Ștefania; aceiași dată.

«Hochgebohrne Fürstin, besonders gute Freundin.»

Ca și precedenta.

11. «Ștefana Mihailova» către ducesă; Stettin, 8 Februar 1668.

«Demnach, auss sonderbahrem Rathschluss des Allerhöchsten, mein hertzgeliebter Gemahl diese müheseelige Weld hatt gesegnet, und in das Reich der unendlichen Gnaden ist versetzt worden, alss habe ich solchen schleunigen, doch seiligen Hinriss Eur Churfürst. Durchl. in Unterthanigkeit zu croffnen bey mier beschlossen und hiedurch Dero gnädigstes Mittleiden ersuchen wollen. Daneben auch gelangett an Ew. Churfürstl. Durchl. mein flehentliches Bitten, Sie wolle sich doch meiner, alss Dero gehorsamsten Dienerin, itzo in Gnaden erbarmen und annehmen. Wie auch mitt Dero versprochenen Hülffe mich beseeligen», stăruind mai ales pe lîngă Elector. — Semnează: «Stephana Michaelova, dero Fürst. Gnaden zu Moldau hinterlassene Wittibe und Furstin».

12. Ștefania către Elector; aceiași dată.

Îi anunță moartea soțulu și-i cere «compătimirea și ajutorul făgăduit», amintind scrisorile bune de odinioară. Cere ca, «non solum tuendam suscipiat, sed etiam saepius mihi promissum exsolvere dignetur: in patriam enim per Serenitatis Vestrae provincias nunc mihi pergendum funusque erit

deducendum, quo patro more condignisque exequiis humari possit. Verum inopia, qua premor, pio huic conatui obstat». Cere a fi ajutată. — Semnează: «Stephana Michaëlova, Cel-sissimi Moldaviae principis relicta vidua et principissa»¹.

[Copie.]

13. Tuturor cuî să cade a ști facem în știre și mărturism cu această scrisoare a noastră cum, după ce vru Dumn[e]dzău a ne înstreina de cinste noastră și moșie, întru țeară depărtate, aflatu-s'aū pe lăngă noi slugă ca acele, unil[e] carei din eşitul nostru din țară pănă la săvărşitul nostru, într'atâte ană, tot ni-aū slujitu cu dreptate. Dintru carii este unul acestu credin- ciosă slugă a noastră: Ștefan, ficiarul lui Andrieșanu, carel[e] încă părintii lui, și el dintru copilărie lui slujindu-ne, aşe aū nevoitu de s'aū aflatu cu slujbă și cu credință și pănă la să- văršenie noastră. Pentru aceia și Domnia Mea, văzind dreptaate lui și slujba, am socotit cu limbă de moarte, de l-am miluitu cu un satu anumea Mihnești, carel[e] este în Ținutul Totrușulu, — cu toate cumpărăturile ce am cumpăratu, și cu totu hotarul, cătu am ținutu noi, atâta să-l tie și el deplinu și neclintitu, din toate; și ca să-ř fie lui și ficiarilor lui moșie în veci, pentru pomenire sufletului nostru. Săvăi că acesta satu l-am fost datu mai înainte lui Toader Ungurianulu, pentru ca să ne slujască la streinătate noastră, și pănă la săvărşit, Iar el, ca o slugă vicliană, s'aū sculatu de aū fugit de la noi. și nică carte de ertare, cum să cadea slugii, și de slujbă de la noi nu aū luatu. Pre carele eū, după cum știe țara toată, dintru nemică l-am rădicat și l-am făcut în rândul oamenilor. Pentru aceia iată că cu totu adinsul scriem și poftim pre dumn[e]lui iubit fratele nostru Domnul Moldovei ca să ià carte de la aceia slugă rea și s'o rumpă cu giudețu dreptu, și s'dea moșie acestuelaltu, carele l-aū măncatu atâte ană lipsă și nevoie streinătății, pentru căci fiește cându și fiește

¹ Dresden, *Archiv*, ms. 8568, «Keyser-, König-, Chur- und Furstl. Schreiben an Frau Magdalenen-Sybillen, Churfürst Johann Georg zu Sachsen Gemahlin ; anno 1663—64», fol. 64 ; ms. 9772, «Moscowitische Schreiben ; 1662-97», fol. 35-6, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 46.

unde danie cè de la moarte îvincește pre toate alte. Pentru aceia poftescu pre dumnealui Domnul cum și uricu să-i facă pre zapisul acesta al nostru, după obiceiul țărăi noastre, și întărituri ca acele ca să-l moșteniască în veci. Si nimea să n'aibă a să amesteca întru danie noastră a căsta, nică dintru toate rudele noastre, nică dintru streinii; iar cine s'are amesteca, să fie procletu, și procletu și afurisit de Domnul Isus Hristos și de toți sfintii lui, și-s nu vadză fața Sfintii Sale cè strășnică la giudețul lui. Iar, de va fi și la uricul mare a mă-năstirii, ce am fostu făcut pre toate moșile, și danie, să fie șos înainte aceştie, căce mănstire alte moșii are, fără de a căsta, într'altu uricu rânduite. Pentru aceia am iscălitu, am pecetluit-o cu măna noastră, și am pus și casa noastră de aū iscălitu a căsta carte, ca să-s știe.

[Copiat de «Simion Cheșco uricaru», 1743, Mart 8.]

I. Actul face parte din același pachet cu cele tipărite, fără a se arăta precis proveniența lor, de d. Hasdeu, în *Arch. istorică*, I¹, pp. 108—10, n^{le} 151—3. Dar observăm că n° 152 e din 7169, nu 7168, cum s'a tipărit acolo și că el are, în original, o pecete octogonală, cu arme purtând de-asupra trei pene de struț, iar alături inițialele: B. S. H. [M.], în litere latine. N° 153 e ruptă în zdevăr, în original, dar se vede bine că trebuie să se cetească în locul stricat: «de ertare». Reproducem aici și semnatura, una din cele din urmă ale Domnului pribeg, care muri îndată, în Ianuar 1668, după cum se vede din povestirea ultimelor lui Momente de călugărul Antonie, într'o culegere de rugăciuni și slujbe în românește, care a fost încredințată spre publicare părinte canonic Moldovan din Blaj de Exc Sa Mitropolitul Mihályi de Apșa (v. și documentele următoare).

Documentele Cașinulu mai cuprind însă, cum și era de așteptat, lucruri relative la Gheorghe Ștefan, ctitorul mănstirii. Astfel, la 11 Maiu 1642, «ne-
potul Șandrei ce-a fostu Hatman», deținătorul unor privilegiî datind «de la
Ștefan-Vodă cel Bun» vînd a treia parte din satul Cărbunești «dumisale lui,
Ghiorghii Ștefan logofătul al treile», pentru o sută de lei. «Si în tocmeala

14. † Io Stefan Voevod... Adeca acestu adevărat al nostru credinčos și cinstit boiarin, dumnealui Darie č-aū fostu Spătar-Mare, arătatu-ni-aū un ispisoc de danie și de miluire de la Ghiorghe Ghica-Vodă cu un sat anume Mihnești, ce săntu la Țăinutul Totrușulu, care sat aū fostu direptu de mošie a luř Ghiorghe řtefan-Vodă. Deci, întru ačasta miluire scriindu īn ipisoul de miluire de la Ghiorghe Ghica-Vodă într'acesta chip: «fiindu și slujindu acestu adevărat credincios și cinstit boiarin, ce mai sus scriem, și fiindu nevoitor īn spre neprietenii țărăi, cariř aū fostu viindu cu rău asupra Ghică-Vodă și să calce stiagul cinstitului řmpărat, într'aceaia Dumnedzău nu i-aū lăsat, ce i-aū oborăt, pre Ghiorghe řtefan-Vodă și pre toži cariř aū fostu viindu cu dănsul: īntr'aceaia toate ocinele acelor făcători de rău aū rămas pre sama Domniei». Deci, pentru diriaptă și cu credinčă slujbă ȳ aū slujit dumnealui, acest credincios și cinstit boiarin Darie, ce-aū fostu Spătar-Mare, miluitu-l-aū cu un sat anume Mihnești, care și mai sus scriem, ce iaste la Totruš. Deci, pentru atāta samă de avuție ce aū luat Ghiorghe řtefan-Vodă, a luminatului părintelui Domnie Meale, Io Vasile Voevoda, — pentru atāta avuție ce ni-aū luat, toate ocinele lui să vine să fie a Domnie Meale, — nu īn spre partea Domniei, ce pentru avu-

noastră aū fostu Neaniul Vornicul de gloată și Roșca Vornicul și Costantin Nebojatco Vornicul și Pavăl Vornicul și Năvrăpăscul Vornicul și Trandafir Vornic și řtefan Boul ce-aū fostu Clucear, și Pătrașco ce-aū fost Postelnic, și Irimia Murguleț și Dociul și Nacul și řeaider Urucariul, și alți mulți ficiori de boiaři și voiniči denainte (pach. 4, n° 2). — Ca Domn, el dăruiește, Iași, 5 Maiu 1657, Ca-nului său «doao camene mară din tărgu din Iași..., de tămăe și de lumeni», precum și «vadul unde să chiamă Vadul Turcilor, ca să īmble acolo podul sv[i]ntei mănăstiră; iară să nu aibă treaabă alt cineva a pune podură, nice boiaři, nice părcălabi» (n° 3). — La 27 Maiu 1665, Eustratie-Vodă trimete locuitorilor din Cărbunești, «răziaș și măgiiaș și oameni bună», pe Alexandru, Marele-Pitar, pentru a mărgeni «toate părțile de ocini... carele le-aū ținutu Ghiorghe řtefan-Vodă, păna aū fostu boiar» și la care pretindea și Scortes Comisul (pach. 4). — În fine la 1678, 8 Februar, Antonie-Vodă dă ordin luř «Ilie Pleșca, Camărașul de Ocnă și Toader Ungureanul, ce-aū fost părcălab», pentru delimitarea satului Mihnești dat Cașinului, după cumpăratre, «de citorii lor, Gheorghie řtefan-Vodă și de părintele său Dumitrașco řtefan Logofătul» (pach. 2, n° 2).

ție ce ni-aă luat Ghiorghie Ștefan-Vodă. Într'aiasta, vădzindu Domnia Mea ispisoc de miluire de la Ghica-Vodă, și fiindu dumisale și cumpărătură pentru 500 ug., ce i-aă luat Ștefan-Vodă căndu aă eșit din Domnie, și fiindu și noao cu credință, Domniia Mea încă m'am m[!]i[o]stivit și am dat, și l-am întărit, ca să-i fie și de la Domniia Mea diriaptă danie și miluire satul Mihnești, cu vecini și cu tot hotarul și vinitul acestuă sat, ce mai sus scriem. Si nime ca să nu clătiască, nici să rușeiască, nici dăňoară, în viacă. Si cine va aleage Dumnedzău Domnu în urma noastră, ca să aibă a 'ntări aăcastă miluire. **Тое пніпем.**

От Іас лт зврѣн, мсца дек. л днѣу.

Io Ștefan Voevoda.

[Pecete ruptă. — *Ibid.*, pachet 2.]

B. LA PREFATĂ.

I. Trei descripții de lupte: Brașov, 1603; Brașov, 1611; Șoplea, 1655.

I.

Dopo che io sono intratto in Walachia per commandamento di S. M. C., non si à havutto una hora di riposo: sempre è statto bisogno essere in arme: hora con Tartari e Turchi insieme, et anco per suspecto di Moldavia; perchè essi Moldavi, o volendo o non potendo, como lori dicevano, lasciavano ad arbitrio loro pasar i Tartari più volte a danni nostri in Walachia; et era il peggio che la provincia, per le tante scorsioni de varie nationi, era già esausta de tutti li elementi, e i popoli in miseria erano extreti de pascer a quel exercito tanto licenzioso, che apena se potria scrivere la loro insolenzia. Et per questo molti abitanti con le fameglie e poco havere loro sono pasati in Turchia et altri in Moldavia,

altri nelli monti Carpati, tal chè Illustrissimo principe si trovava molto angustiato per non potere exigere alcuno tributo per sodisvare alli suoi soldati. Dil che tanto più cresceva a loro la licenza di far malle. Con tutto ciò, con auxilio divino et per la prospera fortuna di V. M. C., et con ultima possibilità e forze del Illustrissimo principe, stante il tempo, si è pasata una bona parte del inverno. Ma, perchè la provincia nelli lochi piani ella febre (*sic*) del Danubio era omnino depopulata, dove li soldati erano astretti per se nutrire, stare, alogiare nelli vilagi montanare e distante asai uno del altro. — solo il capitano Marsa Moldovano con Iovanasco, parimente Moldavo, per essere homeni più atti a tolerare la fatica et pariforme combatere alla usanza tartarescha, questi soli erano in campagna: uno apreso Giurgevo, altii in Bucureste. Li quali anno combatuto più volte, e sempre anno havuto victoria e di Turcho e di Tartaro. E certo, se non fosse statto i lor valore, saria persa la Walachia.

Dopo ingiazatosi il Danubio [*pe margine*: alli 8 di frevaro del 1603], si fè resolutione pasar oltra, a dani delli nimici, ma per la dificultà della lontananza de racore li soldati, et anco per la gran quantità delle neve e mancamento del vito, che non si potevano nutrire nè homeni, nè cavali, si tardò tanto, che, apena pasato il fiume, si incominciò a disvar il diaxo. Sebene si poteva pasare prima, ma ne sono stati causa alcuni buiari che erano apreso il principe. Con tutto ciò, di subito pasato il Danubio, in contra della città di Silistria, altrimenti chiamata Darstor, circondata da una profonda fosa e di una bona palancata, e difessa di un bon numero di Turchi, senza quelli punto temer, li nostri detero un tanto feroce asalto alla città, che li Turchi e Tartari che erano drento, non potendo più resistere, se detero in fuga per un' altra porta, che era verso il Danubio. Del che, essendo il diazo alquanto debille, la maggior parte si anegorno, et alcuni detero fuga per un'altra parte. Tralli qualli uno fù Ahmat Bascia, genero di Tartahano, homo valoroso nel arme; altro fù Radul Voivoda, figliolo di Mihne Voivoda, per inanzi principe di Walachia. Essendo già presa la tera, se detero li soldati al sacco,

chi in quà, chi in là; sebene erano arditi nel combatere, erano sregolati alla obediencia et al ordene militare, per amor della preda; et già si apresava la notte e si acresceva il timore della desolutione del diazo. Di che il principe ne era molto apasionato, tanto più che in quel medesimo tempo ne venero di Moldavia alcuni homeni et dicevano che poco lontano dalli confini di Walachia era un bon corpo di exercito di Moldovani. Dove fù constreto il principe di retirarsi, havendo prima fatto bruscar tutta la terra. Il che, se ogni una di queste dificultà non havesse impedito l'animo generoso del principe, el secondo giorno si haveria preso il castelo et arichito lo exercito della preda; ma contra il voler d'Idio non si pò far cosa alcuna. Et che ciò sia il vero, al ritorno in drieto la caroza del principe con li cavali si anegorno nella fratura del diazo, che non si vedesero più, non senza perdita di alcune robbe et argentaria del principe. Et era tanta la penuria del vito et il fredo, che quello che si haveva fatto in otto dì nel andar, al ritorno si fece in tre giornate, et con perdita di molti cavali per i patimenti. Et, havendo poi reparate le genti conforme della possibiltà del loco, et fatelle refreshare alquanto, per la istessa dificultà del vivere, si risolsero a remediare et mandare a Raz Giorgi con alcune compagnie per pasar di novo il Danubio in quella parte di Harsova, che è in contro di Braila, tera principalisima di Walachia, che prima era poseduta de Turchi et poi destrutta de Mihal Vaivoda. Dove è un picolo castelo, che gli Turchi di novo l'avevano abitato, ed alli nostri sono stati scaciati et tagliati parte a pezzi, et, cossi pasati alquanti giorni dopo la presa di Braila, resolsero li nostri alcuni barche et assaltorno alcuni lochi e ville turchesche, nella Bulgaria, et stra- portorno sciavi et bestiame in bon numero. Havendo prima pasati li nimici dalla banda nostra con 300 elletissimi spahi del Bassa di Silistria, pensando oprimer li nostri repentinamente, essendo loro tutto «delli», *id est* bravi; ma furono asaliti, non dalli boni nostri soldati, ma da alcuna piciola mescolanza de Walachi, tagliati la magior parte a pezzi, et molti anegati in Danubio. Del che li Turchi si sono ateriti di tal

maniera che abandonnorno per una bona giornata et più tutto quel tratto di terra quanto è de Braila sino al mare, et Ahmat Bassa si retirò in Basargich, terra che sede in mezo di quella parte di Bulgaria che si chiama Dobrucia, ch'è trà il promontorio del monte Hemo et la foce del Danubio, abitata tutta da Turchi e Tartari. Li nostri, per la dificultà del poco numero delle barche, non potevano pasar ultra in gran quantità, ma pasavano a pochi, et, non essendo altri abitatori sula ripa del Danubio, solo che il vilagio che si chiama Daiani, che si pò agualiare a una bona città, dove si sono ricolti molti migliaia di Valachi, con le loro fameglie, fugendo la tiranide delli principi pasati di Moldavia et Walachia, non pensando li nostri che in quelli vilani fosse tanto ardire di voler combatere et starsegli contra, sbarcorno nella detta villa. I vilani, alla usanza loro, si restrinsero tutti in uno gropo, che pareva uno densissimo et formato exercito, et, guardando della somità di coli alli nostri che erano giù, et vedendo, esser pochi, le vnero asaltare con tanto impeto che apena li nostri ebero tempo di imbarcarsi. Et, perchè le navicelli la maggior parte erano fatte di un solo legno, facilmente si trabucavano ; dove si anegorno circha cento, et altri tanti ucisi.

A pena ritornatti in Braila, intesero la nova come Illustrissimo signor Basti cercava ajutto dal principe per andar contro Sekel Moisesc, il qual era intratto in Transilvania ; del altra parte erano intrati in Walacchia tre millia Tartari. Considerate adunque in che statto si trovase al' hora Illustrissimo principe et lo exercito, ma, con ajuto divino chaciati li Tartari, non si mancò quanto prima spedire per Transilvania, in ajutto di Illustrissimo Basti, Kisc Farkasc et Ciuncha Jannos con 1.400 homeni, tutti boni, a piedi e a cavallo ; li quali poi andorno da Sekel Moisesc, et molto dano fecero a noi. Poi si spedì insieme con me il signor Raz Giorghi con tre millia homeni a cavallo, raziani, haiduichi et Moldovani, con li quali si pasò il monte per la valle di Telesina, dove si combatette con il Tartaro, l'anno pasato ; et, calatto nella campagna di Corona, nel vilaggio Feldwar, aspetando di giorno in giorno qualche nova di Illustrissimo signor Basti, dallo quale mai si à potuto haver nova nissuna.

per haver tenutto seratti li pasi i Transilvani,— solo che dal signor capetanio Coppn, che era con presidio tudescho in Segeswar. Il qual non mancava sulicitare a Illustrissimo principe Radul Vaivoda che non mancasse quanto prima venir in persona, havendo havuto nova come Sekel Moises veniva per oprimer lo exercito nostro, che era con Raz Giorgh et con me,— havendo detto Moises inteso da alcuni di Corona come noi eramo pochi. Ma con ajutto de Idio pian piano si ricolse con noi circha 3^m Seculi a cavalo e a piedi, et, havendo stracorso cinque setemane dopo che eramo intrati in Transilvania, ne vene asaltare il nimico, credendosi in un tratto tagliarne tutti a pezzi. Ma il disegno li falì, non solamente come se havevano pensato, ma furno rebutati da noi con gran vergogna e morte di alcuni di loro. Et forsi se saria finito quella volta la speranza loro in tutto, se il capitano Marsa, che era con noi, non fose statto suspenso del animo dellli Seculi; il quale se retirò verso li monti di Walachia et dapoi, havendo inteso como li Sekuli combatevano da galantomeni, mandò Marso piculo con una parte dellli suoi, ma agiunsero tardi. Et questa scaramucia fù venerdì, alli 4 di gliuglio, verso sera. Il dì seguente, si stesse, in pace,— che fù il sabatto, pensando noi che il nimico si avese retirato omninamente. Dominica matina, inanti l'aurora che fù alli 6 detto, si levamo del loco di Feldwar, tirando verso Corona: peïvenimo in uno vilaggio si chiama Christiani, de dove vedemo che il nimico con grande presteza amarchiava per impedirne il camino che vâ verso Valachia, pensando che noi fugimo. Et a questo fù dopio ingano loro, che noi, fatti alto in uno loco stretto, che avevamo li colli da ambi lati et la campagna de una parte, havendo una fosa che faceva un rigolo, che era quasi como antimuro, et stando uniti, spetando il nimico con lieto animo. Il quale si era diviso in otto squadre, e per tutte le vie si ingieniavano asaltarne, come fecero, nè più, nè meno, come un amico andase a ricever altro. Malla Maiestà di Idio, che non manca mai di favorir la giustizia, sebene che eramo noi di minor numero, remansimo vincitori, dandoli la caccia insieme

con il vento, che miracolosamente in quella hora si voltò in favor nostro, — non mancando mai a tagliargli per sino a boscho di Kotla, overo Feketehalo, distante dal nostro logiamento una bona lega. Dove ne restorno morti circhă 2^m dellì più extrenui et valorosi soldati havesse Sekel Moises, — che apostà gli haveva eletto a questo efetto. Trà li quali furono gli capitani principali: Mako Giorg, generale, et Iemic Mihal, et altri infiniti nobili di Sekulia e Transilvania. Et le teste di detti capitani furon mandate al principe in Walachia, con la nova della victoria. Et questa fù la principal causa che detto principe si mose con tutte le sue forze a far fine del restante, essendoli da noi data particolar informatione come il campo di Sekel Moises era mancato asai delle forze per la morte di quelli valentomeni, in cui haveva posto tutta la speranza sua.

Interim noi intesimo, come Sekel Moises era venutto in Corona, chiamato da alcuni citadini, e da detti fù recevuto in campo e fatoli offerta di tutto quello le bisogniava, come la dimostrorno poi nelle opere, dando lance, polvere, homeni, archibugieri, due insegne et vitovaglie, concedendo che drento la città potesero intrare Tartari, Turchi et Hungari ad arbitrio loro. Di che tanto non fecero verso noi: interim che lui godeva le gracie dellì Coronensi, noi eramo in miseria,—redati veramente in un loco asai forte, dove non temevamo di esser superati. Al hora vedendo quanto importava la venutta di Illustrissimo principe, sono andato jo proprio in persona, che quanto prima si levase a venire per honor et utile suo e beneficio di Sua M. C., informandoli bene del nimico. Al hora, di subito, senza più dimorare, si levò, abbandonando la provincia di Walachia elle fameglie loro, et vene con alcuni buiari fidelli a V. M., et potere suo, passando con grandinissima difficoltà la montagna per la stradă di Rucari e di Castel Brano, senza haver ardire di oporsegli Sekel Moises, sebene haveva inteso la sua venuta. Ma, tutto timoroso per la recevuta mala giornata, se contineva nelli logiamenti che haveva apreso una lega di Corona, aspetando novo ajutto di Kasachi et Moldovani, parimente Barbir Giorg,

Nagh Albert, che erano restati in drieto. Et si era trinceratto con un bono ordine di cari et una bona fila di altagliaria, la quale attendeva al numero di 25, frà picoli et grandi, lasciando alcuna volta scorere li Tartari verso noi, et per gratia di Idio facevano poco guadagno. Noi, dopo arivatto Illustrissimo principe, che fù dominica, alli 12 de gliuglio, et ci riposamo dua dì per fino che le bagaglie arivorno,—mercordì, che fù alli 16 detto, uscimo in campagna trà la tera di Rasnevo et la villa Vulcan,—il qual Vulcane fù dalli nostri molto mal tratutto, sebene il principe oviava, ma non poteva tanto che non fusse con dano. Giovedì, per la gratia de Idio, se apresentamo in contra al nimico, cjrcha dua miglia taliana, tenendo la strada verso li coli che circondano la città di Corona della parte della campagna, con intento de tor il vito alli nimici. Ma, considerando poi meglio che era pericolosa cosa metersi trà la città et il nimico, essendo drento essa città gran quantità di popolo, racolti da diverse parti, et pochi fideli a V. M., per le actioni vistene,—e cossì pigliamo il camino verso la campagna per inanzi lo exercito inimico. Il quale non faceva altro che tirare continua quantità de tiri di altagliaria, ma non con tropo danno delli nostri, per volontà di Idio. Et, perchè vene una piciola palude causata de uno fumicello che era inanti lo alogiamento del nimico, per uno riparo, e da drietto havea uno piccolo boschetto et la cartiera della città, noi, cognoscendo la dificultà de pasare con la cavalaria la detta palude, commandò Illustrissimo principe che scavalcasero li archibugieri haiduchi. Il che feceno volontieri, et con grande animo pasorno la detta palude et asalturno il nimico, havendo sempre la cavalaria al fianco, senza curarsi punto della furia della altagliaria. In un tratto, erano circondatti li alogiamenti e roti lî inimici senza haver ardir di uscir delli logiamenti, nè de rompere le lanze oro; solo erano li Tartari in campagna, lo Bectesc Bassa. Ma poco durorno, che dettera la fuga, e cosci piegorno in un tempo a fugire li Hungari delli loro logiamenti con grande obrobio e paura, inanti al vincitore; che, de 10 millia che erano, non credo che ne siano scampati 3^m. Se vede piena

di morti quella campagna. E detto Sekel Moise, fugendo quanto poteva, sopra uno cavallo baio castagno, fù arrivato del signor Raz Giorg, nostro vice-generale, pregandolo onorevolmente che si arendese; il che non volse esso Moisse rendersi: gli fù tiratta una archibugiata dal Pana Greco, camarier di Illustrissimo principe; et in quel punto isteso il signor Raz Giorgh gli pasò con uno stocco; et li tagliorno la testa; e detto Raz Giorghi li pigliò il cavallo.

Bectesc-Bassa è fugitto insieme con li Tartari; et il suo cavallo fù preso. Scampò Redei Ferenz, Kisc Farcas. Fù morti molti nobili, preso vivo Toldi Istvan, il qual dopo alquanti giorni morse. In Corona fù preso vivo Bogati Michleusc, il qual morse. Poi fù preso il sangiack di Mudano (*sic*), ma molto mal ferito. Dopo fatta la bataglia, abbiamo fatto il dì seguente l'alegreza con tirar tutta la altagliaria presa; et havemo mandato la testa di Sekel Moises in Corona, aciò si dechiarino della morte sua. Il campo nostro stava malle et in gran miseria di vitovaglia, perchè, timorosi, li Coronensi se contenevano con le porte serate e non si fidavano venire in campo, nè mancho lascavano nissun portar vitovaglie da noi: ben vero chi vâ là, alle porte, gli dano, più per timore che per amore, et, si benc il principe victorioso potria forzar la città e farsi dar tutto quello volesse per sotissuar a quel exercito suo delle page che gli doveva, non l'à fatto. Sebene ogni dì gli infatidivano li soldati et bravavano oltra modo, che vorebbero haver la Corona al sako; lui gli è andato mitigando, hora con bone parole, hora con minacie, hora con dare alcune belle vesti alli capetani principali. Et perfino hora lui aresiste miracolosamente, sempre tenendosi devoto et pronto al servitio di V. M. C., come l'à mostratto con effetti. Pigliò detto principe in prestito dalli Coronensi 20^m talarij.

[Apoī lista celor luate de Persană dela Sultan.

Însemnare latină a cuprinsuluî pe margine și note despre Moise și Radibrad, de un contemporan, poate Szamoskòzi.

Budapest, Bibl. Universității, Col. Pray, XXVIII, p. 401 și urm.]

II.

Din «Herrn Michael Seybrrigers Goldschmidt, Bürgers zu Cronstadt, kurtze historische Anmerkungen».

[1610.] Die Klöster-Leüt haben sie mit den Demächern aufgehackt und auf allerlei Weg gemartert, bis sie alle Schätze der Kirchen und Klosster bekommen haben. Denen Kuffen mit dem Wein und Honig die Boden eingehauen und Alles in Grund verderbet, viel tausend Stuck Vieh, klein und gross, haben sie heraus bracht...

Denn in Jahr 1611, den 9. Julii, des Morgends frühe, kommt ein Zeitung ins Lager, nicht weit von Tartlau gelegen, dass ihm seine Strasche oder Feldwacht, welche er bey dem Themes ins Gebürg hinnein geschickt hätt, auf 3.000 Mann, alle erschlagen seye von des Sorban Wayda Volck. Ist also Einer davon kommen, welcher ihm die Zeitung bracht hat; darüber grausam erschrocken ist, sagend: «Wenn du mir nicht die Wahrheit sagest, so wil ich dich schinden lassen». Darauff antwort jener: «Wenn in einer Stunde dir der Glaube nicht in die Hände kommt, so lass mich schinden». Darauff hat Bathori alsbald Lermen lassen blasen, und sich Alle zu Ross und Fuss fertig gemacht.

Unterdessen ist der Wayda schon mit aller seiner Macht hier beym Gericht gewest; das alles ist in der Stadt so heimlich zugegangen, dass man in der Stadt des Morgends um 6 Uhr nicht davon gewust hat, ausgenommen zwey oder drey unsrer Herren. Mann hat von Hauss zu Hauss mussen Brott auffheben und Proviant hinauss schicken, denn sie waren im Gebürge starck gereiset und ausgehungert. Sie vermeinten etliche Tage still zu liegen und auszuruhen, aber es wolte sich nicht schicken, denn der Bathori wolte ihm dem Wayda keine Zeit lassen: vermeint sie als abgemergelte Leütte zu überfallen; ist also von Tartlau auf Honigbach zu und darauf Petersberg. Hat wolen den Wayda ins Feld locken und ihn unkrümnen, dass er möcht die Sonne auf dem Rücken haben. Der Wayda merckts und wolt sich nicht aus dem

Vortheil geben. Ist auch hinunterwerts gezogen, biss bey Bartholomeis-Kirch zu, auff der Rost-Bach. Hat aber die Pohlen, welche er in Pohlen gewerbet hat, alle zu Ross und geharnischte, bey Zeit, der Papier-Mühlen zu geschickt; da seynd sie versteckt blieben, dass die Ungern nichts von ihnen gewust haben.

Unter dieser Zeit hat man etliche kleine Stuck dem Wayda hinauss gegeben, sammt allem Zugehör, etliche Wagen mit Kopchi beladen. Unterdessen seynd sie schon auff dem Mittel-Feld zusammen kommen, dass unser Büchsen-Meister die Stückken lossgebrandt: eins ist verdorben, hat nicht mehr Zeit gehabt zu laden; hat müssen aus der Schlacht die Stück zurückbringen. Der Bathori ist über die Massen starck auff die Wallachen zukommen, so dass gar schnell dem Wallachen viel Volck erschlagen ist; viele Wallachen seyn in die Vorstadt gewichen. Ja sie haben sich in die Gräben gestürzett, bey dem Goldt-Schmiedt-Thure und Gerber-Steg im Graben ist voller Volck zu Ross gewesen; ober dem Schuster-Weyer biss an die Reyser, und auff dem Burg-Hals, ist alles gewichenes Volck gewesen. Ich, Michael Seybriger (der dieses geschrieben hat), bin auff dem Thurme gestanden, welchen ietzunder die Tuchmacher haben, und Alles gesehen. Viel walachische Schreck (Troupen) haben von diesen Gewichenen nichts gewust. Gleichwohl haben die Pohlen gemerkt dass die Wallachen Noth leiden; seyn ihnen also bald zu Hulffe kommen, und hinterher, — also dass der Bathori übel erschrocken ist. Denn es war gar ein schöner Tag mit Sonnenschein: so haben die Geharnischten einen trefflichen Glantz von sich gegeben. Der Bathori schickt ihnen entgegen zu sehen obs Feind oder Freundt wären; die Zeitung kommt ihm, es waren Feind.

Unterdessen hatten seine Trabanten ihren Pulwer und Bley verschossen. Man hat ihnen in der Eile nichts antheilen können. Das habe der Bathori gesehen, und ist ihm ein solch Schrecken ankommen, dass er nach der Seiten die Flucht hat geben. Die Zackel habens gemerkt, seyn auch gewichen, die Kopchi weg geworffen, welche so dick aufein-

ander gelegen sind, dass man des andern Tages nicht dadurch traut zu reisen. Die vorgewichne Wallachen hat man wieder in die Schlacht getrieben, ihre eigne Haupt-Leütte haben etlich der ihrigen niedergemacht, biss man sie darzu hat bringen können. Sobald sie gemerckt haben dass auff ihre Seit gut Mahr verhanden ist, seyn sie wieder beherzt worden, und haben der Ungern am Meisten niedergemacht und nachgejagt biss in die Nacht, biss in Zeckeland. Den Abend hab sie in Zeckelland gebrannt, so dass man hat können etliche 20 Dörffer zahlen, die zugleich gebrannt haben.— Auf diesmahl seyn etliche hundert verwundete Wallachen und Pohlen in die Stadt bracht zu den Balsierern; aber, weil ihrer so viel ist gewesen, hat man ihrer nicht pflegen können: das Wenigste ist geheilet, das Meiste gestorben. Des Fürsten General, Ratz György, ist erschlagen, dessen Haupt ist aufs Closter-Thor an einer Stangen hinauf gesteckt. Ebner Massen ist in der Schlacht blieben der Imrefy, des Bathori vornehmster Rath einer; zwey nagyságosche Herren seyn lebendig gefangen und gefänglich eingezogen und nach etlichen Tagen von des Waida Volck fürs Thor geführet und niedergehauen und unbegraben lassen liegen, von Hunden gefressen. Undt sonst viele Edelleütte seye gefangen, derer Edel Leute Weiber hier in der Stadt seyn gewesen; welche ihre Herren nicht haben können auslösen, der grossen Summa Geldes wegen: die haben die Wallachen alsbald zum Thor hinaus geführet, auff den Misthauffen, und nieder gehauen. Auch seynd in der Schlacht blieben etliche pohlnische Herren; der höhesten liegt hier in unserer Kirch mit grossen Pomp begraben: ein pohlnischer Münch hat ihm latein die Leich-Predigt gethan. Diese Schlacht ist geschehen 1611, den 9 Julii, an einem Sonnabendt.

Am Sontag frühe seyn unsere Herren, sammt allem Stadt-Volck, was nur zu Ross hat können auffbracht werden, hin-auss geritten, den Waida entpfangen und denn mit einander auffm Feld herunter geritten, mit grossem Verwundern die Menge der erschlagenen Körper angesehen. Der Waida hat gesagt: «Ich bin zu gering solches zu thun; dieses habe ich

nicht gethan. Gott vom Himmel hats mit seiner allmächtigen Hand gethan». Denn man hat können biss auf Petersberg gehen nur von einem Körpern zum andern: an etlichen Orten seyn sie hauffenweis herum gelegen. Alleley gemeine Leute. Altstädter und sonst Fuhrleute haben müssen Körper zusammen fuhren, biss man vor grossem Gestank nicht mehr gekundt hat. Da hat man müssen ablassen. Die man hat zählen können seyn auf 12000 gefunden. Es war eben die Zeit da die Frucht auf dem Feld zeitig war; was nicht zutreten war, da haben die Schnitter viele Körper im Korn funden; der Geitz hat gemacht dass die stinckende Körper besucht seyn worden, und bey manchen ist viel Geld funden, auch guldene Ring an den Hals verfaulten Fingern.

Der geschlagene Bathory mit wenig Volck kommt in die Herrmannstadt mit grosser Eyl, denn er vermeinet der Waida kame hinter ihm her. Der Waida ist aber allhier wol acht Tage still gelegen und hat wollen ausruhen. Unter dessen hat sich der Bathory wieder gestärckt. Der Waida bricht von hier auff mit seinem Volk, kommt für die Herrmannstadt, belagert den Bathory, dass er sich auff Gnad und Ungnadt mocht ergeben und den Deutschen die Stadt wieder nur raumen: das wil dem Bathory nicht ein, sondern fangen eine grausame Verratherey an, denn die Volcker fallen vom Bathory ab zum Wayda. Er nimmt sie auch alle an, last sie beschweren; sie halten aber Glauben nach ihrer Art, denn sie haben den Waida sollen fangen und ihn dem Bathori übergeben,—aber der Anschlag gehet nicht an. Der Waida merckt die Verrätherey, bricht bey der Nacht heimlich auff, mit den Seinigen, kommt wieder auff Burtzenland, doch nicht in die Stadt, sondern auffs Schnelest (?) bey Tirtsburg in die Wallachey, nimmt Weib(er) und Kinder mit sich, seine Bojaren zugleich, ziehet durch die Moldau und Pohlen in Deutschland zum Keyser, in der Hoffnung der Kayser sollte ihn wieder in die Wallachei einsetzen. Aber der Keyser Matthias hat sie zwar in seinen Schutz genommen und ihnen in Ungarn zu Tirnau den Sitz eingeben, aber sie sein von einem Jahre zum andern auffgehalten, seynd also etliche Jahr

da still gelegen und haben das Ihrige verzehret. Endlich ist der Waida sammt seinem Eydam, der Petrasco, welcher da zu Tirnau des Sorban Waida Tochter genommen hat, allermeist für Leydt im Elend gestorben, so dass die Wittfrauen wieder in die Wallachey seye kommen¹.

[Budapest, Museul Național, Quart. germ. 148, cuprînd cîpî de cronică brașovene.]

III.

Georg Rakoczy des andern dises Nahmens mitt den Sim: in der Wallachey erhaltenen Kriegs Beschreibung anno 1655.

[«Vor hundert und etzlichen Jahren ohngefehr» era în Serbia un războinic sălbatec, anume Simion. Ca hoț vine în Țara-Românească, cu familia și «andern viellen Knechten so er beysahmen hatte» și servește cu plată pe Domn. După dînsul servesc aî săi, ca oameni liberî. Apoi ajung, «wie die andere Wallachen ihrer vielle, zu Unterthanen und Leibeigenen». Parte staă în țără, parte în jurul Domnului. Li se cere un «starker Frondienst» și «ein grosser Zinse» pe an, ceia ce declară Domnului că nu pot face. Acesta decide a-i goni în Serbia. Șeful lor protestă tare. E aruncat în temniță și «heimlich ersauffen». A doua zi, aî luă îl cer în zădar. Prind atunci pe Domn la vînat și-i ucid boieri. Li pradă Curțile și li chinuiesc femeile pentru a lua bani. «Welches [Geld] sie vergraben.» Se adună la 22.000. Ieaă vite în țără, beauă, mînîncă, und «panquetirt schandlicher Weise». Domnul se face că ține cu ei. Află însă «unser G. G. H. H. G. Rakoczy Landes-Fürst», în taină, prin Constantin-Vodă. La 28 Iunie 1655 vine la Preașmăr cu 62.000 de oameni. Vin aici spioni ai Seimenilor. Unul e prins la Făgăraș. Ei trimit solie cu bani «an unsfern G. G. H. L. F. dinarök». Li se ieaă însă bani. Apoi

¹ La intors (1 Septembre) Báthory află în Tara Bîrsei, «dass der Sorban Waida aus dem Land ist».

oferă Domnia «einem der vornehmsten Bugären, mit Nahmen Preda Wornik, welchem sie auff vorgedachter Jagt seinen einzigen Sohn unter dem Leibe von der Erde heraus gerissen und vor seinen Augen in Stükke gehauen hatten». El se face a primi. Cere timp pentru a merge la Paşa din Silistra să facă pace. Pleacă spre Dunăre. În lipsă Seimenii observă că «er ist des Siebenburger Fürstens auffgenohmener Vatter: wie wird nun der Vatter wider den Sohn streiten?». Îl aduc deci înnapoi, și ieă Domnia și o oferă lui Constantin-Vodă, ce o ieă, de frică. «Wiewohl er mit dem Preda Wornik etwas anders im Sinn führete.» Se face a se găti de luptă, și ieă în lagăr și pe Preda. Acesta cere a fi lăsat la o mănăstire, pe cît timp va mai trăi. Fuge apoia în Ardeal. Constantin se ieă după el noaptea, cu cei mai de credință ai săi. Merge până la două zi în amiazi patrusprezece mile spre Rákóczy. Apoi Seimenii fac Domn pe «einen ansehnlichen und tapfferen Mann, mit Nahmen Hriza». Rákóczy vorbește trupelor sale la Preașmăr. «Welcher unter Allen mit in die Wallachey ziehen, die Kirchen, Klöster oder auch geistliche Personen antasten oder plündern wird, den wollen wir, bey unserer uns von Gott anvertrauter fürstlicher Gewalt schwerend, ohne alle Gnade auffhencken lassen. 2. Welcher aber in unserem Lande unserer fürstlichen Gewalt unterworffener und uns untersessener Adel ist, und kommt nicht mit uns ihn den Krieg, den wollen wir ohne alle Gnade, abermal wie zuvor schwerend, aufhenken lassen.»

A doua zi, 19 Iunie, sună trîmbitile. Rákóczy, cu toată oastea, trece prin pasul Buzălu.]

Weil die Sim[oner] den richtigen Weg bey Turzburg hatten vorhauen lassen. Und, als sie nun, den 26 dito, ziemlich hinein gekommen, und kurz vor Mittage an einem Orth, neben einem Wasserfluss, sich lagerten, vermeinten auch noch weit vom Feinde zu sein, wie sie bericht waren worden, ritten also ihrer etzlige Partheyen nach Victualien dem vorstehenden Dorff zu. Unterdessen ersihet einer nach dem andern jenseit des Wassers ungewöhnliche Fahnen, welche Kreützer oben auff der Spitze fuhreten, herfür blikken, welche

immer weiter sich ihnen zu nahen beginnen. Nehmen de-
rowegen etzlige den Rükwege nach dem fürstlichen Zelt
und sagen dem Feldhauptmann Johanni Kemeny, so wohl
auch I. F. G. selber, sie haben Fahnen auff welcher Spitze
Kreützer seyen auss dem Walde kommen gesehen, und derer
nicht wenich. Als I. F. G. solches vernohmen, lassen Sie
also bald dass annoch müde und matte Volk so vorhanden
war (es waren aber ihrer aber kaum 1.000, denn die Übrigen
kamen hernach) in die Schlachtordnung stellen, und kommtet
unterdessen der Simoner Hauffen troziger Weise herauff dem
Wasser zu gezogen; welchen I. F. G. Volk alsbald ent-
gegen,— und gieng die Schlacht also gleich umb den Mittag
des gedachten 26 Junii, welcher war der Sonnabend vor dem
5. Sonntag Trinitatis.

Die Simoner (welche fast alle trunken) brachten ihre Stuke
und Haken mit herzugeruket, gaben waker Fewr über das
Wasser, welches die beyde Armeen von einander scheidete.
Der Simoner Buchsenmaister (welcher ein Teutscher war)
stattete die Stükke alle so hoch und dermassen dass alle
Kugeln über's Fürstenvolk wegfliegen musten; welches un-
serm Kriegsvolk ein grosser Vortheil war. Unsers G. H. L.
F. Völker aber thaten auch das was ahn ihnen zu loben
war und hielten sich so wohl dass gar bald der eine Flugel
der Simoner anfieng etwas zu weichen. Als solche I. F. G.
Völker sahen, wurden sie alsbald desto kühner, wagten
sich auch über den Fluss, das Fussvolk so wohl als die Reut-
ter, und müsten also die Simoner straks die Flucht geben,
und liessen bey die 30 Stuke damals hinter sich. I. F. G.
Völker aber verfolgten sie biss in die Nacht, hieben ihnen
viele darnider und kriegten auch etzlige vierzig Fahnen;
welche auch hernach ins Land herein gebracht wurden, neben
den 30 und etlichen Stüken. Den Heriza aber, nehmlich den
neuen Waywoda der Sim[oner], kriegten sie auch gefangen;
welcher dem Sziristrey Bascha erstlich und darnach anhero,
nach Weissemburg, überschikt wurde; von wannen er schwer-
lich herauskommen wird bis er den letzten Heller bezahlet.

Zu kaum angefang[en]er vorgedachter Schlacht aber kame

der Stephan Waywoda auss der Moldau, denn er war von I. F. G. auch zum Streitten etzlige Tag zuvor geruffen; hatte aber kaum 12.000 Soldaten bey sich. Diser Stephan Gergitz Waiwoda nuhn, und der Constantin, walachischer Waiwoda, reiseten nach vollendet Schlacht mit I. F. G. nach Tergovist zu und, nachdem I. F. G. dem Constantino dass Waivodenthum abermal, mit Bestätigung, übergeben, verehreten sie ihm 4 Stüke von seinen; welche aber von den Simonen bekommen waren, wurden alle herein, in unser Land, gebracht. Und waren also I. F. G. mit seinen zweyen Waivoden frolich alda zu Tergovist.

Den 14 Jully aber kamm I. F. G. abermal ins Land und zogen Ihr die Capita Universitatis Saxonum auff dem Alten-Land biss gegen Szombath entgegen, als: H. Laur., k. Consul, und H. Joh. Lütsch, Saxonum Comes iudexque regius civitatis cibiniensis. Und ich war auch mitt.

Den 21 Julii gelangeten I. F. G. mit sampt seiner Gemahlin, welche Ihr auch bis nach Fogarasch entgegen gezogen war, nach Salzburg; alda verblieben sie 4 Tage lang, und reiseten hernacher nach der Residentz von Weissemburg, alwo sie solemniter entfangen wurden¹.

[Budapest, Museul Național; Eder, *Collectanea historica Transylvaniae* = ms. quart. lat. 493.]

II. SCRISORI.

I.

[1602.]

Serenissimo Signore,

Son da 20 giorni che diedi aviso a V. A. Serenissima dil principio che s'havea datto alla trattatione di pace con Sigismondo, conforme a quanto da Praga mi era stato scritto,

¹ Se menționează apoř, dar de altă mină, expedija din 1657 în Polonia, și se spune că «wass sich weiter, in nacherfolgter Zeit, begeben hatt, hab ich anderswo beschrieben, insonderheit aber in den actis comitiorum transsilvaniensium».

e doppo questo ritornò il Bogathi con le propositioni che a questa hora l'Altezza Vostra deve have[r] inteso dal barone di Hoffkirchen, che, sei giorni fà, lo spedii a V. A., et hoggi apunto sono arrivati li tre ostaggi transilvani che io havevo richiesto da Sigismundo per sicurezza di observare le promesse fatte, ogni volta che piacciono a S. Maiestà Cesarea. Et io partirò doppo dimani verso il Silaggio, inviando detti ostaggi a Sacmar, comme luoco più sicuro.

In questo mentre è parso al Vallacho di voler passare in Vallachia con le sue genti et con la maggior parte degli Hayduchi; la quale propositione mi è parsa molto buona per il servitio che S. Maiestà ne può ricevere,—perchè non solo con l'esercito che conduce seco, che possono essere da 14 in 15^m persone, potrà recuperare la Vallachia, ma anco passar il Danubio et infestar il Turcho da quella parte, et anco tener in freno Sigismundo, sì comme anco per questa via viene S. Maiestà a disobligarsi di tutto quello che i Vallachi potessero pretendere, senza meterci niente il suo. Egli partirà fra tre giorni, e dice che n'andrà avisando di quanto seguirà. Io gli hò dato la assistenza che hò potuto, de danari, polvere, artiglieria et altre cose che mi hâ richiesto, et a mio parere il tutto è stato molto a proposito. Di che ne hò voluto dare aviso a V. A. Serenissima, supplicandola humilmente volerne dar parte a S. Maiestà, poichè in questi garbugli non hò tempo da poter scrivere. Et a V. Altezza Serenissima faccio humilissima riverenza. Da campo a Bistriz, li 5 di Marzo 1602.

Serenissimo Archiduci Matthiae.

G. Basta.

[Copie, în Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

II.

[1602.]

Serenissimo Signore,

Sendo riuscita vana l'andata dil Vaivoda in Vallachia, sì come inant'hieri scrissi alla Altezza Vostra Serenissima, ma hà risoluto mandar uno ch'è de suo' alla Corte a humilmente supplicare Sua Maiestà voler haver memoria di lui et de suoi seguace (*sic*): tra quali vi sono molti nobili; e, se bene io lo hò assicurato a non dubitare ponto della clemenza di Sua Maiestà, tuttavia per contentarlo hò voluto io ancora humillissimamente supplicare Sua Maiestà et Vostra Altezza che voglino haver risguardo alla fedeltà che questa natione hà mosstrato verso la Maiestà Sua. Et la summa di tutto questo negotio non consiste a mio parere in altro se non che, degnandosi Sua Maiestà di conceder la pace a Sigismundo, vogli includerci anco il Vaivoda con i detti suoi seguacci; ma, se vorà continuare la guerra, bisognarà darli li aiuti necessarii per poter recuperare la sua provintia.

Il Pancratio Senniey partirà sabbato, 23 di questo, da Sacmar, per la volta di costì, per dar conto dil stato delle cose di quà. Di che mi [è] parso avisarne l'Altezza Vostra Serenissima. Alla quale baccio humiliSSima riverenza (*sic*). Dal Campo a Margica, li 12 Marzo 1602.

G. Basta.

[Copie, probabil către Archiducele Matthias. — Innsbruck,
Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]

III.

[1602.]

Durchleichtigster, hochgeborner Ertzhertzog,
Genedigster Herr. Eurer Fürstlichen Durchlaucht fueg ich
gehorsamist zu wissenn das gleich iezo ainer vonn Adl, Nah-
mens Hanns Braun, so fur disenn vonn dem Herren Fürsten

unnd Stannden in Schlessienn zu derer Reyterei hinnein geschückt worden, wüderumb zuruckh khotmen unnd hinauss in Schlessien postiert. Der bringt die Zeitung das der Radul Waida, inn dem er von Herren Bassta abgeschieden, den Posses in Wallachey (mit Beystanndt des Rakhotzi Laioss, so im vonn wolgedachtenn Herren Bassta, mit etzlich tau-senndt Mann, zuegeben) eintzunehmen, von dem Geezer Bassa, (wie er inn nennet), so bey funffzehen tausennt Türggen unnd Tartarn bey sich gehabtt, an einem engen Pass gegen Wallachey unversehens überfallen, in die Flucht geschlagen, unnd im bey zwaytausent Man erlegt unnd ailff Fahnen genomen wor-den; mit denn Ubrigen unnd maisten Volckh, hat er sich salviert unnd ist wider herauss inn Syllagio khotommen, wie er dann, am verganngen Sambstag, er Wayda sich in Pers-sonn in der schlessischen Reitterquartier, in denn Fleckhen Sillach, bey dem Obristen Leytennandt, dem von Rottwitz, anngemellet unnd im obgedachter vom Adl selbst gesehen. Unnd, wie mehrgedachter vonn Adl meldet, gibt er Radul Wayda des Rhakozi Laioss Volckh nicht wenig die Schuldt, weilln dasselbig nicht vort gewollet, sonndern ihm Wayda allain vorann ziechen lassen; unnd soll diss, so erlegt wor-den, nur der Vortrab sein gewesen, unnd, weil er Wayda khainen Nachtruckh gewüst, hab er sich mit Vleiss mit denn ubrigen Volckh gewenndtet unnd Herren Wassta (ohn denn er nun nit weiter getraut) zuegezogen; hab zwar noch ein guet Hertz mit Herren Bassta Zuthuen unnd Hülfen sich sei-nes Schadenns wider zu erhollen, Datum Caschaw, den 21 Martii, umb 11 Uhr zu Mittag, inn sechtzehendten hunderten unnd andern Jahr.

*Erich Lasotta,
Mustermeister.*

[Copie; probabil către Arhiducele Matthias. — Innsbruck,
Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]

IV.

[1602.]

[Nicolae-Vodă Pătrașcu către Împărat.]

Iam duobus annis elapsis, ad illam iter accepi inque Claudiopolim usque venerim, ibique eiusdem M. T. proditores mihi obviarunt: in civitate dicta Ghialoi, tanquam vinctum clauerunt. In qua quidem civitate, quoadusque Ill^{mus} d. Georgius Basta regnum istud habitavit, pacifice et quiete mansi, mediante favore et benevolentia ipsius; post vero discessum eius, qua calamitate et miseria in manibus dd. proditorum dies peregerim, omnibus christianis Dominus avertat. Nunc vero, divina auxiliante clementia Maiestatisque Tuae bona fortuna, iterum Ill^{mus} d. Basta venit dictosque Maiestatis Tuae inimicos, debellatos, ad eiusdem Maiestatis Tuae servitutem reduxit, meque, in tantis calamitatibus angustiisque constitutum, sua benignitate liberavit maximamque erga me benevolentiam monstravit et monstrat. [Cere să poată veni la Împăratul, să-i vadă față, dorită zi și noapte.] Usque ad mortem tanquam proprio parenti servire conabor... Datum ex Fogarasso, die 18 Augusti 1602... Filius et fidelissimus servus...

Io Petrușco Voevod.

[Pecete roșie ruptă. — Arch, de Stat din Viena, *Turcica*, 1602.]

V.

[1602.]

Serenissimo Signore,

In questo istesso punto mi vengono letere dil Vallacho, che mi richede con molta instanza, me incamini verso Corona per dar calore alle cose sue, giachè buon numero de Pollachi et Tartari vengono verso di lui. Sì come dice anco fare l'istesso Hieremia Moldavo. E, se ben questo era il mio dissegno, come per altre scrivo all'Altezza Vostra, tuttavia, havendo in-

teso questi avisi, acellererò tanto più il caminare. Hâ voluto anco la buona sorte che verso Deva siano comparsi da quattro millia Vallachi che, giorni fà, haveva richiesto al Vaivoda, quali hò risoluto mandar verso Lippa sotto Barber Georg, per tentar la impresa del castello di Zolmos, che a mio parere si potrà fare a mano salva, per esser tanto vicino a Lippa, et questi senza dubio assicurarano quella frontiera, mentre io attenderò alle cosse di Vallachia. Havendo anco provisto tutte le altre fortezze di vettovaglie et munitioni da guerra per qualche tempo. Mi sono anco questa mattina capitata letere dil secretario di Heremia, mano molto ben conosciuta, quale in nomine de suo patronne scrive a Siculÿ debbino pigliar l'arme, et adderire a Zekell Moises, di maniera che costui si và decchiarando nemico aperto. Io mi accostorò verso là, e, se sarò provocato, farà quanto comporta la reputazione delli armi di Sua Maiestà. Hò anco scritto al colonello Pezzen, ch'afretti il suo venire, acciò meglio et più sicuramente si possa fare il servitio di Sua Maiestà. Et a Vostra Altezza faccio con ogni humilità rivenienza. Dal Campo a Naghÿ Selmk, li 3 septembre 1602.

Serenissimo Archiduci Matthiae.

G. Basta.

[Trimeasă de Springer, corespondentul Archiducelui Maximilian, la 17. — *Ibid.*]

VI.

[1602.]

Auss dem Veldtleger, ain Meil von der Cronstatt, in Sübenbürgen, vom 18 Septembris, anno 1602.

Dise Täg haben wir gewisse Khundtschafft gehabt das, auf Begern des Jeremiae Waida in der Wallachei, der Tartar Han mit noch 25^m der Seinen ime zu Hülff ist khomben, auf das er mit Gewalt seinen Brueder Simeon widerumb inn

die Wallachei ein möge setzen. Nun aber befindt sich des Tartar Han Intent vill annderst dann er von dem türkischen Kayser im Befelch hat: In die Molda einen seines Gefallens einzusezen unnd nach demselben auch in die Wallachey gleichs-fals einen Renegato, so er mit sich bringt, einsezen, alsdann, mit seiner unnd baider annderer Macht, sambt dem Bektes-Bassa mit den Türkhen, in Sübenbürgen fallen unnd sich des Landt impatronirn. Welliches alles der Jeremias dem Radul Waida gleich per aviso zuegeschriben, unangesehen sie auch gegen einannder Feindt sein. Hierans zu schliessen das gemelter Jeremia dem Tartar Han nit mehr drawen darf, wie unns durch andere Kundtschaften auch zuekhombt, das er Jeremia mit seinen Volckh von dem Tater separirt unnd sich gegen dem Pollnischen Gebürg retirirt. Nun hat der Radul Waida gemelte Schreiben von dem Jeremia dem General Basta zuegeschükht und seines Raths begert. Der hat im wider geantwort, er soll dem Jeremia auf dise Weis antworten, er Radul bedenkhe sich gegen im, dass er des Tartar Intent im geoffenbart, er aber befindt sich an Volckh so starckh, do er nit Ursach hab sich zu besorgen. das der Tartar Han einen andern Waida in die Wallachei einsötzte; es sey im auch leid das er im die Schlanng selber in Buesn gezogen hab. Im Faal er aber seiner Hülff wider den Tartar beger, so soll er sich mit Ehistem besser erclaren; als dann woll er inen als ein gueter Nachbar zu Hülff khomben unnd erzaigen das er mehr begert sein Freindt zu sein, als er bisher gegen im nit erzaigt hat. Auf dieses Schreiben ist man des Jeremia Antwort gewertig: er erklär sich nun auf ain oder den andern Weeg, so wirt der Tartar schwarlich in der Molda zu dulden sein, unnd wirt in wenig Tagen von dem Basta Resolution ervolgen müessen. Ob woll zu erachten das vielleicht der Tartar Han den Radul angreiffen möchte: wellicher mit seinem Läger nur 4 Meil jenseits des Gebürg vonn unns ligt. Unnd wir ligen mit unnserm Volkherwerts des Gebürgs, an dem Pass, das wir nach Gefallen in einem Dag mit der Reutterey unnd in zwen Dagen mit dem Fues-folckh ime Radul zu Hülff khünnen khomben. Last sich aller

Seits woll ansehen, das villeicht in Khurtz auch die Molda in Ir Mayestät Handt unnd Devotion khumben möchte. Dann, wan gar der Tartar sich umb die Molda nit annämb, so seind doch ime Jeremia sein fürnembsten Pogliaren in der Still aufsezig unnd rebellisch, unndt begern merers nicht als aus seinem tyrannischen Joch in Seiner Mayestät Protection zu khumben, wie sy sich dann durch Schreiben unnd Abgesanten in der Still gegen Herrn Basta Ir. Mt. underthan zu sein erklärt. Gott geb das Alles zu Ir Kay. Mt. Hochait und Aufnember geraiche !

Der Radul Waida ist mit seinem Löger über 16^m starkh : so hat Herr Basta im von unserm Löger unnd Zäggeln auch über 6^m zu Hulff geschikht; die werden heüt zu im gestossen sein,—das also nit leicht auf des Radul Seiten verlustig khan zuegehen. Was weiter erfolgt, bericht ich hernach.

[Trimeasă de Springer luă Maximilian, la 5 Octombrie. — Innsbruck, Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]

VII.

[1602]

Herr Basta, Veldt-Obrister in Sibenburg, schreibt aus dem Veldtlegier zu Pressmar, ein Meyll von Cronstadt, vom 1 Oct. 1602.

Negst vergangene Wochen, haben die Unsern auf der annndern Seiten des Gebürgs, dahin sich der Waivoda Radul retirirt, mit dem Feindt ein uberaus bruettigen Scharmitzl gehalten, alda selbst hin der Tartar Han aigner Person, neben dem Simeon, mit mehr als 30.000 zu Ross, den Waivoda anzugreiffen, khumen.

Alss nun solches vergangen, habe ich mit Vlaiss den Graf Thamess Cavriolo mit der wallonischen unnd flansischen Reütterey dem Waivoda zu Hilf fortgeschickt. Welcher Sucurss dermassen zur rechter Zeit khommen, das nit zu glauben ; dann sonsten, one denselben (wie der Waivoda und

sein gantzes Kriegsvolckh selbst bekhennt), den Sachen übl wären ausgeschlagen. Ich hinauss selbst, sambt Herrn Obristen Preiner, mit 300 Muscatierer unndt 200 Pfärdten nachgevolgt, haben aber nicht zu rechter Zeit dahin gelangen khönnen. Der Scharmitzl hatt den 23 verwiechenes Monats 7-bris, als am Montag, sich angefangen, unnd biss Erchtag zu Mittag gewehrt, und, alss der Tartar Han von einem Gefangenen mein Antzug und das ich in der Näh, vernuhmen, hatt er sich mit Verlust 4 oder 5^m Mann der Besten seines Volcks in die Flucht gewandt. Dagegen von den Unserigen etwo bei 1000 umbkhumen unnd geschedigt. Das also hierdurch one Zweifl diese zwey Lanndt gleich salvirt worden. Sintemall die Siebenburger, wann es übl soll ausgeschlagen sein, die Gelegenheit gewiss nit versaumet hetten, aber Gott hatts wieder ihr Begehrn anderst geschickt. Man hellt fur gewiss, der Tartar Han ziehe ab, nach Hauss, bei des wegen des empfangenen grossen Schadens, auch seiner selbsten aignen Laibsschwacheit Willen,— davon aber in 2 oder 3 Tagen mehrere Gewissheit zu hören sein wirdet. Will deswegen alhier wartten biss ich wegen seines Fürhabens gewisse Nachrichtung bekhomben.

[Trimeasă de Henric Lassota, plătitor militar, luă Maximilian, la 12. Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten*. — Într'o formă puțin deosebită, cu numele lui Basta în a treia persoană, — trimeasă de Springer la 13; *ibid.*]

VIII.

[1602.]

Edler. Dem Herrn Newes zu schreiben, weis ich jetziger Zeit nichts anderst, allein das der Tartar Han in der Wallachey den Radul Wayda und mit ihm, den 23 7ber, ein gantzen Tag gescharmitzlt, den 24 aber biss auf 2. Hernach kriegt er Kundschaft dass der Herr Basta undter Weegs ist und man seiner derselben Tag gewertig gewesen ist ins Lager. Ist er bald aufgezogen und dieselbe Nacht ein drey

Meill Weegs zogen. Auf den Morgen, als den 25 7ber, wie wir mit dem Herrn Basta ankommen, schickht man im nachzusehen, wo er seinen Weg zunimbt,—denn die Vermuettung ist das er nach Ober-Hungern oder Nieder-Hungern ziehen wolte. Ist aber Herr Basta nur mit 250 Muscatierer gewesen; desgleichen sein unser zu Ross mit ihm nicht mehr als 150 Pferden gewesen. Darvor hatt der Herr Basta den General Wachtmeister, sambt den Verlein, mit 7 Compagnien Wallohnern und 3 Compagnien der flantzischen Reutter, hinein geschikht; undt, werren auch dieselben nach Gott nit gewesen, so war es mit dem Radul Wayda aus gewesen sein, und hetten den Feind auch hierinn im Land gehabt. Aber der Graff hat gleichwohl versorgt mit den Schantzen gethan, das der Feindt gleichwohl nicht kunt. Aber, hett der Feindt nicht Kundtschafft kriegt das der Basta kumpt, denn sie haben vermeint er kompt mit dem Volckh allen was er bei sich hatt, und hat der Feindt noch den selben Tag, den 24 7ber, mit dem Scharmitzl continuirt, ist bey Glauben das hungerische Volckh so verzagt worden und Alles in völliger Flucht gewesen, das auch der Graff und Verlein mit blossen Wehren in sie hawen und stechen müssen, damit man sie hatt aufgehalten. Diss ist den 23 7ber geschehen. Ist derwegen von beeden Theiln gahr viel geschedigt worden, von den Unserigen bey 1.500, und sterben gahr sehr ab. Die auch auf der Waalstatt blieben sein, seind bey 150 Persohnen. Der Feind aber hatt die Seinigen abgefuhrt und hin und wieder verstekht und vergraben, damit mans nicht merkhen soll; sein aber etlich Gefangene loss worden, die vor 3 oder 4 Jahren her bey ihnen sein,—welche gewisslich berichten das ihrer bey die 5.000 geschedigt und todt blieben sein. Darunter auch des Tartar Han Weibs-Brueder todt ist, welchen er, ihrer Ceremonien nach, vor sich in Tebichten fueren lest. Und sagen für gewiss das er wieder zurukh ziehe; welches Gott verleihe, das er nimmer widerkomme. Actum Tertl, den 1 Octobris 1602.

[Anexat la raportul lui Springer către Maximilian, 12. — Innsbruck, Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]

IX.

[1602.]

*Auss dem Veldlager bey Cronstadt in Sübenbürgen; vom
3 Octobris 1602.*

Demnach Herr Basta, Veldt-Obrister, mit seinen Volckh umb Cronstadt gelegen, schreibt ihme der Radull Weida umb Hülff wieder den Tartter Han unnd Simon Weida, welche auf ihn zuziehen. Nach Vernembung dessen, schickht Herr Basta ihm allsbaldt den Graf Thomas Cavriolo mit 4 Compagnien der alten unnd 6 der newen wallonischen Reutter, sambt drey flanzischen Companien zu Hulff. Unnd seindt also den 29. 7bris aufbrochen, unnd den 21 zu ihme Waida gestossen, dessen Volckh wir gar zaghafft gefunden.

Allss nhun Herr Graaff Thomas Cavrioli die Gelegenheit abgesehen, hat er allssbalden dass Lager gegen der Seitten, da der Feindt herzogen, zu verschänzen angeordnet; welches auch mit grosser Mühe unnd Arbeit verrichtet worden. Darauff ist, den 23 desselben, der Tartter Hann selbsten, sambt dem Weida Simeon, mit 25^m Tartteren, 6^m Moldawer unnd 3^m Pollackhen, ankhumben. Darauff allssbaldt alle Higell umb unns herumb voll mit Volckh gesehen worden, dass ich sagen mag, niemals ein so grosse Reutterey beisamen gesehen. Wie woll Herr Graff das Scharmüzl mit dem Feindt allssbaldt verbotten, so hat ers doch nit khunnen verhüetten dass sie sich nit herauss begeben hetten.

Auf der rechten Hanndt gegen dem Feindt het Herr Graaff in etlichen Wäldten 2^m Schutzen auss Nider Hungern in die Haldt gelegen, welche unerhörte Proben gethan, unnd ein solche Redlich- unnd Dapferkhait erzaigt, dass jederman so es gesehen, darob sich gleich entsezt unnd verwundert hat. Sintehmalln sie von morgens frue an, biss ghar zum Abendt, mit dem Feindt, so lanng er sich in Feldt sehen lassen, allzeit gehandtieret, sie in der Hoch, unnd wir unnden. Unnser Lager ist fasst zweimall in Verlusst gewesen. Dann im letzten Treffen so die Tarttern gethan, haben sie

alle unsere Ungern, Râczen unnd Servianer in die Flucht gebracht, unnd, wann nit die Wallonen, welche Herr Graff Thomas in Hinderhalt gehabt, weren gewesen, so waren ohne allen Zweifell die Tarttern in unnsre Schanzen khomben; zu mall, weill sich die Wallonen schon so weitt herauss gelassen, das sie nit wieder zuruckh khundt hetten. Ausser des Capitan Wärlein unnd Graff Thomassen Compagnia, welche die Letzten gewesen, unnd auf den Feindt in die Seitten getroffen unnd in die Fluchtt bracht. In welchem Treffen, des Tartter Hann Schwager von einem Cavalier, Stroia genandt, nidergehauft, und er Stroia auch selbsten im Angesicht verwundt worden. Daruber ist, selbigen Tages, weiter nichts vorgangen. Alein dass der Feindt sein Läger gegen unns über auf ein Higel geschlagenn.

Dess andern Tages frue, hat der Graaff Thomas bevolhen, dass kheiner ausserhalb der Schantz sich begeben solte; welches er auch durch eigne darzue bestelte Wehren verhuetten lassen.

Wie nhun der Feindt gesehen dass er biss auf den Mittag weiter nichts richten khunnen, hat er sich mit mercklichen Verlust reterirn muessen, auch die todten Körper der Seingen, deren über 4^m waren, mit sich hinweg genohmnen, todte unnd geschedigte Ross waren [über] 6^m. Der Tartter Hann shueret den Simeon Weida gefangen mit sich, unnd begert dass er diesen erlittenen Schaden ablegen solte, schildt ihn einen Verrather, unnd dass er in unnd sein Volckh gleichsamb auf die Fleischbanckh gefhueret unnd ahn aller Verlust Ursacher sey. Er Tartter Han shuert sein todten Schwagern mit grossen Schmerzen mit sich. Der Unserigen möchten bei 350 geblieben. Aber viel sein durch die verfluchten Flitsch-Pfeill, so gleich wie ein Regen auf unns gefhallen, geschedigt. Allss der Feindt sich reterirt, haben wir schon 3. Tag heer Zeitung dass er sich mit seinem Volckh über die Tonaw begeben.

[München, Staatsarchiv, K. Schw. 371/2, fol. 144. — Alte còpii in Innsbruck, Statthaltereiaarchiv, Ambraser Akten.]

X.

[1603.]

*Serenissime Princeps**ac Domine, Domine nobis clementissime,*

Fidelium ac perpetuorum servitiorum nostrorum in gratiam Serenitatis Vestrae humilimam subiectionem. Pro paterna Maiestatis Caesareae et Serenitatis Vestrae erga nos et regnum hunc afflictissimum cura et clementi benevolentia Serenitati Vestrae eas quas possumus sempiternas agimus gratias, Deum Optimum Maximum praecantes ut Serenitatem Vestram in totius Christianitatis fortunam salvam et in columem diutissime et quam faelicissime conservare dignetur.

Expedivimus igitur ad Suam Caesaream Maiestatem praesentium exhibitem, fratrem et legatum nostrum Kulchar Radul a Buzestii, certis in negotiis nostris. Quapropter Serenitatem Vestram humiliiter oramus, dignetur Vestra Serenitas penes nos ad Sacram Caesaream Maiestatem literas suas commendatorias dare, negotiumque nostrum apud Suam Maiestatem quanto melius promovere. Quam Serenitatis Vestrae gratiam et benevolentiam, vita durante, omni fidelitate et diligentia reservire conabimur. Et de caetero Serenitatem Vestram ad annos quam plurimos salvam et in columem quam faelicissime valere optamus. Datum ex civitate nostre Tergovistia, prima die mensis Februarii anno 1603.

Serenitatis Vestrae

Valachiae Trans-
alpinae Princeps,

Servitor humilis :

*Io Radul VV.***Iw Радул Боецд гнъ Блашкое.**

Serenissimo Principi ac Domino Domino Maximiliano Archiduci Austriae, Buci Burgundiae. Comiti Tirolis, etc.,

Domino, domino nobis clementissimo.

XI.

[1604.]

«Petrus Konkoli, capitaneus sedis siculicalis Kizdi», către [Basta] ; K.-Vásárhely, 1-iū April 1604.

[Omul său a vorbit în Moldova cu secretariul lui Vodă,] Petrus Litteratus . . . , qui certo nuntiaverit Gabrielem Bethlen et Zylvasi hactenus in Huttin mansisse, iam autem Constantinopolim discessisse et Ioannem Nemes in Poloniā ad cancellarium ablegasse. Duos quoque Beldi praeterito die Veneris, una cum Davide Litterato, Constantinopolim esse profectos; illos quidem rebus omnibus ita exhaustos ut Vaivoda triginta aureos Davidi Litterato suppeditaverit. Simonem Vaivodam cum Polonis et Turcis Transalpinam Valachiam cogitare, Turcasque trans Danubium in castris esse et apud Oroz-Chik traicere velle, exercitum in dies augeri iamque satis numerosum apparere. Ieremiam Simoni Vajvoda invisum fuisse, quod hanc expeditionem dissuasisset. A Ieremia Vaivoda Tartarorum Chamus equos mille, turcicus Vezir totidem postulant. Vaivoda michi nuntiari iussit ne id malo fine ab ipso fieri cogitaremus; quibus enim mediis regnum suum defendi potest, iis sibi utendum esse, atque ita viginti sacerdotibus unius equi, septemdecim curtanis unius, quindecim incolis regni unius subministrationem imposuit. Quapropter benignissime Dominationi haec nova... perscribere volui; unde de captivis istis coniecturam sumere potest, non bona intentione hic latitasse nebulones. De his novis Radulium certiores feci, ut ipse quoque advigilet; ego similiiter ad omnia intentus excubo, imo iam cum tribus Sedibus in promptu sumus....

[Viena, Arch. de Stat, *Turcica*, 1604.]

XII.

[1604.]

Basta către Archiducele Matthias ; Cluj, 10 April 1604.

[A scris despre] la trattatione fatta con il Vallacho, della cui costanza io grandamente confido, purchè i suoi boyeri non lo faccino prevaricare. [Îl va observa. A scris și] haver trovato convenire di offerir a Hieremia la consignatione del vescovo greco che tentò di far elegere un certo giovane per Vaivoda di Moldavia, e questo mi risolsi di fare per levarli ogni sospetto che havesse potuto havere che S. M. fusse consapevole di questo trattato, tanto più che il vescovo sudetto si era lasciato intendere, per meglio indurre quelle genti a far questa novità, ch'io era consentiente di questo trattato, et nominò anco la Maiestà Sua. Si sono poi ricevute lettere dil sudetto Hieremia con le quali molto mi ringratia dell'aviso et offerte e credo che mandarà per il vescovo sudetto ; e per maggior sodisfattione li consignarò anco il giovane che fu elletto, giachè il Vallacho me lo hà mandato. Pare che Hieremia non desideri altro che buona corrispondenza, ma, dall'altro canto, son avertito ch'egli insieme con Simeone vengino sollicitati dal Turco a preparare per assaltare a novo tempo la Vallachia e che per tal effetto li habbi mandato a presentare cavalli et altre cose : questa, come V. A. să, è una natione molto cupa, e non è da fidarsene troppo. E però sarà bine provedersi del bisogno e tra tanto cavar da costoro ciò che se ne potrà havere. [Pentru a fi mai bine informat,] hò mandato una relatione al signor Cavriani. [Să se iea măsură. Altfel] io veggo le cose mal parate. Chluziar Radul passò per di quâ, e stâ aspettando i danari in Cibinio. [El, Basta așteaptă «restul». De nu vine, îi va da în două, trei zile, 50.000 de taleră,] acciò il Vaivoda possi dar qualche sodisfattione alla sua militia

[Viena, Arch. de Stat, *Turcica*, 1604.]

XIII.

[1611.]

Sacra Cesarea Maiestà, padrone clementissimo,
 L'(sic) mesi pasati mi partì di Praga con licenzia di V. S.
 M. verso Moldavia per alcuni bisogni mia. Nella qual pro-
 vincia, arivato che fui, trovai al principe Radul Vaivoda a
 Hotin, fugito di Valachia; il qual principe, insieme con il
 principe de Moldavia Constantin Vaivoda, furno molto con-
 tenti della mia venuta, desiderando comunichar con esso me-
 chio quello che con altri non hano voluto conferire, sapen-
 do che jo di tanti anni sono servitore di S. Ces. M. et pa-
 trioto di Moldavia, fidato loro, che altre volte sempre si
 sono serviti detti principi della persona mia in diverse oc-
 casioni secrete alla Ces. M. et, per farci maggior oblico et
 affectione detti principi, mi hano voluto ligare et farmi spo-
 sare una fiola in quelle parti, di un loro principale et fidel
 servitore.

La prima che arrivai dal principe Radul Vaivoda, mi do-
 mandò con gran affectione per la sanità di Sua S. C. M., alla
 quale resta con molto oblico a servirli; di poi mi domandò
 quello haveva potter Regeni Janos per suo conto apresso
 essa Maiestà. Io, sapendo la parte del negotio et quello che
 eccelso Consiglio secreto à datto risposta a detto Regeni per
 conto di poter detto principe comprar in quelle parti dell'i
 beni stabili, avendo di ciò' gran desiderio, per il che S. M. si
 à contentatto et li avrebbe ancor scritto lettere, ma, per es-
 sere statto molto confuso per alcune disensioni, non hâ po-
 tutto farlo; basta che detto principe restò alle mie parti
 molto satisfatto. Dipoi detto principe mi domandò se jo sa-
 peva per che causa era venuto da loro Cesar Gallo. Io li
 risposi che non sapeva altro. Mi disse detto principe che
 per altro non era venuto se non che la Maiestà di rè Mathia
 desiderava haver loro amicizia e confederatione, sicome hanno
 avutto con la M. S. C., pregando a me che io, in nome di
 detti principi, dovesi supplicare che la Maiestà Sua Cesarea

restase servita intercedere per loro che il rè Mathias si contenti continuare con loro confederatione, come si (?) tenutto S. C. M., et quello li ha promesso Cesar Gal in nome di su detta Regia Maiestà. Che per tal causa quelli principi hano giurato alla M. S. C. et alla M. Regia di esser fidelli et sparger la loro propria sangue per servitio della augustissima Casa d'Austria, come anco per la cristianità: si come sin hora hanno fatto, cossì ancor non mancarano a far in avenir.

Al principe di Moldavia viene nova ferma di Costantinopoli qualmente Bathori Gabor, quando ha mandatto Betlem Gabor a Costantinopoli et altri suoi, ha cerchatto dal Gran-Turcho aiuto di denari, per esser di questo lui necessitato. Cerchò li fusse datta auctorità come a Vesir Bassa, per poter assolutamente mandare come la persona stessa di Gran Turco, promettendoli di sottometer et impatronirsi in breve di tutta la Hungaria et Polonia, per la quale prometeva di dar gran tributto; obligandosi anco di far continua guera contro li cristiani inome suo, dandoli a intender che lui sapeva tutte le forze che potevan far li cristiani contro di lui. Non concedendoli puoi tal auctorità, non haverebbe detto mai fatto cosa bona contra li cristiani. Il Gran-Turco alle sue dimande non l'ha concesso altro, solo che posa commandar et haver aiutto da Bassa di Temisvar et da quelli sangiachi di Danubio, dandoli ancor puoco aiuto di denari,—advertendo puoi il Gran-Turco sotto mano il Bassa di Temisvar et li sangiacchi sopradetti, non fidandosi totalmente di detto Batori, che stiano sopra di loro et che non facino se non tanto quanto li parerà esser realmente per suo servitio. Per il che detti principi di Valachia et Moldavia supplicano a Sua S. C. M. si degni per sua inata clemenza procurare et solicitare apresso della M. Regia per beneficio commune della cristianità, aciochè detto Bathori sia levato di Transilvania, non dando orecchie, nè manco creditto, alle sue parole, perchè sono piene di ingano, come crudelissimo nimo della cristianità. Et, passando altrimenti per silentio, si troverà la cristianità molto ingannata et pegio da lui tratata che da nesun altro tirano.

Il principe Radul Vaivoda dice haver mandato li suoi imbasatori dal rè di Polonia per cercare di poter asoldare nel suo regno con li suoi denari contro Bathori Gabor, cognosendo detto rè esser parente et amico di S. C. M., mandandoli ancor a veder il privilegio che V. C. M. li ha fatto perpetuo erede di Valachia, et quanto detto Radul Voivoda resta obligato alla M. V. C., aciochè con tal ajutto meglio potessero difender la loro provincia, a beneficio di tutta la cristianità, et andarsene contro Batori Gabor, et altri che fusero conto (*sic*) li cristiani.

S. C. M. haverà inteso come le cose di Gran-Turco vano, con Persiano, del mal impegio; et specialmente hora si trova in grandissima calamità. Per il che, quelli principi continuamente fano pregar la Maiestà di Dio, aciochè inspirase alla M. S. C. di procurare apresso la cristianità a moversi contro il Turcho, comun nimico, puoi che Idio ci mostra la strada e ci dà continuamente occasioni talle che in breve si vederrebbe in total ruina la Casa otmana.

Quando li Turchi ultimamente hano havutto la rotta con il Persiano, che a mala pena si à salvato Murat-Bassa in Haleppo, fecero un fintivo imbasiatore con molti servitori, vestiti tutti alla persiana, dando a intender che detto veniva dalla parte di rè di Persia per far pace con Gran-Turcho. E furono detti imbasiatori alogiati a Uskuder, in Costantinopoli. Si fece grandissimo preparamento a riceverli, andando un Bassa al'Uskuder con pompa a scontrarlo. E ciò facievan per gran lamenti che si sentiva in quel popolo per quella guerra, dubitando di qualche nova rebellione. Et questo viene per certo detto da principal baron del principe di Moldavia, il qual, essendo statto residente a Costantinopoli, era tornato in quelli giorni che jo era in Moldavia, et di tutto era benissimo informato, — che detto imbasatore era fatto finto per detti rispetti.

Il Gran-Turcho continuamente solicita la levata di Tartaro, per mandarli in Persia, et il Tartaro si escusa di non poter sortir in persona, ma che li mandarà dellì suoi zom quanto prima. Et per sin hora non è seguitto altro, che così

la và intertenendo, parendo haver poca volontà di mandarli, aspetando il motivo, forsi farano li cristiani, per il desiderio che hà di unirsi con loro. Per la relatione datta al rè di Persia del sito di Moldavia et suoi vicini, et quanto farebbe a proposito per le sue guere, da Isepo Gregorovicz, mio fratello, mandatto da V. S. C. M., sono apresso quattro anni con lettere a quel rè, mandò detto rè in Moldavia un arcivescovo, fratello del patriarcha della Armenia, a nome David; il qual si à partito di Persia alli 12 agosto dell' anno et arrivato in Moldavia con sette altri secretamente, come marchadante, per trattare con detto principe et informarsi in che meglior modo potrebbe condur sua gente a sbarcarli in Dobrucia,— perchè quella gente di Dobrucia tengono la setta persiana,— et puoi con il mezo di detto principe potesse guadagnare l'animo del Tartaro, havendo rè di Polonia apreso di se alcuni principali Tartari. Havendo detto rè volontà di apresarsi al anno che vien, con aiuto di Dio, verso Brusa et là far alcuni vaseli per passar Mar Negro a Dobrucia per pigliar la strada di tutte le parti al Turcho et per smembrarli del aiutto del Tartaro.

Il principe di Moldavia à tenutto consiglio tre giorni per questo effetto, et per gratia sua mi à fatto esser insieme in detto consiglio, confidandosi nella persona mia, como dissi, cognoscendomi di tanti anni esser fidel servitore di S. S. C. M. et havendo in quella provincia tutti li miei parenti. Il negotio et la propositione di sopradetto arcivescovo si trovò di poter facilmente farlo, il che hanno voluto far consapevole a V. S. M. et aspetare qualche bona resolutione et quello che potrebbe resultare in beneficio della cristianità. La risposta aspettarano quanto prima, perchè quel arcivescovo si intertenirà in Moldavia sino alla Asumptione della Madona, et puoi si partirà con la caravana verso Constantinopoli, come anco è venuto. Per il chè humilmente supplicano V. S. C. M. che per il zello cristiano et per la sua inata clemenza si degni tenir favorevole a quello rè et darli qualche bona et amorevole risposta, degniandosi con occasione di questo arcivescovo anco scriverli, aciò che volesse rimandare

et liberare il vostro servitore et mio frâtello Isepo Gregorovitz, che ormai sarà tempo a ritornare a casa sua, havendo lassato la sua moglie con otto fioli, li quali si trovano molto necessitati, per la absentia sua.

Hora, trovandomi in Moldavia apreso di quelli principi, il Tartaro mandò un suo barone imbasator dal rè di Polonia, a nome don Antonio, fiolo di un Taliano, perhò abitante in Tartaria. Il qual nel conseglie di detto principe di Moldavia, presente me, dopuoi altri trattati disse: «Sebene li trattati che per avanti erano trattati con il Tartaro morto, per la unione di quel principe con Sua C. M. et con la cristianità, possano esser ancor adesso, sebene il padre di questo presente è morto et che lui sia giovene, se il nostro padrone è giovene, noi consilieri suoi siamo quelli che prima habiamo trattato. Perhò», disse, «con contento di tutti i grandi del regno, a desso seguiremo con il medesimo conseglie e desiderio che prima, di perpetuare la unione con la cristianità, anco in maggior streteza, per la bona volontà et inclinatione che il nostro padrone in ciò mostra e desidera. Però vedette et procurate con Sua S. C. M. che non manchi abraciare et acharezare, facendo amicizia con detto nostro padrone, et piglisili in protettione, — che con il tempo sarà in gran utile per la cristianità.» Dicendo che, quello diceva, non diceva senza causa.

Per il chè il principe di Moldavia con li suoi baroni supplicano humilmente alla M. C. S., si degni meter in consideratione questo cosci importante negotio et procurare che detto Tartaro sia abraciato et acarezato, puoi che lui procura di sua mera et spontanea volontà, senza nissun interesse del denaro. Sopra ciò, con gran desiderio, aspettarano da V. S. M. C. la risposta.

Il detto principe supplica ancor, per conto di Transilvania, che Sua C. M., per la sua inata clemenza, meta in consideratione la gran tiranide di Bathori Gabor, che hè fatto et fà continuamente. Il qual non solo procura di ruinar et farsi padrone di quelle dua provincie, mà ancor di farsi assoluto padrone di Hungaria et Polonia a dani della cristianità: «a noi

grandissimi dani, et continuamente ne fa spender li nostri denari per mantenir la gente forestiera ; oltra li nostri pae-sani, si tiene di Polachi X^m cavali, lanche speciate, alli quali ogni tre mesi si paga 30 fiorini per cavallo». Per il che humilmente supplican Vostra S. M. si degni procurare et far tanto che detto Bathori sia levato di Transilvania et, se possibile, di destrugeri totalmente et far meter un bon guver-natore con il suo Conseglie in quella provincia, sino a tanto che si procederà al meglio et si sarà in Transilvania uno della Augustissima Casa d'Austria. Ultra della fidel confede-ratione, non mancarano anco provederli quello sarà neces-sario per la sua Casa : «e noi insieme con Radul Vaivoda prometiam esser difensori et in aiuto di quella provincia a beneficio della Casa d'Austria; che, come sarano ligate quelle provincie insieme, non sarà tal principe, per gran forze che averà, di poterli far dano. Però si faci consideration di non perder quelle provincie, supplicando con ogni debita reverenza a Vostra S. C. M. et, comme sempre à mostratto verso di loro la sua clemenza, cossì non manchi di quà in avenir averli in protectione et caldamente recomandarli al suo fratello, rè Mattia.

In questi anni passatti, li detti principi non hano potutto trovar Sua C. M. con li suoi imbastiatori, per molti disturbi seguiti in quelle provincie; pur sperano nella Maiestà di Dio ef con aiuto di V. S. C. M. e de rè Mattia comendare le cose loro et fare puoi il debitto loro verso V. S. M., comme sono obligati. E questo è quanto jo hò commissione dalli duoi principi di Valachia et Moldavia tratate et infor-mare la S. C. M., restando solo per la spedizione del sopradetto arcivescovo, mandatto dal rè di Persia, e per la unione del Tartaro, la risposta delle lettere alli principi, con la clemente resolutione di V. S. C. M. Che da loro prontamente sarà eseguito quanto le verà da V. S. M. or-dinato.

Di V. S. C. M.

humillimo et devotissimo servitore :
Pietro Gregoroviz Armeno.

Alla Sacra Cesarea Maiestà del Imperatore.
Relatione dalli principi di Valachia, Moldavia.
 [Viena, Bibl. Archivelor de Stat, ms. 595⁶, fol. 3 și urm.]

XIV¹.

[1604.]

Serenissimo Signore, etc. (sic).

Gl'Allemani del Prainer finalmente se ne sono usciti dalla provincia, non ostante i grassi partiti che se li sono stati fatti di darli abastanza trattenimento sin che arrivassero le page. I Valloni essi ancora non stano troppo contenti, se bene procedano con qualche poco più di modestia che gl'altri ; tuttavia è cosa chiara che anch'essi vorrano esser pagati. La provincia è destrutta, et tanto ch' hormai non si trovano vittovaglie ; tuttavia si va caminando pian piano, con speranza che S. Maiestà debbi provedere al tutto. Arrivai sin' a Corona per aboccarmi con il Vallacho, quale era in grande pensiero, dubitando che, per la voce sparsa ch' egli si fusse accordato con il Turcho, S. Maiestà non fusse sdegnata seco. Ma hò ritrovato tutto il contrario, perchè egli più che mai si mostra servitore di S. Maiestà, e tengo per fermo ch' egli sia per perseverare in fede, purchè se gli vadi continuando qualche aiuto. Et in ogni modo è stato bene haver parlato seco, per impedire che gl'humori non s'ingrossassero d'avantaggio e che la disperazione non l'havesse fatto precipitare. Et la cosa è avenuta molto a proposito per stoppare quella finestra.

Questi Transilvani, non ostante che si siano ridutti all'estrema povertà e che non habbino con che poter comprar pane, sono più che mai ostinati, e non cessano di trattar con il Turcho, e tal che sarò forzato d'estirparli a fatto.

¹ Printr'o greșită așezare a materiei, aceste două nre vin după un act din 1611; am crezut mai bine să le dau aici decât să le înălțur pentru acest motiv de nepotrivire cronologică.

Non hò di che più poter per hora dar raguaglio all' A. V., alla quale humillissimamente faccio riverenza, et me le dedico per suo humillissimo servitore comme sempre. Di Fogaras, li 19 di Marzo 1604.

Di Vostra Altezza Serenissima

humillissimo servitore :
Giorgio Basta.

Al Serenissimo Arciduca Massimiliano, etc. (*sic*), mio signore.

[Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XV.

[1604.]

Postquam a Serenissimo et Potentissimo Tartarorum rege et Magno Chano legatus, Ahmet Cebelli, eiusdem camेarius et secundus consiliarius, ad Sacrae C. Regiaeque Maiestatis consiliarium et Vayvodam Valachiae, d. Radulum, causa confirmandae inter se ante annum inter se initiae pacis missus, eidemque legato a dicto Magno Chano iniunctum esset ut, si ita domino Radulio Vayvoda videretur, non modo ad Caesareae Maiestatis consiliarium generalem, capitaneum et gubernatorem in Transylvania, Illustrissimum d. d. Georgium Bastam, comitem in Hust et Marmarosch, liberum baronem, dominum in Sult, equitem auratum, verum etiam in Suae Maiestatis aulam proficiseretur, id vero d. Radulio valde placuisse, ut legatus recta in Transylvaniam progrederetur, Illustrissimum d. generalem et Transylvaniae gubernatorem nomine sui Magni Chani salutaret eiusque mentem et propositum ipsi declararet,—idcirco d. legatus iter in Transylvaniam lubens suscepit ac in civitatem Claudiopolim vigesima prima die mensis praesentis Iunii pervenit. Cum autem saepe sibi factum d. generalem et Transylvaniae gubernatorem non repe- riret, erat nam is paulo ante a Sua Maiestate Pragam in Aulam vocatus, interim, praesentibus Suae Maiestatis consiliariis et

in Transylvania commissariis, nec non Illustrissimo domino Thomaso comiti de Capriolo, d. generalis in bellicis vices gerenti, ut antea saepe dicto domino Radulio mentem et propositum Magni Chani aperuit. Super quo in diversis punctis, prout sequitur, inter ipsos amicabilis tractatio et conclusio, ad ratificationem tamen Suae Maiestatis, est facta.

Primo, quaecunque d. legatus nomine sui Magni Chani proposuisset, ea secreto solummodo Suae Maiestati per peculiarem celerimum cursorem referenda, et superinde, intra spacium quinquaginta quinque dierum, a Sua Maiestate certam sollicitandam et impetrandam omnem resolutionem; e converso dominum legatum, quantocius fieri possit, suum abhinc discessum et redditum ad suos maturare. Et, ut recepisset, filium Magni Chani Turcis cum exercitu quadragies mille hominibus constante suppetias ferentem, iamque in procinctu et itinere constitutum, retrahere, ad deponenda arma contra Suam Maiestatem ac eius fideles subditos ac provincias sumta cohortari et persuadere, ac eiusmodi subsidium Turcis avertere debere.

Secundo, Magnum Chanum nequaquam conventioni cum d. Radulio Vaivoda Valachiae factae contravenire, nec provinciam illam inquietare, nec contra pactum et conclusionem factam quicquam attentare debere.

Tertio, Magnum Chanum sese a Turcorum imperatore plane alienare, hoc est neque auxilio, neque consilio, neque ullis rebus aut factis illum contra Suae Maiestatis terras, fines et provincias, utpote Transylvaniam, Superiorem et Inferiorem Hungariam, Croatiam vel Dalmatiam, iuvare, multo minus, ipsum et Magnum Chanum aliquid hostile contra istas ac omnes alias Suae Maiestatis provincias suspicere et moliri, nec eas affligere aut oppugnare, nec sub quoconque praetextu illis damnum inferre; insuper illos Tartaros qui fratri suo adhaeserant et propterea proscripti fuerant, iterum sibi reconciliare et in gratiam recipere, eosdemque a Suae Maiestatis terrarum et locorum hostili invasione, irruptione, depredatione et omni prorsus molestatione prohibere debere. Quae omnia, si Magnus Chan realiter praestaret, in absentia et nomine Illustrissimi d. ge-

neralis et gubernatoris in Transylvania, d. Radulius Weida Wallachiae et nos infrascripti Suae Maiestatis commissarii vicissim promisimus, quod Magno Chamo omnia superius descripta, annotata et per ipsum promissa, fideliter servienti et exequenti, quilibet gubernator Transylvaniae quotannis, et sub finem cuiuslibet anni, quamdiu hoc inter Suam Maiestatem et Turcas intercedens et apertum bellum duraverit, honorarii loco 10 millia aureorum hungaricalium infallibiliter mittere velit ac debeat. Et nos superinde Suae Maiestatis benignissimum assensum et ratihabitionem per istum cursorem certo impertrare velimus, minime dubitantes, si Suae Maiestati haec puncta arriserint, eandem suum etiam legatum ad Magnum Chanum, ipsi de tam laudabili studio pacis et concordiae amice gratulatum, missuram; Magnum Chanum suum vicissim ad Suam Maiestatem ablegaturum esse.

Paulus a Krausenech. Carol im Hoff. Segney Pancraz. Thomaso conte a Capreolo. Balthasar Cornis. Legatus tartaricus.

[Innsbruck, Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]

XVI.

[Starzer, ambasador german la Poartă, către Împărat; 22 Ianuar 1611.]

Von dem wallachischen statu ist alhie bis dato noh nihts anderst als das, vergangen 19 diss, der Radul Weida seinen fürnembsten Rath einen hieher geschickht und anzeigen lassen wie der Pathori Gabor mit ein sieben tausent Haiduggen im in das Land gefallen, balt den halben Teil des selben erobert und, wo die Heiduggen hinkomen, solchen Mutwillen getrieben, weder jung noch alt verschonen, die klain Kinder in die Hoch geworffen, in ire Sabel und Spies fallen lassen, die schwangere Weiber aufgeschieden, solche Tiranej geiebt das nicht zu erzehlen. Begere derwegen der Radul Weyda zu wissen ob der Sibenburger aus Bevelch

des Suldans jr (*sic*) were in das Landt gefalen ; so das also, wist er sich keiner Ursach zu erinern, den er seinen Tribut alle Zeit richtig gemaht und sunst im Wenigsten nichts auf ine, das er im Geringesten wider den Suldān jemals was wideriges sich underfangen, kone dargethan werden. Wen jme aber auser Bevelch in das Landt gefallen, begere er von dem Suldāno alss seinem Lehenherrn wider seine unbilliche Feindt Hülff, auch, so der Sulđan jhme dißmals mit Hülff nicht erscheinen könne, auf das Wenigest dem Bathory aller gewaltsamen Kriegsrustungen abzusehen bevelhen wölle ; und, so er nicht gehorchen, von hie aus die Gewaldt ihne wider aus dem Landt zu schlagen gegeben werde. Den er so vill Volckhs beysamen, mit welchem er das sibenburgisch Khriegsvolkh anzugreissen getraue. Erwarte also mit seinem zusammen geclaubten Khriegsvolck auf der moldauischen Granizen einer Andtwort. [Pentru aceasta se ține la 20 un Divan «in einem Lusthauss am Môhr» : asistă Sultanul, Muſtiul, toță Viziri și prezenți și cadilischierii. «Der wallachisch Rath fußgelassen worden, in Person dem Sultan sein anbevolhenen Bevelhe anzuzagen.» Nu știe răspunsul încă. Dar se zice că Sultanul așteaptă știrii de la Báthory și că ar admite actul, considerîndu-l ca un serviciu, dacă lasă pe Turci a pune în loc pe cine voiesc ei. Radu era privit de mult ca «imperial» și amenințat de mazilie.]

XVII.

[1611.]

Nicolaus Segney schreibt dem Herrn Palatino vom 17 Julii anno 1611, auss seinem Schloss Adon.

Eur Gnaden erindere ich hiemit sovil das ich dato diss auss dem spotthafften Khrieg alhie angelanngt. Der Radul Wayda hat, aus Vertrostung der sibenburgischen Sachsen und Zäggl, seine Bagalien in der Vallachey verlassendt, sich mit drithalb tausent Pollackhen zu Ross über das Gepürg herein begeben, bey der Cronstatt und Rostopcza. Hat er bey 700 Khosâkhen gehabt, dann auch seines Landt-

volkhs, Rätszen unnd Vallachen, bey vierthalb tausennt, und 2.000 Mann zu Fuess, dern der maiste Thaill Hungarn unnd Poln gewesen sein. So haben darüber die Cronstetter bey den Saxen in die 7.000 Mann zu Fuess aufgebotten, davon sy 4.000, gleichsamb der bessten, dem Radul Vayda, sambt zwelf Veldt-Bükheln, zuegeschickht. Wier unnsrseits mügen auch in Allem, guet und böss, bey acht oder neun tausennt starckh gewesen sein. Weil wür aber des Radul Vayda Gelegenheit und erlangte Affection bey den Inwohnern wahrgenommen, haben Ier Für. Gn., unnsrn Herrn, treuhertzig gewahrnet, das er dem Radul khein Treffen lifern solle. Er aber, unnsers getreuen Raths verachtent, hierin anderst nicht thun, sondern, seiner Vorfahren Breüch volgen und etliche Pühel aufwerffen lassen wöllen, gleichwol (darumb dem Allmechtigen zu dankhen) denen Unserigen zu Ross und Fuess ein leidenlicher Schadt und Verlust widerfähr. Dan theils des situs Gelegenheit halber unnd theilss weil anfänglich die maisten Valachen die Flucht genomen gehabt, sich salvirt.

Der Imreffi ist von der Reütterey in einer Sumpfen ertritten, und der Varkucz Georgi sonnsten geblichen, welche diser Sachen ungewohnt gewesen; dann auch der Bornemcza Sigmond, Barchiay Sandor und Ilech Janos umbkhomen. Ich meines Theilss khann alhie in diesem Lanndt kheinem khein Verratherey billich zuemessen, dann dise Provinz ye auffs Eüsserist geengstiget worden, gleichwol wir ehrlichen Leüth sein unnsrm Herrn Trew zu beweisen schuldig unnd pflichtig gewesen. Welches nunmehr sein Enndtschafft genomen, und die armen Inwohnner sich erfreuen, das sie der Allmechtig über sovil erlidenen Schaden einstmals auss der aegiptischen Gefänkhuss und Servitut erledigen wurden. Herr Forgäch mit Irer Kön. M. Kriegshör wirdt nit anderst alss ein heiliger Vatter hierin gewahrttet. Eur Gn. khünnen an jetzo negst Gott der Kön. Mt. und der Cron Hungarn mit Nutz diennen, wie ich derselben hievor geschrieben; will alles Vleiss darob sein, damit ich den Sibenbürgern zu unsers gnedigsten Herrn und Khönig Fidelitet und Devotion einen Weeg bereiten moge, unnd morgen, geliebts Gott,

nach Gross-Wardein verraisen, verhoffend alda alles Guetes zu verrichten und volgends ehist zu Eur Gn. zu khomen. Heünt sein acht Tag das das Treffen geschehen, und, alss wier durch das Zäggl Lanndt gegen der Moldawer Strassen gezogen haben, wier vill Pranndtstatt gesehen, und dafür gehalten das etwa der Kendy Istvan mit den Moldauern he-rein gefallen sein möchte. Zu deme gleichwol die Inwohner ainiche Lieb noch Affection nit tragen, sondern ier Zueflucht zu Ihr Khon. Mt. haben und, sovil ich von denen zu der Cronstatt und Claussenburg vernimbe, sover sich die Pol-läckhen etwas widerwertigs anmassen soltten, khunne mann alhie Irer Kön. Mt. Kriegsvolckh mit sechs oder siben Tau-sennt gueter Soldaten succuriern. Der Bathori befindet sich zu Hermanstatt, hat niemandt bey sich; zu seiner Dahinkunft, hat 'er der Sachsen 90 Personen gfenklich einlegen lassen. Was er weiter mit'nen furgenumben, ist unwissendt.

[Anexă la scrisoarea lui Khlesl către Archiducele Maximilian ; 1*ii* August. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten*.

Pe V^o: «Translation des Segnei Miclos Schreibens vom 17 Julii anno 1611.】

XVIII.

[1611.]

Illustrißime,

Laudetur Deus ; nunc habemus optatissima nova, ut Deus illum tyrannum Bathoreum bene punivit, ita ut Radul ingressus est Transylvaniam et illum bene percussit, ita ut totum suum exercitum perdidit. Praecipue milites illius pedestres sunt fere omnes interfecti ; ipsemet solus cum aliquot nobilibus fuga se abstulit in Cibinium. Datum ex castris ad Szalaz positis, 14 July, anni 1611.

Ad Caesarem Gallum.

Sigism. Kornis.

[«Paria literarum domini Sigismundi Kornis de 14 July An. 1611.» Anexă la scrisoarea Archiducelui Mathias către fratele său Maximilian, 24 Decembrie 1600. — Innsbruck, *Statthalterearchiv, Ambraser Akten.*]

XIX.

[1611.]

Gabriel.

Wier erindern auch hiemit sovil, dass wier des grosen Tartter Hans, sowoll des Vezier Ohmer-Bassa, Gesanten gleich ietzo von hinnen widerumb abgefertigt, bey denen wier von Neuen geschriben, dass unss unverzogenlich 10^m Tarttern zuegeschickt werden sollen. Darumben, wie hievor auch, ausgeschickht haben, unnd erwartten irer stundtlich.

Die Zäggl sein in der Beraitshaft zu Veltt in unnsrer Devotion, unnd haben sonnsten auch andere besoldte Völckher. Alss vermahnen unnd bevelhen wier auch hierinen, ihr wöllet unnsere draussen verhandene Völckher alspaldt bey Tag unnd Nacht unns zueschickhen.

Der Georgi Deak, unnsrer Secretari, hat ausgerisen unnd unnsrer Sigil mit gefürt; wöllet auf ihme, wo er zu betreten were, Achtung geben, unnd hieher liffern. Hermanstatt, 23 Julii 611.

[Pe Vº: «Translation des Bathori Schreiben an Redey, den 23 Julii 611; Obristen zu Wardein.» Anexă la scrisoarea lui Strauss către Archiducele Maximilian, 10 August.]

XX.

[1611.]

[Copie de raport german din Constantinopol.]

Wie sich der Bathory über den Schorban Constantin und die Polagkhen kurz vor dem Aufstandt in die Walachey alhier beklagt, khinn Eur Gn. auss inligender Abschrifft seiness Briefs mit Mehreren vernehmen. Und wolte Gott geneiglich verhietten, dass der Stephanus Despota mit Hülff

dess Bathori in die Moldau[¶] khommen solt, den derselbe ein Ertzfeündt der Polln, umb Willen sy seinen Vatter, alss derselb aus der Moldau entwichen, und durch Polln ziehen wollen, das Haubt abgeschlagen unnd desselben Haab unnd Guet undter sich geteilet, den Stephanum sambt allen seinen Geschwistrigeten und Muetter inss Gefenckhnuss geworffen. Also der Bathory und Stephanus, laut ihrer Verbindtnuss, so sy undter einander aufgericht, gewiss wass gegen Polln tentiern wurden. Wie dan der Stephan Despota dem Bathory grosse Vertröstung von der pollnischen Cron, so er nur in die Moldau khommen mechte, thuet: alss dass er dieselbe, weilen der Khönig weit ausser Landts, mit seiner und der Tyrggen Hülff,—wie dan der selb Gesundt dess Bathory, alss sein jüngster Abgesandter hie gewest, getrunkhen, das Gott der allgnedige verleühen mechte, dass er über ein Jahr in sein Gesundt alss pollnischen Khónigs trinkhen mechte und, so er von Gott nur so lanng dass Leben haben solt, dass er den Bathory alss einen Khonig in Polln sehen khundte, auch wann er nach seiner Crönung nit lenger alss drey Tag leben solt, alsdann gehrn sterben wollt, — [geben könne] Doch bildt der Stephan dem Bathory ein, das, so lang der Constantin in esse, nicht im Geringsten dergleichen inss Werckh werden sezen khünnen; derowegen der Bathory „in sovilen Schreyben den Constantinum abgesetzt zu werden hie anhelt. Und ist den Bathori mit dergleichen Fürschlegen gar woll; wir auch für glaubwirdig berichtet dass der Caimekam den syben-bürgerischen Agenten seinem Herrn zuezuschreyben unnd seine Sachen im Landt woll zu bestellen, damit er sich von inhaimbischen Feündt nichts besorgen derffe, ermahnen soll. Öffter se (?) bevelhe wegen seines Herrn ubrige Praetentio-nen, soll derselb kleine Geduld haben; waren alle seine Sa-chen dem Murath-Bassa zu seiner Berathschlagung zugeschickht worden, darauf man täglich Antwort erwarten. Und sei man, denselben noch mehrers zu befurdern, hie mer als der Ba-thori glaub, auf ihne bedacht. Unnd sein vil der Meinung dass, so auss Persien guette Zeitung hie ankommen, auf das die Reuber, die Hayduggen zum Theil von den tyrggischen

Granzen mechten abgefuerth, der Khönig in Polln in der Mosskau auch wass verhindert wuerde, man den Bathori ein Ainfall in Polln mit denselben zuethuen nachsehen mecht,— auf dass, so ihme seine Anschläg gelangen, die Tyrggen einen Khönig in Polln nach ihrem Wuntsch bekhommen wurden; so ess aber denselben müssrathen, die Heyduggen zum Theil erschlagen und sich die Tyrggen, das ess ohne ihr Wissen unnd Willen beschehen, dennoch entschuldigen mechten. Wass fur ein böse, bluetgürige, unchristliche Practikhen dass vergangene Jahr und Windter über durch den Bathory hie wider Hungern, Polln, Wallachey, Moldau gefürt, aller seiner Nachbarn Unglückh begehrt, der Teutschen hochlöblichen Nhamen und Imperium schimpflichen tractiert, auch wie er sich, zu Befürderung der tyrggischen Reichserhaltung, desselben Hocheit, sich unnd seine Rauber, die Heyduggen, gar geboten, ihme dass ainen sondern Rhuemb zu sein vermeint und sich schriftlichen dessen hoch rhuembt, dass sein Geschlecht unndter allen khüniglichen (also er sein Gschlecht selbst intituliert) und furstlichen christlichen Geschlechtern die einichen wären, welliche offters, zu Wolffahrt des Sultans, und Musulmanischen Glaubens Hocheit zu erhalten, ier Leib und Leben dargestreckt und darüber ier Bluet vergossen hett,—wie auss meinen gehorsamisten Schreiben und Abschrifften seiner etlich hieher gethanen Brief genuegsamb E. Gn. bewusst sein wirdt, deren Copia ich noch bey Hännden habe, auch wie er Weiss und Weeg den Christen Abbruch zu thuen den Tyrggen zeyt, mit 32^m Mahn von dannen in ewige Besoldung angenommen zu werden und zu desselben Commando alle Zeit willigst, wohin man zu gebrauchen wirdt, ohne alle Exception gebrauchen zu lassen erbotten, und solches durch seinen jüngsten Legaten alhie aufbringen zu lassen; darüber sich die Tyrggen selbst höchlich verwundert, mit Vermelden dass sy nit glauben, das derselbe den Sultan zu Gefallen in Persien, sondern nur wider die Christen und seine Nachbarn mit sovill Volgckh von Sulthan besoldt zu werden begehren müest; auch wie er seiner Nachbarn Ungelegenheit und vill mit Unwarhait hieher be-

richtet, die selben ap ihrer Wolffahrt zu verhindern sich bemüchet,—ist mehr alss zuvill an Tag. Wie dan er mit seinen Briefsten, und sein Confoederat der Stephanus, die Tyrggen stättigs in Ohrnen legt, man sollte den Polln nicht sovill Lufft lassen, dann, so sy ihre Sach in der Moșkau zu glücklichem Enndt bringen, ihnen woll zu bedenckhen stehe, wass für einen mechtigen Nachbarn sy an den Khönig in Polln bekhommen ; doch demselben Abbruch zu thuen noch Zeitt, so die Polln yezo bey diser Seitten, mit Absezung des Constantins in der Moldau, solten angefochten; dardurch die Mosskovitter wider werden gesterckht werden, auch die Sachen so weit gebracht, dass ich verstehe, man wölle einen Czaus in die Moskau von hinnen abfertigen, dieselben, dass sy sich nicht so bleüchtlich ergeben, zu ermahnen: den die Polln baldt auf ainen andern Seitten angefochten werden. Ob nun dergleichen ein christlichen Khünigs und furstlichen Geschlecht, dar für er will gehalten sein, wol anstehet, gib ich Annfern mit Mehrern zu bedenckhen, und binn dessen versichert, dass, so der maisten Chur- und Reichsfürsten glauben khunten, wie spöttlich der Teutschen Nhamen durch die Sybenbürger alhie tractiert werde, khein geborner Teütscher sich in seinem Hauss enthalten, sonndern einmüttiglich disen ärgsten Feündt derselben zu vertilgen sich unndterstehen würden, wen sy sich auch samment dies gegen ihme versehen mögen, dass, so es ihme nur möglich, deroselben Lanndt unndt Leuth zue Nutz und Woll gefallen der Tyrggen, unverschont und unerbarmpter vieller thausent armer Seelen, mit Raub und Brandt zu ver hören und zu verzehren, ihme khein Gewissen machen wirdt, wie er den, welcher Gestalt er die armen Teutschen in Sybenbürgen zu undterdrucken, auch in der Wallachey, da ess ihme zu thuen möglich gewest, unversaumbt sovill unschuldiges Christen Bluet, sein Gemuet gegen der Christenhait genuegsamb erzaigt. Und mag er sich hierauf gegen Ihr Khönigliche Majestät schriftlichen oder durch seine Potchaffter freundlich stellen, auch alless Liebs unnd Guets erbüetten, gehet ihm doch solliches nicht von Herzen ; unnd sollen Euer

Gnaden diss gewiss versichert sein, dass, so es demselben nur möglich gewest were, sich länngst alss ein Khönig in Hungern unnd Polln impatroniert hete. Ess hat der Bathory mit dem Stephano dise Anschläg, nach deme er sovill thausent Heyduggen so lanng in Bestallung halten müessen, dieselben verers zu erhalten ihme nicht woll möglich, auch von den tyrggischen, alss temeschvarischen unnd jullischen, Gränitzen mechten abgeführt, den Radul in der Wallachey etliche thausennt, gleichfalls ihme dem Stephano etliche thausent (so derselb in der Moldau eingesezt wirdt) zu unterhalten solten zugeschikt werden; mit welchem sy zu dess Bathory Commando alzeit beraith sein sollen. Und vermeint der Bathory, alss tyrggischer Khönig, darfür er sich helt, auch allhie der sybenbürgisch Khünig gewest wirdt, welcher sein lineam seiness Königreichs von Khönig Joann, so von dem Sultan Soliman alss ein Khönig in Hungern und Sybenbürgen sei gecrönt worden, bis auf den Bochkay deduciert, unnd dess Bochkay tyrggischen Cron Successor nennt, also sein newes Königreich, so ihme seine Anschlag gegen selben nicht angehen möchten, zu stabiliern, auch beedess Hungern unnd Polln auch mächtig genueg zu sein vermeint. Ess verwundert sich menniglich, wass bedeuten muess dass noch khein ainicher Mensch, nach deme der Radul Wayvoda auss der Wallachey entflohen, hie von dem Bathory hergeschickht werden, ob ihme die Pass irgend alle verlegt sein müessen. Es vermahnt der Stephanus der Bathorischen Gesandt seiness Herrn Noth gross alhie zu machen; stätigts helt sich aber derselb, weillen ihme auch kheine Schreiben von seinen Herrn zuekommen, innen.

[Anexă la scrisoarea Archiducelui Matthias către Maximilian, 28 August 1611; Copie.—Innsbruck, Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.]

XXI.

[1612.]

*Serenissime princeps,
domine, domine clementissime,*

Servitiorum meorum promptissima commendatione. Subverbar litteris meis Celsitudinem Vestram, dominum dominum meum clementissimum, lacessere, nisi incredibilis et innata benignitatis Inclitae et Augustissimae Domus Austriacae summa clementia animo meo suggessisset auxilium. Proinde nulla ancipiti cura distrahor Celsitudinem Vestram meorum negotiorum clementer meminisse: pudor etsi quidem me prohibet, sed quid non adigit mortales durissimum telum, necessitas? Qua undique obrutus, cogor clementissimas aures Celsitudinis Vestrae, domini, domini mei clementissimi, assiduis precibus onerare; tamen impudentiae meae veniam deprecor. Precor denuo humiliter Celsitudinem Vestram, dignetur sua benignissima intercessione Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem, dominum, dominum meum clementissimum, provocare ut illa exigua (mihi vero in hac dira calamitate et orbitate mea maxime profutura) pecunia, videlicet quindecim millium talerorum, per olim diuae memoriae Sacratissimae Caesareae Maiestatis modernae antecessorem, [apud] quem et antea, cum in vivis fuit, pro me intercedere dignata est, quoconque modo contracta, de qua Celsitudini Vestrae optime constare non est dubium, inopiae meae, ad quam redactus sum, de fonte magnae et innatae misericordiae suae subveniatur. Iterum atque iterum Celsitudinem Vestram, dominum, dominum meum clementissimum, oro et submisse invoco. Nihil potius habiturus sum nihilque magis praecipim (*sic*) ducam in omni vita mea quam hoc insigne beneficium Celsitudinis Vestrae tum publicae, tum privatim pleno ore offerre et apertis (quod aiunt) tybiis decantare, Deum ter optimum maximum pro diurna et salubri conservatione humillimis precibus meis exorare. Quam diu perbelleque regnare cupio. Datum Tyrnaviae, die 12 Septemboris 1612.

S. C. T. (*sic*).

[Petrăşcu-Vodă.]

[Pe Vº:] Serenissimo principi, domino, domino Maximiliano,
Dei gratia Archiduci Austriae, etc., etc. (*sic*), domino, domino
et patrono clementissimo.

[Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XXII.

[1612.]

Serenissime princeps,
domine, domine clementissime,

Servitiorum meorum praemissa commendatione. Ingenti
formidine corripior ne Celsitudinis Vestrae, domini, domini
mei clementissimi, animum et singularem benignitatem in me
toties clementer effusam offendam, quod tam audacter, sine
ulla respiratione, litteris meis Celsitudinis Vestrae limina sol-
licite, submisso oro; tantae impudentiae, qua summa necessi-
tate coarctor, indulgere dignetur. Nil novitatis Celsitudini
Vestrae scribo, nisi illam antiquam et vetustate consumptam
orationem meam, qua et modo Celsitudinem Vestram sub-
misso rogatam cupio, ut, meorum negotiorum ratione habita
apud Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem atque
Inclitam et Augustissimam Domum Austriacam, dominos,
dominos meos clementissimos, per intercessionem ad promovenda
eadem Celsitudo Vestra, tanquam dominus et pa-
tronus meus clementissimus, auxilio esse dignetur et de iam
vacantibus Sacratissimae Caesareae Maiestatis impedimentis
hoc tempore benignam et clementem rerum nostrarum expe-
ditionem ope et auxilio Celsitudinis Vestrae mediante conse-
qui mereamur: nihil magis animum meum affligere potest
quam nescire quem finem conditio et status meus calamitosus
respicere debet. Iterum atque iterum Celsitudinem Ves-
tram, dominum, dominum meum clementissimum, humiliter
rogo. Hoc insigne beneficium qua remuneratione aequipa-
rem, nondum reperio: quod sedulo commentabor; dum mem-
mor ipse mei, dum spiritus hos artus reget, vivo ore inter-

mortales in praedicatione sui non deficiam. Celsitudinem itaque Vestram diu et incolumem ab opifice omnium conservatam cupio. Datum Tyrnaviae, die 12^a septembris 1612.

Celsitudinis Vestrae, domini, domini mei clementissimi:

subiectissimus

et perpetuus servitor:

Radulius, Palatinus

Valachiae Transalpinae, etc. (sic).

[Vº: Serenissimo principi, domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, etc. etc. (sic), domino, domino et patrono clementissimo.]

XXIII.

[1613.]

*Serenissime princeps,
domine, domine clementissime,*

Fidelium servitorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae demissam subiectionem.

Sentiens Serenitatem Vestram remotam fuisse, praeterea tempus promotionis negocii mei usque protractum esse, subverebar Serenitatem Vestram, dominum meum clementissimum, crebris literis meis sollicitare. Nunc vero ex apparenti et evidenti rerum statu processuque ipso calamitoso, tam provinciae meae Valachiae, quae quidem iam prorsus, nisi Sacrae Caesareae Maiestatis et Inclytae et Augustissimae Domus Austriacae, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, benigno patrocinio fulciatur, extincta et pene excusta (sic) videatur, quam etiam ipsius Transylvaniae, inimicorum, otthomanae

gentis, manu violenta et praedatoria insultibus, vastatae, cuius similiter casus, non aliunde, nisi ab eadem Inclita Serenitatis Vestrae Domo dependet, lachrymis obortis accedo Serenitatem Vestram, dominum, dominum meum clementissimum, eandem supplex exorando, ut eadem, tantae calamitatis meae miserta, per eandem solam fortunae meae, quae quidem diutissime iacuerunt, erigi mihiique restitui. Quantum spe maxima ducor: servitia mea, quae olim fideliter praestiteram, eadem et nunc ope divinae clementiae, auspiciis vero Maiestatum Vestrarum, laudi, decori gloriaeque immortali Maiestatum Vestrarum, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, nec non emolumento totius christianitatis fore. Quibus exactis, patriam quoque meam afflictam iam tandem recuperare valeam. Nihil enim est tam arctum quod eiusdem Serenitatis Vestrae, domini mei clementissimi, intercessione et patrocinio apud Sacratissimam Caesaream [Maiestatem], dominum, dominum meum clementissimum, consequi posse diffidam. Quam gratiam Serenitatis Vestrae sospite vita omni promptitudine servitorum meorum humilium promererri studebo. Cuius me clementissimae tutellae, toto cum negocio meo, quam maxime comendatum cupio. Prosperam ac diuturnam valetudinem eidem Serenitati Vestrae a Deo optimo maximo ex animo praecatus. Datum Tyrnaviae, die 5 septembbris, anno Domini 1613.

Serenitatis Vestrae
domini, domini mei clementissimi,
fidelis subditus et
perpetuus servus:
*Radulius, terrarum Valachiae
Transalpinae Waiwoda m. p.
Io Radul Voevod.*

[Vº: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Tyrolis, etc. etc. (*sic*), domino meo clementissimo.]

XXIV.

[1614.]

Serenissime princeps,
domine, domine clementissime,

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae perpetue demissam subiectionem, etc. (*sic*).

Cum memoria repeto infinita illa Inclytæ et Augustissimæ Domus Austriacæ, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, beneficia, quibus plurimi lapsi viri, qui se huc ad eandem suo in infortunio receperunt, etiam immeriti, suae pristinae conditioni sola genuina sua bonitate et clementia restituti sunt. Facile in eam spem et ego adducor me etiam, infimum et perpetuum servum Maiestatum Vestrarum, tamquam eum qui eidem Inclytæ et Augustissimæ Domui, atque toti Christianitati, per omnes occasiones fideliter inserviverat, iuxta Serenitatis Vestrae clementem promissionem, ipsius suffragiis postliminii patriæ amissae restitutionem consecuturum. Proinde, clementissime domine, pro tempore nunc currenti, ubi in his comitiis (et in quibus utinam faveant superi Caesareae Maiestatis, domini, domini mei clementissimi, conatibus, ut, quod instituere dignata est, etiam, benefortunantibus Diis, faeliciter absolvere queat) omnia inclytorum regnorum suorum negotia determinabuntur, eandem Serenitatem Vestram, ut dominum, dominum meum clementissimum, humiliter exoratam esse velim, ut negotii mei, simulatque promotionis suae, clementer meminisce dignetur; cuius clementi suffragio, et suae perbenignæ commendationis aura, quae unita sola plus caeteris omnibus patrocinari potest, mea dignitas meaeque fortunæ, quae quidem diutissime iacuerunt, iam tandem erigi in pontumque deduci queant. Omnibus enim hoc obvium est, quam plurimis magnis viris, Serenitatis Vestrae opem implorantibus, auxilio saepe fuerit; hunc igitur etiam clementem et perbenignum suum favorem, qui mihi erit magni cuiusdam numinis instar, neu denegare, set mihi aegerrime laboranti suppetias ferre dignetur, humiliter, et precibus quibus maxime

possum, Serenitatem Vestram, dominum meum clementissimum, oro atque obsecro. Hanc ego Serenitatis Vestrae clementiam, una cum infinita Dacorum sobole, quoadusque sole volubili fas erit frui, immortales agam grates: tanta Serenitatis Vestrae beneficia ubique locorum circumferam, et humillimis servitiis meis fideliter ac perpetuo promereri non cessabo. Cuius clementiae me totum quantus sum ad obsequium Serenitatis Vestrae offero dicoque: orabo supplex Deum ut Serenitatem Vestram diu incolumem servare iubeat. Datum Tyrnawiae,
18 Iulii anno 1614.

Serenitatis Vestrae,
 domini, domini mei clementissimi,
 subditus fidelis et
 perpetuus servus:
Radulius, Terrarum Valachiae Transalpinae Waiwoda, m. p.

[Vº: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Tyrolis, etc. (*sic*), domino suo clementissimo.]

XXV.

[1615.]

Mündtlichen gethane Relation des Herrn Radul Wayvodaे Hoffdienners, so den 22 Julii 615 mit des Achmat Kihia, Sultani Pottschaffters, nach der Portten abgefertigten Hassan Chiausen zu dem Vesier Aly-Bassa in seines Herrn Geschafft mitt Schreiben geschickht worden.

Nachdem er mit obgedachtem Chiausen von hinten abgefahren, hab er den Vesier Ally-Bassa ain Tag Raiss herwerts Griechischen-Weissenburg angetroffen, und, volgerten Tags seiner Ankhunfft, bei demselben mit Presentierung seiner Schreiben Audienz gehabt, dabei er ehrlich empfangen und sich der Vesier, nach Vernehmung allerseits Schreiben, in

Sonderheit des Fridenschluss erfreut und darauf alspaldten zwen Capitschi-Bassi nach der Portten abgefertigt.

Der Bethlehen inn Sübenbürgen, so woll der Waywoda in der Moldau, sein bei ime Vesier schlechten Credits, gleichwoll der in der Moldau eines bössern dann der Bethlehen: deren beder Gesandten, ainen Tag vor dises Raduls Dienner Ankhunfft, bei dem Vesier, ungefehr mit 40 Persohnen, angelangt, und der Moldauer ainen Wagen mit sechs Rossen, sambt ain tausent Tallern, dem Vesier pro honorario angebracht. Was des Sübenbürgers Verehrung gewesen sei, wisse er nicht, allain sovil verstandten, das er ainen abschlegigen Bschaide bekhomben, und an inne Lippa der Portten innerhalb fünfzehen Tag einzuraumen begert worden, oder im Widrigen er das selb anderwerts mit Ernst suechen, und der vilfältigen gegebenen terminis ein Endt machen werde.

Der Vesier hab gegen disem des Raduls Dienner im Vertrauen gemeldt, das Bethlehen bei innen an der Portten und in Gemain also verfeundt, das sie inne principatum, wie auch den Moldauer langer nicht gedulten wollen, sondern er zu Ierer Khayserlichen Majestat allergnedigsten und dero gehaimben Gefallen alles Vleiss dahin gedenckhen wolle, das mitt Vorwissen der Khayserlichen Majestat andere Waywoda dahin eingesezt werden sollen, dann sie an den Bethlehen gross Musfallen haben. Der Vesier hab er bei guetten Gesundt und wie obvermelt am herauf nach Ofen werts Ziehen, befundten, sei auch bei ime in Läger 15 Tag lang gebliven und bis auf Tolna mitzogen; hat von 4 bis in 5.000 Mann bei sich, maissten Thails von Bossn und Timar Räzen, Spahien, welche Chrissten, und anderm schlechten unbewörten Volckh bei sich und, seinem Fürgeben nach, nit zu dem Endt ichtwas wider den Friden furzunehmen, sondern allain das er wegen des jungsten von den Gränizer-Turkhen umb die Bezahlung bei Griechischen-Weissenburg fürgangnen Verlaufst den Gränizern nit trautt, und zu seiner selbst Assecuation solches Volckh zusammen gebracht, in Willenns sich damit anderhalb Ofen zu legern, und, weill er die Zahlung bei sich, eine general Gräniz-Reformation furzunehmen, da-

bei die Meütschen gestrafft, die Ungehorsamen abgeschafft und die Gehorsamen bezahlt werden sollen. Dagegen, weil sich die Gränizer des begangnen Excess der Straff befurchten, sein sie resolvirt mit zusammen gesezten Cräften dem Vesier sich zu widersezen, und sein Installirung auf Ofen so lang zu verhindern, biss er sich entlicher mit innen güetlich vergleichen werde. Darzue des Vesiers bei sich habente Khriegsleüth, so maissten Thails von Spahien ohne Besoldung, oder Lehensleüth, khain Lusst und ieren Abzug ohne Underlass gegen Raichung dem Vesier für ainen jedtwedern Spahien zwen Ducaten, so sonsten, vermüg der Ordtnung, nur ain, auf Michaeli, zum Abzug, dem Vezier zu geben schuldig, begehrn.

Der Türkhat sich des Fridens nicht wenig zu erfreuen, dann, sovil diese Persohn auf diser Raiss gesehen, und von den Räzen und andern Christen vernuhmen, alle seine Heuser und Castel ausser Offen und Grann entblösst, paufellig und übl versehen.

Der Skender-Bassa ist eillents durch zwen Capitschy nach der Portten abgefördert worden, in Mainung ime in Asia ein Beeglerbegthumb zu verleichen. Welcher sich aber vil eines andern besorgt, weil er des strangulirten Obrissten Veziers Nassuf-Bassa grosser Freundt, hergegen, nach dessen Ableiben, er dessto mehr Feundt an der Portten, und bei dem Ally-Bassa selbst khain Gunst,—deme er, das derselbe für inne aus die Portten umb seiner Herauss-Restituirung intercedirn soll, a[i]n Haubt-Ross und ain ansehenlichen Zelt verehrt, danoch von demselben dits Orts abschlegigen Bschaidt bekhomben.

Von dem persianischen Zuestandt gaben zwar die Türkhen, ierem Brauch nach gegen Frembten, für, das der Usbegh den Persianer geschlagen; jedoch befindten sie sich dabei ganz khlainmüettig und betruëbt, darauss das Widerspil leüchtlichen abzunehmen.

Die Khosägggen am Schwarzen Möhr sein neülich in des Sultans Dition zu Baba, so eine grosse Statt, eingefallen und sehr grossen Schaden gethan; zu derselben Zerstreuuung ein

Anzall Tscheukhen an der Thonau hinundter gebracht worden, jedoch die Khosaggen derselben nicht erwarth, sondern sich widerumben an iere gewahrsambe Orth begeben.

Alss diese Persohn sein Abschidt von dem Ally-Bassa gehnument, sei er der Tollmätsch und sein zuegeordtneter Commissari jedtweder mit einem Cafftan behlaideit und in sein Losament auf des Vesiers Ross ehrlich beglaideit worden, nach mallen ime achtzig Spahien, welche inne auf Stuelweissenburg undt folgents bis auf ein halbe Meil Weegs von Raab beglaideit haben, von dem Vesier zugeordnet worden. Wien, den 20 Augusti 1615.

«Was auch der Radul Waida bey Ali-Vesier gewester Diener mier angezaigt.» — Innsbruck, *Statthaltereiaarchiv, Ambraser Akten.*

XXVI.

[1616.]

Serenissime Princeps, domine, domine clementissime,
Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae
demissam subiectionem, etc.

Totus in hoc fueram, ut ipsemet personaliter, antequam me submississem itineri, Serenitati Vestrae, domino meo clementissimo, vivo ore, ingentes, pro suis summis in me servum suum beneficiis, gratias agerem, et oscularer manus suas praelibatas. Verum, quum hanc intentionem meam, interdixit et prohibuit meus repentinus in provinciam meam, iam diu amissam, indulgentia Suae Maiestatis Caesareae, domini mei clementissimi, reditus, quem mihi, nulla interposita mora, maturandum multae rationes suadent, — oro quam demississime Serenitatem Vestrâm, dominum meum clementissimum, dignetur me pro sua clementia excusatum habere. Idem ego sum servus et subditus, qui olim fui, et, donec in mortalium numero fuero, una cum posteritate mea, in eadem fidelitate, probitate, constantia, me perpetuo conservabo erga Suam praelibatam Caesaream Maiestatem Inclytamque et Augustis simam Domum Austriacam, dominos, dominos meos clemen-

tissimos, assiduis votis precatus, ut eosdem remque publicam florentem et incolumemea benignitate servarent, quam, super magnas plurimasque virtutes, praecipua sanctitate, consequi Deorum honore meruerunt. Interea Serenitas Vestra mei servi sui clementer meminisse dignetur humiliter oro, et reverenter obsecro Cuius manus exoscular, et vale faelicissimum eidem Serenitati Vestrae dico. Dii, vos invocamus, annuite coepitis nostris, sub cuius auspiciis tantam rem aggredi nitimur. Servent quoque eandem Serenitatem Vestram diu foeliciter incolumem. Datum Viennae, die 2 Martii, anno Domini 1616.

Serenitatis Vestrae, domini, domini mei clementissimi,
servus humilis et perpetuus:

*Radulius, Terrarum Valachiae Transalpinae Warwoda.
Io Radu Voevod.*

[Vº: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Haspurgi et Tyrolis, domino, domino clementissimo.]

XXVII.

[1617.]

Serenissime Princeps ac domine, domine clementissime.

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae demissam subiectionem.

Si quando inclemens mea mecum fortuna egit, mihi que inter arma et saevas procellas adversata est, nunc certe satis dure et crudeliter saevit; cum numen caeleste Divorumque Caesarum sanctum illum et inaccessible limen et Augustissimae Domus Austriacae animi clementes meis precibus lachrimabilibus minime fleti queant. Regnum, opes et alias satis affluentes fortunas, quas benigna quondam sors et pii genitores invexerant, non modo haec propter Inclytam et Augustissimam Domum Austriacam placuit amittere, verum

ipsam mortem oppetere, semper id sibi gratum futurum, non minus indecorum duxi. Meae externae et internae, cum animi, tum corporis vires, nec absurdæ aere ornata arcula, que starent meis lucerentque liberis igne sine fine foci, in spem futurae compensae, et in adversis levaminis causa, profuse libenter profudi: nunc, omnibus his destitutus, iam sum in servorum conditione relatus. Quod si, clementissime domine, nunc mea merita minus valerent, tandem Deorum permisso, si ultra protenderetur vita, aliquando valitura essent. Sed expectare diem quo mihi cum liberis meis ostiatim emendicandus esse panis (et fortassis, nisi a Serenitate Vestra, in qua, post Deum immortalem, unica spes, portus et refugium meum, mihi benigne succurratur, haud aliter querendus erit), morte ipsa haec graviora videntur. Nullum tempus caret tormentis, nullum producit quandoque laetiora: omnia nunc turbantur, nunc deorsum in praeceps ruunt. Quae igitur vita mea sit, quae requies, quod in miseriis, curisque solatum, Serenitas Vestra excenso iudicio suo clementer facile aestimare dignetur. Nullam hactenus petitorum meorum humilium, tam de restantiis, quam de deputato menstruo, infaustus, nec aliter quam sub infami stigiae caliginis umbra natus, resolutionem consequi poteram. Humiliter oro me Serenitatis Vestrae salvet et adiuvet innata benignitas, ut ego, is qui fideliter per omnes occasiones huic Inclytæ Domui Austriacæ, ac Reipublicæ christianaæ, inserviveram, praecedente clementia sua, de propositis beneficiis cum liberis meis utique gaudere mereat. Clementer Serenitas Vestra in memoriam replicare dignetur me, cuius causa tantas opes amisisse, quum mihi mille modi earundem conservandarum nunquam defuerint. Obsequens hoc ac prompta semper et perpetua in Suam Maiestatem Caesaream Domumque Austriacam Augustissimam mea observantia, fides, candor et constantia, gratia mercedis futurae, fecit. Iam finem facio huic querelæ, Vestrae Serenitati optime notæ, cum ipsa quoque calamitas et pauperies, in qua præcipitatus sum, dempserit ex animo curis anxiis fracto, demisso tamen, cultiores formare sermones. Superest orare Deum, ut Serenitati Vestrae huicque Augustissimæ Domui Austriacæ, do-

minis, dominis meis clementissimis, omnia diu, prospere ac faeliciter eveniant, mei quoque, aeterni clientis sui, ut benigne memores esse et me afflictum, tot calamitatibus confectum, levare dignentur, quam demississime oro et reverenter obsecro. Datum Tyrnaviae, die XXVII Maii MDCXVII.

Eiusdem Serenitatis Vestrae, domini mei clementissimi,
devotissimus in
aeternum cliens :
*Radulius, Terrarum
Valachiae Transalpinae
Waywoda, m. p.
Io Radul Voevod.*

[Vº: Serenissimo principi ac domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Habsburgi et Tyrolis, etc. (*sic*), domino suo clementissimo.]

XXVIII.

[1618.]

Ad principem Transilvaniae Bethlen Gabor.

Iam gratum nobis nuper a Nicolao Petrascho Vaivoda intelligere fuit Sinceritatem Vestram in suam ipsam singularem protectionem statuisseque legitimas eiusdem petitiones iustitia mediante omniq[ue] conatu promovere, ut, cum ipsum eadem de causa in Transilvaniam ire animum induxisse cognosceremus, noluerimus sine litteris nostris ad Sinceritatem Vestram venire, certo nobis persuadentes ipsam quod, vel antea in eiusdem favore praestare constituit, vel iustitia aequitatisque et ipsius Petraschi necessitas postularit, in nostri quoque gratiam libentius efficaciusque promotoram esse. Quod idcirco hisce benebole requirimus, ut sic idem ipsi re ipsa exhibere velit, quo ille foeliciter gaudere possit, et nos eum libenter (ac sedulo, *st̄ers*) sublevare conatos esse, et Sinceritatem Vestram nostro etiam tempore, interpositionis intuitu, de aequo illi et

bono mature ac sedulo prospexit. Quod si de Sinceritate Vestra quibuscumque aliquando benevolentiae generibus compensari posse animadverterimus, conabimur egregie. Cui de reliquo foelicia rerum incrementa praecamur. Datae Viennae, die XVIIIa mensis maii, anno salutis MDCXVIII.

[Concept. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv*. — Între *Concepție in Hof-Reichssachen*.]

XXIX.

[1619.]

Illusterrissimo signore, mio osservandissimo,

È gran cosa che da molti mesi in quà io non habbia di Vienna nuova alcuna, nè da Vostra Signoria Illustrissima, nè da altri, et pure in ogni occasione di messaggieri mandati dal signore ambasciatore, quando io ero in Costantinopoli, et di poi che io sono venuto in Moldavia, due o tre volte le hò scritte, etiam per via del segretario maggiore del regno di Polonia; spero pure che gli saranno capitata o le capiteranno, et che io havrò un giorno questa gratia di havere una sua lettera. Io sono hormai a buon cammino di questo accomodamento trà la Serenissima Casa Ottomanna et la Maiestà del rè di Polonia, havendo sino ad hora saputo barcagliare di maniera che per gratia di Dio sino a qui non si è perduta un anima sola, nè hanno li Tartari fatto motivo alcuno, nè si sono li exerciti ottomani avvicinati alli confini del regno, et Schender-Passa se ne resta ad Acherman a guardar le cose sue, et anco la Maiestà Regia et il regno hanno fatto et fanno ogni diligenza per ritenere li Cosacchi dalle scorrerie. Digià tengo in mano la plenipotenza non solo del Gran-Signore, ma anco un commandamento di non lasciar passare li Tartari in Polonia, quando volessero fare qualche tentativo. Qui si trova da me il signore Gregorio Coansky, stato ambasciatore a Constantinopoli, col quale an-

drò a trovare Schender-Passa e dipoi, dovendo in breve venire alli confini il Gran-Cancellieri, andrò ad abboccarmi seco per maturare questo santo negotio. Nel quale io mi affatico anco tanto più, perchè, se la Maiestà di Polonia starà in pace, potrà haver maggior commodità di aiutare il nostro buon rè Ferdinando, suo cognato; al quale sono sempre volti tutti li miei pensieri. Non sò comme in Germania passino li suoi negotii, ma spero in Dio che la bontà sua vincerà la invidia et la malivolenza de suoi nemici e che al fine la buona causa sarà trionfante. Et io prego Vostra Signoria Illustrissima ad avvisarmi delle nuove di costi et in particolare di quei negotii che più volte habbiamo parlato insieme. Vostra Signoria Illustrissima mi promesse di venire a Varsovia et intromettersi per questa pace trà li Pollacchi et il Gran-Signore, ma io non hò mai havuto nuove di Vostra Signoria Illustrissima. Alla quale bacio la mano. Di Iassa, li 11 di giugno 1619.

Di Vostra Signoria Illustrissima

affectionatissimo servitore et figlio :

*Gasparo Graziani, principe
di Moldavia, m. p^a.*

[Vº : All' Illustrissimo signore, mio osservandissimo, il signore conte Adolfo de Altan, libero barone in Goldpurg e Murstelen.

A Vienna.

Pecete cu boul, avînd steaua în frunte și pe lături luna și soarele.

Inscripție: *иѡ Гашипар Боеюда, гospодар земли молд.*]

XXX.

[1620.]

Serenissimo principe et mio signor clementissimo,

Il nepote del principe Gratiani hà solicitato di maniera esso Gratiani et apresoli le raggioni che li havevo rimostrato di quello che, per divertire di quà il Bethelem, in servitio

della Casa di Austria doveva fare, che a questa hora già forsi sarà esso Gratiani con il suo compagno, principe di Valachia, in Transilvania et, comme esso Gratiani mi scrive, sarà forse esso dalli Sassoni elletto. Il Schender-Bassa, inimicissimo di esso Bethelem, si affatiga con la provincia di fare escludere esso Bethelem fuori.

Avisa esso Gratiani che sia necessario pigliare in soldo li Cosachi et Rutheni che sonno in Pollonia, perchè è dubbio che sarano ricercati d'altri, inimici della Casa Augustissima, a servire loro, et che è militia che costa poco et è cattolica (*sic*); con la quale intrare si potrebbe sin in Bochemia.

Avisa che alla Porta Ollandesi, Inglesi, Venetiani et altri fanno ogni cattivi offitii alla Porta et che per ciò Sua Cesarea Maiestà doveva mandare ivi persone intelligente et conservare la bona amicitia con il Turco, a confusione di quelli che procurano il contrario. Si exhibisce perpetuo servitore et che, in ogni occassione che li sarà commandata, metterà la vita et ogni suo havere in servire l'Augustissima Casa et Vostra Altezza Serenissima.

Quà sonno venuti tre falconieri con molti girifalchi, et si trattenerano quivi sinchè venghi ordine et commandamento di Vostra Altezza Serenissima; intanto li falconieri li insegnarano quà. Io hò avisato esso Gratiani che Vostra Altezza Serenissima h̄a fatto provederli di molti bellissimi ucelli, et in particolare di bianchi et grossissimi, et che però mandi suoi homini intelligenti a pigliarli, et mandi a Vostra Altezza Serenissima cavalli, tapeti et altre gentilezze, perchè in vece Vostra Altezza Serenissima li h̄a fatto venire con molta spesa et molto incommodo et mandato molto lontano a farli venire.

Il Bethelem Gabor, sentendo che, da una parte, li Cosachi et Rutheni, quali Vostra Altezza Serenissima h̄a procurato, et che, dall' altra, il Gratiano entra in Transilvania, si è mostrato anaevole (*sic*) alla trattatione della pace; attende per tanto a cummulare denari, et si partirà per ritornarsene in Transilvania, dando bone parole a Sua Maiestà Cesarea, et anco in secreto alli Hongari suoi favorevoli, sichè il Bethelem si accommoda con il tempo et vā cavando utilità

presente da tutti, amici et nemici. Si spera che si componerà con il Bethelem, et anco con li Hongari, poichè vedono Sua Maiestà havere assai avantaggio et essere armata et, per certo, se Sua Maiestà vorà stare sul suo avantaggio, haverà occasione di mettere terrore alli suoi nemici et rebelli.

Se Sua Maiestà partirà in breve di chì (*sic*), comme si tiene, questa città haverà gran bisogno della presentia di Vostra Altezza Serenissima. Alla quale humilmente prego ogni bene, et fò humillima riverentia.

Di Vostra Altezza Serenissima

Perpetuo et humillimo servitore:

Cesare Gallo.

Vienna, 10 Gennaro 1620.

[V°: Gli avisi di Cesare Gallo, 10 Ianuarii, anno 620.; Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XXXI.

[1620.]

Ad Dominos Hungaros in praesentibus comitiis Novisolii congregatos fide cuiusdam sympathiae diligens commonefactio.

...48. Hic Sua Serenitas sibi ipsi sit exemplo. Quamvis enim sui Principatus Transylvaniae assecurationem, pactisque et tabulis confectis, sigillisque munitis obligationem fide promissa a Caesare datam habuisset, nihilominus tamen Princeps Wallachiae, Rahdul Weida, Hommanaj, Comes ab Altham, et modernus Palatinus, nomine Caesaris validissimo exercitu irruptione facta, Suam Serenitatem hostiliter sunt adorti, eandemque, Principatus sceptra ambientes, expellere, Principatum austriaca domo occupante, ad tractanda gubernacula Hommanaj tum Principis loco intrudere, divisis in occupatores reliquis comitatibus et ditionibus, vi technisque laborarunt. Qua pace et fide nefarie fracta et violata, maior exercitus illius numerus miranda Dei vindicis ultione frigore fameque misere periit, residuo ex mera gratia et misericordia Suae Serenitatis e regione dimisso...

50. Atque omnium fere adhuc memoria constat quam

inaudito plane modo Michaël Weida, alias de domo austriaca, ob sua contra Turcas fidelissime praestita servitia militaria, meritissimus, ardore ipsi divitias surripendi, iussuque Georgii Bastae ex inopinato enecatus, suum filium et viduam in extremae paupertatis miseriam detrusam et expulsam reliquerit

[München, *Staatsarchiv*, K. Schw. 403/11, fol. 287.]

XXXII.

Copia. Translaet van seecher Advys aen myn gesonden door den Patriarch van Alexandria, iegenvoor-dich in Valachia zynde, aent Hoff van den Prins Radul Vaivoda.

Na dat Gasparo Vaivoda iegens de Turcken gerebel-leert hadde, is in Chotyn gegaen en heett de Polen verwitticht dat Scander-Passa alleen was, dat hem soude coemen bespringen. Waerinne hem gehoer gevende, syn derwaerts gegaen dese nach-volgende poelsche Heeren :

Zolchotschi, syn Dochtersman, zynde Catman offe Veltvuerste ; syn zoon ; Zammoschi, den Palatyn van Caminitz ; Cullinoschi, Co-reschi, en veel meer ander Heeren, met den leger van vertich duysent brave man-nen, sonder haer dienaers, en in Moldaviam gecoemen, in een plaets genaempt Tzi-zora; alwaer, gecampeertende

Copie. Traducerea unei știri ce mi s'a trimis de patriarchul de Alexandria, care e acum în Țara-Românească, la Curtea Domnului Radu Voevod.

După ce Gașpar Voevod s'a răsculat împotriva Turcilor, a mers în Hotin și a dat de știre Polonilor că Schender-Paşa era singur, ca să vie să-l ajute pe dînsul. Ascultîndu-l în aceasta, s'aă dus acolo Domnii poloni ce se înșiră mai jos :

Żolkiewski; ginere-său, care era Hatman ; fiu-său ; Zamoyski, Palatinul de Came-nița, Kalinowski, Korecki, și multă altă domnă, cu o tabără de 40.000 de oameni viteji, afară de slugile lor, și, viind în Moldova, într'un loc anume Tuțora, și puind lagărul acolo și întărindu-se, trimiseră cinci sau șese mii de oameni pentru a da năvală asupra

getrinciert zynde, hebben vyff off ses duysent mannen aff gesunden, um Scander-Passa t'assalteren, ende de reste vant Leger, starck vntrent vyffsten dertich duysent mannen, is in de trinceen gebleven. Diti vyff uff ses duysent mannen syn Scander-Passa, die met den Sultan, broeder van den Coninck van Tartaria, op haer aenquaem, te gemoet gecoemen; de Turcken waeren thien duysent en de Tarters dertich duysent Mannen, ende daervolchden... uch veel meer anderen nae. Sy hebben tsamen gevochten, en diti vyff off ses duysent t'een mael verslaegen; daer nae, op de trenceen van de Polen angocoemen zynde, syn de Polen dapfer verschrickt en met groote vrese vmvangen geuerden, en hebben haer meer gefortificeert en binnen de trenceen gehouden.

Gasparo Vaivoda, daer door seer verbaes zynde, heett met de Moldauen, die by hem waeren, in den nacht de vlucht genomen, maer het volck vant lant hebben haer achterhaelt en dootgeslaegen. Eenen, genaempt

luî Schender-Paşa; iar rămăşita taberei, în număr de aproape 15, 30.000 (?) de oameni, a rămas în şanţuri. Acei cinci, şese miş ajunseră înaintea lui Schender-Paşa, care venia asupra lor cu Sultanul, fratele Hanului: Turciî erau 10.000 şi Tatarii 30.000 de oameni, şi în urmă mai erau mulţi alții. S'aú luptat împreună, şi acei cinci sau şese miş aú fost bătuţi, dintr'o dată; apoi, sosind la şanţurile Polonilor, fiind aceştia foarte spăriaţi şi cuprinşi de frică mare, aú stat aici mai mult întăriţi şi în şanţuri.

Gaşpar Voevod, foarte suspirat de aceasta, a fugit noaptea cu Moldoveniî ce erau la el, dar țeraniî i-aú oprit şi i-aú ucis. Pe unul, anume Bucioc, l-aú prins viú şi l-aú adus la Schender-Paşa,

Bozoc, is levendich gevangen en tot Scander-Passa gebracht geweest, die hem heett doen inpaleren.

De Merrie, daer Gasparo Vaivoda op hadde gereden, is oock tot Scander-Passa gebracht, die twee hondert ducaten aen den brenger heett vereert, bevelende dat men des gelycx syn hooff under de doode lichamen soude soucken.

De gedachte poelsche Heeren, in haere trenceen belegeret zynde, met grooten honger en gebreck van allerhande nootdruft, hebben verscheide raetslaegen gehouden, sommige godvindende te vluchten, twelck niet geapprobeert is geweden, andere syn van opinie geweest, met de Turcken te tracteren, dat hun luydens alleen met haer wapenen soude laten vertrechen; twelck Scander-Passa wel geviel, maer den brueder van den Coninck van Tartaria heett daerinne niet wel len consenteren,—ende alsoo blyven sy luydens in haer trenceen ende vechten.

Op den 13 Septembris, stilo veteri, syn de luydens, die dese tydinge gebracht

care a poruncit să-l tragă în ţapă.

Iapa, pe care călărise Gaşpar Voevod, a fost adusă de asemenea la Schender-Paşa, care a dăruit două sute de galbeni aducătorulu, poruncind să se caute și capul lui între morți.

Acei Domnî polonî, fiind încunjurați în sănțurile lor, cu foame mare și lipsă de toate cele, au ținut felurite sfaturi; unii fiind de părere să fugă, ceia ce nu s'a găsit cu cale, alții au crezut că trebuie să se trateze cu Turciî ca să îngăduie oamenilor a ieși numai cu armele; ceia ce a primit bucuros Schender-Paşa, dar fratele Hanulu n'a vrut să lase aceasta, — și aşa rămîn eî în sănțuri de se luptă.

La 13 Septembre, stil vechi, au plecat de la Schender-Paşa oamenii ce au adus

hebben, van Scander-Passa vertrucken en tot... dien yt waeren de Polen binnen haere trenceen. Scander-Passa heett aen Radulo Vai-voda, Prins van Valachia, geschreven dat up het spoedichist met syn leger by hem soude coemen, ende my duyncket dat datelyck het voetvolck sal senden, soo veel als hy te wege has bringen; maer den Prins sal in persoen niet moegen gaen.

Men seyt dat soo groote meenichte van Tarters gecoe-men is, dat het niet geloef-feelyck is dat de Polen het sullen kennen outcoemen.

Dit is warachtich ende see-cher. Op den 20 Septembris 1620.

Chotyn is den Castel in Moldovia op de Dnystersse frontieren naest Podolia.

Zolchofschi is den Can-cellier en Capiteyn-Generael van de Polen.

Zamoschi is den zoon van den vermaeden Cancellier Zamoschi.

Coreschi is den genen die voor twee jaeren vuyt den toren van de Swarte Zee gevlycht was.

Tczzora is een vleck, niet

aceste ştirî, şi pe atunci eraă Poloniă înşançurilelor. Schen-der-Paşa a scris lui Radu Voevod, Domn al Țeriă-Ro-mâneşti, ca să vie cît mai iute la dînsul cu tabăra sa, şi mi se pare că va şi tri-mite oastea pedestră, cîtă a strîns-o, dar Vodă nu se va duce însuşi.

Se zice că aşa de mulţi Tatară aă venit, încît nu e de crezut ca Poloniă să poate scăpa.

Aceasta e adevărat şi si-gur. 20 Septembre 1620.

Hotin e o cetate în Mol-dova, la graniţa Nistrului, către Podolia.

Żolkiewski e Cancelariul şi Marele-Hatman al Polo-niei.

Zamoyski e fiul vestitului Cancelariu Zamoyski.

Korecki e acela care cu doă ani în urmă a fugit din Turnurile Mării-Negre.

Tuțora e un loc nu de-

verre van Jassa, de Hooffstadt van Moldavia, in een schoene planure gelegen, daerin Cancelier Zamoski in syn tyt met den Coninck van Tartaria een grote bataglie gedaen heett.

Bozoc is een van de principaelste Boiaeren van Moldavia, die het met Gasparo Vaivoda gehouden heett¹.

[Cu aceasta corespunde o știre de informator bistrițean, în copie la Academia Română:]

Her zeget die Poln wern gewis heraus aus dem Schancz wn sein ginzet dem Nizter. Boschok is gewis an einen Spyss

parte de Iași, capitala Moldovei, așezat într'un șes frumos, unde Cancelariul Zamyski în vremea lui a avut o mare luptă cu Hanul.

Bucioc e unul din cei mai însemnați boieri din Moldova, ce a căținut cu Gașpar Voievod.

¹ În corespondență olandeșă a lui Haga, avem și scrisoarea lui Chiril de Alexandria către State, la numirea lui ca patriarch (Constantinopol, 2 Mart 1622). El mulțumește pentru sprijinul ce i s-a dat de ambasador: «Satis quondam per meam epistolam declaraveram, quando opportuna occasio, Alexandrinus adhuc patriarcha, ut scriberem postulaverat; nunc autem, quando Deo placuit me in istam sedem assumptum permanere, non immemor erga me charitatis vestrae, quod tunc alexandrinus, hoc idem constantinopolitanus, iustum duxi redintegrare, pro certo nam habere debet christiana pietas vestra quod religionis evangelice ratio nos conglutinat et tanquam viva membra corporis mystici sub Christo domino capite stricte coniungit vobiscum.» — Ambasadorul explică, în scrisoarea-î din 5 ale lunii: «Care patriarch de Constantinopol, un foarte distins și învățat prelat, acum un an și jumătate a fost înaintat la acest Scaun suprem prin recomandația mea și supt autoritatea Domnilor Voastre; a fost chemat din Țara-Românească, unde se dusese Sfintia Sa pe cind era patriarch de Alexandria, și a fost ales unanim de toți arhiepiscopii ca patriarch de Constantinopol. (În scrisoare: «welcher patriarch van Constantinoplen; een seer voornemen ende geleert Prelaat, door myne raccomandatie onder de authoriteyt van Uwe Hoog. Moeg. omrent anderhalf jaer geleden tot dese supreme Stoel gepromoveert, vuyt Valachia (daer Syne Eerw: op dien tydt, patriarch van Alexandria synde, gereyst was) ontbooden ende in myn Huys door den algemeen consent van alle de Eertsbisscoppen tot den patriarch van Constantinopelen vercooren is geweest»). În Alexandria-î urmează alt calvinisant: Gherasim.

geczogen wnd der Wajda weiss niemandt gewiss. Nikojrits, Bocschok, Sheptelits haben dem Gaspar Woida geroden, her sol die Tirken niderhauen, wnd Gaspar Woida sein Pruder is auff der Zucschawa im Schloss fom Landsfolk eingedon, wnnnd das Landfolk gibt im auff ein Tag 15 Nejner czu Czerung. Wie sie die Schlacht angefangen mit dem Kowatsz Peter wnd dem Gaspar Wajda, si sein fon Tirken, Tataren in die Flucht geschlagen, das dem Kowats Peter fon 600 Man Khiner is loss worden wnnnd mit dem Gaspar Wajda is der Kowats Peter in die Flucht khomen,— das bis dato niemand khan wissen wo sie sein.

[Pentru soarta mař deparate a lui Gratiani, iată cuprinsul unui P. S. al ambasadoruluř Haga către State; 20 April 1621:]

.... Den Prins van Moldavia heett dyntelyck het doode lichaem van Gratiani gevonden, ende syn hooff hier gesonden: hy is van drie syne dienaers, die met hem gevlycht waeren, vuermits eenige duysenden ducaten, die sy wisten dat by hem hadde, ummegebracht geweest . . .

.... În sfîrșit, Domnul Moldoveř a găsit trupul lui Gratiani, și i-a trimis aici capul. Gratiani a fost omorât de trei servitorii ař săi, cari fugise cu el, pentru cîteva miř de galbeni ce știau că are cu dînsul . . .

XXXIII.

[19 August 1623.]

Haga către State.

.... Den prins van Moldavia Stephanus Thomsa is van syn principaet gepri- veert; d'welck den Vesyr aan den hoen ambassadeur van Polen beloofft hadde.

Der Printz in der Molta, Stephanus Thomsa, ist seiner Herrschaft auch privirt; welches der Vizier dem polnischen Gesandten zugesagt gehabt. An seiner Statt ist

In syn plaets gaet Radulo Vaivoda, jegenvoordich prins in Valachia, welck principaet wederom aen Syn Excissoon, ouwt ontrent twaelff jaeren, gegeven is, voor de somme van hondert ende vyftich duysent croenen, die den vader om t'selvige te obtineren gespendeert heefft¹...

ingesetzt Radul Weiwoda, ietziger Printz in der Wallachej, und an sein Statt wiederumb eingesetzt sein Sohn, ungefehr 12 Jahr, gegen ein Sum von 150^m Cronen, welche der Vatter deswegen spendirt hatt....

XXXIV.

[30 Septembre 1624.]

Haga către State.

.... De Tarters hebben de provintie van Walachia geplundert, om haer te wrecken van eenige affronten ende schade geleden van Radulo Vayvoda, prins in Moldavia, wiens zoen, noch een kint synde, ende onbequaem tot de defensie, het principaet van Valachia pos-sideert

.... Die Tartern haben die Provinz Walachej geplündert, sich wegen etlicher Smach undt Schadens, so sie von dem Radulo Vayvoda, Printz in Moldaw, erlitten, dessen Sohn nun, noch ein Kindt undt zur Defension unbequäm, dass Fürstenthumb Walachej besetzt²....

¹ În nemțește în München, *Hofbibl., Coll. Camerariana*, LIII, fol. 145.

² Ibid. — Cf. raportul ambasadorului imperial la Constantinopol, Lustrier, 8 Oct. 1624 (copie în Graz, *Landarchiv, Türkenkrieger*) · «Sonderlich weil vor wenig Tagen vill Tartarn in die Wallachey und Moldau eingefallen, mit Raub und Brennen alda grossen Schaden gethan und Radul Waiwoda, sambt seinen Sohn, gegen Siebenbürgen verjagt haben».

XXXV.

[P. S. din 15 Octombrie 1624.]

Haga către State.

.... Den prins van Transsilvania heefft duysent Hungaren in Valachia, tot assistentie van de Valacchen jegens de Tartaren, gesonden, zuemoel (*sic*) derff men hier geen licentie geven, deselvige met de waepen te verdryven, om niet meerde irriteren ...

De Chosacken hebben eene voorneme stat, genaempt Ismail, gelegen aan den Danubius, geplondert ende verbrant, synde (soe men seyt) met eene groote menichte van saloupen in zee. Op dese tydinge is den Capitan-Passa met de ganschearmade, sterck veertich galeyen, in groote furie wederom nae de Swarte Zee gesonden, om den vyant te soucken¹

.... Der Printz von Sibenbürgen hatt tausendt Ungarn in Walachey, zu Hülf den Walachen gegen die Tartern geschickt; iedoch darff man alhier kein Licentz oder Urlaub geben, dieselbe mit den Waffen zu vertreiben, damit man sie nit mehr entrüsten ...

Cazaciă aă prădat și ars un însemnat oraș la Dunăre, anume Ismailul, ieșind, după cît se spune, în Mare cu multe șeici. La această veste Capudan-Paşa a fost trimes, în mare grabă, cu toată flota, alcăuită din patruzeci de galere, în Marea Neagră, pentru a căuta pe dușman

XXXVI.

[10 Novembre 1624.]

Haga către State.

.... Den prins van Moldavia is och apparent dat ten instantie van den Tarter verandert soll werden²

.... Ess scheint auch dass der Weywoda in der Moldau auf Anhalten der Tartare möchte verändert werden

¹ *ibid.*² *Ibid.*

XXXVII.

[1628.]

Aus dem Schreiben des Christophori Hryszkowic an Herrn Czarnowsky, von Kamieniec, vom 23. May des 1628 Jahres.

Die Ursach meines Reisens, so ich vorsetzlich na Jass zu Seiner Gnaden dem Herren Hospodar in meinen Geschefften gethan, ist fürnehmlich gewesen, damit ich meine Schulden, die ich in der Wallachey gehabt, überkommen möchte. Nach dem ich alda bey anderthalb Wochen gewohnet, was ich immer vor Wissenschaft wegen der Heyden erlangen habe können, bin ich bedacht gewesen E. Gn. zu wissen zu fügen... [Despre luptele lui Cantemir cu Hanul. «Wie er aber den Szahin-Giere vermercket, ist er über die Donau geflohen.» Şahin atras de Turci peste Dunăre pentru a-l prinde. Dar era o cursă. În luptă, Şahin pierde multă oameni. Cade și fratele lui Cantemir: «Salmasa-Murza». Abia fuge Şahin, luptându-se. «Unterdessen hat er sich auf die andere Seiten ubergemacht, nach Ismaillum, und hat alda vornehme Turkken enthaubten lassen, auch sich ins Feld zu seinem Krjegsvolck begeben, welches er etliche Meilen hinder sich gelassen, denn er ferchte sich vor dem Kantymiro und den Turkken hinder sich, wegen des Nachiagens, wie es denn auch geschah». Urmărit de Cantemir, cu Turci. Se dă o luptă, în care Şahin învinge. Cantemir scapă abia. Se ascunde într'un tufiş.] Und damit bin ich von Jass abgereiset, alda mir der Herr Hospodar Seine Gnaden mündlich davon gesaget. Also baldt... der Szahin-Gierey [a ridicat plingeri contra Sultanulu, care l-a rasplatit aşa pentru credință. Trimete după trupe în Crimeia, se uneşte cu Cazaci,] und wil sich rechnen und Buczakow, auch daselbst alle Turkken austillgen. Es ist gut das Szahin-Gierey den Sieg erhalten hat, denn, wenn es sich anders zugetragen hette, so hetten wir keinen Frieden, denn der Kantymir ist ein grosser Feind der Cronen. Sie mögen sich unter einander selbster fressen; ich hoffe zu Gott wir werden ietzo Friede haben. Auch das hat mir der Hospodar gesaget, das der Kantymirus den Szahin-Gierey in die Brust

geschossen hat ; aber, weil er eine gute Karraczen oder Blechen-Harnisch gehabt, ists nicht durchgegangen ; auf der Haut aber hat mans dennoch gekennet, aber nicht schedlich. Bitte demnach . . . E. (*sic*).

[Königsberg, *K. Archiv, Gesandtschaftssachen* ; și în originalul polon.]

XXXVIII.

[23 Iunie 1629.]

Haga către State.

.... Onder deselven syn eeneige Moldauern geweest, die bekennen dat den prince, secrete intelligentie met Schahyn-Giray hebbende, sylvanders (*sic*) met syne permissie offre conniventie, wel vyff hondert int getal, haer by de Chosacken gevoucht hadden; met welcke occasie den Visyr, die van alle canten gelt tot den chrych soucht te versamelen, voorgenoemen heeft den gedachten prince, dielang suspect is geweest, dat in Polen altegroote correspondentie hadde, afftesetten . . .

.... Între aceştia [prinşii] în lupta cu Şahin] au fost uniî Moldoveni, cari recunosc că, Domnul avînd înțelegere în taină cu Şahin-Ghiraî, ei s'a uuptat cu voia sau cu ştirea lui, în număr de 500 fără îndoială, în rîndurile Cazacilor ; cu care prilej, Vizirul, care caută să adune din toate părțile banii pentru războiu, și-a pus în gînd a mazili pe acel Domn, care de mult e bănuit că avea în Polonia prea multe legături . . .

XXXIX.

[7 Iulie 1629.]

Haga către State.

.... Den prince van Moldaviae is affgeset, ende in syn plaets gekoeren een zoen

.... Domnul Moldovei e mazil, și în locul lui s'a ales un fiu al lui Radu Voievod,

van Radulo Vaivoda, die onlanCx in Valachie gegoverneert haest, ende oven mits syn minderiaericheyt ende inhabiliteyt gerevoceert is geweest. Den Keyser geniet daerby t' seventich duysent Croenen, ende ontrent soe veel ooch den Visyr met de fynen, behalven ontallycke andere geschencken die aen de promoteurs ende middelaers gedaen moeten werden. Dese veranderinge is geschiet iegens advys van den Cahimacham, om dat de poelsche frontieren vol troubles syn ende den affgesetten prince gerenomeert is voor een bellikeus capiteyn, die hem lichtelyck by Schahyn-Giray ende de Chosacken soude moegen vougen, tot groote preiuditie, de ruine ende plunderinge van de provintie van Moldavie¹....

care cu puțin timp în urmă a cîrmuit în Țara-Românească și pentru nevrîstnicia și nepriceperea sa a fost scos împăratul capătă în această afacere la 70.000 de coroane, și aproape tot atîta Vizîul cu aî săî (?), afară de nenumărate alte daruri care aû trebuit să fie făcute sprijinitorilor de la început și părtașilor. Această schimbare se face în potriva voînțiî Caimacamuluî, pentru că hotarele despre Polonia sînt pline de tulburări și Domnul mazil e vestit ca un căpitan războinic, care ar putea să se ducă ușor la Șahin-Ghirai și la Cazaci, spre marea pagubă, ruina și jefuirea Moldovei

¹ Iată punctul prîvitor la Barnovschi din cererile ardelene . « En vierden, dat man Sync Hoocheit auchthorisere om den prins van Moldavia, syn vyant ende suspect synde van secrete intelligentie met den Coninck van Polen ende d' oostenrycksche factie, met een stratagema lebendich offe doot te captiveren ende aenu Porta te senden, presenterende tot dien fine met een leger onder pretext van den Turcken ende Tarters jegens de Chosacken te assisteren, in Moldaviam te geen » Puțin mař departe e scrisoarea Caimacamuluî către Bethlen (« int midden van Iulius 1629 »). « Twelck nu resteert, myn oprecht ende amorevel vrient, ghy weet van langen tyt, dat ich uwen getrouwien ende sinceren vrient ben, gelyck ghy oock in alle myne diensten hebt gesien, dat ick noyt gemanqueert heb gehad in al het geent ghy begeert ende voorgeslaegen hebt, dat dienstich mocht wesen voor het gemeen profyt ende welvaren van den Staet.

Cf. scrisoarea, păstrată în corespondență olandesă, a lui Bethlen către Haga; Oradea, 20 Septembre; anexă la raportul din 24 Novembre 1629.

«.... Quod autem adversariorum conatus contra eos ideo agitarit [e vorba de negociatori «marchio Vsideus et Iacobus Roussellus], non aliud arbitrandum quam ab aliquibus, et praesertim principe Walachiae, nullius iudicij homine, Supremum Vezyrium eo pacto informatum fuisse, quasi ii, legatione quapiam solemni suscepta, Constantinopolim profecturi, publica etiam aliquorum negotia tractaturi essent; quod, cum, ab eorum rationibus maxime alienum fuerit, nos etiam nihil aliud volueramus quam ut, privatorum habitu eo profecti curaeque eiusdem commendati et procul ab omni periculo positi, ad exequenda ea quae animo conceperant, tuto se accingarent¹....».

Ghy hebt met verscheyde brieven ende informatien ons kennelyck gemaecht d'openbare verraderyen van den prince van Moldavie, ende dat het noodich was hem affeseten; twelck warachtich bevonden zynde, heeft onsen aldergrootmachtichsten Keyser hem het principaetschap ontnoemen ende tselve gegeven aan Alexander Vaivoda, die voor desen prince is geweest van Valachie ende nu gereet om te vertrecken; den welchen, gelych och den prince van Valachie, bevoelen is mede nae Ousi te gaen, tot bescherminge van de frontieren...»

În traducere: «Al patrulea, ca Înnăltîmea Sa să fie autorisată a prinde cu siretenie și a trimete la Poartă pe Domnul Moldovei, care-i e dușman și este bănuit că se înțelege în taină cu regele Poloniei și facțiunea austriacă, oferindu-se a merge pentru aceasta în Moldova, supt cuvînt de a ajuta pe Turci și Tatari împotriva Cazacilor.» Și: «Ce mai rămîne, prieten drept și iubit, cum aî văzut în toate slujbele mele, că n'am lipsit ca în tot ce mi-aî cerut și propus să fac ce poate fi bun pentru folosul și buna stare a Statului, prin maș multe scrisori și șirii, ni-aî săcut cunoscute văditelor trădări ale Domnului Moldovei și că era de nevoie să-l mazilim. Care așindu-se adevarat, Împăratul nostru atotputernic i-a luat Domnia și a dat-o lui Alexandru Voievod, care a fost Domn al Țerii-Românești și care acum stă să plece. Acestuia și Domnului muntean, li s'a poruncit a merge la Oceacov, pentru apărarea hotarelor».

¹ În corespondență citată, e și alta, a aceluiași, datată din Muncaci, 10 Septembre. Cf. *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, pp. 108 și urm., 112 și urm., 116 și urm., 125.

XL.

[13 Octombrie 1629.]

....Snyden heeft man den prince van Valachie, die daer twe jaeren geregneert haeft, verandert, ende deselве provintie gegeven aan een die hem t'seder twe offe drie i-aeren herwaerts heeft beginnen vuyt te geven voor een bastardszoon van Stephanus Thomsa, die in syn leven prince van Moldavia is geweest. De mignons ende Favoriten, die rondomme den Grooten Heer syn, hebben sulcx door belooften van een groote somme gelts by Syne Mat. iegens den wille, raet ende advys van den Cahimacham te wege gebracht. Vuyt dese menichvuldige veranderinge moet nootwendich de totale ruyne vant selve lant volgen. Twelck seder myne residentie aan dese Porta wel twe derde paarten van dorpen ende inwoenders vermindert is: *ipsa Constantinopolis foret venalis, si esset qui emeret*¹

.... De odată s'a schimbăbat Domnul Terii-Romănești, care a stăpînit acolo doiană, și acea țara s'a dat unuia care, de doă sau trei ani înceoace, a început a se da drept un fiu de floră a lui Ștefan Tomșa, care în viața sa a fost Domn al Moldovei. *Mignonii și favoriți*, cari sunt în jurul Sultanulu, aū dus la capăt aceasta, prin făgăduielī de o sumă mare de bană, pe lîngă Maria Sa, înpotriva voinții, sfatului și păreri Caimacamulu. Prin aceste felurite schimbări va ieși neapărat ruina acelei țeri. Care, de cînd staū eū aici la Poartă, a scăzut cu două trei-miș din sate și din locuitor. . . .

¹ La 27 Octombrie, Haga spune că, Hagl-Iusuf scrie din Muntenia «că principale Ardealului a mers la hotarele ungurești» (*dat den Prince van Transsilvanie nae de frontieren van Co: van Hongarie gegaen is*). — În alt raport din aceeași zi, arată că i s'a anunțat de ambasadorul lui Bethlen că a sosit la

XLI.

[Toamna 1629.]

Quant aux Tartares, le Sultan et Cantemir avec le Sultan Narredin et Bosnak Sultan et plusieurs autres gentilhommes, qu'on appelle Myrzas, sont entrés en Pologne avec 50^m hommes et passerent par le pays de Zarra, nommé Cernovie, là où sesiournoit un certain Polonois Omolecky; lequel, après que les Tartares s'en retournoient, envoya apres eux le frère de sa femme, avec deux mille hommes bien armez, pour combattre une partie d'iceux, attendu qu'ils estoient divisez en cinq parties. Ce qu'ayant entendu les Tartares, ils leur allerent au-devant et desfirent ces deux mille Polonois à plaste cousture, de sorte qu'il n'en eschappa pas un. Tout le gros de ces cinq parties ravageoient le pays durant neuf jours entiers, et dans mesme terme, ils en sortoyent, sans y avoir trouvé aucune resistance des Polonois; d'autant que tous estoient au camp contre le roy de Sueden et que le Vai-voda Kucky se tenoit ferme dans une bicoque. Au retour, le Sultan venoit de... (?) les Polonois combattrans du dedans d'un chasteau, autour duquel les Tartares ont mis tout à feu. Le 4 d'ottobre, le dit Sultan s'estoit rendu pres de Bogdanie pour y faire marcher son armee, auquel le prince dudit pays envoya beaucoup des presents, le priant de s'en destourner. Ce neant moins, il y entra et fit beaucoup de maux. Depuis, les Tartares, poussez de leur propre mouvement, tournerent derechef en Pologne, environ douze mille hommes, pour y faire plus de butins, mais, parce que Omo-lecky en avoit desià avisé le roy de Pologne, on luy envoya au secours 30^m hommes, qui misrent en route ces 12^m Tartares et leur osterent tout leur butin. On dit que huict mille d'iceux furent pris vivfs; desquels ayant choisi

Curtea munteană. Iusuf mař spune că principale «e aproape în convalescență», și pleacă spre Oradea și Cașovia. — În raportul din 10 Nov., Haga anunță că Iusuf și zisul ambasador au ajuns la Constantinopol în ziua de 31 Oct., și acesta din urmă și-a avut audiența la 6 Nobembre. Bethlen ar fi fost rău bolnav de dropică.

trois mille des plus braves, le reste fit-on (*sic*) passer au fil de l'espee. D'entre ceux-là estoit prisonnier encore un Sultan, le nom duquel on ne scait point, plusieurs Myrzas, les quels, avec d'autres 50 principaux, on a livré au roy de Pologne. Le Sultan Souled-Ghirai, père du roy, et Cantemir, en passant avec leurs armees par Bogdanie, despouillerent les habitans de leurs chevaux, vestemens et provisions, en emportant mesmes plusiours enfens et femmes et, de là s'estant retiré au pays de Akerman, pour y yverner, fait desseing de s'en retourner en Pologne, si tost que les eaux seront gelées.

*Copie
d'un avis de Moldavia.*

[Anexă la raportul olandes de la Constantinopol, din 24 Novembre 1629.]

XLII.

[22 Decembre 1629.]

Haga către State.

.... In Moldaviae houwt den affgesetten prince het casteel van Chotin, ende heeft iegens syn successeur eenich tentatyff gedaen, eerst om door faveur ven den broeder des tarterschen Conincx, als hy vuyt Polen de frontieren van Moldavie passeerde, wederom ende possessie vant lant herstelt te werden, ende daernae, als hem sulcx ge-difficuiteert werde, door een faict d' armes, hebbende syn volck met de troupen van-

.... În Moldova, Domnul mazil ține cetatea Hotinului și a făcut oare-care încercări în potriva urmașulu său, întâi pentru a fi restabilit prin ajutorul fratelui Hanulu, cind acesta, ieșind din Polonia, trecea pe la hotarele Moldovei, și apoi, cind a întîmpinat aici greutăți, prin luptă, bătindu-se oamenii săi cu oștile Domnului ce este acum, care pentru aceia și cere aici ajutor . . .

den iegenwoordigen prince
geslagen, die daeromen hier
om assistentie aenhout¹....

XLIII.

[4 Maiu 1630.]

Haga către State.

.... Den Capitan-Passa
prepareert hem om met de
gansche armade in de Swarte
Zee te gaen. Huyden acht
dagen geleden, heeft den
Groeten Heer den prince van
Moldavie overmits syne en-
bequaemheyt om te regieren
verandert, ende in syn plaets
eenen Moyses Mohyla (wiens
vader ende oom in de selve
provintie gegoverneert heb-
ben), mits dat tachtich duy-
sent rycxdaelders aen Syne
Mat., behalven de geschen-
cken aen den Cahimacham
ende Capitan Passa, syne pro-
moteurs, beloofft, betaelen
sall, erweelt

.... Capudan-Paşa se gă-
teşte pentru a merge cu toată
flota în Marea Neagră. Acum
opt zile, Sultanul a schimbat
pe Domnul Moldovei pentru
nedestoinicia sa de a cîrmui
şi în loc a ales pe unul Moise
Movilă (al căruि tată şi un-
chiu aŭ stăpînit în acea țară),
pentru că a făgăduit să-ř dea
80.000 de taleri Măriei Sale,
afară de presenturi către Cai-
macam şi Capudan-Paşa, ce
l-aŭ sprijinit

¹ Cf. raportul aceluiași din 18 August: «Den affgeseten prince van Moldavie heeft hem in Chotyn geretireert, sonder dat men alsnoch syne intentie weet» == «Domnul mazil al Moldovei s'a retras în Hotin, fără să i se știe până acum gîndul».

XLIV.

Haga către State.

[16 Octombrie 1632.]

. . . . Terwyle men hier doende is geweest met de expeditie van een nieuw prince van Valachie, so heeft een seecker Bojaer genaempt Matheo, met intelligentie van Abasa-Passa, gouverneur van Siliistra, ende toelatinge van de lantsaten, die door de continuele veranderinge van de princen ende de promotie van onwaerdige personen tot vuyterste miserie ende desperatie gecoemen syn, henselven in de possessie gestelt, ende eenige vuyt de Bojaren vant lant hier gesonden om de redenen, wae-romme sulcx geschiet is, tevertoonen, ende inde plaets van vyftich duysent daelders, die deselve provintie iaerlicx voor tribuyt betaelt, hondert te beloeven, by soe verre men haer toelaten wil de princen selfs te vorkiesen. Maer dit feyt wert hier seer qualyck genoemen, ende datelyck heeft men aen Abasa-Passa den tweden Stalmeester van den Keyser gesonden, met strenge bevelch, dat hy per-

. . . . Pe cînd se expedia aică un nou Domn muntean, un boier, anume Matei, în înțelegere cu Abaza-Pașa, de Silistra, și cu învoirea locuitorilor, cari au ajuns în cea mai mare miserie prin necontentele schimbări ale Domnilor și numirea de persoane nevrednice, a luat țara în stăpînire și a trimes aici pe unii din boierii terii pentru a înfățișa cuvintele pentru care s'a făcut aceasta și a oferi, în locul celor 50.000 de taleri ce dădea tribut țara pe an, 100.000, dacă li se îngăduie a-și alege singură Domnii. Dar acest lucru se ieia aici foarte tare în nume de rău, și îndată s'a trimes la Abaza-Pașa al doilea Împăratului, cu poruncă aspră ca el însuși, cu oastea din pașalicul său, să meargă să gonească pe cel ce s'a făcut Domn în Țara-Românească și să caute a pune mâna pe dînsul, și pe cel alt, ce a fost ales aice, și a plecat dăunăză într'acolo, să-l puie în Scaun. Si, dacă

sonelyck met de militie van syn district den opgeworpen prince vuyt Valachie gaetverdryven, ende in handen siet te becoemen, den anderen, erweelt, ende onlancx derwaerts vertrocken, in de possessie stellende. Ende, by soe verre d'ondersaten hem niet den begeerden, dat Syne Keyse Mat. hier een ander sul erweelen, maer den genen, die hem seelfs opgeworpen heeft, in geenerley manier den begeert te confirmeren. Hazi-Jussuf-Aga is oock aen den prince van Transilvanie, in wiens gebiet dito Matheo ende veel anderen van de Bojaren ende het gemeen Volck haer onder de regieringe van den affgesetten prince, een tyt lang opgehouden hebben, in grooten haest geexpedieert, ten fyne Syne Hoocheyt, by al dien het van noode mocht weesen, van syne zyde oock het bevel van den turcxschen Keyser wil helpen executeren, ende aen de Porta senden. Maer off hy daerbeneffens noch eenige andere commissie meer heeft, de sacken van Hungarie aengaende, is my onbekent. Den Heer Resident van den prince heeft beloofst

supușii nu-l vreaă, [să spui] că Împăratul e gata să aleagă aici un altul, dar că nu se învoiește nicăi într'un chip a întări pe acela care s'a stabilit singur. Hagî-Jusuf-Aga a fost și el trimes în mare grabă la principale Ardealului, în a căruि țară acel Matei și mulți alții dintre boieri și cei de rînd s'aă adăpostit un timp, supt cîrmuirea Domnului mazil, pentru ca și Înnăltîmea Sa, la tot ce va fi de nevoie, din partea-i să ajute a se îndeplini această poruncă a Împăratuluи turcesc și să-l trimeată la Poartă [pe Matei]. Dar, dacă va mai fi avînd și alte misiuni cumva, cu privire la lucrurile ungu-rești, nu știu. Domnul resident al principeluи mi-a făgăduit să vie a-mă spune din gură despre aceasta; aşa că în adevăr pare că mai este ceva....

my mondeling daervan te coenen spreecken, sulhx dat er wel yt anders schynt te weesen.

Dese ministers end eenige principalen onder de Griecken, die haer selven met het aen ende affsetten van dese princen generen ende soucken ryck te maecken, sullen niet eer ophouden voor ende aleer dat beyde de provintien van Moldavie ende Valachie t'eenemael geruineert ende gedepopuleert sullen weesen. Waertoe het nu bynae gecoemen is. Die hier haer voor de descendenteren van de voorige wettige princen vuytgeven, syn alte sanen, eenige weynich personen vuytgesondert, vagabonden ende vyle luydens die... haerselven niet den penning en vermoegen, ende geme nelyck met... schult van drie off vierhondert duysent daelders van hier vertrecken; twelckd'arme ondersaten met gewelt, ende door een barbarisch tractement, extraordinaris vuytgeparst (*sic*) wert, te verwonderen zynde, dat d'ingesetens het duslang hebben kennen harden, ende niet t'eenemael verloopen syn, gelyck men verstaet,

Acești miniștri și unii fruntași dintre Greci, cari se hrănesc și caută a se îmbogăți cu punerea și scoaterea acestor Domni, nu se vor opri înainte ca amândouă provinciile: Moldova și Tara-Românească, să fie ruinate și golite de locuitorii. La care s'a și ajuns aproape. Cei ce se dau aici de coborîtorii ai Voevozilor drepti de odinioară săi, în de obște, afară de puțini, vagabonzi, și mulți dintre ei oameni cari n'așeun ban și pleacă de obicei de aici cu o datorie de trei sau patru sute de miile de taleri, și cari tratează pe bieții locuitorii cu silă și într'un chip barbar. E de mirare că locuitorii așeun putut să îndure așa de mult și n'așeun fugit dintr-o dată, cum se aude că fac acuma. Si de la această Curte, unde lăcomia a luat locul de frunte, nu e îndreptare de așteptat....

dat nu der gelicx doen. Ende
vuyt ditt Hoff, daer de gie-
richeyt de opperste plaets
heeft ingenomen, is geen re-
medie te verwachten¹....

XLV.

[13 Novembre 1632.]

Haga către State.

.... Den opgeworpen prince
in Valachie heeft iegens den
prince van Moldavie (die syn
zoon Radulo Vaivoda, van de-
se Porta erweelt, met de wae-
pens inde possessie poochde
[zoochde?] testellen) geslae-
gen ende de overhandtbehou-
den. Weshalven hier goet ge-
vonden is den selven prince
te revoceren ende met den
possiderenden te dissimulen-
ren, om het gansche lant
met het invoeren van de Tar-
ters ende andere naebuyrige
soldaten niet te verderven.

.... Cel ce se făcuse Domn
în Țara-Românească a dat
luptă Domnului Moldovei,
care căuta să puie în Scaun
cu armele pe fiul său Radu-
Vodă, ales de Poartă, și a
învins. Pentru care s'a găsit
bine a se mazili acel Domn
[Radu] și a se preface față
de cel ce stăpînește pentru a
nu prăpădi toată țara adu-
cînd Tatarii și alți ostași ve-
cini. Dar cum va merge mai
încolo, vom afla pe urmă:
e un lucru cu urmări rele,
care, de sigur, îndată ce va

¹ Cf. scrisoarea privată, din aceiași zi, a lui Haga, ambasadorul olandez, în Colecția Camerariană din Bibl. din Munchen: «Propter motus in Valachia exortos, ubi unus ex boiaris sive nobilibus, inconsulta hac Porta, sese pro prin- cipe gerere coepit, Hazi-Iusuff-Aga in Transilvaniam remittitur, sed an alia mandata quam quae dictos motus concernunt, secum ferat, nondum mihi con- stat. Dominus residens se oretenus, quicquid fuerit, ad me relaturum promisit: quod proximis litteris meis, volente Deo, Illustratii Vestrae significabo» (Vol. XIX = cod. lat. 10.369, n° 313).

Maer hoe dat het wyders
sall affloopen, sullen wy nae-
maels vernemen; het is een
saecke van quaede conse-
quentie, die, buyten twyfel,
by soe verre gesupporteert
wert, van de Moldaviers oock
naegevolcht soll werden

fi răbdat, va fi urmat și de
Moldoveni

XLVI.

[15 Ianuar 1633]

Haga către State.

.... Huyden is den prince,
die hem in Valachie opge-
worpen heeft, iegens d'opinie
van yder een, hier gecoemen,
geaccompagneert met wel-
ses hondert principale Val-
lachen, soo geestelycke als
werltlycke personen, ende
recht toe ter audientie van
den Uppersten Visyr gere-
den, van den welcken voor
d' eerste reyse wel ontfan-
gen ende met een broccade-
veste vereert is geweest:
maer hoe dat het stuck nu
wyders verstaen soll werden,
will den tyt leeren

.... Ază a sosit aici, împotrivă aşteptărilor oră-cu, Domnul ce să aridică în Tara-Românească, având cu el, de bună samă, şese sute de fruntaşii munteni, preoţi şi dintre mirenii, şi a mers călare de-a dreptul la audienţa Marelui-Vizir, de către care de la început a fost primit bine şi i s'a dăruit un caftan de brocard; dar, cum va fi pe urmă, va arăta vremea

XLVII.

[21 Februar 1633]

Haga către State.

.... Nae lange deliberatien ende veel dispuyten, die hier onder de Visyren, Muphti, Capitan-Passa ende andere raeden geweest syn, is eyn-telych Matheo, die hem selven, door faveur van Abasa-Passa ende de gemeente, tot den prince van Valachie opgeworpen heeft, van den Grooten Heer geaccepteert ende geconfirmeert geworden, tot verwonderinge van alle menschen, dat d'autoriteyt van Abasa-Passa iegens de heftige oppositien van de principaelsten vant Rych soo veel heeft vermoegen.

De ruste ende conservatie van de selve provintie, wiens ingesetens tot vuyterste desperatie gebracht waeren, is principalych in consideratie gecoemen, behalven dat den Oppersten - Visyr, op wiens woort den welgedachten Matheo hier gecoemen is, syne beloften ende toesegginge heeft willen nae-coemen. Den prince van Transilvanie van syne zyde

.... După lungă deliberații și multe certe, care au fost aici între Vizir, Muftiu, Capudan-Pașa și alți sfetnici, în sfîrșit Matei, care se faceuse pe sine Domn muntean, prin ajutorul lui Abaza-Pașa și al țerii, a fost primit de Sultan și întărît spre mirarea tuturora, ce nu se aștepta că autoritatea lui Abaza-Pașa să fie aşa de puternică față de invierșunata împotrivire a celor mai mari din Împărație.

Odihna și ținerea în bună stare a țerii, a cărei locuitori erau aduși la cea mai mare deznădejde, s'a luat mai ales în samă, pe lîngă aceia că Marele-Vizir, pe cîntul căruia acel Matei a venit aici, voiă să se ție de făgăduială. Prințipele Ardealului, din parte-ă, a ajutat și el acest lucru și l-a sfătuit pe cît a putut....

dese saecke oock, soo well
als doenelych was, gefavori-
seert ende gerecommandeert
hebbende . . .

XLVIII.

[12 Iulie 1633.]

Haga către State.

. . . Nae dat d'ondersaten
van Moldavie haeren prince
Alexandrum, volgende't vor-
gaende exempl van de Va-
lacchen, hadden verdreven
ende veelvoorneme Griecken,
syne domestiquen, omme-
gebracht, soe ist dat sy
eenen, genaempt Bernofsky
(die te vooren haer prince
geweest, ende wederom, aff-
geset zynde, in Polen was
gevlucht, ende, aldaer onder
den adel aengenomen, een
casteel ende veel dorpen be-
sat), geroupen hebben, ende
met licentie van de Porta met
den selven hier syn gecoe-
men, om de confirmatie voor
hem te verwerven, waer var
haer oock een groote hoepe
van den Vezyr gegeven was.
Maer des nietjegenstaende, als
hy de hant van Syne Ex-
cellencie te gaen cussen,
om het placet van den Keyser
t' ontfangen, is hy in appre-

. . . După ce supușii din
Moldova, după exemplul ce-
lor din Tara - Românească,
au gonit pe Domnul lor,
Alexandru, și au ucis mulți
boierî greci, oamenii lui de
casă au chemat pe unul
Barnovschi, care fusese în-
nainte Domn acolo și, fiind
din nou mazilit, fugise în
Polonia, fusese primit acolo
în nobilime și-să avea un cas-
tel și multe sate, și, cu voia
Porții, veniseră aici cu acela,
pentru a-i căpăta întărirea,
pentru care era și mare nă-
dejde de la Vizir. Dar, totuși,
cind a mers să sărute mîna
Vizirului pentru a primi în-
voirea Împăratului, a fost
închis, și Bogdan-Sarai, unde
obișnuiesc a sta Domni, a
fost prădat de tefterdar de
tot ce se găsia în lăuntru.
Boierii moldoveni, sau no-
bilii, cari venise în număr
mare cu dînsul, s-au risipit

hensie genomen, ende het Bugdaen-Saraglio, daer de princen plegen te logieren, door den testerdar van alles wat daerinne gevonden worde, beroost. De moldauische Bojaren off Edelen, die in groote menichte met hem gecoemen waeren, alomme verstroeyt. Evenwel hebben eenige dagen lang niet opgehouden van den Vezir te solliciteren ende te supplicerent dat dito Bernofski soude relaxeren ende haer tot een prince geven, levende tusschen hoepe ende vreese, tot dat hy eyntlyck om den ij-ten deses in den Divaen des Keysers gebracht ende openbaerlyck, Syne Mat: door een tragle-veynster sulcx aensiende, het hooft affgeslagen is geworden. Men weet eygentlyck d'oorsaecke niet, nademael sub fide publica, ende met een commandement des Keysers hier gecoemen was. Dan hy heeft, gedurende syne residentie in Polen, twe maels armata manu Moldaviam geinvadeert ende den regierenden Prince willen verdryven, sulcx dat veel luydens haer verwondert hebben, dat het heeft derven bestaan om hier

în toate părțile. Dar tot aǔ stăruit cîteva zile de Vizir și s'aǔ rugat ca Barnovschi să fie liberat și să li se dea ca Domn, trăind între speranță și frică, până ce la urmă, în ziua de 2 ale lunii, a fost adus în Divanul Împăratului și, uitîndu-se Măria Sa printr'o fereastră, i s'a tăiat capul. Nu se știe bine de ce, pentru că a venit cu pas și după o poruncă împărătească aici. Dar, fiind în Polonia, de două ori a năvălit cu armele în Moldova și a vrut să gonească pe Domnul din Scaun, aşa încît mulți s'aǔ mirat aici, că s'a apucat să vie la Poarta, dar a fost îngeslat de exemplul Domnului de acum din Țara-Românească, Matei Voievod, care, fără să se fi așteptat nimănii, s'a întors viu din peștera leului. După două zile, la cererea boierilor moldoveni, s'a făcut Domn Moise Movilă, care mai domnise înainte un an la dinși, bine și spre multămirea locuitorilor. Si Împăratul, pentru a nu îngreuiă țara, și a dovedi buna sa dispoziție, i-a iertat seizeci de poveri de bani, care face aproape 60.000 de taleri, și aǔ fost făgăduiți

te coemen, maer hy is door het exempel van den jegenwoordigen prince in Wallachia, Matheo Vaivoda (die jegens d'opinie van allen vivus ex antro leonis regressus fuit) bedroegen geworden. Twe dagen daernae, op het versouck van de moldauische Bojaren, is Moses Mohyla (die te vooren oock een jaer onder haer wel ende tot contentement van de ingestents geregieert haeft) prince gemaeckt, ende den Keyser, om het lant niet te belasten ende syne goede gevegentyt te betoenen, heeft aan den selven tsestich sommen gelts (die ontrent tsestich duysent rycxdaelers bedraegen, ende aan Syne Mat: voort principaetschap, nae het gebruycck van hier, belooft waeren) ultiro quyt gescholden....

Mărieș Sale pentru principat, după obiceiul de aici

XLIX.

[31 Decembre 1636.]

Haga către State.

.... Den prince Rakoccy soucht de pricnen van Moldavie ende Valachie op syne zyde te trekken, ten deele

.... Principele Rákóczi caută să tragă în partea sa pe Domnii Moldovei și Țerii Românești, parte prin făgă-

door beloftēn, eensdaels door dreigementen; twelch dien van Moldavie secretelychaen desen ministers geadviseert heeft¹

duielī, parte prin amenințări; ceia ce Domnul Moldovei a dat de știre în taină acestor miniștri

L.

[3 April 1637.]

Haga către Camerarius.

. . . . Furono anco commandati tre o quattro sangiaci della Graecia con loro troupe de unirsi con il Bassa di Silistria, Cantemyr e il principe di Moldavia e Valacchia, per formar un altro campo nella Valacchia, verso li confini di Transilvania, con speranza ch'alla vista e vicinanza dell'i esserciti ottomannici li Stati e popoli del paese, abbandonando il principe di Transilvania, eligerebbono in principe il conte Bethlen

Il principe di Transilvania frà tanto ha mandato in Polonia e, come credo, anco in Germania, per trattar e domandar soccorso; non ha anco mancato di tentar per poter tirar alla sua parte e devotione il principe di Moldavia, con promesse di beni e castelli e con minaccie. Il che detto principe puntualmente fece intender a questi ministri. Ha il principe di Valachia adherente, o al manco fautore suo, in quello che lui può²

LI.

[7 Novembre 1637.]

Haga către State.

. . . . Den prince van Vălachie, door vrese van syn hooft te verliesen, gewey-

. . . . Domnul Țerii-Romănești, de frică să nu-și piardă capul, refusind a veni la

¹ La 15 Octombrie 1636, ordonind lui Koniecpolski a sta iarna în preajma Moldovei, regele Poloniei își arata temerea că în primăvară se va relua atacul contra Țerii-Românești (Grabowski, *Scriș. luit Vladislav al IV-lea*, pp. 228-9).

² Cod. Camerarianus, XIX, n° 333.

gert hebbende by Mehemet-Passa te coemen, heeft, om sulcx t'excuseren, eenige van syne Boiaren ende principaele lantsheeren by Syne Excellencie gesonden, die deselven gearresteert, ende, den prince als een rebel by desen Keyser ende den Cahimacham geaccuseert hebbende, soo is er by Syne Mat. een resolutie genomen, ende secretelijck een bevel aen den welgedachten Mehemet-Passa gesonden, dat hy den iongsten broeder van den prince van Moldavie, die van wegen syne getrouwicheyt ende manhafticheyt in groote estime ies, int principaetschap van Valachie soude invoeren, by soo verre sulcx gerouche-lyck, sonder bloetstortinge ende verderffvant lant, conde geschieden. Maer, nademael den walachischen prince hem-selven met syn leger, starck, soe men seyt, twaelf duysent mannen, nae Tregovisto, niet verre van de transilvanische frontieren, geretereert heeft gehadt, ende int velt blyff leggen, soo schynet dat men hier geraeden vint, om het tribuyt vant loopende iaer, twelck binnen drie maenen

Mehemed-Paşa, a trimis la el, pentru a se îndreptăti de aceasta, pe unii din boierii și fruntașii țeriilor sale. Care Mehemed i-a pus la popreală și a pîrît pe Domn ca hain la Sultan și Caimacam; aşa că s'a luat de Măria Sa o hotărîre și în taină s'a trimis o poruncă la acel Mehemed-Paşa ca să aducă în Scaunul muntean pe frațele cel mic al Domnului Moldovei, care e foarte prețuit pentru credința și vitejia sa,—întru cît aceasta se poate face în liniște, fără vîrsare de singe și peire a țeriilor. Dar, de oare ce Domnul muntean, cu lagărul său de 12.000 de oameni, cum se spune, s'a retras la Tîrgoviște, nu departe de hotarele Ardealului, și stă în tabără, se pare că s'a găsit aici cu cale, pentru a nu pierde tributul anului curent, care trebuie să sosească în trei lunî, a îmbrâca pielea de vulpe și a lăsa în pace pe Domn, până la un mai bun prilej, întărindu-l până atunci în cîrmuirea lui și iertîndu-i greșelile, ca unele ce ar fi fost făcute de frică față de clevetirile dușmanilor săi, și nu din neascul-

vervallen sol, niet te verliesen, het vossenvel aen te trecken, ende den prince ongemolesteert te laeten, tot beter gelegentheyt, middlertyt hem in syn governement confirmerende, ende syne faulten perdonnerende, als begaen synde door vrese van syner vianden calumnen, ende niet door ongehorsaemheyt, twelck men nu reynsen (veynsen?) sall van voor een wettige excuse aen te neimen. Diergelycke moderatie ende mededo- gentheyt met d'onschuldige ondersaeten soude naulicx in een van de machtige potentaten vant christenryck te vinden wesen¹....

tare, ceia ce se vor face a o lua drept o îndreptățire legitimă. Astfel de cumpătare și compătimire cu nevinovați supuși ar trebui să se găsească la unul din păternici suverani din creștinătate....

LII.

[12 Decembre 1637.]

Haga către State.

.... De prince van Valachie houdt sich strictlyck genueert met den prince Rac-

.... Domnul Terii-Romănești se ține strîns legat de principalele Rákóczy, și, cum

¹ Cf., în *Coll. Camerariana*, scrisoarea privată cu aceeași dată: «Il principe di Walachia, tenuto qui per ribello et unito con il principe di Transylvania, s'hà messo in postura di voler mantenersi con la spada, in caso che lo volessero levar dal suo luogo. D'onde, questi ministri trovano meglio di dissimular per questo tempo, per non ruinar il paese e li innocenti sudditi. Volse Iddio che li crudeli Spagnuoli e altri principi di Casa d'Austria havessero tanta compassione con li poveri christiani...».

cocy, ende, gelyk men meent, in goede intelligentie met den Generael-Veltoversten van Polen, sulcx dat nu niet alleen blyff staen op syne defensie, maer oock dreicht om den prince van Moldavie, die noyt van de gehoorsaemheyt van dese Porta heeft willen affwycken, met d'assistentie van de gedachte syne vrienden te verdryven. Vuyt det cleyne voncxken soude wol een groot vuyr kennen ontstaen, bysonder sie d'algemene vrede in de Christenheyt, die men op het tapeet schynt te wesen, alhoewel metcleyne apparentie, nae myn gevoelen, getroffen conde werden, ende den Keyser daer door de handen ledich creech, om mede int spel te coemen ende, soo niet openbaer, ten minster door secrete assistentie, de partye te styven; waermede dan aen de Turcken, in Asia geoccupeert synde, wel den notabelen aftbreuck soude mogen geschieden¹....

se crede, e în bună înțelegere cu Hatmanul polon, aşa încît acum, nu numai că stă gata de apărare, dar încă și amenință, pentru a goni pe Domnul Moldovei, care nică-o-dată n'a voit să se depărteze de asculta-reia Portii,—cu ajutorul acelor prietenii ai săi. Din această mică scînteie ar putea ieși un foc mare, mai ales dacă s-ar face pacea generală în creștinătate, ce se pare a se aduce pe tapet, cu toate că, după mine, e puțin probabil să se încheie,—și Împăratul și-ar căpăta în acest chip mîinile libere ca să se poată amesteca în dant și, de nu pe față, măcar prin ajutor ascuns, să înnăsprească lucherile; prin care s-ar putea face o pagubă însemnată Turcilor, cari sunt ocupati în Asia . . .

¹ În *Coll Camerariana*, aceiași dată: «Il principe di Valachia, confederato strettamente col principe Raccocy et havendo, come si crede, secreta intelligenza col generale di Polonia, minaccia hora di voler assalir il principe di Moldavia, fidele a questa Porta e però nemico suo e di suoi adherenti e conederati, da qual piccolo fuogo potrebbe nascer un grand incendio, se la pace generale in Christianità si concludesse e il Imperatore havesse le mani libere

LIII.

[9 Ianuar 1638.]

Haga către State.

.... Veel luydens van qualiteyt syn van gevoelen dat Syne Keyserl. Mat., om veel wichtige redenen, den tocht in Asia soll vuytstellen, tot dat alle diffidentie in Europa, principalyk van de prinden van Transilvanie, Valachie ende haeren secreten aenhaeng wechgenoemen soll wesen. Den prince van Valachie heefft syn dissein an dien van Moldavie te verdryven int werck willen stellen, ende was met syn leger tot aen de moldavische frontieren gecoemen, doende op den selven tyt een secker heer Johan Mohyla genaempt (wiens vader voor desen als prince in Moldavie geregneert heeft) vuyt Transilvanie met eenich volck affcoemen, dien men voor hadde in te stellen, ende vertrachtende och een goet secours van de zyde van Polen. Maer den moldauischen prince (die een man is van groote courage ende een goet beleyt) het volck van

.... Multă dregători sunt de părere că Măria Sa Împăratul, pentru multe însemnate cuvinte, va zăbovi mersul în Asia, până ce toate bănuielile în Europa, mai ales din partea principilor Ardealului și Terii-Românești și a celor ce se țin de dînșii în taină, se vor înălatura. Domnul muntean a voit să îndeplinească planul său de a goni pe al Moldovei și a sosit cu tabăra lui până la hotarele Moldovei, aducind în același timp pe un anume Ioan Mohilă (al căruia tată a domnit mai de mult în Moldova) din Ardeal, cu ceva trupe, pe care avea de gînd a-l pune în Scaun, așteptînd și un bun ajutor de la Poloni. Dar Domnul Moldovei (care e om de mare inimă și cu bună purtare), bătînd pe aî acelu Ioan Mohilă și nevenind nici ajutorul din Polonia, pentru marile neînțelegeri ce aû izbucnit între dominul Hatman și Cazaci,

per fomentar la parte, se non in publico, per non rompersi con Turchi, al meno in secreto . . .».

den gedachten heer Johan Mohyla geslaegen hebbende, ende het secours van Polen achterblyvende, overmits de groote becoerten tusschen den Heer Generael ende de Chosacken ontstaen, soo heeft den valachischen prince hem moeten retireren in syn lant ende residentie-plaets, niet bastant zynde om het werch alleen vuyt te voeren, maer daerenboven in groot peryckel om van den moldauischen prince iure talionis getracteert te werden. Ten sy de ernstige bevelen van wegen desen Keyser een beyden gedaen, van iegens malcander niet feytelicx te attenteren op pene van privatie, daertusschen gecoemen waeren, sulcx dat voor alsmede saecken in stilstant syn; twelch dese ministers begeren, ten deele om het onbequaem saisoen, maer principalyck om dat binnen een maent de tribuyten van beyden provintien hier moeten wesen. In weynich daegen werter oock een ambassadeur van Transilvanie met het tribuyt verwacht¹

a trebuit Domnul muntean să se întoarcă în țara și Scaunul său, nefiind în stare a duce lucrul la capăt singur, dar, pe lîngă aceasta, în primejdie mare de a fi tratat în același chip, de Domnul moldovenesc. Dar aș venit la mijloc poruncile serioase ale Împăratului către amîndoî, ca să nu se atace unul pe altul în faptă, supt pedeapsă de mazilie, aşa că lucrurile staă pe loc; ceia ce miniștri Portii au cerut, parte pentru anotimpul puțin priincios, dar mai ales pentru că într'o lună trebuie să fie aici tributurile amînduror provinciilor. În cîteva zile, se așteaptă și un sol ardelean cu tributul

¹ Cf., în *Coll. Camerariana*, raportul din 6 Februar: «Gli principi Bugdania e Valachia sono ritornati alle loro sedie per rigorosi ordini di quâ».

LIV.

[1638.]

Nos Georgius Rakoczi, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes, etc., damus pro memoria et in testimonium praesentes quibus expedit universis quod, quemadmodum nobis et Illustrissimo Vayvoda Basilio, Dei gratia regni Moldaviae principi et domino haereditario, inde ab auspicio principatu suo tranquilla pacataque vicinitas et amicitiae consuetudo intercesserat, quamquam ea superius elapsis temporibus ob quaedam negotia et causas impediri immutarique cooperat, verum Sua Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda nos per plenipotentiarium honoratissimumque legatum suum de pristina vicinitate bona concordiaque mutua in locum restituenda et confirmanda requirens, et nos etiam ob oculos habentes nos etiam ipsos sicut Suam Dominationem Illustrissimam Basilium Vayvodam unius eiusdemque potentissimi Imperatoris esse fideles tuitionemque et defensionem Suae Potentiae vel Potestatis aequaliter expectare ac in eam intentos esse, promptissimum etiam inclinatissimumque semper habentes animum cum omnibus vicinis nostris concordiam bonamque amicamque benevolentiam colere et tenere, his inducti rationibus, promittimus nos ipsos et obligamus Suae Dominationi Illustrissimae et assecuramus etiam Dominationem Suam Basilium Vayvodam in verbo nostro principali et sub bona fide christiana nos nullis ex causis nulloque sub modo hostes aut inimicos Suae Dominationi Illustrissimae futuros, damna, iniurias neque sibimet, neque regno suo facturos aut illatus, verum cum Sua Dominatione Illustrissima optimam culturos habiturosque vicinitatem, nullo de loco vel contra suam personam, vel contra eius regnum hostes aut inimicos comparabimus, nec incitabimus, neque mittemus; quinetiam, si qui venire vel abire intenderent, pro possibilitate nostra avertere conabimus et intendemus, uno Imperatore potentissimo de iis excepto. Quinetiam, si exinde quippiam in perniciem aut nocumentum Suae Dominationis Illustrissimae

cognosceremus, bonis intercessionibus nostris sedare et complanare intendemus. Si quando Suae Dominationi Illustrissimae praeter Imperatoris voluntatem malevoli et aemuli sive inimici conspirentur, tempestive ab eodem requisiti, condecenibus auxiliis iuxta necessitatis exigentiam Suae Dominationi Illustrissimae aderimus et subveniemus. Si undecumque contra Suam Dominationem Illustrissimam Basilium Vayvodam res aut intentiones noxias animadvertemus, eandem de iis tempestive certiores reddemus et, quantum in nostra potestate fuerit, talibus resistemus. De quibus tamen omnibus potentissimum Imperatorem excepimus et secludimus. Contra alienos etiam Vayvadas iuxta posse nostrum convenienti benevolentia et defensione eidem adesse volumus. Hoc etiam addito quod Sua quoque Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda praeter scitum et consensum nostrum bello et armis hostiliter in Matthaeum Vayvodam vel eius regnum nulla ratione aut modo proficiscatur et abeat. Quam nihilominus assecurationem nostram sic observabimus eoque pacto locum habituram volumus, si Sua quoque Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda compromissa sua et obligationes nobis factas ad totum et integrum compleverit et praestiterit. In cuius rei testimonium nos quoque eidem domino Basilio Vayvoda praesentes litteras manus nostrae subscriptione sigilloque nostro roboras dedimus et concessimus.] Datum in civitate nostra Alba-Iulia, die vigesima nona mensis septembris, anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo.

Georgius Rakoczy.

[Original, cu pecete. — Alba-Iulia, Bibliotheca Batthyányi,
Codices authenticorum.]

LV.

[26 Novembre 1639.]

Henric Cops către State.

.... Naer dat men hier den
prince van Valachie langen
tyt voor suspect van rebellie

.... După ce mai mult
temp Domnul Terii-Romă-
nești a fost socotit aici ca

hat gehouden, ende dickwils (*sic!*) geconsulteert hoe men hem best sonder ruyne vant lant soudeaffsetten, soo heefft eyntelyck den prince van Bogdanie door syne vrienden ende beloftten van drie hondert duysent realen van achten tot een present aan Syne Keyserl. Mat. ende andermael soo veel voor tribuyt van beyde die principaeten (het welch hondert duysent realen boven het ordinaris is) soo veel te wege gebracht, dat synenstoel aan syn zoone heeft geresigneert ende Syne Excellencie prince van Valachie is erweelt, met conditie dat hem selven met hulfe van de Tarters ende volck vande confynen, die gereet waeren, in de possessie most stellen. Daerhalven ontrent veerthien daegen geleden van hier een Capitzi-Bassi naer Valachie is gesonden, met last die onderstaeten den wille van Syne Keyserl. Mat. te anunchieren. Het welck den prince die in de possessie is vernemende, heefft denselven met syne suyte doen om stukken houwen, ende was daer vaer met syne ungersche soldaten ende andere adherenten naa

bănuit de trădare și s'aținut adese sfaturi cum să-l scoată mai bine fără a ruină țara, la urmă Domnul Moldovei, prin prietenii săi și făgăduielii de 300.000 de reali ca dar pentru Măria Sa Împăratul și tot atâtia ca haraciū pentru amândouă Domniile (ceia ce înseamnă 100.000 mai mult decît e obiceiul), a izbutit ca Scaunul său să fie dat fiulu lui care și înnațimea Sa să fie ales ca Domn muntean, cu condiție să-și capete Scaunul singur, cu ajutorul numai al Tatariilor și al ostașilor de la hotare, cari stătea u gata. Pentru aceia, acum vre-o paisprezece zile s'a trimis de aici un Capugî-Bașa în Țara-Românească, pentru ca să facă știută supușilor voința Măriei Sale Împăratului. Ceia ce afind Domnul care stăpînește, a pus să-l taie în bucăți, cu toții cei ce erau cu dinsul, și s'a retras, cu ostașii săi unguri și alții sprijiniitori, la hotarele Ardealului, într'o cetate ce cumpărase și unde-și adăpostise cele mai însemnate averi ale lui, cu gînd să se apere de orice putere. Pentru care ieri s'ațu trimis alte porunci la

de confinen van Transilvanie in een casteel dat gecocht (*sic*) heeft, ende aldaer syne principaelste goederen gevlycht hadde, geretrieert, met intentie hem selven iegens alle gewelt te defenderen. Daerhalven op gisteren naer den Passa van Siliestria ende Tarter-Chan andere beveelen syn gesonden, den neuen prince in alle manieren in de possessie te helpen stellen, die apparent die provintien totaliter sullen ruyneren, ende, by aldien den winter geen verhinderingen was, soude voorseecker dit vuyr tot in Transilvanie loopen, daer int vooriaer grootelicx voor te vresen is

Paşa de Silistra și Hanul Tatarilor, ca să ajute în orice chip pe noul Domn să-și ieă în stăpînire Scaunul, cari de bună samă vor ruină cu totul acele provincii, și, dacă iarna nu va împiedeca, de sigur că acest foc se va întinde până în Ardeal, unde în primăvară e mult de temut

LVI.

[Extrase din Socotelile Brașovului pe ani 1639-41.]

[Decembre 1638. Mustafă Ceauș.] 13 Decembris. Item kompt Boyer Lasslo auss der Wallachey, 3 Personen . . . 14 Decembris. Dem Boyer Lasslo . . . Den Moldauer . . . Dess Moldawer Waydae Dienern. [Si la 25 «den Wayda Dienern.】] 19 Decembris . . . Item kommen vom Matthe Wayda 2 Postelnik . . .

1639. 15 Ianuarii . . . Eodem kompt der Tórek Marton auss der Wallachey mit den Post-Rossen auss der Terwist, so der Daniel Mihaly hatt dahin gefuhrtt . . . 31 Ianuarii . . . Item kommen dess Waydae Diener 2.

[1 Februar «Petrü» în Muntenia cu scrisori.] Item geben

auff Befehl dem wallachischen Pfaffen auss der Langau...
 7 Febr.... Kompt von F. G. Radul Gaspar, 3 Personen...
 Ittem kompt dess Waydae Post von F. G., 2 Personen...
 [Dușă la Cîmpina.] [10 Februar. Trimis fiul lui «Korka» în
 Muntenia cu scrisori.]

6 Martii. Zu Morgen kommen dess Waydae Diener...
 15 Martii... Zu Morgen kompt ein Legatt auss der Walla-
 chey: Posstelnik Szekely, mitt 26 Personen... 16 Martii. Dem
 Boyern zu Morgen... Schickt der Boyer 2 Diener bey
 den Wayda... 22 Martii. Kompt der Wledika von Wey-
 semburg. [30. Ibrahim Ceaus de la Poartă cu Daniel
 Mihály.] 31 Martii... Kommen des Waydae Diener mit F. G.
 Post; verreysen in die Wallachey mit 4 Ross; sein 5 Tag
 aussgewesen...

7 Aprilis... Kompt Boyer Lasslo, 4 Personen. [9. Întors
 Ibrahim.]

24 May. Zu Morgen kommen Wornikul Sztoikan und
 Szava Lugofett, 20 Personen... 25 May. Zu Morgen kompt
 Szekely Istvan, 2 Personen... 26 May. Zu Morgen kompt
 Szekely Mihaly vom Boyern zurück... Kompt Boyer Lasslo
 von der Portt...

11 Iuny... Zu Morgen kompt eine Legation auss der
 Moldaw mit 46 Personen, Wisster Buhus... 16 Iunii. Zu
 Morgen kompt Balint Deak, dess Waydae Post, von F.
 G.... Kommen abermahl dess Waydae Diener 3 von F.
 G.... 25 Iuny. Zu Morgen kompt der Boyern Diener, 4 Per-
 sonen... Kompt Mike Janos, 3 Personen, verreyset in die
 Wallachey. [26. Servitor al boierilor.] 27 Iuny. Zu Morgen
 kommen die Boyern von F. G. zurück mit vielem Gesindt.
 [Si la 28.]

12 July... Auff dei Abendt dem Szekely Janos, 3 Perso-
 nen... Den Pitaire Crestell in Eysen geschlagen. [13. Székely.]
 14 July. Zu Morgen kompt Szekely Andras und Szekely
 Janos mit vielen Rössen und 7 Personen, so auff die Portt
 verreysen. [Si în zilele următoare.] 26 July... Auff den
 Abendt kommen die Legaten alle so auff die Port verrey-
 sen und in die Moldaw: Tholdalaghi Mihaly, mit 42 Perso-

nen. Der Keöreosi Istvan, 14 Personen. Der Maurer Mihaly, mit 16 Personen. Der Barcsaj Akos, mit 12 Personen. Der Beldi Janos mit 25 Personen, 15 Solymassen und 10 Drabanten... In 4 Tagen... 28 Iuly. Zu dess H. Tholdalaghi Expedition auf die Portt...

5 Augusti. Kommen dess Wladika Diener 3... 15 Augusti... Kompt Szava Lugofet mit 6 Personen... 25 Augusti. Zu Abendt kompt dess Wladikas Schreiber, Janos Deak, 4 Personen...

[Septembre. Soldați.] 9 Septembris. Kompt vom Wayda ein Postelnik Kosstandin, 2 Personen...

12 Octobris. Zu Morgen kommt Szawa Lugofett, 9 Personen. [Si la 13.] 18 Octobris... Auff den Abendt kommt Janos Deak, dess Waydae Schreiber, 6 Personen. [21. Kamuty István la Poartă.]

[5 Novembre. Sebessi Baltazar cu 15, la Poartă.] Ittem kommen von Moldner Wayda Possstelnik 3. [17. Trimis la Vodă în Tîrgoviște. Întors la 18 Tholdalagy. La 19 Körösi.] 3 Personen auss der Moldaw. [Si la 24 «dess Waydae 3 Dienern».]

8 Decembris. Dess Waydae Post... 17 Decembris. Zu Morgen kommt ein Legation vom Mathe Wayda, Wornik Heriza, Lugofott Gregorij und Lugofett Marko mit mehr den 100 Personen; auff 4 Herbergen ist auffgangen in 2 Tagen... Den 22 Decembris. Zu Morgen kommt ein moldauescher Boyer, Lupul Presseskul, von F. G. zurück, mit vielem Gesindt. [22. Seredi István la Poartă. Boierii moldoveni.] 23... Kommen 3 Postelnik vom Heriza zurück, verreisen in die Wallachey... 28 Decembris... Kompt dess Sorban Waydae Sohn mit 15 Personen...

[1640. 1 Ianuar. Cuiva cu Seredi la Tîrgoviște.] 8 Ianuarii... Kompt zu Morgen dess Sorban Waydae Sohn von I. F. G. zurück, selb 14 Personen... Dem Logoffett Marko zu Morgen, 17 Personen... Eodem kompt der Ivon Wayda. [Si la 9, Marco. Boierilor. Luř Marco.] Eodem zu Abend kompt Logoffett Glegory, 15 Personen, von F. G. zurück...

Item kompt Janos Deak, dess Waydae secretarius, 5 Personen... Dess Waydae 4 Posten... 11 Ianuarii... Zu Morgen kompt Heriza von F. G. zurück, selb 30 Personen. [Și Marco, Grigore, János; 4 «Posten» de la Vodă. 12. Hrizea, Gligore, Marco.]

3 Martii... Eodem kompt zu Morgen von Matthe Waydae ein Legation an, Posstelnik Szokoly und Szawa Logoffett, hineben der ungerisch Capitan: sein mit villem Gesindell; ist in 2 Tagen auffgangen... 15 Martii... Zu Abendt kompt der Boyer Szekely von F. G. zurück. [Treți zile stă; trei «Herbergen». Dus la Rîșnov, cu 20 cař, de Scheieni. 26 Mart. Ibraim Ceauș. Seredi întors.] Den 5 Abends kommen vom wallachischen Waywod Capitan Wlad, selb 4 Personen. [Și la 6, 7.] Den Boyern so die Jobbagyen aussuchten; auff der Abendt Capitan Mogossul, selb 12 Personen. [Și la 8, 9, 10 Vlad și boierii.]

Den 3 May. Zu Morgen kompt Boyern Logoffett Marko, Szawa Logoffett, selb 20 Personen... Den 19 May kompt Szokoly und Wiester Raduly, selb 20 Personen... Dem Logoffett Szawa zu Morgen, selb 7 Personen. [Și la 20.] Eodem zu Morgen kompt Heriza und Wledika, Buzinka, Pitayre, Peharnikul und Somaj Matthias, selb 92 Personen. [Staū o zi și jumătate. 29 Maiü. Sol polon, cu 8.]

Den 1 July. Zu Morgen kommen Boyern auss der Moldaw, 8 Personen... Den 6 Iulii kommen vom Matthe Wayda Wlad Issbasa, selb 4 Personen. [Și la 8.] Dumitru Puitul...

Den 18 Augusti... Auff den Boyern Herberg... Eodem zu Abend kompt Posstelnik Szokoly, Jose Jstvan und Janos Deak, selb 23 Personen... Den 19 Augusti, zu Morgen, kompt ein moldauische Legation von F. G. zurück, nr̄ 38 Personen. [August. István Deak de la Poartă.]

5 Octobris... Auff der Abend kompt Dumitru Logoffett aussm Land und Janos Deak, selb 7 Personen... 16 Octobris, Barbul Janos, F. G. Post... 31 Octobris, Post. [muntean].

Den 9 Novembiris kompt aussm Land der Wledicka, selb 10 Personen... 13 Octobris... Dem Pittor Bloch,

so in der Wallachey auff der Hochzeit gewesen und ein Ehrung geführtt... 14 Novembris... Kommen mit der Geörgy Deak vom wallachischen Waydae, 4 Personen... Den 18 Novembris... [Teppich] des wallachischen Pfaffen Tochter zur Hochzeit. Eodem kompt Sorban Waydae Tochter und der Logoffett, selv 16 Personen... 19... Der Sorban Wedin. [Si la 20. Tatară. 21. Doamna.] Den 23 Novembris zahlen... 16 Rossen, so die Wedin auff Rosenaw fuhren mit 2 Wägen. [Poloni. Kannowitz Daniel.]

1641. 10 Ianuarii. Eodem kommen dess Rheday Ferentz seine Diener. Ugron Sigmond, selv 4 Personen, auss der Wallachey. [12. «Post» de la Vodă. 31. Sol turc.]

Den 30 Martii... Eodem zu Abend kompt Kemeny Boldisar auss der Wallachey mit vielem Gesindell...

Den 1 Aprill kompt Logoffett Marko von F. G. zurück, 8 Personen...

Den 26 Iuny... Eodem kompt der Sebessi mit 23 Personen zurück auss der Wallachey...

Den 7 July, kompt der wallachische Wledicka von Fogaras... Den 8 July, zu Morgen, kompt Szava Logoffet von F. G. zurück, bleibt in der Altstadt...; villes Gesindell...

Den 8 Decembris zu Morgen kompt Preda Koltsar von F. G., selv 6 Personen. [13. Revine din Rîşnov.] 24 Decembris... Dem Szawa zu Morgen.

[Februar. Ismail-Aga de la principe.] 14 Februarii. Zu Abend kompt dess Waydae Schreiber Datzo Lasslo, selv 4 Personen.

[2 Mart. «Post».] 3 Martii. Zu Morgen kompt der Szokol Logoffet und Szawa, mit 26 Personen aussm Landtag zurück... Dem Bornemissa Geörgy, dess Waydae Schreiber... Den 23 Martii... Zu Morgen schiken dem wallachischen Wledika...

Den 8 Aprill... Zu Morgen kompt Logoffet Szawa, selv 8 Personen. [11. Samsoni Janos, «dess Waydae Diener, selv 4».] 16 Aprill... Ittem kompt Wassylak Kamarassul, selv 4 Personen... Der Broser Richter in der Wallachey...

Den 6 May... Zu Abend kompt Wassy Kamarassul und Pap Andras, selb 14 Personen... 23... Am Abend kompt Logoffet Szawa und Postelnik Gerge, mit 20' Personen... Den 25... Zu Abend kommen der Szekely, Klutser Creste und Klutser Mineke, selb 25 Personen, von dess Nagy Pal seiner Hochzeit zuruk...

Den 17 Iuny. Kompt vom Wayda Capitan Wlad, soll Bley und Pulver kauffen. [29. Capugiul cu confirmarea lui Rákóczy.]

[Iulie. Căpitanul Vlad. Doř serví de la Vodă.] Den 18 July. Zu Morgen kompt Szekely Logoffett, selb 24 Personen...

Den 16 Augusti zu Morgen kompt Wlad Capitan, selb 5 Personen: soll Gewand inss Lañd führen.

[Si la 8 Septembre.] 9 Septembbris. Zu Morgen kompt Logoffet Szawa, selb 5 Personen. [Septembre. Si omul Voevodului: «Jobos Paull», cu două persoane.]

Den 10 Novembbris... Zu Morgen kompt Sztanss Logoffet und Dobos Pal von F. G., selb 8 Personen.

[10 Decembre «Post» de la Vodă.]

LVII.

[1640]

Assecutoria Suae Celsitudinis de mutuae pacis et concordiae observatione Principi Valachiae Transalpinae et Regno data.

Nos Georgius Rakoci, etc. Memoriae commendamus et recognoscimus per praesentes.

Az Tekintetes és Nagyságos Mathe Vajda Havasalfoldnek Fejedelme Isten kegjelmességeböl fejedelmi szekiben ultettetven annak utánna fő Boer keoveti s. leveleí altal talaltatvan meghennünkott, hogj eő kegjelmevel minden alatta leveök-

După ce din mila lui Dumnezeu Măria Sa Voevodul Matei, Domnul Terii-Românești, s'a pus în Scaun, ne-a ceretat prin trimișii boieră și prin scrisorile sale pe noi, ca, după obiceiul bun de până acumă, să ținem pace, prietenie și vecinătate cu Domnia Sa și

kel, az eddighí jó szokas szerint békességett, barat-ságott szomszedságott tar-tanank s minden io akar-a-tunkott mutatnank hozzaiok; Eö kegjelme is Mathe vajda 's alatta valoí minden ió akarattyokatt, szolgalattyokatt ajanlnak my nekünk. Latvan azert my is Mathe vajdanak eö kegielmek s minden alatta valo rendek-nek kivánsagokatt, hatalmas czászár országhinak hasznos-nak lenni, minden io akar-a-tunkatt s io szomszédságunkatt ighertük nekiek és arrol egjmás között veghzest czi-nalnank fejedelmí levelünket is attunk rolla, Mathe Vaj-danak, Eö kegielmenek, s alatta valoinak. Mely hoz-zaiok valo io akaratunk, io szomszédságunk és velleick valo veghezesünk s arról valo fejedelmí levelünk az mij ré-szünkröl eddig megh is tar-tatott s arrol semmi ujítás miutan nem kivantatthatnak. Mindazon altal mivel mostan minkett s hiveinket eghész orszagbul három nemzetül Mathe Vajda eö kegjelme s Havasalföld minden rendek fö követi, ugy mint eö feö Vladika Theophil orszagh fö püspökie s beczületes fö Bo-

cu toți supușiř săř și să ni-arătăm toată bunăvoiňta față de eř; și Măria Sa Voevodul Mateř și supușiř săř ni recomandă nouă toată bunăvoiňta și slujba lor. Văzind și noi dorința Mărieř Sale Voevoduluř Mateř și a Staturilor Sale, că vor fi de folos țerilor puterniculuř Împărat, li-am făgăduit toată bunăvoiňta și buna vecinătate a noastră; și despre aceia am făcut între noi legătură și li-am dat și scri-soarea noastră domnească, Mărieř Sale Voevoduluř Ma-teř și supușilor lui. Bunăvoiňta noastră față de eř, vecinătatea bună și legătura făcută cu eř și scrisoarea domnească — care spune despre aceia — s'ař și ținut păñă acuma din partea noastră, aşa că o înnoire nu mai pot dori de la noi. Cu toate acestea, acuma pe noi și pe toți credincioșiř noștri din întreaga țară, cu cele trei na-țiunî, ne cercetă Măria Sa Voevodul Mateř și soliile tuturor Staturilor Țerii-Romănești, a-nume: Vlădica Teofil, Mitropolitul țerii, și cinstițiř boierii de Divan : Vornicul-Mare Hrizea, Vistierul-Mare Radul, Clucerul Buzinca, Socol Stol-

iári is nemzetes: Hriza fö Wornik, Raduly fö Vister, Bacziuk klocziar, Szokol fö Asztalnok, Bucziun fö Po-hárnik, Mitres fö Pitár, Marko Logofett, és Szava loghofett, által, az előtt adatott leve-lünk megújítása felelől, megh találtattak. Akarván azért kivánságoknak megfelelni, azt az uj eleübbenni velliek való véghzésünkött, és arrol ádatott feiedelmí levelünket ez jelen való levelünknek rendiben meghújítjuk s confirmáljuk es annak minden részeit aszszerint megtartjuk. Mathe vaida eö kegielme, és Havasalfoldnek minden rendei velünk s országünk-kal tölt véghzeseket s arrol adatthütlevelünket minden reziben szentül megtartnom.

Mellynek nagyobb bizonságára és erosséghére attuk ez kezünk irásunk és Pecsétunk-kel megerősített levelünket.

In verbo vero principali ac bona fide. Datum in civitate mea Alba Iulia, sub praesenti generali congregazione universorum regnicolarum....; die 14 may, anno 1640.

nicul, Vucina Păharnicul, M. Marcu logofătul și Sava logo-fătul, — pentru ca să reînnoim scrisoarea noastră dată mai înainte. Dorind să li facem pe plac, reînnoim și întărim legătura de mai înainte făcută cu ei și scri-soarea domnească dată despre aceasta, și îi vom ținea toate părțile aşa cum a fost.

Si Măria Sa Voevodul Matei și toate Staturile Țerii-Românești și ei trebuie să tie cu sfîrșenie toate părțile legăturii făcute cu noi și cu țara și scrisoarea de incredințare dată despre aceasta.

Spre mai mare siguranță și spre întărirea acestora, am dat scrisoarea de față, întărită prin scrisoarea mînilor noastre și prin pecete.

LVIII.

[1640.]

Assecutoria universorum Statuum et Ordinum Trium Nationum regni Transilvaniae et partium eidem annexarum de mutuae pacis et concordiae observatione, principi Valachiae Transalpinae et regno data.

Nos proceres et magnates ceterique universi Status et Ordines Trium Nationum regni Transilvaniae et partium eidem annexarum.

Adjuk emlékezetire mindeneknek az kiknek illik az mi jelen való levelünknek rendiben, hogy az miképpen minket országul, három nemzetul az el mult 1636 ăsztendoben, Oktobernek s. Napján Thordánál létunkben az Tekintetes és Nagyságos Bazarába Mathe Vajda Havasalfoldnek fejedelme es Havasalföldben levő Bojárságh Mathe Vajdanak Eó Nagyságának Tanácsi és az országhnak !fó-fo tiszttiselői, Vitézlő és az iob minden rendek, beczületes kovetek Szokol Klocziár által meghataláltak volt, akkor állapot-tyukban, hogy mi ö hozzájok igaz is akarattal, és jó szomszédsággal lennénk, és arrólegymásközöttveghezést is tennénk. Látván mi országul három nemzetül, az Mathe vajdanak ó Nagyságának és egész Havasalfold-

Dăm de știre tuturor, cărora se cuvine, în rîndul scrișorii de față, cum că ne-a aflat pe noi în anul trecut 1636, în luna Octombrie, ziua, — fiind noi în Turda, Măria Sa, Basarab, Voevodul Matei, Domnul Terii-Românești și boierimea din țara sa, secretarii Măriei Sale Voevodului Matei, și marii boieri ați terii și Staturile mai bune, soliile cinstite și Clucerul Socol; ca, în starea în care se aflau atuncea, să fim cu bunăvoiință și vecinătate bună, și despre aceasta să facem și legătură. Văzind noi (cei din țara cu cele trei națiuni) dorința bună a Măriei Sale Voevodului Matei și a tuturor Staturilor Terii-Românești, și că ar fi de folos și spre binele țărilor puternicului Împărat, pentru păzirea bunei vecinătăți și păcii dintre noi și dintre Voevodul Matei și

nek minden rendinek jó ki-vánságokatt, az hatalmas Császár országhinak javára meghmaradására hasznosnak lenni, Ö Nagyságával a vaj-dával és Havasalföldnek minden rendbéli lacosival az egy-között való jó szomszédság-nak és békességnak megor-zésire, ugyanakkor véghez-tünk volt és véghezésünkrol hüt levelet is adtunk volt egymásnak, melly veghzés noha eddig az mi részünkrol megtartatott, s arról levél ujítás nem kivántatnék, Mind-azáltal mivel Mathe vajda Ö nagysága és az egész ország Havasalfolde, beczületes fő-követit ugymint az fo Vla-dikát, Theophil, országh fő püspökét s beczületes fő Boiárít Nemzetes Hriza fő vornikot, Raduli főpitárt, Buczinka klocziárt, Szokol fóasztalnokot, Buczina fó-pohárnikot, Mitres fopitárt, Marko logofetet, Szava lo-gofetet kuldeni követségh-ben az mi kegyelmes urunk-hoz Ö Nagyságához és Mi hozzánk eghész országhul, az előbbeni vellek való végh-zésünknek és arról adatott levelünknek ujítását kiván-nák, Akarván azért kiván-ságoknak meghfelelni, azt az

locuitorii Terii-Romănești, tot atunci am și legat contractul, și despre legătură niam dat scrisoare de încredințare unul altuia; cu toată că legătura până acumă s'a ținut din partea noastră aşa că nu ar mai trebui reînnoită, totuși, fiind că Voevodul Matei a trimis toate solile Terii-Romă-nești, precum pe Vlădica Teofil, Mitropolitul, și pe boierii Hrizea Vornicul, Pitarul Radul, Clucerul Buzinca, Stolnicul Socol, Păharnicul Vu-cina, Pitarul Mitrea, logo-fatul Marcu și pe logofatul Sava la Măria Sa domnul nostru și la noă, la întreaga țară, dorind să se reînnoi-ască legătura făcută cu ei mai înainte și scrisoarea de încredințare, noă — voind să li împlinim dorința — reînn-oim și întărim legătura le-gată de mai înainte cu ei și scrisoarea de încredințare prin scrisoarea de față, și vom ținea tot cum a fost și cum s'a scris înainte, și Domnul nostru de asemenea se va ținea cu sfîrșenie de scrisoarea domnească pe care a dat-o Voevodului Matei și supușilor lui. Măria Sa Voe-vodul Matei și toate Statu-riile Munteniei vor ținea cu

vellek való mi előbbeni véghézésünköt és arról adatott levelünkött ez jelen való, levelünknek rendiben megujítjuk és confirmáljuk is minden részében asz szerint amint azelött végheztetett s irattatott és az mi Kegyelmes urunk is, amint Mathe Vajdának Ö Nagyságának és az alatta valónak fejedelmi levelétt adta szentül meghtartjuk. Mathe vajda Ö Nagysága is és Havasalföldnek minden rendei, az mi kegyelmes urunkkal Ö Nagyságával; s velünk tett véghzésekett s arról való hütt levelünkett minden részibén szentül megtartván. Mellynek bizonzághára és erősséghére egész országhul három Nemzetül attukaz presenteslevelünkett sub bona fide mea kezünk irásával megh erössittvén.

Datum in civitate Alba Iulia, in congregatione generali,
die 14 mensis maii, anno 1640¹.

LIX.

[Voiciech Miaskowski, ambasador polon la Constantinopol, către Palatinul de Bracław; Constantinopol, 27 Maiu 1640.]

[La întors] durch die Wallachey ist mir unbewust was ich

¹ *Liber Regius Transilvanicus (Georgii Rákóczi)*, XIX, pp. 191 b, 192 a;— 192 a, b și 193 a Copia o datoresc d-lui profesor Gh. Alexici, traducerea unei persoane cunoscătoare a limbii.

vor Sicherheit haben werde. Der Hospodar erklärret gegen Kön. Matt. sich ungünstig, und weil victualia und liberum transitum nullo meo merito und ee es so weit selbst versehen, ich aber desswegen schuldig sein sol, verwehren. Wass nun E. Gn. hierin einzurahten werden wissen, bitte ich umb gutten Raht und Verwahrung. Ich gehe uf Brykoust in die Moldau . . .

[Ispir, Bassa von Silistrien] schreibt nichts gutes von unss, ist ebenmessig ein solcher Fuchs und Hendler gleich wie Lupoll, welcher mir einen freien Weg und die Victualien verwehren, ia mein Leben mir abnehmen will. Es verlauftbahren sich alhier schon seine Wallachen, ich habe ihn verdorben. Wie ich dann auch von Jass schriftlichen wegen Oppugnation Azak verwahrnet worden¹. . . .

LX.

[13 Iunie 1640.]

Henric Cops către State.

....De príncipes de Moldavia ende Valachie achtervolgende het voorige geboth, haer gereet gemaeckt hebende, syn gerecomandeert dese zoemer stil te blyven, ende haere landen in vrede te governeren. Maer dien van Moldavie, een onversoeneelycken haet op den prince van Valachie hebbende, heeft andermael willen tentenen (*sic!*) met hulp van eenige

....Domnii Moldovei și Terii-Romănești, după porunca de la început, gătinduse, li s'a spus să stea liniștitî în vara aceasta și să-și obăduiască în pace țările. Dar al Moldovei, avînd o ură neîmpăcată asupra Domnului Terii-Romănești, a mai voit odată să încerce a-l surprinde, cu ajutorul unor Tatari; pentru care a cerut de la Vizirul-Caimacam să i se

¹ Cf. scrisoarea lui către Castelanul de Cracovia: «Der Hospodar in der Wallachey hat das erste Schreiben von 5. Mart: aus Winnice, an mich getahn, eröffnet und aufgehalten, das ichs kaum innerhalb 7 oder 8 Wochen alhier zu Stambol wieder erlanget».

Tarteren denselven te overrompelen; waertoe van den Vesyr Asem licentie hadde doen soliciteren; dat hem affgeslagen is, te meer op den selven tyt hier tidingh arrieveren dat eenige poolsche Chosacken op de confynen van Moldavie waren gesien, die naer Tartaria marcheeren om aldaer haer guaraupt (*sic?*) te soucken

dea voie; ceia ce i s'a refusat, cu atât mai mult, cu cît în același timp a sosit aici știre că uniți Cazaci poloni s'ar fi văzut la hotarele Moldovei, mergînd spre Țara Tătărească, pentru a-și căuta acolo pradă

LXI.

[9 Iulie 1640.]

Cops către State.

....Den prince van Moldavie heeft hier synen zoone (die van den Cahimacham Mehemet-Passa, ten tyde van Sultan Morath, prince in syn vaders plaetse was gemaect) gesonden, den welcken, beneffens de ordinarische Agenten, niet naer en laet licentie te solliciteeren, om dien van Valachie te moegen verdryven; waertoe continuelyck volck doet werven ende alles consumeert wat van de arme ondersaeten can becoemen. Het is admirabel dat twe gemene griecxsche ondersaeten, die van een slechten staet in soo abso-

....Domnul Moldovei a trimes aici pe fiul său [care fusese făcut Domn în locul tatăluș său de către Caimacamul Mehemed-Paşa, pe vremea Sultanului Murad], care, pe lîngă capuchehaielele obișnuite, tot stăruie a i se da voie să gonească pe Domnul Terii-Romănești; pentru care scop adună într'una trupe și cheltuieste tot ce poate căpăta de la bieții supuși. E de mirare că doi Greci de rînd, cari dintr'o stare proastă sînt puși într'o stăpinire atît de desăvîrșită și pot fi schimbați după placul Marilor-Vizirî sau altor

luten dominio gestelt syn,
ende tot believen van de
Opperste Vezyren off andere
faveryten verandert kennen
werden, yder een in syn ge-
biet, sonder dat eenige inte-
ressen met den anderen heb-
ben, niet in vrede en ken-
nen leven, maer malcander
ende haere arme griecxsche
onderstaeten soucken te ruy-
neren

favoriți, fiind fiecare în țara
sa, fără să aibă nimic a face
cu celalalt, nu pot trăi în
pace, ci caută a se ruină, ei
între sine și bieții lor supuși
greci

LXII.

[11 August 1640.]

Cops către State.

.... Men leyt hier alle
laegen om den prince van
Valachie in handen te be-
coemen, derhalven den Vezyr
Azem aen hem ende den
prince van Moldavie keyserl.
bevelen heeft gesonden, dat
haer by den Passa van Silis-
tria soude vervougen, om
op de frontieren van Poo-
len goede wacht te houden.
Waerop die van Moldavie
geantwoort heeft dat gereet
was ende alleen naerder ad-
vys verwachte, maer die van
Valachie heeft door syne
Residente een grootesomma
gelts aen den Vezyr Azem
geoffereert om geexcuseert

.... Se întrebuiștează aici
toate mijloacele pentru a
pune mâna pe Domnul Țerii-
Romănești; pentru care scop
Vizirul-Caimacam a trimis la
el și la Domnul Moldovei
poruncă împărătești, ca ei
să se ducă la Paşa de Silis-
tra, pentru a face pază bună
la hotarele Poloniei. La care
Dominul Moldovei a răspuns
că e gata și așteaptă numă
știre mai precisă, dar al Țe-
rii-Romănești a oferit prin
capuchehaielele sale o sumă
mare de bani Vizirului-Cai-
macam pentru a fi scusat,
spuind că nu-i e bine, dar că
va trimite pe Spătarul său

te werden, seggende niet well te pas en was, doch dat synen general met alle de soldaten soude senden, by aldien den Keyser sulcx conseenteerde; vant welck Syne Exe niet en will hooren, ende geeft voor antwoort, soo niet en gaet, het hem sal beklagen

cu toși ostași, dacă vrea Împăratul; ceia ce nică nu vrea să audă Vizirul, care răspunde că, de nu merge, îl va pîrî

LXIII.

[10 Novembre 1640.]

Cops către State.

. . . . De voorledene wecke is den zoone van den prince van Moldavia, die het dominio in Valachie preendeerde, alhier overleden, ende gebalsameert met groote pompa naer syn vader gesonden, om aldaer in een clooster begraven te werden

. . . . Săptămîna trecută a murit aici fiul Domnului Mol-dovei, care cerea stăpînirea în Țara-Românească, și a fost trimis, îmbălsămat, cu pompă mare, la tatăl său, pentru a fi îngropat într'o mănăstire din țara lui

LXIV.

[8 Decembrie 1640.]

Cops către State.

. . . . Van hier is naer Valachie een Capitz-Bassy van den Keyser met wel vyf-tich persoenen gesonden, om,

. . . . De aici a fost trimis în Țara-Românească un Capugì-Başa al Sultanulu, cu cincizeci de persoane măcar,

soe men seyt, de iaerlicxsche tribuyten van die provintie ende oock van Bogdanie op haeren rechten tyt haerwaerts te doen coemen ; maer desen persoon van soedanige qualiteyt ende syne groote committive geeft suspitie er andere disseynen underschuylen, ende op den prince van Valachie gemeent is. Ooch daer naer door Moldavie by den Passa van Silistria sall reysen om jegens het voorjaer ordre te stellen toe de recuperatie van Asach

pentru a face să vie, cum se spune, la vreme aici haraciurile anuale al țeri și al Moldovei; dar această persoană, de o astfel de însemnatate și cu atîta alaiu, dă de bănuit că s'ar ascunde alte planuri și că e vorba de Domnul muntean. Apoi va merge Capugiul prin Moldova la Pașa de Silistra pentru a porunci ca în primăvară să se ieă măsură pentru redobindirea Azovului

LXV.

[19 Ianuar 1641.]

Cops către State.

.... Den prince van Valachie, verstaen hebbende dat den Capitz-y-Bassy, laetst van hier gesonden, op die confynen was gearriveert, hefft datelyck het tribuyt naer dese Porta affgevaerdicht, ende, om den selven naer oudt gebruyckt in persoon niet te incontreren, vresende eenige andere ordre mocht hebben, soo heeft doen verbreyden dat niet well te pas en was, maer door den Adel

.... Domnul Țeri-Românești, înțelegînd că acel Capugi-Bașa care dăunăză a plecat de aici, a sosit la hotare, a trimis îndată haraciulla această Poartă și, pentru a nu-l întîlni, după obiceiul vechiū, în persoană, temîndu-se de ceva poruncă de alt fel, a răspîndit zvonul că nu-i e bine, și a pus pe boieri țeri să-l întîmpine, și l-a adus cu alaiu în cetatea-ă de Scaun, unde a fost tratat din bielșug

vant lant hem doen inhaelen, ende met alle pompa in syne residentie-stadt geleyden, alwaer in overvloet is getrac-teert geworden, ende twe daegen daer naer by den prince, die van lyffguardie wel versien was, audience is gegeven, daer niet anders en heeft geopenbaert, als dat om het tribuyt gecoemen was, soo dat het schynt haer dessein mislucht is, synde weynich daegen daer naer wederom vertrocken

și, după două zile, a fost primit de Domn, care avea în jurul lui destulă strajă; unde n'a spus alta decât că a venit pentru haraciū, — aşa că se pare că gîndul nu i-a ieșit bine, căci peste cîteva zile a și plecat îndărăt

LXVI.

[9 Novembre 1643.]

Cops către State.

.... Door die groote viant-schap van de twe princen van Moldavie ende Valachie syn op haere confynen omtrent duysent soldaten van weder-zyde over het versamelen van de schattingen met de waepenen een malcander ge-raeckt: in het welck de Vallenachen de overhant hebben gehad, daerhalven den Vezyr Azem derselver residen-ten heeft doen roupen ende gedreicht, beyde haer mees-ters affteseten, by aldien niet gerust en wilden leven; ooch

.... Prin marea dușmănie a celor doi Domnii: aî Moldovei și Terii-Românești, vre-o mie de ostaș din amîndouă părțile s'aü ciocnit armați, la adunarea birurilor, în care ciocnire aû învins Munteni. Pentru care, Vizirul-Caimacam a chemat pe capuc-heialele lor și i-a amenințat că va scoate pe amîndoî stă-piniî lor, dacă nu se astîmpără; s'a trimis acolo și Regeb-Aga (care a fost iertat) pentru a cerceta cine a început aceste turburări; ceia

Resieb-Aga (die syn pardon
geobtineert heeft) derwaerts
gesonden om te inquisiteeren
wie van dese commotie oor-
saecke is, die het apparent
een goede somme gelt soll
costen¹....

ce e vădit că-ă va costa mulți
bană

LXVII.

[1642.]

Ioannes Petrus de Domankor Bukovecki, praepositus nico-
poliensis [principi Rákóczyo]. Datae in Bukoreste, die 3 oc-
tobris a. D. 1642.

[Scrisese și înainte, cînd la Ismail, «Szmailow», erau Turci
și Tatarî. Lupu ceruse de la Kenaan, de la beglerbegul de
Sofia a i se da Țara-Românească, Matei să fie prins, apoi
să se atace Ardealul. Dar Domnul muntean strică planul.] Ti-
mide, dixi, hoc facio quod et modo scribam, quia Illustrissima
Celsitudo Vestra ad prandium dixit aliquando quod sacer-
dotes catholici in Turcia commorantes Turcarum imperatoris
sint proditores et, si vellet, omnes illos occidi curaret; habet
enim ad manus litteras nicopoliensis praepositi.

[Ștefan Horváth, fost căpitan de Ecséd, e unchiul după tată
al scriitorului.] Reverendissimus episcopus nicopoliensis, suffra-
ganeus leopoliensis, ad visitandam dioecesim nicopoliensem
me misit; quod iter, quia mihi per Moldaviam peragendum
erat, [i-a dat un pas Nicolae Potocki, care-i arată și scrisorî
din Constantinopol, unde se spune că Turcii se gătesc
asupra Poloniei sau Ardealulu.] Vos vero cavete propter
aeternum Deum a principe Moldaviae, quia magnam gratiam
obtinuit apud Imperatorem et omnes Bassas, ex ea causa

¹ Cf. raportul din 28 Novembre, care, după mențiunea sosirii tributului, adaugă: «De commotien tusschen de twe laetste princen [aî Moldovei și Țerii-Românești] syn door een goede amende terneder gelegt» («Tulburările dintre cei doi Domni din urmă s'aș impăcat, prinț' o bună pedeapsă în banii»).

quod Azakum sine sanguine Turcis reddendum effecerit. Divites opum est, omnibus implet Bassis pecunia manus, et effecit ut genero suo, Italo, Venetiano, promiserint in Porta Otthomanica principatum. [Acum vrea războiu cu Matei, dind banii Vizirulu pentru a-l gonii. A venit la Suceava, pentru a intra «via gergoviensi et biztriciensi, populaturus schytico more», cu o parte din aii săi. Altă parte contra lui Matei. Rákóczy să urmeze pe Bethlen, care a gonit pe «Alexandrum principem Valachiae» și a prins pe Nicolae Vistierul, nedindu-l decât pentru 20.000 de galbeni.] Recordor Serenissimum dominum Gabrielem principem Transylvaniae per Ladizlaum Czephei Radulio, principi Moldaviae, qui talia superbe legato dixerat qualia et Basilius legato Illustrissimae Celsitudinis Vestrae Barchai Akos dixit, scripsisse: *quid cincipota contra aquilam?* Et generosus dominus Barcsai sat commode respondit. Nam, dum ille talem se Imperatoris famulum esse qualis est et Illustrissima Celsitudo Vestra, respondit: «In tua», inquit, «aula dominus Gramma dapiferorum supremus est magister et ab illo est alter secundus minor; sic et in proposito». Sed, non exspectato responso, ut in mandatis acceperat, dominus Csefei discessit. Ita territus fuerat Radulius, ut omnia postulata solverit. Hoc fecit et Bernawskj. At Basilius Polonis et Transylvanis se terrori esse coram Turcis gloriatur

[Arch. din Buda; «Rákóczy G. wejéböl 1635-45, 23».]

LXVIII.

[Iași, 14 Iulie 1645.]

Misionariul Lainieri către ducele de Modena.

.... Con mia estrema mortificatione tanto lontano ricevoi commandi di V. A. S. con una dellì 25 di maggio, resami in questa città di Iassi, metropoli di Vallacchia, da un ambasciatore lituano, che m'hà ritornato lo spirito, poco men che smarrito trà tanti patimenti e travagli. Risoluto d'ubidire a miei superiori, hò voluto (non ostante la licenza del padre

nostro generale, mandatami da V. A., di ritornare in Italia) passare alla visita di questa mia provincia. Et sarei anche arrivato nella Vallacchia Transalpina, dove hò alcuni conventi, se le strade non si trovassero affatto occupate da Tartari, che, con un essercito di 80 mila, sono di già incaminati ai danni della Polonia, quale scorrono nelle parti dell' Ucraina, con gran perditione di ambe le parti. Hò disputato in pubblico consiglio una causa contro Gesuiti dinanzi a questo prencipe ; quali m'havevano usurpata la chiesa e nostra casa [de' Francescani], unica de' catholici in questa città. Hò ottenuta in ultimo la sentenza favorevole della restituzione *in integrum*, con una scrittura di nuova donatione fatta dal detto prencipe alla Religione. Quale portarò per sicurezza nell' archivio di Leopoli.

L' altr' hieri venne un ambasciatore turco, mandato dal Gran Signore per condurgli una figlia unica di questo prencipe, il quale, non sapendo dove sfogare il suo sdegno, l'istesso giorno fece morire con diverse sorti di tormenti horribili sedici persone, per cause di niun momento ; e mi dicono che in undeci anni, che hà di principato, habbi tolto la vita a quindici mila persone, e con queste politiche si mantiene nel dominio questo tiranno, assai più crudele del Turco medesimo, con tanto terrore di questi popoli, tutti scismatici, che non hanno ardire di mirarlo

L'essere in questo angolo remotto dal mondo, dov'altro non s'odono che gemiti d'infelici, non mi lascia sentire nuova alcuna degna di V. A. S.

I pericoli poi, ch' io hò passato in questo viaggio, mi spaventano solo al pensare di dover ritornare

[Modena, *Arch. di Stato, Polonia*¹.]

¹ La 8 Septembre, Lainieri era acum în Lemberg. La 13 Mart 1646, el scrie din Varșovia: «Qùl si trovano pure ambasciatori tartari, e non ponno haver udienza di Sua Maiestà.

Similmente quello di Moldavia e quello di Valacchia, ciascheduno de' quali hă presentato a Sua Maiestă un cavallo turco.»

LXIX.

[1646.]

Illustrissime Princeps, domine et amice benevole,

Generosus dominus Georgius Stephanus, Supremus Suldziarius, habita benignissima apud Illustrissimam Celsitudinem Tuam audientia, remisit mihi famulum suum cum litteris in quibus mentionem facit de communicandis cum Illustrissima Celsitudine Tua illis rumoribus qui Constantinopoli huc perferruntur. Fateor me nuper, cum expedirem praefatum dominum Suldziarium ad Illustrissimam Celsitudinem Tuam, nihil horum illi commisisse, existimans Illustrissimam Celsitudinem Tuam omnia illa quae ibi aguntur a suis agentibus posse habere. Sed nunc, siquidem ex litteris domini Suldziarii intentionem Illustrissimae Celsitudinis Tuae cognoverim, sincere dico illud verum fuisse de exagenda pecunia, imo ab ipso Imperatore Romanorum, hoc praetextu, ut initum pacis foedus in ultiores annos firmaret, magnam vim pecuniae Turca exegit. Sed, cum impeditus nunc hoc bello cretensi esset, paulo supersedit et ultra supersedebit, si numen propitium hac in expeditione christianis aderit; sin vero in poenam noxarum nostrarum victoram aliquam perfida haec gens reportaverit, et ab Illustrissima Celsitudine Tua pecuniam illam, et ab ipso Imperatore repetet et multa alia incommoda christianis est illatus; quod tamen superi ex meo omniumque voto in melius vertant. Ex partibus crimensibus hoc tantum Illustrissimae Celsitudini Tuae insinuo quod elapsis mensibus Nurdin Soltan tum praedae exercendae causa, tum iussu Portae Ottomanicae, quae hominibus pro triremibus summopere indiget, cum 30.000 Tartarorum egressus fuerit, ea intentione ut Poloniā invaderet. Sed, ubi collectum exercitum polonicum in finibus regni advertisset, mox in Moldaviam divertit indeque 40.000 hominum in captivitatem abduxit, quorum magna pars in disertissimis (*sic*) illis campis, oborta tempestate, suffocata est. Quae res ita afficit Magnum Ducem Moscoviae, ut hostilia arma contra Chanum sine ullo respectu su-

mere et omnes vires suas ad depopulandum et in cineres redigendum Crimum movere omnino meditetur. Imo etiam contra arcem Asacensem selectorum Kosacorum 20^m instruxit, prout aliquot cursores mei ex illis partibus redeuntes mihi retulerunt; insuper et magnum legatum, affinem suum, ad regem Poloniae misit, cum quali functione et quid ibi tractaturus sit, non constat. Ubi tamen brevi et haec arcana mihi innotuerint, pro candore et confidentia nostra Illustrissimae Celsitudini Tuae eadem sine mora per literas explanabo. Quod reliquum est, Illustrissimae Celsitudini Tuae a Deo omnia fausta praecor, et me ipsum singulari eiusdem favori singulariter commendo. Iassiis, die 15 Martii 1646.

Illustrissimae Celsitudinis Tuae amicus
et
vicinus benevolus :

*Basilius, Dei gratia Princeps terrarum Moldaviae.
Io Vasilie Voevoda.*

P. S. Obsignatis hisce litteris, significatum est mihi Koniecpolski castellatum cracoviensem Brodi mortuum esse. Si verum est, requiescat in pace.

Intellexi legatum Magni Ducis Moschoviae cum tali ordinatione ad regem Poloniae missum esse ut unitis viribus contra Crimum tenderent, et, si rex contrarius fuerit¹, tamen dux Moschoviae solus id attentare vult.

[Alba-Iulia, Bibl. Batthyányi, *Codices authenticorum*]

LXX.

[1646.]

Nos, Georgius Rakoci . . . Damus pro memoria et in testimonium praesentes quod, quia iam cum plenipotentiario Illustrissimi Vayvodae Basillii, Dei gratia principis regni Moldaviae et domini haereditarii, ad nos expedito legato et per eum

¹ Apoi vine un cuvînt neînțeles în copia mea.

cum ipso principe Moldaviae pacificationis et bonae vicinitatis observandae negotium eo usque promovimus, quod quicunque ex utrisque, Transylvaniae nimirum et Moldaviae, regnis ex uno in alterum, tempore moderni Illustrissimi principis Basilii Vayvodae, transivissent et profugissent, quicunque ex illis sui iuris suaequae potestatis essent, neque in hoc regno nostro residentias suas fixissent aut ulli fidelium nostrorum perpetualiter se ipsos non subdidissent, redditus ad priora residenciae eorum loca Moldaviae liber sit et concessus. At, quod etiam malefactores, sive aliquo scelere notati, mutuo in alterutrum regnum ex altero transfugissent, ad sufficientia malefacti sive sceleris eorum documenta et testimonia (salvis tamen liberis regni nostri Transylvaniae legibus et constitutionibus) in manus laesae partis tradantur domosque suas dimittantur. Super eo itaque eundem dominum Vayvodom Basilium certum et assecuratum per praesentes esse voluimus, huncce superius scriptum cum legato Suae Dominationis Illustrissimae plenipotentiario initum de profugis remittendis et malefactoribus modo praemisso tradendis contractum tuto et omni tempore principatus sui, tam nos ipsi observabimus, quam cum aliis fidelibus et subditis nostris observari faciemus. Prout certum reddimus et assecuramus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in civitate nostra Alba Iulia, die 4ta mensis Aprilis, anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo sexto.

Georgius Rakocy.

[*Ibid.*]

LXXI.

[8 Iunie 1648.]

«Nicolo Ghisbrecht» către State.

.... Lupolo, prince de Moldavien, heeft door syn volck hier by den Vezier contracteren om syn dochter, soo

.... Lupu, Domn al Moldovei, a făcut prin oameniș săi aici înțelegere cu Vizirul, ca să capete iarăși acasă pe

hier in ostagie is, weder thuys te hebben en ooch om het princepaet van Wallachien voor hem te mogen hebben; waer voor voorss. prins Lupolo souden betalen 100 m daelders aan den Keyser en 200^m aan den Vezyr: waeren alsoo daccort. Maer den Vezyr, daernaer de saechen wegen het princepaet van Wallachien beter beden-chende, geen tyt was, dat princepaet aan hem over te setten, troch dat punt van hem accort aff, en wilden de voors. somma even wel hebben, alleen voor de delibe-raetien van synne dochter, welch den prins hem alsoo ooch toestont. Waer voor hier borgende de tellen te betaelen, als hy syn dochter soude t' huys hebben, en daerover alle beschidt en comandamenten gemaecht en aent volck van den prins gegeven syn; en alsoo de dochter gereet en mynden te vertrecken, soo synder verschyden Vizyr vrind . . . [rupt] by hem gecomen, die sulchs te doen hem geheel ontraden hebben, mits synne vyan[den] hun van die occasie souden serviren om hem daerdoor om den hals te brengen, voor-

fică-sa, care aici e ostatecă, și ca să poată dobîndi și principatul muntean pentru sine. Pentru care acel Lupu-Vodă trebuia să plătească 100 000 de taleri Sultanului și 200.000 Vizirului. S'aū înțeles, deci, așa. Dar Vizirul, gîndindu se pe urmă mai bine la lucrurile ce privesc principatul muntean, [și văzînd că] nu era vremea să i se dea acea Domnie, scoase acest punct din învoială, și voiă totuși să aibă tot acea sumă, numai pentru restituirea fetei. Ceia ce a primit și Domnul, și a împrumutat aici ca să plătească, atunci cînd își va avea fata acasă. Si pentru aceasta a dat toate hotărîrile și poruncile, și s'aū încredințat oamenilor Domnului. Si așa Domnița era gata și avea să plece. Dar aū venit la Vizir mai mulți prietenî, cari l-aū sfătuit să nu cumva să facă aceasta, căci dușmanii lui s'ar servi de acest prilej pentru ca să-i minînce capul, aducînd înainte că Domnul n'ar cheltui niciodată atîția banii pentru fică-sa, [dacă nu pentru ca pe urmă, împreună cu Poloniî, să și răzbune pe Sultan, pentru marea ruină pe care Tatarii și Ruși au

werp[ent] dat den prins nivers om so veel gelt tot deliberaetie van syn dochter en spenderden al... om daernaer gesaementlych met de Polacken tegen den Keyser hun te vendiqueren, wegen de groote ruinne soo den Tarter en Russen in Polen gedaen hebben en dagelychs mer (?) doen. Met welche voorgeven van des Vezyrs vrienden hebben hem alsoo verschricht, dat hyt d'accort en allen de comandamenten weder ingetrochen en gebrochen heeft. Verliesen alsoo daerby over de twee hondert duesent daeller, daer toe ich gelooove het nu wel niet meer sal comen, en alsoo moet die dochter hier noch voor de vader in ostagie blyven....

făcut-o și o fac în fiece zi în Polonia. Cu care spuse, prietenii Vizirului l-aŭ speriat aşa de mult, încît a luat îndărăt și a stricat îvoiala și toate poruncile. Aşa încît prin aceasta a pierdut peste 200.000 de taleri, la care sumă cred că nu se va mai ajunge. Si astfel fiică-sa trebuie să mai rămîie aici, ca ostatecă pentru tatăl ei....

LXXII.

Ioan, archiepiscop de Adrianopol, către cardinalul Mattei.

Cracovia, li 6 febbraio 1649.

.... Un gentilhuomo del Principe di Vallachia, qui gionto, riferisce che il signor Castellano di Cracovia, Guglielmo del l'Armi di questo Regno, sarà frà poche settimane dal Crim in Tartaria condotto a Jassi in Vallachia, potersene poi passare qui in Polonia alla sua Patria. Si dice che il suddetto Principe di Vallachia, havendo saputo che alcune migliaia di Tartari passavano alli suoi confini con ricche prede di Po-

lonia, li havesse da' suoi fatto dare adosso et, uccisine da 5^m, li havessero levato il bottino. Li salvati Tartari, havendo fatto poi risentimento col Principe, di tale incontro et danno, et egli dubitando che l'accusassero alla Porta, havesse fatto giurare quei suoi capi di guerra di non haver tentata l'impresa per suo comandamento, ma, havendolo eglino stessi fatto, per gelosia che non entrassero in Vallachia, havesse poi fatto donare alli Tartari da 800 pecore, 4^m talleri del leone et altri rinfreschi; con che erano partiti contenti e sodisfatti. . . .

[Roma, *Archivio dei principi di Santa Croce*, în copie la Bibl. Acad. Rom.; Col. Al. Em. Lahovari.]

LXXIII.

[9 Mart 1649.]

Ghisbrecht către State.

.... Men heeft hier ooch voorgehad om de pryncen van Moldavien en Wallachien te veranderen, maer, synde beyde die pryncen wat sterch gefondert, hebben die door kracht van de Tarters meynen te doen overvallen; maer die in Moldavien, comedende syn daer, soo beiegent, dat moesten retireren met verlies van eenige duesent man. Waerover hun de Tarters discontento hebben, soo Z. E. geen vendetto van dien tegen die pryncen en nemet. Maer beyde die pryncen hebben hun hier met 40^[m] verdragen, betaelende jder een

.... Mai avuse de gînd aici să schimbe pe Domnii Moldovei și Țerii-Romînești, dar, amîndoî Domnii fiind cam tare întemeiați, au socotit să arunce asupra lor puterea Tatarilor. Dar Domnul Moldovei, cînd au venit, i-a gonit aşa, încît au trebuit să se retragă, pierzînd cîteva mii de oameni. Pentru care Tatarii și-au arătat nemulțămirea, dacă Vizirul nu-i răzbună împotriva Domnului. Dar amîndoî Domnii s'aui înțeles aici cu 40.000 de lei, plătind adecă fiecare această sumă. Aşa încît această tulburare, abia începută, s'a po-

40^m dalders, soo dat sulchen opgaende en begeste onwoer (*sic*) nu gestilt is, want en is geen tyt die prinden tot onrust te verwechen

tolit acum, căci nu e vreme acum să se îndemne la neliniște acești Domnî

LXXIV.

[30 Decembre 1650.]

Ghisbrecht către State.

. . . . Vorleden eenige dagen hebben hier sekere tydinge gehad, dat den Tarter, met een machtik volck, al inprovista in Moldavien is gevallen, en gecomen synde tot Jassa, stansa en hof van den prins Lupolo, die vluchtich was, en alsoo heeft den Tarter daer alles geroofst en verbrant, en het lant overal in groote ruine gestelt, en veel volch omgebracht, en ander wechgevoert, en alsoo hier tydinge segura hebben, is den prins Lupolo daernaer niet den Tarter Kan veraccordert: is nidend (*sic*) gelimterden tyt aen den Tarter 120^m daelder te betalen, hebbende hem daervoor eenige personen pro caution in handen gestelt, tot dat de voorseyde 120^m Rj. van h. betaelt syn, en alsoo is

. . . . Acum cîteva zile, s'aă căpătat aici ştirî sigure că Tatarul, cu o oaste puternică, a năvălit pe neaşteptate în Moldova și, venind la Iași, reşedintă și Curte a Voevodului Lupu, care era fugar, Tatarul a prădat astfel tot și a ars și a ruinat pretutindeni, foarte rău, țara, și a ucis mulți oameni, și pe alții i-a luat cu sine. Si după știrile sigure ce se aice, Voevodul Lupu s'a înteles apoï cu Hanul Tatarilor, ca să plătească, într'un soroc hotărît, Tatarilor 120.000 de taleri, dînd pentru aceasta cîteva persoane ca ostatici, până ce se vor plăti acele 120.000 de taleri. Si aşa s'a întors Tatarul, lăsînd Moldova în mare ticăloșie. Tatarul amenințase și-și pusese în minte să facă în

den Tarter wedervertroch, hebbende t' lant Moldavien in groote elende gelaeten ; den Tarter hadde gedreycht en voorgenomen om in Wallachien daergelychen te doen; maer de Wallachen wae- ren beter ap hon heede (*sic*), en souden aen den Tarter voor antwoort: hem verwach- tende waeren. Maer den Tarter is, als voorseyt, met die ruine van Moldavien en t' ac- cōrt van den prins Lupolo te rugge getrochen. En al dese ruine heeft den Tarter ge- daen sonder van dit hofs lis- sentie, maer den Tarter heeft hem met die viemencie willen vendiqueren van de nederlage soo int vooriaer in Molda- vien gehadt heeft ; dat nu op den onnooselen is gevallen, — die de Heer wilt vertrosten....

Țara-Românească tot aşa, dar Muntenii erau mai bine pre- gătiți și ar fi răspuns Tata- rului : că-l așteaptă. Dar, cum s'a spus, el s'a întors cu peirea Moldovei și înțe- legerea cu Lupu-Vodă. Și toată această peire a făcut-o Tatarul fără voie de la această Curte, ci a voit să se răzbune cu această silă de înfrîngere ce a suferit în Moldova anul trecut; care a căzutacum pe nevinovați,— pe cari Domnul să-i mîn- gîie

LXXV.

[1651.]

Din «*Haubt Relation*» a lui Johann-Rudolph Schmidt, ca- valer de Schwarzenhorn.

.... Eben diesen 24 [Nov.? 1650], zu Abendts, brachte mir der Dragoman Panaioti Zeitung, dass ein vornember Griech Paulacki auf öffentlicher Gassen durch etlich hierzue mit Vleiss bestelte Janitscharen vom Pferd herunder gerissen, und mörderischer Weiss mit vilten Stichen umbs Leben ge-

bracht worden, und besorgte man sich dass es dem Griechischen Patriarchen Parthenio auch nit besser ergehen möchte, aldieweil er diss entleibten vertrawter und besserer Freündt, zu gleich in Verdacht wäre, er hette umb des Paulacki Pratickhen guette Wissenschaft gehabt. Die Practickhen seyn gewesen nachfolgende:

Dieser Paulacki, ungeachtet er mit dem moldawrischen Fürsten, dem äusserlichen Ansehen nach, grosse Freundschaft gepflogen, hatt nichts destoweniger nach selbigen Fürstenthumb getracht und dem vorigen Grossen-, aniezo Offnerischen, Vezier Murath-Bassa, gerathen, er solle beede Fürsten, auss Moldaw und Wallachey, nach der Pforten citiren, bei deren Ankhunfft man nicht allein eine grosse Summa Gelts von ihnen herauss pressen, dieselbige ab- undt andere einsezan, sondern auch von dissen widerumben vil Gelts haben könnte. Ess hatt aber der Handl gefählt, und ist so gar auch dem .Tartar-Han nit angegangen, alss welcher die Moldaw spolirt und von der Portten haimlich befehlt wäre des Lupulo Persohn sich zu versichern und nach der Portten zu schicken. Demnach undter dissen Handl der Paulacki annoch forth und forth nach dem moldawrischen Fürstenthumb strebte, und der Lupolo solches erfahren, solle diesser eine grosse Summa Gelts dem yezigen Gross-Vezier und Kehâia bey versprochen und dardurch des Paulacki Todt erlangt hab. Eben wie vor Jahren mit einem anderen vornemben Griechen, Nahmens Curt Celebi, beschehen. Der Patriarch erhellt sich noch, ist zwar nit mehr in des Lupolo Gnaden, suecht aber und hoffet mit diesem sich widerumb zu versönen, will auch demonstriren, dass er nie nichts wider ihne Lupolo practicirt, sondern bloss auss Forcht dass er den Paulacki zu einem Freünd haben müessen, widriges Fals er in seinem patriarchatu nie sicher gewesen wahre. Im summa, der Kehâia-beg, der Janitschar-Aga und Gross-Vezier, auf welche der Paulacki seine hochmütige Intention gebawet, haben ihm den Garaus gemacht.

[La 10 Mart 1651] der Fürst auss Wallachey und Moldaw,

auch der Tartar-Han, hetten in Befelch, mit allen Kräfften, dem Kmielniski beizustehen. Dies werde an den, etc.¹.

[Ms. I, 756, în Bibl. Archivelor Imperiale din Viena, f° 23 V°, 57.]

LXXVI.

[1654.]

Copia litterarum in latinum translatarum Palatini Moldaviae Georgii Stephani ad Magnificum Dominum Ioannem Kemeni.

Nos Georgius Stephanus, Dei gratia regni Moldaviae dominus, nostro dilecto magnifico Ioanni Kemen, Serenissimi principis Transylvaniae intimo consiliario et omnium exercituum supremo generali, multa bona, optatam valetudinem, felicemque ac longam vitam a Deo praecamur. Vestram Magnificentiam rogamus ignoscere velit quod non scribamus latine idem, ob scribarum quos habemus linguae nostrae imperitiam, quia fit ut rem probe percipere non possent. Scripsissemus etiam Serenissimo principi, sed scimus quid (*sic*) Vestra Magnificentia habeat tales qui perlegent litteras ad Vestram Magnificentiam datas, atque ita Serenissimo principi omnia pateri poterunt. Apulit homo noster qui apud Chmielnicum fuit et certo certius retulit venisse ad Chmielnicum Caesaris Germanorum homines, quos ipsemet vidit et sermones eorum quos illic habebant audivit; is hoc asserit quod Caesar Germanorum ista legatione hoc agat ut Cosaci cum Tartaris contra Transylvanos arma capiant et in Polonię irrupant. Et, si Transylvania auxilium dederit Polonię, insurgant Germani et Serenissimi principis regnum invadant. Sed ignoramus, quonam transire potuerint illi homines ad Chmielnicum. Ideo nos, de tali re edocti, Magnificentiae Vestræ notum facimus. Vesta Magnificentia intimabit idem Serenissimo principi. Quam rem si Vesta Magnificentia penitus investigaverit,

¹ Profit de ocazie pentru a îndrepta o greșală în Prefață. La p. CCXX, nota 3, trebuie să se cetească: «22 Novembre 1646», data scoaterii lui Partenie, pentru că raportul olandez, primit în Februarie 1647, e din 30 Novembre al anului trecut, cum se vede în data din susul paginăi

clarius rem omnem intelliget. Haec significanda voluimus Vestrae Magnificentiae, optante[s] ut hoc scriptum nostrum Vestram Magnificentiam offendat in bona valetudine; et in nomine domini nostri Iesu Christi vivat hilariter; amen. Datae Iasis, die 6 Februarii, anno 1654¹.

Georgius Stephanus, Waiwoda terrarum Moldaviae.

[Cracovia, Arch. Orașului, *Acta publica regni Poloniae: 1642 și urm]*

LXXVII.

[1655.]

Rákóczy al II-lea către Cancelariul Ungariei; Blaj, 23 Iulie 1655.

[A primit scrisorile lui «triduo abhinc, recte cum redditum pararemus ex transalpino conflictu». Cu pericolul vieții și-a arătat iubirea către Domnul muntean, pe care l-a lăsat la Tîrgoviște «sub debita custodia». Ioan Boros va plăti soldați, «et praesto sit ad egrediendum cum milite, ubi ei in iussis dederimus». Hrizea «adversus nos strenue decertavit». Siavuș-Paşa de Silistra i l-a dat în mâină. «Qui pedestrium militum capitaneus fuerat et Moldaviae Vaivoda fieri appetebat, pro certo sibi ducens victoram contra nos, spe delusus est; si quidem per egressum nostrum vinctus manibus et pedibus Vaivodae Constantin est praesentatus....

Gloriosum certamen inierunt nobiscum die 22 iunii, in districtu transalpino; vigesima sexta, praeter omnem spem, conflictus initus, et victoria, Deo sic disponente, nobis cessit. Triginta tres tormenta, quindecim vexilla nobis cessere. Pe destres milites plerique trucidati. 27^a advenit cum milite suo Vaivoda Stephan, adjunctis sibi 400 Tartaris. 28^a, 30^a item Vaivoda Constantin ad nos egressus est; e rebellibus non plures quam viginti quatuor profugere.

Prima iulii parens noster Passa Sciaus, cum aliquot centenis equitibus turcicis, se nobis praesentavit; cuius opera cum non egerimus, post quinque dies domum relegavimus: pari ratione Vaivodam Stephan cum milite suo, transacto

¹ Cf. *Convorbiri literare*, XXXIV, pp. 926-8.

octo vel novem dierum spatio, remigrare iussimus. Interim, dulciori vino cum convivis nostris inhaerentes, dominum Boros ad insequendum hinc inde sparsos rebellium milites submissimus; quos, passim deprehensos, confecit, sicque feliciter ad nos rediit....

De Lupul etiam nonnulli mira ominabantur; qui ipsius prosperitatem et faelicitatem status depraedicant, sint omnino consimiles L'ipul! Tantam quippe fidem habemus, ac etiam respectum apud Potentissimi Imperatoris nostri Portam Othomannicam, ut semper gratiora existant servitia nostra quam alicuius perduellionis, et in tantum quidem ut ne unicum Vaivodam qui voluntati nostrarę adversetur, diligent, quod ipsum scripto declarare poterit Suae Maiestatis ibi constitutus agens....

[Archiva Bibl. Academiei Maghiare.]

LXXVIII.

[1655.]

Ladislaū Barkóczy către un necunoscut; «Baktae», 30 Iulie 1655.

Rákóczy se întoarce pe la Bran. Boros rămîne, cu cîteva mii de oameni, la Constantin-Vodă, «quem noviter princeps Vaivodam Transalpinae constituit». Rebelii erau 16.000, cu «modo factus moldavicus Vaivoda». După luptă sînt trei zile de ospețe. La intrarea în țară, Seimeniș se gătise de luptă și ucisese ștafetele lui Rákóczy. Se ieau patruzeci și două de steaguri și treizeci și patru de tunuri. Răsculațiile așteptase ajutor de la Cazaci, cari s opriți de Tatari.

[*Ibid.*]

LXXIX.

[1655.]

Inscriptiile de pe crucea scoasă din Teleajin, azi aflătoare în satul Drăgănești (jud. Prahova).

In față:

† Cu b[un]ă vreare Tatăluř
și cu îndemnare Fiiuluř
și cu sfrășitul Sf[ă]ntului

Duhu rădicatu-se-ă acest[ă] sf[ă]ntă
 şi făcătoarea de biruinţă cruce
 şi cu hramul sfantei şi
 birujoarei noastre, care
 iaste prea-sfantei Fecioare
 ... senie pre-sfantei Marii boḡt. [bogorodițe]
 ... întru H[ristos] iubit şi bine
 credincios creştin Io Costandin Basa-
 rab Voevod . . .

[6 rînduri şterse,
 Pe o muche :]
 † Isprav|nic | Andro|nicu, cap^t ot | Gherghiț; pis | Iun. 13
 dni | ; leat 7163

[Pe cealaltă :]
 Gheorghe Racoț |, cinstitul Craiul | Ardealulu, văzind
 Măriia Sa | jaloba noastră, | Măriia Sa aū ve|nit cu oștile
 Mă|rīia Sa, și eū cu | boiařii țării mele | , și cu pribegiř, asu-
 pra | a răsculařilor oștire | . . . iară Măriia | Sa . . . ma . . .
 că puse | . . . aū stăpărire | . . . Domniř | . . . piațră | pe lo-
 cul Măriia | Sa Craiu, și am rădi|cat această cruc[e], să fie
 a Domniei Me.[e]; Mař(?)¹.

LXXX.

[1656.]

Cu mila luř Dumnezeu, de la marele Împărat, ţar și marea
 cniaz Alexei Mihailovici, al cei mari și cei mici și albei Rossii
 de sine stăpînitori, al Moscvei, al Chievului, al Vladimirului,
 al Novogorodului ţar, etc. Cătră Ștefan Voevod și stăpîni-
 tori țării Moldovei milostivă cuvîntare. Înnaintea Împărești
 Noastre Mării s'aū înfățoșat cu plecată rugămintă trimisă
 cătră Împăratiasă Noastră Mărire, Mitropolitul Suceviř Ghe-
 deon și boerul al z-le logofăt Grigorie, ca, noi Împărateasca
 noastră Mărire, să ne milostivim a da slobozenie norodului

¹ Piatra mi-a fost semnalată de d. Ștefan Grecianu, care m'a condus și
 păñă la dinsa. De la bunătatea d-sale mai am și inscripția de la Nănișoră,
 tipărită de mine în ediția lui Constantin Căpitanul.

negoțtoresc din țara Moldoviă de a neguța în rossieniasca noastră Împărătie cu oră ce feliu de mărfuri și a negoțtori cu slobod negoț. Deci, noi, Marele-Împărat, Împărătiesca Noastră Mărire, ni-am milostivit și am slobozit ca norodul negoțtorescu din stăpinirea țării tale Moldavie să vie în moscăciasca noastră Împărătie, cu tot feliul de mărfuri, și să facă negoț cu slobodă comerție. Și, după a Noastră Împărătească Milostivire, norodul negoțtoresc din țara Moldoviă iaste slobod în rossieniasca noastră Împărătie de a intra și a ești și a negoțtori cu slobod negoț, pururea, fără oprire sau păgubire, ori unde ar fi. S'aș scris în Curtea Împărătiei Noastre, în împărătiesca cetate a Moscvei, la anul de la zidirea Lumii 7164, Iunie 29 zile¹.

Cu mila lui Dumnezeu Marele Împărat, etc.

[Traducere din 1858, de un călugăr moldovean; Bibl. Ac. Rom., 83/XI.]

LXXXI.

[1656.]

Constantin-Vodă către Împăratul german; Tîrgoviște, 9 Septembrie 1656.

[Răspunde la scrisori din Laxenburg, 20 Maiu. A cunoscut favoarea împărătească:] soror mea domina Anna totaque Petraskina familia; [pentru care mulțamește, citind: «Periandri leges, quas Corinthiis olim dederat.】 Petraskina enim familia praecipuo quidem vinculo pietatis a quondam Serenissimo et Augustissimo Imperatore, patre nostro pientissimo, Ferdinandu secundo, obstricta fuit, quod et in Vestra Caesarea Regiaque Maiestate, etiam praesenti tempore et post fata nepotis mei, quondam Michaelis Vayvodę, non minus resplenget. [Arată mulțamirile din partea Anei și fetelor ei, Elena.]

[Bibl. Ac. Rom.; hîrtii dintr-o culegere de autografe, dăruite de d. D. A. Sturdza².]

¹ Cf. un act, din August următor, al Taruluī în *Diplomataria*, XXIII, pp 426-7.

² Între ele e și o scrisoare de la Matei-Vodă, care arată că plecarea Dom-

LXXXII.

[1656.]

*Serenissime ac Potentissime Dux Venetorum, Domine, Domine
ac nobis amice honorande,*

In tanta distancia loci, ipsa fata prono animo nostro invidere videntur, dum raram nobis suggerunt occasionem praestandi Serenitati Vestrae officia parataque obsequia nostra, quam nunc, in privatis quibusdam arripiendo, animis precamur felicissimos in multas annorum myriades Serenitati Vestrae successus. Simulque rogamus ut mercatores ditionum nostrarum, cum commerciis in dominium Vestrae Serenitatis peragrantes, ab iniustis turbationibus sint liberi ac immunes. Quos et modo magnas iniurias difficultatesque a quodam Stephano Beblai sibi iniuste illatas pati nobis est relatum; de quo praefato Stephano barones nostri, nomine Iordaki, Staty et Thoma, thesaurarii Principatus nostri, palam, publice libereque recognoverunt, et illum Stephanum consocium commerciorum certa scriptaque obligatione cum ipsis fuisse, in omni eventu mercatorio, ac, post divisas mercationes, pariter sortem suam, ut alii consocii, accepisse et praeterito principi, antecessori nostro, pro libito suo vendidisse. Modo autem, ab ipso, in dicta causa, innocentes mercatores nostros Venetiis postquam infestari inaudiverimus, intercessoriales

nuluī la oastea turcească se făcu în adevăr pe la începutul lui Septembre Iată-ī cuprinsul :

• Sacratissime Romanorum imperator, domine, domine ac maecenate clementissime. Obsequiorum meorum humillimorum, diligentí praemissa commendatione, omnia fausta ac prospera faelicesque progressus ac eventus Sacrae Maiestati Vestrae, cum diuturna in annos nestoreos valetudine summaque a Deo ter Optimo Maximo benedictione, ex intimis animi mei medulis, tanquam obsequentissimus ac minimus servorum Sacrae Maiestatis Vestrae cliens, precor.

Gratissimas accepi literas ab Sacra Maiestate Vestra per famulum eiusdem Lucam Matkovicz. [A astăzi succesele Împăratului și] immutabilis gratia singulare animi propensio S. M. V. erga me, servum suum. [Se va arăta recunoscător.] De rumoribus, quales in partibus moderno tempore grassantur nostris, ex ore tena relatione praefati famuli S. M. V. intelliget. [Și de acum va mai da știre] Datum ex castris positis ad fluvium Seret, 6 Septembrie, anno Domini 1637.» V. mai sus, pp. CLXXXVII-VIII.

nostras pro illis ad Serenitatem Vestram retulimus, ut homines nostri in dominiis Serenitatis Vestrae ab illo Stephano non perturbentur; qui et apud nos, si quaedam ei iniuria apparuerit, satisfactionem per strepitum iuris a consociis suis obtinere potest, non infestando commercia in dominiis aliis. In reliquo, nos singulari gratiae Serenitatis Vestrae cum promptitudine obsequiorum nostrorum recomendamus. Datum in civitate nostra Iassii, die 20 iunii, anno Christi 1656.

Serenissimae Maiestatis Vestrae observandissimus amicus
et servire paratus:

*Georgius Stephanus,
Princeps terrarum Regni Moldaviensis.
Io Gheorghie Ștefan Voevod.*

[Vº.] Serenissimo ac Potentissimo Duci, Dei gratia Duci Venetorum, domino, domino ac amico nobis honorando.

[Venetia, Archivio di Stato, Lettere principi, busta 15.]

LXXXIII.

[Constantinopol, 27 Ianuar 1658.]

Levinus Warnerus către State.

Post meas 30 decembris datas, nunciatum hic fuit, inter illa quae Adrianopoli nunc tractantur, decretam fuisse praefecti Valachiae, brevi quoque decernendam Bogdaniei gubernatoris mutationem. Successit (quod antea controversum erat, sicut 22 septembres significavi) satrapa christianus, postquam, praeter ingentia alia munera, quater centena millia imperialium obtulisset. Varias quidem vias tentarunt primi moderatores dictarum provinciarum ut sibi denuo conciliarent Turcarum animos, sed ira fuit implacabilis, quod delictum illorum, quia contra Imperium esset commissum, inexpiable sit iudicatum. Unde, qui eorum hic loci erant residentes, vehementer iam accusantur quod posterioribus hisce belli veneti temporibus quibus aliquando cladis aliquid passi sint Turcae, vires Imperii huius nimium extenuarint apud principes suos, qui,

eo persuasi, audacius facere sint ausi, quum nunc facta poenitet. Et certe non deerant tunc quoque inter ipsos Turcas qui, propter adversa belli foris et seditiones domi, regnum hoc compararent (de quo etiam publica satyrica extabant) decrepito seni, qui, desperato pristino vigore, fomentis tantisper sustentaretur, donec animam efflaret.

LXXXIV.

[Constantinopol, 25 Februar 1658.]

Același către același.

Praeterito vigesimo septimo ianuarii, inter alia indicavi designatum fuisse novum Valachiae praefectum, qui postea, cum provinciam illam esset occupatus, repulsus fuit a primo eius gubernatore, qui, ut locum suum tueatur, multas copias auxiliares cogit ex vicinis locis, et in primis fretus est supetiis Cosacorum, licet illorum perfidia iam saepe antea fuerit cognita. Unde iam Tartari stant in procinctu, quibus et turcici milites adiunguntur, grassaturi in Valachos, tanquam in rebelles, si imperata regia non exequantur

LXXXV.

[1656 8.]

a)

Ex castris Regiae Maiestatis Poloniae ad Choinice, [30 octobris 1656].

[Tatarii au luat 50.000 de robă.] Imperator Turcarum amiciam suam erga R. M. declaravit, expeditis ad Tartarorum Chanum, ad Bassam Slistriensem, ad Moldaviae et Valachiae Waivodas mandatis, ut ad requisitionem regis Poloniae prompti sint contra quemlibet hostem insurgere¹.

b)

[Palatinul Ungariei către Împărat; Pressburg, 14 Octombrie 1658.]

¹ În știri polone (*ibid*), găsim și aceia că Hmilnițchi, «Valacum quoque minis Chami Crimaei coactos ad desistendum a coniunctione armorum cum Rakoczio».

Quidam mihi Vaivoda Transalpine, de facto in exilio haerens, scribet. [Trimite scrisoarea Împăratului, întrebând ce răspuns să dea.]

[Arch. Academiei Maghiare, cutia LIX.]

LXXXVI.

[1658-65.]

[Extrase din Protoalele tîrgului Cohalm (Reps), in Ardeal.]

[1658. Maiü. Turcî în ținut.] 27 Iunii. Ist der Moldawer Wayda Stephán mitt vilten Völckern vonn Ihr Fürstlichen Genaden vonn Ungern, nemblig vom Giorgio Rakoczy dem Jüngern, inn den Markt kommen und die Nacht über auch den Läger im Markt gehalten. Derer Völker aber, als die Polaken, sindt zum Theil zum Mirkvássa, theils zu Ugra hiedannen, auser dem Markt zihende, gelegen; die ungrische Haydo seyn czu Katzendorff, die Bleschländer zu Hameroden, unnd die Moldawer beym Weyda im Markt verblieben. Zu computiren, summatim etwa mehr denn thausent, ausserhalb denen, wellche anderstwo hinzhien, unss unwisslich, Willens den new von Turca eingesetzten Wayden zu bestreiten; ist aber unglukelig ergangen, unndt das mehrer Theill erwenntten Volks erschlagen inn der Moldawe...

14 augusti fuit prima fuga oppidanorum ad arcem, ob irruptionem Tartarorum et aliarum gentium hostilium condendentium, etiam duorum Wayvodarum volachicarum regionum, Transalpinae et Moldaicae scilicet.

22 eiusdem mon. Kaczam et Steretfordiam fidem (?) funditus combusserunt, conferentes se, post incendium factum, iterum in Barczam, plus minus sesquicentum numero, primam combustionem qui fecerunt. Ubi, tam illorum qui in arce, quam extra, secunda fuga.

[27. Apoi Tatarii, tăind. Cu ei și Cazaci.]

[24 Novembris.] Im Quartier sindt auch in diesser Zeitt wallachische Völker und Multáner unnd sonnsten vermengte Völckern zum Dárocz, Teutschen Tech auch, unndt anderstwo

im Stuell, nich wennicg, ein schwerer Last undt Bürde; der Höchste erledige unss von ihnen

[În 1661 năvălirea «turcă», cu Ali-Paşa, etc. Şi în 1662.]

Anno 1663, den 6 Decembris, alss der Moldawer Waywoda, mit Nahmen Boghdán Kyrck, mit Koszaken, Tarthern und Moldauern mit im ander, ans 20.000, zwantzig taussent Mann starck, von Ober-Ungern, unter dem Erezck-Uyvar herkommend, in unseren Stuel langete, frühstückte der Waywoda selbst zu Schweischer. Wir aber befuhreten unss, die gantze Zerme (oder Taber) möge in unserm Marckt Nachläger halten, schickten derohalben auss Einwilligung eines Ehrsames Weissen Rathss zween Weisen Herrn auss unserer Mittlung entgegen, nehmlich dem Waywoda und seinem Obersten, bittlichen anhaltend, so es möglich were, unseres Marcktss zu verschenen. Da wir denn durch unsere Demuth so vill Gnaad erlangeten dass, zwar der Wayvode in eigner Person, woll auff 100 Mann neben ihme, mitten durch unsern Marckt hindurch zogen, aber die übriege Völcker alle worden von dess Waywodenss Legaten, so vor dem Tabor bey unss ankamen, in der Obersten Jass (*sic*), bey unserss Müllerss Hauss über die Bach hinüber gewiesen, und zogen also, ohne mercklichen Schaaden, durch die Kayss. Gass nach Homorod und Streitforth. Der Waywode und die Moldawer hielten Nachtläger zu Homorod, die Koszaken und Tartern aber zu Streitforth, und thäthen dem Armuth an beyden gedachten Ortheren mächtiges Schaaden in Haăw, ungedräschene Korn und Haber, dass fast gar nichtss überbliebe. Dess anderen Tages, in aller Frühe, machten sich diesse Völcker auff, überfüllen die Sommerburger plötzlich, und, weil die arme Leüthe sich auss Furcht auff die Burg verfiegeten, üebeten die Völcker in der Gemein Gewaldt, brochen die Häusser und Keller auff und thäthen sehr grossen Schaden in gedräschene Korn, Haber und sonst Früchten, brochen auch die Kürche mit Gewalt auff, worauss sie vilien Haussrath und Kleider wegnahmen¹.

¹ În Socotilele Cohalmuluî, la 1663, găsim: «Item eben dess Peter Deakss

[1665.] Nach dem die Waywadin auss der Wallachey entwichen und sich in unser Landt nach Also-Rakos zum Peter Deak salviern wollen, welches der Törck verstanden, hat also balt etliege Törcken, dabey auch ein Fürsten-Commissarius gewesen, abgefertiget, die Waywodin zu sich zu holen; weilen aber die Waywodin wegen Leibes-Schmertzen nicht als balt sich auff den Weg begeben konnen, haben wir auss Ihr F. Gnaden Mandat folgenderweise Érés nach Also-Rakos auff der Waywodin Ration führen müssen. Den 19 Ianuarii [«Heu, Haber, Grossbrodt», «einen Rumpt schön gezimmert Kormahl», «Hünnern», «Bier»; și a doua oară: «Gänse», «Eyer», «Butter», «Zwiebeln». Și a treia oară: «auff der Wádin Ration». «Item die 6 Februarii . . . : Eymer gutt Bier.】]

Nachdem wir die Waywodin auss der Wallachey achtzehn Wochen lang, beyd für Menschen undt Ross, allerhandt Érés nach Also-Rakos auss unserem Stuel führen lassen, haben wir auss Ihr Fürstliegen Gnaden Mandat den 13 May von Homorod, Kacza, Darotz, Thikoassa, Garath und Schorvén-ségh 66 Ross mit Sillen und aller Bereitschafft geben müssen, sie von Rakos biss nach Schessburg zu führen, 1665¹

Diner, welcher die Ochsen so dem wallachischen Vaivoda vom Stuel über-schickt worden, dass er etliege zurücke gelassen, verhret Taller 2». Cf. cu Krauss și Ioan Bethlen și cu aceste șiruri cuprinse în *Mon. Comit. Trans.*, XIII, pp. 266-7: La 20 Iulie 1663 Ghica e la Făgăraș, pe cind Dabija și Tatarii se aflau abia la Preașmăr. La 22-4 ale lunii, Domnul muntean trece Oltul la Porumbac. La 2 August, «tristis nescius quo fato rapturus», vine, cu 3 000 de oameni, Dabija, și cu Cazaci. Pentru intorsul Muntenilor, v. și Kemény, *Deutsche Fundgruben*, II, pp. 139-40. — După Nekesch-Schuller, p. 278, Grigore trece lingă Brașov la 16 Iulie, nu pradă, dar e prădat el «de hoț»; la 21 Dabija vine, prădind însă crud. Cf. p. 281. — Doamna Ghică scrie către principesa lui Apaffy la 17 iulie, din lagărul de la Zernești (*Torok-Magyark. Állam-Okm.*, IV, pp. 100-1).

¹ Cu privire la această fugă a lui Grigore Ghica, iată ce cuprind noți rapoartele olandeze:

19 Septembre 1664. La Neuhäusel a fost, scrie ambasadorul, un mare desastru, «e qua Valachiae administrator cum solis triginta, Bugdaniae rector cum quindecim militibus evasit».

23 Ianuar 1665: «Post profugum Valachiae principem praepositus ei nuper fuit rector novus, nomine Stridari, id est ostrecarius, quod pater eius vendendis ostreis sustentaret vitam».

LXXXVII.

[1659-60.]

Acta dierum sub quibus Georgius Rakocius et Acatius Barczai, una cum suis adhaerentibus, intra et extra civitatem Cibinium super regimine regni Transylvaniae contendunt, anno 1660.

[Decembre 1659. Barcsai face un manifest.] His inserit etiam Vaivodae Minye et Georgii Gyika, Passae item Szi-listriensis, imo etiam regnicolarum Transalpinae gesta.

[10 April 1660.] Orto sole, veniunt duo Valachi, qui principi literas ferunt a Vaivoda transalpinensi, domino Gyika Georg, quarum summa haec est:

Edes fiam Ngod elhidye hadainkat az Silistrai Passa- val s haddal fél kuldötük a Budai Vezerhez, most Lu- gosnal Ienak a Portarol	Fiule dragă, să creadă Măria Ta că oștile ni le-am trimis cu Paşa din Silistra la Vizirul din Buda; acum e la Lugoş căpitanul Ali
---	---

Despre purtarea Domnilor noștri în lupta de la Leva v. «Continuatio historiae Hasan-Agæ defuncti Vezirii Supremi Kiupruli Achmed Bassae mu-hurdar» [Hasan Vegi] (ms. quart. lat. 539 în Bibl. Museului Național din Pesta, p. 165): Husein a fost invins, «Valachis et Moldavis hic nullum prorsus subsidium ferentibus, duo duntaxat vel tria milia herorum confiniorum ac Hussein-Bassae totum famulitum in acie stabant, quod si enim Valachi ac Moldavi simul concertassent, nec unicus infidelium evasisset. . Valachorum et Moldavorum currus omnes diripuerunt. Valachi et Moldavi dicebant in eodem loco et tributum regi dare et simul pugnare utrumque simulue fieri potest» Dux eorum, cum equis propriis, ad Portam Ferream aufugerat».

În relație cu pribegie lui Grigore Ghica e această mențiune dintr'o Cronică a Zipsului — «Chron. Scepus., p. 31» —, pe care o dă Carol Wagner, în *Collectanea de regno Comanae* (Bibl. Museului Național din Pesta, fol. 3745).

«5 Januar 1668. Herr J. Georgius Gika, princeps et Vajvoda Transalpinae, von Wien hier ankommen, in Willens sich hier als exul aufzuhalten, deme die Stadt mit ihrem höchsten Schaden das Stadt- oder Gasthaus völlig einräumen müssen». Apoi: «Den 26 April 1670 kam Georgius Gika, princeps Valachiae Transalpinae, wieder alhier an... (sic), den 27 reisete fort nach Wien». Cf. *Torok-Magyark Állam-Okm.*, IV, pp. 169, 174-5 (Apaffy arată Turcilor că Domnul n'a fugit pe la el), 200-1, 213 (pentru adăpostirea Doamnei). Scrierea din Budowitz a lui Ghica, publicată în *Hurmuzaki*, IX¹, e din 2 («²⁰»), și nu 24 Sept. 1665

Ali-Passa Capitan, kita... ally az Velenczetek ellen zalo hadnak generalissa zelt, rendes tellenk mofis generalisagra, s cziak azt zarjak hogy erkezek mentost he mennek az Tatarokis kün fünlönök fogyatkozas abbol el hidye edes fiam Ngod nem lessen, az hatalmas Csaszarnak lesyen Ngodra gondviselése, etc. Az melly leveleket Ngod küldett a kikethova kevantatott el kul-deczjem, ezutanis azt czeleskessem etc. Datum ex Bukarest.

Oretenus autem iidem Valachi referunt talia:

Az Vaidaval szembe leven aztis monddt hogy, nem tud elmnenni Dalahova, az az Rakoci hogy a hizet se halanak, mert bizony mind eltonjatty a orssagteket, annyi hed megyen most hogy az szemmejek sem lephe tike, ha ez az Barcsai Fejedelem eleibe nem mehet órhaddok, mind el zesslek el pusstultak, hogy jessen fel az Török Czassarjal Rakoci, nem gondollya e megh, niaczoda esreje hagyom, etc., etc., etc.

[16 Maiu. Se serie la Brașov:]

Havasalfödeböl azon az Iassutan akaz Coztandin Vayda ki szaladni, ugy zi-

Paşa de la Poartă, care a fost numit generalul oști contra Venetienilor, și acum e numit general, și numai aceia aşteaptă să sosească mîntuitori, dacă se duc și Tatari... Dintr' aceia să creză, dragă fiule, nu vei avea nici-o scădere: puternicul împărat îți va avea de grijă, etc Scrisorile care mi le aî trimis, să le trimit unde dorești, și după aceasta voi face tot aceia, etc.

Fiind față 'n față cu Voevodul, a spus că nu poate merge la Dalahova(?), nici de veste nu-i aude lu Rákóczy, căci ză tot... țerile voastre; atâtă oaste merge acum, că ochii nu o pot cuprinde; că domnul Barcsai nu poate merge înaintea lor cu oaste, tot se va pustii; ca să vie Rákóczy [la pace] cu Împăratul Turcesc, nu se gîndește, ce putere lasă etc.

Din Muntenia pe drumul acela vrea să fugă Constantin Voevod; să aî grijă, dacă

gyazon ha lehet, kgltek regedya megh, azzal talal kedveseget s mind az Portan, s mind az Törökök előtt.

[20 Maiu] Ad obtinendum passum Veres Torony [care fuisse părăsit de Rákóczy, cel păzise încă de la Crăciun] qui descenderant: idem Pribek Ferencz, d. Kovatz Istvan et d. Stamp Gergely, magister civium cibinensis, referunt Vajvodam Coztandin obseditse sedem in Tergovistya, d. autem Georgium Gyikam fugisse ad Fekete Gyurgyo; statum regni Transalpinae non secus esse turbatum quam nos rum hunc Transylvaniae.

[Bibl. Academiei Maghiare, Hist. fol. 158.]

LXXXVIII.

[Viena, Iunie 1660.]

Haec promitto ex corde facturum, accepta a S. Cesarea Regia Maiestate gratia:

Gratiam hanc supplico a potenti manu Cesarea ut me sedi legitimae in Principatu Moldaviae restituere per interpositionem dignetur. Est etenim facillima via, quandoquidem omnes barones et Provincia me requiret, uti patet ex litteris externis.

Ego vero promittam primo, et iuramento firmato, quantum ex me fuerit, non solum me (quod diu in corde habui) et meam familiam subdere obedientiae et pedibus Sanctae Romanae Ecclesiae, agnoscedo caput universale Summum Pontificem, cum omnibus meis, sed promittam provinciam meam totam futuram sensim (?) ac principatum sub eadem Summi Pontificis obedientia, cum articulis essentialibus.

Promittam similiter et iurabo idem tractare cum domino principe Vallachiae Transalpinae, dummodo erit meus amicus et fidelis socius, ut ille quoque eadem in sua provincia faciat et exequatur.

Promittam item et iurabo, quantum in me erit, agere et operari, et dominum principem Vallachiae adiungere, ut Patriarcha Constantinopolitanus in posterum ille eligatur qui

se poate, să lăptești; cu asta te veți face plăcut și înaintea Portii și Turcului.

sit addictus Ecclesiae Romanae; quo creato, facilius exteris, et per ipsum, et per nos, in nostram sententiam attrahemus.

Promittam insuper et iurabo in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis me unum episcopum catholicum ad latus semper habere, qui, non solum pro spirituali consolatione animae nobis assistat, sed sit intimus in omnibus noster consiliarius et coadiutor, dummodo fuerit a Beatissimo Pontifice Romano et Vesta Regia Maiestate destinatus.

Promittam item et iurabo in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis me scolas publicas in residentia pro iuventute in christiana religione educanda erecturum et Reverendos Societatis [Iesu] Patres, vel similes, positurum, qui eandem publice instruant iuventutem et in omnibus officiis edoceant; de quibus nobis curae erit ut honeste vivant.

Caetera quoque huiusmodi, quae erunt a Vesta Cesarea Regia Maiestate perbenigne ordinata, firmiter iurabo et [pro] posse exequar.

Non in lingua puniendum, sed in capite plectendum me submittam, si alienus in supradictis inveniar, et maxime si cum domino Racožio in eius iniquitatibus consensum haberim, aut in posterum consentiar, vel cum eodem sim in parte aliqua, sive factione unitus.

Si haec omnia ad voluntatem Sacrae Regiae Maiestatis successerint, ego hic, Vienna, deposito sub infamia iuramento, firmiter in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis, iurabo me, non solum in posterum perpetuum servum futurum, cum omnibus meis, sed promittam provinciam totam futuram sub potestate Vestrae Sacrae Cesareae Regiae Maiestatis et feudalem. Imo, si ex gratia Vestrae Maiestatis in fide nostra erimus, modo cum optata pax cum omnibus conclusa sit, casu quo aliquando alte decreverit Vesta Sacra Cesarea Maiestas se contra Crucis Sanctae hostes resurrecturum, vel quemcumque alium, ego etiam cum capite et sanguine meo semper ero ex parte Vestrae Sacrae Cesareae Regiae Maiestatis.

[Roma, Arch. Vaticanului, Nunziatura di Germania, 167.]

LXXXIX.

[1662.]

[Extrase din Socotelile Mediaşuluă, la Arch. din Sibiu]

[1662.] Die 11 Septembris. Schikte ich den Szeocz Janos mit den Rossen, so aus Fürsten Befelich unter die wallachische Legation ihn Tabor begerth worden, bey Torda... Die 16 Septembris. Schike ich der Moldauer Legation grun Fische, d. 45. Ittem Wein, oct. 5, d. 50. Ittem aqua vitae d. 28. Ittem Birn undt Persen d. 8... Eodem geb ich dem Szeocz Janos, dass ehr der wallachischen Legation nachgeritten biss kegen Galt undt die Postross zuruk gebracht. [8 Octembre. Solie tatară «bey der Stadt beyhin getzogen». 10 Novembre. Aceiașă la Făgăraș la principe.] Die 28 Decembris. Eodem kauffte fuer die wallachische Legation 6 Kubel Habern, f. 3/12. Ittem gebe ich ihm Vermuth-Wein, oct. 6, zue d. 12, tt. d. 72. Ittem grun Fische d. 80... Ittem Furstl. Gnade, sampt dem Kuczug Mehmet-Passa undt seinem Kriegsvolk, seindt ihn die Stadt herein kommen, 12 Octombris 1662, undt ist allher geblieben biss 11 Jan. a. 1663... Ittem nach deme der Furst fon Cronen zueruk kommen ist¹....

XC.

[1663.]

Extras din «Supplementum in libros 4 rerum Transylvaniae a... d. I. Bethlenio..., adiectum ac collectum per quendam historiophilum; 1697¹».

[1663.] Incolae in Apoldia Superiori plerique castellum deseruerant, paucioribus in arce interiori relictis, qui transeuntis Transalpine principis furias difficillime et cum praesentissimo vitae necisse periculo amoliuntur... Transalpinenses, ad Sabesum usque penetrantes, frumenta ad Sabesum fluvium propinquiora corripere incipiunt, erectis tentoriis in ipsis segetibus, passim per equos triticum iamiam meten-

¹ În registrul 1667-72 se găsește pentru acest din urmă an: «Ittem ist auff unterschiedlige turkische, wallachische undt moldauische Legaten und grossen Herren Ankunft, ausspendiert in summa...».

dum depascunt, millio tamen parcentes, ne fratribus suis Valachis damnum intulisse viderentur. [A treia zi vine fiul Hanuluī. Apaffy la Sebeș, apoī «ad castra.»] Tertio abhinc die denuo adest hospes, mutatis ad Sabesum fluvium castris, ipse princeps: intra urbem biduum commoratur. Mox adest nuncius qui peregrinos principes Transylvaniam iam ingressos nunciat, procedere Transalpinum Wayvodam, nec procul abesse Cibinio. [Se strîng lucrurile, fug locuitorii până la Miercurea, iar Curtea principelui la Sibiu. Se trimit de orășeni soli la Chiuciuc-Pașa, care făgăduiește a-i apăra, viind însuși.] Venit ergo abominandus hospes ante Transalpini principis adventum, ill... /rupt/ commeatum civibus indicit pro alendis militibus suis intra urbem. [Suferință cu acest prilej. His per octiduum fere absumpti hospitibus, eliberantur, Passa Petrifalvinum versus abeunte; quem in bladis commorantem salutat Wayvoda Moldaviae, absque omni nostrum damno per territorium sabesiense praedictas furias secutus... Et sic misera Transylvania, hoste vacua, adhuc misere quiescit. Nos vero Sabesienses reliquias spicarum colligimus, non sine lacrimis¹....

[Bibl. Museului Național din Pesta, quart latin 2423, p. 38.]

XCI.

[Viena, 13 Octombrie 1663.]

Hanno detti Tartari havuto licenza dal Primo Visire di ritornar alle case loro; ond' hanno venduto alli Moldavi et Vallacchi li priggioni fatti nella prima scorreria, per pochi tallari; sì che queste due nationi, come christiani, haviano con poco riscatto in libertà li nostri, contentandosi di una dozzena de tallari per testa....

[München, *Hof- und Staatsbibl.*, ms. 192, it. fo 191.]

¹ Autorul avea cincisprezece ani la anul unde se oprește Bethlen; de la 1669 la 1674 stă «in peregrinis regionibus», are «status privatus» numai. — Despre noi spune multe. De interes ar mai fi mențiunea planului pe care-l avea Constantin-Vodă de a năvăli în țară la August 1659 (p. 26), sau însemnarea că și Domnii noștri se întorceau de la Viena, în 1683, încărcați de pradă (p. 68).

XCII.

[Din «Guerre di Ungheria»; ms. it. 576 al Bibl. din München; fo 76.]

[1664.] In questo mezzo che della somma delle cose quivi si guerregiava, il principe di Vallacchi con suoi e con alcuni Tartari e Turchi, racozzati da loro presidii dalli Bassà di Buda e di Neucheuwel, assalì Lorens; il qual luogo, messosi su la diffesa, fù alli 29 di luglio dal marescial di campo Souches e tenente-marescial Heissler, con la sconfitta del Valacco¹, soccorso; confessando egli d'haverne a bello studio agevolata la vittoria a christiani per il zelo, che egli s' era già da gran tempo a lor prò posto in cuore; il che ci pare, essendogli stato levato dal Turco a questo titolo il principato e convenuto ricovraisi ne' regni cesarei, dove sin hora honorata provigione per lo suo piatto riceve²....

XCIII.

[Belgrad, 14 Decembre 1664.]

[Residentul Reniger către Împărat.]

Vizirul a citat pe cei doi Domnî. Al Moldovei] è comparso e, per haver mostrato obbedienza, è stato subito rilassato, con conditione ch' egli paghi puntualmente, liberamente il debito tributo e si presenti ogni tre anni alla Porta Ottomana. L'altro non si hà fidato di venire; per questo è stato deposto, concedendosi la libertà al paese di propor e nominar un' altro in luogo suo, conforme hanno qui presentato al Gran-Vizir un gentilhuomo valacco, il quale è subito par-

¹ Racconta che egli haveva 8^m huomini de suoi, 4^m de Tatari et da 500 in 600 Turchi, che a bello studio haveva prima mandato fuori i Tartari a depredare, e ch' indi, dato lui volta con suoi nel conflitto, lasciò in preda a nostri quei pochi Turchi che seco furono. (Notă în ms.)

² E un contemporan și martor ocular, cum se vede de pe p. 23. La stînga Turcilor, în această luptă de la Leva, se aflau Români (München, *Hof- und Staatsbibl.*, ms. it. 192, fo 283 raport vienes din 26 Iulie 1664).

tito per Adrianopoli, per render homaggio al Sultano, e sarà dichiarato principe...

Pochi giorni sono, arrivò un corriere di Transilvania con aviso che la principessa di Walachia si è salvata in Transilvania e vi sia stata arrestata sino ad un ordine più preciso della Porta; fatto con artifizio degli Transilvani, quali vorrebbero precipitar il principe medesimo¹....

[Bibl. Universității din Pesta, G 72: «Guerra de Hungaria».]

XCIV.

1673; conjectural.]

Apaffy către regele Polonieř.

[Răspuns la o scrisoare din 20 Ianuar, în favoarea lui Constantin-Vodă.] Praetendit debitum, sed mihi ne grossum quidem unquam mutuo deditis ipsam sit testis. [Dacă a dat Statelor, va fi având un act.] Nec ea, qua Sua Dominatio pollebat prudentia, sine indubitate refusionis assecuratione tantam profudit summam. [Neavând însă înainte decât «nuda verba», nu poate vorbi Statelor, «qui tributo ottomanicae Portae persolvendo impares se sentiunt».]

Același către Constantin-Vodă.

[Răspuns la o scrisoare din 18 Februar. Cum itaque nihil sit nobis datum, nosmet debitores nemo arguere potest. [Vor fi poate acte,] iuxta consuetudinem in toto orbe christiano in rebus talibus observari solitam... Audimus inter Illustrissimam Vestram Dominacionem ac Celsissimum quandam principem Barcsaium amicitiam mutuis officiis esse cultam, quod grata recolimus mente; utinam nunc quoque in vicinia nostra florentem videremus, amicitiae officiis non defuturi; optamus-

¹ Tot acolo se află și o *Narratione delle campagna contra el Turco dell' anno 1664*. În rapoarte din 1663 se spune că Tatarii, Cazaci, Români erau la 25-30 000 de oameni — Cf. Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, p. 102 n 1.

que ut Deus Vestram Dominacionem ad feliciora traducat
tempora diuque incolumem conservet... Radnoth....

[Bibl. Academiei Maghiare, Hist. oct. 135, pp. 256-7, 257-9¹.]

XCV.

[Constantinopol, 27 Februar 1679.]

Colyer către State.

.... Omrent de tyt waren in Adrianopolen aengecom en de heeren ambassadeuren van Transilvanien ende Ragousa, ende den Grooten-Heer hadde alsdoen den heer Cerbaen, een der principaelste boyaren in Wallachie, tot prins van de provincie aengestelt; alle welcke heeren, benevens den voorst: heer internuntius, den 27 van de voorm. maent decemb. hare audiencen by den Kayser hebben gehadt. Den prins van Walachie wert de eerste geintroducceert... Den eersten heer [Internunciul] bracht gen presenten.

Pe acest timp sosise la Adrianopol domniř ambasadoriř Ardealuluř și Ragusei, și Sultanul a făcut atunci Domn al Terii-Românești pe d. Șerban, unul din cei mai însemnaři boieri deacolo. Cari domniř, toři, pe lîngă zisul domn Internunțiu, ař avut la 27 ale acelei lună Decembrie audience la Sultan. Domnul muntean a fost dus înnăuntru cel d'intăi... Internunciul n'a adus daruri...

¹ O scrisoare a lui «Constantin Basarab, cu mila lui Dumnezeu Domnul al terii Moldovei», Iastrzebiec, 11 August 1670, pentru această sumă de 5.000 de galbeni, se află în *Torok-Mag. Állam-Okm.*, IV, pp. 494-5. În 1673, Decembrie, el veni cu Poloniř la Iaři, pentru a lua Țara-Românească, dar nu izbuti, și la 29 Ianuar 1674 el se găsia la Sniatyn, de unde scrie pentru datoria veche Ardelenilor (*ibid.*, V, pp. 183, 190-1, 199-200, 219)

[1688.]

XCVI.

Copia litterarum a Tökelio ad suum residentem.

Quod tibi in hisce litteris transibo, in secreto Vizirio Magno significet:

Ladislaus Csaki, qui antea Constantinopoli in captivitate detentus ac deinde ad Caesarem recurrit, in civitate Szatthmár integro anno substitit, praeterito autumno cum exercitu in Transilvaniam perrexit, inde in nomine Caesaris Germanorum per regnum polonicum ad principem Valachiae cum legatione transiit et magnam summam pecuniae secum portavit, qua militiae, quae pro servitio principis valachiensis conscripta est, stipendia persolverentur. Princeps Valachiae Caesari Germanorum denuo rescripsit litteras huius tenoris: generales Germanorum, inquiens, de exercitu turcico imminente aestate nullum habeant metum. Vezirius Supremus cum summa difficultate persuasit Chano Tartarorum ut Augusta sequatur castra, quia Tartaris novae contributiones impositae erant. Quod si Caesar et pontifex romanus non parcant pecuniis et hoc anno felicem expeditionem bellicam habuerint, Valachia, Moldavia et princeps Transylvaniae Tartarique a Porta Ottomannica deflecterent. Igitur Turcarum exercitum colligit ex hominibus belli imperitis, ut, si 30^m sumerent, vix 6^m ad tractationem armorum apta et capacia sint. Admonuit Germanos ut omni modo p[re] omnibus arce[m] munkaciensem capiant. Capta enim arce illa, inquit, in vicinitate Transylvaniae et Poloniae nullum esse timendum hostem. Deinde suavit ut exercitus germanicus in Transilvanię ingrediatur, alio enim modo principem Transylvaniae ab obsequio Portae Ottomanicae abstrahi non posse, neque audere principem ut semet ipsum pro hoste publico declareret. Taliter de principe Transylvaniae ad Aulam Caesaris scripsit . . .

Bibl. Universității din Pesta, Col. Kaprinai, XXIV, pp. 79-80; Alba-Iulia, Bibl. Batthyányi, *Continuatio interpretationis*, etc.].

¹ Cuprindé traducerea, într'o formă puțin deosebită din care am dat extrase în Apendicele la *Socotile Sibiuului*.

XCVII.

[1692.]

Perillustris ac generose domine, vicine benevole,
observandissime,

Credimus Celsissimi principis, amici nostri, familiarem benevolentiam erga nos incessanter operari, uti non solum ex mandato eiusdem, sed etiam ex proprio marte, nam saepius nos erudire solent literae, quarum memores semper extabimus nostramque gratiam, ubi pro tantis beneficiis postulaverit, paratam habebit, et credimus iam facto, et non infecto nostro amico, quod nostrorum negotiorum penes Celsissimum semper promotor et defensor erit, uti etiam fuit; etiam intellectis vero novis nostra hylaris hodie domus, faxit Deus ut brevi foeliciora audire vellemus. Circa occurrentias harum partium potest etiam Celsissimo nunciare quod castra polonica descenderant usque Zvancsam et, superius Zvancesa fortalicum, nomine Palanka, restaurando et praesidiando, reversa sunt. Szucsaviam etiam veniebant ad tria milia militum, et nostri obviavere Tataři, etiam in Polonus triumphum reportaverunt, ita ut et supremus eorum officialis, nomine Csinczki, tria acquisiverit vulnera, si non est mortuus: vix quatuor aut quinque eorum evaserunt sane; et, si non defecissent sagittae Turcarum, vix ullus evasisset. Concilium celebrari auditur in Polonia aut in Litvania. Me domino recommendo, et his permaneo

M. D. V.

1ma Novembris 1692.

benevoli, paratissimi :

princeps Moldaviensis :

Io Costantin Voevod.

Plane, dum volebamus sigillare literas has, supervenerunt 14 octobris exaratae nobis literae, tum Celsissimi, cum M. D. Vostrae; quas grataanter recepimus.

[Vº:] Perillustri ac generoso domino Michaeli Inczedi de Varad, cum plenis titulis, domino et vicino benevolo, nobis observandissimo.

[Pecete mică, octogonală, de ceară, cu inscripția ștearsă și bourul.]

[Bibl. Museului Național din Pesta, 2867 fol. lat.]

Noi lămuriri la Prefață și Documente.

XCVIII.

[1602.]

Humillimus servus Nicolaus Petrascus, defuncti Michaelis Wayvodae filius [ad dietam Posoniensem]. In quantum dis-
crimen rerum mearum iam secundario devenerim, penes fi-
delitatem S. Regni Hungariae Coronae omnia bona mobilia
amittendo, difficilimum et lamentabile est dictu, ac proinde,
ne vestras prudentissimas et pientissimas aures commemo-
ratione extremarum mearum miseriarum ac pie defuncti pa-
rentis mei fidelissimis ac heroicis factis servitiisque adgravare
videar, unico verbo, humillime et ob amorem christianitatis
oro, dignentur pro sua pietate in me afflictissimum graciles
suos oculos convertere ac ex compassionē dumtaxat chris-
tiana auctoritate sua apud Sacratissimam Caes. Regiamque
Maiestatem efficere ut illa 15^m talerorum, per 70 x gos (*sic*)
computando, mihi persolvantur; quae liquide a S. Maiestatis
Camera Ungarica persolvi deberent ac patet ex obligatoriis
superinde datis; ut, ea gratia et caesarea clementia mediante,
partim suppellecilem meam oppignoratam redimere, partim
vero ut me intertenere queam, donec aut afflito statui meo a
praepotenti Deo Caesareaque Majestate melius provisum fuerit,
aut optanda morte superne poenitus me, iam fere excusum em-
nibus fortunae bonis, ostiatim mendicare opporteat.

[Eder, *Analecta*, ms. fol. lat. 2241 al Bibl. Museului Na-
țional din Budapesta ; vol. VI.]

XCIX.

[1. Un izvod de la Gheorghii Ștefan-Vodă, de orănduiala bi-
rului, că-aș eșit la Iuni, la vălet 7162, precum arată anume.]

25.758 ug. Țărani de numea, căte 2 ug.; pe 12.879 nume:
29.060 ug. Curteni.

393 ug. Curteni ce s'aș ras din călăraș și s'aș scris
curteni.

11.060 ug. Călărași, cu cei ot Gălaț,

168 ug. Dajde hōtnogilor.
 201 ug. Sănitarii, cu 6 ug., un vătav.

20 ug. Pușcașii ot Niamțu.

1.344 ug. Păhărniceii.

2.839 ug. Mazălii cu vladicii.

3.139 ug., 12 p. Hănsarii.

84 ug. Vătașii za hănsari.

1.000 ug. Popii.

1.207 ug. Slobodziile.

550 ug. Împrumuta[ț].

600 ug. Cetile ot Iaș.

152 ug. Dajde călăraș ot Tărgul-Frumos.

77.575 uj. 12 p. fac.

Undea s'aū dat aciaștī banī.

55.234 ug s'aū dat în baniī biruluī.

5.493 ug., 3 p. în cheltuiala Agăi.

1.333 ug., 7 p. 2.000 taleri ce s'aū trimis Pași i chehaeliī luī.

6.516 ug., 16 p. S'aū dat în lefiile luī Avgost.

2.045 ug. Năpăștile și pecetluiturile.

1.906 ug., 16 p. S'aū dat mai mult în ciia orănduiială.

72.529 ug. fac.

5.046 ug. p[o]l rămă̄n asupra Visterniculuī.

200 ug. Lipsa celor 6.516 ug, ce s'aū dat lefi.

2.073 ug., ce sănt asupra Sturdzoai.

[2. Un izvod, iar de la Gheorghii Ștefan-Vodă, din vălet 7162, de sama luī Vel Vist., de orănduiala biruluī; cari fac 111.511 ug.: că-aū luat și unde i-aū dat; precum arată anumea:]

Că-aū dat banī cu lipsă.

3.340 ug. Aū dat luī Capegilar-Chihaesă și oamenilor luī.

7.071 ug., 6 p., ce s'aū trimis cu Ușeriul în poclonul Împărat[u]luī i altora.

1.000 ug., ce s'aū triimis luī Săianuș-Paș[a] și chihai luī.

1.600 ug., ce s'aū trimis la Crăm, în bani că aū mers cu Costantin și cu Husăin-Aga.

1.563 ug., 7 p., s'aū dat luī Husăin-Aga și oamenilor luī.

- 2.666 ug. 13 p. 1.000 taler[i], ce s'aū trimis boiarului de cheltuiala[ă].
- 3.000 ug. Cele 12.000 taler[i], ce s'aū dat, însă :
- 1.000 taler[i], în poclonul Vizăriulu și
 - 2.000 taler[i], chihaeli luī.
- 7.333 ug., 7 p. 11.000 taler[i], ce s'aū trimis luī Chiaș-Pas[ă] cu Hüsain-Aga.
- 1.333 ug., 7 p. 2.000 taler[i], ce s'aū dat pintru sobolă călugăr[u]luī moschicesc.
- 3.712 ug. 1.568 taler[i] pol, ce s'aū trimis luī Panaioti.
- 1.666 ug., 13 p. 2.500 taler[i], ce s'aū dat luī Michiș Cherremin.
- 3.019 ug., 14 p. S'aū orănduit Visternicilor pentru cheltuiala lor păr la Fevrari.
- 336 ug., 13 p. O pungă, că-aū dat Ionită Vist. în casă.
- 1.013 ug. 7 p. 1.520 taler[i], ce s'aū trimis Bacăi (*sic*) pentru bană, an[u]m[e] că-aū dat în bir.
- 1.000 ug. 1.500 taler[i], ce s'aū dat omuluī luī Ahmet-Aga pentru datorie.
- 666 ug., 13 p. 1.000 taler[i], ce s'aū dat pentru datorie omului lui Hasan-Aga.
- 446 ug., 20 p. 668 taler[i], 8 p. s'aū dat pintru sănetă[i]le Curților.
- 133 ug., 7 p. 200 taler[i], ce s'aū dat luī Michiș Ianăș.
- 266 ug., 13 p. 400 taler[i], ce s'aū dat Hatmanuluī pentru cele 200 ug. aur.
- 66 ug., 13 p. au luat Dabija pintru cei 50 ug. aur, că-aū lipsă din galbini că-aū schimbat la Mătei-Vodă.
- 133 ug., 6 p. 200 taler[i], ce s'aū dat luī Stirie Gelepu pentru datorie.
- 50 ug. 75 taler[i], ce s'aū dat omuluī luī Cantacozino pentru datorie.
- 49 ug., 7 p. 74 taler[i], s'aū dat de s'aū umplut o pungă a luī Michiș Ianăș.
- 114 ug., 13 p. 172 taler[i], s'aū dat pentru sobolii ot soli.
- 133 ug., 7 p. 200 taler[i], s'aū dat ciasornicarului.

80 ug. 120 taler[i], s'aă dat pintru cia copilă că-aă adus cu a luă Nibojatco.

73 ug., 7 p. 110 taler[i], ce s'aă dat lui Ionaşco părcălab pintru căldări.

133 ug., 7 p. 200 taler[i], s'aă dat lui Lișcovică, pintru 100 ug. aur ce sănt la Preludschi.

42 ug., 12 p. s'aă dat pintru cele 200 ug. aur la Hatmanul, ce s'aă schimbat de la Comisul; fără 500 leă, ce s'aă dat din cas[ă].

44 ug., aă luat Doamna ot zlotaşii ot Bacău, de i-aă dat pentru nişte iarbă.

30 ug., aă luat ot zlotaşii ot Roman.

112 ug., 13 p. 184 taler[i], ce s'aă dat în baniă Sultana[n]u]luă, ce n'aă agăunsu din dajde ci s'aă pus.

76 ug., 19 p. s'aă dat Hatmanului pintru 9 poloboaci de mieri.

202 ug., 303 taler[i] aă luat Nacul Comis de aă dat lefă unor dărăbană la Rădiană.

900 ug., s'aă dat Visternicilor pentru cheltuiala lor, când aă fost Sturdzea Visternic.

768 ug., s'aă ertat Curtenilor celor noăi, pentru zlotă.

352 ug., s'aă ertat Păhărniceilor.

120 ug., s'aă ertat Păharniculuă ot Suciav[a] și slobodzii ot Niamțu.

72 ug. S'aă ertat din ciă 30 potronică.

229 ug., 6 p Că-aă luat mai mult din cele ținuturi ce s'aă orănduit în cele 10 000 taleri.

342 ug., năpăştile ot Bacău, și ot Suciav[a], și ot Putna.

76 ug. p¹, ce s'aă ținut în samă Condrii și lui Adam 17 zamfir[e].

60 ug. p¹, ce s'aă socotit nești năpăstă.

70 ug., năpăştile curten[i]lor ot Niamțu.

58.129 ug., 17 p. fac.

Bană ce s'aă dat fără lipsă.

570 ug., că-aă luat Ionaşco părcălabul ot zlotaşii biruluă ot Hotin.

120 ug., că-aș luat tij Ionașco Părcălabul ot dăjderi; ce s'aș socotit într' acăst[ă] somă.
 200 ug. s'aș dat Drăguțasculu pristav[u]lu, ot Putna.
 200 ug. s'aș dat Giurgii ot Cotnari.
 420 ug. 700 leă, ce s'aș dat Cioğolii, pintru bană că-au dat.
 619 ug. s'aș dat pristavii ot sălitră ot Bărlad.
 281 ug., 19 p., ce s'aș dat Nemților ot Buciuilești.
 30 ug. s'aș dat lui Tălmaci călăraș.
 80 ug. pentru pungă la Visterie.
 13 ug., 8 p. pe cără și bumbac și cele 3 făclii ot Buciulești.
112 ug. pe 7 caî ce s'aș luat la grajd.

2.574 ug., 7 p. fac.

Ce s'aș dat lefea, să să știe.

56.593 ug., 12 p. S'aș dat lefele sluj[i]tor[i]lor din luna lui Ghen. păr la eşitul lui Iulie, fără liafa Nemților de luna lui Iulie, ce s'aș dat 14 deasetin[ă].
 5786 ug., 16 p. Ce trec cheltuiță mult ot Vistirnicul.
 † Ce i s'aș dat dintr'acești bană:

1.000 ug. De la Jicnițer.

776 ug., 17 p. Din cauăna.

255 ug. că-aș dat State Vameș, liafa lui Ghiorghii.

140 ug. din preapotași (sic) 211 taler[i].

1.340 ug. de la boeri ce iaste să ia.

449 ug., 17 p. banișă că-au fost, şalări din cas[ă], și nu s'aș umplut din dajdea.

1.906 ug., 6 p., că-aș luat din orănduiala birulu că aș treceut mult.

5.768 ug. p^l. fac.

Ms. 237 al Ac. Rom., f° 576 și urm. ^{1]}

¹ Cuprinde actele administrative pe un an ale lui Constantin-Vodă Mavrocordat în Moldova, dar se copiase printre ele și documente mai vechi, aduse, în deosebite pricină, la cunoștința Domniei. — În doc. 27/XIII al Ac. Rom. avem dată «gorștina», de oî, precum aș fostu estimpu, l^t 7173, Ghen. 10

C.

Variantă din Cronica lui Stoica Ludescu,

[1654.]

Iar boerii, împreună cu părințele Ignatie Mitropolitul, aceiaș trimise de să strînse toată Curtea și toți slujitorii, dîndu-le veste de pristăvirea lui Matei Voevod, și să sfătuiră toți din preună și aleasără din mijlocul lor pre Costandin Postelnicul sin Șärban Voevod, rădicîndu-l să fie stăpîn, căci era om bun, și înțeles, și blind; și-l duseră în Biserică Domnească, de-l îmbrăcară cu haine domnești, și-i citi molitva de Domnie, puindu-i gujma în cap, și șazu în jătiu, blagoslovindu-l părintele Vlădica, și ziseră toti: *mnoga leta*. Si de aicea i să începu numele de Domnie: Io Costandin Voevod, sărutîndu-i și mîna de Domnie noao, cît să cade, și jurară toti boerii și slujitorii să-i slujască cu dreptate. Istovindu aciastă scri soare și trupul lui Matei Voevod, în mijlocul Curții strîngîndu-se mulțime de arhierei, și cu prea-sfințitul Macarie, patriarhul din Antiohia, și călugări, popi; și s'aū făcut pogri banie cum să cade

După aciasta început-au Io Costandin Voevod săn Șärban Voevod, împreună cu toți boerii, de-ș căuta de rîndul țării și de aşăzămîntul Domnii, plecîndu-ș capulu la Împărătie; trimis-ău de olacă cărti la Vizirul și la alti prietenî pentru întîmplarea ce scrie mai sus. Deci Vizirul au priimit, și i-ău părut bine, și altora tututora, pentru Costandin Voevod, căci îl știa că iaste om bunu și înțeles. Si nu după multă vreme alese o seamă de boerî, anume: Stroe Vel Vist. Leurdeanul i Pană Filipescul Vel Stolnicu i Gherghe Băleanulu i Drăghiciu Cantacozinò Logf. i Danciul Logf. Părăianul, Iorga Olănescul i Neguț Tătarul (*sic*) i Preda Bucșanulu și cu o seamă de Roș

+ 7.300 oî Suciava bez Cămpullungu. + 1.500 oî Cămpullungu. + 7.800 oî Niamțul. + 1.250 oî Romanul. + 2.350 oî Bacăul. + 1.00 oî Putna. + 1.000 Tecuciul. + 400 oî Covurluiul. + 1.200 oî Tutova. + 1.550 oî Vasluiul. + 1.200 oî Fălciiul. + 1.250 oî Lăpușna. + 4.200 oî Orheiul. + 3.500 oî Soroca. + 6.300 oî Hotoțul. + 4.400 oî Cernăuții. + 2.000 oî Dor[o]hoiul. + 1.300 oî Hărăul. + 400 oî Cărligătura. + 2.500 oî Iași. *

i popă, de i-aș trimis la Poartă, căzind la poala lui Sultan Mehmet Împărat și a lui Derviș-Paşa Vizirul, făcind multă rugăciune ca să-l hărăzească pre Costandin Voievod să fie Domnul Țării-Rumînești, și numai decîtu scoaseră beiulu¹ împărătescu, de-î deate steagul de Domnie noao, trimițîndu-l cu Terzi cu Mustafă-Paşa Talhaci, împreună cu boerii

(Ms. 436 al Ac. Rom.; în parte și ms. 269.)

Cl.

Congratulatio publica victoriae quam, auspice Deo Ter Optimo Maximo, Serenissimus dd. Georgius Rakoczi, Dei gratia princeps Transylvaniae, etc., reportavit de Catilinis sive perduellibus in Transalpina furentibus, die iunii XXVI, anno MDCLV. Effusa die XXVI iulii regnantis, . . . in palatio Suae Celsitudinis tunc reducis, ab Isaaco Basirio, S. S. theologiae doctore ac professore publico, Albae-Juliae [8 pp. imprimatae].

.... Tu exercitus . . . perduellium debellasti idque exigua (uti retulerunt nobis, absentibus, sed circa salutem vestram perpetim curiosis), perexigua, inquam, sex vel septem millium manu (neque enim tuum, militum plusquam triginta millium exercitum, universum in hostem, tametsi numerosum, effundere voluisti, cordatus, verum vix sexta duntaxat turmarum tuarum parte) totam illam, plus quam viginti duorum millium Catilinarum transalpinorum, ex improviso, atque id etiam in loco vobis sat incommodo, exercitui vestro ingruentium, confluviem contrivisti, fudisti universam, dynastam vicinum vestrum Constantinum, magnates quoque suos, veluti capiteminutos, suis quemque dignitatibus ac locis postliminio restituisti, idque totum, quod mirentur seri nepotes, effecisti simul et semel solus . . . Acsi votum illud publicum nostrum animitus nuper² in scholis vestris, quando scilicet easdem Celsitudo

¹ Berat, probabil.

² Aprilis XXIII, qua die Sua Celsitudo clementer condescendit interesse disputationi theologicae publicae.. Tunc oratum fuit ut Deo exercituum iusta bella omnia Celsitudinis Suae (quandocumque) coronaret certa Victoria. [În original.]

Vestra sua augusta praesentia beare dignata est, fuisse in antecessum veluti propheticum omen, adeo Deus Optimus Maximus nostrum illud (ad verbum) complevit augurium!... Macte victoria hac memorabili, utpote ex parte victoris, Deo gratias, tantum non incruenta (siquidem centum viginti quinque duntaxat ex gregariis vestris in praelio desiderati). Macte ad oream tibi debitissimam, pro spoliis opimis, pro manubiis universis, pro tormentis bellicis XXXIII, pro signis (vexillis infestis) XLIII hosti ereptis, proque praecipuae coniurationis ipso duce victo, capto, — atque etiam, nobis iam spectantibus, huc in vinculis triumphaliter adducto

[Retipărit de Iosif Kemény in *Új Magyar Muzeum*, an. IX, 1859, pp. 502-3.]

CII.

[1657.]

Io Gheorghie Ghica Voevoda, boj. mlst. gspdru zămlí mo 1 davscói. Adecă aū venit înainte noastră și a boiarilor noștri, mari și mici, boiarinul nostru Miron Costin, nepotul Balicăi Hat., cu rugătorii noștri, egumănuł și cu tot săborul de la sfâ]nta m[ă]n[ă]stire Sti Sava, din târgu din Iaș, zicând boiarinul nostru Miron Costin Sulger, cum îi țin rugătorii noștri călugări de la Sti Sava gr̄um[ă]tat[e] de sat de Larionești, ci iaste la ținutul Sorocii pre apa Nistrului, partea unchiussăi Balicăi Hat., cu alte părți că-aū fost cumpărărat Enachi Postelnicul, împresoar[ă] și acea parte a Balicăi . . . De cărui Domnia Mea și cu tot Sfatul nostru am aflat cum acel sat Larionești aū fost driaptă cumpărătură lui Enachi Post. pentru a lui drepti agonisit banii, iar Balica Hatmanul n'aū avut nice o treabă, ce, unde s'aū dat banii, să margă Miron Slugerul să-i ia de la acei oameni . . . Ias, let 7165, Mai 26

Condica lui Constantin Mavrocordat, fo 521.]

CIII.

[1660.]

† io Stefan Voevod, bjiu mlstiu gspdrū zemli moldavscói, scrie Domnia Mea la toate slugile noastre, căță veți imbla

cu toate slujibile Domniei Meali la ținutul Fălciiulu: la zlotăși, și la leoașă, și la gălbănașă, și la tălerășă, și la ortășă, și la dajnică călărășești, și la altă slujitoră, la toți: deaca veți vedea cartea Domnii Meale, iar voî toți să aveți a lăsa în pace de dajde, și de zlotă, și de leă, și de taleră, și de orță, și de dajde călărășască, și de alte dări și angheri, de toate, căte vor fi pre altă mișeă în țara Domnii Meale, — pre cești călărășă și oameni carei au fugit în țara turcăscă, și acimă au venit de s'au aşedzat la slobodzie rugătorilor noștri egumenului și a tot săborul de la sv[ă]nta mănăstiria de la Aron-Vodă, la sat, la —, pe vale Răndzeștilor; nime intru nimică să nu-i învăluiască, iar, cine-i va învălu, de mare certare va fi de la Domnia Mia. Într'un alt chipu nu va fi.

† Sam gspdinu veleal.

U Ias, 7168 Mai 7.

Io Ștefan Voievod. [Pecete mică.] — 9 LXXVII.

CIV.

[1660.]

Măstieiu bojiei Io Ghiorghe Ghica Voivoda i gospodinu, davat gospodstvomi sie poveleanie gospodstvomi vearnnoiu bolearin gospodstvomi, Șărbă Cantacozino, vtorii logofet i săs snavi ego ilițez bogă dast, ca să fie volnic cu aciastă carte a Dumniei Meale, de să tie satul Cotărceanii ot sud Elhov, den sus de București, tot satul cu tot hotarul, și cu tot vinitul din cîmpu și din pădure și den apă, și din șăzutul satului, de pretutindinea, oare căt se va aleagă, și cu rumăni căți se vor afla într-a-cest satu, și cu viile, și cu morile, și cu grădină. Pentru că acestu satu Cotărceanii ce scrie maș sus, fostău al Ghiocă Capitan. Dică, pre vreame ce au arădicat Costandin Vodă sabia asupra Înpărății, și au trecut preste munte, de aŭ vinit din Țara Ungurească hoțeaște, iar G[h]ioca Cap[i]tan el n'au vrut să se ții de Domnia Mea, și unde au fost steagul Înpărății ca toți boiarii țărăi; ce s'au sculatu și el ca un ficleanu Înpărății și Dumnii Meale, și dușman țărăi, de aŭ arădicat sabia asupra Înpărății și a Domniei Meale. Decă, pre

acea vreame tremițăndu boiarenu Domnie Meale ce scrie mai sus ca să-ș aducă caei, să-i fie de treaba Înpărății și a Dumnei Meale, iar el aă ținut calea hoțeaște, de i-aă luat 22 caî bună. Întraceaia Dumnia Mea, văzându slujba lui direaptă și credincioasă și socotindu Domnia Mea și pentru paguba lui ce i-aă făcut, și pentru ficlenia ce aă făcut Domnie Meale și țărăi, dat-am Domnia Mea și am miluit cu acestu satu Cotărceanii, ce scrii mai sus, să-i fie lui moșii, și feciorilor, nepoților, strănepoților ohabnică în veaci; i ne otcogojdo nepocolebimom porezmom gospodstvomi. Pis az Stoica Soarevici logofet, vă nastol grad București, mesița Iunie 10 dne, vă[eat] 7168. [Citat întări de G. M. Ionescu, în «Buletinul Societății geografice» pe 1901.]

Io Ghiorghi Ghica Voevoda.

[Archiv. Statului, Mănăstirea Cotroceni, pachet 1, nr. 20.]

CV.

[1662.]

Io Evstratie Dabija Voevoda, boj mst. gspdră zămpli moldavscov. Adică Domnia Mea facem știre tuturor cu căd[e] a ști, pentru toate satele și moșiiile, carele să vor afla în țara Domnii Meale, a Movileștilor și a Balicăi Hatmanulu; care, fiind aceste moșii, după ce s'aă stănsu Casa Movileștilor s'aă perit și Isac Balica de Ștefan-Vodă Tomșa, toate moșiiile lor li-aă dat Ștefan-Vodă Tomșa pre la mănăstiri și pre la alți streină, s'aă fost date păr că-aă venit Radul-Vodă, și socotindu-să că iaste strămbătate mare făcută de Ștefan-Vodă Tomșa, căc că Balica, di-aă avut vrea-o greșală spre dănsu, aă plătit cu capul, iar n'aă fost vinovate și moșiiile lui, să fie la streină, ce aă luat di-aă dat aceale moșii la seminția, care aă fost pe aceaia vreame, a Balicăi, și în dzilele lui Vasile-Vodă s'aă sculat cu toți rudele Balicăi; s'aă dezbatut toate moșiiile aceste, și s'aă împărțit între sine ei, păna că-aă venit în țară și altă seminție a Balicăi și a Movileștilor, rudă mai de aproape, Illeana, fata lui Ioan Movilei, în dzilele lui Gheorghe Ștefan-Vodă. Cărie socotind seminția aceaia

că iaste mai aproape decăt toț aceia, căci că eī i-aū fost nepoț Movileștilor, iar iā iaste fată Movilei, aū dat toate părțile ce făcusă întru sine, toate moșiiile aceaste aū dat pe măna Ileaniī, fata luī Ion Movila. Deč, acesta lucru fiind și la štirea Domniiī Meale, socotit-am Domnia Mea, cu tot Sfatul nostru, și Domnia Mea încă am dat ș'am întărit de la noī toate aceste moșii a Balicăi, carele sint în izvod de la săminție Balicăi, iscălite și scrisă, de boiarii carei aū ținut mai înainte de dânsa. Pentru aceaia aceale moșii, carele mai sus scrie, a Balicăi, carele spun și în izvod, ca să fie și de la Domnia Mea driaptă ocină și moșie fetiī luī Ion Movila, Ileanei, și feciorilor și strănepoților lor, și a toată săminția ei, neclătită nič dăňoară în več. I dasia neumișaet.

Iaș, lt 7170, Ghen. 31¹.

[Condica lui Constantin Mavrocordat, fo 520-20 V^o]

CVI.

[1665]

† Safta, ce am fostu Doamnă a răpăusatuluī a luī Ghiorghie-Ştefan-Vodî, precum am luatu o sutî de leī de la dumneauī finul Adam, Ghen. 14 dzil[e]; pecetluitul să-ī hie dumisal[e] de sam[ă]. U Ias.

‘Π ὄμολογία τῆς κίριας.

Pecet[e] de datoria Doamnei Saftei.

[Bibl. Ac. Rom., 82 LVIII.]

CVII.

[1665]

Eū Safta, ce am fost Doamnă, scriu și mărturisăscu cu acest zapis al meū, cum am dat Post. Stamate și giupănesăi dum. Tudoscăi și cuconilor dumilor sal[e] trei părți den sat din Șärpen[i] și trei părți din Puhăcenăi, danie; să fie dum. driaptă

¹ Lista moșilor: «Împărțala satilor Balicăi între rud[e], care s'aū făcut în dzilel[e] Mării S „[e] Vas[i]lie-Vod[ă], la let 7150», e pe fo 523-3 V^o. Participă la ea: «Voruntar, Vel Vor. i Pavăl Bucium, Nastasoe, Buhuș Vel Med., Irina, Ștefan». Sint cincizeci de moșii.

ocină și moșie în več de več, și cu conilor dum. Si pentru mai mare credință mi-am pus pecht. și iscălitura, ca să-s criează. U Vălen[i], velet 7173, Ghen. 5.

[Pecete.]

Safta gspjda.
Nicolaï Buhuș, Vel Logft.

Andriăș Vel Spatar.
[Condica lui Constantin Mavrocordat, fo 496 V^o.]

Bunbul, biv Vel Vor.

Hăbășascul, Vel Șăt.

CVIII.

[1670.]

Adică eū Safta, cī-am fost Doamnă răpoosatuluī Gheorghie Stefan-Vodă, scriū și mărturisăscu cu acest adevărat zapis al mieū, de nimine nevoită nică asuprită, ce de a mia bună voe, pentru a cince parte den sat din Șärpeni și pentru a cincea parte den Puhăcenī, ce sănt la Țănutul Orheiului, car[e] ne sănt de moșie despre strămoșul nostru Șiarpe Postelnicul, și mi s'aū vinit mie la împărțal[ă] despre alți frați al miil; și apoī, cănd aū fost Domnu mieū Domnu aici în țară, dat-am aceste părți de ocină danie dumisal[e] lui Stămat[e] Postelnicul celuī Mare. Aşijdir[e] și după cī-am lipsăt noī din Domnie și dacă am vinit eū din pribegie de la Șfedzī, de iznoav[ă] iarăș am maī făcut dum. și alt zapis întăritur[ă] pre acel[e] părți de ocină, iar acmu intr'aciastă vreme, agiungănd eū la bogat[ă] lipsă, și neavănd eū altă nedejde de aiuril[e], numai ce mi-am luat aceste părți de ocină de la dum. Postelnicul și li-am scos la văndzare. Deci dum. Post. aū socotit, fiind satil[e] aceale pre sama dumisal[e], și aceste părți de ocină hūindu danie de la noī și maī dinainte vreme, precum maī sus scriem, iarăș li-am văndut dum. drept trii sut[e] și 50 lel bătuț, și mi-aū plătit dum. deplin aceştī ban[i], în măna mia; de acimă innainte ca-s fie aceste părți de očină, a cince parte den sat din Șärpen[i], și a cincea parte din Puhăcen[i], driaptă ocină și moșie și cumpărătur[ă] și danie dum. Post. Stămat[e] în veci. Si acest zapis s'aū făcut dinainte dum. Solomon Bărlădian Vel Logft., Miron Costăan Vel Vorn. nij., Gri-

gorașco Hăbășescul Vel Vorn. viș., Nicolaï Răc[o]viță Hat., Gavril Costachi Vel Spat., Ionașco Tălmač Vel Păh., Ilie Sturdza Vel Stol., Ion Răcovită Vel Com., Contăș 3 Logofăt și cu Dte Vornic de Poartă. Și pentru mai mar[e] [credință] mi-am pus peč[e]t[ea] și iscălitura, și dum. cu totiș s'aū iscălit, ca-s știe. U Ias, lt 7178, Fev. 21¹.

[Condica lui Constantin Mavrocordat, fo 497.]

CIX.

Pan Cărăiman biv Vel Ciașnic însumi pre mene mărturisescu cu cest al mieū zapis cum are Stamati Grecul de Bursuceană șaptea parte de în sat de în Burscea, de în vatră, și de în țarină, și de în moară, și de în fânațe, și de în hă-

¹ La 9 Februar 1663, Evstratie-Vodă confirmă lui Stamati «Hiotin» moșia ce rezultă dintr'o sumă de cumpărături de la «llisafta» și de la rudele ei. «Căc acel sat aū imblat în 5 părți: o parte a lui Prodan Drăgușescul, și altă parte a ficiorilor lui Ciolpan, anum[e] Gheorghită și frati-său; deci parte de la Drăgușescul aū fost făcut schimbă cu Vas[i]lie cī-aū fost Hatman, fratile lui Gheorghe Stefan-Vodă», (fo 495 V^o). — Urmează o danie a lui Gheorghe Stefan către același ca Stolnic (13 Octombrie 1655-6): «pentru a lui dniaptă și cu credință slujbă ce ni-aū slujit noî și țărăi de câteva ori la Țarigrad»: «Pentr' aceia, căt oamen vor fi într'acel sat Șärpenii și în satul Puhăcenii, să fie tot supt ascultare Șärpenilor, tot un sat, și să aibă a asculta ei cu totiș de boiairul nostru Stamate Post. și de omul său caril[e] il va pune acolo, ispravnic intru tot ce le va d[a] învățătură; iar caril[e] nu va asculta, să aibă a-l certa și a-l globi pe iești-car[e] după dela sa, și altul nim[e] să nu-s amestiç[e]» (fo 496). — Altă întărire a lui, din 24 Ianuar 1660, pentru a cincea parte din ambele. «care părți aū fost a Tomii Sulgeriul; cu care părți de ocină aū avut schimbătură cu ficiorii Tomii Sulgeriul, cu alt sat, anum[e] Lățcanii, carii sănt la Tânțul Cărligături» (fo 496 V^o). — La Bibl. Ac. Rom. se află (93/LXXII) aculprin care Constantin Cantemir dă lui Apostol Catar-giul biv Comis «satul Dăvidiani Boulu, ce săntu la Ținutul Niamțului, pentru căci aū dat domnialui Gligore Spătar patru sute de lei Ducă-Vodă, cari banii aū fostu datoare Doamna Safta, cī-aū fostu a lui Gheorghe Stefan-Vodă», cu aciale 400 de lei, și aū fostu chizită dumnilui Gligori, cī-aū fostu Spătar, cu zapisul Doamnei, cu dici; deci, când aū fostu la dici, Duca-Vodă aū strânșă pre Gligori Spătarul de banii; deci Gligori Spătarul aū făcut cum aū putut și aū luat banii cu camătă și aū dat Ducă-Vodă acia[i] patru sute de lei, pre-

leşteu, de preună cu mine, ca să n'aibă oamenii mei, deregători sau alți oameni, nicăi o treabă cu partea lui; ce să-știe ocina cumu să cade. S'aū fost în tocmai noastră Vasilie Cluciariul, și Avram Ușariul cel Mare, și Ștefan de Loze. Maș mare mărturie ne-am pus și pecețile noastre într' acest zapis, să să credză. De aciasta mărturisim. Pis u Ias, Maș 24. [Bibl. Ac. Rom., 89/XXX.]

CX.

† Eū, Vasilie, feciorul luī Procop Cărăiman, mărturisescu cu cest zapis al mieū, cum eū de bună voe am vândut partea noastră den sat, den Macsinești, ce ne-a fost cumpărătură de la Drăgan și de la Ionașco, feciorii luī Dumitru Uricariul; și o am vândut du[mi]s[a]le giupănuł Dumitrașco Ștefan Log[o]fătul cel Mare dorept doao sute de taleri bătuți; și mi i-aū dat toț baniș dennaintea a mulți boiarî; și i-am dat și direasele ce am avut pe acel sat. Si spre mai mare mărturie pusu mi-am și pecetea într' acest zapis; să să știe.

† Az Vasilie Cărăiman.

[Pecete cu două mâni ce se strîng, două stele și o cruce.
Bibl. Ac. Rom., 199/IV.]

cum iaste și zapis, de la Doamna Safta; și, când aū murit Doamna Safta, s'aū dat pre măna Bouluī, și, ce aū rămas bucate și moșii, aū rămas pre măna Bouluī; deci, fiind Văliani a Doamni, i-aū dat diastre Boul ginere-său Predii, deci pentru acie am dat Domnia Mia să opriască satul Davidiiani, să ție, pân vor da aciali 400 de lei¹.

¹ La 3 Februar 1606 Ieremia-Vodă dă Popeștiui lui Cărăiman Vel Paharnic.
— La 22 Mart 1610, act pentru Năstasia a răposatului Cărăiman Vel Paharnic.— La 12 Octombrie 1603 Domnul dă aceluiași Simionești (ms. 234 al Ac. Rom., pp. 40, 50). — La 20 Ianuar 1664, Istrate-Vodă dă ordin către «giupâniasa Măricuța, fata lui Procop Cărăiman», și fiș, pomenind pe «părinții ei, Procop Cărăiman și giupâniasa lui, Nastasiia». În alt act vedem cum înaintea mai multor boieri de țară vine «aciastă săracă de giupâneasă, nume Măricuța, fata lui Procop Cărăiman», pentru a-i se alege moșia din Căuiești (Bibl. Ac. Rom., 17/XXXVII, 99/XXXVII).

CXI.

[Din ziarul lui Ioan Nemes, tipărit în *Történelmi Tár*, 1902, broșura II.]

[1652-9.]

La 6 April 1652 a sosit solia Voevoduluș muntean, Udrîște, în Bălgrad, la principe și i-a adus un cal turcesc pătat, cu toate rafturile, și încă un cal... Luî Rákóczy Ferencz un cal turcesc negru, împodobit cu toate rafturile și un băț cu pene în șea (?). În ziua de 7 April s'aș și întîlnit solii cu principale și i-aș dat darurile pomenite, și principesei i-aș dat o bucată de canavaș cu aur și o roche de postav roș (*écarlate*). La 8, l-a ospătat principale și i-a dat și răspunsul... La 21 Iunie 1655 ne-am pus în tabără la Buzău. La 24, am petrecut acolo. La 25 ne-am dus la «Sellye». La 26 ne-am dus lîngă apa Teleajen, la crucea de piatră, pe amîndouă părțile drumului de țară pe unde se duc de la Tîrgoviște la Buzău. Tot acolo ne-am bătut pe cîmpul «Tuhot» cu seimeni, unde ni a dăruiat Dumnezeu nouă învingerea, pentru care să fie lăudat numele Domnului. La 27 Iunie, am făcut legătura cu Voevodul Moldovei; ne-am pus în tabără lîngă Ploiești. La 28, am petrecut acolo. La 29, ne-am aşezat lîngă apa Cricovului, la 30, la Gherghița. Acolo a venit Voevodul Constantin înaintea principelui. La 1-iu Iulie am petrecut la Gherghița. Acolo a găzduit Voevodul pe principe. La 2, ne am dus la «Stroîța», lîngă Ialomița. Până la 7 am fost în tabără la «Stroîța». La 8, ne-am dus la Gherghița... La 10 ne-am dus către «Colorești» și am stat la Drăgănești; principalele noastre s'a dus spre Tîrgoviște.

La 14 Februar 1658 mi-aș adus știrea că aș venit Tatarii în hotarele Terii-Românești, la Brăila, și că Domnul li-a trimis ajutor.

La 11 Mart 1658 a venit Voevodul din Țara-Românească, cu toată casa, în Țara Bîrsei, fugind de Tatari.

La 25 August s'a făcut pacea între Brașoveni, Tatari, Turci, Cazaci și Voevozi.

La 14 Octombrie 1659 ne-am dus — la porunca principelui nostru — cu Mikes și cu alții nobili din Haromszék la Rucăr, la Voevod. La 15, ne-am întors și ne-am dus înaintea Domnului pe dealul cel de dincoace de cîrciume; de acolo ne-am întors cu principalele, care a stat față în față cu Mihai Voevod dincolo de drumul de țară, pe livadă, cu mare solemnitate. Domnul s'a dus cu Voevodul în cortul lui, care era lîngă Dîmboviță; acolo s'a unit Domnul cu Voevodul și Ardealul cu Tara-Românească; prînzul l-am luat în cortul Voevodului. Voevodul i-a dat Domnului un cal turcesc cu toată armătura, și o mantă roșie de catifea, cu guler, căpușită cu blană de rîs; nobililor cîte un caftan și cu cîte o bucată ori două de postav. Tot în ziua aceia am plecat înapoi la Bran.

La 5 Novembre s'a dus Gheorghe Mikes cu 500 de înși în Tara-Românească; cealaltă oaste la Orăștie.

La 21 Novembre a bătut Voevodul Ghica cu Tatarii pe Voevodul Constantin și pe Unguri din Ardeal și Tara-Ungurească, — cari s'aă dus cu el; acolo s'aă pierdut 6-7.000 de Unguri. Mikes, generalul lor, a fugit prin Oituz. Voevodul a fugit către Tara-Românească, prin pasul Buzău.

La 23 Novembre a avut Voevodul Mihnea o luptă la Giurgiul-Negru, unde nu au căzut mulți Unguri. Turci s'aă închis în sănț, și oastea lui Mihnea s'a retras, voind să se pregătească mai bine de lucru, ca a doua zi să atace cetatea. Dar între acestea a auzit știrile Mihnea. La 15 Novembre el a căutat să se apropie din Tara-Românească către Ardeal.

La 3 Decembrie, nefiind sigur Mihnea în Tara-Românească, a venit la Rîșnov. La 14 Decembrie am auzit că Mihnea e în Cic : ne-am dus noaptea, vre-o treizeci de călări, după el, ca să cumpărăm pe cei din Cic și să-l prinDEM; dar ei i-aă ținut partea, și noi am fugit de acolo.

La 4 August 1660 a sosit în Orăștie un boier din Moldova cu un ceauș.

TABLA NUMELOR.

(I = vol. III; II = vol. IV. Steluțele trimit la Prefață.)

A

Abagiul (Stoica), II, 85 n. 1.
 Abdì-Aga II, 107*.
 Abramios (Ioan, preot), II, 79 (73), 85 n. 1.
 Abrud (popa Gheorghe din), II, 87 (82).
 Achiș, II, 35*.
 Adam (Banul), II, 103, 266.
 Adon, II, 154 (17).
 Adrianopol, I, 7*, 8*, 10*, 12*, 19*, 25*, 31*, 73*, 97*; II, 175*, 308* n. 1, 60-1, 247 (83), 259 (93), 260 (95). (Ioan, archiepiscop latin de), II, 236-7 (72).
 Aga (Oprea), II, 180* n. 1.
 Agapia, I, 38*-9*.
 Ahmed Iiū (Sultan), II, 50*, 52*, 68* n. 1, 69*, 70*, 78*, 86*, 97*, 101*, 104*, 121*, 121, 145-6, 154 (16).
 Ahmed al IIIlea (Sultan), I, 24, 27.
 Ahmed-Aga, II, 265.
 Ahmed Celebèl (sol tatar), II, 39*, 45*, 151-3 (15).
 Ahmed Chehaia, II, 166 și urm (25).
 Ahmed-Paşa, II, 115, 117.
 Ahmed-Paşa Hadîm, I, 5-6.
 «Alanî», I, 57*.
 Alba-Regală, II, 17*, 70 (25).
 Albania, I, 33*, 37*.
 Albu (boier), I, 14*.
 Aidea (pretendent), I, 14*.
 Alep, II, 146.
 Alexandria (patriarchă), I, 26. (Chiril

și Gherasim, patriarchă de), II, 182 n. 1.
 Alexandru-cel-Bun (Domn al Moldovei), I, 10*, 13*-4*, 65*.
 Alexandru Iiū (Mircea; Domn muntean), I, 10*, 14*.
 Alexandru Iiū (Mircea), I, 67*.
 Alexandru al II-lea (Mircea, Domn muntean), II, 20 n. 2.
 Alexandru Iliaș (Domn al țărilor române), I, 8; II, 125*, 130* și urm., 140* și n. 1, 142*, 144* și urm., 148* și n. 4, 155* și urm., 160*, 162*, 171*, 174*, 178*, 105 (3), 190, 193 (42), 197 (45), 200 (48), 230 (67). (Doamna lui), II, 133*.
 Alexandru Coconul (Domn al țărilor române), II, 151*, 160* și urm., 162* n. 4, 166*-7*, 187-8 (39) și 188 n. 1, 191.
 Alexandru-Vodă (pretendent supt Matei Basarab), II, 231*.
 Alfangiul (Stati, negustor), II, 83 (77), 85 n. 1.
 Ali-beg Mihaloglu, I, 34*.
 Ali-Paşa, II, 55*, 311*, 167 și urm (25), 250, 252-3.
 Alimănești, I, 47*.
 Almaj (Grama de), II, 20 n. 2.
 Altham (Adolf, conte de), II, 174-5 (29), 177 (31).
 Alvint, I, 49*, 37*.
 Amărești (Drăgan Vistierul din), II, 35.

- Ambras (cronicar), I, 98.
- Amlaș, I, 11*, II, 10*.
- Anatolia, I, 10*.
- Anca (Domnița, fiica lui Radu Șerban și soția lui Nicolae-Vodă Petrețcu), II, 201* n. 2, 216, 245 (81).
- Anca (Domnița, fiica lui Alexandru Basarab), I, 62*.
- Andrieșanu (Ștefan), II, 111-2.
- Angelos (Ioan, Despot), I, 57*.
- Angialossi (Ardelean), II, 112* n. 2.
- Anglia, II, 80*, 176.
- Angora, I, 5*, 8*.
- Antim Ivireanul (Mitropolit muntean), II, 75-6 (72-3), 78.
- Antina, I, 47.
- Antiochia (Macarie, patriarch de), II, 256* n. 2, 293*, 268.
- Antonie-Vodă din Popești (Domn muntean), II, 312*, 67 (Fiul său Neagoe), II, 67.
- Antonie-Vodă Ruset (Domn al Moldovei), I, 17, 31. (familia sa), I, 31.
- Apaffy (Mihai, principe al Ardealului), I, 97 8; II, 34*, 311* și urm., 59, 61-2 (58), 63 (59), 64 (60), 251 n. 1, 256 (89), 257 (90), 259 (94), 261. (principesa), II, 250 n.
- Apaffy («M»), II, 2 (3).
- Apoldul de sus, II, 256-7 (90).
- Arad, II, 84 (79). (Sinesie, episcopal din), II, 88.
- Arcești (boierii din), II, 20 n. 2.
- Ardeal (episcop catolic), I, 51*. (Feude românești), I, 41*, (Orașe), II, 6 (7). (State), II, 9 (12-3).
- (Localitate, din — și Țara-Ungurească).
- Agricică, II, 94 (8) «Alba», II, 2 (3).
- Bădăcin, II, 94-5 (89), Baton, II, 3 (3). Beșiale, II, 81 (75).
- Bergheș, II, 71 (66). Bolcu, II, 3 (3). Budurasa, II, 81 (75).
- Bulbucă, II, 73 (69).
- Căbești (și protopopul Giurgiu), II, 71 (65), 81-2 (75-6). Cața II, 249 (86), 251. «Cațeo», II, 3 (3). Ceaba, II, 3 (3). Chepșafalov, II, 3 (3). Cherleș (Chiraleș), II, 3 (3). Cheța, II, 101-2. «Chioru Mireșu», II, 87 (82). Cozma, II, 74*. Curățel, II, 81 (75).
- Dejșoara, II, 249 (86), 250. Desna-patak, II, 3 (3). Domocoșfalva (Domocușenii), II, 2 (3).
- Feneruș, II, 81 (75). Feniș, II, 73-4 (69). Fîntîină, II, 69 (63).
- Fiuuzeș (Fizeș), II, 2 (3).
- Gancea, II, 2 (3). Gaureanu, II, 67. Giomul (protopopul Iancul din), II, 71 (66). Giosan, II, 81 (75). Gura-Riului, II, 284*.
- Holpotaca, II, 3 (3).
- Ida, II, 3 (3). Iurzmezeu, II, 3 (3).
- Lazuri, II, 81 (75). Loșfa, II, 2 (3). Lăpoae (în părțile Dobocei), II, 95 (90).
- Măjina (protopopul din), II, 93 (87). Meziadu, II, 81 (75). Miluaș (protopopul Gavriil din), II, 95 (90).
- Negherfalva, II, 3 (3). Nemeșta, II, 81 (75).
- Ohabă (protopopul Gheorghe din), II, 71 (66). Orda, II, 67 Orlat, II, 284*. Urmete, II, 81 (75).
- Poiana, II, 2 (3). Ponorăl (Gliga, popa din), II, 97 (92).
- Răiană, II, 81 (75). Rohi, II, 3 (3).
- Săciul (Suciul : de sus și de jos), II, 3 (3). Sămbătelca, II, 2 (3).
- Săucani, II, 81 (75). Simartin, II, 2 (3), 81 (75). Sincraî, II, 94 (88). Sîntiacov, II, 3 (3). Sîntioan, II, 2 (3) (Luca, protopop

- de), II, 17 (28). Socodor, II, 80 (75). Šoimuš, II, 69-70 (64), 81 (75).
- Tăcasalova, II, 3 (3). Techiuș, II, 3 (3). Tîlna, II, 73 (69). «Ti-
onduvo», II, 94 (88). Trăbilești,
II, 87 n. 1. Tratatul de sus și de
jos, II, 94 (88), 101-2.
- Uifalău, II, 3 (3). Uriasul, II, 81
(75).
- Valea, II, 16 (27). Velma, II, 2 (3).
- Ardeal (Voivodă), I, 32*, 41*, 49*.
Ardeal (protoțopoi și preot). Danil,
Gavra, Măican, Nica, Pavel), II,
28 (37), 70-1 (65-6). (Locuitorii
români: Petru Marce), II, 60 (56).
(Matei Parota), II, 68. (Petru Si-
mon), II, 72-3 (68). Suci (Pavel),
II, 68.
- Areni, I, 20.
- Argeș (oraș și mănăstire), I, 3*, 13*,
39*, 42*, 47* și n. 2, 61* 8, 50, 61,
85 și n. 1; II, 74*, 93 (87). (Iosif,
episcop de), I, 65.
- Arghira (Doamna lui Radu Mihnea),
II, 152*, 155*.
- Arhonda (Mironeasa), I, 31-2.
- Arieș, II, 10*.
- Armașul (Constantin), I, 77. (Ivașco),
II, 57 (53).
- Armeni, I, 60*, 20 (Petru Grigo-
rovici, zugrav și negociator), II,
40* n. 1, 84*, 89*, 144 și urm.
(Iosif, fratele precedentului), II, 48*,
147-8.
- Armenia (patriarchul David de), II,
147
- Arnăuți, I, 27, 82, 91.
- Arnota (și egumenul Teofil de), II,
263* n. 3.
- Aron-Vodă (Domn al Moldovei), I,
64*, 4, 6, 37-8; II, 53, 173. (mă-
năstirea lui), II, 289* n. 2, 309*
n. 1, 31 n. 1, 270-1 (203).
- Arros (Petru, dregător al lui Mihai
Viteazul), II, 6 (8).
- Arsenie (duhovnic și egumen arde-
lean), II, 70 (64), 81-2 (75-6).
- Asan Cămărașul, II, 75 (72).
- Asia, I, 7*, 8*, 5; II, 63*, 128*
165*, 170*, 175*, 177*, 187**
191*, 193*, 197*, 296*, 169,
206-7.
- Aslan Vornicul, II, 163*-4*, 166*,
19-20, 103.
- Asliu (Radu), II, 53.
- Atanasie (Mitropolit de Bălgrad), II,
66, 69 (62), 71-2 (66).
- Ateia, I, 18*.
- Atos, I, 50. (Sf. Pantelimon din), I,
80*. (Zograful), I, 67*.
- Austria, I, 79*. (Casa de), II, 205 n.
I. V. Ferdinand. Leopold, Mat-
thias, Maximilian, Rudolf
- Aylona (și Mircea, domn de). I, 6*.
- Avrig (protoțopoul din), II, 72 (66).
- Azov, I, 33, II, 204*-6*, 217*, 223
(59), 227 (64), 230 (67), 233 (69).

B

- Babadag, I, 99; II, 100*, 169.
- Baba Novac, II, 29*, 10 (15), 11
(16).
- Bacău, II, 9*, 98*, 250*, 267*, 269*
n. 2, 266.
- Băcesti (Leca de), II, 35
- Bădica (Radu-Vodă —, Domn mun-
tean), I, 48 și n. 1
- Bagdad, II, 191*, 198*.
- Bahlui, II, 292* n. 1, 304*
- Bahne, I, 86 (21).
- Baiazid I^u (Sultan), I, 1*.

- Baiazid al IIlea (Sultan), I, 2*-3*, 5*, 36*, 40*, 42*.
- Bâram-Paşa, II, 186*.
- «Bakta», II, 243 (78).
- Bălăceanu (familia), I, 102. (Barbu), I, 28. (Aga Constantin; și soția, Domnița Maria), I, 27-8, 61; II, 314* n. 4. (Constantin Clucerul), I, 65. (Ioan, soția și fetele), I, 60 și urm. (Ioniuș Șătrar), I, 65. (Preda, logofătul familiei), I, 61-2. (Cronica familiei), I, 100, I 4.
- Bălănești, II, 258* n. I.
- Balasachi (Păharnic; și fiul), I, 97.
- Balassi (nobil ardelean), II, 107*.
- Bălcaciū (parochul Thorwächter din), I, 103.
- Balcani, II, 182* n. I.
- Băleanu (Gherghe Banul), II, 302*, 35, 268. (Grigore), I, 27, 29. (Ivașco de supt Matei Basarab), II, 162* n. 4. (Ivașco, fiul Ceașului, nepotul lui Gherghe Banul), I, 21.
- Bălggrad (Alba-Iulia), I, 16*, II, 15*, 26*-7*, 35*, 74*-5*, 78*, 82*. 84* n. 3, 95*, 112*, 123*, 129*, 264*, 284*, 294*, 8 (11) 26 (35), 128-9, 210 (54), 219, 222 (58), 233-4 (70). (Mitropolia românească din), II, 66 și urm. (62), 71 (66) (Mitropolitii: Iorest), II, 213-4, 216-7. (Ștefan), II, 28 (37). (Teofil), II, 99 (94). V. și Atanasie (Mitropolit de). (Protopop): Simion Stoica), II, 93 (87), 96-7 (92-3). (cel unit: Vasile), II, 93 (87.) (Dascălul Ioan din), II, 93 (87). (Nicolodim din, preot), II, 90-1 (84).
- Balibeg (de Belgrad), I, 48*.
- Balica (Hatman), II, 270 (20.), 272-3 (205) și 273 n. I.
- Balota, II, 304*.
- Balș (Constantin și Iordachi), I, 44.
- Balșa al IIIlea (domnul Zetei), I, 2.
- Banatul oltean, II, 30*, 44*, 46*, 109*, 301*. (al Timișoarei), I, 4*, 16*.
- Băneasa, I, 79.
- Băuffy (Gheorghe), I, 103.
- Bantăș (familie), I, 66.
- Banul (Zaharia), II, 103.
- Bar, II, 251*.
- Bărbătești (în Vilcea), II, 262* n. 3 (Stoichiă din), II, 36 (42).
- Barbely (Gheorghe), II, 3 €*-7* 119-20, 134 (5).
- Bărboiū (doă boieri cu acest nume), II, 119*-20*.
- Barbu (fiul lui Neagoe-Vodă), I, 44*.
- Barbu (al IIlea, Banul Craiovei), I, 51*.
- Barbu (boier muntean, supt Matei Basarab și Constantin-Vodă), II, 273*, 29 (38), 103.
- Barbul (János, Ardelean), II, 215.
- Bărcan (boier al lui Mihai Viteazul), II, 8* n. 2, 104*. 8 (11).
- Barcsai (Acațiu, principe al Ardealui), II, 182*-3*, 193*-4*, 195* n. 2, 196*, 208*-9* și n. 4, 295* și urm., 305*, 307*-8*, 310*, 214, 230 (67), 252-4 (87), 259 (94). (Fratele său), II, 310 (Alexandru), II, 192*, 155.
- Barkóczy (Gheorghe), II, 155. (Ladislau), II, 243 (78). (Ștefan), II, 287*-8*.
- Barnovschi (Miron-Vodă), I, 35 n. I; II, 155* și urm., 170*-1*, 286*, 186 și urm., 192 (42), 193 n. I, 200-2 (48), 230 (67).
- Basarab I^{II}, I, 56*-7*, 62*. Basarab al IIlea, I, 29*, 33*, 35*-8*. Basarab al IIIlea (cel Tânăr), I, 37*-40*, 59*. (soția sa), I, 38*. Basarab al IVlea (Neagoe), I, 44*-6*, 50*, 59*, 75*; II, 9*. (Doamna sa), I, 44*-8*, 75*. (Fetele lui), I, 45*. (Fiul lui, Basarab, pretendent), I, 49*.
- Basarabia, I, 68*, 101*.

Basire (Isaac), ll, 269 (201) și n. 1, 269-70 (201).
 Bașotă (Gheorghe), ll, 76*, 124*.
 Bassa (Toma, ardelean), ll, 182*-3*, 193*.
 Basta (Gheorghe), l, 6; ll, 2* și urm., 77*, 94*, 96*, 10 (15), 12 (19), 117-8, 129-30, 131-3, 135-6, (6), 136-7 (7), 138-9, 142-3, 150-3 (14-5), 178 (31).
 Bațcov, l, 22.
 Báthory (Andrei, cardinal-principe), l, 64*; ll, 75*, 92*.
 Báthory (Gabriel, principe), l, 7; ll, 61* și urm., 69*, 71* și n., 126*n 4, 148*, 150*, 269*, 310*, 122 și urm., 145-6, 153-4 (16), 156, 158-61 (20).
 Báthory (Sigismund, principe), l, 4 și urm., 37; ll, 3*-4*, 6*, 21*-24*, 26*, 28*, 35*, 39*, 47*, 51*, 62*-4*, 75*, 81*, 129-31.
 Báthory (Ștefan l^{ui}, voevod ardelean), l, 37*, 39*.
 Báthory (Ștefan, voevod ardelean și rege al Poloniei), ll, 4*, 26*, 73*n. 1, 76*, 81*, 143*.
 Batov, ll, 239*
 Bazargic, ll, 24*, 117*.
 Beatricea (regină a Ungariei), l, 39*.
 Beblai (Ștefan), ll, 246-7 (82).
 Becheș (Gașpar l^{ui}), ll, 26*. (Gașpar ll), ll, 116*.
 Becicherec, l, 3
 Bedő (Ștefan, Secuie), ll, 92*.
 Beheim (Martin, poet), l, 69* și urm.
 Beiuș, ll, 14*, 12 (19), 84 (79). (Gheorghe, protopopul de), ll, 80-1 (75).
 Beldi (Paul), l, 98; ll, 50, 60-1 (57), 63 (59). (Ioan), ll, 214.
 Beldiman (Alexandru, poet), l, 93.
 Belény (Gheorghe), ll, 2 (3). (alt —), ll, 176*, 188*.

Belgioioso (comandanț imperial), ll, 47*, 70*.
 Belgrad, l, 10*, 46*, 6, 24; ll, 53*, 57*, 63*, 119*, 129* n. 4, 162*, 84 (79), 167 și urm. (25), 258-9 (93), 269-70 (201). (Vicentie Popovici, Mitropolit de), ll, 81 (75), 83-4 (78).
 Belitoră, ll, 60*-1*.
 Bembo (cunoscut al lui Mihnea Turcului), l, 53*-4*.
 Benga, l, 47*. V. și Tîrgul Bengăi.
 Bengner (Ioan), ll, 91*, 103*-4*, 107*, 113*-4*. (Altul), l, 104.
 Berelești (Stoica Căpitânul din), ll, 35.
 Berestecico, ll, 236*
 Betejană, l, 28.
 Bethlen (Gabriel, principe al Ardealului), ll, 7, 8; ll, 43*, 61*-2*, 88*, 96*, 103*, 108* și urm., 109*, 10*, 112*-3* și urm., 174*, 178*, 200*n. 4, 209*-10*, 18 (29), 142, 145, 168, 173-4 (28), 175-7 (30), 185 (35), 188 n. 1, 190 n. 1, 230 (67). (Ioan, cancelariu ardelean), ll, 313, 256 și urm. (90). (Ștefan, fratele lui Gabriel), ll, 161*, 182, 1*4, 203 (50). (Wolfgang), ll, 83*.
 Bialociercva, ll, 237*.
 Białopole, ll, 238*
 Bic, ll, 304*.
 Bięganowski (Nicolae), ll, 254*.
 Bieniawski (Albert), ll, 280*.
 Bihor, ll, 83-4 (78).
 Bir'ad, ll, 16*, 36*, 73* și n. 1, 267. (Toader Jora, namestnic de), l, 11. (Neofit, negustor din), l, 11.
 Birlădeanu (Gavril), l, 20. (Solomon), ll, 274 (208)
 Birsa (Țara), l, 10*-1*, 40*, 42*, 73*, 75*, ll, 10*-1*, 36*, 57*, 84*, 90*, 104*, 112*n 2, 122*, 130*, 248*, 267*, 271*, 291*, 294*, 307*,

- 125 6 n. I, 249 (86), 277. Bîrsan (Irandafir), II, 25 (34).
- Bîrsescu (Preda), II, 294*.
- Bistrița (în Ardeal), I, 9*, 10*, 14*, 29*, 70*, 77*-8*, 208*-9*, 296*, 130, 230 (67). (Pasul), II, 280*.
- Bistrița (mănăstire olteană), I, 45*, 51; II, 85*, 284*.
- Blaj, II, 291*, 300*, 66.
- Bloch (Petru), II, 215-6
- Bob (episcop ardelean unit al Românilor), I, 102
- Bocskai (Ștefan, rege ungur), II, 44 și urm., 72*, 102*, 178*, 2-3 (3), 161.
- Bod, I, 15*.
- Boemia, II, 59*, 140, 176.
- Boer (Lazsló), II, 212-3 (56).
- Bogáthy (Nicolae), II, 3*, 34*, 121*, 130.
- Bogdan I^u (Domnul Moldovei), I, 64*-5*. Bogdan Orbul (Domnul Moldovei), I, 42*, 45*. 36. Bogdan Sasul (fiul lui Iancu-Vodă), I, 53*, II, 79*-80*, 86*, 97*, 103*, 211* și n. I, 157-61 (20), 158 (și mama și surorile).
- Boia, I, 15*.
- Boldu (Iani, pîrcălab), II, 84 (80).
- Bonhomo (Petru de), II, 129* n. 4.
- Borgia (cardinalul Ștefan), I, 102.
- Boris (Bernard, Hatman), II, 107*, 110*-1*.
- Bornemissa (Gheorghe), II, 216. (Lazsló), II, 132*. (Sigismund), II, 155.
- Boros (Ioan), II, 209*, 231*, 244*, 250*, 271*-3*, 275*, 47, 242-3 (77-8).
- Borsos (Toma), II, 110*-1*, 114*
- Bosnac (Sultan), II, 191.
- Bosnia, I, 10*, 59*, 60*; II, 165*, 168. (îvrto lu, rege), I, 62*. (Ștefan, duce de), I, 58*.
- Botezăț (Lecca, căpitân, din), II, 42-3 (46).
- Botoșani, I, 66-8, II, 6*, 196*
- Boul (Agahia), II, 224* n. I. (Vistorul), II, 44*, 111*, 119*-20*, 164*, 224* n. I, 275 n. I. (și gineralele său). (Safta), II, 218* n 2 (Ștefan), II, 224* n. I, 44, 112 n. I. Vezi și Gheorghe Ștefan (Doamna lui).
- Boulet (căpitân valon), II, 12*-4*, 22*-3*.
- Bozieni, II, 224* n. I.
- Bracław, II, 222-3 (59)
- Brădescul (Barbu și Mihai), II, 20 și n. 2.
- Brăescu (Ștefan), I, 21.
- Brăila, I, 24*-5*, 34*, 40*, 42*, 23, 47, II, 24*, 133*, 153*, 185*, 270*. 299*, 116-7-7, 277.
- Brăiloiu (Barbu, Serdar), I, 26.
- Bran, I, 49*, 61*; II, 30*, 53*, 114*-5*, 132*, 167*, 301*, 311*, 119, 125, 127, 276.
- Brancovici (familia și cronică), I, 13*, 55* și urm. (Gheorghe, Despot sirbesc), I, 11*-2*, 21*, 23*-4*. I, 2. (Ioan), I, 43*. (Maxim), I, 45*.
- Brandenburg (Caterina de, regină în Ardeal), II, 161*. (Electorul de), II, 277*, 279*
- Brașov, I, 10*-2*, 14*-5*, 28*, 30*, 34*-5*, 49*, 51*, 62-5, 69, 79, II, 9*-11*, 15*, 18*-9*, 26*-7*, 30*, 5*, 37*, 43*-4*, 51*, 55*, 65*, 74*-8*, 84*, 88*, 90*, 92*, 94*, 97*, 99*, 103*-7*, 109*, 111*-2* n. 2, 131*-2*, 146*, 151*, 177*, 180*-1*, 195* n. 2, 196*, 201*, 231*, 275* n. 3, 294*, 301*, 303*, 29 (38), 60 (56), 65, 104-5 (2), 117-22 și urm., 133 (5), 134 și urm. (6), 139, 150 (14), 154 (17), 156 (17), 212 și urm. (56). 250

- n. I, 256 (89), 277. (Marienburg, rector), I, 164. (Celestin, argintar), I, 75*. (—Vechiū), II, 92*, 216. (Şcheiū), II, 74*, 111*, 215. (Popuī din Şchei), II, 92-3 (86), 216 (Popa Crîstea), II, 72 (66). (Popa Evstatie Grid), II, 93 (86). (Biserica Sf. Bartolomeiū), II, 123
 Brătăşanī, II, 85 n. I.
 Bratulenī, II, 229.
 Braun (Hans), II, 131-2 (3).
 Bretec, II, 189*, 246*.
 Brezoaia, I, 62.
 Brezoianu (Pătraşco), I, 26.
 Brîncoveanu (familia), I, 102. (Constantin-Vodă), I, 22, 28, 56, 94 și urm., 99; II, 314*, 67, (70), 74, 79-80 (74). (Soția și familia), I, 22; II, 67 85 n. I. (Fratele: Barbu), II, 315* n. (Constantin Banul; și fratele lui), I, 76-7, 82-3, 87. (Danciu), II, 166* n. I. (Papa), II, 262*. (Preda), II, 263* n. 3, 265*, 268*-9*, 273*, 294*, 198, 35, 127.
 Brăgătăşanī, I, 8*.
 Brody, II, 233 (69).
 Brusa, I, 10*.
 Erykoust, II, 223 (59).
 Bucioe, II, 110*, 134* și n. 3, 143*, 171* și n. 4, 179*-80*, 182*-3*. (Fiica, Tudosca), I, 31. V. și Lupu (Vasile).
 Buciuleştī (neam și moșie), II, 291* n. 3, 267.
 Bucium (Pavel), II, 273 n. I.
 Bucuianul (Preda), II, 269.
 Bucureşti, I, 34*, 36*-7*, 44*, 46*-7*, 80*, 61, 5, 25-7, 56, 58, 63-5 și n. I, 70-4, 77, 79, 80-1, 96, 100; II, 12*, 165*, 169*, 178* n. I, 180*-1* n. 3, 182* și n. 3, 185*, 191*, 195* n. 4, 199*, 226* n. I, 260* și n. 6, 288*, 292*, 306*, 20 n. 2, 33
 (41), 74 (70), 75 (72), 76-8, 85 n. I, 87 (83), 104, 115, 229-30 (67), 271-2 (204). (Biserica Ceauş David, I, 87. (Biserica Domnească), II, 268. (Radu-Vodă), II, 152* n. 3, 288* (Stelea), II, 77. (Mahalaua Sf. Dimitrie), I, 65. (—Sf. Gheorghe Vechiū), II, 75 (72). (Sf. Sava), I, 56. (Abagiu), II, 79 (84). (Cîntăreşti), II, 75-6 (72). (Cusătoarese), II, 85 n. I. (Grămăticici), II, 79 (83). (Seimeni), II, 74 (70). (Cupeşti), II, 74 (70). (Sudipă), I, 78 și urm.
 Buczacz, I, 16.
 Buda, I, 28*, 33*, 49*, 74*, 6, 18, 103; II, 21* și n. 3, 82*, 107*, 182*, 185*, 191*, 283*, 168-9, 252, 258 (92). (Paşii Ali), II, 118*, 122*, 126* n. 3. (Murdad), II, 240.
 Baday (Petru, diacul lui Constantin-Vodă Ţerban), II, 287*, 311* n. 6, 54 (51), 251 n. I.
 Bugac, I, 19, 56, II, 30*, 67*-8*, 148*, 151* n. 5, 153*, 161*, 168*, 186*-8*, 216*, 290*, 309*, 311*, 186.
 Buhuş (Dimitrie, Vistier), II, 196* și n. I, 213. (Ioan Hatman; și soția lui), I, 42-3. (Nicolae), II, 274 (207). (Medelnicerul), II, 273 n. I.
 Bulgari și Bulgaria, I, 26*-8*. 31*, 42*, 60*, I, 2, 58, II, 221*, 305*, 161. (Țării Alexandru), I, 2*, 56*. (Mihail), I, 56*-7*. (Terteres), I, 57*. (Fiul lui, Sviatoslav), I, 56*. (Pretendenți: Constantin), I, 2. (Mihail), I, 55*-6*.
 Buliga (Aga), II, 270*.
 Bulz, II, 96-7 (92-3). (Preotul Ioan Sperle), II, 97 (92).
 Bunbul (Vornic), II, 274 (207).
 Bunea (Vistier), II, 259*, 261*. (Şerban, fiul Vornicului), II, 85 n. I.

Burgundia și Burgunzí, II, 25*, 27*. (ducele Filip cel Bun), I, 24*. Burscheider (scriitor), I, 103. Bussa, II, 130*. Buzău, I, 35*, 61*, 56, 58, II, 5*, 57*, 97*, 122*, 168* n. I, 270*, 41, 127, 277. (:piscopul Serafim de), II, 289*. (Căpitán de), II, 273*. (Pasul), II, 167*, 190*, 269*, 278. Buzdugan (Căpitán), II, 105*, 133*.

Bunești, II, 34 n. I. Buzescu (familia), I, 7; II, 8* și n. 2, 9*-11*, 13*-5*, 24*. (Preda), I, 40*-1*, 65*. (Radu), II, 24*, 37*, 46*, 65*, 141, 143. (Stroe), II, 8*, 9* n. I, 11*-3*, 20*, 22*, 65*, 140. Buzinca (Clucer), II, 201*, 215, 218, 221. Buρλauρoδs (munte), I, 8*.

C

Cassa, I, 32*, 3; II, 158*. Calimah (Scarlat-Vodă), I, 91-2 (17). Călugăreni, II, 272*, 305*. Camărașul (Mihai), II, 74*, 104*. (Părvanu), I, 29. (Vasilachi), II, 216, 217 (56). Camenita, I, 16-7; II, 67* n. I, 91*, 101*, 170*, 217*, 230* și n. 2, 232*-3*, 239*, 245*-6* și n. 2, 247*, 251*-2*, 273*, 276*, 186. (Castelanul, socrul al lui Miron-Vodă Barnovschi), II, 157*. Camerarius (humanist), II, 203 (50). Căminarul (Tudori), I, 20. Cantacuzino (familia), I, 102 (Andronic), II, 8* n. 2. (Postelnicul Constantin), I, 56 n. I; II, 192*, 261* și n. 5, 290* n. 5, 294*, 297*, 32-3 (41), 214, 265. (Soția lui Elina), II, 98*. (Stolnicul Constantin), I, 22, 25, 99, 100. (Dimitrie-Vodă), I, 17. (Drăghici), II, 312*, 57 (53), 268. (Gheorghe, fiul lui Serban-Vodă), I, 28, II, 68. (Iordache, fiul lui Andronic), I, 31, 44; II, 33 (41). (Liber), II, 159* n. 6. (Maria, Doamna lui Serban-Vodă), I, 28-9 n. I. (Matei), I, 314*. (Mihai Spătarul), I, 24, 100; II, 312*, 61-2 (58), 64-5

(61), 85 n. I (și fiul său). (Păuna Doamna; și fiul ei), I, 22, 25. (Safta, soția Stolnicului), II, 85 n. I. (Şerban-Vodă), I, 17 19, 68, 74 (70), 76, 96-8; II, 312* și n. 5, 313*-4*, 63 (59), 65, 260 (95), 261, 271-2 (204). (Ştefan-Vodă), I, 22 și urm., 28-9 și n. I, 94-6. (Divanului), I, 96. (Toderășeu), I, 9. (Toma), I, 23, 27; II, 171* și n. 4, 203*, 33 (41), 74 (70). Cantemir Mirza, I, 8, II, 101*, 134*, 148*-9*, 151* și n. I, 153*, 155*, 161* și n. 2, 167*, 186*, 104, 186-7 (37), 191, 192 (41). (Fiii săi), II, 152*. Cantemir (Antioh-Vodă), I, 20, 99. (Constantin-Vodă), I, 19-20; II, 262, 278 n. I. (Dimitrie-Vodă), I, 42. Capello (cunoscut al lui Mihnea Turcitu), I, 53*-4*. Căpitani: Antonachi, căpitanul de legești, II, 85 n. I. Bade, II, 57 (53). Chirică, I, 58 Constantin, I, 57 (53). Dona, II, 85 n. I. Drăghicean, II, 85 n. I. Dragu, II, 63 (59). Dumitru, II, 20. Dumitru Preda Postelnicul, II, 103 Ghioca, II, 271-2, 204 Ionașco, II, 24*, 115 Mihai, II, 57 (53). Negul, II, 36 (43).

- Răzmiriță, II, 36 (43). Sima, II, 57 (53). Stoica, II, 57 (53). Vlad, II, 215, 217 (56).
- Caracăl, II, 308*, 20 n. 2.
- Caragea-beg, I, 20*.
- Caragea (Nicolae-Vodă), I, 72. (Ecatérina), I, 88-90 (21-3).
- Cărăgotești, II, 80 (74)
- «Cara Herzog», I, 6
- Caraiani (Mihai și Nicolae, neguștori), II, 76, 85 n. I.
- Caraiman Aga, II, 71*-2*, 76*, 146. (Procopie), II, 77*. (familia), II, 275-6 (209-10) și 276 n. I.
- Caramania (bezlerbegul Omer de), II, 97*, 99*. (Paşa din 1598), I, 6.
- Caramanul (begul), I, 12*.
- Cara-Mustafa (Mare-Vizir), I, 17, 97.
- Caransebeș, II, 27*, 79*, 295*.
- Cărbune, II, 112 n. I.
- Carida (Gheorghe, Vistier), II, 262*.
- Carlovăț, II, 2*, 314*, 87 (82).
- Carol Quintul, I, 75* n. I, 79*.
- Carpați, I, 32*; 5; II, 14*, 21*, 73*, 115.
- Casimir (rege al Poloniei), I, 35*-6*.
- Cașin (mănăstire), II, 112 n. I.
- Cașovia, II, 40*, 47*, 57*, 59*, 61*, 69* și n. I, 70*, 80* n. 2, 82*, 84* n. 3, 88*, 116* n. 3, 139*, 212*, 297*, 132, 190 n. I.
- Catargiu (Apostol), II, 139*. 275 n. I. (Ienachi), II, 131*, 133*. (Nicolae), II, 150*. (Ștefan), I, 44.
- Catolici, I, 58*.
- Căuiești, I, 68; II, 276 n. I.
- Cavriani, II, 143.
- Cavriolo (Camillo), II, 19*, 41*.
- Cavriolo (Toma), II, 19*, 29*, 45*, 136 (7), 139-40, 152, 153 (15).
- Cazaci, I, 64*, 8, 18-20, II, 11*, 17*, 28*, 30, 36*, 53*, 68*, 70*, 89*, 101*, 112* n. 2, 115*-6* n. 3, 126*-9* și n. 4, 130*, 137*, 139*, 141*, 236*-9, 241*, și n. 2, 242*-3*, 244* și urm., 259*-60*, 262*-3*, 272*, 276*-9*, 282* n. 6, 283*-4*, 287*, 290*, 295*, 297*, 307*-8* și n. 8, 309*-10* și n. I, 56 (52), 64 (60), 119, 154 (17), 169-70, 174 (29), 176, 185 (35), 186, 187 (38), 207, 208 și n. I, 224 (60), 233 (69), 241 (76), 243 (78), 248 (84), 249 (86), 250, 259 n. I, 277. (Episcop), II, 300* n. I.
- Ceașu turcă: Abdi, II, 77*. Hasan, II, 167 și urm. (25). Husein, II, 109*. Ibrahim, II, 213, 215. Iusuf (Hagi), II, 168*, 18, 190 n. I, 195, 197 n. I. Mehmed, II, 89*, 115* și n. I. Mustafa, II, 212 (56). Oroslam, II, 112* n. 2.
- Ceașu (Petru), II, 68.
- Cehan (dragomanul). V. Racoviță
- Cehrîn, II, 233* n. 3, 235*, 240*.
- Cepariul (Ivașco Armașul), II, 265*, 35.
- Cercel (Dumitrasco; pretendent), II, 4*.
- Cercel (Petru-Vodă), I, 65*, 76.
- Cercel (Ștefan, pretendent), II, 36* și n. I, 44*, 46*, 143.
- Cerchesi, I, 4; II, 158*.
- Cernăuțî, I, 16, 19, 36.
- «Cernovia», II, 191.
- Cesarini (cardinalul). V. Sant' Angelo.
- Cetatea-Albă, I, 40*, 65*, 3; II, 24*, 129* și n. 4. 135*, 138*, 147* n. 2, 158*, 188*, 174 (29), 192 (41).
- Chalke (Iosif din), II, 31 n. I.
- Chenan-Paşa, II, 287*.
- Chendriș, I, 16.
- Cheșcu (Stolnicul Ioan), I, 67.
- chiev (și Voievodul de), II, 229*, 191.
- Codrești, II, 80 (74), 84 (80). Pircălabul din, II, 84 (80)

Chilia, I, 24*, 31*, 34*, 38*, 40*, 65*, 3; II, 130*, 157*. Chioara, II, 45*, 117* n. 3 Chirişgil (şef turc), I, 7*. Chiupruliu (Mohammed, Mare-Vizir), II, 282*-3*, 285* n. 4, 286*, 290*, 295*. (Ahmed, fiul său, Mare-Vizir), II, 257 (91) Choinice, II, 248 (85). Chomaházy (Andrei), II, 124*. Cic, I, 35*, 278. Ciceu, II, 238* n. 2. Cimpiu Pustii, II, 216*. Clăpina, I, 79, II, 213. Cîmpineanu (Scarlat), I, 65. Cîmpulung (muntean), I, 61*, 26; II, 280*, 213. (Moldovenesc), II, 97*, 307*. Cineni, II, 8*. Ciocăneşti, I, 47*. Ciocenî, II, 168* n. 1. Ciogolea (Pătrașco), II, 218* n. 2, 224* n. 1 (şi soția sa), 244*, 52, 112 n. 1, 267. Ciolpan (Postelnic), II, 111*. (familia), II, 275 n. 1. Cipru, II, 220* n. 3 Cîrstian Logoşatul, I, 21. Cîrstineşti, II, 8*. Cisnădia, I, 3*. Ciubăr-Vodă, I, 65*. Ciubărciû, I, 238* n. 2. Ciungul (Ioan, căpitan), II, 29*, 31*, 54*, 117. Clejanu, I, 47*. Clucerî: Crîste, II, 217 (56). Dumitru, II, 34 n. 1. Gavril, I, 20. Matei, II, 292*. Mihai, II, 19, 103. Mihalachi, II, 104*. Petrașco, II, 209* n. 3. Preda, II, 216. Runcul, II, 19. Sava, II, 178*. Stroe, II, 57 (53). (Vasile), II, 276 (209). Cluj, II, 5*, 10*-1*, 27*, 37*, 50*,

57*-8*, 95*, 112*, 125*, 306*, 313*, 133 (4), 143, 151 (15), 156 (17). Cohalm, II, 112* n. 2, 180* n. 2, 249-50 (86). Cojeşti, I, 86-9 (21-2). Coloreşti, II, 277. Colosmănaştur, I, 68*. Colyer (ambasador olandez pe lîngă Poartă), II, 260 (95). Comen, I, 3*. Comino (Arnăutul), II, 289* n. 2. Comiș: Badea, II, 57 (53). Gheorghe, II, 74 (70). Gligore, II, 162* n. 4 Lăudat, II, 192*. Lecca, II, 44*-5*. Comis moldovean, II, 54 (50). Comleî, I, 25. Condea (Armaşul), II, 20 n. 2. Condrea, II, 266. Constantin Şerban (Domn muntean), II, 209*, 254* şi urm., 299*-310*, 313* n. 1, 31, 32 (41-2), 34 şi n. 1, 35, 37-8 (44), 40, 42-3 (46), 54-5 (51), 56-7 (53), 58, 67, 126 şi urm., 214, 241-2 (77-9), 244 (79), 245 (81), 247 (83), 248 (84-5), 249 (86), 253-4 (87), 257 n. 1, 259-60 (94), 260 n. 1, 268-71, 272 (204), 277-8. (Doamna sa, Balasa), II, 67. (Fratele lui), II, 268*. (Nepotul lui), II, 263* n. 3. (Oastea lui), II, 276*, 48 (Călăraşii), II, 37 (44). (Lefecli), II, 42-3 (46). (Lefecli sîrbî), II, 43 n. 1. (Păhăruicei), II, 40 şi urm. (45). (Divanul lui), II, 268* n. 1. Constantinopol, I, 5*, 6*, 8*, 19*, 27*, 31*, 38*, 42*, 44*, 47*, 49*, 53*, 59*, 100*, 1, 3, 4, 8, 25, 31, 38, 53, 56 n. 1, 57-8; II, 7* n. 3, 25*, 41*, 52*, 57*, 71*, 74*, 76*, 79*, 80*, 87*, 89*, 97*, 99*, 107*, 109*, 117* şi n. 3, 119*, 125*, 131* n. 1, 132*-3* n. 5, 134*-7*, şi n. 1, 140* şi n. 2, 141*-2*,

- I47* și n. 3, I48*, I56*-7* și n. 1, I58*, I60*, I64*, I67*-8* n. 3, I69*, I76*-7*, I87*, I91*, 202*-5*. 210*, 213*, 216*, 219*-21* n. 1, 223*, 232*, 250*, 257*, 259*-60*, 264*, 267*-8*, 283*, 286*, 290*, 296*, 308* n. 8, 52, 63 (59), 107 (6-7), 108 (8), 142, 145-9, 157-8 (20), 174 (219), 182 n. 1, 183 și urm 184 n. 2, 189-90 n. 1, 192, 222 și urm., 229 (67), 232, 247-8 (83), 248 (84), 260 (95), 275 n. 1. (Bogdan-Saraî), II, 231*, 257*, 200 (48). (Edicule), II, 97*, 177*, 257*, 30-1 (40), 63 (59), 181. (Ialichioșc).. II, 154 (16) (Patriarchia), II, 231*, (Patriarchă), I, 52, II, 282* și n. 6 254-5. (Dionisie), I, 97-8. Iacob), I, 97-8. (Partenie), II, 220* n. 3, 240-1 n. 1. (Cărăușii), II, 63 (59). Contăs (boier), II, 275 (208). Cops (Henric, ambasador olandez pe lingă Poartă), II, 224 și urm. Corbeanu (Vintilă), II, 314* n. 2. Cornescu (Logofătul), I, 84. Cornul-lui-Sas, II, 102*, 246*. Corșorii, II, 35. Corsun, II, 222*. Corvin (Matei), I, 74*, 30-2, 34-6, 38-9. Cosmidion, I, 6*. Cossovo, I, 30*. Costachi(C), I, 42. (Gavril), II, 275 (208) Costin (Hartmanul), II, 230* n. 5. (Miron), I, 21, 49, 59 n. 1, 107, 102-4, II, 230* n. 5, 291* n. 3, 270 (202), 274 (208). (fica, Maria), II, 291* n. 3. (Nicolae), I, 34-5 și n. 1, 59 n. 1. Coșula, I, 66. Cotlea, II, 32*, 119. Cotnari, II, 291* n. 3, 267. Cotroceni, II, 271 2 (24). Covurlui, I, 11. Cozia, I, 60-1, 63.
- Cozlov, II, 160*. Crăciuna, I, 35*, 40*. Cracovia, II, 60^b, 276*, 282*, 236-7 (72). (Castelană), II, 67* n. 4, 285* n. 2, 223 n. 1, 236 (72). Craina, II, 81 (75). Craiova, I, 49*, 63*, 49, 56, 81. Craiovești, I, 44*-6*, 48*, 51*. (Barbu), I, 51*. (Pîrvu), I, 43*, 49*. Cralievici (Marcu), I, 3*, 63*, 1. Crema, II, 42*. Creta, I, 5*, II, 220*, 312* n. 5, 232. Creta (Neofit Patelaros, Mitropolit de), I, 100. Crețești, II, 13* și n. 1. (Hamza Banul, Neagoe Postelnicul, Ștefan Logofătul din), II, 20 n. 2. Crețulescu (Iordachi), II, 83 (77). Cricov, II, 277. Crimeia, II, 158*-9*, 216*-7*, 100, 186, 232, 233 (69), 236 (72), 264. Cristian, II, 32*, 118 Criva, II, 163* n. 2. Croația, I, 62*, II, 129*, 152. Cromwell, II, 277*. Cronică române, II, 98-99 (94). Cruședol, I, 45*. Csáky (Ștefan), II, 10*-1*, 3 (3), II, (17) (Alt Ștefan), II, 213*. (Ladislás), I, 97, II, 314*, 63 (59), 261 Csefei (Ladislás), II, 230 (67). (Ştefan), II, 2 (3). Csinski, II, 262. Cuciuc-chioș, I, 97. Cuciuc-Mehmed-Paşa, II, 256 (89), 257 (90). Cupărăști, I, 19-20, 98. V. și Ruset Cursul-Apei, I, 36*. Curt Celebi, II, 167* (și fata lui), 171*, 181*, 211*, 231*, 240. Cuțovlahi, I, 47. Czarnkowski, II, 186-7 (37). Czernin, II, 136* n. 4. Czibak (Emeric), I, 78*

D

Dabija (Istratie-Vodă), I, 15, 20 ; II, 258* n. I, 269*, 310*, 36-7 (43), 44, 112 n. I, 250 și n. I, 251 n. I, 257 și n. I, 258 (93), 265, 272-3 (205), 275 n. I, 276 n. I.
 Dacia, I, 109. (regat plănuia de Gabriel Bethlen), II, 154*-6*.
 Daczó (Lazsló), II, 216.
 Daiani, II, 117.
 «Dalahova», II, 253.
 Dălhăuți, I, 87.
 Dalmația, II, 152.
 Damad-Mohammed-Pașa, II, 129*
 Dămian (Vasile, cronicar), I, 12 și urm., 21.
 Dămian (Vistier), II, 6*.
 Dan Iⁱⁱ (Domn muntean), I, 4*, 55*-6*. 58*.
 Dan al II^{lea} (Domn muntean), I, 9*, 10*, 14*, 24*, 29* și n. 2, 62*. «Dan al III^{lea}» (Domn muntean), I, 21*, 28*-9* și n. I, 63*-4*. Dan (fiul lui Dan ; pretendent), I, 73*. Danciu (Io), I, 4*, 29*. (Fiul lui, Dan), I, 29* și n. I.
 Danciu-Vodă (fiul lui Dan al II^{lea}), I, 29*.
 Danciu Tepeluș (pretendent), I, 42*-3*.
 Dan Logofătul, II, 25*.
 Danemarca, II, 283*. (Carol Schaller de «Leventhal», Danes), I, 74*.
 Daniel (Ioan, Ungur), II, 192*, 194*, 202*. (Mihai), II, 212 (56), 213.
 Daniłowicz (Nicolae), II, 67*.
 Danzig, II, 233*, 303* n. 2, 308* n. I.
 Darie (Mare-Spătar), II, 113-4.
 Dárocz, II, 249 (86), 251
 Dašov, II, 45*, 203*.
 Datco (boier muntean), I, 44*.
 Daud (prinț otoman), I, 63*.
 Daud-Pașa, II, 133*-4*.

Davideni, II, 275 n. 1
 Deal (mănăstire), II, 41*.
 Debrejin, II, 2 (3).
 Deliman (căpitân), II, 111*.
 Deli-Marcu, II, 13*, 29*, 34*, 115* n. I, 119*.
 Demotica, I, 23.
 Derviș-Mohammed-Pașa, II, 260*.
 Deș, II, 10*.
 Dessi (János), II, 260* n. 6.
 Deva, II, 11*, 27*, 36*, 301*.
 Diaci, I, 11, 20, 28. (Balint), II, 213. (Carcalov), II, 8 (11). (David), II, 142 (Gheorghe), II, 157 (19), 216. (Ioan), II, 214-5. (Mihai), II, 190*, 22-3. (Nicolae), II, 65*. (Petru), II, 76*, 142, 250 n. I, 251. (Toflea), II, 25 (34).
 Didrih, I, 47*.
 Διγαλην Τα..., I, 7*.
 Diicul (Spătar), II, 247*-8*, 254*, 256*, 259*-60*, 265*, 267¹, 273*, 298*. 35, 49. (Fiul ; și soția lui), II, 260*, 265*.
 Dilaver-Pașa, II, 147* n. 3.
 Dîmbovița (rîu), I, 76 ; II, 293*, 301*, 277. (Cetatea), I, 36*.
 Dobreni, II, 256*, 306*.
 Dobrogea, I, 46 ; II, 24*, 46*, 101*, 122* n. 3, 117, 147.
 Dociu, II, 112 n. I.
 Dóczy (Andrei), II, 64*, 84* n. 3, 98*, 117* n. 3, 127* n. 2.
 Döhnhof (ofițer polon), II, 252*
 Dolj, I, 68.
 Domnești, I, 18.
 Domoni (Pál), II, 3 (3).
 Donea (Logofătul), I, 89 (22).
 Donici (Darie), I, 42. (Necoară, pîrcălab de Orheiū), II, 67* n. 2.
 Dorna, II, 307*.
 Dorohoř, I, 16.

Doroșenco (Hatman al Cazacilor), I, 16.
 Draculu (Pădurea, în Țara Bîrsei), II, 35*.
 Drăgan (boier muntean), I, 51*.
 Drăgănescu (Scarlat), I, 27.
 Drăgănești, II, 243-4 (79), 277.
 Dragases (prințe sîrb), I, 3*.
 Draghiul (Marin), II, 75 (71).
 Drăgoiu (Radu), II, 85 n. I.
 Dragomir (Mare-Vornic al lui Matei Basarab), II, 231*, 29 (38).
 Dragoș (Voevod), I, 64*.
 Drăgușcul (Prodan), II, 275 n. I.
 Drăgușcul (pristav), II, 267.
 Dranovet, II, 20 n. 2.
 Dreaza (Dragomir Păharnicul din), II, 36 (42).
 Drîdov, II, 271.
 Dubău (Tudose), I, 12 și urm.
 Duca-Vodă, I, 15-9, 21, 40-1, 98;
 II, 312^b n. 5, 313* și n. 4, 275
 n. I. (Fratele lui, Cîrstea), I, 41.

(Fiica lui, Ecaterina), II, 313*.
 (Tănase), II, 86 (81).
 Dudescu (Maria, soția lui Radu), I,
 26; II, 85 n. I. (Maria, sora lui Radu). 27. (Nicolae), I, 61-2, 71-3,
 83. (Radu), I, 25, 27, 29. (Tatăl lui. Radu; și mama: Neacșa), I,
 29. (Fii), I, 26.
 Dulcigno, I, 8*.
 Dunăre, I, 9*, 10*, 18* și n. I, 20^c,
 22*, 25*, 30*, 38*, 40*-2*, 46*-8*,
 62*, 64*, 71*, 74*, 76*-8*,
 2, 3-6, 18, 99, II, 13*, 18*,
 24*, 28*, 39*, 86*, 104*, 114*,
 129^d, 136*, 142*, 145*, 149*,
 153*, 157*-8*, 175*-6* 182*,
 186*-7*, 202e, 204*, 218*, 233*,
 266*, 272*, 287*, 297*, 299*,
 301*, 305*-6*, 115-7, 127, 130,
 142, 145, 170 (25), 186
 Duscu (mănăstire), I, 85 și n. 2, și
 86 (19-20).

E

Eberstorf, II, 181*.
 Ebesfalva, II, 53*.
 Ecséd (Ștefan Horváth, căpitan de), II, 124* n. 4, 229 (67).
 Eder (invățat săs), I, 103-4.
 Efrem (călugărul, agitator contra Uni-
 ri), II, 96 (92).
 Egipt, II, 25*.
 Egrițóz, I, 12*.
 Elbassan-Ahmed-bei, II, 301*.

Elci-Hasan-Paşa, II, 31.
 Elesd, II, 306*.
 Engel (istoric), I, 100 și urm.
 Epotești, II, 163* n. 2.
 Erlau, II, 82*.
 Ernut, II, 265*, 302*. 35.
 Eugeniu al IV-lea (Papă), I, 23-4, 26.
 Evreți, II, 229*, 240*, 246*, 52, 85
 n. I.
 Evrenos-beg, I, 7*.

F

Fabri (general austriac), I, 63-4, 74.
 Făgăraș, I, 57*, 67*, 68; II, 7* n.
 I, 35*, 43*, 59*, 119* n. I, 162*,
 314*, 60 (56), 126, 129, 133 (4),

150-1 (14), 250 n. I. 256 (89).
 (Satele Vaida și Simbăta de sus), I, 67*. (Sigismund Boer, căpitan
 de), II, 63-4 (60) (Boeris Famar,

pîrcălab de), II, 60 (56). (Boierii · Teodor, Stefan și Roman), I, 67*. Fălcii, I, 19; II, 50, 271 (203). (Frătița, căpitan de), II, 281*. Fălcoianu (Matei), I, 27; II, 85 n. 1. Fanar, II, 157*. Fărcăsanul (Stolnicul Radu), II, 57 (53). Fedorovici (Nicolae, șef căzăcesc), II, 253*. Fekete (Mihai), II, 48. Feldioara, II, 30*-1*, 118. Ferdinand I^u (Imperat), I, 49*, 75 n. 1, 77*-8*. Ferdinand al II^{lea} (Imperat), II, 111*, 132*, 138*, 140*, 156* n. 1, 161*, 164*, 171*, 182*, 184*. Ferdinand al III^{lea} (Imperat), II, 207*, 211* n. 4, 216*, 108, 175 (29), 232, 241 (76), 245 (81) și n. 2, 248-9 (85). Ferescul (Medelnicer), II, 85 n. 1. Ferhad-Paşa (Mare-Vizir), I, 4. Filipescu (Pană Spătarul), II, 268*, 288*, 294*, 36 (43), 57 (53), 268. (Rada, soția lui Constantin Căpitănu), II, 85 n. 1. (Banul), I, 79 n. 2, 83. Filișanul, II, 29. Filtsch (Ioan, paroh sas de Gîrbova), I, 104. Finta, II, 242*, 248*-9*, 251*, 255*, 270*. Fiotta, II, 34*.

Firuz-beg (Mechemed, fiul lui), I, 30*. Flaccus (pretins colonisator al Daciei), I, 72*, 76*. Flandra, II, 80*, 136 (7). Floci (Orașul de), I, 61*, 23, 27. Florescu (boier al lui Radu Șerban), II, 41*. Florești, I, 37*. Focșani, I, 25; II, 6*, 17*, 55*, 198*, 268*, 36 (43), 85 n. 1, 106. (Mănăstirea din), II, 80 (74), 84 (80). Fogarassi (Iacob, din Sighișoara), II, 6 (8). Foresti, II, 25 (34). Forgach (Sigismund), II, 84* n. 3, 100*, 102*, 108*, 117* n. 3, 124* n. 4, 155. (Mihai), II, 104*. Fotinò (Dionisie), I, 55* și urm. Franța și Franțești, I, 12*, 26*, 77*, 56 n. 1, 97; II, 99*, 212*, 217*, (ambasadori — la Constantinopol), II, 120*, 148*. Frătești, II, 305*. Fratoștiu (Barbul de), I, 20. Fronius (Mihai), II, 106*. Fullek, II, 65*. Fürstenberg (Frederic, conte de), II, 89 n. 2. Fuzy (Francisc), II, 3 (3). Furduiești, I, 11. Fustaș (Constantin, iuzbașa de), II, 80 (74).

G

Gačkopolie, I, 5. Galata (mănăstire lîngă Iași), II 67* n. 1, 169*, 304*. Galați, II, 50-1 (49), 263 (99). Galipoli, I, 6*, 12*-3*, 21*. Gallo (Cesar), II, 88* și n. 3, 89*

și n. 2, 140*-1*, 144-5, 175-7, (30). Galt, II, 256 (89). Gara (Nicolae de), I, 3*. Garampi (nunciu la Viena), I, 102. Garath, II, 251.

- Gaudy (Andrei), II, 270*-1*, 275*, 302*, 305*, 47.
- Genova și Genovesi, I, 62*-3*, 47. (Bartolomei de), I, 19*.
- Germania, I, 79*, II, 80*, 125, 175 (29), 203 (50).
- Gezari-Paşa, II, 132.
- Gherghița, I, 47*; II, 61*, 149* și n. 3, 267*, 269*, 271*, 35, 277. (Andronic, căpitan de), II, 244(79).
- Gherla, II, 27*-8*, 2 (3).
- Gheța Clucerul (și soția lui), I, 29.
- Ghica (Alexandru Scarlat-Vodă), I, 62.
- Ghica (Dumitriachi Banul; și soția, Elencu), I, 72-3, 83, 88 (21).
- Ghica (Gheorghe-Vodă), I, 32; II, 289* și urm., 305*-8* și n. 1, 55-6 (52), 113-4, 249 (86), 250 n. I, 252-3, 254 (87), 265, 270-2 (202-4), 278.
- Ghica (Grigore-Vodă Iii), I, 45; II, 290*, 304*, 308* și n. I, 310*, 312*-3* și n. 3, 20 n. 2, 55-6 (52), 59 (55), 84-5 (80), 250 n. I, 251 și n. I, 256 (90), 257 n. I, 258, 259 (93).
- Ghica (Grigore Alexandru, Domn în principate), I, 71-2, 100.
- Ghidul (Comis), II, 35.
- Ghindă (Ionașco și Ștefan), I, 31-3.
- Ghinea (Vistier), II, 255*.
- Ghiorma (Ban), II, 262*, 20 n. 2.
- Ghisbrecht (N., Trimis olandes la Constantinopol), II, 234 și urm.
- Ghiula, II, 161.
- Ghiurca (Vistier), II, 65*.
- Gillău, II, 10*, 133 (4).
- Gillányi (Grigore), II, 253* n. 2.
- Gindul (Constantin, Șătrar), I, 68.
- Giovio (Pavel), I, 60*.
- Giskra, I, 32*-3*.
- Giurgiu, I, 12*, 25*, 36* 42*, 48*-9*, 51*, 4-5, 26, 47, II, 7*. 12*-3*, 29*, 89*, 165*, 175*-6*, 299*, 301*, 305*-6*, 115, 254 (87), 278.
- Gliniany, II, 246*
- Glubavă, I, 47*.
- Glykys (Nicolae), II, 85 n. 1.
- Göczi (Andrei), II, 102*, 104*-5* n. 2, 106*, 108*.
- Gogosă, II, 263* n. 2, 20 n. 2.
- Golești, I, 27.
- Golia I, 30. (Egumenul Macarie de), I, 20.
- Golubacă, I, 62*.
- Gombos (căpetenie de Haiduci unguri), II, 126*.
- Gorazda (Ioan), II, 10 (14).
- Gorgan Spătarul, II, 163* și n. 2, 166*-7*, 19, 20, 103-4
- Gorj, I, 50.
- Goroslău, II, 3*, 5*, 9*, 63*.
- Gorski (Andrei), II, 116* n. 2.
- Grădișteanu (Grigore Logofătul și soția lui Stanca), II, 64-5 (6).
- Grăjdana (jupăneasă munteană), II, 162* n. 4, 259* n. 7.
- Grama Stolnicul, II, 183*, 196* n. I, 230 (67).
- Gran, I, 6, 18, II, 52*, 58*, 169
- Gratiani (Gașpar-Vodă), I, 33 n. I, II, 128*-9* n. I, 135* și urm., 157, 171*, 211*, 174 și urm., 178-83 (32). (Fratele lui), II, 183 (32). (Nepotul lui), II, 140*, 175-6 (30).
- Graz, I, 57
- Grdan (Voievod), I, 5.
- Greceanu (Papa; și fiili săi, Drăghici și Fotea), II, 78*, 139*, 168*n. I, 262*.
- Greci, I, 8*, 56*-7*, 63*, 65*, 8, 20, 24, 26, 56 n. I, II, 104*, 131* n. I, 136*, 140*-1*. 144*, 146*, 152*-4*, 161*-5*, 169*, 171*-3* și n. I, 190*, 197*, 211*, 215*, 243*, 273*, 282* și n. 5, 45, 84 (78), 85 n. I, 192, 196.

200 (48), 224-5 (61). (—din București), II, 78-9 (73). (Alexe), II, 68. (Pantazi), II, 68. (Pavel), II, 68. Greci (moșie), I, 33 n. 1. Grillo (dragoman venetian, și fiul său), II, 206*, 215* n. 3, 217*, 232*, 234*, 230 (67).

Gritti (Aloisiu), I, 51*-2*, 76* și urm. (Fiul lui), I, 78*. Grumază, I, 43*. Gunesch (scriitor săs), I, 104. Gurghiu, II, 313*, 3 (3), 230 (67). Gușteriță, II, 188* n. 1. Gyulaffy (Ladislau), II, 53*-4*, 56*.

H

Hăbășescu (Grigore, Hatman), II, 224*, 281*, 304*, 274-5 (208). (Sătraru), II, 274 (208). Hadăd, II, 117* n. 3. Haga (Corespondență lui —, ambasador olandez pe lîngă Poartă), II, 179 și urm. Hagi-Moscu (Păharnic), I, 90. Haiduci (unguri), II, 120, 130. Haller (Gabriel), II, 56*. Halmágyi (Ștefan), II, 54*. Hamza (Banul), I, 79*. Hangerl (Constantin-Vodă), I, 88-9 (22), 90. Haromszék, II, 277. Hasan-Aga, II, 263. Hasan-beg (1445), I, 30*. Hasan-Paşa (1595), I, 4. (altul), II, 251 n. 1. Hasan-Vegi (cronicar turc), II, 251 n. 1. Hațeg, II, 46*, 164*. Hatman: «Caeilinus» (al lui Tepeș), I, 73*. Hatványi (Sigismund), II, 79* și n. 3. Haython, I, 60*. Hederfaya (Ștefan de), I, 68*. Heissler (general), II, 258 (92). Heraclea (Ioanichie, episcop de), II, 220* n. 3. Herbert-Rathkeal (de; internunțiu), I, 82-3. Hernin (Nicolae), II, 3 (3).

Hidir-Paşa, II, 25*, 27*, 50*. 52*, 54*. Hilioara, I, 38. Hîncul (Mihalcea), I, 39 n. 1. Hîrlău, I, 37*, 16. Hirschel (Cristofor, din Brașov), II, 204-5 (2). Hirșova, II, 24*, 116. Hmilnițchi (Bogdan), II, 222*, 229*-30*, 233*-41*, 245* și urm., 260*, 273*-7*, 283*, 290*, 241-2 (75-6), 248 n. 1. (Gheorghe) II, 307*. (Timu), I, 32; II, 234*-5*, 235*-41*, 245* și urm., 283*. Hofkirchen (baronul de), I, 130. Homonnai (Gheorghe), II, 117* n. 3, 119*, 125*-6* și n. 3, 128* n. 1, 130*, 138*-40*, 142*, 177 (31). (Valentin), II, 62*-3*, 98*. Homorod, II, 249 (86), 250-1. Honigbach, II, 122. Horez, II, 88. Horváth (Gaspar), I, 51* (Altul), II, 126* n. 3. Hotin, I, 16, 71; II, 16*, 68*, 100*-1*, 110*, 121*-2*, 146*, 149*, 158*, 160*, 243*-4*, 307*, 142, 144, 178, 181, 193 n. 1, 266. Hrabetius (Daniel), II, 181*. Hrișchi (Catrina, din Botoșani), I, 66. Hrițea (Banul), II, 164*, 171* n. 5, 201*, 21, 23, 127-9, 214-5, 218, 221. Hrizica (pretendent), II, 267* și urm.,

283* (și cumnații săi), 36-7 (429), 242-3 (78-9).
 Hrvoe (duce de Spalato), I, 60*.
 IIryszkowic (Cristofor), II, 186-7 (37).
 Huni, I, 64*.
 Hunyady (Ioan), 12*, 16*, 18* și n. I, 19*-24*, 26*-30*, 34*, 58*, 63*, 72*, 112*. (Familia lui), I, 69*.

Hurez, I, 35, 56.
 Hurmuzaki (? Ioan, grămat:c), I, 44.
 Husein-Aga, II, 264-5.
 Husein (serascher), II, 160*.
 IIuș (episcopă de), II, 245[†], 44.
 Hust, I, 64*; II, 69* și n. I. (Szabó Balázs, căpitan de), II, 3 (3).
 Hypomenas (Gheorghe; din Trapezunt), II, 78, 85 n. I.

Iacăciu (familie), I, 43*, 45*, 3.
 Ialomita (riu). I, 16*, 2*; II, 199*, 248*, 277.
 Ialpug, II, 187*.
 Iampoli, I, 5*, 8*, II, 158*
 Iampol, II, 240*.
 Ianeu-Vodă (Domn al Moldovei), II, 158.
 Ianina (Mitropolitul Ieroteiū) de), II, 77. (Negustoră din), II, 85 n. I.
 «Ianu», I, 5.
 Iarali (Dumitrașco), I, 33 n. I.
 Iaruga. V. Bussa
 Iași, I, 15-7, 20-I, 30, 33, 41, 43, 67, 90-I; II, 68* n. I, 76*, 113*, 120*, 123*, 130*, 153*, 176*, 183* și n. 3, 193*, 195*, 198*, 202*, 209* n. 4, 214* n. 2, 218* n. 2, 274*, 233*, 240*, 244*-6*, 250*, 260* n. 6, 265* n. I, 269* n. 2, 273*, 290*-I* n. 3, 303*, 309* și n. 1, 310*, 245 (33-4). 45, 64 (60), 105 (3). 112 n. I, 175 (29), 182, 186, 223 (59), 230-I (68), 232-3 (69), 238 (74), 242 (76), 246-7 (82), 260 n. I, 270-I (202-3). 273 (205-6). 275-6 (208-9, (Păcurarii), II, 120*. (Sf. Nicolae), I, 20. (Sf. Sava), II, 270 (202). (Trei-Ierarhi), I, 33. (Ulița Nouă), II,

309* n. I. (Negustoră și staroste), I, 20. (Franciscană și Iesuicii), II, 231.
 laskolski (Trimis polon), II, 251*. Ibrahim (Sultan), II, 202*, 219*, 221*, 223*. 226 (62, 64), 229 (67), 231, 235.
 Ierligovaț (Constantin), I, 1*, 3*. Ierusalim (patriarch de), II, 55 n. I.
 Illek (János). II, 155.
 Iliaș (Alexandru-Vodă), I, 15.
 Iliaș (Trimis moldovean), I, 34*. Ilie-Vodă I^{II} (Domn moldovean), I, 65*. Ilie Vodă (pretendent din veacul al XVII^{lea}), II, 231*. Iliric, II, 88. Illyésházy, II, 59*. Imbrohorul (Soliman), I, 97. Imecsy (Mihai), II, 31*-2*, 119. Imhoff (Carol), II, 153 (15). Imperial, I, 51*, 64*. Imreffy (Ioan), II, 74*, 81*, 90*, 93*, 121*, 150*, 124, 155. Inaie-Ghiraī, II, 186*. Inău, II, 102*, 114*, 294*-5*. Inczedy (Mihai), II, 262. Ioan-Vodă cel Cumplit (fiul lui). II, 136*. Ioan-Casimir (rege al Poloniei), II,

223*, 229*-30*, 246*, 251*-3* și n. 2, 254*-5*, 276*-8*, 280*, 309* n. 1, 56 (52), 243 (77), 248 (85).
 Ioanopole (Isaia, episcop de), ll. 84 (79). (Sofronie, episcop de), ll. 80-2 (75-6).
 Iorașco (Constantin), l. 98.
 Iorga (Postelnicul), l. 31-2.
 Iose (István), ll. 215.
 Iosif al II-lea (Împărat), ll. 98.
 Ipsilanti (Alexandru-Vodă), l. 72, 90.
 Ipsilanti (Alexandru, eteristul), l. 31-2
 Isaccea, l. 99, ll. 157*

Isaia (popa, din Moldova), ll. 112* n. 2.
 Iscru (boier muntean), ll. 20.
 Ismail, ll. 153*, 187*, 185 (35), 186. 229 (67)
 Istrati (Vistierul), ll. 254*. 294*.
 Istvánffy (Nicolae), ll. 2 (2
 Ișvanovici (Mihail, tipograf), ll. 66.
 Italia și Italieni, l. 57, ll. 42*, 231.
 Italiano (Franco), ll. 209* n. 3
 Ițești, l. 11.
 Iuga-Vodă al II-lea, l. 65*.
 Iuzbaşa (Vlad), ll. 215
 «Iavanco»-Vodă, l. 2*.
 Izvoranul (Pîrvu), ll. 80 (74).

J

Jăpa (Comis), ll. 35.
 Jeciū, ll. 153*.
 Jilești (Dumitrașco de), ll. 36-7 (43)

Jitianul (mănăstire), l. 63-4
 Juț, l. 26*-7*, 51*, ll. 209* n. 3.

K

Kadas (Mihai), ll. 24 (32), 106.
 Kalinowski (Hatman), ll. 239*-41*, 178 (32).
 Kálnoky (Ioan), ll. 56*.
 Kamuthy (Ștefan), ll. 214.
 Kanics (Sigismund), ll. 66.
 Kannowitz (Daniel), ll. 216.
 Kaptury (Ioan), ll. 5 (6)
 Karystino (Teodor), l. 20*.
 Kaskasi-Paşa, ll. 229* n. 4.
 Kaunitz (de, ministrul austriac), l. 83-4.
 Kékedy, ll. 55*.
 Kemény (Baltasar), ll. 125*, 204*, 216. (Ioan), ll. 183*, 185* n. 2, 189*-91* n. 1, 213*, 224*-5*, 245*-6*, 252*, 254*, 269*, 298* și n. 3, 300*, 307*-11*, 26 (35),

128, 241-2 (76). (Alt Kemény), ll. 34*.
 Kendeffy, ll. 34*.
 Kendy (Ștefan), ll. 76*. 78*, 81*-82* n. 3, 91*, 96*, 100*, 115*, 156 (17).
 Keresztéssi (Andrei), ll. 86*. (Paul), ll. 107 (6).
 Keresztúry (Paul), ll. 107* n. 2.
 Kezdi-Vasarhély, ll. 142
 Khlesl (cardinalul), ll. 89* n. 2. 93*, 156 (17).
 Kiriazis (Grec al lui Mihnea Turcitu), l. 52*-3*.
 Kis (Farkás), ll. 29*, 31*, 47, 117, 121.
 Kintayeh, l. 22.
 Klain (Samuil, scriitor), l. 103-4.

Kövár (Ştefan), II, 192*.
 Kogălnicenă, I, 66-8.
 Kohanski (Trimis polon), II, 138*, 174-5 (29).
 Kolonics (Gottfried), II, 35*, 65*
 Kołtzoō, I, 7*.
 Koniecpolski (Haițman), II, 174*, 176*, 205* n. 1, 206*, 210*, 217* n. 2, 203 n. 1, 206, n. 1. (Castelanul), II, 233 (69).
 Konkoly (Petru), II, 19*, 142.
 Konracki (ofițer polon), II, 252*.
 Koppen, II, 118.
 Korecki (ginerele lui Ieremia Movilă), II, 120* și n. 3, 122*, 178* (32), 181. (Soția sa), II, 7*-8*.
 Korka (Ardelean), II, 213.
 Korláth (Ştefan), II, 55*.

Kornis (Baltazar), II, 78*-9*, 153 (15). (Francisc), II, 125*, 298*. (Gașpar), II, 3 (3). (Gheorghe), II, 55*. (Ioan), II, 130*. (Sigismund), II, 81*, 18*, 157 (18). (Alții), II, 34*.
 Kossovo, I, 28*, 67*.
 Kotecka, II, 68* n. 1
 Kovács (Petră), II, 183 (32). (Ştefan), II, 254 (87).
 Kovácsics (erudit), I, 100
 Kracker (Stanislav), II, 29*, 31*. Krauseneck (Paul de), II, 45*, 153 (15).
 Kunicki, I, 19.
 Kutnarski (secretariu moldovean), II, 243*.

L

Lainieri (misionarii), II, 230-1 (68).
 Lămășenă, I, 21.
 Lambrinò (Iordachi), II, 83 (77).
 Langenthal («Kirlian», baron de), I, 102.
 Lăpușneanu (Alexandru, Domn moldovean), I, 13.
 Lăpușul-Unguresc, II, 2 (3).
 Larionești, II, 270 (202).
 Larisa (Visarion Sf., din), I, 85 (20).
 Łaski (Albert), I, 76*. (Ieronim), I, 77*.
 Lassota (Henric), II, 131-2, 137 (7).
 Lațco (Domn al Moldovei), I, 65*.
 Lăudat (Logofătul), I, 49*.
 Laxenburg, II, 245 (81).
 Lazăr (Craiu sărb), I, 3*, 58*. (Fiul său Vuc), I, 7*. (Lazăr, nepotul fiului său Ştefan), I, 7*.
 Lazăr («jupînul», din Ardeal), II, 70 (64), 97-9 (94).
 Lazul (Eftimie), I, 66.
 Leca (boier muntean), II, 23*, 162* n. 4, 2-3 (3), 8 (11)

Iehliu (Dimitrie, cupeț), II, 83 (77).
 Lemberg, II, 50* n. 1, 228*, 273*, 276*-7*, 231 și n. 1. (Episcop catolic de), II, 229 (67).
 Leon-Vodă (Domn muntean), II, 152* n. 3, 161* și urm., 176*, 181*, 187*, 20, 190.
 Leopold (Imperat), I, 18, II, 142* n. 3, 293*, 295*, 303* n. 1, 312*, 254-6 (88), 258-9 (93), 261.
 Lépes (episcop ardelean), I, 16*.
 Lerescul (Teodor), II, 35.
 Leurdeanu (Stroe), II, 162* n. 4, 163* n. 2, 265*, 312*, 57 (53), 268. (Postelnicul), II, 102.
 Leva (Lewenz), II, 312*, 251 n. 1, 258 (92) și n. 2.
 Levenț, I, 4.
 Lipănescu (Nicolae), I, 70.
 Lipsca și «Lipșcani», I, 57, 67, 76-7.
 Lipova, II, 21*, 37*, 60*, 95*, 102*, 114*, 117* n. 3, 134 (5), 168.

- Liszkowicz, II, 266.
- Litvani, I, 13*-4*, II, 184*, 230* n. 5, 276*, 230 (68), 262 (97).
- Locadelo (negustor), II, 191* n. 2.
- Logofetă · Dumitru, II, 215. Grigore (muntean), II, 192*, 201*, 214-5. (— moldovean), II, 244-5 (80). Isac, II, 75 (71). Marcu, II, 6 (8). Mihai, II, 92-3 (86). Nica, II, 132*. Radu, II, 299*. Saidir, I, 20. Sava, II, 177* n. I, 178*, 180*, 184*, 188* n. 5, 189*, 192*, 201*, 205* n. I, 260*, 213-6, 217 (56), 219, 221 (Sima), II, 178*, 189*, 193*. (Stroe), II, 35. (Teodor), I, 79¹.
- Lombarză, I, 63*.
- Loniay (Andrei), II, 124* n. 4.
- Lotru, I, 60.
- Lucari (Chiril, patriarch de Constantinopol), II, 144* n. I, 178-83 (32) și 182 n. I.
- Loze (Ștefan), II, 276 (209)
- Luccari (familia), I, 59*-60*. (Iacob, scriitor), I, 58* și urm., 81*. (Nicolae), I, 60*-2*.
- Luchi (Iordachi), I, 66.
- Ludescu (Stoica, cronicar), II, 268-9 (200).
- Lugoș, II, 27*, 51*, 295*, 252. (Ioan, Ban de). II, 88*.
- Lupu (Vasile, Domn al Moldovei), I, 9, 10, 31-3 (și familia); II, 1* 169* și urm.. 267*, 272*, 276*, 285*, 289*, 24-5 (33-5), 29-30 (39), 30-1 (40), 107 (7), 113-4, 202-3 (49-50), 204-6 și n. I, 207-8 și n. I, 209-10 (54), 211, 212 (56), 213, 223 și n. I, 224-5 61-2, 225-7 (62-3), 228-9 (66-7) și 229 n. I, 230-1 și n. I, 232-7, 238-9 (74), 240, 243 (77), 272 (205), 273 n. I (Familia sa), II, 258* n. I. (Soția: Doamna Tudosca), II, 196*. (Soția Doamna Catrina), I, 32; II, 174*, 197*, 221*, 234*, 244*, 251*, 253*, 308* n. 8. (Frații: Gavril), II, 171* și n. I, 176*, 187*-8*, 204. (Fiul lui Gavril), II, 258* n. I. (Gheorghe, fratele lui Vasile-Vodă), II, 187*-8*, 250*, 257*, 259*-60*, 30-1 (40), 204. (Fetele lui Gheorghe), II, 258* n. I. (Ioan-Vodă, fiul lui Vasile-Vodă), II, 187* n. I, 196*-8*, 211, 212 (55), 224 (61), 226 (63). (Ruxanda, fiica lui Vasile-Vodă), II, 221* n. I, 225*, 231*-2*, 234* 239*-41*, 258* n. I, 259*, 308* n. 8, 231, 234-5 (71), 236 (71) (Ștefan-Vodă, fiul lui Vasile-Vodă). II, 221*, 308* și n. 8. 309* și n. I, 310*, 113-4, 270-1 (203). (Ștefăniță Păharnicul, fiul lui Gavril), II, 240*, 245*, 250*, 304*. (Vornic moldovean), II, 171* n. I.
- Lustrier (Trimis german), II, 184 n. 2.

M

- Macedonia, I, 8*.
- Macră (Dimitrie, Banul), I, 36.
- Madijesacz, II, 292* n. I.
- Măgest (Hans), I, 69*.
- Maeră (și Ilie tăbacul din), II, 66.
- Maghiaroglu-Paşa, II, 117* n. 3.
- Magno (Carol), II, 22*
- Măgureni, II, 20* n. I, 35.

- Majlat (Spătarul), I, 80.
- Maitin, II, 32*.
- Majláth («Ștefan-Vodă»), I, 57*. (Vevodul ardelean Ștefan), I, 51*
- Makó (Gheorghe), II, 29*, 31*-2*, 6, 119. (Grigore), II, 35*.
- Makrai (Ștefan), II, 3 (3).
- Malaspina (cardinal), II, 34*.

- Malcocă, II, 20.
- Malta, I, 24.
- Mălureni, II, 34 n. I.
- Mano (Apostolu), II, 79 (73).
- Maramureş, II, 83*, 98*, 114*.
- Marckler (Mihail), I, 69.
- Marcu-Vodă (fiul lui Petru Cercel), II, 6*, 16*, 19*, 70*, 112* n. 2, 116*, 131* și n. I, 133* 4*, 139* n. 6, 140* și n. 2. (familia lui), II, 133* n. 5.
- Marea-Baltică, II, 215*.
- Marea-Neagră, I, 40*, 76*, II, 141*, 259*, 297*, 185 (35), 193 (43), 257, 147, 169.
- Mărgineni, I, 26, 56 n. I.
- Maria-Cristina (principesa a Ardeului), II, 59*, 207*.
- Maria-Teresa (împărăteasă), I, 63, II, 86-7 (82), 99-100 (95).
- Marmur (sat muntean), II, 163* n. 2.
- Marocană, I, 59*.
- Martonffy (episcopul), I, 103.
- Mășnulilor (Daniil de la Muntele —, agent suedes), II, 279*.
- Matcovici (Luca), II, 248 n. I.
- Matei Basarab, II, 1*, 15*, 152* n. 3, 163*, 264*, 274*, 287*-8*, 294*, 19, 20 și n. 2, 26-7 (36), 28-9 (38), 102, 105 (3), 107 (57), 194-5, 197 (45) și n. I, 198 (46), 199, 201-3 (49), 204-5 și n. I, 206-8 și n. I, 210, 212 (56), 213, 217 și urm. (57), 220 și urm. (58), 223-4 (60), 225-6 (62), 227-9 și n. I, 230 (67), 231 n. I, 237-8 (73), 240, 245 n. I, 265, 268. (Elina, Doamna lui), II, 225*-6* și n. I, 22. (Oastea lui), II, 180* n. I.
- Mattei (cardinal), II, 236-7 (72).
- Matthias (împărat), II, 48*, 58*, 60*, 64*, 72*, 78*, 84* n. 3, 88*-9* n. 2, 90*, 93* și n. 2, 94*, 106*, 107*, 118*, 128*-9*, n. 4, 138*, 125, 131-2 (3), 143-5, 149, 155, 157 (18), 260-3, 168, 170 (26), 172, 176-7.
- Maurer (Mihaï), II, 214.
- Mavrocordat (Constantin Vodă), I, 56 n. I; II, 267 n. I. (Ioan-Vodă IInd), I, 26-7. (Nicolae-Vodă), I, 24-6, 56 și n. I, 90
- Mavrogheni (Nicolae, Domn muntean), I, 74-5, 82-4.
- Maximilian (archiducele, fratele lui Kunoval IInd), II, 23*, 93*, 101*, 136 (6), 137(7), 141, 156(17), 157(18-9), 161-5, 166-7 (24), 170-3 (26-7).
- Medelniceri: Andreiaş, I, 33 n. I. Grigore, I, 65. Hristea, I, 65.
- Mediaş, I, 79*; II, 18*. 52*, 97* 114*, 286*, 256 (89) și n. I.
- Mehadia, II, 14*-5*, 88.
- Mehedințeanul (Lupu), I, 8; II, 44*, 131*-2*, 150*.
- Mehedinți, I, 49, II, 6*, 104*, 20
- Mehemed-Paşa (1475), I, 33*. (1601), I, 6.
- Memibegovici (Ibrahim-Paşa), I, 7.
- Merkelius (Agent imperial la Bucureşti), I, 69-70, 75.
- Mezet-beg, I, 11*-2*, 15*-6*, 18*-20*, 2.
- Miaskowski (Wojciech), II, 202*, 241* n. 2, 222-3 (59).
- Miera, II, 47.
- Miercurea (în Ardeal), I, 68*; II, 257 (90).
- Mihai-Vodă Viteazul, I, 12*, 46*-7*, 64*, 3 și urm., 37, 76; II, 3* și urm., 70*, 73* n. I, 78*, 86*, 92*, 94*, 104*, 174*, 232*, 249*, 256*, 298*, 1, 2 (2-3), 3 (4), 4, 5 (5-6), 6 (7), 7 (9-10), 8-9 (11-3), 10 (14-5), 11 (16-8), 12 (19-21), 13 (22-3), 14 (24-5), 67, 116, 178 (31). (Dărăbanții săi), II, 7 (10).

- Mihai (fiul lui Nicolae-Vodă Pătrașcu și nepotul de fiu al predecedentului), II, 104*, 201*, 209* și n. 3, 254*, 257*, 259*, 272*, 245 (81).
- Mihail-Vodă (fiul lui Mircea), I, 3*, 9*.
- Mihailova (Ștefania, țăioarea lui Gheorghe Ștefan), II, 109-11.
- Mihalcea (Banul), II, 29*. 3 (3).
- Mihalcea sau Mihălcescul (Moise), II, 265*, 35. (Petre), II, 106. (Radu), II, 192*, 57 (53).
- Mihaloglu (Ischender), I, 44*. (Mehemed Alibegovici), I, 45* și urm. Mihnea Ist (Domn muntean), I, 41*-3*.
- Mihnea al II^{le}a (Domn muntean), I, 3*, 52*-3*, 81* (Mamă-să, Ecaterina), I, 81*. (Familia lui turcească), I, 53*. (Francesco, omul său), I, 52*-3*.
- Mihnea al II^{le}a (Domn muntean), II, 256* n. 3, 261*, 268*, 272*, 287* și urm., 305*-6* și n. 2, 57-9 (54), 247-8 (83), 248-9 (84-6), 250 n. I, 252, 277. (Doamna sa), II, 302* n. 7, 306*.
- Mihnești (sat), II, 111-4.
- Mihu (Spătarul), II, 150*, 259* n. 7, 105-6 (4), 107 (5).
- Mike (János), II, 213.
- Mikes (Coloman), II, 269* n. 2, 275*, 302*, 46, 265. (Ioan), II, 265, 277-8. (Mihaï), II, 302 n. 6. (Sigismund), II, 159*.
- Mikó (Francisc), II, 124*. 18.
- Mikuliniec, II, 205* n. I.
- Milcov, I, 36*, 40*, II, 39*, 89*. 93*, 98 , 304*.
- Milescu (Barbu, Ban), II, 314* n. 2.
- Milița, V. Basarab (Neagoe, Doamna).
- Mindra (și boierii din), II, 8-9 (11),
- Mindszenti (Benedict), II, 26~, 3 (3)
- Mîneacă (Clucerul), II, 217 (56).
- Minio (Paul), II, 140*.
- Mintutorul (Ordinul), II, 143*.
- Mircea cel Mare (Domn muntean), I, 2*-9*, 21*, 25*, 63*, 1, 2.
- Mircea Ciobanul (Domn muntean), II, 20 n. 2.
- Mircea (fiul lui Vlad Dracul), I, 20*. 24*-6*, 29*.
- Mircea (fiul lui Mihnea Ist), I, 44*.
- Mircea (fratele lui Mirislău Legătău), II, 37*.
- Mirislău, II, 112*.
- Miroliub (Vasile, secretariu al lui Dionisie Novacovici), II, 91 (85).
- Mîrza (cel Mare), II, 11*, 13*, 15*, 19*, 23*-4*, 31*-2*, 34 , 37*, 111*, 119*, 115, 118. (Cel Mic), II, 29*, 34*, 118.
- Mitropolit din Moldova și Tara Românească, I, 85 n. 1; II, 99 (94). Moldoveni: Ghedeon, II, 44-5. Nicanor, I, 38-9 și n. 1. Varlaam, II, 235*, 245*. Munteni: Dosoftei Filitis, I, 65, 85-6, 88 (89-90 (23) Eftimie, II, 8* n. 2, 25*, 36*, 38*, 44*, 143. (Grigorie Ist), II, 166*, 193*. (Grigorie al II^{le}a), I, 71-2. (Ignatie), II, 265*, 299*, 300*, 33-5 (42), 268. (Ștefan Ist), II, 289*, 293*. (Teofil), II, 215, 218, 221. (Teodosie), II, 65.
- Mitrowski (general), I, 64.
- Modena (ducă de), I, 39*; II, 230-1 (68)
- Mogildea (Vornic), I, 11. (Păharnic) II, 44*.
- Mogoș (Căpitân), II, 215.
- Mohács, I, 48*-9*.
- Mohammed Ist (Sultan), I, 6*-7*, 9*.
- Mohammed II^{le} (Sultan), I, 2~, 30*-3*. 36*, 38*, 59*, 74*.

- Mohammed al IIIlea (Sultan), I, 5.
 Mohammed al IVlea (Sultan), I, 16-8,
 97, II, 257*, 265*, 280*, 287*,
 248 (85), 253, 266, 268, 269 (95),
 271.
- Mohammed-Paşa Tabani-Buiuc, II,
 260* și n. 3, 224 (61).
- Mohilă, II, 251*.
- Moise-Vodă (Domn muntean), I, 49*,
 50*.
- Molart (de, diplomat imperial), II,
 129* n. 4.
- Moldavița (Antonie de), II, 303* n. 1,
 112 n. 1.
- Moldova (boierii din 1662), II, 258*
 n. 1. (Voina), II, 53.
- Moldova (rîu), II, 47*, 253* n. 1.
- Moldova (în Banat, sangeac de), II,
 121.
- Monembasia (Ierotei de), I, 66.
- Moravia, II, 59*.
- Mordni (Ștefan), II, 2 (3).
- Morea, I, 23-4.
- Morganday (Ioan), II, 65*
- Moruzi (Alexandru-Vodă), I, 88-90
 (22-3). (Constantin-Vodă), I, 72
- Moșaia, I, 63-4.
- Moscovia, Muscali și Tarî aî Mosco-
 viei, I, 83-4; II, 79*, 159* n.
 6, 205*. 215*, 217*, 220*, 233*,
 254*-5*, 260*, 274*, 277*-9*,
 282* și n. 6, 283*, 64 (60), 67,
 94 (87), 108, 159-60, 232-3 (69),
 235, 245 (80). (Farul Alexe), 244-5
 (80) și 245 n. 1 (Țarina Elisabeta),
 II, 90. (Călugări), II, 265.
- Movilă (familia), II, 125*, 155*, 272-3
 (205). (Alexandru-Vodă), I, 7, II,
 124*-5*, 135*-6* n. 4. (Bogdan-Vo-
 dă), I, 7, II, 120*, 130* n. 4, 285*.
 (Constantin-Vodă), II, 65*-7* și
 n. 4, 68* și n. 1, 70*-7*, 80*,
 88*, 93*. 96*, 98*-102*, 110*-9*,
 121*, 178*, 144-5, 147-8, 158.
- (Elisabeta Doamna), I, 7, II, 66*,
 70*-1*, 100*, 120*, 272 (205). (Ga-
 vrilă-Vodă), I, 8; II, 71*-2*, 75*,
 110 115*, 125*, 132* și n. 3, 134*
 și n. 3, 139*-40*, 142*-3*, 150*,
 156, 166*-7*, 182* n. 4, 20 n. 2.
 (Ieremia-Vodă), I, 6-7 (și fiul), II,
 4*-6*, 15*-6*, 18*, 21*, 23*, 25*,
 36* n. 1, 38*, 42*, 44, 47*-50*
 n. 1, 51*-2*, 54*-5*, 60*-1*, 133
 (5), 134-7 (6), 142-3, 276 n. 1. (Ioan-
 Vodă), II, 156*, 162 și n. 3, 166*,
 182* n. 4, 189*. 192, 194*, 207,
 214. (Mihai-Vodă), II, 66*-7* și n.
 2, 4; 68* n. 1, 71* și n. 2. (Marghita
 Doamna), II, 66*-7* și n. 1, 71*.
 (Moise-Vodă), II, 166*-7*, 170*-1*.
 176*, 18 (29), 193 (42), 201-2
 (49). (Petrașcu-Vodă), II, 148*,
 210*, 215*. (Simion-Vodă), I, 6-7
 (și familia), II, 4*-6*, 10*-1*,
 14*-8, 21*-3, 25*, 30*, 36 n. 1,
 38*, 44*, 47*-9*, 51*-2*, 54*-6*,
 61*, 65*-7* n. 4, 71*, 121*, 134
 (6), 136 (7), 139-40, 142. (fiul
 lui), II, 48.
- Moxa (cronicar), I, 1*, 4*, 65*.
- Mulaimis (Stavros, medic), II, 78.
- Muncacă, II, 69* n. 1.
- Munir-Aga, II, 40*.
- Munteni (nume domnești), I, 14*.
 (Ostatecă la Poartă), I, 20* n. 1
 (Neculce), II, 85 n. 1.
- Murad al IIlea (Sultan), I, 10*-2*,
 19*, 27*, 33*, 71*-2*.
- Murad al IIIlea (Sultan), I, 4.
- Murad al IVlea (Sultan), II, 170*,
 175*-6, 180*-1* și n. 1, 187*,
 191, 193*, 197, 200*, 202*,
 107 (7), 186, 188, 190, 193 (43),
 195, 199, 201-2 (49), 201, 207-8,
 211, 224 (61)
- Murad-Paşa, II, 146.
- Muraldi (dr.), II, 4*-9*.

Mureş, II, 10°, 15*, 284°.
 Mureş-Oşorheiū, II, 295, 300°.
 Murgul, I, 64°.
 Murguleş (boier moldoveni), I, 21,
 II, 112 n. 1.
 Musa (Sultan), I, 5*-8 și n. 1, 63
 Muşăteşti, II, 34 n. 1.

«Muşatin», I, 65.
 Musceleni (Dragomir de), II, 35
 Mustafă-Paşa de Bosnia, I, 4.
 Mustafă-Paşa Talhaci, II, 269 (200).
 Mustafă-beg, II, 112° n. 2.
 Muste (Dumitraşco), I, 42-3.

N

Nacul Comis, II, 108-9, 112 n. 1, 266.
 Nădăbaico (boier moldovean), II,
 124*.
 Năenii, II, 15*.
 Nagy (Albert, căpitan de Haiducii),
 II, 90*, 94*, 96*, 103*, 120. (Gaş-
 par), II, 3 (3). (Paul), II, 217 (56).
 Nănişorii, II, 270*, 244 n. 1.
 Năstăsoiai (jupăneasă moldoveancă),
 II, 273 n. 1.
 Năsturel (Radu, Logofătul), II, 312*
 n. 4, 20 n. 2. (Udrîste), II,
 184*, 230*, 237*, 260*, 279*,
 277.
 Nasuf-Paşa, II, 169.
 Năvrăpăscul (Vornic), II, 113 n. 1.
 Neagu-Vodă (pretendent din al
 XVIIlea veac), II, 181*, 211*, 107-8
 (6-8). (Fii săi), II, 181* n. 1.
 Neagu sau Neagoe (Pitarul), II, 85
 n. 1. (Vornicii), I, 34*, 49*.
 Neamț (cetate), I, 19, 20, 32, II,
 9*, 234*, 245*, 264, 266.
 Neaniul (Vornic de gloată), II, 112
 n. 1.
 Nebojatco (Vornicul Constantin), II,
 112 n. 1, 266.
 Neculce (Ioan, cronicar), I, 32, 35
 n. 1, 38 și urm., 42-5. (Toader), I,
 44. (Vistierul, tatăl lui Ioan), I,
 32.
 Negoeşcu (Pană), I, 27.
 Negrea (Clucerul), II, 5*.
 Negru-Vodă, I, 61*, 63*-4*, 49, 76

(Doamna luř), I, 76. (Cetatea-luř—),
 II, 288*
 Negustorii. Ruste și Saru, II, 162*
 n. 4.
 Nemes (Ioan), II, 3 (3), 142, 277-8.
 Neméthy (Gheorghe), II, 84* n. 3
 (Grigore), II, 84* n. 3.
 Nemî, I, 17-8, 25-7, 30, 60, 63-4,
 II, 17 (28), 64 (60), 96 (92), 125,
 128, 150 (14), 159-60, 241 (76),
 261, 267. (Mercenari), II, 192*,
 247*, 270*-1*, 275*, 302*, 47-9.
 Neofit (ieromonah muntean), II, 83
 (77).
 Nepsel (Daniel), 116* n. 1.
 Neusohl, II, 177-8 (31)
 Nicopol, I, 4*, 22*-3*, 25*-6*, 30*, 40*,
 46*-7*, 51*-3*, 78*, 1, 4, 5, 6, 47,
 II, 50*, 267*, 206*. (Mehemed-beg
 de; și fiul lui), I, 44*, 49*, 3.
 (I. P. de Domankor Bukowecki,
 prefect de), II, 228-9 (67).
 Nicorîă, II, 143*, 183 (32).
 Nifon (Sf.), I, 50.
 Nikolsburg, II, 148*
 Niksić, I, 5.
 Nikussios (Panaiot, dragoman), II,
 239-40 (75), 265.
 Nîpru, I, 64*, II, 102*, 141*, 147*.
 241*.
 Niş, I, 21*, 2.
 Nistru, I, 16, II, 16°, 66°, 68°,
 120°, 130°, 143*, 146*, 149°,
 151° n. 5, 170*, 175* și n. 3, 183*,

204*, 217, 233*, 241*, 245, 252, 312 n. 5, 182.
Nogați, II, 234'.
Novacovici (Dionisie, episcop al Românilor neuniți din Ardeal), II,

86-9 (83), 90 și urm., 95-6 (91-2), 99-100 (95).
Nucșoara, II, 65.
Nürnberg, I, 10', 13*.

O

Obedenți (Vilaia din), II, 20 n. 2.
Oceacov, I, 65"; II, 138', 157'-9', 162, 165*, 186'. (Maghiarogli, Pașa de), II, 110'-2' n 2, 116' n. 3. V. și Maghiarogli.
Ocna (Vizakna), II, 111*, 129.
Ocna (în Moldova; Cămărași de Ilie Pleșca), II, 112 n. 1. (Ioan), II, 85 n. 1. (Sima), II, 83 (77).
Oderstrom, II, 308 n. 1.
Odiveianul (Căpitân), II, 280'.
Odobășa (Petco, al lui Mihai Vițeazul), II, 10 (14).
Odorheiū, I, 35' și n.; II, 84' n. 3.
Oituz, II, 189', 191*. 246*, 280', 303'', 278.
Ojogeniū, II, 199'.
Olanda, II, 176. (Ambasadorul ai Statelor-Generale la Constantinopol), II, 120', 142, 148', 155'', 186', 188'.
Olănescu (Iorga), II, 268.
Olimpiada (jupăneasă, mătușa Doamnei Păuna), I, 22.

Olt, Oltenia, Olteniū, I, 16', 46*, 49', 57, 49; II, 13, 39'', 46', 165', 20 (Tara Oltului, în Ardeal), II, 129.
Oltenița, II, 85 n. 1.
Omolecki, II, 191.
Onegoșt, I, 5.
Oradea-Mare, I, 5, 6, 31, II, 43*, 112, 294-5'', 310'', 83-4 (78-9), 156 (17), 157 (19), 189-90 n. 1. (Arsenie, exarh de), II, 70-1 (65).
Orăș (boier) II, 13'.
Orăștia, II, 27', 36, 216, 278.
Orbinii (Maur), I, 65' și urm.
Orheiu, II, 135-6', 141'', 151'' n 5, 204'. (Stețo din), II, 135'' u 5.
Orșova, I, 22*, II, 167'', 263.
Osman al II-lea (Sultan), II, 127', 145* și n. 2, 148'', 157, 170'. 174-5 (29).
Oșorheiū, II, 14'.
Ossoliński (cancelariu), II, 222.
Otwinowski (Ieronim), II, 142'.
Ováry (familie), II, 34'.

P

Păharnică: Stanciu, II, 104.
Păianu (familie), II, 20 n. 2.
Palatio (Andrei de), I, 23
Paleologul (Imperatul Manuil), I, 5-7".
«Panonia», I, 57".
Pap (András), II, 217 (56).
Para (Clucer), II, 149".

Paraschiva (Logofăt), II, 20. («Vodă»), II, 162* n. 4.
Pavav, II, 232*, 241".
Pavlachi (Grec de la Poartă), II, 231'', 239-40 (75).
Pazmănu (cardinal), II, 156* n. 1.
Pekri (Laurențiu), I, 100.
Pempflinger (Marc), I, 51'.

- Pera, l, 6*.
- Pernéssy (Gabriel), ll, 124ⁿ n. 4.
- Persia și Persană, l, 60ⁿ, 4 ; ll, 52ⁿ, 60ⁿ, 81ⁿ, 89ⁿ, 99ⁿ, 127ⁿ și n. 2, 135*, 185ⁿ, 121, 146-7, 149, 158-9, 169.
- Persiano (Manolachi), l, 74-5.
- Pernesith (Ardelean), ll, 34ⁿ.
- Pesta, ll, 17ⁿ, 21*.
- Pethe (Ladislaū), ll, 104ⁿ n. 1.
- Petki (Ştefan), ll, 238ⁿ n. 2, 252ⁿ.
- Petrașco (cel Bun, Domn muntean), l, 76 ; ll, 20 n. 2.
- Petrașco (Nicolae-Vodă), l, 7 ; ll, 6ⁿ-7ⁿ și n. 1, 10ⁿ, 74ⁿ-5ⁿ, 104ⁿ, 116ⁿ-7ⁿ și n. 3, 133ⁿ, 139ⁿ-40ⁿ, 5 (6), 126, 133 (4), 162-3 (21), 173-4 (28), 178 (31), 245 (81), 263 (98). (Soția lui, Anca), ll, 86*, 98*. (Fiica lui, Elina), ll, 245 (81).
- Petrașco (Postelnicul), ll, 192ⁿ.
- Petricicu (Iocșa), ll, 25*. (Ştefan-Vodă), l, 16-9.
- «Petrofalva», ll, 257 (90).
- Petru (Aron, Domn al Moldovei), l, 32*, 65ⁿ (sau altul).
- Petru (Cazacul, Domn al Moldovei), l, 65ⁿ.
- Petru (Şchiopul, Domn al Moldovei), l, 81*, 10.
- Petru-cel-Mare (Țar), l, 30 ; ll, 143ⁿ.
- «Petrus» (în Bulgaria), l, 71ⁿ.
- Pezzen (dr.), ll, 17ⁿ, 7 (9). (colonel), ll, 47ⁿ, 134 (5).
- Pflanz (colonel), ll, 136 (7), 138.
- «Phikoassa»; ll, 251.
- Picardia, l, 25ⁿ.
- Pietrișul, ll, 292ⁿ n. 1.
- Pircălabul (Ionașco), ll, 266-7.
- Pîrîianul (Danciu, Postelnic), ll, 265ⁿ, 35, 268.
- Pitarî (Alexandru), ll, 112 n. 1. (Cres-tel), ll, 243. (Gavril), l, 44. (Mi-
- trea), ll, 201*, 219, 221. (Petru), l, 80*. (Radu). ll, 221.
- Piteșteanu (Radu), ll, 85 n. 1.
- Pitești, l, 40*, 47*. 51ⁿ-2ⁿ ; ll, 11*, 65. (Dealul Cătunulu), ll, 162* n. 4.
- Piț al Illea (Papă), l, 32*, 72ⁿ, și urm., 76*.
- Pivoda (oșifer imperial), l, 27.
- Plantos (Andreï, boier moldovean), ll, 203ⁿ și n. 2.
- Plata, l, 47ⁿ.
- Plevna, l, 49*, 51ⁿ, 64ⁿ-5ⁿ.
- Ploiești, ll, 15*, 270ⁿ-1ⁿ, 277.
- Plumbuita, ll, 257*.
- Poarta de Fier, l, 16*, ll, 26*, 35ⁿ-6*, 109*, 311*, 251 n. 1.
- Pobrata, ll, 25 (34).
- Pociupă, ll, 98*, 233 .
- Podhorcze, ll, 206* n. 2
- Podiebrad (Gheorghe, rege boem), l, 36 .
- Podilan (hoț, în Ardeal), l, 74*.
- Podul-Iloaii, ll, 285ⁿ.
- Podul-Înnalt, l, 33ⁿ, 36ⁿ-7ⁿ.
- Podul lui Traian, l, 46-7.
- Pogoniana (Eftimie din), ll, 77-8, 79 (73), 83 (77).
- Poiana (mănăstire), l, 79 n. 2.
- Poiana (Barbu de, Clucer), ll, 20, 35.
- Poiana-Mărului (mănăstire), ll, 190ⁿ.
- Poienari (cetate), l, 42ⁿ, 47ⁿ și n. 2, 52 .
- Polizu (Polizachi), l, 90.
- Polo (Marco), l, 60ⁿ.
- Polonia și Poloni, l, 14ⁿ, 34ⁿ, 40*, 42ⁿ, 59*, 65ⁿ, 80*, 8, 11, 14, 16-9, 37, 77, 52, 103, 123-5, 129 n. 1, 133 (5), 135, 142, 145, 148-9, 154 (17), 155, 156 (17), 157 (20), 158-61, 174-5 (29), 176, 178-83 (32-3), 186, 187 (38), 188, 191-2, 200 (48), 201, 203 (50), 207.

- 215-6, 225 (62), 229-30 (67),
231-2, 235-6, 237 (72), 241 (76),
249 (86), 260 n. 1, 261-2.
- Pongrácz (Voevodul Ardealului), 1,
35*.
- Păcescu (Radu, cronicar), 1, 22 și
urm.
- Popești (Dîmbovița), 1, 51*. (în Mol-
dova), II, 276 n. 1.
- Popovici de Hondol, vicariu neunit
al episcopiei neunite din Ardeal),
1, 67*.
- Popricană, II, 246*.
- Porphyrita (Ienachi), 1, 96-8.
- Postelnică: Andronachi, 1, 32. Con-
stantin Ioniță, II, 80 (74). Dan-
ciul, II, 298'. Drăgan, 1, 49. Du-
mitrașco, II, 103. Enachi, II, 29
(38), 270 (202), 274 (208). Fota,
II, 163 n. 2. Gherghe, II, 217
(56). Ionașco, II, 103. Mihai, II,
162' n. 4. Mihalcea, II, 103.
- Radu, II, 8* n. 2. Simion, II,
54*. Stamati, II, 274 (208), 275
n. 1.
- Potocki (Andrej, staroste de Halicz),
II, 238'. (Alt Andrej; și Ioan), II,
7, 10*, 15*-6*. (Nicolae, Hatman),
II, 222*, 232*, 238*, 246* n. 2,
229 (67). (Ștefan, ginerele lui le-
remia-Vodă; și soția lui), II, 66*,
68* și n. 1, 73* n. 1, 76*, 101*-2*,
113*, 222*.
- Praga, II, 10*, 22'', 28', 41'', 46'',
48', 70, 78'', 88'-9'' și n. 2,
101', 108'', 124'' n. 6, 140'', 5
(5), 129, 144, 151 (15).
- Prahova și «Prahoveni», 1, 80; II,
199*, 294 .
- Prainer (colonel), II, 137 (7), 150
(14).
- Prăjescul (Lupu), II, 201*, 214. (Ni-
colae), II, 278'.
- Pray (erudit ungur), 1, 103.
- Preda (fratele lui Neagoe Basarab),
1, 44'', 46'.
- Preiss (generalul de), 1, 62.
- Prelindski, II, 266.
- Preșmer, II, 19'', 21'', 81'', 97*, 190*,
122, 127, 136 (7), 250 n. 1.
- Pressburg, II, 100*, 108', 230*, 303*
n. 1, 248 (85), 263 (98).
- Pribek (Francisc), II, 254 (87).
- Priboiă (căpitan), II, 275*-6*.
- Priporeni, 1, 44-5.
- Prișcoveanu (Ștefan), 1, 183.
- Pristina, 1, 5.
- Prut, 1, 19, 91; II, 68* și n. 1, 101*,
149*, 23,-4*, 309*.
- Puhăcenă, II, 274 (208), 275 n. 1.
- Pultava, 1, 23.
- Putna (Ținut), 1, 13*; II, 266-7.
- Putna (mănăstire), II, 98*.
- Putnoky (Ioan), II, 84* n. 3, 105*
n. 2, 107* n. 2.

R

- Raab, II, 170 (25).
- Răcăciună, II, 250*, 267*.
- Rachel (Imbrohor - Caimacam), 1,
24.
- Racoș (sat în Ardeal), II, 251.
- Racoviță (Dimitrie, fratele lui Mihai-
Vodă), 1, 24. (Dumitrichi Banul),
1, 65, 76-8. (Ioan), II, 275 (208).
(Mihai-Vodă), 1, 24, 30, 36, 42-3.
(Nicolae), 1, 33 n. 1; II, 275
(208) (Dragomanul), 1, 72.
- Rădăuți (Calistru, episcop de), 1, 36.
(Iorest, episcop de), II, 44.
- Rădiani, II, 266.

- Radibrad (Aloisu), ll, 24^r, 29^v-30*, 35^v n. I, 37^v, 114 și urm.
- Radnoth, ll, 260 (94).
- Radu l-iu (Domn muntean), I, 3^v, 58^v.
- Radu de la Afumăți (Domn muntean), I, 45* și urm., 47*-8*.
- Radu Alexandrovici (Domn muntean), ll, 152 n. 3, 167^v-8*, 174^v, 181^v, 211^v, 194, 197 (45).
- Radu cel Frumos (Domn muntean), I, 12^r, 20 -1^v, 30* și urm., 2, 49-50. (Familia sa), I, 36*.
- Radu Leon (Domn muntean), ll, 272*, 20 n. 2, 251 n. I, 258-9 (93). (Divanul lui), ll, 20 n. 2.
- Radu cel Mare (Domn muntean), I, 3^v, 41^v-3^v, 45^r, 59^v.
- Radu Mihnea (Domn în amîndouă ţerile), I, 52^r-3^r, 7, 8; ll, 4^r, 7^v, 10^v, 12*-3* și n. I, 16^r, 24^v-5^v, 29^v, 38^v, 53^v, 87^v și urm., 97* și urm., 143^v, 162^r, 174^v, 178^v, 200* n. 4, 314^v, 20 n. 2, 115, 178 (32), 181, 184 și n. 2, 185 (36), 230 (67), 272 (205). (Familia lui), ll, 136 .
- Radu Paisie (Domn muntean), I, 52^r.
- Radu Șerban (Domn muntean), I, 80*, 7; ll, 4* și urm.. 111*-2*, 114*-5 , 117^v și II. 3, 119*, 122*, 124 și n. 6, 125*-6* și n. 3, 127^r n. 2, 129^v n. I, 130^v, 132 -3* și n. 2, 139^v, 142^v-3 , 174 , 178^v, 199*, 249*, 256*, 263^v, 288*, 114 și urm., 130-I, 133 (5), 134 și urm., 163-4 (22), 166 și urm., 170 și urm., 177 (31). (Mama, Maria), II, 86*.
- Radu-Vodă (Fântâna lui), I, 26.
- Radul (Gașpar, Ardelean), ll, 213.
- Radziwill (și soția lui, Domnița Maria Lupu), I, 31; ll, 208^v, 210*, 213^v, 215^v, 219^v, 223^r, 235^v, 242*, 279^v, 31 n. I.
- Ragusa, I, 6*, 8*, -o*-I*, 15*-6*, 18*, 21 , 52-3^r, 59* și urm., 77*, 80*-I*, 89-90; ll, 260 (95).
- Rahova, I, 27*, 4, 6.
- Raiicevici, I, 63-4, 74, 78, 103.
- Rákóczi (Francisc), I, 99 , ll, 278*, 286 '-7^r, 54 (51), 72 (67), 277. (Gheorghe I^u), ll, 139*, 161^v și urm., 21-3, 24 (32-3), 25 (33, 35), 26, 104-5 (2-4), 107 (5), 195, 199, 200 (47), 202-3 (49), 203 (50), 205-6 (52) și 205 n. I, 206 n. I, 209-10 (54), 212 și urm. (56), 217-8, 220 și urm. (58), 230 (67), 232-3. (Soția lui), ll, 234*. (Gheorghe al II-lea), ll, 223^r, 226^v și urm., 28-30 (37-9), 32-3, 36 (43), 37 și urm., 44-5, 46 și urm. (48), 50-9 (50-4), 126 și urm., 241 (76), 242-3, 244 (79), 248 n. I, 249, 252-4 (87), 255, 269-70 (201) (Ludovic), ll, 63^v, 84^v n. 3, 14 (25), 132. (Sigismund, principe), ll, 61* și urm. (Alt Sigismund, fiul lui Gheorghe I^u), ll, 220^v, 223*, 225*, 234*.
- Rakós, ll, 58*.
- Rareș (Petru-Vodă), 46*, 49*-51*, 76*-9*, 3 ; ll, 3*. (Doamna lui Elena), I, 45*-6*, 39.
- Rășcov, I, 20 ; ll, 130* și n. 4, 250*, 308* n. 8.
- Rășinari (preotul Iacob din), ll, 89.
- Raț (Adam), ll, 28 (37).
- Raț (Gheorghe, boier muntean), ll, 29*-31*, 33*-7*, 51*-4*, 56*-7* și n. 4, 83*, 93*, 116-8, 121, 124.
- Raț (Grigore), ll, 207*.
- Raț (Ioan), ll, I, 2 (2).
- Raț (Ștefan), ll, 68.
- Ratco (Sîrb), I, 63*.
- Ratner (Ioan, architect sas în Tara Românească), I, 79.
- Ravanița, I, I.

Razgrad, ll, 39*, 97*.
 Răzvan (Ștefan-Vodă), l, 37. (Doamna lui), ll, 3 (3).
 Regeb-Aga, ll, 228-9 (66).
 Regeb (Caimacam), ll, 155 -6*.
 Regény (Ioan), ll, 89* și n. 2, 144.
 Reghin, ll, 307*.
 Reni, l, 19.
 Reniger (resident imperial la Constantinopol), ll, 258-9 (93).
 Renner (Ioan, Sas), ll, 78*-9*.
 Resava, l, 1.
 Reteg, ll, 2 (3).
 Rewiski, l, 80.
 Rhedey (Francisc), ll, 286^u, 121, 157 (19), 216. (Paul), ll, 125*, 294* și n. 4.
 Rimnicul-Sărat, l, 39*; ll, 7*, 41.
 Rimnicul-Vilcă, l, 49*, 58; ll, 35. (Tipografia din), ll, 88, 91 (85). (Popa Ștefan de la, diac), l, 61. (Episcopă: Grigorie), ll, 87-8 (83), 90-2 (84-5), 93-7 (87). (Ignatie), ll, 289*. (Nectarie), l, 65. (Teofil), ll, 164*, 201*.
 Rînzești, ll, 271 (203).
 Rîșca (mănăstire), ll, 258* n. 1.
 Rîsnov, ll, 33^u, 106^u, 120, 215-6, 278
 Rodelski (conte), ll, 122* n. 3.
 Rodna, ll, 152*.
 Rodope, l, 1.
 Roma (și Papă), ll, 106*, 217*, 233*, 300* n. 5, 254-6 (88), 261. (Bibliotecă din), l, 102.
 Roman, l, 42-3; ll, 73* și n. 1' 89*, 250*, 253, 266. (Episcopă) l, 35 n. 1. (Anastasie), ll, 44.
 Roman lui, (Domn moldovean), l, 65*.

Roman al II (Domn moldovean), 1, 65 ..
 Romanați, ll, 20.
 Românești, ll, 36 (42).
 Roșca (Vornicul), ll, 112 n. 1.
 Rostopea, ll, 154 (17).
 Rottwitz (maiор), ll, 132.
 Roussel (Iacob), ll, 189.
 Rovine, l, 2'-3*, 63*, 1.
 Rucăr, l, 31*, 33*, 47*; ll, 30 32^u, 97^u, 152*, 288*, 301*-2*, 104, 119, 227.
 Rudeanu (Clucerul Chirca), ll, 57 (53).
 Rudolf al II (Imperator), l, 6, 37; ll, 5*, 14*-5*, 19*, 22*, 24*, 27* 37*-8*, 40*-2*, 46*, 48*-9*, 58*, 60*, 64*, 72*, 87*, 90*, 93*, 99*, 100*, 1, 2 (2), 130, 133 (4), 144 și urm., 151, 152-3 (15), 153-4 (16), 160, 162, 263 (98).
 Rumelia, l, 5*, 40; ll, 141*, 203 (50).
 Rusciuc, l, 26*, 56*, 4; ll, 89*, 142.
 Ruset (Alexandru și Aniță), l, 33 n. 1. (Constantin, Clucer), l, 65. (Nicolae, Păharnic), ll, 80 (74).
 Ruș, l, 56*, 23, 30, 42-3, 64-5, 67. V. și Moscovia.
 Ruș-de-Vede, ll, 272*.
 Rusia-Mică, l, 8.
 Rusnameghî (patron al lui Matei Basarab), ll, 187*, 197*.
 Russwormb (general imperial), ll, 26*.
 Rustan-Mîrza, ll, 271*.
 Rusul (Gligorășco Spătarul și Ionașco Logofătul), ll, 44.
 Ruteni, ll, 176.

S

Săcel (locuitorii din), II, 16-7 (27).
 Sagredo (Gerard), I, 5*.
 Şahin-Ghirař, II, 111*, 153*-4*, 158* și n. 3, 159*, 165*, 186, 187 (38), 188.
 Sălagiū, II, 16*, 130, 132.
 Salmassa-Mîrza, II, 186.
 Samocov, I, 59*.
 Samsoni (János), II, 216.
 S. Angelo (cardinalul de), I, 21*-2*, 24*.
 S. Clemente (Guilhem de, ambasador spaniol la Praga), II, 5 (5).
 Şantești, I, 65*.
 Sărata, II, 270*.
 Sarmaság (Sigismund), II, 74*, 81*-2*.
 Sarmația, I, 1.
 Sarugă-Pașa, I, 5*.
 Sas (Voevod moldovean), I, 64*.
 Sas-Sebeș, II, 76*, 95*, 97*, 111*, 26 (35), 256-7 (90).
 Sași, I, 33*, 65; II, 51*, 55*-6*, 68*, 75*, 83*, 88*, 93*, 97*, 108*, 114*-5*, 117* n. 1, 140*-1*, 129, 154 (17), 156 (17), 160, 176.
 Sătoia (răzășii de), II, 20 n. 2.
 Șătrari, II, 183*. (Constantin), I, 86 (20).
 Șătrarul (muntean, supt Matei Basarab), II, 181*.
 Satu-Mare, II, 14*, 27*-8*. 31*-2*, 45*, 60*, 117* n. 3, 127* n. 2, 130-1, 261.
 Saugă (principe otoman), I, 24*.
 Saul (boier și dr.), I, 100-1.
 Sáros, I, 68*.
 Sava (riū), I, 18* și n. 1.
 Sava (Mihály), II, 264*-5*.
 Saxonia (Elector de), II, 108-11.
 Scheia, I, 40*.
 Schender-Pașa, I, 7-8; II, 109*, 112*

și n. 2, 114*, 116* n. 3, 117*, 123*-8* și n. 3, 129* și n. 1, 130*, 134*-6*, 138* și n. 2, 141*-3* și n. 5, 148*, 170*, 169, 174-5 (29), 176, 178-83 (32). (Fiul lui), II, 115* n. 1, 129* n. 1.
 Scherlet (gealep), II, 155*.
 Schlick (Gaspar), I, 21*.
 Schmidt (Rudolf, ambasador general la Constantinopol), II, 211* n. 4, 239-40 (75).
 Schonkebonk (Matei), II, 56*.
 «Schorvénsgéh», II, 251.
 Schweicher, II, 250.
 Scopia (și Isac de), I, 12*.
 Scortes (Comis), II, 112 n. 1.
 Scutari, I, 2. (de Asia), II, 146.
 Seachil (Nicolae și Paraschiva), II, 218* n. 2, 224* n. 1. (Postelnicul muntean), II, 213, 217 (56).
 Sebessi (Baltazar), II, 214, 216. (Nicolae), II, 209*, 218* n. 2, 224*.
 Secuī, I, 35*-6, 73*, 46; II, 18*-9*, 22*, 27*-9*, 31*, 36*, 39*, 42*, 51*-2*, 56*, 74*, 92*-3*, 95* și n. 2, 96*, 103*-4*, 132*, 152*, 305*, 307*, 118-9, 123-4, 134 (6), 136 (6), 142, 154 (17), 156 (17), 157 (19).
 Segna, I, 9*.
 Şehabeddin (beglerbeg), I, 16*-7*, 20*.
 Seimenul (Simion), II, 126.
 Selimber, II, 2*.
 Seivert (erudit sas), I, 104.
 Semendria, I, 11*-3*, 43. (Ali-beg din), I, 41.
 Şendrea (Hatmanul), II, 112 n. 1.
 Sennyey (Nicolae), II, 12 (21), 154, 6 (17). (Pangratie), II, 63*, 131, 153 (15).
 Şepenji, II, 203* n. 2.

- Şerban (Păharnicul), II, 8* n. 2. V. și Radu Şerban.
- Şepetelici (Ilie Postelnicul), II, 143*, 44, 183 (32).
- Serbia și Sîrbi, 1, 3*, 5*, 9*-11*, 19*, 21*, 30*, 33*, 43*, 45*-6*, 55*-6*, 59*-63*, 70*, 4-6, 25, 49, 58; II, 13*, 30*, 33*, 52*-3*, 275*-6*, 284* n. 3, 19, 48, 126, 139, 155, 168-9. (Lazar, rege). V. Lazar. (Militin, rege), 1, 56*. (Ştefan Deçianschi), 1, 2*, 57*, 60*. (Ştefan Dušan), 1, 2*, 60*. (Ştefan Lazarović, Despot în), 1, 6*-8*, 1. (Ştefan Uroş), 1, 61*-2*. (Andrei, print), 1, 3*. Vucaşin (rege), 1, 61*-2.
- Serdar (Constantin), 1, 44. (Ştefan), II, 243*-4*, 29-30 (39).
- Seredi (Ştefan), II, 214-5.
- Şerpe (Postelnicul), II, 274 (208).
- Şerpeni, II, 274-5 (208) și 275 n. 1.
- Sevastopol (Calinic de), 1, 65.
- Severin (Turnu-), 1, 42*, 46*, 48*, 63*, 47, 49.
- Seybriger (Mihaï, Brașovean), II, 122 și urm.
- Sf. Mormânt, II, 76 (73).
- Sf. Pantelimon, II, 64*.
- Sibiu, I, 11*, 16*, 38*, 43*, 49*, 73*, 75*, 3, 7, 62-4, 74, 81, 103-4; II, 15*, 26*-7*, 51*-2*, 83*-4*, 90*, 95*-8*, 110*, 115*, 237* n. 5, 265*, 281*, 294*, 305*, 313*, 16 (27), 96 (92), 97 (93), 125, 129, 143, 156, 157 (19), 252-4 (87), 257 (90). (Ludovic Rorer, argintar din), 1, 75*.
- Sibrik (Gaşpar), II, 2 (3).
- Sighișoara, II, 9*, 27*, 29*, 35*, 54*, 56*-7*, 75*, 203* n. 3, 205* n. 1, 209* n. 2, 210* n. 1, 230* n. 4, 295*, 301*, 305*, 16 (8), 51-2, 118, 251. (Andrei Gebel din), II, 6 (8). (P. Lutsch din), 1, 75*.
- Sigismund (Imperat), I, 6*, 9*, 13*-4*, 27*.
- Sigismund al II-lea (rege al Poloniei), II, 60*, 67*-8* n. 1, 69*, 76*, 80*, 99, 119* n. 1, 128*, 132, 138* n. 2, 145* n. 2, 147* și n. 3, 157, 170*, 184*, 146-7, 158-9.
- Sigismund Sasul (pretendent), I, 49*.
- Silesia, I, 17*, 31*-32, 78*, 131-2 (3).
- Siliște, II, 15-6 (26), 71 (66).
- Silistra, I, 24*-5, 81*; II, 20*, 24*, 38*, 135*, 191*, 115. (Paşa: Abaza), II, 226 n. 1, 230* n. 5, 194, 199. V. și Abaza. (Chenaan), II, 188, 229 (67). (Ali), II, 12*. (Fazli), II, 287*-8*. 292*-3*. (Hidir), II, 294*, 297*-9*, 301*. (Ibrahim), II, 122* și n. 3. (İpsir), II, 202*, 204*-5*, 260*, 265*, 223 (59), 225 (62), 227 (64). (Mohammed), II, 188*, 190*-1*. (Murteza), II, 162*, 164* n. 2, 165*, 175*-6*, 203 (50). V. și Murteza. (Mustafă), II, 307*, 310*. (Nasuf), II, 191, 197*. (Siyavuş), II, 266*, 270*, 272*, 282*, 34, 36 (43), 127-8, 242 (77), 264. (Altă Paşa), II, 212 (56), 248 (85), 252.
- Sihon (Vasile), I, 44-5. (Silioneasa), II, 258* n. 1.
- Simbăta, II, 129.
- Simion (Dascălul, cronicar), I, 57*, 9 și urm., 14.
- Simionestii, II, 276 n. 1.
- S. Agata (în Ardeal), I, 75*.
- S.-Imre, I, 16*.
- S.-Marghita, II, 14*, 131 (2).
- S. Petru, II, 92*, 122.
- Sinan-Paşa (Mare-Vizir), I, 64*, 3-4; II, 38*.

- Şinca-Mare, II, 18*, 101 și urm., 134 (5).
- Şincai (Gheorghe), I, 66 și urm.
- Sîrbul (Dumitru, Spătar), II, 302*.
- Sîrca, II, 292* n. 1.
- Siret, II, 250*, 245 n. 2.
- Siretel, I, 16.
- Şirini, II, 292*.
- Sişman (Târ), I, 4*.
- Siştol, I, 47*.
- Sitvatorok, II, 60*
- Şivițe, II, 51 (49).
- Slatina, I, 41*, 47, 49*.
- Slava (Domnija), I, 61*.
- Slugearoglu (Constantin), I, 89-90 (23).
- Slugerî: Manuil, II, 30* Necula, II, 39*. Panait, I, 88 (22) Stavru, I, 76-7. Tanasie, II, 57 (53). Toma, II, 275 n. 1.
- «Smărdeșteț» (Aldea de), II, 20 n. 2.
- Smolensk, II, 80* și n. 2.
- Snagov, II, 312*.
- Sniatyn, II, 260 n. 1.
- Soarevici (Stoica Logofătul), II, 272 (204).
- Sobiecki (general polon), II, 17¹. (Ioan, rege al Poloniei), I, 189; II, 312.
- Soci, I, 35*.
- Socol (Cornățeanul, boier muntean), II, 182*, 201*, 203*, 255*, 215-6, 218-21.
- Sofia, I, 11*, 59*; II, 229 (67).
- Sofronie (agitator în Ardeal contra Unirii), II, 86 7 (82), 91 n. 1, 93-4 (87).
- Şoimescu (Ioniță Logofătul), I, 27.
- Şoldan (Dumitrașco, boier moldovean), II, 189*, 193*-4* n. 2.
- Soliman îñ (Sultan), I, 5*-9*.
- Soliman al III-lea (Sultan), I, 46*, 49*, 77*, 79*, 3, 109.
- Soliman (Hadîm —; Pașă), I, 58*, 3.
- Somay (Matias), II, 215.
- Somogy (Bartolomeiū, căpitan de Beiuș), II, 12 (20), 13-4 (23-4).
- Şoplea, II, 189*-90*, 248*, 269*-70*, 293*, 127-8, 242 (77).
- Soroca, I, 19, 20, II, 130*-1*, 233*, 252*.
- Şorogari, I, 20; II, 289*.
- Soterius (scriitor sas), I, 104.
- Souches (generalul de), II, 258 (92).
- Soveja, II, 190*.
- Spania și Spaniolă, II, 99*, 205 n. 1.
- Spano (Pippo, general al împăratului Sigismund), I, 9*.
- Spătarî: Andriăș, II, 274 (207). Gligore, II, 275 n. 1. Iani, II, 163* n. 4.
- Spaun (de, cancelist), I, 63.
- Spinola (Gianantonio), II, 148.
- Springer (corespondent al archiducelui Maximilian), II, 134 (5), 136-7 (6-7).
- Stamate (Postelnic), I, 31. (ca Stolnic), II, 224* n. 1.
- Stamp (Grigore), II, 254 (87)
- Stanca (Doamna lui Mihai-Viteazul), II, 67, 178 (31).
- Stăncești (Stroe Clucerul din), II, 35.
- Stăniștești, II, 144*.
- «Stanimacca», I, 60*.
- Stanimoestî (Leul, pîrcălab de), II, 84 (80).
- Staroste: Pîrvan, II, 85 n. 1.
- Starzanski, II, 206* n. 2.
- Starzer (ambasador german la Constantinopol), II, 117* n. 3, 153-4 (16).
- Stavropole (Ioanichie de), II, 83 (77), 85 n. 1.
- Ştefan-cel-Mare, I, 31*-42*, 59*, 65*, 2, 3, 36; II, 112 n. 1.
- Ştefan-cel-Tinăř (Domn al Moldovei; și Doamna Stană), I, 45*-6*, 48*-9*.

- Ştefan-Vodă Surdul (Domn muntean), II, 80*.
- Ştefan (Gheorghe-Vodă, Domn al Moldovei), I, 31; II, 1*, 218* și n. 2, 224* și n. 1, 243* și urm., 301*-2* n. 1, 26 (35), 29-30 (39), 33 (41), 36-7 (43), 50-4 (49-50), 55 (52), 108-14, 129, 232-3 (69-70), 241-42 (76-7), 244-5 (80), 246-7 (82-3) și 247 n. 1, 248 (85), 249 (86), 263 și urm (99), 272 (205), 275 n. 1. (Doamna lui, Safta), II, 224* n. 1, 244*, 291* și n. 3, 266, 273-4 (206-7) și 274 n. 1. 275 n. 1. (Cuscrul ei Adam), II, 273 (206). (Tatăr lui, Dumitrașco Logofătul), II, 112 n. 1, 276 (210). (Fratele lui, Vasile Hatmanul), II, 295*, 44, 275 n. 1. (Cumnata lui, Maria Stolniccea), II, 218* n. 2, 224* n. 1.
- Ştefan-Vodă Radu, II, 313*.
- Ştefăneşti, II, 68* și n. 1, 102*, 151* n. 5.
- Ştefeni, I, 47*.
- Stein-am-Anger, II, 122* n. 3.
- Sternbach (agent suedes), II, 278*.
- Stettin (Alt-), II, 108-11.
- Şinca, II, 304*.
- Şirbeî (Badea), I, 61-2. (Constantin Vornicul), I, 65. (Cernica), II, 44*.
- Ştiuça (Jicnicerul), I, 32.
- Stoica (Postelnicul), II, 8* n. 2, 52*, 8 (11).
- Stoichiciă (boier muntean), 5* și n. 1, 74*.
- Stratis (Ştefan), II, 85 n. 1.
- Strauss (corespondent al archiduce-lui Maximilian), II, 157 (19).
- «Strci»-Paşa, I, 6.
- Strîmbeanu (Drăghici), I, 23.
- Stroici (Luca), II, 50* n. 1.
- «Stroița», II, 277.
- Strozzi (general imperial), II, 313* n. 3.
- Sturdza (familia), I, 102. (Ilie), II, 275 (208). (Ioan), I, 42. (Teodor, cununatul lui Grigore Ii Ghica), II, 120*. (Vistierul), II, 266. («Sturdzoia»), II, 264. («seior»), I, 42
- Suceava, I, 34*, 3, 19, 32, II, 152*-3*, 203*, 233*-4*, 251*-3*, 280*, 183 (32), 230 (67), 266.
- Suedia, I, 23, II, 4*, 16*, 25*, 162*, 208*, 217*, 264*, 272*, 276*-7*, și urm., 280*-1* și n. 2, 3; 282*-3*, 285* n. 5, 295*, 191, 274 (208). (Carol al XIIlea, rege), I, 22-3.
- Sulgeri V. Slugerî.
- Sulzer (scriitor), I, 100, 104.
- Suțu (Alexandru-Vodă), I, 75. (Mihai Constantin-Vodă), I, 63, 78, 80, 91-2.
- Svidrigailo, I, 10*.
- Solyok (Ştefan), II, 202*-3*.
- «Synta», I, 10* n. 7.
- Szabó (Gheorghe), II, 3 (3).
- Szalánczy, II, 177*, 265*.
- Szalaz, II, 94*, 96*, 156 (18).
- Szamosközi (cronicar), II, 121.
- Szavrázs, II, 21*.
- Szekély (Mihai, comisariu imperial), II, 3 (4)
- Szekély (Moise, principe al Ardealului), II, 14*, 18*, 21, 25* și n., 53*, 72*, 92*, 95*, 117, 119-21, 134 (5).
- Szekély (Moise, pretendent din secolul al XVIIlea), II, 176*-7*.
- Szekély (alii), II, 213.
- Szilvássy (Bartolomei), II, 65*-6*, 142.
- Szöcs (Ioan), II, 256 (89).

T

Tălmaci (Ionașco), II, 267, 275 (208).
 Țamblac (Caloiani), 1, 64*.
 Targowski, II, 116* n. 2.
 Tarnowski, II, 7*.
 Tatară (și Hanii lor), I, 2*, 35*-8*, 64*, 4, 5, 7, 8, 11, 16-9, 26-7, 37, 41 n. I, 43, 53, II, 7*, 11*-3*, 16*-21* n. 3, 23*, 27*-9*, 31* și n. 3, 33*-4*, 38*-9* și n. I, 40*-1* și n. 3, 42*, 44*, 46*-50*, 52*, 67* n. 4, 68* n. I, 72*-3* și n. I, 77*, 79* n. 3, 84* n. 3, 88*-9*, 97*-8*, 100*-2*, 112* n. 2, 116* și n. 3, 121*, 127* și n. 2, 134*-5*.. 138*, 141* și n. 5, 142*-4*, 146*-7* și n. 2, 148*, 151* n. 5, 153*-4*, 157*-8, 160*, 168*, 170*, 175*, 188*, 194*, 197*-9*, 202* și n. 4, 204*-5*, 215*-7*, 219*, 222*-3*, 228*, 233*-4* și n. 3, 236*, 238* și n. I, 239*, 241*, 244*, 246*, 251*-5* și 253* n. 2, 257*, 259*-60*, 266*, 268*, 271*, 276* și n. 6, 277*, 279*-80* și n. 2, 281*-4*, 287*-90*, 292*-3*, 295%, 298*, 300*-1*, 303*-7* și n. 2, 308* n. I, 309* n. I, 310*-1*, 26 (35), 29 (39), 36 (43), 44, 48, 51-2, 64 (60), 93 (87), 104, 114-5, 117, 119-21, 132, 133 (5) și urm., 138-40, 142, 146, 148-9, 151-3 (15), 157 (19), 174-5 (29), 178-83 (32), 184 (34) și n. 2, 185-6, 188 n. I, 191, 192 (42), 197 (45), 211, 223-4 (60), 229 (67), 231 și n. I, 232-3 (69), 235, 236-7 (72-3), 238-9 (74), 240, 241-2 (75-7), 243 (78), 248 (84-5) și n. I, 249 (86), 250 și n. I, 253, 256 (89), 257 (90-1), 258 (92) și n. I, 259 n. I, 261-2, 277-8. (Hanii anume: Caplan), I,

100. (Gazl-Ghirai), II, 17*-9*, 21*, 39*, 42*, 45*, 50*, 72*-3* și n. I, 182. (Fratele său), II, 152. (Alt Gazi), I, 100. (Gianibec-Ghirai), II, 159*-60*, 164* n. 2. (Islam-Ghirai), II, 259*-60*, 31. (Mohammed-Ghirai), II, 158*-9*. (Murad-Ghirai), I, 17 (Selim-Ghirai), I, 16 (Sultană și Mîrzaci Sulei), II, 192 (41). (Toctamis), II, 45*. (Orga Mîrza), II, 168* «Tătarul» (Neguț, boier muntean), II, 268. Tatul (Banul), I, 48*. Tăutești, II, 120*. Tăutu (Logofătul), I, 36. Techirș, II, 249 (86). Techil, I, 41 n. 1. Tecuci, II, 16*, 190*. Teișană, II, 19*. Teiuș, II, 25-6 (35). (popa Nicolae din), II, 93 (87). Teleajin, I, 37*, II, 15*, 30*, 190*, 199*, 270*, 104, 117, 127, 243 (79), 277 Teodosie (Domn muntean), I, 46*-7*. Teodosie (Logofătul), II, 8* n 2, 25*, 46*, 8 (11). Teodosie (Spătarul), II, 162* și n 4, 167*, 104-5 (2-3). Teplau, II, 126* n. 3. Tholdalagy (Mihai), II, 114*, 150*, 182*, 189*-90*, 196*, 213-4. Tholdy (Ștefan), II, 9*, 34*, 121. Thomory (Nicolae), I, 47* n. 2. Thurn (conte de), II, 138*. Tigană, I, 26*, 73*, 62, 86-7 (21), 89-90 (23), II, 25 (34). Tighinea, I, 65*, 23-4, 33, 99, 100; II, 116*, 130*, 205*, 217*-8* n. 2, 304*. Timișoara (și Banatul), II, 26*, 112*, 117* și n. 3, 167*, 282*, 305*,

- 34, 81 (75), 98, 122, 145, 161.
 (Beceteş-Paşa), ll, 26*-7*, 33*-5*,
 120-1, 135. (Hasan-Paşa), 1, 4.
 (Sefer), ll, 99*.
- Timur (Han), 1, 5*.
- Tirca (Ioan, episcop neunuit ardelean),
 ll, 72 (67).
- Tîrgovişte, 1, 10*, 13*, 37*, 42*,
 46*-8*, 51*, 59*, 61*, 66*, 80*-1*,
 5, 8, 47, 76; ll, 18*-9*, 42*, 54*,
 65*, 73*-4*, 83*, 86*-7*, 89*,
 105* n. 2, 110*, 124*-5*, 132*-3*,
 139*, 149* n. 3, 151*-2*, 181*
 n. 1, 187*-8*, 204* n. 6, 205*
 n. 1, 208*-9* n. 3, 248*-9*, 255*-6*,
 272*-3*, 275* n. 1, 282*, 286*,
 288*, 294*, 300* n. 5, 305*.
 27, 49, 55 (51), 129, 141, 204,
 212 (56), 214, 227 (65), 245 (81),
 254 (87), 277. (Franciscanî din
 Grigore și Gabriel Tomasi), ll,
 294*, 298* n. 5, 300* n. 5, 303*
 n. 2. (Stoica slujitorul din), ll, 35.
- Tîrgul-Bengăi, ll, 284*.
- Tîrgu-Frumos, ll, 16*, 225*, 250*-1*,
 292* n. 1, 296*, 264.
- Tîrgu-Jiü, ll, 19-20, 104-5 (2).
- Tîrnova, 1, 1. (Şişman. Tarul din),
 1, 56*.
- Tîrşor, 1, 29*, 49*. (Antonie din),
 ll, 36 (42).
- Tisa, ll, 163*, 311*.
- Tismana, 1, 50-1.
- Tocomer» (tatăl lui Basarab-Vodă),
 1, 2*.
- Tököly (Emeric), ll, 314*, 261.
- Török (Martin), ll, 212 (56). (Ştefan),
 ll, 124*.
- Tolna, ll, 168.
- Tomeanî (Pătraşco Clucerul din), ll,
 20 n. 2.
- Tommasi (ambasador venetian la
 Buda), 1, 32*.
- Tomşa (Ştefan, al II-lea; Domn al
 Moldovei), 1, 7; ll, 99*, 141*,
 146* și urm., 168, 183-4 (33),
 190.
- Topliceanu (Neagoe și fiul său), 1,
 23; ll, 79-80 (74), 85 n. 1.
- Toroczkay, ll, 34*.
- Torquatus (Alexandru, agent suedes),
 ll, 279*.
- Torstenson (general suedes), ll,
 207*.
- Transalpina» (sensul cuvântului), 1,
 57*.
- Trapezunt, ll, 153*.
- Traiu, 1, 75*.
- Trombács (Martin). ll, 107*.
- Trotuş, ll, 9*, 73* n. 1, 130*, 50.
- Trifanda (Vistierul), 1, 32.
- Turacan-bei, 1, 25*.
- Turci, 1, 4*, 5*, 9*-16*, 18*-23*,
 25*-8*, 30*-1*, 39*-42*, 44*-9*,
 51*-3*, 58*, 62*, 65*, 69*-75*
 n. 1, 77*, 79*, 83*-4*, 91*-2*,
 99*, 102*, 3-8, 16-20, 22-7,
 37, 40-1 n. 1, 53, 56 n. 1, 58*,
 60, 63-4, 78, 97; ll, 1* și urm.,
 29 (39), 59 (55), 63 (59), 88-9,
 114, 116-9, 130, 132, 135, 142,
 152-3 (15), 158-61, 168-9, 176,
 178-83 (32), 186, 188 n. 1, 206
 și n. 1, 213, 229 (67), 230-2, 237
 (72), 242-3 (77), 245 n. 2, 247-8
 (83-4), 249 (86), 250 n. 1, 254 (87),
 256 n. 1, 258 și n. 1, 259 (93)
 și n. 1, 261, 271 (203), 277-8 (Cal
 turcesc), ll, 27, 231 n. 1, 277-8.
- Turda, 1, 32*; ll, 112*, 185*, 96
 (91), 220, 256 (89). (Protopopii
 din), ll, 94 (88), 95-6 (91), 101-2.
- Turnu-Măgurele 1, 26*, 40*, 42*,
 51*, 47.
- Turnu-Roş, 1, 41*, 51*, 74*; ll,
 11*, 36*, 41*, 254 (87).
- Turtucaia, 1, 25*.
- Turză (Gheorghe, Palatin), ll, 77*,

79*, 82*, 89*, 94*, 100*, 108*,
111*, 117* și n. 3, 124*.
Tuțora, II, 143*-4*, 178-83 (32).

Tyrnau, II, 111*, 125-6, 162-4 (21-2),
165, 166-7 (24), 171-3 (27).
Tzigaras (Dimu), 85 n. I.

U

Ucraina, II, 223*, 239*, 243*, 251.
Udrea (Banul), II, 5*, 8* n. 2.
Ugra, II, 249 (86).
Ugron (Sigismund), II, 216.
Ujvár, II, 250-I n. I, 258 (92).
Ulmenei, I, 88 (22).
Ungaria și Ungurí, I, 2*, 9*-12*,
15*-6*, 18*-20*, 23*-4*, 26*-8*,
30*-4*, 36*-42*, 48*-9*, 53*, 56*-
8*, 60*-3*, 67*-9*, 76*, 79*, 2-6,
II, 14, 26-7, 37-8, 42, 75, 98,
II, 12*, 33*, 39*, 45*, 47*, 49*,
57* n. 4, 58*, 60*, 63*-4*, 67*
n. 4, 69*, 82*, 108*, 117* n. 3,
120*, 126* și n. 3, 128*, 137*-
40*, 143*, 162*, 182*, 184*-5*,
190* și n. 3, 191*, 196*-7* n.
2, 198*, 207*-8*, 213*, 230*,
244*-5*, 250*, 267*-73*, 275*,
277*, 287*, 292*, 296* n. 2, 297*,
303* n. I, 304*, 48, 119-20,
123-4, 138-9, 145, 148, 152, 153
(15), 154, 155, 156 (17), 159,
161, 176 (30), 177, 185 (35),
190 n. I, 195, 211, 215, 248
(85), 258 (92), 263 (98), 271
(204), 278. (—Superioară), II, 52*,
62*, 69*, 80* n. 2, 81*, 84* n.
3, 89*. (Regă: Ludovic I^{ul}), I,
58*, 62*, II; II, 8 (II). (Mama

acestuia: Elisabeta), I, 58*. (Lu-
dovic al II^{lea}), I, 49* (Vladislav
Iagello), I, 20*-2*, 30*, 74*. (de
la Vama), I, 41*, 43*, 45*, 69*
și urm.
Ungrovlachă, I, 57*.
Unguraș (cetate), I, 51*.
Ungureanu (Toader, pîrcălab al lui
Gheorghe Ștefan), II, 50, 111-2
și n. I.
Uniedoara, II, 36*, 53*, 164*, 7
(10).
Unirea (Românilor din Ardeal cu
Biserica Româiei), II, 93-4 (87).
Urdăreanu (Istrati Postelnicul), II,
85 n. I.
Ureche (Grigore Vornicul), I, 9 și
urm., 14-5, 100; II, 121* și n.
I. (Nistor Vornicul), II, 13*, 25*,
57*, 100*, 110*.
Uricări: Dumitru, II, 276 (210).
Simion Cheșco, II, 112. Șeaiader,
II, 112 n. I.
Ursachi (cel Bătrân), I, 31. (Vame-
șul), II, 258* n. I. (Varlaam, că-
lugăr), I, 44-5.
Urzica, II, 163* n. 2.
Ușeri: Avram, II, 276 (209).
Usideus (marchis), II, 189.
Uzun-Hassan (șah), I, 36*.

V

Văcărescu (familia mai veche), I,
76. (Ianachi I^{ul}), I, 27. (Ianachi
al II^{lea}), I, 76 și urm., 81 și urm.

(Radu), I, 77. (Ștefan), I, 76-8,
81. (Venetiana), I, 77. (Altii), I,
86-8.

- Văcărești (mănăstire), 1, 56. (Sat lîngă Tîrgoviște), 1, 76.
- Vadul Turcilor, II, 112 n. 1.
- Vălcom (sat), II, 20 n. 2.
- Valea-Sacă, II, 250*.
- Văleni-de-Munte, II, 189* și n. 4, 274 (207), 275 n. 1.
- Vallarga (Mărioara), I, 52*-3*.
- Vallis (general), II, 81 (75).
- Valonî, II, 5*, 12*-3*. 19*, 20*, 42*-3*, 136 (7), 138-40, 150 (14).
- Vameș: Necula, I, 33 n. 1. Sava, I, 32. State, II, 267.
- Varlaam (Dumitriachi Stolnicul, și familia lui), I, 69-70.
- Varna, I, 21*-4*, 27*, 69*, 71*.
- Varșovia, II, 61*. 233*, 277*-8*, 175 (29), 231 n. 1.
- Vărță (Petru iuzbașa de la), II, 35.
- Vărzarul (Radu), II, 255*.
- Vaslui, I, 37*; II, 16*.
- Vătavă: Constantin, II, 57 (53).
- Velbujd, I, 2*.
- Veneția, I, 6*-9*, 25*, 27*, 31*-2*, 64*, 24; II, 23*, 79*, 107*, 129* n. 1, 150*, 213*, 217*, 220*, 233*, 260*, 296*, 300* n. 5, 76, 85 n. 1, 176, 246-7 (82), 253, 276 (73). (Cardinalul de), I, 24*-6*. (Diamandă Roșca), I, 86-3 (21).
- Veri (Mihaî), II, 10 (14).
- Verlin sau Verlein (căpitân valon), II, 138, 140.
- Vevelli (Constantin-Baptist), II, 146*-7* și n. 3, 169*.
- Vidin, I, 3*, 7*, 11*, 34*, 41*, 52*-3*, 58*, 61*-2*, 71*, 4-6, (Şişman, dinast de), I, 55*-6*. (Straşimir, dinast de), I, 61*-2*. (Malcoci, beiu de), I, 41*.
- Viena, I, 6-7, 17-9, 81, 102-3; II, 21*, 39* n. 2, 46*, 100*, 108*, 116* n. 3, 124 n. 6, 126*, 138*, 184*, 210*, 212*, 251* n. 1, 303* n. 1, 308* n. 2, 8, 84 (78), 85 n. 1, 97-9 (94), 170-1 (25-6), 174 (28), 175 (29), 177 (30), 255. (Sf. Ștefan din), II, 142*.
- Vîșoara, I, 51*.
- Vilcea, I, 50.
- Vilcul (Postelnicul), II, 65.
- Vimercati (Attilio, căpitân al lui Radu-Vodă Șerban), II, 29*, 40*, 42*, 44*.
- Vînători, II, 103.
- Vinculijă (Ieremia), II, 183*.
- Vînț, II, 15*, 53*.
- Vintilă-Vodă (Domn muntean), I, 51*-2*, 78*-80*.
- Vîa (țâtoarea lui Mihnea Turcitu), I, 52* 3*.
- Vischer (Tobia, corespondent al arhiducelui Maximilian), II, 21* n. 3.
- Vistieră: Constantin, II, 265*, 35. Damian, II, 44*. lordachi, II, 246-7 (82). Ionăță, II, 265. Nica, II, 23*, 57*. Nicola, II, 152* și n. 3, 230 (67). Pană, II, 35*, 104*, 121. Pelin, II, 50. Radu, II, 201*, 21-3, 215, 218. Sima, II, 171*. Stati și Toma, II, 246-7 (82).
- Vistula, II, 283*.
- Vizir și Mari-Vizir: Ali-Paşa, I, 23-4. Dervîs-Mehmed, II, 219*, 258*-9*, 268. Giurgi-Mohammed, II, 102*-3*, 149*, 155*-6*. Halil-Paşa, I, 7*. Hasan, II, 17*. Ibrahim Diacovică, I, 6. Merê-Husein, II, 149*, 151*. Mohammed, II, 47*, 58*, 106*, 185*-6* și n. 3, 187*, 204. Altul, II, 17* (Tabani-Buiuc), II, 186*. Murad, II, 158. Nasuf, II, 109. Omer, II, 157 (19).
- Vlachia (din Tesalia), I, 56*.
- Vlad-Vodă Călugărul (Domn muntean), I, 38*, 40*-3*, 59*, 65*, 3.

Vlad-Vodă (fiul lui Radu de la Afumați), I, 49*.
 Vlad-Vodă (din 1530), I, 51*-2*, 79*.
 Vlad-Vodă (Dragomir), I, 46*.
 Vlad Dracul (Domn muntean) I, 10*-6*, 19*-29* și n. I, 33*, 58*, 63*, 67* și urm. (fiul lui captivă), I, 72* (Mircea), I, 72*.
 Vlad-Vodă Țepeș (Domn muntean), I, 12*, 20*-1*, 30* și urm., 33*, 37* și n. 3, 42*, 58*, 73-4*.
 Vladcovici (Marcu, boier muntean), II, 184*, 201*, 214-6, 219, 221.
 Vlădescu (Pîrvu, Vistierul), II, 294*.
 Vlădicenă, II, 34 n. I.
 Vladislav (Iagelc, rege al Poloniei), I, 13*-4*. (VII, din secolul al XVII-lea), II, 215*, 217*, 219*, 221*-2*, 147, 160, 174-5 (29), 188 n. I, 191-2 (41), 203 n. I. 223 (60).
 Vladislav (Vlaico, Domn muntean), I, 2.

Vladislav Dan (Domn muntean), I, 28*-9*, 58*, 60*-2*, 64*, 73*.
 Vladislav-Vodă (al Iliea, Domn muntean), I, 47*-9* și n. I.
 Vlăduț-Vodă (Domn muntean), I. 43*-5* și n. I, 3; II, 20 n. 2.
 Vogoridi (Ștefan), I, 93.
 Vornică: Cristea (Moldovean), II, 54*-5*. (Șerban), I, 79*. Ștefan (Moldovean), II, 54*-5*. (Stoican), II, 213. (Pavăl), II, 112 n. I.
 Trandafir, II, 112 n. I.
 Vorsi (Anton și familia lui), II, 45* n. I.
 Voruntar (Vornic), II, 273 n. I.
 «Vozia», I. 99.
 Vrunis (?), II, 35.
 Vucina (Păharnic), II, 201, 219, 221.
 Vucitern (Mustafa-Paşa de), I, 5.
 Vulcan (lîngă Brașov), II, 33*, 120 (pas), I, 16* n. I; II, 167*.
 Vurper, I, 49.

W

Warnerus (Levinus, agent olandez la Constantinopol), II, 247-8 (83-4).
 Warta, I, 78.
 Wavrin (generalul și cronicarul), I, 20*, 22*.
 Weiss (Mihaï, Brașovean), II, 54*, 56*, 73*-4*, 76*, 91*, 100*, 103*, 106*.
 Welling (agent suedez), II 277*-9*.
 Winnice, II, 223 n. I.

Wiszniewiecki (Mihaï, generalul lui Ieremia Movilă; și soția lui, Regina), II, 25*, 66*, 68* n. I, 120*, 122*. (Ieremia), II, 223*, 234*. (Mihaï, rege polon), II, 259-60 (94).
 Wolf (Andrei, dr.), I, 103-4.
 Woroczki (Gheorghe), II, 145* n. 2
 Wychowski (Ioan, Cazac), II, 230*, 241*.

Z

Zamoyski (Ioan, Cancelariu și Hatman), II, 4*, 25*, 38*, 53*, 66*,

182. (Toma), II, 144*, 234* (?), 178 (32), 181.

Zapolya (Ioan), l, 47*, 49*, 51*, 75*, 77*; ll, 161. Zărafiș: Panaiot Nica, ll, 75-6 (72), 76-9 (83), 79-80 (74), 83 (77), 84-5 (80) și 85 n. I. Zbarawski (ambasador la Constantinopol), ll, 147* și n. 3, 148*-9*, 151*. Zborow, ll, 229*, 241*, 243*. Zebrzydowski (Palatin), ll, 67*. Zelestey (Ardelean), ll, 14*-5*. Zenta (țară), l, 10*. Zernești, ll, 250 n. I. «Zibeth», ll, 205* n. I. Zips, ll, 251 n. I.	Zlat (Armașul muntean), ll, 30*. Zlatița, l, 21*, 2. Zlatna (și popa Nicolae din), ll, 94 (87), 97 (92-3). Zolkiewski (Stanislas, Hatman), ll, 73*, 130*, 134*-5*, 137*-8* n, 2, 143*, 174-5 (29), 178-83 (32) (și fiul). (Castelanul de Lemberg), ll, 73* n. I. Zolyomy (Danil), ll, 161*, 176*. (Nicolae), ll, 13 (22). «Zolmos», ll, 134 (5). Zugravî: Călugări, ll, 85 n. I. Zvancea, ll, 262.
-

INDEX DE LUCRURI

- Aldămăşari, II, 15.
Berbeniți, II, 19. Birari, II, 19-20. Birşag, II, 15, 16 (27).
Caĭ, II, 53-4 (50) (Jugani), II, 27. (Turceşti). V. Turceşti. Călăraşu, II, 185*.
Cămăsi, II, 19, 73 (68). «Canonear» (carte de canoane), II, 70 (64). Catastișe, II, 19. Catrințe, II, 73 (68). Chezașu, I, 20. Copii de casă, I, 42-3. Curteni, II, 142.
Dabile, I, 11. Dajde, II, 94 (89). Diligența, II, 98. Divorț, II, 95-6 (91).
Dulamă, II, 19.
Feciori (ce strîng dările), II, 19. «Fiuliuri», II, 3 (3). Florințu, II, 15, 16 (17).
Giurașu, II, 73 (69). Golubă, II, 73 (68). «Gezimană», II, 70 (64).
Iobagiu, II, 215.
Jurători, II, 20 n. 2. Juvaiere, II, 77.
Liturgie (scrisă), II, 70 (64).
Mierari (ce strîng miera peșcheșului), II, 19. Mineci (de postav, femeiești), II, 16 (26). Mori, II, 16-7 (27).
Pieptare, II, 73 (68). Porcă (negoț cu), II, 60 (56).
Saigăi, II, 92-3 (86). Şalăi (banii), II, 267. Şindilaru, I, 65 n. 1. Şoimă (pentru Sultan), II, 176. Sudițu, I, 81, 85.
Ustensile, II, 69 (63).
Văcărit, I, 94 și urm. Vornică de Poartă, I, 43.
«Zestri», II, 16 (26). Zlătari (moldoveni), I, 20.
-

TABLA CUPRINSULUI

VOL. III.

	<u>Pag</u>
Note asupra istoriei muntenei cu prilejul publicarii cronicii lui Pejacevich	I
I. Români în lupta de la Velbujd	II
II. Lupta de la Rovine	III
III. Căsătoria unei fete a Craiuului Lazăr cu «Radul, Voevodul de la Ungur»	III
IV. Data morții lui Mircea I-ău	III
V. Uciderea lui Dan, fratele lui Mircea	IV
VI. Știrii despre luptele lui Mircea cu Turci, de la lupta de la Angora, după niște note grecești	IV
VII. Luptele cu Turci după moartea lui Mircea	IX
VIII. Expediția de la Brașov și surarea pe tron a lui Vlad Dracul	X
IX. Expediția din 1438 și participarea lui Vlad la dînsa	XI
X. Expedițiile din 1442 ale Turcilor în Ardeal și întrebarea scoaterii din Scaun a lui Vlad Dracul	XII
XI. Luptele dintre Turci și Unguri în 1443	XXI
XII. Lupta de la Varna și partea luată de Români	XXI
XIII. Dacă Vlad Dracul a oprit pe Ioan Hunyady la întoarcerea lui după lupta de la Varna	XXII
XIV. Campania pe Dunăre a cruciaților, în 1445	XXIV
XV. Scoaterea lui Vlad Dracul. Neexistența unuia Dan al IIIlea ca urmaș al lui	XXVII
XVI. Pretînsa participare a Românilor la expediția din 1448 a lui Hunyady	XXX
XVII. Scrisoarea din 1462 a lui Vlad Țepeș și explicația ei	XXXI
XVIII. Luptele lui Ștefan cel Mare cu Radu cel Frumos	XXXIII
XIX. Domnia lui Basarab cel Tânăr. Vlad Călugărul	XXXVII
XX. Domnia lui Radu cel Mare	XL
XXI. Domnia lui Mihnea cel Rău	XLII
XXII. Domnia lui Vlăduță	XLIII
XXIII. Neagoe : Prințeșe sîrbești căsătorite cu Domnii români	XLV
XXIV. Luptele pentru moștenirea lui Basarab-Vodă Neagoe	XLVI
XXV. Stăpînirea lui Radu de la Afumați	XLVIII

Pag.	
L	XXVI. Domnia lu <small>Y</small> Moise-Vodă
LI	XXVI ^a . Urmașii lu <small>Y</small> Moise până la Radu Paisie (1535)
LII	XXVII. Scrisoarea lu <small>Y</small> Mihnea Turcicul către fiul său Radu-Vodă ; Iunie 1595
L	Ştirii privitoare la Români în izvoarele sîrbeşti ale Genealogiei Brancoviceştilor şi ale Istoriei Daciei de Dionisie Fotinò
LVII	Ştirii privitoare la Români în Istoria Ragusei de Iacob al lu <small>Y</small> Petru Luccari şi în Orbini, după izvoare sîrbeşti
Excursuri:	
LXVII	I. O danie către mănăstirea Zografului, a lu <small>Y</small> Alexandru-Vodă, fiul lu <small>Y</small> Mircea cel Mare
LXVII	II. Acte de la Vlad Dracul: Dania din 1441 pentru boierul Teodor.
LXVIII	Dania din 1432 pentru boierul făgăraşenii Ştefan şi Roman
Declaraţia din 8 Octombrie 1464 a lu <small>Y</small> Ştefan de Hederfaya pen- tru stăpînirea sa în Amlaş, ce vine dintr-o donaţie a lu <small>Y</small> Vlad Dra- cul [tipărită, cu greşelii, şi în Hasdeu, <i>Ist. critică</i> , ed. II ^a , p. 24, nota 8].	
LXVIII	III. Povestirea în versuri a lu <small>Y</small> Mihai Beheim (Peheim), despre luptele cu Turci la Varna: partea privitoare la Români
LXXII	IV-V. Pi <small>U</small> al II ^{lea} şi isprăvile lu <small>Y</small> Vlad-Vodă Tepeş
LXXIV	VI. O diplomă a regelui ungur Vladislav al II ^{lea} , despre lupta cu Turci la Turnul-Roş
LXXV	VII. Expediţia lu <small>Y</small> Ioan Zapolya în Ţara-Românească la 1522, după Socoturile Sighișoarei
LXXV	VIII. O datorie a lu <small>Y</small> Neagoe-Vodă Basarab la nişte Saşii
LXXV	IX. Tranquillus Andronicus din Trau, despre relaţiile lu <small>Y</small> Grittii cu Domni <small>U</small> români
LXXIX	X. O scrisoare a lu <small>Y</small> Vlad-Vodă (Vintilă) către Ştefan Báthory, despre nişte oameni al predecesorului său Vlad, despoiaţi de locuito- rii din Caranbeş (Bucureşti, 22 Iunie 1533)
LXXX	XI. O intervenţie a lu <small>Y</small> Radu Paisie pe lîngă regele Poloniei pen- tru nişte călugări de la Atos (20 August 1537)
LXXX	XII. Trei acte privitoare la Ragusanii veniţi cu negoţ în Ţara- Românească (4 Septembrie, 5 şi 7 Noiembrie 1438)
LXXXI	XIII. Ştirii privitoare la istoricul ragusan Iacob Luccari
I	I. «Chronica serbica despota Georgii Brankovic e codice serbico latine reddita, operante L. B. Francisco Xav. Pejačević»
9	I. Prefaţa lu <small>Y</small> Simion Dascălul
Documente auxiliare :	
II	Fără dată. Ureche, Vel Vornic de Ţara-de-jos, arată cum Mogil- dea Vornicul a scos «din dabile» pe un anume Vrabie

	<u>Pag.</u>
III. Cronica lui Vasile Dămian și Tudose Dubău	12
Prefața	12
Domnia lui Istratie Dabija	15
Domnia lui Iliaș Alexandru	15
Domnia lui Duca-Vodă întâia oară	16
Domnia lui Ștefan Petriceicu	16
Domnia lui Dumitrașco Cantacuzino	17
Domnia lui Antonie Ruset	17
Domnia lui Duca-Vodă a doua oară	17
Domnia lui Constantin Cante mir	19
Documente auxiliare :	
15 Noembrie 1667. Gheorghe Zlătariul și chizeșii fiului lui vînd averea acestuia fiu, Ienachi, care fugise, lăsându-lă plata către Domn	20
8 Iunie 1680. Duca-Vodă dîi a patra parte din Lămășeni lui Vasile Dămian	21
IV. Continuarea Memoriilor lui Radu Popescu și întregirea lor de un anonim	22
Domnia lui Ștefan Cantacuzino	22
Domnia lui Nicolae Mavrocordat	25
Domnia lui Ioan Mavrocordat.	26
Documente auxiliare :	
17 Noembrie 1698. Grigorie Băleanul dă o moșie lui Ianache Vacărescu, Agă	27
2 Iulie 1728. Barbu Bălăceanu declară că a primit de la Doamna Maria Bălăceanu un deposit	27
8 Mart 1689. Pîrvan Cămărașul dă chitanță pentru un deposit Doamnei Maria Cantacuzino	28
19 Mai 1710. Maria Bălăceanu dă chitanță pentru un împrumut de la mamă-sa	28
28 April 1714. Ștefan Cantacuzino dă satul Betejanu în napoală Doamnei Maria Cantacuzino	28
1 <i>l</i> iu Iunie 1694. Grigorie Băleanu arată în ce chip s'a înțeles cu Răducanu Dudescu, vărul său, pentru niște bană	29
V. «Cum îmbila veleurile la o samă de întimplări» (7207-7248)	30
VI. Genealogia lui Vasile Lupu, de Postelnicul Ștefan Ghindă	31
VII. Extrase din Letopisețul prescurtat din 1721-4	34
Prefață	34
Despre biserică de la Bălinești	36
Înțelegerea lui Sigmund Báthory cu Domnul român	37
VIII. Locuri puțin cunoscute din cronică lui Neculce	38
Aron-Vodă și Mitropolitul Nicanor	38-9
Duca-Vodă și spahiul	40
Duca-Vodă și fratele său	41

	Pag.
IX. Acte relative la cronicarul Ioan Neculce	42
17 Decembrie 1721. Judecata lui Mihaile Racoviță între Neculce și Ileana Buhuș pentru o rămășiță de dare	42
22 Iunie 1743. Ieromonahul Varlaam Ursachi vinde Priporenii către Ioan Neculce. Se adauge cedarea moșiei către Vasile Silion .	41
X. O descripție a Țără-Românești	49
Pentru Cuțovlahi	47
Pentru numele aceștia țărăi	47
Pentru lege sau creștină	49
Lucruri rare	50
Țara-Rumânească	52
Pentru obiceiuri	53
Pentru pecete	55
Școle	56
Limba	56
Neguțătoria	57
XI. Acte relative la Cronica Bălăcenească	60
3 Februarie 1743. Fetele lui Ioan Bălăceanu dău moșia Belitorii, Coziei, unde e îngropat tatăl lor	60
1753-5. Zapise de la Smaranda Bălăceanu pentru Țigană și moșii	61
26 Octombrie 1794. Generalul de Preiss răspunde Agentului imperial la București în afacerea Bălăcenelor	62
20 Octombrie 1784. Elena Bălăceanu către de Preiss, pentru moșurile usurpate ei și surorilor	62
10 August 1785. Generalul Fabri către cancelarul de Spaun, despre cererea Mariel și Elenel Bălăceanu	63
C. 10 August 1785. Bălăcencele către Fabri, pentru usurparea promisă de moșii	64
3 Mai 1793. Resoluție asupra unei cereri a Bălăcenelor	64
8 Februarie 1797. Foaie de zestre dată de Maria Bălăceanu fiicăi ei de suflet	65
13 Mart 1794. Danie făcută de Maria Bălăceanu fiului ei de suflet	65
20 April 1797. Diata Mariel Bălăceanu	65
3 August 1801. Elena Bălăceanu restituie în vigoare diata precedență	65
XII. Note despre Kogălnicenii	66
XIII. Acte relative la Cronicarul Dumitrachi Stolnicul	69
C. 1788. M. Marckler către un «cuinătru», despre depositul lăsat la el de Dumitrachi	69
18 Noiembrie 1790. Hotărîre a Divanului în procesul pentru zestre dintre Dumitrachi și Postelnicul Nicolae Lupănescu	70

Pag.

XIV. Povestirea morții lui Ghica-Vodă de Mitropolitul muntean Grigore (14 Octombrie 1777)	71
XV. Acte relative la Cronicarul Manolachi Persiano	74
28 Septembrie 1787. Generalul Fabri comunică Agenției din principate o scrisoare cu știri politice (21 Septembrie) de la Persiano.	74
11 Februarie 1788. Persiano către un secretarul imperial, despre un bilet de poștă	74
17 Martie 1802. Constantin Rasti către Agentul imperial Merkelius, despre o călătorie la băile lui Persiano	75
XVI. Documente și regeste pentru viața lui Ienachi Văcărescu	76
Note despre trecutul familiei (1285—1704)	76
16 Ianuarie 1758. Patru boieri, între cari Ștefan Văcărescu, fac un împrumut de la Zotu Lipscanul	76
12 Octombrie 1760. Radu Văcărescu face un împrumut de la Ienachi.	77
14 Septembrie 1783. Trei boieri, între cari Ienachi, cer Domnului să solicite un firman pentru încheierea datoriei din 1758	78
23 Martie 1783. Negustorul Wartha, din Viena, se plinge de neplata sinetului menționat	78
14 Iunie 1784. Reclamație a lui Vasile Vlad contra lui Ienachi . .	78
22 August 1784. Contract între Ienachi și arhitectul săs Ioan Rathner	79
11 Mai 1785. Contract între același și tîmplarul Teodor Ianoș	79
1785. Ienachi Văcărescu către Agentul imperial, despre afaceri de poștă și pașaport	80
1785 (19 Februarie — 26 Martie) Acte relative la reclamația pomeneită a lui Vasile Vlad	81
3 Decembrie 1786. Reclamație nouă a lui Wartha	81
18 Ianuarie 1787. Raport austriac din București, despre înlocuirea Vistierului Brîncoveanu prin Vornicul Văcărescu	82
C. 2 Februarie 1787. Raport austriac din București, despre prigoirea lui Brîncoveanu de către Domn	82
26 Februarie 1787. Raport austriac din București, despre o declarație politică uneltită de Ienachi în folosul Austriei	83
15 Septembrie 1787. Raport austriac din București, despre primirea demisiei din Vistierie a lui Ienachi	84
C. 1787. Raport al lui Ienachi într'o afacere de sudit	85
1-iul Martie 1797. Chitanță Mitropoliei din București pentru un capital dăruit de Ienachi mănăstirii Duscu	85
Martie 1797. Declarația lui Ienachi pentru această danie	85
13 Septembrie 1797. Diata Mariel, sora lui Ienachi	86
19 August 1799. Ecaterina, văduva lui Ienachi, și Nicolae, fiul	

e, cedează luț Donea Logofătul moșia Cojești, ce o cumpărase dinsul pentru el	88
16 Decembrie 1798. Mitropolitul muntean Dosoftei, pentru niște Tigană răscumpărăți de Ecaterina, văduva luț Ienachi	89
XVII. Notă despre Domnia luț Scarlat Calimah (revolta din Iași și mazilia; eteria)	91
XVIII. Cu privire la Alecu Beldiman: 12 Octombrie 1821. Caimacamul Ștefan Vogoridi, despre trecerea de la Ieniceri către din-sul a «avaetuluț poduluș»	93
Anexe.	94
4 Mart (= Mai) 1714. Hotărîrea prin care Ștefan Cantacuzino desfințează văcărîul	94
[1682.] Scrisoare cifrată a luț Ienachi Porphyrita, capucinătatea muntean la Constantinopol, către Șerban Cantacuzino, în afaceri ale Domniei, Patriarchiei și Ungurilor.	96
18 April 1707. Constantin Cantacuzino Stolnicul către Laurențiu Pekri, cu știri despre Turci și Tatarî	96
24 April 1804. Gheorghe Șincai către istoricul Engel, despre cronică române și copiile sale din Roma și Viena	101
Documente auxiliare:	
19 April 1803. Eder către Engel, despre izvoare ce ar putea întrebuița acesta pentru istoria principatelor.	101
17 Decembrie 1800. Thorwachter către Engel, despre manuscrisele luț Sulzer.	104
3 August 1803. Parochul Ioan Filtsch din Gîrbova către Engel, despre manuscrise cu privire la istoria principatelor române	104

IV.

Prefață.

I. Legăturile principatelor cu Ardealul luț Basta (1601-4)	III
II. Legăturile principatelor cu Ardealul luț Bocskay (1604-6) . .	XLIV
III. Principatele române pe timpul luț Gabriel Báthory (1607-13) .	LXI
IV. Principatele române pe timpul luț Gabriel Bethlen (1613-29) .	CXIII
V. Principatele române pe timpul luț Gheorghe I-iuț Rákóczi (1630-48).	CLXII
VI. Principatele române pe timpul luț Gheorghe al II-lea Rákóczi (1648-58), precum și a urmașilor săi	CCXXVIII
VII. Relațiile principatelor cu Ardealul după moartea luț Rákóczi al II-lea	CCCVII
Documente.	
Semnături și însemnări ale luț Mihai-Viteazul.	1, 3, 7, 9
1599-1600. Listă de sate dăruite de Mihai-Vodă, redactată de Aga Leca.	2

Pag	
8 Iunie 1601. Chitanța «camerariuluș» din Sighișoara pentru o sur-	
nitură de grău, cu o notă românească de la Logofătul Marcu	6
15 Iulie 1600. Hotărire a lui Mihai Viteazul într'un proces pen-	
tru satul Mîndra din Ținutul Făgărașului	8
[1601-2.] Învoială de familie a unor locuitorii din Siliste	
[1601-2.] Învoială de familie a unor locuitorii din Siliste	15
1628. Învoială pentru o moară între locuitorii din Siliste	
1628. Popa Luca din Sintion dă o mărturie privitoare la o că-	16
sătorie	17
1629-30. Moise Moghilă ieșă îndatoririi bănești față de agentul ar-	
delean Mikó Ferencz, dacă-l va face Domn	18
20 Octombrie [1630]. Un boier, Vasile, către Paraschiva Logofă-	
tul, despre fuga boierilor de peste Olt în Ardeal	19-20
23 Ianuar [1634]. Radu Vistierul către Gheorghe I-iu Rák-	
koczy, cerindu-ți intervenția într-o afacere de prigonire, pe lângă	
Matei-Vodă și Doamna	21
4 Septembrie 1661. Radu-Vodă Leon întărește satul Vălcomul	
lui Gheorghe Logofătul	20 n. 2
27 April [1633]. Hrizea Vel Ban către Gheorghe I-iu Rákoczy,	
cu salutări	24
18 Octombrie 1638. Vasile Lupu poruncește a se da caș de olac	
și întreținere trimeșilor ardeleni de oră cînd	24
7 April 1643. Vasile Lupu pentru un proces de furt între un	
Țigan și un sătean din Forăști	25
9 Septembrie [1648.] Gheorghe Ștefan Spătarul către Gheorghe	
I-iu Rákoczy, despre dorința Domnului său de a negocia în taină	
cu Ioan Kemény	25
22 April 1647. Tratatul lui Matei Basarab cu Ardealul	
2 Decembrie 1648. Mitropolitul Ștefan de Bălgad învoiește slujba	
în casă lui Adam Raț	28
18 Februar [1650]. Făgăduiala lui Gheorghe Rákoczy al II-lea	
față de Matei Basarab	28
⇒[1653.] Gheorghe Ștefan Vel Logofăt și Ștefan Serdarul se înda-	
toresc a ușura scoaterea lui Vasile-Vodă prin puterile lui Gheorghe	
al II-lea Rákoczy	29
20 Iunie 1654. Vasile-Vodă către fratele său Gheorghe Hatmanul,	
despre sosirea sa la Constantinopol și speranțele ce are	30
Ianuar 1655. Constantin Cantacuzino Postelnicul face jurămînt de	
credință lui Rákoczy	32
17 Iulie 1644. Domnița Maria Lupu face o danie mănăstirii	
Aron-Vodă	31 n. 1
20 Mai 1655. Boieri fugări sau trimiș de Constantin-Vodă se	
îndatoresc că Rákoczy, chemat de ei împotriva Seimenilor, nu va fi	
supărat de Turci pentru acest amestec	32

	Pág
[Iunie 1655.] Dabija, păzitorul hotarelor Moldovei, către Gheorghe Ștefan-Vodă, despre ce-ș spus răsculațiilor munteni	36
Decembrie 1655. Călărași lui Coman Căpitanul fac jurămînt de supunere lui Rákóczy și lui Constantin-Vodă	37
Decembrie 1655. Păhărnicei lui Iane Căpitanul fac același jurămînt acelorași	40
17 August 1655. Lefegii lui Leca din Botezat, Căpitanul, fac un jurămînt asemenea, acelorași	42
1655. Boierii Moldovei ieau o îndatorire în privința plății restituiri de datorie ce are țara lor la Rákóczy	44
Iarna 1655-6. Constantin-Vodă Șerban arată lui Rákóczy dorințile sale în privința ajutorului de ostășii nemți și unguri mai ales	46
4 Octombrie 1656. Gheorghe Ștefan-Vodă către Rákóczy, în afacerea datoriei din 1653	50
[1657.] Același către același, în aceiași afacere	51
28 Decembrie 1657. Constantin Șerban lasă averea sa lui Francisc, fiul principelui ardelean	54
15 Maiu 1658. Grigore Ghica, Domn asociat al Moldovei, către Gheorghe al II-lea Rákóczy, apărindu-se că nu el ar îndemna pe Turcă să năvălască în Ardeal	55
29 April 1659. Boierii ce țin cu Constantin Vodă-Șerban fac jurămînt lui Gheorghe al II-lea Rákóczy	56
29 Septembrie 1659. Mihnea al III-lea declară lui Rákóczy că a luat măsură pentru ca să ajute pe Contantin Șerban în cîștigarea Scaunului Moldovei	57
4 Mart 1662. Grigore-Vodă Ghica arată principelui ardelean Apaffy că i-a primit scrisoarea și i-a răspuns oral prin sol	59
C. 3 Octombrie 1667. Petru Marce către pîrcălabul «Boerîș Famar» de Făgăraș, pentru afaceri de negoț	60
11 Noiembrie 1674. Duca-Vodă dă o carte de trecere unor oameni așa lui Beldi Pál	60
6 Noiembrie 1676. Șerban și Mihai Cantacuzino se îndatoresc ca, așezindu-se în Ardeal, să trăiască după legile țării	61
3 April 1679. Dragul Căpitanul către Apaffy, despre cele ce a văzut la Constantinopol	63
27 Iunie 1683. Staico Păharnicul moldovean către Sigismund Boer, pîrcălab de Făgăraș, cu știrii despre țările vecine	63
8 Iulie 1686. Stanca Grădișteanu arată că a dat lui Mihai Spătarul Cantacuzino niște proprietăți pentru o datorie	64
28 Octombrie 1698. Adeverință a lui Atanasie Mitropolitul Ardealului, despre o înțelegere ce a făcut cu un tăbac din Maier	66
C. 1698. Pomelnicul vechiul al Mitropoliei Bîlgadulu	66

Pag.

C. 1700. Declarația unuī necunoscut către un Vasile din Fîntîna (Ardeal), despre lucrurile ce a avut pe samă la «Vlădica»	69
C. 1700. Popa Arsenie, caligraf din Ardeal, către popa Ioan din Șoimuș, pentru un imprumut ce vrea	69
D. 1700. Arsenie exarh de Oradea-Mare către protopopul Gheorghe din Căbești, despre o cearță între doī preoți	70
6 Ianuar 1701. Soborul Uniților din Ardeal se declară pentru Vlădica Atanasie	71
20 Iulie 1705. Ion Țircă ofere serviciile sale lui Francisc Rákóczy, pretendentul ardelean	72
11 Decembrie 1706. Pantazoata și fiul ei către un «găupân Petre Simon», cerindu-î niște obiecte de îmbrăcăminte	72
20 Maiu 1709. Toader Fenișanul face o declarație într'un proces al său	73
18 Maiu 1710. Constantin-Vodă Brincoveanu întărește niște prăvălii în București lui Nica negustorul	74
20 Mart 1711. Marin Draghiul dă un sinet lui Lester fiul lui Isac Logofătul	75
19 Septembre 1715. Mitropolitul muntean Antum, pentru vinzarea unor case către Nica Zaraful	75
1-iu Iunie 1715. Diată a lui Nica (Nico) Papa Zaraful	76
7 Decembrie 1722. Despina Topliceanca și fiuī ei fac o vînzare lui Nica Zaraful	79
21 August 1724. Sofronie de Ravaňa, episcop de Inău, către protopopul Gheorghe din Beiuș, indemnind pe Romînă a trece la Neunire	80
7 Iunie 1727. Arsenie, vicarîu de Oradea-Mare, către același protopop din Căbești, lămurindu-î scopurile ce are în adevăr episcopul său	81
3 Iulie 1731. Iordachi Crețulescu și Manolachi Lambrinò hotăresc într'un proces de bană al lui Panaiot fiul lui Nica Zaraful	83
11 Septembre 1731. Mitropolitul Vichentie de Belgrad către ortodoxiș din Oradea-Mare și tot Bihorul, cerind a fi sprijinit cu bană în negociațiile sale la Curte	83
1-iu April 1732. Episcopul de Inău, Isaiu Antonovică, către protopopul Gheorghe de Beiuș și alii Neuniți din acele părți, cu sfaturi pentru serbătorile Paștilor	84
1-iu Septembre 1733. Grigore-Vodă către «alegătorii» dați lui Panait Nica Zaraful, pentru o hotărnicie la Codrești	84
1713-34. Note relative la Nica Zaraful și fiul său Panait	85 n. 1
27 Novembre 1733. Diata lui Tanasie Duca	86
10 Mart 1761. Sofronie și popa Gheorghe din Abrud vestesc că împărăteasa a îngăduit legea veche	86

28 Decembrie 1761. Grigore, episcop de Rîmnic, către Dionisie Novacovică, episcop al Neuniților din Ardeal, cu felicitările pentru numire, precum și pentru o carte a episcopuluș Sinesie din Arad, pe care a tipărit-o, și pentru un preot din Rășinari	87
1-iu Ianuar 1763. Acelaș către acelaș, pentru ieromonachul Nicodim, de loc din Bălgrad.	90
[1762 ?]. Acelaș către acelaș, pentru niște tipărituri rîmnicene încredințate secretariului lui Dionisie	91
5 Iulie 1763. Mihail Vel Logofăt către protopopul din Brașov, pentru întărirea de privilegiil dată de Domn Scheienilor	92
[1762] Cercetarea făcută protopopului Simion din Bălgrad, bănuit de înțelegere cu Sofronie	93
5 Decembrie 1765. Protopopul din Turda către preoții săi neunii, chemindu-ți la sobor și plată	94
[1766 ?] Cercetarea lui Onea, învinuit de întrigă	94
28 Maiu 1766. Protopopul Gavriil Mîlua recomandă un preot pentru singhelie	95
3 Ianuar 1766. Protopopul din Turda către episcopul Dionisie, pentru pîra unui sătean într'o afacere de despărțenie	95
1-iu Iulie 1766. Teodosie ieromonachul către protopopul Simion Stoica de Bălgrad, pentru ce a suferit din pricina legii și unde a ascuns acum	96
10 Iulie 1766. Parochul Nicolae de Zlatna către protopopul Simion din Bălgrad, despre călugărul bănuit de uneltilă, ce a fost prins la Bulz	97
9 Mart 1767. «Z. Lazăr» (?) către un necunoscut, despre o vizită a Împăratului în Banat, schimbările ce se prevăd în Biserica neunită română și nevoia ce are el de izvoare istorice cu privire la România	97
[176..] Episcopul Dionisie Novacovică către credincioșii săi pentru un dar ce ar trebui făcut Împăratesei ca mulțămită pentru recunoașterea Bisericii lor deosebite.	99
[176..] Onea, țaran din Cheța, scrie episcopuluș Dionisie într'o pricină de despărțenie.	101
Acte explicative și doveditoare	103
A. La Documente.	
I. Scrisori românești, fără original păstrat, din Archiva Capitolului din Alba-Iulia	103
1630-1. Boierii munteni fugari în Ardeal dău zapisul lor către un Sas, pentru împrumutul ce fac la el	103
11 August 1631 (citește: 1632). Boierul munteni din țară scriu lui Luca Hirschel din Brașov să nu ajute pe pribegi	104

18 August 1632. Alexandru-Vodă Iliaș către căpetenile boierilor munteni și fugari, asigurându-și că se pot întoarce totuși în siguranță	105
[1633 sau 1637.] Mihu Spătarul către Gheorghe I-iu Rákóczy, pentru vorbe ce i se pun în samă, un cal ce trimite și avereala rămasă în Ardeal	105
9 Ianuar 1633. Același către același, pentru averea pomenită	107
27 April 1633. Neagu-Vodă către Paul Keresztesy, pentru un împrumut ce face la el	107
15 și 29 Septembrie [1635.] Același, către Gheorghe I-iu Rákóczy, cerind a fi sprijinit pentru Domnia Moldovei.	107, 108
II. Acte relative la exilul lui Gheorghe Ștefan-Vodă.	108
Scrisori dințre Gheorghe-Vodă și ținutarea sa, Ștefania Mihailova, de o parte, iar, de alta, Electorul de Saxonia și soția lui (1664-8).	108
[1664-8.] Gheorghe-Vodă Ștefan dă satul Mihnești lui Ștefan fului lui Andrieșanu	III
1642-65. Notă relativă la moșurile lui Gheorghe Ștefan	112 n. 1
B. La Prefață.	
I. Trei descripții de lupte: Brașov: 1603; Brașov, 1611; Șoplea, 1655	114
I. Descrierea luptei de la Brașov (1603) de Alvise Radibrad	114
II. Descrierea luptei a două de la Brașov (1611), de argintarul Mihail Seybriger, din acest oraș	122
III. Descrierea luptei de la Șoplea (1655) de un Sas anonim	126
II. Scrisori:	
5 Mart 1602. Gheorghe Basta către archiducele Matthias, despre negociațiile lui cu Sigismund Báthory și tentativa lui Radu-Vodă Șerban	130
12 Mart 1602. Același, probabil către același, despre neizbînda lui Radu și ce e de făcut cu dînsul	131
21 Mart 1601. Ofițerul plătitor Erich Lassota către archiducele Matthias, probabil, despre încercarea neizbutită a lui Radu-Vodă	132
18 August 1602. Nicolae-Vodă Petrașcu către Împăratul Rudolf, despre cele ce a suferit până la acea dată	133
3 Septembrie 1602. Gheorghe Basta către archiducele Matthias, despre cererile de ajutor ale lui Radu Șerban, ostașii lui și intrigile lui Ieremia Movilă	133
18 Septembrie 1602. Știr din lagărul imperial de la Brașov, despre năvălirea Tatarilor în Țara-Românească	134
1-iu Octombrie 1602. Basta către archiducele Matthias, probabil, despre luptele lui Radu Șerban cu Tatarii	136
1-iu Octombrie 1602. Știre din Preșmer, despre aceleași lupte	137
3 Octombrie 1602. Știre din lagărul imperial de la Brașov, despre aceleași lupte	139

1-iu Februar 1603. Radu Șerban către archiducele Maximilian, despre trimiterea la Împăratul a lui Radu Buzescu	141
1-iu April 1604. Petru Konkoli către Basta, despre intrigile lui Ieremia Movilă	142
10 April 1604. Basta către archiducele Matthias, despre negocierile sale cu Ieremia Movilă, și solia lui Radu Buzescu	143
1611. Petru Grigorovič Armeanul către Împăratul Rudolf, despre misiunea sa la Radu Șerban și Ieremia Movilă	144
19 Mart 1604. Basta către archiducele Maximilian, despre întrevederea sa de la Brașov cu Radu Șerban	150
[1604.] Tratatul dintre comisarii imperiali în Ardeal și Trimisul tătăresc, prin mijlocirea lui Radu Șerban	151
22 Ianuar 1611. Raport al lui Starzer, ambasador german la Constantinopol, despre plângerile făcute la Turcă de Radu Șerban în potriva lui Gabriel Báthory, care-l gonise	153
17 Iulie 1611. Nicolae Sennyei către Palatinul unguresc, despre lupta a doua de la Brașov	154
14 Iulie 1611. Sigismund Kornis către Cesar Gallo, despre aceiași luptă, pe scurt	156
23 Iulie 1611. Gabriel Báthory către Rhedey, despre cererea de ajutor ce a făcut la Tatar, găturea Secuilor și fuga diaculuș său .	157
Înnainte de 28 August 1611. Raport al lui Starzer, despre unelurile lui Gabriel Báthory și ocrotitului lui, Ștefan Despot (Bogdan Sasul)	157
12 Septembrie 1612. Nicolae-Vodă Petrașcu către archiducele Maximilian, despre nevoie în care trăiește	162
12 Septembrie 1612. Radu Șerban către același, cerind a fi ajutat	163
5 Septembrie 1613. Același către același, cu același scop . . .	164
18 Iulie 1614. Același către același, cu același scop	166
După 22 Iulie 1615. Arătare orală a unuī Trimis al lui Radu Șerban la Ali-Paşa din Buda, despre împrejurările turcești	167
2 Mart 1616. Radu Șerban către archiducele Maximilian, despre apropiata sa întoarcere în Domnie	170
27 Maiu 1617. Radu Șerban către același, despre strășnica sa nevoie	171
18 Maiu 1618. Împăratul către Gabriel Bethlen, principe al Ardealului, despre călătoria ce va face Nicolae-Vodă Petrașcu în această provincie	173
11 Iunie 1619. Gașpar Gratiani, Domnul Moldovei, către contele Adolf de Althan, despre negocierile sale pentru pacea turco-polonă	174
10 Ianuar 1620. Cesar Gallo către archiducele Maximilian, despre spusele, cererile și planurile asupra Ardealului, ale lui Gratiani . .	175

1620. Sfâtuire a unu ^y Ungur către dieta din Neusohl, despre purtarea Casei de Austria față de ma <small>ł</small> mulț <small>i</small> , între cari Miha ^ł Viteazul și Radu Șerban	177
[Septembrie 1620.] Scrisoare a lu ^y Chiril Lucari, patriarh de Alexandria, despre luptele lu ^y Gratianni și ale Polonilor cu Turco-Tatarii . .	178
[1620.] Știre bîstrîjeană despre acelaș lupte	182
20 April 1621. Raport al ambasadorulu ^y olandes Cornelis Haga, despre sfîrșitul lu ^y Grauani	182
19 August 1623. Raport al aceluias ^y , despre mazilirea Domnului Moldovei, Ștefan Tomșa	183
30 Septembrie 1624. Raport al aceluias ^y , despre jaful Tatarilor în Țara-Românească	184
15 Octombrie 1624. Raport al aceluias ^y , despre ajutorul dat de Gabriel Bethlen lu ^y Radu Mihnea și prădăciunile Cazacilor	185
10 Noiembrie 1624. Raport al aceluias ^y , despre putința unei schimbări a lu ^y Radu Mihnea	185
23 Maiu 1628. Cristofor Hryszkowic către Czarnowski, despre trecerea sa prin Moldova și afacerile tataro-căzăceaști	186
23 Iunie 1629. Raport al lu ^y Haga, despre trădarea lu ^y Miron-Vodă Barnovschi din Moldova, în lupta cu Tatarii rebeli	187
7 Iulie 1629. Raport al aceluias ^y , despre înlocuirea lu ^y Miron-Vodă prin Alexandru Coconul	187
20 Septembrie 1629. Gabriel Bethlen către Haga, despre lipsa de judecată a lu ^y Alexandru Ilaș din Tara-Românească	189
13 Octombrie 1629. Raport al lu ^y Haga, despre numirea ca Domn muntean a lu ^y Leon-Vodă	190
[Toamna 1629.] Știr ^y din Moldova, despre Tatar ^y	191
22 Decembrie 1629. Raport al lu ^y Haga, despre inchiderea lu ^y Miron-Vodă în Hotin și luptele lu ^y cu Alexandru Coconul	192
4 Maiu 1630. Raport al aceluias ^y , despre numirea în Moldova a lu ^y Moise Movilă	193
16 Octombrie 1632. Raport al aceluias ^y , despre alegerea de țară a lu ^y Matei Basarab	194
13 Noiembrie 1632. Raport al aceluias ^y , despre lupta lu ^y Matei cu rivalul său, Radu-Vodă Alexandrovici ^y	197
15 Ianuar 1633. Raport al aceluias ^y , despre sosirea la Constantinopol a lu ^y Matei	198
21 Februar 1633. Raport al aceluias ^y , despre întărirea de la Poartă a lu ^y Matei	199
12 Iulie 1633. Raport al aceluias ^y , despre uciderea de Turci a lu ^y Miron-Vodă	200
31 Decembrie 1636. Raport al aceluias ^y , despre stăruințile lu ^y Gheorghe Rákóczy pe lîngă Domnul vecin ^y	202

3 April 1637. Haga către Camerarius, despre ordinele de gătire la luptă date tributarilor și stăruințile lui Rákóczy pe lîngă Vasile-Vodă din Moldova	203
7 Noembrie 1637. Raport al lui Haga, despre felul cum Matei-Vodă a scăpat de Turci și ce voiau să-l prindă	203
12 Decembrie 1637. Raport al aceluiaș, despre neînțelegerile dintre cel doă Domnii români	205
9 Ianuar 1638. Raport al aceluiaș, despre lupte dintre el	207
29 Septembrie 1638. Tratatul dintre Ardeal și Moldova	209
26 Noembrie 1639. Raport al lui Henric Cops, urmașul lui Haga, despre noua luptă dintre Matei Basarab și Vasile Lupu	210
1639-41. Extrase din Socotilele Brașovului	212
14 Mai 1640. «Asigurarea», dată de Gheorghe Rákóczy lui Matei-Vodă	217
14 Mai 1640. «Asigurarea», dată de Statele Ardealului aceluiaș Matei	220
27 Mai 1640. Voiciech Miaskowski, ambasador polon la Constantinopol, către Palatinul de Bracław, despre dușmania ce arată Polonilor Vasile-Vodă și Paşa de Silistra	222
13 Iunie 1640. Raport al lui Cops, despre încercarea lui Vasile Lupu de a prinde pe Matei Basarab	223
9 Iulie 1640. Raport al aceluiaș, despre gătirile lui Lupu în vechea Domniei pentru fiul său Ioan	224
11 August 1640. Raport al aceluiaș, despre refusul mascat al lui Matei-Vodă de a veni în lagăr la Paşa din Silistra.	225
10 Noembrie 1640. Raport al aceluiaș, despre moartea lui Ioan-Vodă Lupu	226
8 Decembrie 1640. Raport al aceluiaș, despre bănuielile ce sunt că Turci ar mai întinde o cursă lui Matei-Vodă	226
19 Ianuar 1641. Raport al aceluiaș, despre chipul cum Matei-Vodă s'a apărăt și în data aceasta de Turci	227
9 Noembrie 1643. Raport al aceluiaș, despre o ciocnire la graniță între Munteni și Moldoveni	228
3 Octombrie 1642. Prepositul latin de Nicopol către Gheorghe Rákóczy, despre vechi planuri turcești împotriva lui Matei Basarab, despre gîndurile rele ale lui Vasile-Vodă și felul cum s'ar cădea să fie umilit	229
14 Iulie 1645. Misionarii Lainieri către ducele de Modena, despre sosirea Tatarilor în Moldova, procesul la Iași împotriva Iesuiașilor și cruzimile Domnului	230
15 Mart 1646. Vasile-Vodă către Rákóczy, cu șirul despre Turci, Tatar și Cazaci	232
4 April 1646. Tratat între Rákóczy și Vasile Vodă pentru fugar	233

8 Iunie 1648. Raport al lui Nicolae Ghisbrecht, urmașul lui Cops, despre negocierile lui Vasile cu Turciș ca să-ștă capete iar fata ostătecă la Constantinopol, Kuxanda	234
6 Februar 1649. Ioan, archiepiscop de Adrianopol, către cardinalul Mattei, despre o ciocnire a Moldovenilor cu Tatarii	236
9 Mart 1649. Raport al lui Ghisbrecht, despre aceiașă ciocnire și întărirea amânduror Domnilor pentru bană	237
30 Decembrie 1650. Raport al aceluiașă, despre prada Tatarilor în Moldova și purtarea lui Matei-Vodă cu acest prilej	238
1651. Raportul final al lui Schmidt, fost resident german la Constantinopol, despre uciderea Grecului Pavlachi și ordinele date la tributară de a da ajutor lui Hmilnițchi, Hatmanul Cazacilor	239
6 Februar 1654. Gheorghe-Vodă Ștefan către Ioan Kemény, despre negocierile Germanilor cu Hmilnițchi	241
23 Iulie 1655. Gheorghe Rákóczy al II-lea către Palatinul Ungariei, despre luptele sale din Țara-Românească	242
30 Iulie 1658. Ladislau Rákóczy către un necunoscut, despre acelașă lucru	243
1655. Înscripție de pe piatra amintitoare a luptei cu Seimenii la Soplea	243
29 Iunie 1656. Privilegiu de comerț dat de Țarul Alexe negustorilor din Moldova	244
9 Septembrie 1656. Constantin Șerban către Împăratul, despre familia lui Nicolae-Vodă Petrașcu	245
6 Septembrie 1657. Matei Basarab către Împăratul, răspunzind la scrisorii primite	245 n. 2
20 Iunie 1655. Gheorghe Ștefan-Vodă către dogele Veneției, despre plângerile nedrepte ale unuia Ștefan Beblai	246
27 Ianuar 1658. Raport al lui Levinus Warnerus, ambasador olandez la Constantinopol, despre venirea lui Mihnea al III-lea ca Domn muntean	247
25 Februar 1658. Raport al aceluiașă, despre luptele dintre Constantin Șerban și Mihnea	248
30 Octombrie 1656. Scrisoare din lagărul polon, despre porunca primită de tributară de la Poartă ca el să ajute pe rege	248
14 Octombrie 1658. Palatinul Ungariei către Împăratul, despre cei scrie Constantin Șerban, fugar	248
1658-65. Extrase din protocolele tîrgului Cohalm (Reps, în Ardeal).	
1664-8. Notă despre cea ce cuprind rapoartele olandeze, cronică turcească a lui Hasan Vegl și o Cronică a Zipsulu, despre trădarea, fuga și exiliul lui Grigore-Vodă Ghica	251 n. 1
1659-60. Extrase dintr'un ziar al asediului Sibiului de Gheorghe	

al II-lea Rákóczi, cuprinzind și o scrisoare a lui Gheorghe-Vodă Ghica	252
Iunie 1660. Ofertele făcute de către Gheorghe Ștefan împăratului german de a trece la catolicism și a representa politica imperială (după o copie în Col. Vladimir Ghica)	254
1662. Extras din Socotile Mediașului	256
1663. Extras dintr'un adaos la opera istorică a lui Ioan Bethlen, despre trecerea Domnilor români, cu ostile, prin Ardeal, mai ales la Sas-Sebeș	356
13 Octombrie 1663. Știre din Viena, despre vinzarea robilor luaiți de Tatară, în taberele Domnilor	257
1664. Din «Guerre di Ungheria», despre partea luată de Domnii în lupta de la Lewenz	258
14 Decembrie 1664. Raportul residentului german Reniger, despre chemarea Domnilor la Belgrad, lipsa lui Grigore Ghica și numirea urmașului acestuia	258
[1673.] Mihai Apaffy, principale Ardealului, către regele Poloniei, în afacerea unei datorii a lui Constantin Șerban, și răspunsul regelui.	259
27 Februarie 1679. Raport al lui Colyer, ambasador olandez la Constantinopol, despre numirea ca Domn muntean a lui Șerban Cantacuzino	260
[1688.] Emeric Tokoly, pretendent ungur, către residentul său la Poartă, despre înțelegerea ce ar fi având Constantin Brâncoveanu cu Imperiali	261
1-iulie 1692. Constantin-Vodă Cantemir către Mihai Inczedi, despre războul turco-polon	262
Nouă lămuriri la Prefață și documente.	
[1602] Nicolae-Vodă Petrașcu către dieta din Pressburg, despre starea sa în lipsă	263
Iunie 1654. Din socotilele Visiueriei lui Gheorghe-Vodă Ștefan .	264
1654. Variantă din Cronica lui Stoica Ludescu, despre alegerea lui Constantin Șerban și căptarea steagului de la Poartă	268
1655. Din felicitările îndreptate de Isaac Basirei lui Rákóczi al II-lea pentru lupta de la Soplea	269
27 Maiul 1657. Gheorghe-Vodă Ghica pentru o reclamație a lui Miron Costin în priva călugărilor de la Sf. Sava din Iași.	270
7 Maiul 1660. Ștefan-Vodă Lupu scutește de dări pe niște călărași fugari, de curind veniți în Moldova	271
10 Iunie 1660. Gheorghe-Vodă Ghica dă lui Șerban Cantacuzino Cotroceni, confisații de la un dușman fățuș	271
31 Ianuarie 1662. Istratie-Vodă Dabija dăruiește satele Movileștilor și lui Balica Ilenei Costin	272

Pag.

14 Ianuar [1665]. Safta, văduva lui Gheorghe Ștefan .Vodă, arată că a luat o sumă împrumut	273
3 Ianuar 1665. Aceiași cedează Postelniculu lui Stamat niște moșii .	273
21 Februar 1671. Aceiași cedează acelaiași niște moșii	274
24 Mai —. Caraiman Ceașnicul recunoaște o posesie a Grecului Stamat	275
— Vasile Caraiman vinde o parte din Maxinești	276
1652-8. Din ziarul lui Ioan Nemes, despre legăturile principatelor române cu Ardealul	277

ERRATA ET ADDENDA

Vol. III.

Pp. LI-II. Domnia luY Radu Paisie se începe în 1535. V. Hurmuzaki, XI, nota respectivă la Socotile Sibiului.

P. 11. Supt cota 82/LXIX Bibl. Ac. Rom. posedă și actul, dat din IaY, 7185, MaiuY 17, prin care Ștefan Brăescul fost Comis iea ocina de la LămașenY, căngiY târgu lîngă BaeY, «caria o am fostu cumpărat eY de la cumnatu-mieY Ivașco ficeorul CăușuluY, nepotul BanuluY Ghiarghe Bălianul din ț[a]ra munteniască, și de la soțul dumisaal[e], de la vară-mia Safta, fata luY Murguleț și a MarieY, caria aY fostu fata luY Cărtian Logofătul, în vremia când vria să-s ducă d[u]mn[ea]lor în ț[a]ra munteniască».

P. 28. Grigore Ghica întărise luY Șerban Cantacuzino vtori Logofăt satul Betejanii din RomanașY, care fusese «a boerinuluY Domnii Meli Ghețea biv Vel Clucer», cumpărat cu 2.000 de ughiY. «Iar, după ce bine aY vrut Dumnezeu de ș'aY căsătorit o cucoanăY, cî-aY avut, după boerinul Domnii Meli Șerban Logofăt, datu-i-aY zestre și acest sat Betejanii, tot satul, cu toți RumâniY și cu tot venitul». BoierY: Preda Ban, Stroe Vornic, Radu Crețulescul Logofăt, Mareș Vel Vistier, Toader Sturza Vel Spătar, Badea Vel Clucer, Preda Vel Stolnic, Constantin Vel Comis, DrăghiciY Cantacuzino Vel Păharnic, Costea Vel Postelnic. Scrie Dumitrașco Logofătul din București. 30 Septembre 7171 (copie, doc. 90/XLIV al Ac. Rom.).

Pp. 31-3. Avem diata, din 1646, 17 MaiuY, a lui Dimitrașco Gerali (Iarali), Clucer. El roagă pe Vasile-Vodă să aibă grija copiilor săi, «διότι, καθώς) διαν ἡμουν εἰς τὴν ζωήν, ὅλον μου τὸ θάρρος εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά του τὸ εἰχα. Ce are «arcă» și «acolo în Moldova» le împarte între soție și copii. 'Εξόχως ἀπ' αὐτὰ ἔδωσα τὸν Ἱερῆρην τετρακόσια πενήντα γράσια βεάλια νά τὰ πρωγματευθῆ εἰς τὴν Μοσχοβίαν, εἰς τὰ σαμούρια (Bibl. Ac. Rom., 77/LXXII).

La 1661, Octombrie, apar la Ștefan-Vodă Lupu «Zanhira și Alixandra și Creața, surorile răpăosatuluY IorgiY, că-aY fost Postelnic-Mare», și împart moșnile lui, precum și vii la Cotnari, «în episcop» (Bibl. Ac. Rom., 166/XLVI).

La 16 Mart 1669, Duca-Vodă dă un act pentru Alixandra, sora Iorgăi Postelnicul, în proces cu mănăstirea din Cetatea NeamțuluY. Vasile dăruise un sat al IorgiY la mănăstire (Bibl. Ac. Rom., 134/XLIV).

La 12 Septembre 1662, se dă o mărturie a cleruluș și boierilor pentru avearea lui Iorga Postelnicul și soției lui, fata lui Trufandă. Nău copiș, așa că se ieă de Vasile-Vodă, «fiindu-ă Iorga Postelnicul vir primare». Apoi avearea trece la Gheorghe Ștefan. «Ce, tîmplându-să] atuncia asupra țărîi nește dărî marî a să da, cu asupreală la Împărătie și la Hanul Tîririscu, la care dărî fiind cu grabă mare, pus-ău pre toți pre noi, pre boiarilă cel mară, căte o sumă de bană, de am dat, și după aceiaia să năs plătităască bană de asupra țărîi într-acăstă dare. Într-aceaia vreame tîmplându-să] și Măria Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, a firia cu noă atuncia boiară, Vornic-Mare de Țara de sus, — dat-ău și Măria Sa șapte sute de taleri bătuș intr-acă treaabă a țărîi, iară pre urma datului acestor bană că-ău dat Măriia Sa înaintia lui Ghiorghi Stefan-Vodă și a tot Svatul, și-ău poftit acesta sat Mățcani, fiind sat domnescu, să i-l dia Măriei Sale pentru aceea bană ce scriem mai sus. De care lucru aceia bană că-am dat noă atuncia în triaaba țărîi ni său întorsu noi, iară Măriei Sale Domnu nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, aș socotit Ghiorghi Stefan-Vodă și i-ău dat acesta sat Mățcani pentru aciale 700 de taleri bătuș, ca să-ă fie Măriei Saal[e] moșie și cumpăritură în viacă. Iară, după aciasta, diaaca lipsi Ghiorghi Stefan-Vodă din Domnie și stătu Ghiorghi Ghica-Vodă Domnu în locul lui, în Scaunul Moldovei, atuncia și Măriia Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda din boerie stătu la mazilie, iară Ghiorghi Ghica-Vodă, trimisindu pre Radul Pitarul cel Mare capichihă la Tarigrad, astănd prilej cu vriame, fiind acel Domnu cu socotină către dănsul, și fiindu-ă aminte Raduluș Pitarul să dobandiască acela sat Mățcani, cu mare meșterig și cu taină aă îndemnat pre Ghiorghi Ghica-Vodă ca să-s facă cumpăra acela sat pre sama Măriei Sale». Vind decă satul Pitaruluș Radu «Iorga Stolnicut, cumnatul Iorgii Postelnicul, și giupăniaasa lui Alixandra, sora Iorgii Postelnicul, și fata lor Maria, și alți feciori a lor». «Și, fiind Măriia Sa Domnu nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, atuncia mazil din boerie, nu său cutedzat a eşira la pîră cu acel istoric de cumpărituri de la Ghiorghi Ștefan-Vodă... Iară acum, diaca D[u]mn[e]dzău aă miluit pre Măriia Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda Domnu ahi noă și țărîi Moldovei», el arată actual. Se strică a două vînzare; dar Domnul, nevoind să aibă soția lui Radu «vr'o strămbătate și banat», mai dă 500 de leu. Urmează semnăturile (Bibl. Ac. Rom., 130/LII).

La 23 Iulie 1661, găsim o vînzare «dumisale Visterniculuș Neculei», poate Neculcea, tatăl cronicaruluș (Bibl. Ac. Rom., 54/LVIII).

P. 42. În pachetul 9 Cașin la Arch. Statuluș se află un act din 1-iul Septembrie 1720 de la «Dumitrasco Muste, împreună cu frate-mieș Ion și cu mătușile noastre Todosă și Axinie, surorile Cămărașuluș Iftimie». Se menționează și o vară, Teofana, fata Ilincăi (nº 8).

Cu privire la familia Mustea observ că în ms. 542 al Ac. Rom., p. 5, se află traducerea unuș act de la «Ion Voivod fiulorul lui Ștefan-Vodă», ce poartă credința fiului Petru, a lui Dumbravă Vornic de Țara-de-jos, Ioan Grumeza Vornic de Țara de sus, Cozma Murgul, Lupea Hurul pîrcălab de

Hotin, Toader pîrcălab de Neamț, Ioan Gole Logofăt, ispravnic, și mențiunea că l-a scris Criste Mustevică.

P. 76. Aite șură despre Văcărești se află în ms. 260 al Academiei Române:

La 20 Iulie 1743, Mitropolitul Neofit scrie lui Ștefan Văcărescul, biv Vel Dvornic za Tîrgoviște, menționând și pe «răposatu moșul dumisale Pană Căpitanul», de supt Duca-Vodă (f° 46): Pană ținea pe Vlădaia și lasă un fiu, Bărcă, ce e Mare-Logofăt. — La 24 Maiu 1745, «Păuna Coj[asca]», fiica răposatului Bărcă Cojascul biv Vel Log., dă un zapis «la măna dumnealui văru lui mieu Ștefan Văcărescu Vel Stolnic», căruia-l vinde jumătate din Cojești și casa (f° 47). — Altă vînzare între el, la 11 Maiu 1749 (f° 47 Vo). — La 12 Maiu 1749, Grigore Ghica întărește «șase boeră la moșina Cojăștii», lui Ștefan Mare-Clucer (*ibid.*). — La 9 Iunie măsurătoarea loculu lui vîndut (f° 48 Vo). — În alt act, de la 9 Iunie, Păuna e calificată de «vară premare dumnealui Vel Clucer» (f° 49 Vo). — Altă vînzare între el la 12 Iunie 1750 (f° 50 Vo). — Pe f° 51 se află altă copie a testamentului Mariei Văcărescu (19 Septembrie 1797). — La 25 Iulie 1798, Alexandru Văcărescu declară că, neavînd cei 10.000 de leu ce trebuie pentru a plăti datorile și a face pomenirile «dumneaei răposata mătuși-mea Maria Văcăreasca, sora răposatului părintelui mieu», care Maria i-a lăsat Cojești, e sălit a vinde moșia către «Măria Sa prea-luminata noastră Doamnă Ruxandra Ghica, a prea-înnălitatului nostru Domn Constantin Gheorghe Hangeră Voevod, fiindu-mă rudă de aproape și văzându-o cu cuget bunu asupră-mă și răvnă de a mă folosi cu multe feluri dă faceră dă bine». I-o dă deci, «ca o rudă și ca o făcătoare de bine, cu preindestulat, de îl dooozecă dă mie», adeverind despre luarea banilor, «atât pe epitetul nevărsnicilor frață ał miei, cari sănt Preasfinția Sa părintele Mitropolit tării, chir Dosithie, i dumnealui Vel Banu Dumitache Ghica, și dumnealui biv Vel Banu Dumitrișco Racoviță, căt și pe toate celealte rude ale mele de spre partea tătăne-mieu, ce sănt mał aproape la rudenie decât luminata Doamna». Supt zapisul scris de Vel Medelnicerul Grigorie Merișescu, semnează: «Alecsandru Văcărescul biv Vel Cluc[e]r . . . † Ianachi Văcr . . . † Maria Văcr . . . † Safta Văcr. . . . Ștefan Văcărescu biv Vel Logofăt . . . Barbul Văcărescu biv Vel Vist.» (f° 55). — La 8 Septembrie 1798, Alexandru declară că, «în vreme cind am văndută acălastă moșie Mării Sale luminatei Doamnei, fiindu zălogite zapisile i hotărnicia . . . , amă fost făcută vînzarea pă una mie stănjări, după diuata mătuși-mi . . . și după chear foara de zestre a dumnei, îscălită dă moșul mieu Ștefan Văcărescul Vel Dvornic». Acum, «dăz-zălogindu-să scrisorile», se află număr 773 de stînjeni. O nouă măsurătoare confirmă această socoteală din urmă. Alexandru întoarce deci banii pentru că lipsește până la o mie (f° 56). — Urmează ordinul domnesc pentru măsurătoare; 22 Septembrie (f° 57).

IV.

P. LX, rîndul 6 de sus: «1606» în loc de 1605.

P. CXCIII. La o dată ce nu se notează, «Grozav din Petia cea Mare», dă moșia sa pentru 25 de «taleri bună», luă «Dumitrașco Soldan Vornicul cel Mare de Tâjara de sus». Martur: «mulți fiori de boiar, anume Gavrilaș vătavul de-aprodză, Irimia Murguleț, Pavăl și Neculaș Mogăldea de Oniceană, Ilie și Ghiorghii Șeptelicești și Ionașco și Ghiorghii Cărstienești și Dealeu de Spătărești și Iurașco căruță fost Portar, și Pahulcea ot Șerbănești. «Ei Dubău singur am scris». Între semnătură, și «Iremia Murguleț» (Bibl. Ac. Rom., 59/LXXXI).

La 4 Februar 1662 Istratie Dabija dă o diplomă pentru un sat al Sastrei jupăneasa lui Soldan Vornicul. Supt Vasilie a fost al lui Savin Prăjescul Vornic, Toma Vornic, Uriache Vornic și Savin Vistiernic, «și neme dintr'acești boieră nu s'aș mai ispiti să maș iea pre aceștia veciuș, făr' numău acum ce să ispitiște boarinul nostru Miron Coștin» (Bibl. Ac. Rom., 38/LXXXVI).

La p. CXCI. Din acest an avem următorul act al lui Matei-Vodă, pentru un prieten ungur. Originalul se află la Deva în posesia familiei Buda. Îl reproduc după fotografia ce a bine-votat și trimite d. profesor Veress Endre.

† Mărtiiu bjiu Io Matei Bas[a]rab Voivoda îi spunea gvsdmi voao boiarilor Domniei Meale și voao lui[u]ror slugilor Domniei Meale, veri cari cu că[e] slujbe vețimbă u sudstvo Gorjiu, dău-v[ă] a șur[e] că aici aș spus jupănum Bărbat Mateiș cum aș pus la Jupăneșt[ă] i taler; ci, de vream[e] ce veț vedea căst[ă] carte a Domniei Meale, iar voț numău acel taler să luate, cătuș scris, maș mult... însă nu ceareș, să nu cumva să vie vr'o jalobă la Domnia Mea, că cineva va ispiti într'alt chipu preste a căstă carte a Domniei Meale, acela om mare certare va avea de cătră Domnia Mea. Iar, deș va putea el găsi niscari oameni strină nescris talere, să fie volnic a străngăacolea la Jupăneșt[ă]; și de niminea opreaală să n'ainbă. A căsta grăescu Domnia Mea, iacoda neastă povech gvsdmi; iis sam reč gsvdmi. Msja Iun., 14 dnă, vlt 7146.

Io Matei Voevod.

De en stire szlusilor sze de pacse szatului supenystilor de asse de bir pre un taler.

Urmaș în stăpînire moșieă aș fost altă Ungură, cărora Bîncoveanu li dă un privilegiu, în cuprinsul următor: .

† Mărtiiu bjiu Io Costandin Voevod i gsdnă. Davat gdvsmi siu poveleniui gvsdmi acestor boiară strină anume Buda Andraș și Buda Miclăuș din Ardeal, ca-s fie volniči cu a căstă carte a Domnii Meale să aibă a ținearea la satul Jupănești ot sud Gorjă oameni strină den Țara Ungurească, liud. io, iar de cătră Domnia Mea să fie în pace și ertă de harač, de lipsa haračulu și de adaosul haračulu, de Vel Seaama, de seaama a doao și a treia, de ruptor și sataralele ce să punu pe siliștă, de cău de olac, de podvoade, de conace și de alte dăjdă și orănduiale, căte vor maș fi peste an în țara Domnii Meale, de nică

Actul e reprodus de Antonie-Vodă, la 24 Decembrie 1675, și apoi de Constantin Cantemir, la 9 Ianuar 1692. În actul lui Antonie sunt adusele ce am reprodus în croșete.

I a II Iunie următor Ghica dă voie «boiarinuluș nostru Agaș și găudeluș să de Țigană, a-și căuta Țiganiș, oră în țigănia Domnii Mial[e], oră în țigănie boierască, oră în țigănie călugăriască, : «a-ți lua pre toți de grumadză, cu tot ce vor avia el», (*ibid.*, 11/IX).

P. 13, nr. XXIII. Trebuie a se ceti: del[a] *Beleaniș*.

P. 32, nota, rîndul 5 de sus al traducerii românești: «care are», în loc de: «ca să aibă».

P. III. Mai găsim la 8 Mai 1664 un zapis pentru o vînzare către «Toader Ungureanul, pârcăla bul de Ținutul Totrușuluș». Pe V^o e începutul altor vînzărî către el. O a treia vînzare e din Pătrășcană, 1664, April 14 (Bibl. Ac. Rom., 64/XXXV, 72/XXXV).

P. 113. Să se apropie de acest document cel din 1664, 19 Mart, al lui Istrie-Vodă pentru Pătrășco Logofăt al treilea, căruia-șă dă satul Costeștiș al lui Gheorghe Ștefan: «pentru care lucru, în zilele lui Ștefan Vasile-Vodă, după duceria din țară a lui Gheorghe Ștefan Voievod și lui Vasile Hatman, fratele lui, rămasă-ăi toate satile lor pre măna lui Ștefan Vasile Voievod, pentru datorie, multă sumă de bană: doaă-zăci mihi de taleră, cî-ău fost dat Vasile Voievod prin măna lui Ștefan Voievod Gheorghie, pîndu-l Logofăt-Mare, ca să-ți fie la sine pentru primejdii, știindu-l boiařii credincioș; iar Gheorghe Ștefan Voievod cu aceeași bană a cărui cercat mijloace de gînd rău și s'a rădicat Domnului cu multe oști străine asupra lui Vasile Voievod, de l-a scos și din țară». Pătrășco luase Pășcaniș. «Iar acmă, când a fost în zilele și în Domnia noastră, venit-ău și Vasile Hatmanul, fratele lui Ștefan Voievod Gheorghie, din prîbegie, socotită-s'ău cu tot Sfatul țării, nefind vinovat, de i s'a dat toate satele ce i s'a venit la împărțiala lor». Satul nou e pentru Pășcană (Bibl. Ac. Rom., 5/LXIX).

www.dacoromanica.ro